

ד'כ'קש

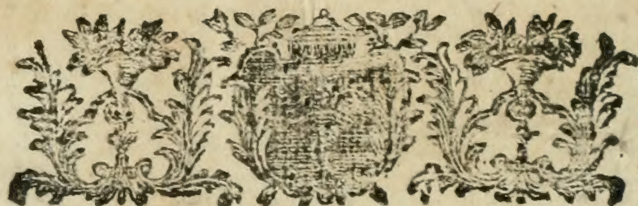
ספר

מקור חיים

חיברו וגם יסדו והוציאו לאור הצעיר שמואל בן הרב הגדול כמה"ר חיים ויטאל זלה"ה · בן להישיש החכם השלם כמה"ר יוסף וייטאל זלה"ה סופר התפלין · והנה באמת נחמד הספר להשכיל וגם תאוה הוא לעינים בעיני כל הוגה ספר בירושם נחמדים למשמרות ראשי חדשים · אצים ורצים ודורשים הלכות פסח בפסח · הלכות חג בחג · והוא מזומן גם מזומן לעת מצא במפתחות מפותחות בכיתוחי חותם דבר דבור על אפניו את הכל עשה יפה בעתו ותהי שלמה משכורתו לפני מלך עולם השם נפשנו בחיים

ותהי התחלת כתיבת הספר הזה יום ד' לחדש אדר הנהדר משנת הת"ה ליצירה : פה דמשק המהוללה אשר תחת ממשלת אדונינו המלך האדיר סולטאן איברהים ירה ותנשא מלכותו אכי"ר :

הובא לדפוס ע"י הצעיר משה די מדינה נר"ו בן לאדוני אבי הרב המקובל האלהי כמהר"ר דוד די מדינה זלה"ה בעל נפש דוד · רוח דוד · ונשמת דוד ·

נדפס

פה ליוורנו יע"א

שנת לישועתך קויתי ה' לפ"ק

בדפוס המשובח של השותפים החכם כמוהר"ר יעקב נונים ואיס נר"ו · והמשכיל כמה"ר רפאל מילדולה נר"ו ·

Con Approvazione.

הקדמת המחבר

בר"ת הבתים שמואל בן חיים חזק

אמר הצעיר **שמואל** בן לאדוני אבי מורי ורבי ומאורי ועטרת ראשי הרב הגדול המקובל האלהי
כמה"ר **חיים ויטאל** זלה"ה · בן לישיש זקן ונשוא פנים החכם השלם
כמה"ר **יוסף ויטאל** זלה"ה · נודע בשערים שמו סופר תפילין ·
תהיה נפשם צרורה בצרור ה
חיים

ליו הוית בביתי · היא בית ועד לחכמים · לעמוס על כתפי עול התורה · לברור בר ולחם כדברי הפוסקים קו
לקו צו לצו · לעשות שלום בין אדם לחבירו · ובין איש לאשתו · ולהשיב אמרים אמרי אמת ·
להוציא לאור משפט ישר · כי המשפט הוא למלך עולם הוא אלהים
חיים

וה נמלצו לחכי אמרי נועם · דבש וחלב הם הם מילי דאגדתא מילי מעליתא עתיקתא ובסימותא לבאר
את דברי ספר התורה · עם מאמרי חז"ל · מחנה מול מחנה · איש אל עבר פניו ילכו · ונפשנו
קצה בזמן הזה בהבלי הזמן לא נאמן · בטירדות המרובות מכל עבר ופינה · והלחם לחמה של תורה
תכלינו אזל · והמונגשים אנים ורבים במאמרים קשים · ובפסוקים נפסקים · לאמר כלו מעשיכם
והביאו שכר רעבון בתיכם · ושימו בכליכם · שמעו ותחי נפשיכם · כל הכתוב ל
חיים

אדני אלהים עזר לי ונתן לי לשון למודים · וגם מהלכים בין מלכים ויועצי ארץ העומדים על הפקודים והם
רבנן קשישי קדישי והשגתי יד ושם בביתם ובחומותם להבין ולהורות · והיו למאורות · ואספתי מלא
קמצי מאשר העלתי במצודתי טבחתי טבחי מסכתי ייני ערכתי שולחני משולחן גבוה זכיתי וזיכיתי לבתי'
בתתי ועיטי מזון מועדי חדשי ושבתי עולת תמיד · וקראתי שמו בישראל ספר **תוצאות חיים**

ל אלהים יודע כי לא לכבודי עשיתי ח"ו · כי לא נגרע מעיני שבלי קוצר בינתי וידיעתי וחכמתי האמנם
מזקנים אתבונן בראות את ההרים הגבוהים אשר נפרנס יפה מקדקדי להיות כי לא שמו דבריהם על ספר
לא כשאר אחריהם שם בארץ · ולא ימצא מי שיאמר אחריהם הלכה מפיהם · לכן אמרתי אני אל לבי
מה אנוש ותזכרנו ובן אדם ותחשבהו היום כאן ולמחר לקבר יובל וכל עמלו ויגיעו יהיה לבז · כי יאכלו
זרים פריו · ויתהללו בשפתי שקר לאמר הן ידינו עשתה זאת · והמצא תמצא בידם הגנבה על כל
דבר פשע · ויתחייב לשלם שנים
חיים

בן אמרתי אני אל לבי סולו סולו הרימו מכשול מדרך עמי בהיותי מחבר אותם וכותבם בעט ברזל ועופרת
בפתוחי חותם · למען יעמדו רבים על פני האדמה · ולהשיב את דרך עץ ה
חיים

אשרי כי אשרני יוצרי ובוראי להיותי שכן וחבר לאנשי סגולה · המתנדבים בעם להלל את ה' בקריה נאמנה ·
בכנישתא קדישא קשישא דבי גובר דבי אליהו ז"ל · ושם יתנו צדקות ה' · בכל מעלי דריש ירחא ·
במילי דאורייתא · ובלותא רבתא · ובפומיהו תעניתא · ואגרא דבלה דוחקא · וגם יהבי
מכנסיהו צדקתא · לאור באור פני מלך
חיים

רבה רוחי אותי ונפשי אותה · ותעש לה דרושים · כורות חצובים וחשובים מעין גנים בארות מים מתוקים ·
ומילאתי מהם אמתחותי טובים השנים מן האחד · אחד המרבה ואחד הממעיט · ובלבד שיבוין את
לבו לעבודת בוראו וקונו · כמאמר החכם שאמר כי הוא חלקך ב
חיים

בני אלהים ויתן לי גם את זה לעומת זה שניהם כאחד טובים · רבים ואנים · ושואלים ודורשים ומבקשים ·
לעשות רצון וחפץ אבינו שבשמים · להלל ה' בכפלים · בעולת שבת בשבתו · ועולת חדש בחדשו
לחדשי השנה · חסרים ומלאים וכסדרן בשנה פשוטה · ובשנה מעוברת · מודיעים לחדשים ·
מכריז ואומר מאן בעי סם
חיים

ה דכתי יפה זיכיתי לבבי ואומרה אליו הן אלה קצות דרכי אביך קנך · הוא עשך ויכוננך · הביטה וראה
מי הביאך עד הלום · לתת לך מערכים לנפשך · וחיים לנערותיך · וכח לעשות חיל של תורה ·
סלה הוא אשר יצק רוחו עליך · ותורה מכחון · לכן על טוב יזכר שמו · להודיע לכל שאתה
ושלך שלו · כמאמר התנא ע"ה תן לו משלו · כי מודאו מנא
חיים

שבתי מושב אלהים לתור לי מנוחה · ומצאתי הרוחה · ומשאת וארוחה · ומנחה שלוחה · היא למורי
ורבי אבי אבי רכב ישראל ופרשיו וחילו · לבית מלונו והיכלו · ואפריון נמטייה אשר סמך ידיו עלי
ומעפר הקים דל · ומאשפות הרים אביון לכן אשא את קולי מרחוק ולפועלי אהלל בטוב הגיון · בשיר
תודה ושגיון · ישכון ברום חביון בשבילי ארחות
חיים

הקדמת המחבר

מה אהבתי תורתך תורת ה' תמימה משיבת נפש · אשר אורה עלי הזריח · בפשטי התורה · בספ[ר]
שכתב על פשטי התורה ורמזיה · הוא הנקרא **עץ הדעת** טוב · ובספרו שכתב בסודות התו[רה]
בספר הקבלה · הוא שנקרא **עץ החיים** והיה אצלו אמון · שעשועים י[ום]
יום · להמציא לי פדיום · ויהי היום ויקח ארון האלהים מעל ראשי בשנת פר"
קטן לזירה בענף קנץ הסתיר פניו ממני · לא אכלתי כאוכי ממנו · ולא מלאתי כרסי מיין הרקח
השיבני אחור · כל היום בוכה ומבכה · ויהי כי ארכו לי עוד הימים ויצא בני שני מחמד עיני הרא[שון]
נדוד לארץ פרס פרץ עלי פרץ הממני נדעני נשברתי קדרתי החזיקתני שמה אוים לי אוים על כן ג[ם]
נשים בשנת התי"ח ותדד שנתי ממני ולא יכולתי עוד להתאפק ולעצור כח ותהי זאת נחמתי נחמה
תורה . בהיות קול הקריאה · באמרה אלי כל היום . זו היא דרך לקטנים ולגדולים ולכן
קום עבור רגליך ומזור הרגיך · אל תתן שינה לעיניך ותנומה לעפעפיך · יפוצו מעיינותיך חוצ[ה]
ברחובות תן קולך . והנה מדברו אתך בחד"ש חטה ושעורה · ורמון וגפן ותאנה . אז עמ[דתי]
על עמדי והתחזקתי ונערתי חצני ואתעלסה באהבים · איילת אהבים ויעלת חן · ואעלה את
על ראש שמחתי ושמו הטוב . בו אתכבד ואתטוב · ויזכר על טוב . ומה יבא הטוב · כי לא
בתמים האל לא ימנע טוב . ולכן קראתי שם הספר הזה בישראל **מקור ח[יים]**

חיים והסר יתן לי ממרומים · ויזכני להתחיל ולהשלים . ועלי לשבח · ולהדר ולנצח · לאל המ[הולל]
חיל · ויתן בפי שיר חדש · תהלה לאלהינו · ובמדברי שיטה ועץ שמן והדס · וטעמו כצפיחית ב[דבש]
והמלך אשר גאות לבש · הוא ברחמיו יתן לי מנוחה והצלחה · ואקח עמי קטורת ממולחת · בכ[בוד]
ואורחה . תורה ערוכה · להקביל פני ארון שבשמים . בשמחה · הוא המלך השם נפשנו ב**ח[יים]**

זאת מחמדי בעניי בהיותי כבית מלוני בקברי ואין מילה בלשוני להלל ולשבח לקוני · כי יאמרו מ[י]
ושמעתתא מטמי ושפתותי יביעון · יאכון . יטיפון · ירויון · מיין הרקח ומעסיס רמונ[י]
הם שעשועי יום יום · להמציא לנפשי תגמול ויתרון . גואל מלך חפץ ב**ח[יים]**

קול לי קול אליו · שכינת עזו עלינו יגלה · ואת אויבנו ישמיד האל וכלה . ויחיש ביאת משיח
ויבנה בית קדשנו ותפארתנו . וישמח את לבבינו · ויחיה את כל מתינו · ויקים את סוכ[ת]
דוד ובנה · ויתן כח לדך ורזה · ומי סליחה וכפרה עלינו יזה בעצם היום הזה · ככתוב כ[י]
בל נכיה והווה · ראה זה כראוי זה · אלו ואלו דברי אלהים **ח[יים]**

אלו הם דברי תולעת ולא איש מקוה לחסדי אל יגלו כסל · הצעיר **שמואל ויטאל** ס"ט

אמר הצעיר המחבר הואלתי להתחיל בסדר הדרושים · ממשמרת ר"ח ניסן · על סדר הפרשיות · על שום דברי הקב"ה למרע"ה · החדש הזה לכם ר[אש] חדשים :

בינ"ו עמ"י עש"ו

ספר מקור חיים

פרשת ויקרא דרוש א' למשמרת ראש חדש ניסן

קרבן לה' · מכם קרבן לה' :

במדרש רבה ז"ל · דבר אחר החודש הזה לכם ראש חדשים · ר' מאיר אומ' לי ולכם היא הגאולה כביכול אני נפדתי עמכם · שנאמר אשר פדית לך ממצרים גויים ואלהיו · וקבעו החודש הזה לי ולכם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם · שנאמר דברו אל כל עדת בני ישראל ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו' · שה תמים זכר בן שנה · שה בשביל אלהים יראה לו השה וכו' · תמים לשמו של הקב"ה שנאמר הצור תמים פעלו · זכר שהוא הורג כל בכוריה' של מצרים וחס על בכוריהם של ישרא' · מן הכשבים ומן העזים תקחו כשם שאני הורג האדם והבהמה השבי והשפחה כך רשות בידכם ליטול מכל מקום שאתם רוצים · והיו משמרין אותו שהוא לכם שמחה גדולה שנאמר והיה לכם למשמרת · ושחטו אתו אתם שוחטים פסח ואני שוחט בכורים עכל"ה :

ישמחו השמים ותגל הארץ וכל יושביה · בזמן שהאומ' ישראלית עושים רצון אביה' שבשמים והקב"ה שש ושמח עמהם · ועושה עמהם נסים ונפלאות · וגם הם מכירים בניסם ונותנים שיר ושבח והודאה לשמו הגדול על כל טוב אשר גמל עליהם · ואז מוסיפים גבורה וכח באלהות וגורמים שלא יהיה הפסק בשפע העליון מלירד בתחתונים · ונהר העליון יהיה מושך מראש האצילות ועד סופו כמו שאירע לאומה הישראלית ביציאת' ממצרים שמעת אשר שמו את לבם להאמין בהקב"ה · כמש"ה ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניים ויקדו וישתחוו · מאותה שעה התחיל הקב"ה לעשות עמהם נסים ונפלאות · עד שהוציאם ממצרים באותות ובמופתים וביד חזקה · וכל זאת לא התנחם אלהים עד שטיבע את כל המצריים בים סוף ואז שנשלמו להם כל הנסים אז נתנו שיר להקב"ה משלם : כמש"ה ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים · וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו · נמצא שהתחילו באמנה מן העם · והשלימו באמנה ויאמינו בה' ובמשה עבדו · לא היו כפויי טובה ח"ו · אלא אז ישיר משה ובני ישראל השירה הזאת לה' וכו' · ובפרט עם מ"ש חז"ל בספר דאיזכר בתורה חמשים פעמים שם אלהים להורות שנפתחו לישראל חמשים שערי בינה · ולכן נתעכבו ישראל מלקבל התורה חמשים יום מעת שיצאו ממצרים עד שבא בסיון עד שיושלמו כל החמשים שערים ובכל יום היה נפתח פתח ושער אחד מהם · וביום שנשלמו לפתוח כל החמשים שערים הנז' · כתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים :

ולהיות כי אלו החמשים שערים הם תלוים באימא עילאה הנקרא אלהים חיים ויש תחתיה שבע קני המנורה הטהורה לכן או החמשים יום מתחלקים לשבעה שבועות · ולכן מחוייבים הם כללות ישרא' למנות ימים ולמנות שבועות · ובע"ה במשמרת ר"ח אייר בימים ההם ובזמן ההוא אשיבה ידי להאריך בדרוש הזה כי שם ביתו :

ולהיות גאולת מצרים מצד אימא עילאה כאמור · לכן בראשית נבואת משה אמר אל הקב"ה ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישרא' ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם · ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה וכו' . והנה באמת כי שם אלהים חיים הוא המדבר והמוציא את ישראל ממצרים · האמנם נתגלה בשם אהי"ה לרמוז שבזכות האבות יצאו ישראל ממצרים · ונרמז בר"ת א' משם אברהם · י' משם יצחק · י' משם יעקב · הרי כ"א · כמספר שם אהי"ה · עוד ירמוז כי שני פעמים שם אהי"ה יהם מ"ב · והשני שמות עצמם הרי ד"ם · לרמוז כי המכה הראשונה והמכה אחרונה שלקו בה המצריים במצרים היו דם · הראשונה המים נהפכו לדם · והאחרונה דם מכת בכורות · עוד נרמז בשם אהי"ה בריבוען עולה ד"ם כנודע · עוד נתגלה בשם אהי"ה כמ"ש בס' הזוהר דאנא עתיד לאתגליא · והיא אימא עילאה דעתידא לאולדא לברא וברתא דוק ותשכח · ולהיות שבישר הקב"ה למשה ואמר לו ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו הרי שהזכיר שתי ידות והם עשר אצבעו' וכל אצבע רומז לשם אהי"ה אחד פשוט · והם מאתים ועשר · כנגד המאתים ועשר שנה שישבו ישראל בגלות :

והנה אחרי שראינו את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים בכל תוקף מחויבים אנו שלא להיות כפויי טובה · ומודע הוא מ"ש חז"ל מסדרי האגדה ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו במצרים · לכן אנו מחוייבים להודות לאל שהוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה : ובאמת

חם

אם היה בית המקדש קיים היינו מקריבים קרבנות חובותינו כראוי האמנם להיותו חרב בעונינו לכן ונשלמה פרים בשפתותינו · וזהו מה שהתחלתי לומר פתח דברי קרבן לה׳ וכו׳ כלומר החיוב אשר היה מוטל עלינו הוא קרבן לה׳ · מן הבהמה וכו׳ ובהיות כי נמנע הטוב ממנו · נקריב ממנו קרבן עצמינו בהיותינו בתענית ונקריב חלבינו ודמינו קרבן לה׳ · ואם גם זה אי אפשר לנו להתענות לאיזו סיבה שתהיה · לפחות ונשלמה פרים שפתינו במקום פרים שפתינו · וזהו מה שאמרתי מכם קרבן לה׳ בדברים בעלמא · ובע״ה לעתיד לבא שיבנה בית המקדש במהרה בימינו · אז מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם בקרבנות ממש · האמנם כל זמן שלא יש בית המקדש מחויבים ישראל להודות לאל · כמבינו למדין שההודאה אינה בטילה לעולם · ואפשר לומר שלזה כיון לומר דוד הע״ה הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו · יאמרו גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר · והנה בדרוש ראשון לפ׳ תבא ביארתי המזמור הזה כפי שיעור הדרוש ההוא · ועתה אחזור שנית להכיף את ידינו :

וירצה לרמוז מה שאמרנו · שהקרבנות יש להם זמן · האמנם ההודאה אין לה זמן קבוע אלא בכל עת ובכל שעה ובאיזה זמן שיהיה טוב להודות לה׳ וזהו מ״ש הודו לה׳ כי הוא דבר טוב מאד לומר שבחו. שלעולם חסדו כשע לתחתונים כמו כן ההודאה היא דבר הווה לעולם ולכן הושוו שני דברים יחד בפסוק ההודאה והחסד :

עוד ירצה קרוב אל הנז׳ הודו לה׳ לעולם בעבור כי טוב להודות לה׳ · בעבור כי באמצעות ההודאה שמודים ישראל ואינם כפויי טובה לפני הקב״ה · גם הקב״ה ממשיך לעולם חסדו תמידי ואינו פוסק אותו כלל מן העולם :

עוד ירצה קרוב אל הנז׳ שמדבר דוד הע״ה עם כללות העולם אפילו עם מי שלא נעשה להם נסים · ואמר הודו לה׳ כללות העולם בין מי שנעשה להם נסים ובין מי שלא נעשה להם נסים · ודבר זה הוא טוב מאוד בעבור כי לעולם חסדו כי לכללות העולם נמשך חסדו של הקב״ה · ואעפ״י שלא נעש׳ לך נס מאחר שנעש׳ לחביריך ראוי לך להודו׳ לה׳ הואיל וחסדו הוא נמשך לכללות העולם · וכמו כן למחר יעשה הקב״ה עמך נסים ונפלאות והם גם כן יודו בסיבתך במנחה שאתה תודה על הנסים שלהם · והם יודו על הנסים שלך :

עוד ירצה קרוב אל הנז׳ · ואשמועינן רבותא שכמו שכומן שאדם אחד יחידי חוטא גורם רעה לכל העולם ובמש״ה וחוטא אחד יאבד טובה הרבה · כמו כן האדם העושה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת העולם כולו לכף זכות · וכמש״ה ארפא משובתם של כל הצבור · כי שב אפי׳ ממנו והוא היחיד · וזהו מה שאמר הודו לה׳ כי טוב ויהיה מי שיהיה בעבור כי בזכותו שהודה לה׳ ולא היה כפוי טובה גרם כי לעולם חסדו נמשך לעולם כולו חסד גדול :

ואמר דוד הע״ה · שכן אמת הוא מה שאמרנו שאפי׳ מי שלא נעשה לו נס שחייב להודו׳ לה׳ בעבור טובת אחרים · האמנם עכ״ז מי שנעשה לו הנס עצמו יהיה לו החיוב ביותר שאת ויתר עז בתשלומי כפל וז״ש יאמרו גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר · כלומר ההודאה הזאת ראויה לאמר מפי גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר :

והנה להיות היותר נהוג ואם ההולכי דרכים לכן התחיל המזמור בהם ומארצות קבצם וכו׳ תעו במדבר בישימון דרך וכו׳ · רעבים גם צמאים וכו׳ · ויצעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם · וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב . ואחר מאפילה לאורה אז יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם · ולהיות שההולכי דרכים ברובם כבילם הם מועטים ולפעמים אפילו אדם יחידי הולך בדרך · לכן אמר הכתוב ויצעקו אל ה׳ בצר להם ואמר ויצעקו בצ״ז ולא ויזעקו בז״ין לרמוז שצועק בתפילה לפני ה׳ · ואז הקב״ה עונהו ממצוקותיהם יצילם ובהצלה בעלמא יספיק לנוית כי אין לו מצוקה אלא זו בלבד :

אח״כ הזכיר יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל · והם החבושים בבית האסורין והוא היותר רחוק מהולכי דרכים ויארע זה להם מחמת שלא נסתפקו במיברת להם אלא אהבו המותרות ומחמת כך לוו ולא פרעו ונכנסו לאסורין ועליהם אמר כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו במה שקבב להם מזונו׳ מר״ה לר״ה · ולכן ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עוזר · וגם הם ויצעקו אל ה׳ בצר להם והתפללו וגם להם ממצוקותיהם והוא בית האסורין יושיעם · ודבר זה צריך ישועה גדולה כדי לצאת מעבדות לחירות בחנם מש״כ בהולכי דרכים כי רוב העולם חוזרים לשלום ולכן בהצלה בעלמא סגייא · האמנם בחבושים בבית האסורין צריכים תשועה גדולה להוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק · ולכן יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם בצאתם לאור כזמן כי שבר דלתו׳ נחשת ובריחי ברזל גדע · אח״כ הזכיר אוילים מדרך פשעם וכו׳ והם החולים כשיתרפאו והוא היותר רחוק מהעם ואמר שאין אדם נופל לחולי זולתי מאכילה מרובה או מהצטנן כמ״ש הכתוב צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם · או אפשר לומר כי אין אדם נופל במטה זולתי מחמת עונותיו ואז בשובו בתשובה לפני הקב״ה צריך לכנוס עשרה מישראל שיתפללו עליו מנלאין ויתרפא מחוליו שכן אמר ויזעקו אל ה׳ בצר להם בז״ין כלומר ויאספו כמו ויזעק סיסרא את כל רכבו ואז ממצוקותיהם יושיעם בעבור כי צריכים תשועה גדולה לקום מחולייס · ואז ישלח דברו וירפא׳ וכו׳ ואז יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה על העונו׳ שעוו שמאמצעותם נפל למטה ועתה ויזבחו זבחי תודה וכו׳ :

אח״כ הזכיר הכת הרביעית היותר רחוקה מכולם והם יורדי הים באניות וכו׳ שלא לצורך מצוה וח״ו שורת הדין נותנת שלא ינצלו להיות שנכנסו למקום סכנה לדבר הרשו׳ ואז ויצעקו אל ה׳ בצר להם הם צועקים לבדם ואין זר אתם ועכ״ז הקב״ה עונה אותם וממצוקותיהם יוציאם ואמר [illegible] יתירה וממצוקותיהם להיו׳ שיש להם כמה מצוקות הם מצוקת הים בעצמו ואם מצוקת יציאת מן הים ליבשה · ואם מצוקת שיחוגו וינועו כשכור וכו׳ ואז אמר וממצוקותיהם יוציאם כלומר יוציאם ממש ליבשה באמצעות כי יקם סערה לדממה וכו׳ ואחר שינחם אל מחוז חפצם · אז יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם ואחר שביאר הארבע׳ שצריכים להודות וסימנם וכל החיים יודוך סלה והם חולה יסורין מדברות · אז לימד דרך ההודאה ואמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים וכו׳ כמו שביארנו במקום אחר ואחר שביארנו המזמור במקומו נבאר אותו כסדר יציאת ישראל ממצרים כמו שכתוב לפניך :

עוד ירמוז לומר שסדר ההודאה עצמה תקיה לומר שכפי שכל האנושי היה נמנע מכת הכנענות בישראל יצאו ממצרים אם מפאת מצרים התחתונים שאין חזקים מאוד והסכימו כולם שלא יצא עבד ממצרים לחירות כלל · ואם מפאת השר העליון של מצרים שהיה מקטר קטגוריא עליהם כמ״ש חז״ל · ואם מפאת שלא היו ישראל כולם מקובצים במקום אחד אלא מפוזרים · וזהו מש״ה ואמרו ישראל שהם גאולי ה׳ ממש וכמש״ה ואעד להצילו מיד מצרים אני בכבודי ובעצמי וכביכול אשר גאלם מיד צר העליון

מטה מפרעה ומהמצרים ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים · ובפרט עם מ"ש חז"ל שבליל פסח ... באו ששים רבוא של מלאכי השרת ונשאו את ישראל כמו על כנפי נשרים והוליכו אותם לירושלם בבית המקדש ושם אכלו את הקרבן פסח וזהו מש"ה ואביא אתכם אלי וז"ש ומארצות קבצם וכו׳ :

והנה כפי זה ראוי לדקדק מש"ה תעו במדבר בישימון דרך מאחר שהקב"ה הוא אשר גאל אותם · והוא ההולך לפניהם יומם · וכמש"ה וה׳ הולך לפניהם יומם וכפי זה קשה מש"ה תעו במדב׳ בישימון דרך · האמנם מה שנוכל לפרש הוא שדוד הע"ה בא לתרץ למה עיכב הקב"ה את ישראל במדבר ארבעים שנה · ולכן אמר תעו כלומר תעו ישראל בכמה מיני תעיות וחטאות ועונות ופשעים · ואיפשר לומר שבמילת במדבר יש כמה פירושים מלבד פשוטו שהוא במדבר ממש וירצה בתמיהה כיצד עלה על דעתם לתעות בה · במקום מדבר ובישימון דרך ובמקו׳ סכנה גדולה ואם היה במדינה לא היה להם כל כך אשמה · ולכן בעונש עיר מושב לא מצאו עוד נוכל לפרש עוד במדבר לשון דיבור בכל מיני דיבורים רעים שדיברו אם בתחלת יצ׳ בתלים כמש"ה ויאמרו אליהם מי יתן מותינו ביד ה׳ בארץ מצרים וכו׳ · ואם ברפידים כמש"ה וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה · ואם בעגל שעשו הערב רב ואמרו לישראל אלה אלהיך ישראל ולא ענו אותם ישראל דבר וח"ו שתיקה כהודאה דמיא · ואם במתאוננים באומרם זכרנו את הדגה וכו׳ · ואיפשר שעל כל אלו הדיבורים הקשים היה הקב"ה מתרצה עמהם בשביל כמה דברים ... בסיבת שמרע"ה היה מתפלל עליהם . ואם בסיבת שגם ... חלקם בפורענות האמנם מה שחטאו בענין המרגלים באומרם רע על ארץ ישראל שהיא עיר נשמה ואוכל׳ יושביה היא וכו׳ לכן חרה אף ה׳ בם והשאיר אותם במדבר ארבעים שנה וז"ש בישימון דרך שטפלו דברים על ארץ ישראל לכן עיר מושב לא מצאו ארבעי׳ שנה והיו רועים במדב׳ ארבעים שנה רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף · עד שעשו תשובה והרבו תפילו׳ ויצעקו אל ה׳ בצר להם אז ממצוקותיה׳ יצילם והכניסם לארץ ישראל והוא אומרו וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב ואז יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב · ואגב ארחיה לימד אותנו הפסוק דרך ההודאה כיצד היא ואמר שלא יספיק להודות לה׳ לבדו · האמנם צריך גם כן לפרסם הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה לפני בני אדם · וז"ש יודו לה׳ חסדו כמה שעשה החסד עמנו · ואח"כ ונפלאותיו לבני אדם :

עוד ירצה דרך נכונה בפסוקים עם הקדמה ידועה לנו · כמש"ה כל ארחות ה׳ חסד ואמת · ונודע הוא שהאמת הוא פריעת החוב שהוא מגוה · וחסד הוא דבר חדש שגומל חסד הקב"ה עם מי שלא יש לו זכיות כלל ונותן לו במתנת חנם · וכמש"ה וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם · ואמרו חז"ל וחנותי את אשר אחון עם מי שאין לו · ורחמתי את אשר ארחם את מי שיש לו משלו · ואמר הפסוק שעם הרשעים אין הקב"ה מתנהג אלא במד׳ האמת בלבד · האמנם לצדיקים מתנהג עמהם בשני הדרכים והם חסד ואמת וז"ש כל ארחות ה׳ חסד ואמת לצדיקים והם נוצרי בריתו ועדותיו :

והנה בהקדמה הזאת חידשתי מ"ש הפסוק בפרשת תולדות · אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלו׳ אתה עתה ברוך ה׳ · והפסוק כלו משולל ההבנה ובפרט באומרו רק טוב ונודע כי כל אכין ורקין מיעוטים · האמנם הענין הוא שהנה הפלשתים בראות שיצחק אע"ה התנהג שלא כשורה כמ"ש חז"ל בפסוק וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו והוא לשון כבוד ואמרו חז"ל שהיה משמש עמה וכו׳ · ובספר הזוהר תיקנו הענין ואמרו חז"ל שח"ו יצחק הצדיק היה משמש מטתו ביום אלא מ"ש בעד החלון הוא בכבוא׳ כמש"ה בעד החלון נשקפה וכו׳ · ואז שלחו אותו מארצם · ואח"כ בראותם שה׳ עמו חזרו אליו · ויאמרו ראה ראינו כי היה ה׳ עמך ונאמ׳ תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך · ואמרו לו הנה אנחנו רוצים ממך שני דברים האחת היא סור מרע · והשני׳ היא ועשה טוב והם חסד ואמת · והאמת שהשאלה האחת והיא סור מרע · היא אמת חוב גמור שאתה חייב לנו · האמנם השאלה השנית והוא ועשה טוב היא חסד גמור שאינך מחוייב בו · וזהו מ"ש בתמיה אם תעשה עמנו רעה ודאי שלא תעשה כאשר לא נגענוך והוא אמת ברצון חנך · האמנם מה שאנו רוצים לשאול ממך הוא שאתה תתחיל לעשות טובה עמנו מחדש מה שאינך מחוייב בו כלל בעבור שאנחנו לא הקדמנו לעשות עמך חסד וז"ש לו וכאשר עשינו עמך רק טוב ורק הוא מיעוט כלומר מיעוט טוב עשינו עמך · והמיעוט הוא ונשלחך בשלום בלבד וזה נרמז אך שאמרו ליצחק ונשלחך בשלום והוה להו למימר לשלום ולא בשלום האמנם כיונו לומר בשלום כלומר בשלום שבאתה בו · יצאת בו ולא הרוחת עמנו שלום מחודש אלא יציאה כביאה ... ועתה ברוך ה׳ היה ראשון להטיב עמנו כמה שאינך מחוייב כלל הואיל והברכות נמסרו בידך להיותך ברוך ה׳ מידו הרחבה · והאמת שעדיין קשיא לי בפסוק שהיה לו לומר ונכרתה ברית עמך שלא תעשה עמנו רעה וכו׳ כאשר לא נגענוך · שאמנם אומרו אם תעשה עמנו רעה לא אתי שפיר ... דבר בספק · האמנם מה שנלע"ד הוא שהקושיא עצמה יצא התירוץ · שאמרו הן אמת שאנו רוצים ממך שני דברים ... ועל שניהם ונכרתה ברית עמך עליהם · והנה על האחת ... הם כל כך היא פשוטה שכמעט לא היה צריך לכרות עליה ברית ... אם תעשה עמנו רעה זה יתכן להיות בתמיה ודאי שלא ... בעבור כאשר לא נגענוך אנחנו כלל · ואדרבא וכאשר עשינו עמך רק טוב ולא רע כלל והוא ונשלחך בשלום האמנם מה שאנו שואלים ממך בשאלה הוא אתה עתה ברוך ה׳ שתתחיל לעשות טובה עמנו מחדש מה שאנחנו לא עשינו עמך ואז ויעש להם משתה ויאכלו וישתו וכו׳ :

והנה עם האמור נבא אל ביאור הפסוק באומרו הודו לה׳ כי טוב כל"ח · וירצה שבגדון דידן ביציאת מצרים נמצאו השני דברים החסד והאמת · האמת הוא לקיים שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם אע"ה לגאול את בניו כנודע · והחסד הוא כל מה שהוסיף משלו לתת להם נחלת גוים והפליא לעשות עמהם נסים ונפלאות · והנה כנגד האמת שהיה מחוייב הקב"ה לעשות עם ישראל אמר הכתוב הודו לה׳ כי טוב הוא ופרע חובו משלם וכנגד מה שהרבה לעשות עמהם חסד מה שלא היה מחוייב לעשות עמהם אמר הכתוב כי לעולם חסדו · ופרט הפסוק השני דברים · וכנגד האמת והוא מש"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי בעצמי וכו׳ · אמר הכתוב יאמרו גאולי ה׳ עצמם אשר גאלם הקב"ה בכבודו ובעצמו מיד צר כאמור למעלה · וכנגד החסדי׳ שלא היה מחויב לעשות עמהם אמר ומארצות קבצם כמו שפירשנו למעלה שהעלה אותם לירושלים לאכול שם פסחיהם · ואח"כ סיפק צרכיהם במדבר ארבעים שנה וכיונא מרברים האלו עד שהכני׳ אותם לארץ ישראל כמש"ה

וידריכם

וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב ואז יודו לה׳ חסדו
ונפלאותיו לבני אדם כאמור :

עוד ירצה ביאור הפסוקים בעצמם עם מ״ש חז״ל שבמזמור הזה נרמזו הארבעה שצריכים להודות
כי מנס וכל החיים יודוך סלה · והם ר״ת ״חולה ״יסורין ״ים ״מדבר · ואמר הכתו׳ הנה הניצל מאחת מארבעה דברים הנז׳
הוא חייב לתת הודאה על מה שעבר ולצעוק על מה שעתיד
לבא · כמו שביארתי במקומו שם במאמר ארבעה צריכים
להודות שמלבד החיוב המוטל עליהם גם כן הם צריכים אלין
לפעם אחרת · וכנגד הקדאה והחיוב המוטל עליו בזה
העת אמר הודו לה׳ שהוא טוב והטיב עמנו · וכנגד מה
שלעתיד לבא אמ׳ כי לעולם חסדו ולעול׳ עושה חסד בעולם·
ועתה התחיל לבאר ענינם אמר יאמרו גאולי ה׳ אשר גאלם
מיד צר ונודע כי הארבעה צריכי׳ להודות הם נחלקי׳ לשתי
כתות · הכת האחת ענינם תלוי ביד הקב״ה · והם החולה ·
והחבוש בבית האסורין · והכת השני ביד האדם עצמו ·
והם ההולכי דרכים והפורשין בימים · וכנגד שתי הכתות
האלו אמר הכתוב יאמרו גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר ·
והנה כנגד הכת התלוי ביד הקב״ה עצמו אמר הכתוב
יאמרו גאולי ה׳ · וכנגד הכת השני התלוי בבני אדם
אחרים אמר הכתוב אשר גאלם מיד צר · ובבאר יותר הענין
כי הנה החולה תלוי ענינו ביד הקב״ה שהוא רופא חנם והוא
מוחץ והוא רופא · וכן כן החבוש בבית האסורין תלוי
ענינו ביד [illegible] שחבשו אותו · ולכן צריך שהקב״ה יתן
[illegible] שיפתחו אותו [illegible] האסורין · וכנגד שני מינים אלו
אמר הכתוב יאמרו גאולי ה׳ [illegible] · האמנם הכת השני
והם הולכי דרכים · ופורשי ימים · האמת שצ[illegible]ך בהם גם
כן גאולי ה׳ · האמנם גאולתם צריך טורח יותר להיות
תחלתם בפשיעה להיות הולכי בדרכים · ולפרוש [illegible]ים
הם בעצמם בדלא אניסי · וכמו כן צריך לה[illegible] אותם מיד
הלסטים ומיד השודדי׳ ביבשה ובים והם [illegible] כן בעלי בחירה
ורצון · ורצוני לרחוק עצמי ולומר שהגאולה מהם נעשים כת
אחר ושייך לומר בהם אשר גאל[illegible] מיד צר · ונתחבר עמהם
החבוש בבית האסורין [illegible] ותו חבוש גם הוא ביד בן אדם
כמוהו בעל בחירה ורצון · ונשאר החולה לבדו כת אחת
להיות [illegible] ותו תלויה ביד הקב״ה לבדו ועליו אמר הכתוב
יאמרו גאולי ה׳ לבדו · ועל השלשה אחרים אמר אשר גאלם
מיד צר · וכו׳ :

והנה התחיל המזמור לדבר בעוברי דרכים להיות
הדבר היותר נהוג בעולם ושכיחי טובא בעלמא
וגם הנס שלהם הוא יותר קל מהשלשה אחרים · ולכן התחיל
ואמר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים והביאם
לביתם לשלום · והתחיל לספר הנס ואמר תעו במדבר
בישימון דרך עיר מושב לא מצאו · וירצ׳ כי לא נחרל מקרב
הארץ היות האדם תועה בדרך האמנם אח״כ יצאו לאור
וישכחו את כל עמלם וטורחם שטרחו בדרך · האמנם בנדון
דידן תעו במדב׳ וגם בישימון דרך שאפילו שורת הדרך אינה
ניכרת וגם האחרית אינו טוב כי אח״כ עיר מושב לא מצאו
וגם ביני וביני לא היה להם מה לאכול כי כל מה שהוציאו
מבתיהם כשלם וזהו מ״ש רעבים גם צמאים ולא מיבעיא
גופם אלא אפילו נפשם בהם תתעטף · ואחרי כל זאת
בהיותם צועקים להקב״ה תכף שמע תפלתם · והוא אומרו
ויצעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיהם יצילם · ואשמועינן קרא
חידושי טובא שעם היות שלא הקדימו התפלה לצרה · אלא
ויצעקו אל ה׳ בצר להם עכ״ז ממצוקותיהם יצילם · והשמיענו
עוד שאעפ״י שהם לא עשו תפילה אלא על צרה אחת בלבד
והוא אומרו בצר להם עכ״ז ממצוקותיהם כולם אעפ״י שהם
מרובות יצילם · והשמיענו עוד שלא כאמר שהוציא אותם מן
הצרה בלבד אלא הוציא אותם לאור בהצלה לגמרי וזמ״ש
ממצוקותיהם יצילם · וידריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר
מושב · הפך מכל מיני צער שהיו להם · ואז יודו לה׳ חסדו
ופרטי נפלאותיו לבני אדם · עוד ירמוז שלגבי הקב״ה אינן
נקראים אלא בלשון חסדים בלבד · האמנם גבי בני אדם
נקראי׳ נפלאות · בהיות שאפילו הנפש שבא לאיתנה הראשון
והוא אומרו כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב ·
ואחר שסיפר גודל הנס הנעשה להולכי דרכי׳ · התחיל לספר
הנס הנעשה אחר זה לחבושים בבית האסורין בהיות כי רוב
החבושים בבית האסורין הוא בסיב׳ שלקח ממון חבירו והלך
בדרך לרחוק ועמדו עליו גנבים וגזלו אותו ובא בעל הממון
וחבש אותו בבית האסורין · ולכן נסמך אל הנז׳ יושבי חשך
וצלמות אסירי עני וברזל · וסיפר הכתוב מה טעם היו יושבי
חשך וצלמו׳ וכו׳ ואמר כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו · וירצה
עם מ״ש חז״ל שכל מזונותיו של האדם קצובים מר״ה ורצון
הקב״ה הוא שיסתפק האדם במועט ואל יהיה להוט אחר
גרונו ומתוך כך יצטרך ללוות מגוים די מחסורו · ומתוך כך
יצטרך ללכת בדרכים לעשות סחורות · ואם יפסיד בסחורות
הנה ישימו אותו בבית האסורין · נמצא שכל הטורח [illegible] אין
היה מסיבת כי המרו אמרי אל ועצת עליון נא[illegible] · ולכן גם
הקב״ה פרע להם ויכנע בעמל לבם · [illegible] ואין עוזר · עד
אשר חזרו בתשובה והוא אומרו ויזעקו אל ה׳ בצר להם
ממצוקותיהם יושיעם · רוצה לומר בתחילה הושיע אותם
בהיות הקב״ה [illegible] ביא להם מעו׳ כדי לפרו׳ חובותם · ואח״כ
יוציאם [illegible] שך וצלמות ומוסרותיהם ינתק · ואח״כ יודו לה׳
[illegible] ונפלאותיו לבני אדם · והגיד הפסוק מה הם הנפלאות ·
ואמר כי שיבר דלתות נחושת ובריחי ברזל גידע · כלומר לא
די להם שהוציא אותם מבית האסורין אלא הוסיף עמהם נסי׳
ונפלאות כי שבר דלתו׳ נחשת של בית האסורין ובריחי ברזל
גדע · ואחר שסיפר גודל הנס שנעשה להולכי דרכים ·
ולחבושים בבית האסורין · סיפר הנס הנעשה לחולים ·
בהיות שהחולי נגרר מחמת טורח שטרח תחילה בדרכים
ומה שתעה בהם וכו׳ כאמור · ואח״כ בסיבת מה שהלך
בדרכים נחבש בבית האסורין כאמור · ומסיב׳ שני הדברים
הנז׳ חלה על המטה · וזהו מש״ה אוילים מסיבת שני דברי׳
נעשו חולים · האחת היא מדרך פשעם · מסיבת שהלכו
בדרכים ופשעו בהם · ומעונותיהם יתענו בבית האסורין
[illegible] נענו [illegible] עוני ולכן כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו
עד שערי מות · ובהיותם עושים תשובה והתפללים לש׳ ית׳
ויזעקו אל ה׳ בצר להם ממצוקותיהם יושיעם ישלח דברו
וירפאם וימלט משחיתותם · ואז יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו
לבני אדם ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה · ואחר
שסיפר כל השלשה נסים האלו הנהוגים סיפר הנס הרביעי
היותר רחוק מכולם והוא פורשי ימים · ואמר יורדי הים
באניות עושי מלאכה במים רבים · המה ראו מעשה ה׳ וכו׳
ויצעקו אל ה׳ בצר להם וממצוקותיהם יוציאם · ואמר ביורדי
הים וממצוקותיהם בוא״ו יתיר׳ לרמוז כי הנס הזה שקול ככל
השלשה נסים הנז׳ · ובדרוש שלישי לפרשת ואתחנן ביארתי
גם כן שינוים שיש בפסוקים האלו בין ויזעקו לויצעקו · ובין
מצוקותיהם בלא וא״ו · ובין וממצוקותיהם בוא״ו · והפרש
שבין יושיעם ליצילם ליוציאם · ומצאת שם כי תדרשנו · כחוור
להקדמתינו שארבעה מציאיות הנז׳ כמצאו גם כן בכללות
האומה הישראלית בזמן שיצאו ממצרים ולכן נרמזו במזמור
הזה שנעשה על גאולת ישראל ממצרים · והנה תחילה היו
חבושי׳ בבי׳ האסורין של פרעה בכור הברזל שלא היה עבד
יכול לברוח ממצרים · והקב״ה ברחמיו שבר דלתות נחשת

זכריתי ברזל גדע והוציאם משם · ואח"כ היו חולים מחמת החומר והלבנים והעבודה הקשה · והקב"ה ריפא אותם קודם שקבלו התורה כמ"ש חז"ל בכמה פסוקים מפורשים בתורה · ואח"כ פירשו בתוך הים כמש"ה ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה · ויבאו לאור · ואח"כ חזרו ללכת בדרכים עד שהגיעו אל עיר מושב האמתית עד שהגיעו לארץ ישראל אם כן כפי זה מחוייבים ישראל בהודאה כמש"ה יודו לה' חסדו וגם הם מחוייבים לספר נפלאותיו לבני אדם הלכות פסח בפסח ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה עם ישראל ובפרט ביום המשמרה הזאת כמו שאמרתי שהיינו מחוייבי' להקריב קרבנות לה' הן קרבנות פסחים הן קרבנות זבחים האמנם עכשיו שחרב בתינו ותפארתינו לפחות נשלמה שיח שפתותינו תחת קרבנותינו · כמו שאמרתי מכם קרבן לה' והנה כל ההקדמה הזאת היא מבוארת במאמ' שהנענו פתח עינים והוא אומרו החודש הזה לכם ראש חדשים · ר' מאיר אומר לי ולכם היא הגאולה כב יכול אני נפדיתי עמכם · שנאמר אשר פדית לך ממצרים גוים ואלוהיו וכו' · והנה המאמר הזה אומר דורשני :

וראוי לדקדק בו · תחילת הכל באומרו ר' מאיר אומר לי ולכם היא הגאולה · ודרש הדרשה הזאת בפסוק החדש הזה לכם ראש חדשים · והנה הפסוק אומר להפך ממש באומרו לכם · והוא לכם ולא לו · וכיצד הוא אמר לי ולכם היא הגאולה ואם לא היה אומר מלת לכם היינו יכולים לדחוק עצמנו ולומר לי ולכם · מאחר שאמר בסתם החדש הזה סתם אבל בהזכירו לכם אדרבא הקפיד לכם ולא לו · עוד ראוי לדקדק בהמשך הלשון למה כשאמר לי ולכם לא אמר כב יכול · ואח"כ אמר כב יכול אני נפדתי עמכם · עוד ראוי לדקדק במה שחזר ואמר וקבעו החדש הזה לי ולכם · מלבד שמלת לי היא מיותרת כמו שאמרנו למעלה · גם צריך לידע היכא רמיזא · וצריך גם כן לידע הטעם שאמר וקבעו החדש הזה לי ולכם · מה טעם שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם · עוד ראוי לדקדק אעיקרא דמלתא מאחר שאמר הקב"ה לי ולכם היא הגאולה · אם כן מה צורך לראית דם הפסח · מאחר שהגאולה היא מוכרחת לו ואגב נדקדק מ"ש ומכפר עליכם מה כפרה שייך כאן : ואגב נדקדק מ"ש שנאמר דברו אל כל עדת בני ישראל כיצד נרמזה הדרשה בפסו' · ואגב נבין מ"ש ותהא שמחתם שלמה אפילו מי שהוא עני והנה העני אין לו [illegible] מהו הענין, והיכא רמיזה הדרשה · ואגב ניתן טעם ושורש לכל אלו הדרשות שדרש שה תמים זכר וכו' · ועוד מ"ש ושחטו אותו אתם שוחטים פסח ואני שוחט בכורים · היכא נרמזה הדרשה הזאת :

והביאור ירצה שהנה בעל המאמר ע"ה דקדק בפסוקי הפרשה כמה דקדוקים · תחילת הכל סמיכות הפרשיות · במ"ש ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר עם הפסוקים הקודמים באומרם ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה וכו' · עוד דקדק הלאמר שבסוף הפסוק שאין לו שחר כלל על מי מוסב אם על משה ואהרן כבר נזכרו בפסוק · ואם על ישראל כבר פירש אותם בפסוק השני ואמר דברו אל כל עדת ישראל לאמר וגם זה הלאמר הוא מיותר · עוד כפל לכם לכם שני פעמים באומרו החדש הזה לכם · ואגב דקדק אמאי בתחילה סתם ואמר ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית ולא פיר' השה הזה מה טיבו · ואחר הכל פירש הענין ואמר שה תמים זכר בן שנה וכו' · ואגב נדקדק מילת והיה לכם למשמרת מאי והיה ועוד שהפסוק הזה חציו מדבר לנוכח באומרו והיה לכם למשמרת וכו' · וחציו האחר דיבר שלא לנוכח באומרו ושחטו

אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים והל"ל ושחטתם אותו וכו' :

ולכן כדי ליישב כל הדקדוקים הנזכרים בפסוקים דרש ר' מאיר הדרשה הזאת בפסוקים האלו :

והענין הוא שהנה בראות משה רע"ה שכבר נגמרו התשע מכות ועדין ישראל לא נגאלו ובפרוש היות הדבר בא מאת הקב"ה עצמו כמש"ה ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה וכו' · וכתיב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה · וכבר עשו מה שחובה עליהם לעשות · ולא נשאר עיכוב זולתי ויחזק ה' את לב פרעה ולא שילח את בני ישראל מארצו · לקחו דאגה בלבם בראות שיגעו לריק בכל מה שעשו ולמ' צורך החזיק הקב"ה את לבו כל כך אחר התשעה מכות לכן תכף בה שעתא נתגלה הקב"ה להם בתוך ארץ מצרים כמ"ש חז"ל · וגם נתגלה להם בלשון אמירה ופיוס והוא אומרו ויאמ' ה' אל משה ואל אהרן לשניהם יחד וגם בארץ מצרים במקום עז' והטע' הוא לאמור כלומר לאמירה שאתם אומרים ומתרעמים למה ישראל אינם נגאלים משעה ראשונה תשובתכם היא לאמור גם כן אמירה אחת ודרשה מחודשת · והיא לאמור שישראל כפי האמת מצד הנוגע מחמת עצמם אינם ראוים לגאולה אפילו בעת הזאת בעבור שאין להם זכות על מה שיסמוכו מצד עצמם · האמנם בהצטרף זכותי עמהם יוכלו להגאל בעבור שכן הבטחתי לאבותם הקדושים ואמרתי ליעקב אע"ה אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך בגופך גם עלה לכלל ישראל שהיו בגלות . ואם כן לי ולכם היא הגאולה · ובאמצעות גאולתי תגאלו גם אתם · והדבר הזה אין לאומרו בפרהסיא בכתוב מפני שלא ישמחו בזה המצריים אויבי ישראל · האמנם נרמז במלת לאמור לי ולכם היא הגאולה · ואם נרצה נוכל לומר גם כן לי ולכם היא הגאולה· רצונו לומר בזכותי ובזכותכם שניכם הנז' והם משה ואהרן ויתכן לומר שבמלת לכם הראשון המיותר נרמזו משה ואהרן ואם כן מלת לי נרמז במלת לאמור המיותרת שרמזה לזכות הקב"ה ודבר זה נאמר בצנעה לאמור ומלת לכם המיותרת נאמרה בפרהסיא והרי נתבאר . מ"ש ר' מאיר אומר לי ולכם היא הגאולה · ואם כן בענין הגאולה אין כל כך תימא וכמש"ה בכל צרתם לו צר · ועוד אמרו חז"ל שכינה בגלות והענין הוא שבהיות שישראל אינם תחת ממשלת שום צר ושר מהשב עים שרים זולתי תחת ממשלת הקב"ה בעצמו · ובהיות מניח אותם בגלות תחת ממשלת השרים של מעלה הוה ליה כאלו שכינה בגלות · ולכן לא אמר בעל המאמר כב יכול לי ולכם היא הגאולה · האמנם בדרשא השנית שאמר אני נפדיתי עמכם שהוא לשון זר כבד מאד שלא ניתן להכתב אמר כב' יכול אני נפדיתי עמכ' · והענין הוא שלשון גאולה הוא באינס כמש"ה ולא בכסף תגאלו · האמנם הפדיון הוא שפודים זה בזה או אמר כב יכול אני נפדיתי עמכם · ונודע הוא שישראל הנקראים שה כמש"ה שה פזורה ישראל נפדו במצרים הנקראים חמורים כמש"ה אשר בשר חמורים בשרם · דכתי' ופטר חמור תפדה בשה וכב יכול אני נפדיתי עמכם · ויובן הענין עם מש"ה ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה כלומר אעבור על מידותי שאני מדת החסד ואתנהג עמהם במדת הגבורה והכעס והכתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה פדיון כל בכורי ישראל ובכורי בהמתם וכב יכול גם כן ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים פדיון עצמי בעבור שאני ה' · אם כן בדרשה הזאת שייך למימר כב יכול אני נפדיתי עמכם שנאמר אשר פדית לך ממש כב יכול · ממצרים גוים ואלהיו · שהם ישראל והקב"ה ואלמלא דאנא מסתפינ' לדרוש הפך פשט הפסוק הוינא דריש קרא הכי מפני ייאו

אשר

אשר פדית לך ממש ככ יכול וכמה כדית לעמך ולך · ואמר
גוים ואלהיו והם המצרים עם אלוהיהם כאמור · אמר עוד
בעל המאמר וקבעו החדש הזה לי ולכם · והדיבור הזה היה
בפרהסיא מפורש בפסוק ודקדק זה מדקאמר קרא מילת
לכם הראשון מיותרת ויספיק לומר החדש הזה ראש חדשים
ואמר לכם כלומר האמת הוא שהחדש הזה הוא לי ולכם ·
האמנם לי אינו. ראוי לאומרו בפומבי בפסוק בעבור שהוא
פשוט ואינו מחודש עתה. האמנם לכם כאמר בפומבי להיו'
דבר מחודש לכם כמנא שבאמור הפסוק לכם מיותר רמז לי
ולכם · ובאומרו פעם שנית לכם ירמוז הדרשה מ"ש וקבעו
החדש הזה לי ולכם ודרך רמז נרמז לי בר"ת "החדש "הזה
"לכם הרי מ' כמנין לו הרי לי נזכר בר"ת ולכם הוא מפורש
בפסוק באומרו לכם המיותר · ויובן עם מש"ה אלה מועדי
ה' מקראי קדש עד עתה · האמנם מהיום ואילך הדבר הזה
מסור בידכם אשר תקראו אותם במועדם אתם כתיב הדבר
מסור בידכם וככ יכול הקב"ה אומר נשמע באיזה יום קידשו
ישראל את החדש וכמש"ה אקרא לאלהים עליון לאל גומר
עלי · אם כן שייך שפיר למימר וקבעו החדש הזה לי ולכם
כי בהיות לכם הוא מוכרח שיהיה לי ג"כ אמר עוד שאני
רואה דם הפסח ומכפר עליכם · ויובן עם מה שאמרנו
שמילת לכם הוא מיותר · האמנם רמז הקב"ה ברמז למשה
ולאהרן ואמר להם האמת שישראל אינם ראוים לגאולה כמו
שאמרנו בעבור שאין בידם מצות כדי שיגאלו בהם ואינם
נגאלים אלא בזכותי כאמור · וגם לכם בעבורכם ובזכותיכם
נגאלים · ולכן מפני חמת המציק והמקטרג המקטרג עליה'
ואומר שאינם ראוים לגאולה ועשו לפחות איזה רמז מצוה
וזהו מ"ש שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם ממה שאמר ·
הפסוק במקום אחר גוי מקרב גוי ואמרו חז"ל מה אלו עובדי
עז' אף אלו עובדי ע"ז וכו' וזהו מ"ש ומכפר עליכם ובאומרו
ומכפר עליכם ירמוז שקדם בטיבעו הוא אות מיתה ודם · ·
וכמש"ה והתוית תיו וכו' ואמרו רז"ל תיו של דם · ואדרבה לכם
באות הדם שתתנו על פתח בתיכם יהיה לכם הצלה ולכן
נקרא דם פסח לשון הצלה כמו ופסח ה' על הפתח · וגדולים
מעשה הצדיקים שמהפכים מדת הדין למדת הרחמים
וז"מש שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם על מה שעבר ·
ומגין על העתיד · שנאמר דברו אל כל עדת בני ישראל ואין
דברו אלא בלשון קושי להיות שיש בידם עבירות וצריכות
עליהם כפרה · ואמר הקב"ה למשה הנה בפסוק הזה יש
שני מיני דברים הראשון הוא דברו וכו' בלשון קושי לומר להם
שצריכים כפרה על העבירות שבידם · והשני הוא בשורת
הגאולה ולכן לאמר בלשון אמירה ופיוס ובשורה טובה לכל
כללות ישראל לעניים ולעשירים ולכן אמר אל כל עדת בני
ישראל ואז ותהי שמחתכם שלמה בהיות הגאולה לכללות
ישראל אפילו מי שהוא עני מאחר שנקרא איש ויקחו להם
איש שה לבית אבות שה לבית · והשמחה שלמה היא שאם
הוא עני ואין לא ידו לקנות שה אחד לבדו בביתו והוא אומרו
ואם ימעט הבית מהיות משה. תקנתו היא ולקח הוא ושכינו
וכו' ואז ישמח שמחה שלמה. ונרמז עוד מ"ש ותהי שמחתכם
שלמה כמש"ה אח"כ והיה לכם למשמרת ואין והיה אלא שמחה
באשר נבאר בע"ה · ואחר אשר ציוה אותם על הקרבן פסח
בהתם שהוא קרבן כפרה · פרט ענינו ואמר שה תמים זכר
בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו · והואיל והפ'
הוא מיותר ניתן לדרשה שה בשביל אלהים ירא' לו השה ונרמז
כאן זכות האומר הפ' הנז' שהוא אא"ע"ה וזכות מי שנא' עליו
והוא יצחק אע"ה תמים לשמו של הקב"ה שנאמ' הצור תמים
פעלו כלומר שיקנו אותו לשמו של הקב"ה ואי אייתר אילי
האי אתיכא שרמז הפסוק ליעקב אע"ה גם כן הנאמר בו

יעקב איש תם שנולד מהול ועליו רמז הפסוק ואמר הצור
פעלו שהוא יעקב אע"ה מבחר שבאבות ברא אותו תמים ·
שהוא מהול · זכר הוא לשון זכרון והוא הפדות שאמרנו שהוא
הורג כל בכוריהם של מצרים וחס על בכוריהם של ישראל
בהיותו זוכר ברית אבותם · מן הכבשים ומן העזים תקחו
כנגד שאני הורג האדם והבהמה השני והשפחה הטוביה
והרעים הנמשלים לכבשים ולעזים · כך רשות בידכם ליטול
מכל מקום שאתם רוצים · והיו משמרים אותו ואינו צורך
לכם אלא אדרבה שמחה גדולה שנאמר והיה לכם למשמרת
ואין והיה אלא לשון שמחה · ובאמור הפסוק ושחטו אותו שלא
לנוכח וגם בוא"ו העטף רמז רמז אחר והוא זה שכמו שאתם
שוחטים הפסח למטה כך אני שוחט בכורים למעלה כמש"ה
ועבר ה' לנגוף את מצרים ועבר ממידת חסידותו כדי לנגוף
את מצרים ואחרים הם הרשעים שמהפכים מדת הרחמים
למדת הדין וא"ו דעביד דינא בלא דינא אלא תמים לשמו
של הקב"ה שנאמר הצור תמים פעלו · ויובן עוד שא"ו
נראה עיות הדין בהריגת הבכורות אעפ"י שהם קטני' שלא
חטאו · האמנם כבר האירו חז"ל עינינו כמש"ה אחוו לנו
שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים וכו' · ואמרו שהיו
המצרים ·: מביאים תנוקות קטנים שלהם ומכניסים אותם
בבית הישראלים ומכים אותם כדי שישמעו את קולם
התינוקות של ישראל ויבכו עמהם ויטלו אותם וישליכום
ליאור ויהרגו אותם · נמצא שכל מה שעשה הקב"ה עם
המצרים היה כדין גמור וזהו מ"ש הצור תמים פעלו · ועוד
הוסיפו להרשיע להכנים בניהם גם כן בליל פסח עצמו ·
בבית הישראלים כדי שינצלו · ולכן גם הקב"ה פרע להם
כמדתם ולהרוג אותם · והואיל ואתא לידן ראוי לדקדק וקשה
טובא לי במעשה הזה מה צורך להיות שני מיני מיתות האח'
על יד המלאך המשחית כמש"ה ולא יתן המשחית לבא אל
בתיכם לנגוף · והשנית על יד הקב"ה עצמו · וכמש"ה ועבר
ה' לנגוף את מצרים וקשה אדידיה אדידיה · ועוד כי קים
ליה בדרבה מניה · ותגדל הקושיא עוד שמאחר שהקב"ה
בעצמו הוא היה הנוגף אם כן למה צורך ציוה ולקחו מן הדם
ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף וכי היפלא מה' דבר :

האמנם הענין יובן עם מה שאמרנו שהמצריים היו
מטמינים את בכוריהם בבית הישראלים
בליל פסח ·: והנה אם יתן הקב"ה רשות למלאך המשחית
ליכנס בפנים הישראלי כדי להרוג את בכורי מצרים הנה
בהיותו בפנים וכיתן לו רשות לחבל לא היה מבחין בין צדיק
לרשע כלל · לכן ציוה הקב"ה תחילה לשים את הדם על שתי
המזוזות ועל המשקוף והיה מצוה למלאך המשחית שבכל
בית שיהיה בו ההוא רשימו דדם על המשקוף ועל שתי
המזוזות לא יכנס בתוכו כלל. וזולתי לבית המצריים ואח"כ
היה הקב"ה בכבודו ובעצמו נכנס לתוך בתי ישראל ובכל
מצרי שמוצא שם היה הורגו הוא לבדו ומציל את בכורי ישראל
ובענין הזה יתישבו שני הפסוקים הפסוק האומר ולא יתן
המשחית לבא אל בתיכם לנגוף · והפסוק שאמר ועבר ה'
לנגוף את מצרים. וגם נתבאר מה צורך בנתינת הדם על
המשקוף ועל שתי המזוזות :

עוד ירצה דרך רמז באומרו הפסוק שה תמים זכר וכו'
ואח"כ ציוה לתת את דמו על שתי המזוזות ועל
המשקוף · והענין הוא להביא שפע לישראל מצד שלשה
האבות המחותנים והם אברהם יצחק ויעקב · ונרמז השה
באברהם שאמר אלהים יראה לו השה · ותמים נרמז ביעקב
כמש"ה ויעקב איש תם · זכר כנגד יצחק אע"ה · ורמז גם כן
לזכות שלשה אבות העליוני' והם חס"ד גבור"ה ותפאר"ת
ויתמתקו על ידי נתינת הדם על שתי המזוזות הרומזו' לשני
נכתרות

נכתרות הזהב והם משה ואהרן · ובמשקוף רמז להקב"ה העולה על הכל · ואפשר לומר בדרך רמז שרמז גם כן לנכ"ח בנגד משה ירכא ימינא · ולהו"ד כנגד אהרן ירכא שמאלא וליסוד בסוד האמצעי והוא · המשקוף בסוד משכיל לאיתן שעולה בכל קו האמצעי מלמטה למעלה ומלמעלה למטה ובסוד מי עלה שמים וירד · · וכל זה נעשה בפתח הבתים בסוד אין בית אלא אשה והיא מדת המלכות · כמבאו ישרא׳ שמורים מששה ימי בראשית · ואז יצאו לחירות על ידי אימא עילאה וכמש"ה בתחילת שליחותו ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ונודע הוא · כי שם אהיה הוא בבינה בזמן שעדיין לא הוציא אורותיה לחוץ ולכן אומרת בל׳ עתיד עתיד אנא להגלות ואשר הוא שם אלהים בשלשה הצירופים הא"ק רומז לשם אלהים בפשיטותו · והשני רומז לאלהים במילוי יודין · העולה שלש מאות · והריש רומז לאלהים ברבועו העולה מאתים · ובזמן שה"ו מתחברים יחד שלשה המנינים האלו פ"ו ור"ש וש"ן יהיו כמנין שרפ"ה עם הכולל ובהיות שם אלהים בפשוטו חמשה אותיות בלבד עם ריבועו העולה מאתים כאמור · אז הוא נקרא הר אלהים כמספר סקיל"ה הרי כמוו סקילה שרפה החמורות · · והשלישית היא הרג וגם היא כמנין סקילה ה"ר והג׳ המיותר רומזת שהיא מיתה השלישית · והחנק היא הקלה שבכולם · ורומזות אל שם אלהים מלא שהוא בגמטריא פ"ו · וגם יש אחורים של ההויה והם ע"ב וע"ב ופ"ו הם כמנין חנק · ובמצרים נתחברו יחד ונתן הקב"ה נקמות במצרים בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו · לפיכך אנחנו חייבים מיום ר"ח להלל לשבח ולפאר להקב"ה שנתן לנו נקמות בפרעה ובכל חילו כמו כן יגאלנו מהגלות הזה ויוציאנו לאור גדולה ובשמחה בישועתו אכי"ר :

דרוש ב׳ למשמרת ר"ח ניסן

עולה הוא אשה ריח ניחוח לה׳ :

במדרש רבה ז"ל · דבר אחר ולקחתם אגודת אזוב · כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי אעפ"י שאתם שפלים כאזוב · שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים · וטבלתם בדם אשר בסף · מה ראה הקב"ה להגן עליהם בדם · כדי לזכור להם דם מילת אברהם ובשני דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ובדם מילה שנאמר ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי בדם פסח ובדם מילה · והגעתם אל המשקוף בזכות אברהם ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב · ובזכותם יראה את הדם ולא יתן המשחית · עכל"ה :

ידוע הוא וגם הוא מפורש בכל התורה שישראל קודם המתן תורה לא היו מצווים לא על התורה ולא על המצות ראיה לדבר שיעקב אע"ה נשא שתי אחיות · וגם השבטים שבטי יה כל אחד נשא עם אחותו · ושמעון הוסיף לקחת עוד את דינה אחותו כמו שדרשו חז"ל בפסוק ושאול בן הכנענית ואמרו בן דינה שנבעלה לכנעני · וגם יהודה לקח את תמר כלתו לאשה בסוד יבום · ואעפ"י שאמרו חז"ל לא נפסקה ישיבה מאבות ועוד אמרו עקב אשר שמע אברהם בקולי ואמרו חז"ל שקיים אפילו ערובי תבשילין איפשר לומר שלא היו מצווים על כל הנז׳ · ולא היו מצווים זולתי על שבע מצות בני נח בלבד · ונוסף לאברהם אע"ה מצות הברית מילה · ומש"ה למנצח על השמינית מזמור לדוד ואמרו חז"ל על מילה שניתנה בשמיני ירכה על מילה שניתנה בעולם לאברהם אע"ה במצוה שמינית ועכ"ז כל מי שהיה רוצה לעשות איזו מצוה היה עושה בלתי היותו מצווה וזכה בהיות ישראל במצרים בגלות · בעונותם שכחו גם כן אפילו מצות הברית מילה כמ"ש הפסוק ובני ישראל פרו וישרצו ואמרו חז"ל הפרו ברית מילה ולכן הולידו כשרצים וכו׳ ואית דאמר שא"ו גם עבדו ע"ז כמש"ה גוי מקרב גוי ואמרו חז"ל מה אלו עובדי ע"ז אף אלו עובדי ע"ז · אעפ"י שכבר תקנתי במקום אחר שאינו ע"ז ממש ומצאת שם כי תדרשנו · עכ"ז הפשט לא יופשט שהיו עובדים ע"ז ובהיותם עובדים ע"ז ומבטלים הברי׳ מילה מילא תיתי שאר שבע המצות שביטלו אותם ולכן כהגיע קץ גאולתם לא מצא להם הקב"ה מצות כדי שיגאלו בהם · ובהיות הקב"ה צופה ומביט וראה שהמצריים עשו אותם רעים · כמש"ה וירעו אותנו המצרים ולא אמר הכתוב וירעו לנו של אותנו מלמד שעשו אותנו רעים וחטאי׳ ובסיבת כך ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה · ורצה לפדות אותם במצרים כמש"ה ופטר חמור תפדה בשה · וכמו שביארנו בדרוש הקודם לזה · ועכ"ז להוציא אותם ריקנים לגמרי מכל מצות גם כן לא איפשר · ולכן רצה שיתקנו לפחות במה שפגמו במצות החמורות · והם הע"ז והמילה והם שני דמים המילה הוא דם ממש והוא דם טהור · והע"ז הוא דם טמא וכמ"ש ר׳ עקיבא מנין לע"ז שמטמאה במשא כנדה שנאמר תזרם כמו דוה צא תאמר לו · ובהיות הקב"ה פודה אותם במצרים · נתן למצרים עשר מכות כנגד שבע מצות של בני נח ונתוספה לאברהם המיל׳ והיא ח׳ וזהו מש"ה למנצח על השמינית · ונתוספה ליעקב אע"ה מצות גיד הנשה · ונתוספה ליהודה מצות היבום כמ"ש בא אל אשת אחיך ויבם אותה · וכנגד עשר מצות אלו שביטלו ישראל · נתן הקב"ה למצרים שגרמו שיבטלו ישראל אלו העשר מצות עשר מכות דצ"ך עד"ש באח"ב · ועיין בס׳ עץ הדעת טוב לאבי ז"לה בדף רט"ו ע"ב וז"ל ר׳ יהוד׳ היה נותן בהם סימני׳ דצ"ך עד"ש באח"ב · הכוונה היא כי פרעה כפר בשלשה דברים · האחד הוא שלא היה מאמין שיש אלוה ח"ו וכמש"ה אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני · השני הוא כי גם אף כאמר שיש אלוה איננו אלא של ישראל בדוקא אלא הוא כולל לכל האומות · השלישי הוא מ"ש וגם את ישראל לא אשלח · ולכן באו לו שלשה מכות פרטיות שסימנם דצ"ך · ועל ידי כן הכי׳ והודה בראשונה שיש שם אלוה כי על ידי הדם הכה את היאור כילום והוא היה אלוהו והחזירו לדם גם שרץ היאור ונהפך לצפרדעים · וגם הכינים הם נולדים מלחות מי היאור המתערב עם העפר · א"כ ודאי שיש אלוה גדול מן אלוהו שהוא היאור · ולכן מצינו כי בכנים שהיא האחרונה של דצ"ך אז אמרו אצבע אלהים היא והודו שיש אלוה · אח"כ על ידי עד"ש הודו בשנית והענין הוא כי בבא הערוב והדבר וראו כי לא מת ממקנה ישראל אחד וגם ראו במכת השחין שהיה בחרטומים ולא בישראל · אז הודו גם בשנית כי הרי בערוב אמר להם פרעה לכו זבחו לאלהיכם בארץ · הרי הודה שה׳ הוא אלהי ישראל · וכן בהתראת הערוב כתיב ושמתי פדות בין עמי ובין עמך כיון כי ממכת הערוב ואילך היה הרבר כדי שיכיר שהוא אלהי העברים בדוקא · וכן בדבר כתיב והפלה ה׳ בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל כדי שיכיר זה וכן בשחין כתיב כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים ולא בישראל מכאן הכיר שהקב"ה הוא אלהי ישראל ולא אלהי האומות · אח"כ על ידי באח"ב הודה בשלישית לשלח את ישרא׳ כי על ידי הברד והארבה יוכרח לשלחם בעבור כי אין לו במה לפרנסם · וכדי שלא יאמר כי ח"ו אין כחו ית׳ רק על ידי תחבולות והמכאות ועל ידי כן ישלחם · ולכן הביא עליהם את החשך א"כ ואילו היו ישראל רוצים אז ללכת מי היה מעכב על ידם אלא ודאי שזה יורה כי יש כח בידו להוציאם

להוציאם · ולא רצה להוציאם בעל כרחו אלא שהוא בעצמו יודה לשלחם הפך ממה שאמר וגם את ישראל לא אשלח · וזה היה על ידי מכה הרביעית שהיא מכת בכורות ואז אמר קומו צאו מתוך עמי וכו' או ירצה כי בא להורות כונתו ית' בעשר מכות האלה שיש יכולת בידו להפך כל הארבע יסודו' הכוללים כל בריאות העה"ז · ולכן תחילה על ידי מכת הדם הפך את יסוד המים לדם · ובשלישית שהיא מכת הכינים הפך את יסוד העפר לכינים · ובאמצעית שהיא הצפרדעי' היא כלולה משתיהן בעבור כי היפך יסוד המי' ויסוד העפר והחזירם לצפרדעים הנבראים משתי יסודות האלו וזהו סימן דצ"ך · אח"כ על ידי מכת הערוב היפך יסוד הרוח לנפש רעה של הערוב · ועל ידי השחין והדבר · החזיר והיפך יסוד האש לשחין ודבר · ואח"כ הביא ברד ואש מתלקחת בתוכו · הרי כי היפך שתי היסודות של רוח ואש ביחד והרי עדש"ב · אח"כ על ידי ארבה הוא יסוד האש והרוח · וגם חושך הוא אש ורוח · כמש"ה וימש חושך שהיתה מעשיית משתי היסודות האלו · ואח"כ האחרונה מכולן והיא מכת בכורות באה להודיע שהקב"ה הוא מלך מלכי המלכים אשר מלבד שהכה את הארבע היסודו' גם הכה את מזלו והוא טלה העליון והבכור שבכל השנים עשר מזלות אשר הם מושלים על ארבע היסודות · האמנם כנגד שתי התמורות והם העז' והמילה שהם שני דמים נתן להם שני דמים והם הראשונה מכת דם ממש כנגד מה שגרמו לישראל שיעבדו עז' ולכן ויהי הדם בכל ארץ מצרים ובעצים ובאבנים והם העז' שלהם ובמש"ה אומרים לעץ אבי אתה וכו' וכן היאור היה הע"ז שלהם · וכנגד מה שגרמו להם לבטל דם המילה · נתן להם דם בניהם במכת בכורו' וגם כמה שהבכורו' הרגו באבותם ובמש"ה למכה מצרים בבכוריהם ולמכה בכורי מצרים לא כתיב · ואמר הקב"ה לישראל אעפ"י שפדיתי אתכם במצרי' לא מפני זה תתעצלו גם אתם לתקן לפחות את שתי המצות הנז' התמורות. ולכן נתן להם שתי דמים. דם פסח · ודם מילה דם מילה כנגד ביטול המילה עצמה · ודם פסח שהוא השה כנגד דם העז' שכן מצרים היו עובדים לשה · וזהו מש"ה ואעבור עליך במצרים ואראך מתבוססת בדמיך · והוא מה שביטלו המילה ועבדו העז' · ואומר לך כי התיקון שלך הוא כי במה שפגמת תתקן ובדמיך שהוא סימן מיתה כמש"ה והתווית תיו וכו' ואם היא של דם אין לך תקומה · עכ"ז אתן לך תיקון ובתחילה אתן אדם תחתך ואפדה אותך במצרים והוא אומרו פעם ראשונה ואומר לך בדמיך חיי · ואח"כ אתן לך תיקון שני שגם אתה תתקן את שני הדמים הנז' בשני דמים אחרים בדם פסח ובדם מילה והוא אומרו פעם שנית ואומר לך בדמיך חיי · ודרך רמז ירמוז במש"ה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ויאמר אהיה אשר אהיה ונודע כי אהי"ה בריבועו הוא עולה ד"ס · ולכן רמז להם שני פעמים אהי"ה כנגד שני פעמים ד"ס שעברו עליהם ישראל · ולכן צריכים לתקן בשני דמים בדם פסח ובדם מילה :

ונלע"ד שכל ההקדמה הנז' רמז אותה דוד הע"ה ואמר פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו · ואמר שבזמן שהקב"ה רצה לגאול את ישראל ממצרים. ולא מצא להם מצות כדי שיגאלו מלבד שגם שהיו בידם עבירות · ולכן פדות שלח לעמו בהיות פודה אותם במצרים כמו שאמרנו למעלה · ובהיות שלא מצא להם מצות במה שיגאלו לכן נתן להם שתי מצות האחת היא דם המילה והוא אומרו צוה לעולם בריתו כלומר ציום מצות הברי' מילה שהיא מצוה המוהגת לעולם בכל מקום ובכל זמן ומצוה שנית היא דם הפסח לבטל את העז' ולידע שהקב"ה הוא אלוה מיוחד בעולם ויתקדש שמו בכל העולם · והוא אומרו קדוש ונורא שמו · ונלע"ד שלזה רמז הכתו' בפ' וארא לזכור ואזכור את בריתי ובאמצעות המילה אבז"ל אותם ובמש"ה יבושו כל עובדי פסל המתהללים באלילים ודרשו חז"ל הפסו' הזה על לקיחת הקרבן פסח על פסוק משכו וקחו לכם צאן הה"ד יבושו כל עובדי פסל וכו' והו מ"ש קדו' ונורא שמו · ובדרוש שלישי לפרשת בשלח הארכתי לתעניתי בהקדמה הזאת ובדרוש הזה ותמצאת שם כי תדרשנו · והנה. כל ההקדמה הנז' נרמזה גם כן במאמר שהצענו פתח עיני' באומרו ולקחתם אגודת אזוב כלומ' אני עושה אתכם אגודה לעצמי וכו' :

וראוי לבא עד ביאור המאמר הזה ולדקדק בו · תחילת הכל באומרו בעל המאמר כלומר והיא קושיא נכונה בתלמוד · ואח"כ נדקדק מי הכריחו לבעל המאמר להוציא הבנת הפסוק מפשטו שמצוה הקב"ה ולקחתם לכם אגודת אזוב וכו' · והוא דורש אני עושה אתכם אגודה לשמי · עוד קשה טובא באומרו אעפי' שאתם שפלים כאזוב שנא' והייתם לי סגולה · וקראיה היא הפך מן הדרשה · ואם נרצה לומר שא"ן הראיה אינו למ"ש אעפי' שאתם שפלים וכאזוב · אלא למ"ש אני עושה אתכם אגודה לעצמי · הכי הל"ל כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים · אעפי' שאתם שפלים כאזוב · ואם נאמר שהראיה היא לשתי הדרשות לדרשת אני עושה אתכם אגודה לעצמי · ולדרשת אעפי' שאתם שפלים כאזוב צריך לידע היכד נרמזו שתי הדרשות בפסוק והייתם לי סגולה מכל העמים · עוד ראוי לדקדק באומרו ראה הקב"ה להגן עליהם בדם · ומה בכך · ועוד שאם היה הקב"ה מגין עליהם בדבר אחר עדין השאלה במקומה עומדת · עוד קשה מדידיה אדידיה שבתחילה השיב ואמר כדי לזכור להם דם מילת אברהם · הרי שבעבור זכות אברהם נגאלו · ואח"כ חזר בו ואמר ובשני דמים נגאלו ישראל ממצרים · בדם פסח ובדם מילה · עוד ראוי לדקדק באומרו אח"כ והגעתם אל המשקוף בזכות אברהם · והלא זכות אברהם כבר נזכר למעלה בעיקר הדם · ומה צורך להזכירו שנית במשקוף · ואגב יתבאר במ"ש אח"כ ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב · ויצחק ויעקב למאי איצטריכי עתה הואיל ויש להם דם פסח ודם מילה · ואגב יתבאר אומרו ובזכותם יראה את הדם ולא יתן המשחית :

והביאור של המאמר הזה יתבאר בע"ה עם היותינו מביאים במקום הזה פסוקי הפרשה הקודמים והמאוחרים. לפסוק ולקחתם אגודת אזב' עם היותינו מפרשים ומביאים דברי חז"ל במדרשים · אעפ"י שבדרוש שלישי לפרשת בא אל פרעה הרחבתי בביאור אלו הפסוקים עם מדרשי חז"ל · עכ"ז יש לאלוה מילין ואין מדרש בלא חידוש :

ואיתא במכילתא ז"ל ויקרא משה לכל זקני ישראל מלמד שעשאן ב"ד · ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לישראל · דברי ר' יאשיה · ר' יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים והזקנים לאמר לכל ישראל · נס לו ר' יאשיה אחד זה ואחד זה מה נשתנה הדיבור הזה מכל הדיברות שבתורה שכולן היו מפי משה לאמר לישראל · אף כאן הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל · ומה ת"ל ויאמר אליהם אלא שמשה חלק כבוד לזקנים · וכן הקב"ה אמר למשה חלוק כבוד לזקנים שנאמר לך ואספת את זקני ישראל וגו' וכתיב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני ישראל · עכל"ה :

וראוי לדקדק · במאמ' הזה מהיכן להם לרז"ל לומר מלמד שעשאן ב"ד · ואימא אנא שלא עשאם

אלא

אלא שלוחים לכל ישראל · ועוד ראוי לדקדק במאי פליגי ר' יאשיה ור' נתן · ובמאי קא מפלגי · וכיצד נרמזו דרשתם בפסוק · ומורי הרב זלה"ה דקדק עוד מה צורך לעשותם ב"ד · ועוד ראוי לדקדק לדברי ר' יונתן שאמר הדבר מפי משה לזקנים והזקנים לאמר לכל ישראל · מה צורך לזה הטורח :

והנלע"ד לפרש שחז"ל הוקשה להם בדברי מרע"ה בהיותו אומר מה שלא נצטוה · שהוא לא נצטוה מפי הגבורה אלא דברו אל כל עדת ישראל · ולא לזקנים והוא שינה וקרא אל הזקנים ולא אל עדת ישראל כמש"ה ויקרא משה לכל זקני ישראל · עוד דקדקו למה נאמר הפסוק פסקי פסקי . תחילה ויקרא משה לכל זקני ישראל ואח"כ ויאמר אליהם · והיה מספיק לומר הפסוק ויאמר משה לכל זקני ישראל משכו וקחו לכם צאן וכו' · עוד דקדקו דקדוק קטן באומרו ויאמר אליהם והיה מספיק לומר להם :

ולכן כדי ליישב אלו הדקדוקים הסכימו חז"ל כולם כאחד לומר שמה שקרא משה לזקני' לא עבר על דברי הקב"ה אלא כדי לעשות אותם ב"ד ולצוות את ישראל בפניהם כדי שלא יאמרו ישראל אח"כ אם יעברו לא נצטווינו ולכן אמר תחילה ויקרא משה לכל זקני ישראל · ובהא לא פליגי חז"ל והרי נתרצה הקושיא הראשונה . האמנם מה שפליגי הוא בשני הדקדוקים השניים · בהיות הפסוק פסקי פסקי קריאה בתחילה ואח"כ האמירה · ועוד אומרו אליהם ולא להם · ובהא פליגי ר' יאשיה · עם ר' נתן · ור' יאשיה דרש הפסוק כפשטו שלא שינה משה ממה שנצטוה מפי הקב"ה כלום · ומה שקרא אל הזקנים היה בעבור לעשות אותם ב"ד ולדבר עם ישראל בפניהם . וזהו ענין אחד · ואח"כ ויאמר אליהם איננו לזקנים הנז' אלא לישראל מפיו לפיהם כמו שציוהו הקב"ה דברו אל כל עדת בני ישראל ופירש מורי הרב זלה"ה שהטעם הוא כי משה נתיירא שמא ישראל לא ירצו לקיי' מצוה זו נמור' של המצרים כמש"ה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו ולכן הוצרך בתחילה לקבץ את הזקנים ולעשותם ב"ד על ישראל וכיון שהזקני' יסכימו בכך יוכרחו ישראל לקיים מצות דייניהם וראשיהם ור' יונתן לא ישר בעיניו הדרשה הזאת ולומר שהפסוק נחלק לשנים · ולומר ויאמר אליהם אל ישראל אלא רצה לדרוש ויאמר אליהם מוסב גם כן לזקנים עצמם הנז' למעלה בפסוק · והשתא אתי שפיר מש"ה אליהם ולא להם כי באומר להם משתמע להם ממש לבדם ולא לזולתם · ובאומרו אליהם כלומר בעבורם והם ישראל שנזכרו באומרו לכל זקני ישראל · מה תאמר שח"ו משה שינה לדבר עם מי שלא נצטוה · הא ליתא שכבר ביארנו במקום אחר ואמרנו שמרע"ה הבין בדברי הקב"ה במה שאמר לו לאמר המיותר שנאמר דברו אל כל עדת ישראל לאמר ולאחר שנאמר דברו אל כל עדת מה צורך לומר לאמר. כמי שאומר בישראל עוד לכן נתחכם בדברי הקב"ה והבין מתוך דבריו שאין כוונת הקב"ה שמשה יהיה מסבב אוהל אוהל ובית בית של כל ישראל אלא שהוא ידבר עם מי שהוא כללות העדה שהם הזקנים והם יסובבו כל תחום ישראל לאמר אליהם דברי משה מפי הקב"ה ולכן דרש בפסוק ויאמר אליהם הדבר מפי משה לאמר לזקנים · והזקנים לאמר לכל ישראל · נס לו ר' יאשיה אחד זה ואחד זה מה נשתנית הדיבור הזה מכל הדברות שבתורה שכולם היו מפי משה לאמר לישראל אף כאן מפי משה לאמר לכל ישראל · ומה תלמוד לומר ויאמר אליהם כלומר למה הסתיר הפסוק הענין כפי שיטתו והל"ל מפורש ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר לישראל משכו וקחו וכו' · ואמר ויאמר אליהם לחלוק כבוד לזקנים והאמת שהדיבור היה מפי משה לישראל עצמם :

עוד איתא במכילתא שם וז"ל : משכו וקחו לכם · משכו מי שיש לו · וקחו מי שאין לו : ר' יוסי הגלילי אומר משכו מע"ז · והדבקו במצו' · עכל"ה · והאמת הוא שהמאמר הוא קטן בכמות · האמנם הוא גדול באיכות :

וראוי לדקדק בדברי חז"ל מהיכן להם להסיר הפסוק מפשטו ממש ות"ק דריש דרשא חדא · ור' יוסי הגלילי דריש דרשא אחריתי ובמאי קא מפלגי :

והנלע"ד לפרש שחז"ל דקדקו בפסוק מילת משכו · שמעיקרא המלתא לא נצטוה משה עליה שהפסוק לא אמר אלא ויקחו להם איש שה וכו' ולא נאמר משכו · ואפילו אם היתה נזכרת בדברי הקב"ה היה ראוי לדקד' בה כי מה צורך למשוך אותו או לישא אותו על כתפים ויספיק לומר קחו לכם צאן ושחטו הפסח · ואם נרצה לדחוק עצמינו ולומר שכוונת משכו הוא כדי להגלות אבק דרכים ולפרסומי נסא בהבאתו : עדיין תקשי שהיה לו לומר תחילה קחו ואח"כ משכו ודין פשוט הוא שמשיכ' בלא פיסוק דמים לא קניא לחודה :

ולכן נלע"ד לומר שת"ק ור' יוסי הגלילי · קא מפלגי במחלוקת ר' יאשיה · ור' יונתן הנז' למעלה מן שמאמר הזה · ות"ק סבר כסברת ר' יאשיה שפירש ויאמר אליהם לישראל ממש ולא לזקנים : וכיון אותם על ענין הקרבן פסח ונודע הוא שישראל רובם ככולם היו להם עדרי צאן ולכן התחיל ברוב ואמר תחילה משכו מי שיש לו צאן בעדרו · ואם באולי יהיה איז' עני בישראל שאין לו משלו לא מפני זה יהיה פטור מקרבן פסח · ולכן אמר אח"כ וקחו משל אחרים מי שאין לו משלו · והנה הציווי הזה של משה לא היה מראשו ומסברתו זולת מה שנצטו' מפי הקב"ה אלא גם הציווי הזה נרמז מפי הקב"ה באומרו בוא"ו העטף ויקחו להם איש וכו' והיה מספיק לומר שיקחו בלא וא"ו העטף · האמנם הוא"ו רומזת על משכו שאין צורך לאומרו שפשוט הוא · ולכן אמר משה משכו וקחו : וזו היא סברת הת"ק · ור' יוסי הגלילי סובר כסבר' ר' יונתן שהדבר היה מפי משה לזקנים והזקנים לאמר לכל ישראל : מה טעם בעבור שהזקנים יוכיחו את העם תחילה ואחר כך ילמדו אותם המצות · ולכן דקדק עוד דקדוק גדול בפסוק מילת לכם ויספיק לומר משכו וקחו צאן · ואם כוונת לכם הוא לומר משלכם כסברת ת"ק הבי הל"ל משכו לכם מי שיש לו · וקחו מי שאין לו צאן וכו' :

ולכן אמר שמילת משכו המיותרת ומילת לכם המיותרת · הם דברי מרע"ה נועצמו לזקנים · ואמר להם · הנה הקב"ה צוה אותי שאצוה לישראל שיעשו הקרבן פסח כדי לעשות מצוה כדי שיגאלו בהם : האמנם אני מוסיף על דברי הקב"ה ואני מצוה אתכם שתצוו לבני ישראל שאין ראוי לאדם לטבול ושרץ בידו · אלא תחילה משכו ידיהם מע"ז בסוד סור מרע · ולכן לא אמר לכם במלת משכו · ואח"כ והדבקו במצוה בסוד ועשה טוב : וגם זה נרמז במש"ה וקחו לכם ממש להקרא צאן וכמש"ה ואתנה צאני צאן מרעיתי וכו' · ואפשר לומר שהע"ז שהיתה בידם הוא שלא היו שוחטים צאן שהיא ע"ז של מצרים ובהיות מקיימים דתם ומרימים דגליהם נחשב להם כאלו עבדו ע"ז ממש ולכן תקנתכ' היא עתה ושחטו הפסח והוא ביטול הע"ז ובדרוש שני לפרשת נח הארכתי למעניתי בביאור כיצד ישראל עבדו ע"ז ומצאת שם כי תדרשנו ועוד ביארתי דרך רמז ושחטו הפסח הוא הנזכר והוא השקר שהו' לא יש לו שתי רגלים אלא רגל אחד כסוד ה"ק ולכן נקרא בשם פוסח שאין

שאין לו רק רגל אחד · והרי נתבאר כונת תנא קמא ור׳ יוסי הגלילי וגם נתבאר פסוק ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח · האמנם פסוק ולקחתם אגודת אזוב וכו׳ יתבאר כדברי בעל המאמר שהנענו בפתח עינים · וכבר דקדקנו בו למעלה כל הדקדוקים השייכים בו וביתר שאת :

והביאור ירצה שהנה בעל המאמר דקדק בפסוק ולקחתם אגודת אזוב למה שינה הפסוק לומר בלשון הזה ולקחתם · והל״ל וקחו אגודת אזוב כמ״ש למעלה וקחו לכם צאן · עוד דקדק שהקב״ה לא ציוה על האזוב כלל · שכן כתי׳ ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף · והוא הוסיף ולקחתם אגודת אזוב : עוד שינוי אחר שהקב״ה אמר ונתנו על שתי המזוזות ומרע״ה אמר והגעתם אל המשקוף · עוד שינוי אחר שהקב״ה אמר על שתי המזוזות תחילה ועל המשקוף אח״כ · ומרע״ה אמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות אח״כ · עוד דקדק שהקב״ה לא הזכיר מילת סף כלל · ומרע״ה הזכיר סף שתי פעמים באומרו בדם אשר בסף · מן הדם אשר בסף · עוד דקדק וא״ו העטף באומרו ואתם לא תצאו וכו׳ :

והנה כדי ליישב כל הדקדוקים הנז׳ · חידש בעל המאמר הדרשה הזאת בפסוק ואמר ולקחתם אגודת אזוב כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי וכו׳ · וכונת בעל המאמר היא לדרוש בפסוק דרשה מחודשת מדשני קרא ולא אמר וקחו אגודת אזוב כמ״ש למעלה משכו וקחו לכם צאן · ואמר ולקחתם אגודת אזוב שמע מינה לדרשה אתי ואית בה תרתין · הדרשה האחת הפשוטה והיא ולקחתם אגודת אזוב · והדרשה השנית המחודשת היא ולוקחתם מאחרי׳ שהוא מאת הקב״ה ובהיות הדרשה הזאת מחודשת אמר כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי · ואולא הא עם מ״ש למעלה בפסוק משכו וקחו לכם משכו ידיכם מע״ז תחילה · ואח״כ וקחו לכם ממש לעצמכם · וקרינן בפסוק ולוקחתם מאחרי׳ · והאמת הוא שהקב״ה לא הזכיר מפורש בפסוק אגודת אזוב · האמנם מדקאמר קרא ולקחו מן הדם מיותר · והיה מספיק לומר ושחטו אותו כל עדת וכו׳ · ונתנו מן הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ומילת ולקחו היא מיותרת אלא שמע מינה דלדרשא קא אתי ליקח את הדם על ידי דבר אחר ואין דבר המבער רוח הטומאה מן האדם כמו האזוב כנודע מן המצורע · ולכן ציוה מרע״ה ולקחתם אגודת אזוב · וציוה מרע״ה לעשות מהאזוב אגודה אחת ללמד אותם שכל זמן שהם נעשים אגודה אחת אין שום אומה ולשון יכולה להם · וסתם אגודה היא שלשה · וכישראל נמצאים כהנים לוים וישראלים · וטעם היות האזוב מבער את רוח הטומאה יש לו רמז כפי הסוד כמ״ש וידבר על העצים וכו׳ מן הארז אשר בלבנון עד האזוב וכו׳ · כקטינן מהא מדקאמר מן הארז עד האזוב · ש״מ תרוייהו הם אילנות האמנם הארז הוא הגדול שבכולם והאזוב הוא הקטן שבכולם והוא רמז אל הת״ת ואל היסוד וכמ״ש אלה תולדות יעקב יוסף · ויוסף הצדיק העליון הוא אשר מבער רוח הטומאה מן הארץ העליונה כנודע · וכפי דרכנו ירצה להמשיל את ישראל לשתי האילנות הנז׳ · בזמן שהם צדיקים נמשלים לארז · ובזמן שאינם צדיקים ואין להם מצות ולא מעשים טובים אז נמשלים לאזוב ונודע שבמצרים לא היו בידם מצות כלל · לכן אמר בעל המאמר אני עושה אתכם אגודה לעצמי אעפ״י שאתם שפלים כאזוב · שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ · והנה הפסוק הזה הוא כל הדרשה הנז׳ · ויובן עם מ״ש בסוף פרשת ואתחנן · לא מרבכם מכל העמים חשק ה׳ בכם כי אתם המעט מכל העמים׳ שאמנם בחר בכם ע״ז אתכם ושמרו את השבועה וכו׳ אעפ״י שאם בעצמכם אינם ראוים לשום כבוד וגדולה · וזהו מ״ש להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בעבורכם אעפ״י שהייתם גוי מקרב גוי מה אלו אף אלו · ועכ״ז ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי עד המקום הזה ועתה אני עושה עמכם תנאי אם שמע תשמעו בקולי והיינו ביטול הע״ז ושמרתם את בריתי והיינו מצות הברית מילה מהיום ואילך והייתם לי סגולה מכל העמים · רוצה לומר האמת שאינכם ראוים להיות סגולה לאחרים בעבור היותכם שפלים כאזוב האמנם לי לבדי אשר בחרתי בכם תהיו סגולה וכאומרו לשון סגולה רמז למ״ש שהוא משולש : וכן אין אגודה פחות משלשה קלחים · והטעם הוא כי לי כל הארץ ואין מי שיעכב בידי ויאמר לי מה תעשה :

עוד ירצה באומרו כי לי כל הארץ · ברמוז דרך משל אל עשיר אחד גדול מאוד שיש לו כמה אבנים טובות ומרגליות ועכ״ז בחר באבן ובוכית אחת לשים אותה בטבעת שהוא לובש בידו · ואין זה אלא שבחר בה לעשות אותה סגולה לו לעצמו ואין מי שיעכב בידו · וזהו מש״ה אעפ״י שאתם שפלים כאזוב ולא היה ראוי לעשות מכם סגולה עכ״ז להיות כי אני עשירו של עולם ולי הכסף ולי הזהב ולי כל הארץ בחרתי אתכם והייתם לי סגולה מכל העמים :

עוד ירצה באומרו כי לי כל הארץ והיא תשובה למה שיכלו ישראל לומר לפני הקב״ה רבש״ע שמא אחר שתבחר בנו תחזור למאוס אותנו ותהיה השנאה יותר חמורה מן האהבה והלואי שלא היתה בוחר בנו מעיקרא לכן אמר הכתוב אל תפחדו מזה בעבור כי לי כל הארץ ומעיקרא מי הכריחני לעשות הדבר הזה אם לא שאהבתי אתכם :

עוד ירצה הלבייו ובכל לומר שאעפ״י שימצא בעולם מלך שיש לו ממון הרבה וסגולות מלכים מרובות עכ״ז אפשר שבהמשך הזמן יבא לידי צורך ואפילו אותה סגול׳ שסגל לו לעצמו יצטרך למכור אותה לצורך מלחמותיו ומזונות שריו ועבדיו וכיוצא האמנם הקב״ה אינו כן בעבור כי לו הכסף ולו הזה׳ תבל וכל אשר בו ואינו צריך למכור כלום וז״מ כי לי כל הארץ · והנה דברי תורה הם נוטריקון מכלל הן אתה שומע לאו · ומכלל לאו אתה שומע הן · ולכן אמר להם ועתה אם שמוע תשמעו בקולי והייתם לי סגולה ואם לאו לאו · במכ״ש למדין שבפסוק הזה כרמוזה הדרשה כולה כלומר אני עושה אתכם אגודה לעצמי אעפ״י שאתם שפלים כאזוב :

אמר עוד בעל המאמר וטבלתם בדם אשר בסף הס׳ ראה הקב״ה להגן עליהם בדם · כדי לזכור להם דם מילת אברהם :

ירצה לבאר עם שיטתו שאמר אעפ״י שאתם שפלים כאזוב שהנה ישראל לא היו בידם כלל ולא די זה אלא אפילו מה שהיה בידם מצות דם המילה הפרו אותה כמש״ה ובני ישראל פרו ופירשו חז״ל מלשון הפרו באומרם נהיה כמצרים וכו׳ ונוסף על זה שבהזכיר דם מזכיר מדת הדין בעולם ואין ראוי לעורר מדת הדין בעת ובעונה הזאת והיה לו לעשות הסימן בענין אחר ולא יהיה סניגורו קטיגורו ח״ו וכמ״ש חז״ל שאינו נכנס הכ״ג לבית קודש הקדשים בבגדי זהב שלא להזכיר מעש׳ העגל שהיה מזהב :

והשיב שהצדיקים מהפכים מדת הדין למדת הרחמים · והדרבא הדם הוא הוא דם רחמים כדי לזכור להם דם מילת אברהם שכבשו רחמיו את כעסו ושפך את דמו לפני הקב״ה · כדי שגם הקב״ה בזמן שיהיה עם ישראל בכעס ובמדת הדין יכבשו רחמיו

את כעסו ויהפך להם מדת הדין שהוא הדם למדת רחמים פשוטים · כמש"ה אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו :

ואמר בעל המאמ' שנס היות שדם מילתו של אברהם אע"ה הגינה על ישראל בזכרון מעשיו הטובים ההגנה היא להגין בהגנה בעלמא מן הפורענות בסוד סור ומרע בלבד · ולא מפני זה ישראל יתעכלו מלסבל מנות ומעשים טובים · אלא ובשני דמים ניגולו ישראל ממצרים ההצלה ממש בדם פסח ובדם מילה · כלומר ההצלה האמיתית לא היתה אלא בזכות עצמם ממש · בזכות שני הדמים דם פסח ודם מילה · שנאמר ואומר לך בדמייך חיי ואומר לך בדמיך חיי כלומר החיים האמתיים והגאולה וההצלה עצמה לא היתה אלא מסיבת דמייך שלך של דם פסח ודם מילה · אבל מעיקרא להיות הגנה בדם ולא סימן אחר לא היה הדי לזכור להם דם מילת אברהם · והזכיר שני דמים לרמוז לדם פסח ולדם מילה וכל א' משותף בחבירו ואתי שפיר היות שני דמים וכל אחד משותף בחבירו:

עוד ירצה באומרו שני פעמים ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי · לרמוז כי בדמים האלו היה בהם דם נגלה ודם נסתר בכל אחת מהם · נמצאו שהם שנים שהם ארבע · וירצה כי הנה בדם המילה יש בה דם נגלה ממש של מילת בני ישראל · ויש בה דם נסתר להזכיר דם מילת אברהם אע"ה · וכן בדם הפסח יש בו דם נגלה של קרבן פסח · ויש בו דם נסתר של דם האיל שהקריב אע"ה תמורת יצחק בנו · אם כן שייך שפיר למימר שני פעמים בדמיך חיי וכל דם מהם כלול משני דמים :

ולהיות שעקר הנס היה בזכות אברהם אע"ה כאמור לכן מרע"ה התחכ' וצוו' לישראל והנעתם אל המשקוף בזכות אברהם · ואח"כ ואל שתי המזוזות בזכות יצחק ויעקב ולהיות כי הדם הנסתר כאמור כרמז בדם מילת אברהם · ובדם איל עקידת של יצחק אע"ה לכן נזכרו בפסוק שני פעמים אשר בסף אשר בסף וגם תרמוז מלת כסף בגמטריא קמ"ב כנגד סופי תיבות של אברהם" יצחק" יעקב" · ועכז כדי להיות אגודה שלמה בכלל גם זכות יעקב עמה·ובזכות' יראה את האדם ולא יתן המשחית וציוה מרע"ה לישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בוקר בעבור שכבר ניתנה רשות למשחי' לחבל וכיון שכבר ניתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע לכן אמר בוא"ו תיצטף . ואתם גם כן יושבים בתוך הסירה ולכן ואתה גם כן לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר' ולהיות הקב"ה מגוה על שתי המזוזות ועל המשקוף . ומרע"ה ציוה על המשקוף ועל שתי המזוזות· אפ' לומר שהקב"ה ציוה למשה להתחיל בקמון שבאבות תחילה והוא יעקב ויצחק · והם שתי המזוזות ואח"כ חייבו להזכיר זכות אע"ה לבסוף : להיות כי מעלין בקודש·בסוד וזכרתי את בריתי יעקב וכו' · האמנם משה נתכוון בסוד אברהם יצחק ויעקב בסדר תולדותם וגם בפרש' בא דרוש ב' הארכתי למעניתי בביאור הענין וגם כמה שפירשו הראשוני' כי הקב"ה נתכוון לכבוד משה ואהרן ולכן הקדים המזוזות למשקוף · ומרע"ה נתכוון לכבוד אלהי עולם ה'· ולכן הקדים המשקוף הרומז להקב"ה· ואח"כ את שתי המזוזות הרומזים למשה ולאהרן· וקרוב לזה פירשו הדרשנים ז"ל בפסוק עשה לך שרף וכתיב ויעש משה נחש נחושת וכו'· ואמר הכתוב בסוף הענין וילכו ויעשו בני ישראל כאשר ציוה ה' את משה ואהרן כן עשו :

ואיתא במדרש מכילתא וז"ל · וילכו ויעשו · ליתן שכר להליכה · ושכר לעשיה · ויעשו וכי כבר עשו · אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו · כאשר ציוה ה' · להודיעך שבחן של בני ישראל שכשם שאמרו להם משה ואהרן כן עשו · דבר אחר מה תלמוד לומר כן אלא שאף משה ואהרן עשו כן · עכל"ה :

וראוי לדקדק במאמר הזה מהיכן להם לחז"ל לפסוק הפסוק פסקי פסקי ולדרוש בפסוק כל הדרשות האלו ובתחילה דקדקו כפל וילכו ויעשו · ואח"כ נתחדש להם קושיא אחרת ויעשו וכי כבר עשו · ומתחילה היה לבעל המאמר להקשות הקושיא היותר חזקה בתחילה ואח"כ הקלות :

והנלע"ד לפרש הוא שחז"ל דקדקו בפסו' הזה כמה דקדוקים · בראשון מה צורך להזכיר ההליכה באומרו וילכו ויספיק לומר העיקר והוא ויעשו · כי בודאי לא עשו המעשה הזה והם עומדים לפני משה · אלא בודאי שהלכו ואח"כ עשו · אלא בודאי שאתא קרא לאשמועינן ליתן שכר להליכה בפני עצמה · וליתן שכר לעשיה בפני עצמה · בעבור שבאותו הזמן היו ישראל ריקנין מכל מנות · ורצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך היה מרבה להם מתן שכר כפול :

עוד דקדקו באומרו במקום הזה תכף ויעשו בני ישראל ונראה כי בא שעתא וילכו ויעשו בני ישראל והלא המעשה של קנית הקרבן פסח לא היה אלא אלא בעשור לחודש · ומעשה של נתינת הדם לא היה אלא בליל פסח עצמו אם כן כיצד אמר הפסוק וילכו ויעשו שנראה שבה שעתא הלכו ועשו המעשה· אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו :

עוד דקדקו באומרו כאשר ציוה ה' את משה ואהרן וכחדא מיכייהו מספיק · או כאשר צוה ה' · או כאשר ציוה משה · האמנם הפסוק הזה בא לתרץ מה שאמרנו בזה הדרוש ובדרושים אחרים שראינו כמה דברים וכמה ציווים שיש בהם הפרש בין דברי מרע"ה למה שציוה הקב"ה · כמו לקיחת אגודת האזוב · וכמו נתינת הדם בסף · וכמו נתינת הדם תחילה על המשקוף ואח"כ על שתי המזוזות · ולכן אמר הכתוב שמרע"ה לא שינה כלום ממה שציוה הקב"ה·שלא שבאמצע דברי הקב"ה היה ש"ל רמוז כמו שביארנו למעלה בענין משכו וקחו שרמוז בוא"ו היתירה של ויקחו להם איש שה וכו' : וזהו להודיעך שבחן של בני ישראל שכשם שאמרו להם משה ואהרן כן עשו · אעפ"י שהם שינו והוסיפו על דברי הקב"ה :

דבר אחר הרגיש מה שאמר כן עשו. מיותר בסוף הפסוק · אחר שבתחילת הפסוק אמר וילכו ויעשו בני ישראל · אלא בא ללמדך שמש"ה כן עשו מוסב למאי דסליק מיניה והם משה ואהרן עצמם · ויהיה שיעור הכתוב וילכו ויעשו בני ישראל כאשר ציוה ה' את משה ואהרן · ומשה ואהרן עצמם כן עשו · ואשמועינן רבותא שלא תאמר שבשלמא בני ישראל שלא היו בידם מנו' ומעשים טובים · וגם האמינו במצרים כמש"ה גוי מקרב גוי היה עליהם פחד מהמשחית שלא יראה אותם חוץ לבתיהם וישחית אותם · וכמו כן הוצרכו לשים הדם לאות על פתחי ביתם כדי שלא יכנס המשחית לפנים לשחית אותם · האמנם משה ואהרן שהם היו צדיקים גמורים וכל הנס נעשה על ידיהם לא היו צריכים לשני הדמים וגם שלא היה עליהם שעבוד מצרים לכן אמר הכתוב שאף משה ואהרן עשו כן גם הם כדי שלא לצאת מכלל ישראל · והלא דברים קל וחומר ומה אם משה ואהרן שהם היו עיקר הנס ובזכותם נגאלו ישראל כמ"ש חז"ל על פסוק אלא שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ · מכל שכן לשאר בני ישראל שלא ישנו כלל מדברי הקב"ה · ולכן אמרתי פתח דברי

עולה

עולה הוא שהקרבן הזה הוא קרבן עולה אמיתי וכפר׳ כאילו רומז לעולת יצחק אע״ה · האמנם בזמנינו עתה שאין בית להקריב בו קרבנות לא נשאר לנו זולתי ריח בלבד ובו נעשה ניחוח לה׳ כמו שאמרו חז״ל אמרתי ונעשה רצוני ובע״ה בזמן שיבנ׳ בית מקדשנו הקרבן במקומו עומד עולה הוא אשה ריח ניחוח לה׳ :

דרוש ג׳ למשמרת ראש חדש ניסן לשנה מעוברת

ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש בן שנתו לעולה :

במדרש מכילתא ז״ל · דברו אל כל עדת ישראל · הדיבור הזה בר״ח · ולקיחה בעשור · ושחיטה בי״ד · אתה אומר הדיבור היה בר״ח · ולקיחה בעשור · ושחיטה בי״ד · או אינו אלא הדיבור ולקיחה בעשור ושחיטה בי״ד . ת״ל החדש הזה לכם דברו · אימתי היה הדיבור בר״ח · הא אין עליך לומר בלשון האחרון אלא בלשון הראשון · הדיבור בר״ח ולקיחה בעשור · ושחיטה בי״ד · ר׳ אחאי בר יאשיה אומר הדיבור בר״ח ולקיחה בעשור · ושחיטה בארבעה עשר · אתה אומר כן או אינו אלא הדבור ולקיחה בר״ח · ושחיטה בי״ד ת״ל דברו אל כל עדת ישראל שאין ת״ל · אלא להפסיק הענין · הא אין לך לדון בלשון האחרון אלא בראשון הדיבור בר״ח ולקיחה בעשור · ושחיטה בי״ד · ר׳ יוסי הגלילי אומר הדיבור בר״ח · ולקיחה בעשור · ושחיטה בי״ד · אתה אומר כן · או אינו אלא הדיבור בר״ח · ולקיחה ושחיטה בעשור · תלמוד לומר והיה לכם למשמרת עד י״ד יום · הא אמרת כן עקרת את כל הכתוב · הא אין עליך לדון בלשון האחרון אלא בראשון הדיבור בר״ח · ולקיחה בעשור ושחיטה בי״ד :

וסוד הענין וסוד הכונה של הדרוש הזה הוא לומר שהאומה ישראלית אשר היו במצרים להיות כי שמעו מאוד בין המצריים כמש״ה גוי מקרב גוי וכו׳ · לכן הוצרכו להלבן ולצרף צירוף אחר צירוף וליבון אחר ליבון יום אחר יום וזמן אחר זמן עד אשר יטהרו לגמרי מכל גילולותם ולכן היה הקב״ה מחזיק לב פרעה מכה אחר מכה וחדש אחר חדש עד תום משפטם שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי החוטאים · ואח״כ בראש חדש ניסן נאמר להם החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לכם ממש להעשות אומה שלמה לחדשי השנה החדשה המתחדשת עליכם לטובה ואז במלוא החדש שכבר ניכר מילואה של לבנה תתחילו לעשות המצוה בלקיחת הקרבן פסח ואח״ך בהיות הלבנה במילואה בחצי החדש ביום י״ד והוא זמן תקפו של מזל טלה אז תשחטו אותו בין הערבים בעת תוקף הדין ותהיו מכניעים ומשפילים את הקליפה בכל יכלתכם · וזהו מה שרמזתי בפתח דברי ואמרתי ובמלאת ימי טהרה של ישראל ונתכנו בשם נקבה להיו׳ שתשש כחם בעונם וכמש״ה שובה ישראל עד ה׳ אלהיך בלשון נקבה · ואמר לבן או לבת · כלומר אם כחם חזק כבן זכר או כבת נקבה · הנה נודע שהבן טהרתו · היא אחר שבעה ימים · והבת טהרתה היא אחר ארבעה עשר יום ולכן מספק ימתינו ישראל י״ד יום ואח״כ תביא כבש בן שנתו לעולה לה׳ : ולא בזמן אחר קודם לזה והנה כל ההקדמה האמורה היא רמוזה במאמר שהצענו בפתח עינים באומרו כי יש לכל זמן לדיבור ולקיחה ולשחיטה וכמ״ש דברו אל כל עדת ישראל וכו׳ והנה הכריית׳ הזאת דברו בה גאוני עולם ואענה אף אני חלקי בה:

וראוי לדקדק בה כיצד נעלם על הדעת של התנאים האיתנים מוסדי הארץ להיות עוקרים כשט הכתוב שהדיבור היה בר״ח · והלקיחה בעשור והשחיטה בי״ד · ות״ק רצה לתת הבנה שהדיבור והלקיחה הכל יהיה בעשור וכו׳ · וכמו כן ר׳ אחאי בר יאשיה שרצה לומר שהדיבור והלקיחה יהיה בר״ח וכו׳ · ועולה על הכל סברת ר׳ יוסי הגלילי שרצה לומר שהלקיחה והשחיטה יהיה בעשור וכפי דבריו כיצד תשאר הבשר מונח חמש ימים קודם לאכילתה · ובפרט ביומי ניסן במזל טלה שהזמן חם :

והנלע״ד לתת טעם לאלו התנאים ז״ל כל אחד כפי שיטתו הוא · שהנה היות הדיבור בר״ח מפורש בפסוק באומרו החד׳ הזה לכם ראש חדשים ובאומרו הזה הוא מורה כאצבע ללבנה שנתחדשה או בעת המולד · ובאותה שעה ציוה אותם דברו אל כל עדת ישראל לאמר הרי שהדבור בר״ח · וכמו כן הלקיחה בעשור כמש״ה לאמר לישראל בעשור לחודש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות · הרי שהלקיחה בעשור · וכמו כן השחיטה בי״ד כמש״ה והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ואז ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים · הרי שהשחיטה בארבעה עשר · ואמר ת״ק אתה אומר כן או אינו אלא הדיבור ולקיחה בעשור ושחיט׳ בי״ד ויהיה שיעור הכתוב כך החדש הזה לכם ראש חדשים למשה ואהרן · ודיבור הקב״ה עם משה ואהרן היה בראש חדש ממש · האמנם ציווי שציוה הקב״ה למשה ולאהרן שידברו עם בני ישראל לא יהיה אלא בעשור ובו ביום עצמו יהיה הדיבור והלקיחה וזמש״ה דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור והדיבור יהיה בעשור · וגם בו ביום בעשור עצמו ויקחו להם איש שה וכו׳ · תלמוד לומר החדש הזה לכם דברו אימתי היה הדיבור בר״ח · ירצה שצריך שתדקדק סדר הפסוקים שכפי האמת הכי הל״ל קרא דברו אל כל עדת ישראל לאמר החודש הזה לכם ראש חדשים וכו׳ · ובעשור לחודש הזה ויקחו להם וכו׳ · האמנם באומרו בתחילה ענין החדש הזה לכם ראש חדשים בפסוק אחד נראה שהפסוק הזה מדבר בר״ח והדיבור היה בר״ח ואז דברו אל כל עדת ישראל · ואח״כ לאמר אמירה אחרת מחודשת והוא בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה וכו׳ הא אין עליך לומר בלשון אחרון אלא בלשון ראשון הדיבור בר״ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי״ד · ר׳ אחאי בר יאשיה אומר הדיבור בר״ח וכו׳ · אתה אומר כן או אינו אלא הדיבור ולקיחה בר״ח · ושחיטה בארבעה עשר · ויהיה שיעור הכתוב כך · החדש הזה לכם ראש חדשים דברו · הרי מבואר שביום החדש היה הדיבור · וגם הלקיחה יהיה בראש חדש ויהיה שיעור הכתוב בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה כלומר שלא יבא׳ העשור ועדיין לא לקחו השה · האמנם מצות לקיחתו יהיה ביום ראש חדש עצמו שהוא יום הדיבור עצמו · תלמוד לומר דברו אל כל עדת ישראל שאין ת״ל אלא להפסיק הענין · כלומר אם האמת היה כדבריך שאמרת שהדיבור והלקיחה שניהם בר״ח הכי הל״ל קרא החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה · ובעשור לחד׳ הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות ויהי׳ שיעור הכתוב שלא יעבור יום העשור ועדין הפסח לא נקנה · האמנם בהפסיק הענין הדיבור אחד מחודש באומרו דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו וכו׳ שמע מינה שהם שני מאוים הדיבור בר״ח ונרמז בפסוק החדש הזה לכם ראש חדשים וכו׳ · ולקיחה בעשור · ונרמז בפסוק השני של דברו אל כל עדת ישראל לאמר בעשור ויקחו וכו׳ הא אין לך לדון

לדון בלשון אחרון אלא כראשון הדיבור בר"ח׳ ולקיחה בעשור׳ ושחיטה בי"ד׳ · ר"ה הגלילי אומר הדיבור בר"ח וכו׳ אתה אומר כן או אינו אלא הדיבור בר"ח׳ ולקיחה ושחיטה בעשור · ויהיה שיעור הכתוב כך החדש הזה לכם ראש חדשים וכו׳ דברו וכו׳ הרי הדבור בר"ח · אמר עוד בעשור לחדש הזה ויקחו וכו׳ · הרי הלקיחה בעשור · ואמר והיה לכם למשמרת עד י"ד יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים כלו׳ שלא יעבור י"ד בין הערבים ולא יהיה הפסח בלא שחיטה ויום י"ד הוא סוף זמנו האמנם מצוה מן המובחר לשחוט אותו מיום עשירי ואילך וכמו שפירשנו בדברי ר׳ אחאי בר יאשיה בפסו׳ בעשור לחדש הזה ויקחו כלומר שלא יעבור עשרה ימים מן החדש והפסח עדין לא נלקח וכו׳ וכמו כן נפרש בפסוק הזה עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כלומר עד יום ארבעה עשר לחדש הזה ימשך זמן שחיטתו האמנם תחילת מצות שחיטתו מתחל׳ מעשור לחדש הזה והיה לכם למשמרת שחוט וטוב עד יום ארבעה עשר יום או מלוח במלח · או נתון בחומץ · או נתלה באויר · וכיוצא מדרכים האלו עד ליל חמשה עשר ואז תאכלו אותו קודם חצות וכו׳ · תלמוד לומר והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים · נראה דדייק קרא בסדר הזה והיה לכם למשמרת מיום לקיחתו שהוא בעשור · עד יום ארבעה עשר יום לחדש הזה · ואז ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים · ואם כונת הפסוק היתה שישחט מיום עשור ואילך עד יום ארבעה עשר · הכי הל"ל קרא שה תמים זכר בן שנה והיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו · ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בכתם מיום העשור ואילך · ואח"כ יאמר הפסו׳ והיה לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה בין הערבים · ולקחו מן הדם וכו׳ ומדלא קאמ׳ הכי שמע מינה לקיחה בעשו׳ ושחיטה בי"ד · הא אין עליך לדון בלשון האחרון אלא כלשון הראשון :

עוד ירצה באומרו אם אמרת כן עקרת את כל הכתובי ירצה עם ההקדמה שהקדמנו בתחילת הדרוש כי לכל זמן ועת לכל חפץ וכו׳ · ולכן היה הקב"ה מאי׳ אפילתן של ישראל לאט לאט ותחילת הכל היה הדיבור בר"ח · ומר"ח יצאו לחירות לעצמם · ואח"כ ביום עשור לחדש ציום אותם לקנות הפסח לעיני כל מצרים ולסבב אותו בשוקים וברחובות הלך ילך ובכה וזועק במר נפש ואין מציל אתו מיד ישראל · ואחר כך יקשרו אותו בכרעי המטה שלשה ימים ושלשה לילות ובתלתא הויא חזקה ואין מציל אותו מיד ישראל · ואח"כ ביום הרביעי בין הערבים [illegible] הדין הקשה ישחטו אתו בשלש כתות קהל ועדה וישראל · ובליל חמשה עשר עצמו יאכלו אתו לגמרי ועצם לא ישברו להראות חרפתו וקלונו בכל ארץ מצרים והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה יגררו העצמות מבית לבית ומפינה לפינה וכו׳ ואז תגמר גאולתם כמש"ה ויקם פרעה לילה וכו׳ ויאמר קומו צאו מתוך עמי וכו׳ · האמנם אם אתה תצוה לשחוט אותו מעשור לחדש לא יש פרסו׳ הנס מה יועיל להכניע אותו שחוט ארבעה ימים וצריך לשמור אותו מן הכלבים ומן החתולים וכיוצא והפסוק אמר והיה לכם למשמרת חי קשור בכרעי המיטה · ירוע אף יצריח כים יהמה ואין מציל אותו מידם ואם אמרת כן עקרת את כל הכתו׳ הא אין עליך לידון בלשון האחרון אלא בלשון הראשון · הדיבור בר"ח · ולקיחה בעשור · ושחיטה בי"ד · כמצאת גאולתן של ישראל בעשו פסקי פסקי צירוף אחר צירוף וליבון אחר ליבון כאמור לעיל בהקדמת הדרוש · ואפשר לומר שלסדר הזה של גאולת ישרא׳ מארץ מצרים · אמר המשורר דוד הע"ה אודך הודאה גדולה שמה שהבטחת לאברהם אע"ה ואמרת לו כי גר יהיה זרעך וכו׳ ואח"כ ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכן קיימת כמו שאמ׳ מש"ה אודך כי עניתני במצרים בחומר בטיט ובלבנים ואח"כ ותהי לי לישועה · וישראל שמאסו אותם המצריים והיו משעבדים בהם בחומר ובלבנים וכיוצא · ונאמר בהם אבן מאסו הבונים · היתה לראש פנה בארץ ישראל · והאמת כי אנחנו לא היינו ראוי׳ לשום כבוד להיות שלא היו בידינו מצוות כלל שיגינו עלינו · האמנם מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת בעינינו · ולכן זה היום עשה ה׳ ביום יציאתנו משעבוד לגאולה ביום ראשון של פסח נגילה ונשמחה בו בהלל הזה ונאמר לפניו הללויה :

ואיתא במדרש שיר השירים רבה וז"ל · ר"א נגילה ונשמחה בך · ר׳ אבון פתח זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו · א"ר אבון אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בך בהקב"ה בך בישועתך · בך בתורתך · בך ביראתך · אמר רבי יצחק בך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה בית שנים · כף עשרים הרי בך עכל"ה :

וראוי לבא עד כונת המאמר הזה ולדקדק בו תחילה מאי קשייא ליה בפסוק של נגילה ונשמחה בך דאצטריך לעשות פתיחה בפסוק הזה. מפסוק זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו · ואגב נדקדק מאי אולמיה דהאי קרא של זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו · מהאי קרא של נגילה ונשמחה בך · עוד ראוי לדקדק שמה שנראה בפשטו׳ המאמר הוא · שכל הדקדוק והדרשה היא בפסוק זה היום עשה ה׳ וכמ"ש ר׳ אבון אין אנו יודעים במה לשמח אם ביום אם בהקב"ה וכו׳ · ולפי זה לא היה לו לבעל המאמר להתחיל הדרשה בפסוק נגילה ונשמחה · אלא בפסוק זה היום עשה ה׳ · ואח"כ יביא ראיה מפסוק נגילה ונשמחה בך שהוא פשוט שמדבר בקב"ה · ואגב נדקדק מה צורך להזכיר ר׳ אבין שמו שני פעמים במאמר · ואגב נדקדק כל או הדרשות בך בהקב"ה · בך בתורתך · בך בישועתך · בך ביראתך ובפרט בדברי ר׳ יצחק האומר בך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה בית שנים כף עשרים הרי בך דנראה מדברין שאין אנו יודעים למנות כ"ב שהם שנים ועשרים עד שהוא ימנה אותם · ואגב ארחין נדקדק דהיינו דברי ר׳ אבין שאמר בך בתורתך :

והביאור · ירצה כי הנה בעל המאמר ע"ה מדי עברו בשיר השירי׳ והגיע לפסוק משכני אחריך נרוצה. דקדק שהפסוק כולו מקשה שהנה התחיל הפסוק לדבר בלשון יחיד משכני ואח"כ אמר בלשון רבים אחריך נרוצה · וחזר לדבר בלשון יחיד הביאני המלך חדריו וחזר לדבר בלשון רבים נגילה ונשמחה בך וכו׳ · עוד דקדק שהפסוק מדבר תחילה לנוכח באומרו משכני אתה · ואח"כ דיבר שלא לנוכח באומרו הביאני המלך חדריו והל"ל הבאתני בחדריך וכו׳ וחזר ודיבר לנוכח נגילה ונשמחה בך · והפסוק הוא משולל ההבנה :

ולכן בא ר׳ אבון ועשה פתיחה לפסוק הזה בפסוק זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה בו · בהיות שנכתב בפסוק הזה גם נגילה ונשמחה · והנה גם הפסוק הזה הואיל ואתא לידן ראוי לדקדק בו במקומו ולכן חזר ר׳ אבון לעשו׳ תחילת דיבור באומרו אמר ר׳ אבון הנה בפסוק הזה נמצאו בו שתי משמעיות במילת בו · והם שר ה׳ או היום ויהיה שיעו׳ הכתוב עשה ה׳ והוא העושה ולכן נגילה ונשמחה בו בהקב"ה · או יהיה שיעור הכתוב זה היום המבורך עשה ה׳ ולכן נגילה ונשמחה ביום ההוא · ולכן אמר ר׳ אבין הנה הפסוק הזה הוא היולי ואין אנו יודעים במה לשמח אם ביום אם בהקב"ה · עם שחז"ל האירו עינינו במסכת פסחים ואמרו

ואמרו שהפסוקים האלו נאמרו מפי רבים בשעה שרצו דואג ואחיתופל לפסול את דוד הע"ה · ולא עלה בידם ואז דוד הע"ה על עצמו אמר אודך כי עניתני ותהי לי לישועה · וישי אבי דוד ע"ה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה · ויתמתק הדבר יותר עם מה שרמז מורי הרב ז"לה שנרמז ר"ת "אבן "מאסו "הבונים אמ"ה כמ"ש חז"ל במדרש שנתחלפה האמה לאם דוד ע"ה באותו המעשה הארוך וזהו מ"ש דוד הע"ה הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי :· ואמרו חז"ל שבעבור זה יצא אדמוני ואין להאריך במקום שאמרו לקצר וכפי זה נתן ישי ע"ה הודאה לשו"ת שהצילו מהעון ההוא ואמר אח"כ אבן מאסו הבונים בסיבת חושבם שהיה בן אמ"ה אח"כ נתגל' הדבר והיתה לראש פינה שמלך על ישראל וכמ"ש חז"ל אין ממנים פרנס על הצבור אלא אם כן קופה של שרצי' תלויה לו מאחריו וכו' ואני מדקדק בדברי חז"ל שלא הזכירו שום טומאה אחרת קבועה ח"ו שאם כן הוא פסול להיות פרנס על הצבור · אלא הזכירו מין טומאה שאין בה ממש אלא במקרה האדם נטמא בה ואח"כ נטהר כמו הטומאה הזאת שחשבו שיש בה ממש וכפי האמת אין בה ממש ואלמלא דמסתפינא הייתי יכול לומר שלא נמצא לישי ע"ה שום עון בעולם אלא זה · ולעומת זה אמרו חז"ל שמת בעטיו של נחש : דוק ותשכח שעון הנחש היה שתאב לחוה בשעת תשמיש וכמ"ש חז"ל בא נחש על חוה והטי'לה זוהמא וכו' : וכמו כן ישי חשב ח"ו לשמש עם השפחה וניצל ממנה ופסוק מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו · אמרו אותו כלל אחיו של דוד הע"ה · ופסוק זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אמרו שמואל הנביא ע"ה וכפי הדרשה הזאת של חז"ל מילת בו שייכא בדוד הע"ה נגילה ונשמחה בו בדוד : ונתבטלה שאילת ר' אבון שאמר אין אנו יודעים במה לשמח להיות שנגילה ונשמחה בדוד הע"ה · ועם כל זה ר' אבון ע"ה עדין לא נתרוה צמאו · בעבור שאם האמת הוא שמילת בו חוזרת אל דוד הע"ה לא היה לו הפסוק לומר בו אלא עמו והוה אתי שפיר נגילה ונשמחה אנחנו עם דוד המלך ע"ה : ולכן אמר ר' אבון ע"ה עדין הדבר הוא שקול ואין בידינו להכריע אם ביום אם בהקב"ה : כי בדוד לא משתמע כלל כמו שאמרנו שהל"ל נגילה ונשמחה עמו · נמצא שגם הפסוק הזה של זה היום עשה ה' צריך להדרש·אח"כ מוכרחי' אנו לומר שבני הפסוקים צריכים זה לזה · ובא פסוק של זה היום עשה ה' ללמד על פסוק נגילה ונשמחה בו ונמצא הוא למד ממנו וזהו מ"ש בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך : בהקב"ה כך בישועתך וכו' :

והנה כפי האמת שהפסוקים האלו אמר אותם שלמה הע"ה על עצמו כמו שהתחיל ואמר שיר השירי' אשר לשלמה וכו' : האמנם כבר חז"ל האירו עינינו ואמרו אשר לשלמה למלך שהשלום שלו : ואמרו חז"ל ישקני מנשיקות פיהו היכן נאמרה ר' חיננא בר פפא אמר בים נאמרה · ר' יודן בר סימון אמר בסיני נאמרה וכו' · וגם אנחנו בהקדמת חז"ל נוכל לומר שאיפשר שכל מה שרמזו חז"ל בפסוקי סוף ההלל מן אודך כי עניתני וכו' : נרמז גם כן בפסוקים האלו: ויראה המשך הכתובים שיר השירים אשר לשלמה לכבוד דוד אביו ע"ה · בשעה שאמר דוד ע"ה אודך כי עניתני וכו' ואמר בשעה שבא שמואל הנביא ע"ה למשוח אותי בדברי הקב"ה אז ישקני מנשיקות פיהו וכו' ולריח שמניך טובים וכו' · בשמן המשחה שמשחתני בו · אז שמחו כל אהובי והנה ז את תפילתי משבני תחילה לי לבדי למשו' אותי ולתת לי כח לנאת ולבא לפני ישראל · ואח"כ אחריך נרוצה יחד אני עם כללות עמך ישראל · ולהיות שאינו דרך מוסר וכבוד לדבר עם המלך כפה לפה מכל שכן עם מלכו של עולם לכן

דיבר בלשון כבוד ונסתר הביאני המלך חדרו אח"כ אז נגילה ונשמחה בך בהקב"ה ולא בענין אחר כלל ומאז והלאך נזכירה דודיך מיין וכו' : נמצא כפי זה שמ"ש דוד הע"ה באותם הפסוקים זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו לא משתעי לא בדוד הע"ה כשיטת הגמרא של פסחים ולא ביום אלא בהקב"ה ולא בזולתו · ואי קשיא לך שבינך יוכל האדם להדבק בהקב"ה שהוא אש אוכלה : לכן חזר ופירש מה שאמרתי לך בך בהקב"ה · רוצה לומר בך בישועתך : בך בתורתך : בך ביראתך · ויראה שבאחת משלשה דברים יוכל האדם להתדבק בהקב"ה · האחת היא בישועתך כנודע שישועת ישראל היא ישועת הקב"ה וכמש"ה ולכה לישועתה לנו · וישועת הקב"ה היא ישועת ישראל וכמש"ה לה' הישועה על עמך ברכתך סלה · נמצא שבעת שתושיענו מצרינו אנו מתדבקים בך · האופן השני הוא בתורתך כמ"ש חז"ל כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה היא · נמצא בהיות האדם נדבק בתורה הוה ליה כאלו נדבק בהקב"ה ממש · האופן השלישי הוא בך ביראתך כמ"ש חז"ל בפסוק את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים · ובהיות האדם ירא מן הת"ח נדבק בהקב"ה · עוד ירמוז למ"ש חז"ל בפסוק ובו תדבק וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם וכו' כאלו נדבק בשכינה עצמה · עוד ירמוז למ"ש חז"ל לעולם יעסוק אדם בדברי תורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה · נמצא שמתוך היראה באה האהבה ושייך שפיר לומר בך ביראתך והשלשה דברים הנז' נרמזו במילת נגילה ונשמחה וכמ"ש חז"ל כי בכל מקו' שיש גילה יש רעדה וכמש"ה וגילו ברעדה · ולכן דרשת בישועתך וביראתך שיש בהם צער ורעדה נרמזו במילת נגילה · ודרשת בתורתך נרמזה במילת ונשמחה וכמש"ה פקודי ה' ישרים משמחי לב ודרשת בך בהקב"ה נרמזה במילת בך·אח"ר יצחק בך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה בית שנים כף עשרים הרי כב · ויראה שר' יצחק ע"ה דקדק עדין בפסוק מילת נגילה ונשמחה בהיותם שני הפכים כי גילה היא רעדה ושמחה היא שמחה מוחלטת והיה מספיק באחת מהם · ולא ישר בעיניו דרשת ר' אבון לומר שבישועתך וביראתך שייך לומר בהם בך : ולכן אמר בך בכ"ב אותיות שבתורה וכו' והשתא אתי שפיר מש"ה בלשון כפל נגילה ונשמחה · ויראה עם מ"ש חז"ל במדרש בזמן שישראל עושים רצונו של מקום התורה עצמה מעידה עליהם כמש"ה אלה העדות והחקים וכו' לשון עדות : וגם האותיות של התורה עצמם עולים ומעידי' עליהם · ובזמן שאין עושים רצונו של מקום התורה עצמה עם האותיו' שלה עולים ומעידי' עליהם לפני הקב"ה כמ"ש חז"ל עלתה יוד שלא ירבה וכו' לפני הקב"ה וכו' · נמצא שבין בעת נרתם של ישראל ובין בעת שמחתם האותיות של התורה עם התורה מעידי' עליהם ולכן אמר הכתוב נגילה ונשמחה בך בין בעת צרה בין בעת שמחה נגילה ונשמחה בך וכמש"ה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא : צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא : והיות מונה אותם בית שנים כף עשרים : הוא בעבור [illegible] אותיות של מנצפך שאינם בכלל המנין להיותם דינים גמורים כנודע הצולים פ"ר ועם הה"א עצמה עולים פר"ה וזהו סוד פרה אדומה תמימה כנוד' ליודעי מדע · עוד אתא לאשמועינן שלעולם הבי"ת היא שימוש לכל האותיות כנודע האמנם במילה הזאת אינו כן כי הבי"ת עצמה היא מכלל העשרים ושנים אותיות שבתורה · והוא קרוב אל מ"ש ר' אבון בך בתורתך אלא שזהו יותר מבואר ואתי שפיר מש"ה שני לשונו' נגילה ונשמחה בך · ועוד רמז בדרך רמז שכ"ב אותיות נחלקים לשנים האחד עשר תלמדים ובות בנגע · אחד עשר סמני קטורת · והאחד

עשר תלמידי חובה כנגד אחד עשר יום מחורב וכו' והוא קרוב אל מה שאמרנו למעלה והשתא אתי שפיר אומרו כך בכ"ב אותיות שכתבת לנו בתורה בית שנים כף עשרים הרי כך · והרי ישבנו פסוק משכני אחריך נרוצ' עם דברי חז"ל במאמר והואיל ואתו לידן הפסוקים האלו נחזור לדבר בהם באומרם :

שיר השירים אשר לשלמה · ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין · והנה חז"ל האירו עינינו במדרש שיר השירים רבה וז"ל :

ישקני מנשיקות פיהו היכן נאמרה · ר' חנינא בר פפא אמר בים נאמרה המד"א לססתי ברכבי פרעה · ר' יודא בר סימון אמר בסיני נאמרה שנאמר שיר השירים שיר השרים שיר שאמרו אותם השרים המשוררים שנאמר קדמו שרים אחר נוגנים · עכל"ה :

והנה כונת חז"ל היא פשוט' שדקדקו כפל שיר השרים ובחד מיניהו סגי : עוד דקדקו שלא תגינו בפסוקים שחיבר שלמה הע"ה שירים אחרים חוץ מזה :

ולכן סקלי וטרו שהשיר הזה אעפ"י שחיבר אותו שלמה הע"ה עכ"ז קדמוהו אחרים לאמרו : והוא בא וחיבר אותו ולכן נקרא על שמו כמש"ה שיר השירים אשר לשלמה : האמנם עיקרו ר' חנינ' בר פפא סבר בים נאמרה : המד"א באמצע המגיל' לססתי ברכבי פרע' דמיתיך רעיתי ואמרו חז"ל שגלי הים היו נדמות לסוסות נקבות והמצרים היו להם סוסים זכרים וכו' :

והנה כפי סברת ר' חנינא בר פפא יהיו שיעור הכתובים כך : שיר שאמרו אותו השרים המשוררים שאמרו השירה על הים : כמש"ה אז ישיר משה ובני ישראל ובאותה שעה נקראו אשר לשלמה אומה שלמה בכל פרטיה · כנודע שבאותה שעה שעמדו על הים נשלמו אמונתם וכמש"ה וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' וכו' : ומאותה שעה התאוו תאוה ויאמרו לאל רצונינו הוא לקבל מזונותינו והשפע שלנו מיד הקב"ה עצמו ולא מיד זולתו וכמו שאמר מרע"ה לפני הקב"ה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה · וז"מש ישקני שהוא לשון מזונות כמד"א ועל פיך ישק כל עמי מנשיקות פיהו ממש שהוא אוכל מעל שולחן המלך ולא מיד שליח כמו שאר האומות בעבור כי טובים דודיך מיין והם השבעים שרים עליונים כמנין יין : ואם תאמר מאחר שכל השפע והמזון נמשך ממנו מה לנו אם הוא מידי [illegible] שלוחו של אדם כמותו :

ולכן חזרו ואמרו לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך : ירצה שכמו שיש הפרש בין הריח הנכנס לתוך הפה : ובין הריח הנכנס לתוך החוטם כן יש הפרש בין המזון הבא לאדם מיד הקב"ה עצמו ובין המזון הבא לאדם על ידי שליח של הקב"ה : בעבור שהמזון הנכנס לתוך פה של האדם זן ומפרנס אותו ולא סגי בלאו הכי ולכן מברכין בין תחלה וסוף האמנם הריח סגי בלאו הכי ולכן אין מברכים עליו אלא תחילה בלבד . וזהו מש"ה לריח שמניך טובים · אעפ"י שהוא בא ממקום גבוה מאד כנודע ליודעי נודע והוא אומרו שמן תורק שמך · על כן עלמות אהבוך שהם השבעים שרים של מעלה כדי לתת שפע לשבעים אומות אשר תחת ממשלותך . ועכ"ז בהיותך עושה עמנו נסים ונפלאות הרויח שאפילו כל אומות העולם יודו לשמך כנודע מדברי חז"ל שבכל זמן שישראל עושים רצון הקב"ה כל אומות העולם אוכלים מתמצית שפע ישראל · וז"מש משכני לי לכדי תחילה · ואח"כ אחריך נרוצה אני עם כללות שאר האומות · האמנם אעפ"י שהם נהנים מהתמצית שלי ורצים אחריך אין להם השות ליכנס לפנים לפנים כמוני אלא הביאני המלך חדריו אז נגילה ונשמחה בך ואין לזרים חלק עמנו כלל להיות כי אנחנו בעת שמחתנו ומועדנו אנו שמחים בשמחת התורה וזהו מ"ש נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אעפ"י שגם אני נתלכלכתי במעשה העגל והשחרתי מעשי לפני הקב"ה כמו שאר אומות העולם · וזהו מ"ש שחורה אני · עכ"ז יש בי יתרון גדול מה שאין כן לשאר האומות בעבור שאני עושה תשוב' תכף וגם בדב' עצמו שאני פוגם בו בעצמו אני מתקן וזהו מה שאמרה ונאוה סמוך אל מילת שחורה כלומר באותו עצמו שאני שחורה בו עצמו אני נאוה בנות ירושלים כאהלי קדר שאעפ"י שהם שחורים מן השמש בזמן שמתכבסים במי בורית חוזרים אל איתנם הראשון : וכיריעות שלמה של מלך שהשלום שלו שהם השמים שבזמן שישראל אינם עושים רצונו של מקום נאמר בהם ועצר את השמים ולא יהיה מטר · ואז הם שחורים : ואח"כ כשישרא' עושים רצונו של מקום מתלבני' כעבים : ונאמר בהם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וכו' : ואפילו מעשה העגל עצמו לא היה מידי כי אם מהערב רב שהם עשו העגל · וזהו מש"ה אל תראוני אפילו בזמן שאני שחרחורת בזמן ששזפתני השמש שתעיתי בין שש לשבע וזהו מ"ש ששזפתני השמש להיות כי בני אמי בני אומתי והם הערב רב נחרו בי ואמרו לי אלה אלהיך ישראל והם גרמו ששמוני נוטרה את הכרמים להיות ארבעים שנה במדבר · וכרמי שלי של ארץ ישראל לא נטרתי : ולכן הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרי' והם ימי הגלות ומשיב הקב"ה לה שאין ישראל נגאלים אלא בזכות התורה שעוסקים בה התינוקות של בית רבן הבל שאין בו חטא ובפרט אם הם בני עניים שמהם תצא תורה כמש"ה יזל מים מדליו וכו' וזהו מש"ה אם לא תדעי לך היפה בנשים כיצד תתנהגי בימי הגלות צאי לך בעקבי הצאן והם העניים שבישראל ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים והם התינוקו' של בית רבן הנמשלים לגדיים הקטנים על משכנות הרועים והם המלמדי תינוקות הרועים את ישראל :

ורבי יודא בר סימון סבר שעיקרו של שיר השירים נאמרה שנאמר שיר השירים : שיר השרים · שיר שאמרו אותן השרים המשוררים · שנאמר קדמו שרים אחר נוגנים :

והנה כפי סברת ר' יודא יהיה שיעור הכתובים כך שיר שאמרו אותו השרים המשוררים בכל יום קדוש קדוש קדוש : שנאמר קדמו שרים שהם ישראל · אחר נוגנים והם המלאכים כמו שמבואר במקומו : בשעה שקבלו התור' בהר סיני ואז נקראו אשר לשלמה · אשר לאומה שלימה בכל פרטיה : וכמש"ה ויחן שם ישרא' נגד ההר כולם בלב אחד ואחרו' אחד לפני הקב"ה · וגם היו כולם אז שלמי' ברפואתם מהמומים שהיה להם במצרים כמ"ש חז"ל : וגם ניטל מהם יצר הרע באותה שעה ונאמרו שלמי' באמונת הקב"ה · וגם נקראו שלמה לסיבת שנתבטלה המיתה מהם כמש"ה חרות על הלוחות ואמרו חז"ל אל תקרי חרות אלא חירות מן מלאך המות : וחירות משעבוד מלכיות : ולכן נקראו בשם שלמה שלמה בכל הפרטים : עוד נקראו שלמה על שם שיצאו שלום בעולם שלא יחרב וכמש"ה נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה : עוד נקראו שלמה על שום מ"ש חז"ל במדרש א"ר אלעזר א"ר חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם וכו' : עוד נקראו שלמה על שום שנתנו נדבה לעניים ונדבה למשכן ועשו שלום עם הקב"ה : ועל שום מש"ה או יחזק במעוזי יעשה שלום לי וכו' : ואז התאוו תאוה ואמרו רצונינו

לשמוע מפי מלכנו · וזהו מש"ה ישקני ואח"כ כשלא יכלו לסבול פירשו ואמרו מנשיקות פיהו והם שתי דברות בלבד · והם אנכי ולא יהיה לך בלבד · וז"מש מנשיקות מ"ם קטנית ולא כל נשיקות שהם העשר דברות כולם · אעפ"י כי טובים דודיך ממש מפיך יותר מיין והם שבעים פנים שיש לתורה מנין יין · ואעפ"י שגם כללו' כל האומו' שמעו דברי הקב"ה הנה יש הפרש ביני לבינם שהם לא הבינו כלום. אלא כאדם המריח בלבד וז"מש לריח. שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך שהם כללות האומות · ורמז בזה שאין לאומות העולם זולת שבע מצות בני נח בלבד: האמנם לי לישראל אנו דומים לצאן כמש"ה ואתנה צאני צאן מרעיתי וכו' ודרך הצאן הוא כשאחת מהם הולכת כולם נמשכים אחריה וזהמ"ש בלשון יחיד משכני לאחת יחידית ואחריך נרוצה כולנו יחד · עוד ירמוז שלא יחשבו ישראל שהם שוים יחד בעסק התורה האמנם יש בהם חכמים ויש נבונים · ויש מי שאינו יודע · ולכן אמר הגדול שבהם משכני תחילה לי לבדי ואח"כ אחריך נרוצה כולנו יחד · והביאני המלך חדריו בחדרי התורה לי לבדי ואח"כ כולנו יחד נגילה ונשמחה בך וכו' ואז נזכירה דודיך והם רמזי התורה יות' מיין והם פשטי התורה בשבעים פנים שיש לה ואז בהיות התורה משרים לפניהם אז אהבוך כל העולם :

עוד ירצה שיעור הכתובים בדרך רמז עם דברי חז"ל במדרש בסוף המאמר אשר אנו עסוקים וכו' וז"ל:

תני משה בר נתן הקב"ה בכבוד גדולתו אמרה · שנ' שיר השירי' אשר לשלמה למלך שהשלום שלו עכ"ל וכפי סברת ר' משה בר נתן יהיו שיעור הכתובים כך. שיר שהוא משובח מכל השירים שבעולם של השכינה המשבחת את דודה והיא נקראת מלך העולם התחתון שהשלום שהוא מדת היסוד המשים שלום בבית הוא שלה · עוד נקראת שלמה על שם אנכי שלומי אמוני ישראל · והיא מעוררת לדודה שישמע אליה בסוד למנצח על אילת השחר · והשיר הזה לשאול מאת דודה טרף לביתה וחק לנערותיה · וזהו מה שהיא אומרת ישקני מנשיקו' פיהו בסוד זיווג הנשיקין בסוד וישק יעקב לרחל · וגם בר"ת ישקני "מנשיקות "פיהו "כי הוא מפיך ממש רוצה לומר בזמן שעדין לא יצאו חוץ מפיו ואז כי טובים דודיך מיין בזמן שהם מיין והם חמשה גבורות הרומזים ליין תחילה · ואח"כ לריח שמניך טובים שהם החמשה חסדים הבאים לך מהשמן העליון על כן עלמות אהבוך והם כללות כל הארבעה עולמות אבי"ע : אמרה כנסת ישראל אל דודה · משכני והעלני והחזירני אל מקומי בעולם האצילות ואח"כ אחריך נרוצה אני וכל כללו' העולמות לעלות ולהתחבר זה בזה וזה בזה כנודע ליודעי מדע · וכשהביאני המלך חדריו בסוד הזיווג האמתי · אז נגילה ונשמחה בך · ואמר נגילה ונשמחה לרמוז לזיוג הכלול מחסדים וגבורות · כי נגילה רומז לגבורות · ונשמחה רומז לחסדים : ואז נזכירה דודיך הראשונים אשר היו מיין והם הגבורות בסוד הנשיקין · ואח"כ הזיוג האמתי של החסדים הנקראים משרים כנודע והוא זיוג פנים בפני' ובאותו הזיוג אהבוך כל העולמות להיותו רצוף אהבה · ולהיות כי במקום שאמרו לקצר איני רשאי להאריך בענין שהוא בכבשונו של עולם לא הארכתי עוד בביאור הכתובים והנה הוא כמוס עמדי עד יערה עלינו ממרום כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה בע"ה:

דרוש א' למשמרת ר"ח אייר

זאת תורת היולדת · לפני ה' וכפר עליה וטהרה ממקור דמיה זאת תורת היולדת :

מסכת אבות פרק שלישי וז"ל · ר' חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים. שנאמר ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה ביניהם ·· שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו · אין לי אלא שנים מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתור' שהקב"ה קובע לו שכר · שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו עכל"ה :

ימים האלו והזמן הזה של המשך חמישים יום פחות אחד של ימי העומר · הם ימי דין גמור כנודע ליודעי מדע שכן העו"מר מספרו שב"א · כנגד הש"ך דינין עם הכולל · והם ל"ב נתיבות חכמה וכל נתיב מהם כלול מעשר הרי ש"ך · ומהפשטים אלו הש"ך · בשבעה שבועות האלו · הוה אחת דמ"ה בכל שבוע · כמנאו שבעה הויות בשבעה שבועות · כמנין שט"ו וגם כמנין וש"ט · וחסרים ה"א אחת לתשלום הש"ך · והיא הה"א עילאה אשר ונאים ממנה החמשה גבורות ובה נשלמין ש"ך דינים · וכן ש"ך במספר קטן · הוא ה' או אם תמנה העומר הם שב"א ש"ך עם הכולל וזהו סוד קנה ושט · כי הקנה רומז לחשבון הראשון של ל"ב נתיבו' חכמה כל אחד כלול מעשר כאמור והנה נודע כי החכמה כלול' בבינה · והבינה כלולה בחכמה ולזה רמז הכתו' ואמר קנ"ה חכמה קנ"ה בינה ובהצטרף שני הקנים יחד יעלו ש"י עולמות והיו"ד יש בה במילואה תשעה אותיות יו"ד וי"ו דל"ת והכולל הרי עשרה להשלים הש"ך או ירצה גם כן כי שם ההויה במילואה עולה עשר אותיות הרי ש"ך והוש"ט עם הה"א של מקור הדינו' עצמם עולה גם כן ש"ך · וחיבור שני הש"ך יחד יעלו תר"ם בסוד תרם ירדך על נריך ורו' ונודע הוא כי האהבה האמיתי' היא היא אהבת הרעים העליונים חכמה ובינה דלא מתפרשאן לעלמין בסוד אכלו רעים לעילא המשפיעים שפע בימים האלו ולכן תלמידי ר' עקיבא שלא היו אוהבים אלו את אלו כראוי ולא נהגו כבוד אלו לאלו מתו בהמשך הימים האלו · ולכן נהגו כל ישראל הכשרים שלא לישא אשה בימים האלו ולא לגלח שער בימים האלו כדי שלא לעורר את מדת הדין עוד בעולם · ולכן כמו שבארבעים יום שבין אלול ליום הכפורים · צריך האדם לשוב בתשובה · והם מ"ט ימים ועליהם נאמר צדיק מט לפני רשע כמו כן בימים האלו ובזמן הזה צריך האדם לשוב בתשובה · ולכן תקנו חז"ל למימר מילי דאבות בימים האלו להיות שהם מילי דחסידותא וכמ"ש חז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא יעסוק במילי דאבות וגם נוהגים לקרות בימים האלו ספר משני שכולו מוסר השכל · ובאמת שמי שיוכל לעסוק בתורה ולעשות תשובה בכללות כל אלו הימים אשריו ואשרי חלקו · האמנם לאו כללות כל עמא יכולים הם להזהר בזה · ואין גוזרים גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הקהל יכולים לעמוד בה · ובפרט כי השבוע הראשונה הוא יום טוב · והשבוע השניה גם היא אין בה עבור ונפילת אפים · ולכן לפחו' ביום אשר הלבנה היא חסירה ביום המשמרה של ר"ח אייר ושל ר"ח סיון ראוי לאנשי סגולה לחזור בתשובה בימים האלו וקורא אני עליהם פסוק ואותי יום יום ידרושון שתי משמרות האלו ובפרט אם יארעו המשמרו' ביום המולד עצמו · שאז צריכים

אנו לעזור אותה בשני מיני עזר ושיוע שיכולים ישראל לעזור אותה והם בכל נפשך ובכל מאדך · בכל נפשך · בתענית ובתפילה · ובדברי תורה · ובכל מאדך בצדקה · ולכן רמזתי בפתח דברי ואמרתי זאת תורת היולדת · זאת רומז לצדקה כמש"ה אשרי אנוש יעשה זאת ומדבר על הצדקה כמ"ש בפסו' הקודם לו כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה ועליו קאי אשרי אנוש יעשה זאת שהוא מעשה בידי' האמנם במשפט לא כתיב של שמרו משפט ולא נזכר בו מעשה כלל ותורת ירמוז אל התפילה ואל דברי התורה · ואנו עושי' את כל הסד' הזה לסיבת היולדת ויהיה מוצלה כמו היולדת כמו יולד בן לנעמי והיא הלבנה היולדת ביום הזה · אמרתי עוד כי הלבנה הזאת היא רמוז של הלבנה העליונה והיא השכינה אשר עליה אמר הכתוב גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה ונודע הוא כי יש לה חמשה עשר ימים טובי' בסוד המלכי' עד שלמה הע"ה · ויש לה חמשה עשר ימים חסרים מן שלמה הע"ה עד צדקיהו הנאמר בו ואת עיני צדקיהו עיור · ולכן ראוי גם כן לכוון לעזור גם לשכינה העליונה המתחברת עם דודה ביום הזה ונטהרה לגמרי · וזהו מה שאמרתי שדברי אלה יהיו לרצון גם לפני ה' בעלא דמטרוניתא וכפר עליה כמש"ה הביאו עלי קרבן כפרה על שמיעטתי את הירח ואז וטהרה ממקור דמיה · וזאת תורתי היא למצוה ליולדת העליונה והיא השכינה והיא היולדת לכל נפשות ישראל בסוד ובפשעיכם שולחה אמכם · והנה המצוה הזאת מוטלת על כל כללות ישראל ומכל שכן למי שכבר התחיל להחזיק במצוה הזאת שנעשה הדב' עליו כנדר חמור וגמור ואם ח"ו אינו נמנה עם אחיו ביום הזה נענש כמש"ה בענין המשכים לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד שהקב"ה שואל בעדו ואומ' מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אם לדבר מצו' הלך נוגה לו · ואם לדבר עבירה הלך אין נוגה לו ח"ו ומצינו בפרקי' האלו שהתנ' הילל ע"ה מצוה מאד על הדברי' האלו וז"ל:

במסכת אבות פרק שני · הלל אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תאמין בעצמך עד יום מותך · ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו · ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע · ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה · הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש · אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון · עכל"ה :

וראוי לדקדק במאמר הזה קשר אלו הכ' אחים זה עם זה :

ומורי הרב זלה"ה פירש ואמר שמלבד פשט המאמר המצוה ואומ' שאין ראוי לאדם לפרוש מן הצבו' בעת שנמנין לדבר מצוה שכל העושה זה ופורש מן הצבור בעת צרתם אינו זוכה לראו' בנחמתם כ"ש כונת הלל ע"ה היא לחדש עוד ולומר שאעפ"י שהאדם עושה כל מה שעושי' הצבור · האמנם אין [illegible] במקו' שהם מתחברים ומתועדים יחד אלא הוא עושה לבדו בביתו כל מה שהצבור עושים בבית הכנסת גם זה נקרא פורש מן הצבור ולכן ציוה בלשון סתם אל תפרוש מן הצבור כלל בכל מה שהם עושים · בעבור שאלהים ניצב בעדת אל · והן אל כביר לא ימאס האמנם בכל מעשה היחידים הקב"ה מפשפש בהם · וכמש"ה במקום אחר פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם · וקרוב לזה אמרו ז"ל אל תקדים תפלתך לתפילת הצבור אפילו בבית הכנסת עצמו · ואם תחשוב בעצמך שאתה צדיק גמור ואינך צריך לצבור כלל · ואדרבה הם צריכים לך ולזכותך ואתה אין צריך אליהם · לכן חזר ואמר ואל תאמין בעצמך עד יום מותך · וכן אמרו חז"ל שהקב"ה אין מיחד את שמו על הצדיקים כל זמן שהם חיים על פני האדמה · וכמש"ה הן בקדושיו לא יאמין · ועוד כתיב לקדושים אשר בארץ המה וכו' · ונלע"ד כי קרוב אל הנז' · פירשו חז"ל · על משנת ר' נהוראי אומר וכו' :

במסכת אבות פרק ד' וז"ל ר' נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחבריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען עכל"ה :

ובתוספות פירשו שזה ר' נהוראי הוא ר' אלעזר בן ערך הנאמ' עליו כמעין המתגבר בחכמה ובזמן שפירש מחביריו שכח תלמודו עד שהלך למקום אחד וקראו אותו לקרות בתורה · ובמקום החודש הזה לכם ראש חדשים · קרא החרש היה לבם · ובכונה מכונת שם הקב"ה הדברים האלה בפיו לומר לו שבעבור שפירש מחביריו נעשה חרש לבו · עד שהתפללו חביריו עליו וחזר ונזכר תורתו ותלמודו · ולכן אח"כ כשעמד על עמדו ונקרא ר' נהוראי המנהיר פני חכמים בהלכה · אמר הוי גולה למקום תורה · כלומר אעפ"י שתהיה אדם גדול בתורה במקומך הוי גולה למקום תור' אם הם עוסקים בתורה יות' ממך אעפ"י שכל אדם חפץ במדינתו ואל תאמר שהיא תבא אחריך בהיות שאתה אדם גדול ונשיא בישראל וכולם צריכים אל מרי חיטייא · ואל תורתך הם מיחלים · בעבור שכבר חז"ל אמרו במקו' אחר ומתלמידי יותר מכולם וז"ש שחביריך יקיימוה בידך · ואם תחשוב שדעתך היא רחבה מאד יותר מדעתם · לכן אמר ואל בינתך אל תשען · חזרנו למ"ש הלל ע"ה ואל תאמין בעצמו' עד יום מותך שמא יארע לך שום חולי או איזה מאורע שתשכח תורתך כמעשה הנז' · או זיל לאידך גיסא שמא בהשארך יחידי בביתך ותשב בדד שמא ח"ו יארע לך כמו שאירע ליוחנן כ"ג ששימש בכהונה גדולה שמוני' שנה ולבסוף נעשה צדוקי וזהו מ"ש ואל תאמין בעצמך עד יום מותך · וא"ת אדרבה זיל לאידך גיסא כי במתחבר האדם עם אנשים אפשר שמידי כך יצא לתרבו' רעה · וטב למיתב ארמלו מלמיתב טנדו וקורא אני בך טוב להיו' האדם לבדו · לכן חזר וציו' של תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ולעולם הוי דן את כל האדם לכף זכו' ולא לכף חובה ואל תחשוד כשרים ח"ו · וכל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' · ואם באולי תאמר שהדברי' האלו אני אומר אותם ביני לבין עצמי וח"ו איני אומר אותם בפני אחרי' ח"ו האמנ' ביני לביני אני מיסר את עצמי ובוחר בדרך היותר טובה לעצמי · לכן חזר ואמר ואל תאמר דבר שאי איפשר לשמו' כלל בעבור שסופו להשמע · ועוף השמים יוליך את הקל ובעל כנפים יגיד דבר · ואם תאמר מאחר שהרביתם עלי המשאוי כל כך אם כן אלך לי לצד אחד לגמרי להתחבר עם בני אדם לאכול ולשתות ובפרט בימי בחרותי ואח"כ בימי זקנותי אחזור בתשובה ואתמנה עם הציבור · לכן חזר וציוה ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה כלל ח"ו · לכן חוזר אל הדרך הנכונה שציויתי אותך בתחילת המאמר :

עוד נלע"ד לפרש קרוב אל האמור והענין הוא שאם ראה יראה האדם הצדיק שחס ושלום הדור הוא פרוץ ואינם מקיימים המצות כהלכתם ואת דתי המלך מלכו של עולם אינם עושים · ולכן בחר הצדיק הזה להסתופף בביתו לבדו כדי לעבוד את ה' ואינו רוצה להתערב עם הציבור · לכן ציוה הלל ואמר אל תפרוש מן הציבור כלל לעולם באיזה אופן שיהיה להיות אמת שקרבן הציבור אינו נדחה לעולם וכמש"ה חבור עצבים אפרים הנח לו · אעפ"י שעובדים ע"ז מאחר שהם בחברה אחת הנח להם והטעם הוא שבהיות ישראל כולם באגודה אחת ובחבר' אחת עתיד הקב"ה

הקב"ה לתת בלבם שיחזרו בתשובה ויקבל אותם · מש"כ בהיות אדם יחידי אעפ"י שהוא צדיק גמור איפשר שיהיה לו איזה עון שיקטרג עליו ומתוך כך יהפך לבבו ויקדיח תבשילו ויצא לתרבו' רעה ולא יהיה לו זכות שישוב בתשו' להיותו יחידי וזהו מה שחזר ואמר ואל תאמן בעצמך עד יום מותך לומר שאתה צדיק והם אינם צדיקים ולכם אתה פורש מהם · והזהר והשמר שאל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו · ולכן אל תדין את הציבור לכף חובה עד שתגיע למקומם שמא הם אנוסים או בענין אחר :

עוד ירצה קרוב אל הנז' בהיות אומר האדם בשלמא אם אני לבדי הייתי פורש מן הצבור לעבוד את ה' אני לבדי בביתי הייתם מצווים אותי אל תפרוש מן הצבור · האמנם אחר שאני רואה כמה בני אדם אחרים · הפורשים מן הצבור גם הם כדי לעבו' את ה' בביתם לבדם למה אהיה אני נופל מהם שלא לעשות כמותם · לכן ציוה הלל ואמר לעולם אל תפרוש מן הצבור . ואל תאמן בעצמך עד יום מותך ותאמר כמו שפלוני פירש מן הצבור גם אני אפרוש כמוהו בעבור שהוא יתכן שהוא צדיק גמור יותר ממך · ואעפ"י שאתה מכיר את עצמך יותר ממה שאחרים מכירים אותך עכ"ז אל תאמן בעצמך עד יום מותך · ועוד יש טעם אחר שאל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו . ויתכן שאיפשר לומר שמה שפירש אותו הצדיק מן הצבור להשאר בדד ויחידי בביתו היה לאיזו סיבה ידועה או לסיבת חולשא · או זקנה יתירה או איזה ענין אחר · ולכן אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו · ואגב שהזהרתיך ואמרתי לך אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו אגב הזהרתי אותך גם כן בענין הדומה לזה בענין התורה ואל תאמר שיש בתורה איזה רמז או איזה סוד שאין אדם יודע אותם זולתך וכולם צריכים אליך · וזהו מ"ש ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע אותו מזולתך · בעבו' שסופו להשמע מאחרי' שהתורה אינה ירושה לך · וכמו כן לא תלך לצד אחר לפרוק מעליך לגמרי עול התורה בהיות שיש אחרים שיעסקו בה תאמר בלבבך אין עוד היות היום גדול ועתה אעסוק בהבלי העולם בבחרותי ואח"כ בימי הזקנה אשוב לעסק התורה · וזהו מ"ש ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה ח"ו כלל ; ולכן הכן בבחרותך תורתך מימי נעוריך כי אז תצליח את דרכיך בהבלי העולם ואז תשכיל בתורה · וזה וזה יתקיים בידך · ואחר שביארנו דברי הלל הראשונים · נבא עד דברי הלל האמצעיים באומרו הוא היה אומר אין בור ירא חטא · ולא ע"ה חסיד · ולא הביישן למד · ולא הקפדן מלמד · ולא כל המרבה בסחורה מחכים · ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש :

וירצה קשר המאמר הזה גם כן באומרו בדרך כלל הוא היה אומר כלומר הוא עצמו הלל הזוכר שציוה על החמשה דברים הקודמים והם אל תפרוש מן הצבור וכו' כאמור · הנה הוא בעצמו ציוה על חמשה דברים אחרי' המקבילים על חמשה דברים הנז' · וירצה לומר הן אמת שציויתי לתלמיד חכם אל תפרוש מן הצבור מפני שהוא יודע טוב ורע · ויודע מעלתן של צבור שהיא גדולה · אבל אם הוא עם הארץ קים לי בגויה שאין בור ירא חטא · וכנגד מה שאמרתי ואל תאמן בעצמך עד יום מותך חזרתי ואמרתי ולא עם הארץ חסיד · וכנגד מה שאמרתי ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו · חזרתי ואמרתי ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ואינם יודעים לדון את עצמם וכל שכן את אחרים · וכנגד מה שאמרתי ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע בדברי תורה שסופו להשמע · חזרתי ואמרתי ולא כל המרבה בסחורה מחכים בדברי תורה : וכנגד מה שאמרתי ואל תאמר לכשאפנה אשנה וכו' · חזרתי ואמרתי ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש :

ובפי סדר המאמר בעצמו ירצה שהבור הוא ריק לגמרי יותר מעם הארץ · שהעם הארץ אין בו תורה מצד עצמו · האמנם שומע מפי אחרים כשעוסקים בתורה האמנם הבור הוא כמו קרקע בקרקע שלא נחרשה מעולם · ולכן אמר אין בור ירא חטא · כי מאחר שאינו יודע דאית דין ואית דיין כיצד יהיה ירא חטא · האמנם העם הארץ הוא ירא חטא · האמנם חסידות יתרה אין בו וזהו מ"ש ולא עם הארץ חסיד · ואח"כ עלה עוד במעלה לתלמיד הרוצה ללמוד אעפ"י שבעת הזה עדין עם הארץ הוא · וציוה אותו שלא יהיה ביישן וזהו מ"ש ולא הביישן למד · ואח"כ עלה במעלה עוד ואמר לרב המלמד ולא הקפדן מלמד · ואח"כ עלה במעלה עוד לדבר עם התלמידי חכמים עצמם וציוה אותם שהן אמת שכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה האמנ' לא מפני זה יעשה האדם תורתו עראי ומלאכתו קבע אלא יעשה תורתו קבע ומלאכתו עראי · וזהו מ"ש ולא כל המרבה בסחורה מחכים · דוק שלא אמר ולא כל העושה סחורה מחכים אלא ולא כל המרבה בסחורה מחכים : ואחר הכל דיבר עם התלמיד חכם עצמו ואמר שהן אמת שכל מה שיוכל האדם למנוע את עצמו מצרכי צבור הרי זה משובח · האמנם כד"א במקום שיש גדולים ממנו שאז הקולר תלוי בצוארם · אבל במקום שלא יש גדול ממנו · אז הקולר תלוי בצוארו · וזהו מ"ש ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש :

ואמר רבינו הקדוש ע"ה מסדר המשניות :

אף הוא הלל עצמו · ראה הלכה למעשה שהקב"ה פורע לאדם מדה כנגד מדה · והוא אומרו אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים · אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון · רצונו לומר שהגולגולת אין סופה אלא בארץ ושם תקבר . והוא ראה אותה צפה על פני המים · ואמר זה ודאי שהוא פרעון מדה כנגד מדה על דאטפת את לאחרים גם הם הטיפו גלגלת' על פני המים וגם מי שעשה עמך רעה יפרע לו הקב"ה כמוה וסוף מטיפיך יטופון גם הם על פני המים להיות שמדה כנגד לא בטלה :

ומורי הרב זלה"ה כתב משם רבו מורנו הרב הגדול זלה"ה ביאו' המאמ' הזה דרך רמז ואמר שיודע הוא שהלל ע"ה היה גלגול מרע"ה · ואמ' שכמו שאז במצרים ~~ראה את~~ פרעה צף על המים בקריעת ים סוף : ולא גילגל אלא הוא לבדו כמו כן בגלגול הזה של הלל ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים והיא היתה גולגלתו של פרעה הרשע עצמו שחזר בגלגול לבא בעה"ז ונהרג והושלכה גלגלתו על פני המי' ואז אמר לה הנה באותו הפעם גילגלת בעבור שתכיר את מעשה ה' כי נורא הוא : האמנה בפעם הזה לא עמד לך שום זכות שא על דאטפת לבני ישראל רמה שגזרת ואמרת כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו : אטפוך גם אתה · ואח"כ חזר פניו כנגד ישראל ואמר ישראל סוף מטיפיך יטופון כולם וכל העושה לכם רעה הקב"ה נפרע ממנו ובפרט מי שעושה רעה לרבים או מכל שכן לכללות ישראל ולכן ציוה בראשית דבריו אל תפרוש מן הצבור וכו' בעבור כי גואלם חזק הוא · וירב את ריבם · להיות כי בהיות רבים נועדי' יחד אי אפשר שכולם יעסקו בדברים בטלים וכיוצא בזה בעבור שהאחד יעורר את חבירו מש"כ ביחיד היושב לבדו שמוכרח הוא שישב בדד וידום מדברי תורה · וקרוב אל הנז' מצאנו במאמר שהצענו בפתח עיני' באומרו ר' חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבי' ואין ביניהם

דברי תורה הרי זה מושב לצים · שנאמר ובמושב לצים לא ישב · אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה · שכינה שרויה ביניהם וכו׳ :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה · במ"ש ר׳ חנינא בן תרדיון ענין מחודש שהשנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה שנקראו מושב לצים · ורצה להכריח הענין מן הפסוק שאמר ובמושב לצים לא ישב · והנה מן הפסוק לא היכא למשמע מיניה כלום · בעבור שהפסוק אינו מדבר אלא ברשעים גמורים וכמש"ה אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצי׳ לא ישב · ומדאתקשו להדדי ש"מ שהם שוים ברשעו׳ ומהיכא תיתי לומר ששנים היושבי׳ ואין ביניהם דברי תורה שבעבור זה בלבד נקראו מושב לצים · ועוד ראוי לדקדק בהמשך דבריו באומרו בלשון הזה שנים ויושבים ואין בניהם דברי תורה · והיה לו לומר שנים שיושבים ואינם עוסקים בתורה ומאי ביניהם דקאמר · עוד ראוי לדקדק כי בשלמא החלוקה הראשונה שהיא שני׳ ויושבי׳ ואין ביניהם דברי תורה שנקראו מושב לצים אשמועינן רבותא שבישיבה לחודא נקראו מושב לצים · האמנם החלוקה השניה והיא שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם אין צורך לאומרה כי פשוטה היא כי למה יגרע חלקם שלא תהא שכינ׳ שרויה ביניהם · עוד תיפול הקושיא הזאת בחלוקה השלישית שאמ׳ ומנין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר · וכי כיצד יתכן ויעלה על הדעת לומר שהיחיד העוסק בתורה שלא יהיה לו שכר עד שהוצרך התנא ע"ה לחדש ולומר שהקב"ה קובע לו שכר · ועוד ראוי לדקדק כי מאחר שהכריח שאפילו אחד שעוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר אם כן מה צורך במה שאמר תחילה חלוקת מנין אפילו שנים שעוסקים בתורה וכו׳ · ועוד ראוי לידע היכי משתמע מפסוק ישב בדד וידום וכו׳ · שהקב"ה קובע שכר ליחיד העוסק בתורה · ואדרבא קרא איפכא משתמע דמשתעי באיכה · וכת״ל שאסור לעסוק בתורה אלא שישב בדד וידום מדברי תורה הואיל ונטל עליו הקב"ה האבילות והעינוין :

והביאור אלא"ם שהנה ר׳ חנינא בן תרדיון ע"ה · רצה ללמדנו דרשה מחודשת שאין ראוי לבני האדם אשר בעפר יסודם ואל עפרם ישובון · והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לתת לפניו דין וחשבון שישארו בעה"ז יושבים ובטילים · אלא או יתעסקו בעניני העה"ז לצורך קיום הגוף ולצורך מזונות בניו ובנותיו ואשתו שמצוה גדולה קא עביד · או יתעסקו בקיום הנפש ולסגל תורה ומצות והעשים טובי׳ לעולם שכולו ימוב לחיי העה"ב · ולכן התחיל ואמר שנים שיושבים וכו׳ · ולא אמר אחד היושב וכו׳ · דמלתא אגב אורחא קא משמע לן בעבור שהאחד יושב ובטל לא משתבח · שמה יעשה יחידי ובודאי שמאליו יחפש או אחר אומנות אחד או לילך בסחורה · או ליצא לדרך ובזונא · או לעסוק בתורה · האמנם בשנים שייך טובא כי מתועדים שני׳ יחד לדבר דברי בטלה ובזונא וכמש"ה הילכו שנים יחדיו בלתי אם נועדו · ולכן התחיל ואמר שנים שיושבי׳ ואין ביניהם דברי תורה · ודקדק במתק שפתיו לומר ואין ביניהם ד"ת · ולא אמר ואינם עוסקים בתורה · בעבור להשיב תשובה לאלו השנים אולי יאמרו אין אנחנו יודעים לעסוק בתורה · לכן הקדי׳ ואמר להם שתקנתם הוא שיביאו איש שלישי שיודע לעסוק בתורה וישמעו מפיו דברי תורה · וזהו מ"ש ואין ביניהם איש שלישי שיעסוק בתורה אם הם אינם יודעים לעסוק בתורה · אז נקראו מושב לצים · שנאמר ובמושב לצים לא ישב · ולא נעלם מה שדקדקנו כי מקרא לא משתמע כלום דאימא הנא דקרא לא משתעי אלא בלצים ממש · וכן חבירו בפסוק מוכיח עליו באומרו בעצת רשעים ובדרך חטאים · וסמיך ליה ובמושב לצים לא ישב :

האמנם כדי לבא אל הביאור צריך להביא הפסוק מעיקרו ולישב אותו ואח"כ ניישב ראיית ר׳ חנינא בן תרדיון ע"ה · והנה הפסוק אומר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים · ובדרך חטאים לא עמד · ובמושב לצים לא ישב · כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה :

והנה התנא ר׳ חנינא ע"ה דקדק מה שדקדקו חז"ל ואמרו וכי מאחר שלא הלך כיצד עמד · ומאחר שלא עמד כיצד ישב · ולא נעלם מה שתרצו חז"ל במקומו ואמרו שהכונה של הפסו׳ היא ללמדנו שעבירה גורר׳ עבירה ואם הלך סופו לעמוד · ואם עמד סופו לישב · והתנא רבי חנינא ע"ה רצה לישב הפסו׳ באופן אחר · עוד דקדק התנא ע"ה שנודע הוא שמילת אשרי היא רבה עד מאד כמ"ש חז"ל אם כן לא שייך למימר אשרי למי שאינו עושה עבירה · אלא לעושי מצוה · וכפי זה הכי הל"ל אשרי האיש שבתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה וכו׳ · אעפ"י שגם לזה יש לתרץ ולומר שהתחיל בסור מרע תחילה ואח"כ ועשה טוב האמנם אין מספיק הטעם הזה כדי לומר מילת אשרי למי שלא הלך בעצת רשעים · עוד דקדק התנא ע"ה · שלפחות הואיל ואמר אשרי וכו׳ הכי הוה ליה למימר החמו׳ עם החמו׳ ונודע כי הרשעים הם יותר חמורים מן החטאים · והחטאים יותר חמורים מן הלצים · וכפי זה הכי הל"ל · אשרי האיש אשר לא ישב עם רשעים · ועם חטאים לא עמד · ועם לצים לא הלך · כי אם בתורת ה׳ חפצו וכו׳ :

ולכן כדי לתרץ ולישב כל הדקדוקים הנז׳ ראוי לדרוש הכונת הפסוק באופן אחר · והשתא שייך למימר ביה אשרי · וגם להיותו נאמר בסדר הזה · אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובהיות הרשעים יותר קשים מכולם אסר להלוך עמהם אפילו בהליכה בעלמא האמנם החטאים שהם יותר גרועים מן הרשעים בחטא לא אסר ההליכה עמהם אלא העמידה בלבד · והאמנם הלצים שהם יותר גרועים מן החטאי׳ לא אסר אלא הישיבה בלבד האמנם העמידה ומכל שכן ההליכה עמהם לא אסר · וזאת היא דרך נכונה · בפסוק עוד ירצה שהענין הוא שבא דוד הע"ה למנוע את האדם הצדיק העוסק בתורה אם באולי יארע לו לעשות איזה דבר בעסקיו · ושמע שהעצה הזאת יצתה מפי איזה רשע קודם שחשב הוא לעשות אותה הואיל וכבר יצתה מפי רשעים לא יעשה אותה בעבור שאין בה סימן ברכה · וכמאמר חז"ל אוי לרשע ואוי לשכנו · וזהו מ"ש אשרי האיש הצדיק המתגבר על יצרו ונקרא איש אשר לא הלך בשום עסק מעסקיו בעצת רשעים שאמרו איזה עצה · אעפ"י שאין בה שום עון האמנם מאחר שיצאה מפי רשעים נמנע מלעשותה · אמר עוד ובדרך חטאים לא עמד כלומר יותר נדקות נמצא בו שאפילו בדרך אחר שהיא דרך המלך לכל העולם · ושמע שאנשים חטאים עמדו והלכו באותה הדרך לא עמד שם כלל בעמידה אולי יפתו אותו בדברי צדקות וחסידות וכמו שביארנו בפסוק בני אם יפתוך חטאים אפילו במילי דחסידותא לא תוכח עמהם בתשובה כלל שמא יוציאוך מן הכלל שאת תשובתך להם תהיה חלוטה מראשית דבריהם להשיב להם איני רוצה כלל בלי שום טעם כלל בעבור כי אין טעם ברצון וזהו מ"ש אל תאבה · אמר עוד ובמושב לצים לא ישב · כלומר יותר נדקות נמצא באיש הצדיק הזה שאפילו לישב עם בני אדם שאינם עוסקי׳ בתורה אלא יושבים בטלים ונקראים מושב לצים לא ישב עמהם

עמהם · והוא מוכרח לדרוש כך בעבור מה שעבר · והעתיד מה שיבר· קשה טובא וכי מאחר שאמרת שאפילו בעצה שיבתה מפי הרשעים לא הלך בה · ובדרך הכבושה לכל העולם אחר שהלכו בה החטאי׳ לא רצה לעמו׳ בה אשמועינן. אח״כ ובמושב לצים המתלוננים לא ישב · וכי זאת אצטריכא למימר אלא מוכרח הוא לומר שמה שאמר הכתוב ובמושב לצים לא ישב משתעי במושב בני אדם היושבי׳ בטלי׳ מדברי תורה לא ישב עמהם והעושים כך נקראים בשם לצים· עוד מוכרח הוא לדרוש כך מפני העתיד במאי דסמיך ליה כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה כמנא מבואר מאיליו שמה שהקדים ואמר ובמושב לצים לא ישב· מדבר במי שיושב בטל ואינו עוסק בתורה ולכן אמר כי אם כלומ׳ לא היה מכת הלצים אלא מכת העוסקי׳ בתורה · ואם כונת לצים הוא כמשמעו אינו מקביל אליו מ״ש כי אם בתורת ה׳ חפצו · אלא מקביל ללץ הוא מי שאינו לץ · ומקביל לעוסק בתורה הוא מי שאינו עוסק בתורה. ולכן הכריח ודרש מן הפסוק הזה ואמר שנים שיושבי׳ ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים· שנאמר ובמושב לצים לא ישב:

ועוד נרמז בפסוק הדרשה שאידש ואמר ואין ביניהם דברי תורה ואמרנו שתקנת׳ היא אם הם בעצמם יודעי׳ לעסוק בתור׳ יעסקו בתורה ואם לאו יביאו איהם שלישי שילמד אות׳ והם ישמעו ממנו ואם לא ירצה לבא בחינם יתנו לו שכר · וכל זה נרמז באמור הפסוק שתי נוסחאות · כי אם בתורת ה׳ חפצו· וחזר ואמר ובתורתו יהגה יומם ולילה · ונראה שמדבר עם השני מינים · עם היודע לעסוק בתורה · ועם מי שאינו יודע לעסוק בתורה · וכנגד מי שאינו יודע לעסוק בתורה אמר כי אם בתורת ה׳ ואינה תורתו בעבור שאינו יודע לעסוק בה · ולכן תקנתו היא חפצו והוא ממונו שיתן שכר למי שיודע לקרות שיב׳ וילמד אותו בשכר אם לא ימצא מי שילמד אותו בחינם · וכנגד מי שיודע הוא עצמו לעסוק בתור׳ אמר ובתורתו יהגה יומם ולילה ולא יהיה יושב ובטל כלל · וחז״ל פירשו ואמרו שמאחר שכונת האדם היא לעסוק בתורה אעפ״י שאינו יודע לעסוק בתורה · מעלה עליו הכתוב כאלו עסק ממש · וז״מש כי אם בתורת ה׳ חפצו לעסוק בה אעפ״י שאינו יודע · קרי עליו ובתורתו ממש יהגה יומם ולילה:

עוד פירשו ואמרו כי קודם שעסק האדם בתורה נקראת תורת ה׳ · אבל אחר שהתחיל לעסוק בה נקראת תורתו ממש:

עוד נלע״ד לומר שרמז הפסוק לומר מה שאמרו חז״ל בא להטהר מסייעין אותו וזהו מ״ש כי אם בתור׳ ה׳ חפצו ורצונו לעסוק בתורה אעפ״י שעתה אינו יודע אני מבשר אותו שעתיד להיות בעל תורה ובתורתו יהגה יומם ולילה · והשתא אתי שפיר מש״ה אח״כ והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעש׳ יצליח · ירצה הנה האיש הזה אשר לא ישב במושב לצים אלא כי אם בתורת ה׳ חפצו ונתן את ממונו למי שילמד אותו תור׳ ונקראת אח״כ בשם תורתו · הנה יזכה והיה לשון שמחה לעץ שתול ולא אמר כעץ נטוע במקומו מעיקרא אלא שתול ממקום למקום כך זה נשתל ממה שהיה תחילה עם הארץ ואח״כ נשתל לבית המדרש הנקרא על פלגי מים ואין מים אלא תורה ומה שחידש עתה בתורה נאמר בו אשר פריו יתן בעתו · וכנגד זמן שעדין היה עם הארץ אמר ועלהו לא יבול · הנמשל לעלים שאין בהם פרי ומכאן ואילך וכל אשר יעשה יצליח בתורה:

ולכן חזר ואמר התנא ר׳ חנינא ע״ה · אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר ויקשב ה׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו · ואשמועינן רבותא בחלוקה הזאת כמ״ש כשנים שיושבים ויש ביניהם ד״ת שהשכינה שרויה ביניהם· משום דהוה אמינא אנא שאין שכינה שורה על פחות מעשרה כמש״ה אלהים נצב בעדת אל ואין עדה פחותה מעשרה · קא משמע לן שאפילו שנים שכינה שרויה ביניהם· והביא ראיה מפסוק אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו והם שנים העוסקים בתורה וכתיב בהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב וכו׳ · ומדקאמר קרא אז נדברו יראי ה׳ והל״ל אז דיברו יראי ה׳ איש אל רעהו · ונדברו הוא מאחר· רצה הפסוק לרמוז מ״ש התנא ע״ה ויש ביניה׳ דברי תור׳ ופירשנו שאם אינם יודעים הם בעצמם לקרא בתורה יביאו להם שלישי שילמד אותם והשתא אתי שפיר אומרו נדברו מאחר ואפשר לומר שגם נרמז האמו׳ בדרך רמז בפסו׳ באומרו שלש לשונות ויקשב ה׳ הרי רמוז שהקשיב מהאחד· וישמע מהשני· ויכתב ספר זכרון לפניו מהשלשי והרי נרמז בפסוק שלשה:

אמר עוד התנא ר׳ חנינא ע״ה · אין לי אלא שנים בעבור שהשנים איש את רעהו יעזורו ובפר׳ אם יביאו עמהם שלישי שאז מתקיים העולם על שלשה עמודים ובתלתא הויא חזק׳ מנין שאפילו אחד שיוש׳ ועוסק בתורה שהקב״ה קובע לו שכר כמו השנים העוסקי׳ בתורה · ואימא אנא שיספיק לו שלא יקרא לץ ויענש שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו· ואמת שהפסוק הזה מדבר באבל האמנם נודע שכל מה שבאבל הוא אסור כנגדו מי שאינו אבל הוא מחוייב בו ולכן באבל נאמר בניחותא ישב בדד וידום מדברי תורה · האמנם למי שאינו אבל נאמר בתמיהא אפשר לאדם שישב בדד והוא יחידי ולא יעסוק בתורה וידום·ה״ן בתמיהא אלא כי נטל עליו השליך עליו הקב״ה עול שיעסוק בתורה וגם נטל עליו שכר שעוסק בתורה והשתא אתי שפיר שבאדם היחידי שעוסק בתורה אין לו אלא שכרו בלבד · האמנם שנים העוסקים בתורה יש להם יתרון שהשכינה שרויה ביניהם כמש״ה ויקשב ה׳ וישמע הרי שנזכר בו שם ה׳ האמנם ביחיד לא נזכר בו שם ה׳ · ולכן הזכיר התנא ע״ה כל האלו הג׳ חלוקות [illegible] והא כדאיתא:

והרב כמה״ר עובדיא [illegible] ז״ל ביאר בפשט הפסוק בפי׳ המשניו׳ ישב בדד וידום כקול דממה דקה כדרך האחד השונה התור׳ לבדו בלחש ·כי נטל עליו השו בתיבת התורה כולה ניתנה בעבורו · ועם הקדמת הרב ז״ל הא אני מבאר עוד ואומר שהשנים שעוסקים בתורה ראוי להם שינביהו קולם בקריאתם דרך גדולה וחיבה הואיל ונתחברו יחד לעסוק בתורה · ובפרט אם הם שלשה שהעולם נשען עליהם· האמנם אם האחד לבדו הוא העוסק בתורה ועבר על מה שאמר הכתוב חרב על הבדים ונואלו כמו שאמרו חז״ל ח״ו חרב על שונאיהם של ת״ח היושבי׳ יחידים ועוסקים בתורה· לכן עונשו הוא וידום שיקרא בתורה בחשאי בקול דממה דקה ולא בקול רם· ואעפ״י כן כי נטל עליו שהקב״ה קובע לו שכר · חזרנו [illegible] שאין טוב לאדר כי אם להצטרף לעולם עם הציבור בכל פרטיהם בין בתפלה בין בעסק התורה בעבור שהן אל כביר לא ימאס · ועוד מצינו מאמר אחר לחז״ל קרוב אל כל האמור:

במסכת אבות פרק ג׳ וז״ל· ר׳ חלפתא איש כפר חנניה אומר עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם· שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה · ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט ומנין אפילו שנים שנאמר אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע וכו׳ ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך · עכל״ה

וראוי

ורא֗וי לדקדק בדברי ר' חלפתא ע"ה שנראה בודאי שכל דבריו הם מיותרים מאחר שר' חנינא בן תרדיון ע"ה הביא ראיה לשנים שיושבים ועוסקים בתורה ששכינה ביניהם · אם כן מכל שכן לשלש' ומכל שכן לחמשה ומכל שכן לעשרה · ודוחק הוא לומר שר' חלפתא לא שמע דברי ר' חנינא בן תרדיון מאחר ששנה אותם רבינו הקדוש שניהם יחד בפרק אחד :

ובאמת שרציתי לומר שיש הפרש ביניהם שר' חנינא בן תרדיון לא הזכיר מילת שרויה אלא אמר שכינה ביניהם בסתם כלומר השכינה שומעת מה שהם אומרים האמנם לא מפני זה שרויה ביניהם לגמרי · האמנם ר' חלפתא הוסיף לקח ואמר שכינה שרויה ביניהם ממש שיושבת בתוכם ישיבת קבע :

אך קשה לי עדין כי לראית שנים שיושבים ועוסקים בתורה ששכינה שרויה ביניהם שניהם הביאו ראיה מפסוק אז נדברו יראי ה' וגו' · והיאך יתכן לשים הפרש ביניהם ממילת שרויה :

ועם כל זה עדין מהל לתרץ שכל אחד משניהם דורש את הפסוק הזה כפי שטתו · ור' חנינא בן הרדיון שלא הזכיר מילת שרויה דורש הפסוק ויקשב ה' וישמע בשמיעה לחודיה ואינו מוכרח שיהיה שרוי עמהם בקבע · ור' חלפתא דורש את הפסוק כפי שטתו שאמר ששכינה שרויה ביניהם ממש ויקשב ה' וישמע וגו' והשרה שכינתו ביניהם ממש :

אי בתי יכולני לומר שהפר' שכיני' הוא באחד השרוי לבדו ועוסק בתורה · שר' חנינא בן תרדיון אמר שהקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו האמנם לא אמר ששכינה עמו · ור' חלפתא אמר שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה שרויה עמו והביא ראיה מהפסוק שאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך :

האמנם עדין יש לדקד' בזה כי היה לו לומר החידוש שהוא האחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה שרויה עמו · ומכ"ש שכן מהאחד ולמעלה עד עשרה · וכבר בגמרא תירצו [illegible] לא מיכתבן מיליה · תרי [illegible] מיכתבא מיליהו · וכו' :

ועוד יש לנו סמך ממה שפי' הרב כמהר"ע מברטנור' ז"ל בביאור המשנה הזאת ואמר עשרה שיושבין בדין גרסינן · והשתא אתי שפיר שהוא חידוש שהקב"ה יושב עם הדייני' ואשמועינן רבותא בעשר' · שאעפ"י שאינם ב"ד שלם של עשרים ושלשה שעכ"ז שכינה שרויה ביניהם · ואשמועינן רבותא בחמשה · שאעפ"י שאינה עדה עכ"ז שכינה שרויה ביניהם · ואשמועינן רבותא בשלשה לבדם שנקראו ב"ד · ואשמועינן רבותא אפילו בשנים שאעפ"י שאינם ב"ד · עכ"ז איתא לדשמואל שאמר שנים שדנו דינן דין אלא שנקראים ב"ד חצוף · ששכינה שרויה ביניהם · ואשמועינן רבותא אפילו ביחיד מומחה ששכינה שרויה עמו ואי הוה אמר לרבותא הוה אמינא דאדרב' להיותו יחיד שכינה שרויה עמו להיות כי הא כתב בחסידות גדולה רש"כ בשנים שגנ' בורחים עסקן בתור' כדי שלא יקראו מושב לצים · כמ"ש ר' חנינא בן תרדיון ע"ה · ואי הוה אמר בשנים · הוינא אומר שבשני' הוי חידוש ששכינה שרויה ביניהם אעפ"י שאינם ב"ד · מש"כ בשלשה כי מה צורך להיות שכינה שרויה ביניהם ולכן אמר הכתוב רבותא בקרב אלהים ישפוט · ואי הוה אמר בשלשה · הוינא אומר בשלשה הואיל ונקראו ב"ד קטן להיות זה מזכה · וזה מחייב · וזה מכריע · שכינה שרויה ביניהם · האמנם חמשה שאינם נקראים ב"ד אין השכינה שרויה ביניהם בזמן שהם דנים קא משמע לן שאפילו חמשה שנא' ואגודתו על ארץ יסדה · ובאומרו ואגודתו רמז ליד שיש בה חמשה אצבעו' · ואי הוה אמר בחמשה הוינא אומר דוקא בחמשה הוא חידוש הואיל ואינם ב"ד ונדרב' רואה אותם לישב יחד לדון או לעסוק בתורה · לכן גם השכינה פרעה להם שגרם להיות משרה שכינתו עליהם · האמנם בעשרה שהם עדה שלמה אין צורך לשכינה להיות משרה שכינתו ביניהם לכן השמיענו רבותא שאפילו עשרה השרוין בדין או שעוסקי' בתורה אעפ"י שהם עדה שלמה שכינ' שרויה ביניהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל כמדינו למדין שברב עם הדרת מלך לשרתו ולברך בשמו ולעסוק בתורה ולעשות תשובה · ובפרט בימי' הללו כמו שהתחלתי בפתח דברי ואמרתי זאת תורת היולדת וכו' · ולבלי קחת הפסוק בהלואה ונניח אותו ריקם · נביא אותו לחדש בו איז' דבר אעפ"י שבמקומו ביארנו אותו עכ"ז אין מדרש בלא חידוש · וכבר דקדקנו בפ' תזריע הלאמר המיותר באומרו דבר אל בני ישראל לאמר אשה כי תזריע וכו' · וביארנו שם כמה דרכים · ועתה הנני מוסיף לקח · לומר שאיפשר שרמז הפסוק בלאמר הזה מש"ה הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן · ובמקום אחר ביארנו מאי שכר פרי הבטן · ואמרו חז"ל בש"ר שמשהים עצמם על הבטן · וביארנו בדברי חז"ל שני פירושי' או שמשהים עצמם על הבטן קודם הזורע' כדי שתזריע האשה תחי' כסוד מיין נוקבין ואח"כ הוא נותן בה מיין דכורין בסוד אשה מזרעת תחילה יולדת זכר · או שמשהי' עצמו על הבטן אחר הזרעה עד שיכלו כל הטיפות של הזרע לגמרי בסוד ויאבק איש עמו · כאבק דלא יעביד איבין · והנה כל הדרשה הזאת רמז אותה הפסוק ואמר דבר אל בני ישראל הזכרים · וגם הם לאמר לנקבות הרדמה ואת שאשה כי תזריע תחילה וילדה זכר בודאי ולכן לא אמר אם תלד זכר אלא וילדה זכר בודאי · ועוד תרויח כי גם ימי הטומא' יהיו מועטים וטמאה שבעת ימים ולא יותר ותכף תטהר לבעלה · ועוד תרויח למצות מילה שנאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו וגו' וגם ימי הטהרה יהיו מועטים ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה כמנין ל"ג ימי העומר · ואם לא יקיים דברי חז"ל הנז' · אז נקבה תלד · והשתא אתי שפיר אומרו ואם נקבה תלד · כלומר ואם תעבור על דברי חז"ל הנז' בין הוא בין היא אז ודאי שנקבה תלד · ונקב"ה עולה בגמטריא כמנין כז"ק וגם טומאתה הוא בכפלים כדל עניניה באמור ולכן סדרתי לפניך שני דרכים ובחרת בטוב וזהו מ"ש זאת תורת היולדת לזכר ולנקבה · ולהתהדע לך ובחרת בחיים ובטוב :

דרוש ב' למשמרת ר"ח אייר

ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב

מסכת אבות פרק רביעי וז"ל · בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמו' · ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה · ועבירה גוררת עביר' · ששכר מצוה מצוה · ושכר עבירה עבירה · עכל"ה :

ישתבח המשובח ויתפאר המלך המפואר המרומם על כל ברכה ותהילה · אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו ממש בהיותו מכוין לעשות אברי הגוף כנגד אברי הנשמה · ותיקן בא"ד רמ"ח איברים כנגד רמ"ח מצות עשה שבתור' בסוד יששכר רמ"ח

נר"ם

גר"ס · ומילת חמ"ר רמוז בה לרמ"ח אברין שבגוף שכולם הם שלמים . וכמשכים מגר"ס המעלות והם רנ"ג איברים שיש בנשמה הנקראת בשם אבר"ס כמנין גר"ס · ובהצטרפות עם האברים הנז' חמשה שמות שיש אל הנשמה בסוד נפש · ורוח · ונשמה · וחיה · ויחידה · נשלמים אברי הנשמ' לרמ"ח · בסוד הה"א היתיר' שניתוספה באברם ונקרא אברהם כמנין רמ"ח · ומה שגר"ס אל כל הנז' הוא היות בתורה רמ"ח מצות עשה · ולכן אמרו חז"ל במדרש קיים אברהם אע"ה אפילו עירובי תבשילין · ולא אמרו זה ביצחק וביעקב בעבור היות כללות הרמ"ח מצות עשה כלולים בשמו · ולכן אמר הכתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי וכו' · ועוד תיקן באדם שס"ה גידים · כנגד שס"ה מצות לא תעשה שבתורה · וכנגדם חילק את השנה לשס"ה ימים · ולהיות כי במצות לא תעשה אין בהם מצות קום ועשה אלא בשב ואל תעשה בסוד סור מרע לכן ביארתי במקום אחר מה שאמרו חז"ל אין בגידין בנותן טעם שהמצות לא תעשה שהם כנגד הגידין אין בהם טעם אלא בשב ואל תעשה בלבד · לכן ציוה הקב"ה לישראל לעשות מצוה אחת גדולה והיא הקטור' וציוה להיות בה שס"ה מנים כמנין ימות החמה · וכמנין מצות לא תעש' שאין בהם קום עשה · וציוה לעשות אותו בבוקר ובערב כדי להפריש כל הסטרא אוחרא הרמוזים במצות לא תעשה וזהו סוד הקטורת שמבער הסטרא אוחרא מן העולם · וגם מקשר העולמות זה בזה ודי למבין בהיו' בו אחד עשר סמנים כנגד העשר אורות הרמוזים בעשר אותיות ההוי"ה בסוד רשות היחיד רחבו ד' אותיות וגבהו שהוא מילואו עשר אותיות · עם אור המקיף לכולם ובו נשלמים לאחד עשר · ובאחד עשר סמנים הנז' נמחל עון של האחד עשר שבטים שחטאו בעגל · והב' מלבד שבט לוי שלא חטא כלל כמש"ה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי שנלוו עם הקב"ה לעולם השעבוד שהיו בגלות במצרים ועד לעולם :

והנה בהיות האדם חוטא · הנה כפי החטא אשר עשה כך פגם באיברי גופו · וגם באיברי נפשו ונמצא פגום בשני מינים בגוף ובנפש ולא מיבעיא שאותו האבר או אותו הגיד שחטא בו שהוא נפגם לגמרי אלא אפילו כללות גופו וכללות נשמתו נפגמו ואעפ"י שהוא חי על פני האדמה נקרא מת בסוד הרשעים בחייהם קרויים מתים. וגם נפשו היא מתה בסוד הכרת תכרת הנפש ההיא וכו' :

ובבא זמן שמדת הרחמים לימדה סניגוריא עליו ופקח ה' את עיניו לאיוו וכו' שהיה לו מתחילה ונפתחו לו שערי תשוב' · צריך שיכוין בתשובתו לתקן את הגוף ואת הנפש בתשוב' ובתפילה ובעסק התורה וכמש"ה דרכיו ראיתי וארפאהו דרכים מרובים שעשה תשובה בגוף ונפש · ולכן גם אני ואנחהו בדרך הנכונה כמ"ש חז"ל בא להטהר מסייעין אותו · עוד ירצה באומרו דרכיו לרמוז מ"ש חז"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות · והשתא אתי שפיר מ"ש דרכיו ראיתי והם שני דרכים· דרך הראשונה והם העבירות שעשה נהפכו לו לזכיות · ודרך השני' והם המעשים טובים שעשה עם התשובה · ושני הדרכים הנז' ראיתי וארפאהו מהמומים שהיו בו כמש"ה ויתיצבו בתחתית ההר. ואמרו חז"ל מלמד שלא היו בהם לא סומין ולא חגרים וכו' שנרפאו מכל המומין שהיו בהם · ואח"כ ואנחהו בדרך הנכונה · להיום ואילך . ואח"כ ואשלם ניחומים לו רומז על איברי הנפש · ולאביליו רומז על איברי הגוף · ואז הבטיח אותו הקב"ה הבורא ניב שפתים לאדם שיתודה בהם ויאמר חטאתי וכו' שהוא עיקר התשובה · שתי שלומות · והוא אומרו שלום שלום לרחוק מן הקב"ה והוא הגוף · ולקרוב לקב"ה והוא הנפש · ובהיות האדם מתקן שני הדברים יחד אז אמר ה' ורפאתיו רפואה שלמה ושניהם יחזרו להעשות כללות אחד יחד בלי פירוד כמו בתחילה :

והנה כל ההקדמ' הזאת שהקדמנו רמז אותה הקב"ה בפסוקי הפרשה שהתחלתי בפת' דברי באומרו ולקח למטהר וכו' · ויהיה כונת הפסוק באומרו זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן · ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע · וציוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב · וצוה הכהן וכו' · והנה כבר נתבארו הפסוקים האלו בבתים ובחומות ומצאתם שם כי תדרשם · ועוד השני מוסיף לקח טוב. והכונה היא שבהיו' שהחוטא הזה כמצאו לו תקנת זכיות לא נחתם הגזר דין שלו לגמרי למיתה ממשית אלא נחתם דינו לצרעת שגם המצורע נחשב כמת כמש"ה אל נא תהי כמת וכו' · ואמר הקב"ה אם יזכה האדם החוטא המצורע לשוב בתשובה אני מקבל אותו בסוד תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם ולכן זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן להיות שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא להיותו בא משבט לוי שלא נמצא בהם חטא כלל · ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן במראה החכמה אשר בו ובנבואה הנבואה והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע באמצעות כל התשובה שעשה ומידו היתה הרפואה הזאת אז וציוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים כנגד הגוף וכנגד הנפש · וממה ששני הנז' היו נקראים מתים · ואין טומאה גדולה מן טומאת המת עתה יהיו חיות ולא מתות · טהורות ולא טמאות וממה שהיה גאה גבוה כארז · ישפיל עצמו כאזוב · וישנה מעשיו בסוד ושני תולעת ונודע כי התולע' יש לו גאוה להתרומ' לעולם על חבירו כמו שביארתי במסכת שקלים אנוש רימה ומצאת שם כי תדרשנו · ולכן הפסיק בשני תולעת שרומז שישנ' מעשיו בין הארז הרומז לימי הגאוה · ובין האזוב הרומז לימי השפלות והענוה · ואז וציוה הכהן ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש רמז אל הגוף שאין נשלם תיקונו עד שישחוט אותו מלאך המות וישוב הגוף [illegible] אל כלי חרש האמנם בהגיאי על מים חיים שהוא רמז לתורה [illegible] מי שבא לכאן ותלמודו בידו · ואח"כ את הצפור החיה יקח אותה והוא רמז אל הנפש וטבל אותם אחר [illegible] בכהר דינור והיזה עליו כל שבעת ימי האבלות של האדם · ואח"כ יוכשר לבא בקהל וכו' ביום השמיני וכו' :

עוד רמזתי במה שאמרתי ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות וכו' · להיותו מזהיר את הבעל תשובה עוד אזהרה שנית שעיקר התשובה תלויה בשני דברים האחת היא להחלי' כל מעשיו הרעים שעש' במעשים טובים ובמצות של התורה וכנגד כל מה שעבר על מצות לא תעשה ועשה אותם צריך לקיים כנגדם מצות עשה ואז כל מצוה אחת של עשה מתקנת מה שפגם במצוה שחטא בה שלא תעשה · ואח"כ צריך לעסוק בהתורה שהיא המרפאה את כל המומים כמו הרופא הבקי שהוא מרפא כל נגע ונגע כל פצע ופצע במין קילור ורטיה אחת וכמש"ה רפאות תהי לשרך ושיקוי לעצמותיך · וזהו מה שרמזתי ואמרתי ולקח למטהר שתי צפרים חיות כנגד שני התיקונים הנז' תיקון המצות ותיקון התורה · ואפשר לומר שדוד המע"ה רמז שני הענינים הנז' כמ"ש באות הוא"ו ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד · ואתהלכה ברחבה כי פקודיך דרשתי וכו' : וירצה באור הכתוב עם ההקדמ' הידוע' שענין עסק המצו' יש בהם כמה זמנים · שיש מצות הבאים מזמן לזמן

בהמשך

בהמשך חדשי השנה · ויש מצות הנוהגות בארץ ולא בחוצה לארץ · ויש מצות הנהגות בישראל אבל לא בכהנים · ויש מצות הנוהגות בכהנים אבל לא בישראל · האמנם עסק התורה אין בה לא זמן קבוע · ולא מקום קבוע · וגם אינה כחלה לאיש אחר אלא תורה מונחת בקרן זוית כל הרוצה ליטול יבא ויטול וזמנה קבוע כל היום וכל הלילה · וכמש"ה והגית בו יומם ולילה · ואעפ"י שחז"ל קבעו זמן לכל כללות המון העם בזמן עסק התורה כמו שביארנו במקום אחר שנרמזו בפסוקים שלשה פעמים אז כמש"ה כי אז תצליח את דרכיך · ואז תשכיל: ואמר איוב ישנתי אז ינוח לי · עכ"ז אמר דוד ע"ה · אעפ"י שקבעו חז"ל הזמן הזה לקביעות התורה · עכ"ז אמר דוד הע"ה · מענין השינה איני ישן אפילו שיתין נשמי כמ"ש חז"ל דוד מלך ישראל חי וקיי' להיות שלא טעם שינה והשינה היא אחת מששים במיתה ומזעם הדבר הוא להיות כי שנותיו היו שניס מתים להיות כי לקחם מאדם הראשון הנאמר בו כי ביום אכלך ממנו מות תמות ולכן הוא רצה להחיות אותם ולא נתן שינה לעיניו כלל ולזה רמזו חז"ל דוד מלך ישראל חי וקיים · והדר ביטל האז האחר דכתיב ישנתי אז ינוח לי · ונם האז של אז תצליח את דרכיך לא הוצרך לו כי גם עסקים לא היו לו כלל · אלא היה משתדל להשלים כל ימיו האז השלישי של ואז תשכיל בעסק התורה · וז"ש ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד ביום ובלילה · ורמז במתק דבריו לומר שכפי שיעור עסק התורה שעוסק האדם בעה"ז · כך עוסק בעה"ב וכמש"ה אשרי יושבי ביתך בעה"ז בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · עוד יהללוך סלה בעה"ב בעולם שהוא כלה וצד לעולמי עד וזהו מ"ש לעולם ועד ירמוז בעה"ז ובעה"ב · ואמר דוד הע"ה במדה שאדם מודד בה מודדין לו · והנה כל העוסק בתורה בזמנים קצובים · כמו כן מגלים לו בתורה דברים קצובים ולא יותר · האמנם העוסק בתורה ביום ובלילה בלי קצבה כך מגלין לו בתורה רזי תורה וסודותיה בלי קצבה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק · וזהו מה שסמך הפסוק ואתהלכה ברחבה של תורה כיר שאין לה סוף בעבור כי פקודיך דרשתי בכל לב ובכל נפש בכל עת ובכל זמן · ועוד יש לי [illegible] לדבר לפני [illegible] · אבל אני דנהירא אורייתי ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש מאן מלכי רבנן · ואמר דוד הע"ה עם היותי נזהר מאד בעסק התורה האמור לא מפני זה נתעצלתי מקיום המצות כאומרי עסוק במצוה פטור מן המצוה · ובפרט כי תלמוד תורה כנגד כולם · אלא ואשתעשע גם כן במצותיך אשר אהבתי לעשות אותם בעבור כי האדם צריך אל התורה והמצוה כמש"ה כי נר מצוה ותורה אור ואי אפשר לאור בלא נר · ואח"כ ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי ואשיחה בחוקיך · והנה כפל הפסו' שני פעמים אחמר ואשתעשע וכו' · ואשא כפי וכו' · לרמוז מה שאמרנו למעלה · שהתורה אין לה זמן ולא עת קבוע וכו' · אבל המצות יש מהם שיש להם זמן · ויש שאין להם זמן · ויש מצות שיש יכולת ביד האדם לעשותם ויש מצות שאין יכולת ביד האדם לעשותם · ויש מצות שהם נוהגו' בין בפני הבית בין שלא בפני הבית · ויש מצות שאינם נוהגות אלא בפני הבית · ולכן הזכיר דוד הע"ה שני פסוקים וכנגד המצות שהיה יכול לעשות אותם בזמנו אמר ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי והנני מקיים אותם בכל יכולתי · וכנגד המצות שלא היה יכול לקיים אותם בזמנו להיות שלא נבנה הבית בימיו אמר ואשא כפי אל מצותיך אשר אהבתי לעשו' אותם האמנם אינו עולה בידי לעשותם · ולפחות ואשיחה בחוקיך של אותם המצות והקב"ה יחשוב עלי כאילו עשיתי אותם

וכמו שפירשו חז"ל על פסוק זאת התורה לעולה וכו' · כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכו' · ואמר לפני הקב"ה רבש"ע הואיל ואין בידי יכול' לעשות המצו' הנוהגות בפני הבית לפחות יהיו דברי אלה לרצון לפניך ה' שלפחות שתזכור מה שהבטחתני על יד נביאך ואמרת לי רק אתה לא תבנה הבית וכו' · כי אם בנך היוצא מחלצך הוא יבנה אותו וכו' · ועוד שאלתי ממך עשה עמי אות לטובה שמחלת לי על אותו עון · ואמרת לי בימיך איני מודיע בימי שלמה בנך אני מודיע וכו' · וז"ש · זכור דבר לעבדך על אשר יחלתני לבנות בית המקדש על יד שלמה בני ובנבוא' הזאת זאת נחמתי בעניי כי בשרתני שבני שלמה יבנה אותו ואז הרי היא בידי באמרתך הזאת חייתני בעבור שכל המניח אחריו בן ממלא מקומו נחשב כאלו לא מת ועדין הוא חי וזהו סוד דוד מלך ישראל חי וקיים · עוד ירמוז כמ"ש זכור דבר לעבדך וכו' · למה שאמרתי ששאל דוד מאת הקב"ה עשה עמי אות לטובה וכו' · וזהו מ"ש זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני לעשות האות בימי שלמ' בני · ואעפ"י שבהיותי חי על בני האדמה לא אראה כלום · עכ"ז זאת נחמתי בעניי בהיותי חי · כי אמרתך חייתני כמורע שהנבואה מחיה את האדם ובמ"ש חז"ל על פסוק ותחי רוח יעקב אביהם שחזרה לו רוח הקדש ולכן בעת שבאה הנבואה הזאת לדע"ה אמר כי אמרתך חייתני · עוד ירמוז באומרו כי אמרתך חייתני למ"ש חז"ל באותה שעה חיה דוד ופתח את עיניו ואמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית מן שאול נפשי חייתני מירדי בור וכו' · ובאותה שעה נהפכו פניהם של אויבי דוד הע"ה כשולי קדירה · וזהו מ"ש זדים הליצוני עד מאד בהיותי בחיים ואני מתורתך לא נטיתי · עוד רמז באומרו זדים הליצוני עד מאד · למש"ה שמחתי באומרים לי בית ה' נלך · ואמרו חז"ל שהיו אויבי דוד משכימים לפתחו והיו אומרים לו אימתי יבנה בית המקדש וכונתם היתה להכעיס אותו ולעשות ליצנות עליו ודרשו הדרשה הזאת ממילת לי המיותרת שהיה מספיק לומר שמחתי באומרים בית ה' נלך · וז"ש זדים הליצוני עד מאד כאמור ואני לא הייתי משיב להם תשובה כלל אלא מתורתך לא נטיתי · עוד רמז באומרו זדים הליצוני עד מאד וכו' · לרמוז מ"ש חז"ל שהיו מתכוונים אויבי דוד לעשו' ליצנות עליו והיו מבזים אותו והיו אומרים לו הבא על אשת איש מיתתו במה · והוא היה משיב להם הבא על אשת איש מיתתו בחנק · ויש לו חלק לעה"ב · האמנם המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא · וז"ש זדים הליצוני עד מאד בבית המדרש ולא מפני זה נמנעתי מלילך לבית המדרש בעבורם אלא מתורתך לא נטיתי. עוד רמז באומרו מתורתך לא נטיתי כלומר שהייתי משיב להם תשובת דין תורה גמור שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ולא נטיתי מלהשיב להם דין תורה גמור ולא הייתי מתבייש מהם · והאמת כי הייתי יכול לעשות עמהם רעה האמנם זכרתי משפטך ה' מעולם וידעתי שאני חטאתי ולכן לא יכולתי להרים פני שיהם ואתנח' ממה שעשיתי אני האמנ' מה שנשאר דאגה בלבי הוא ולזעפ' אחזתני מרשעי' עוזבי תורתיך איך אין הרעה מגעת עליהם כלל בהיות שאינם עושים תשובה. וכמו שאמר אסף ע"ה כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה · עוד רמז ואמר הנה כל מה שהזידים הליצוני עד מאד באמצעו' היסורין שבאו עלי כמ"ש חז"ל ששה חדשים נצטרע דוד וכו' · לא נתתי להם לב כלל בעבור שני דברים · האחד הוא כי כל היסורין שבאו עלי לא מנעו אותי מעסק התורה כלל · וזהו מ"ש מתורתך לא נטיתי בהיותי נגוע מוכה אלהים ומעונה באמצעו' היסורין ·

ועוד טעם שני שזכרתי שכל מי שאין לו יסורין בעה״ז נידון בגהינם אחרי מותו ולכן בחרתי ביסורין ולא בגהינם וזהו מ״ש זכרתי משפטיך מעולם כלומר מיום שנברא העולם ברא גהינם קודם שברא׳ האדם וכמש״ה כי ערוך מאתמול תפתה מיום שני נברא גהינם והאדם נברא ביום ששי · ולכן ואתנחם ביסורין שהם יותר טובים מגהינם · האמנם מה שאני כנוך הוא מהרשעים מה יהיה מהם כאמור זלעפה אחזתני מרשעים וכו׳ · אבל למה שנוגע לי זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי ובעניי והייתי מחלק ימי לחצאין בלילה הייתי עוסק בתורה · וביום מקיים המצות וז״שה זכרתי בלילה שמך ה׳ ואשמרה תורתך בלילה · וביום זאת היתה לי כי פקודיך נצרתי לקיים המצות · חזרנו להקדמתינו שדוד הע״ה קיים התורה והמצות ושניהם כאחד טובים וזהו מה שרמזתי ואמרתי ולקח למטהר שהוא העושה תשובה ומיטהר מטומאתו שני מצות והם עסק התורה ועשיית המצו׳ והם שתי צפרים חיות טהורות וכו׳ :

עוד רמזתי ואמרתי שתי צפרים חיות טהורות ורציתי לרמוז מה שאמר בן עזאי ע״ה במאמר שהצענו פתח עיניכם הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ולא יהיה האדם שוקל במצות לידע איזו היא קלה ואיזו היא חמורה וכמש״ה נעו מעגלותיה לא תדע כלומר כדי שלא תדע לכן נעו מעגלותיה כדי שתקיים את כל המצות ולא תאמר זו היא חמורה ומתן שכרה מרובה אעשה אותה · וזו היא מצוה קלה ומתן שכרה מועט לכן לא אעשה אותה לכן נעו מעגלותיה כדי שלא תדע מתן שכרם כלל וזהו מה שרמזתי ואמרתי שתי צפרים כי צריך האדם לחפש אחר המצוה ולצוד אותה כמו שהוא מחפש אחר הצפרים לצוד אותם ושתיהם הם שוים החמורה שבחמורות היא מצות כיבוד אב ואם ושכרה מפורש למען יאריכון ימך ולמען יטב לך וכו׳ · והקלה שבקלות והיא שילוח הקן שהיא במקרה כי יקרא קן צפור לפניך · ושכרה הוא למען ייטב לך והארכת ימים הרי שתיה׳ הם שות וזהו מה שאמרתי שהשתי צפרים והם המצות שתיהם הם חיות יש בהם חיות והם טהורות וכמש״ה יראת ה׳ טהורה עומדת לעד · ולכן ולקח למטהר מעונותיו שתי צפרים חיות טהורות וכו׳ · האמנ׳ יש בניהם הפרש כי במתים חפשי מן המצות · האמנם התורה היא עם האדם תמיד אפי׳ בקבר כמש״ה בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך בקבר · והקיצות היא תשיחך לתחיית המתים וכנגד זה רמז שתי צפרים חיות טהורו׳ בזמן שהאדם קי · ואח״כ ושחט את הצפור האחת שהיא כנגד המצות כי במתים חפשי כאמור · ואת הצפור החיה יקח אותה והיא רמז אל התורה המחיה את האדם כמש״ה תורת ה׳ תמימה משיבת נפש האדם לגוף לזמן התחיה · ובהקדמה הזאת נבא עד ביאור המאמר שהצענו :

וראוי לדקדק בו · ההקדמה הידועה לנו שלא גילה הקב״ה בתורה מתן שכרן של מצות וכמש״ה נעו מעגלותיה לא תדע וכפי זה כל מצות שבתורה הם שוות וכיצד אמר התנא הוי רץ למצוה קלה כבחמורה מאחר שאיני יודע איזו היא קלה ואיזו היא חמורה : ועוד ראוי לדקדק שבודאי הגמור שהתנה ע״ה אינו מדבר עם הרשעי׳ שאינם עושים המצות כי אם עם אנשי סגולה העושים המצו׳ האמנם בזאת יבערו ויכסלו כי הם רצים לעשות החמורות ומניחים הקלות ולכן מזהיר אותם הוי רץ למצוה קלה כבחמור׳ וכפי זה מ׳אומרו אח״כ ובורח מן העבירה ומאן דכר שמיה דעבירה עתה אטו ברשיעי עסקינן ה״ועוד ראוי לדקדק אפי׳ לשיט׳ בן עזאי עצמו שבוה ליה למימר לפחות סדר הפסוק שאמר סור מרע ועשה טוב והכי הוה ליה תחילה בן עזאי אומ׳ ברח

מן העבירה והוי רץ למצוה קלה כבחמורה · ואגב נדקדק מה שדקדקו כל המפרשים שהל״ל בציווי וברח מן העבירה ולא ובורח מן העבירה · עוד ראוי לדקדק בטעם שנותן לפנם ח״ו ואינו לשבח באומרו שמצוה גוררת מצוה · הא אם לא היתה גוררת מצוה אחרת לא היינו מחויבים לעשות המצוה הראשונה ואי אפשר לומר כן · עוד ראוי לדקדק בדבריו שמאחר שמצוה גוררת מצוה מאי איכפת ליה שיעש׳ קלה או חמורה מאחר שכל מצוה גוררת מצוה אחרת אחריה יכפיק · עוד ראוי לדקדק כמ״ש ועבירה גוררת עבירה דנראה שהאיסור הוא מפני שהיא גוררת עבירה אחרת אחריה הא אם לא היתה גוררת אחריה עבירה אחרת היה מותר לעשות הראשונה . עוד ראוי לדקדק כפל ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה וזא מ״ש בתחילה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה מלבד שראוי לדקדק בלשון עצמו שבמצוה שייך לומר בה ששכר מצוה מצוה · האמנם בעבירה מה שכר שייך בה שאמר ושכר עבירה עבירה :

והנלע״ד לפרש במאמר הזה הוא בתחילה בדרך כלל במשנה עם הדרך שאמרנו בדרוש שלישי לפ׳ שמות וגם בדרוש רביעי שהתורה צריכה למצוה והמצוה צריכה לתורה ולכן באו שני גדולי עולם האלו שירדו למרכבה ובתחילה ביאר מעלת התורה בן זומא כמ״ש בן זומא אומר איזהו חכם הלמד מכל אדם וכו׳ . וביארתי בפ׳ במדבר דרוש ראשון וע״ש ואחריו בא בן עזאי ואמר הוי רץ למצוה קלה וכו׳ וביאר מעלת המצות כמה גדולים הם וכמה גדול מתן שכרם כאשר נבאר׳ בע״ה וכל זה הוא בכלל בשני המאמרים ואח״כ נבאר בפרט והענין הוא שלא נעלם מעיני בן עזאי ע״ה ששכר המצות לא נתגלו כדי שלא נכיר איזו היא מצוה קלה ואיזו היא מצוה חמורה · כדי שיקיימו בני ישראל כל המצות שבתורה ועכ״ז חז״ל האירו עינינו במדרש על ענין מצות כיבוד אב ואם · ומצות שילוח הקן · וקראו למצות כיבוד אב ואם חמורה · וקראו למצוה שילוח הקן קלה והטעם שקראו אותה קלה הוא בעבור שאין לה לא זמן קבוע ולא חיוב נברא ואינה טעונה ברכה בעשייתה אלא דרך מקרה כי יקרא קן צפור לפניך וכו׳ וקראו חמורה למצו׳ כיבוד אב ואם להיות שהושוה׳ כבודה לכבו׳ המקו׳ והנה עם דרך חז״ל נוכל גם אנחנו לבאר דברי בן עזאי כמ״ש הוי רץ למצוה קלה כבחמורה · והנה לאחת משלשה דברים אשר נבאר בע״ה תיקרא מצוה קלה · האחת היא אם תהיה המצוה אחת מהמצות שאין להם טעם ונקראים חקה כמו ספר הפרה אדומה שמטהרת את הטמאים · ומטמאה את הטהורים . או כמו מצות הבשר בחלב · שכל אחד מהם בלאורו מותר לאוכלו · וכשנצטרף שניהם יחד אסורים בין בבשול · בין באכילה · בין בהנאה · או כענין השעטנז שכל אחד לבדו מותר ללבשו וכשנצטרף שניהם יחד יאסרו ללבשו · וכדומה אל מצות האלו · ולכן מטעם הנז׳ יהיו קלים בעיני העושה אותם · הסיבה השנית היא · כל מצוה שיש בה חיסרון כיס · כגון מצות הצדקה · או הלולב והאתרוג · ופדיון הבן וכיוצא ממצות האלו שיש בהם חיסרון כיס שמחמת כך האדם מקל עצמו ונמנע שלא לעשותם · הסיבה השלישית היא כל מצוה שיש בה לאדם טורח הגוף ויגיעת בשר · כמו מצות עזוב תעזוב . ומצות קבורת מתים · וביקור חולים שמחמת שצריכים בה מרובה האדם נמנע מלעשות׳ ונעשים קלים בעיניו · ולכן הוא רץ אחר מצות שהם חמורות בעיניו : כמו מצות שבת שהיא עדות שהקב״ה ברא את העולם בששת ימים וביום השביעי שבת וינפש · ובמצות כיבוד אב ואם שהיא חמורה בעיני כל הנבראים ואפילו בגוים הם נזהרים במצוה הזאת · ובמצות הפסח בעבור שיצאו ישראל

ממצרים

עבדות לחירות · וכיוצא מהמצות האלו שהם חמורו' בעיני כל האדם או במצות שצריך לברך על עשייתם כמו ציצית תפילין וסוכה וכיוצא באלו ולא במצות שאינם טעונות ברכה בעשייתם כמו השבת גזל ושילוח הקן וכיוצא מאלו :

ולכן צוה בן עזאי ע"ה ואתה לא תהיה יושב ושוקל בעיניך המצות כדי לעשות המצוה שהיא חמורה בעיניך · ותניח המצו' שהיא קלה בעיניך אלא הוי רץ למצו' קלה בעיניך כבחמורה בעיניך ובהיותך עושה כן אתה בורח מן העבירה הידועה שהשוקל מצותיה של תורה ואומר זו היא קלה וזו היא חמורה עבירה היא בידו·ובהיותך מקיים איזו מצוה שתזדמן לידך תהיה בורח מן העבירה· עוד ירצה לומר שבאותו העת שאתה יושב ושוקל המצות ונמנע מלעשות אז איזו מצו' ויושב ובטל פושה עבירה · וכמ"ש התנא שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים וכו' וזהו מה שציוה בן עזאי ואמר איזו מצוה שנזדמנה לידך עשה אותה והוי רץ אחר מצוה קלה כבחמורה ואז תרויח שתהי' בור' מן העבירה הנז' ואעפ"י שהענין הזה אינו נקרא עבירה ממש מאחר שמשקיע נפשו במצוה אחת מה לי מצוה זאת מה לי מצוה אחרת ובפרט מ"ש חז"ל אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ וכמו שרמז הכתוב ואמר כי אם בתורת ה' חפצו כלומר במקום שחפץ לקרות קורא · וכמו כן במצו' כל המצוה שלבו חפץ לעשות יעשה אותה · לכן חזר ואמר שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה · ר"ל אם לא היה זולתי הענין הזה בלבד היינו מתירים לו לעשותו · האמנם דע לך שהדרך הזאת היא דרך היצר הרע הרוצה להחטי' את האדם ומתחיל להחטי' את האדם ולהוצי' אותו לתרבו' רעה מעט מעט·ולכן בתחילה מתחיל לפתות אותו שלא יעשה המצות הקלות אלא החמורו' ואח"כ יפתה אותו גם כן שלא יעשה גם החמורות · ואח"כ יפתה אותו לעשות עבירו' עד שיוציא אותו מן העולם ·ולכן אמר מן אמת שאם היה הדבר הזה לבדו ולא עוד היינו מתירי' לו [illegible] אותו האמנם דע לך שמצוה גורר' מצוה ועבירה גוררת עבירה · ובעשותך איזו מצוה שתזדמן לידך ראשונה תגרור אחריה מצוה אחרת·ובהיותך שוקל המצו' האלו והדבר הזה הוא עבירה לידך כאמור תגרור אחריה עבירה אחרת יותר גדולה · [illegible] דקדקו' מילת גוררת ופירשו מענין גורר אדם שפסל כלומר דבר שהוא כבד מאד ואינו יכול לסובלו בידו וגורר אותו על הארץ מרוב כבדו · וכמובן שמצוה הקלה גוררת אחריה [illegible] החמורה והעבירה הקלה גוררת אחריה עבירה חמורה מאד יותר ממנה · ולכן הוי רץ למצוה קלה כבחמורה · אמר עוד ששכר מצוה מצוה ושכר עביר' עבירה·רצה עוד לדבר כנגד היצ"הר שאם באולי יאמר האדם אני רוצה לעשות המצוה אשר היא חמורה בעיני לטע' שנראה לי שמתן שכרה מרובה לעתיד לבא · ולמה אניח המצוה אשר נראה בעיני שמתן שכרה מרובה ואעשה המצוה שנראה בעיני שהיא קלה ומתן שכרה מועט · לכן אמר ששכר מצות בהאי עלמא ליכא כלל · אמנם שכר המצוה הוא שאם יעשה האדם איזו מצוה כל מה דהיא אפילו שתהיה קלה שבקלות יזמין לידו הקב"ה מצוה יותר חמורה וכן על זה הדרך עד שיתקיים כל המצות אשר בתורה · מש"כ אם ירצה לעשות החמורה ולהניח הקלה שאח"כ יניח אפילו החמורה ולא יעשה אותה · ואח"כ ימשיך אותו היצר הרע עוד לעשות אפילו עבירות אחרות וזהו מ"ש ושכר עבירה עבירה · אעפ"י שעדין קשה לי אומרו ושכר עבירה והל"ל והפסד עבירה עבירה·האמנ' נוכל לומר הלצויי ושכר עבירה כלומר ושכר המתגבר על יצרו ואינו עושה אותה העבירה שבאה לידו · שכרו הוא שיציל אותו הקב"ה גם כן מעבירה אחרת · כמנינו למדין שהעושה בקום עשה מצוה אחת הקב"ה ממציא לו מצוה אחרת האמנם מי שנמנע מלעשות איזו עבירה בשב ואל תעשה בלבד · גם הקב"ה מציל אותו מעבירה אחרת האמנ' אינו זוכה שיזדמנו בידו מצוה אחרת כמו העושה המצוה והדבר מובן מאיליו: עוד ירצה באומרו ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה : להיות כי שכר המצוות עשה הוא יותר גדול משכר מצות לא תעשה · בעבור שזה הוא בקום עשה · וזה הוא בשב ואל תעשה לכן אמר ששכר מצות עשה הוא שיזכה לעשות אחריה מצות עשה אחרות מרובות וישאר לו קרן מרובה בקום עשה לגמרי האמנם ושכר עבירה שהוא שנמנע מלעשות עבירה שהיא מצות לא תעש' גם שכרו הוא בשב ואל תעשה להנצל מעביר' אחרת האמנם אינו זוכה לעשות מצות עשה · נמצא שהמצות עשה גוררת מצות עשה · ומצות לא תעשה גוררת מצות לא תעשה · ובזה אתי שפיר מ"ש ששכר מצוה מצוה · ושכר עבירה עבירה · ושייך לשון ושכר בשניהם · והרמב"ם ז"ל פירש ואמר ששכר מצוה מצוה ר"ל המצוה בעצמה היא מצוה אחת וההנאה אשר נהנה האדם מעשית אותה המצוה היא נחשבת לו למצוה אחרת · וכמו כן בעבירה ושכר עבירה עבירה כי הנה בעשות האדם עבירה אחת היא עבירה אחת · וההנאה אשר נהנה ממנה היא עבירה שנית · צא ולמד כמה היא קשה כחה של עבירה · וכמה היא יפה כוחה של מצוה · בכמה פרטים · ולכן רמז שלמה הע"ה את כל האמור · במ"ש למען תלך בדרך טובים וארחו' צדיקים תשמור · רמז מ"ש בן עזאי הוי רץ למצוה קלה כבחמורה · ולכן תחילת מעשיך אני מצוה אותך למען תלך בדרך טובים והיא דרך הכבושה שכל הטובים הולכים בה לקיים את כללות המצות שבתורה הקטנה עם הגדולה · ובהיותך עושה כך תזכה שמצוה גוררת מצוה יותר גדולה אחריה · והוא וארחות צדיקים תשמור שהנה הצדיקים אינם עושים כמו הטובים שהוא הדין גמור אלא לפנים משורת הדין וזהו מ"ש וארחות צדיקים דבר שהוא ארחות עקלקלות דבר שאינו רגיל והוא לפנים משורת הדין שאינם עושים אותו אלא הצדיקים לבדם תשמור אתה להיות שמצוה גוררת מצו' וכמו כן מתן שכר שלהם אינו שוה · אלא כי ישרים ישכנו ארץ והם הטובים שהולכים בדרך הכבושה גם הם ישכנו ארץ או בסיבת גרים או בסיבת תושבים · כמו שיהיה · אין קפידא · האמנם ותמימים שהם הצדיקים העושים לפנים משורת הדין יותרו בה לתושבים גמורים ולבעלי בתים גמורים · וכמו כן ועבירה גוררת עבירה · והוא אומרו ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים שהם יותר קשים מרשעים הבוגדים בקונם שלא להיאבון שלא כמוז' יסחו ממנה מכל וכל ואין להם תקומ' כלל:

לכן עשה זאת בני מה שהקדמתי לך ואמרתי בפתח דברי · ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות והם עסק התורה · וגם קיום המצות · ולכן בני תורתי אל תשכח תחילה · ואח"כ ומצותי יצור לבך והתחיל בתורה לרמוז מ"ש חז"ל ולא עם הארץ חסיד · שאם האדם לא עסק בתורה תחילה וידע ערך המצות כיצד יקיים אותם אח"כ · לכן התחיל תחילה בני תורתי אל תשכח · ואח"כ ומצותי יצור לבך · ואמר בלשון הזה יצור לבך ולא אמר תעשה ממש לרמוז שיש כמה מצות בתורה שלא יוכל האדם לעשות אותם כמו יבום וחליצה · ומעשה הקרבנות בזמן שאין בית·וכיוצא מאלו · לכן יצור לבך בלבד ומעלה עליך הכתוב כאלו עשית אותם · והטעם שאתה צריך לשני הדברים לתורה ולמצות כבר רמזתי אותם לעיל בתחילת הדרוש · שהם כנגד הגוף והנפש וכנגד העה"ז והעה"ב · וזהו מ"ש כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך · כי אורך ימים בעה"ז · ושנות חיים בעה"ב · גם רמז כי אורך ימים ושנות חיים לגוף ושלום

ושלום יוסיפו לך לנפש · והפשט ירצה כי יש אורך ימים בלי טובה · האמנם בתנאי שיהיו ושנות חיים ושלום : והכל בעה"ז וגם בעוה"ב חסד ואמת שני העמודים האלו שהם כנגד התורה והמצות · החסד כנגד המצות שיש בהם גמילות חסד' ואמת כנגד התורה דכתיב בה תורת אמת היתה בפיהו · כמו שאתה עוסקת בהם בעה"ז · גם הם אל יעזבוך בעה"ב מדה כנגד מדה וכמו שאמרו חז"ל על שלשה אוהבים שיש לו לאדם וכו' · ולכן קשרם על גרגרותיך כמו מצות התפילין ו־יוצא · וכתבם על לוח לבך כנגד התורה ובהיותך עושה כך כסדר הזה ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם בעה"ז ובעה"ב :

דרוש א' למשמרת ר"ח סיון

לצאתם מארץ מצרים לאמר · לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל

במדרש רבה וז"ל · במדבר סיני לאמר הה"ד אלהים מושיב יחידים ביתה · אמר הקב"ה אעפ"י שבני אדם בעולם הזה היו יחידים הפריתי אותם והרביתי אותם ועשיתים בתים שישבו בהם בעה"ז . כיצד דוד היה יחידי ועשיתי אותו בית שנאמר בית דוד כה אמר ה' · ואהרן היה יחידי ועשיתי אותו בית · שנאמר בית הלוי ברכו את ה' · בית אהרן ברכו את ה' · ואף ישראל יחידים היו שנאמר ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ וכו' והרבה אותן האלהים שנאמר ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' הוי אומר מושיב יחידים ביתה · עכל"ה :

ידוע דהוא ומוסכם דהדבר היות מצות הגמילות חסדים עמוד המכונן את העולם כמ"ש כי אמרתי עולם חסד יבנה · כלומר כשאמרתי לבנות עולם לא מצאתי דבר המקיימו אלא מצות הג"ח להיות שהקב"ה חפץ בו מאד בעבור שגם נאמר בו כי חפץ חסד הוא להיות שלא ברא הקב"ה את העולם הזה לצורכו רק כדי לגמול חסד עם בריותיו כי אם לא היו בריות בעולם מצויות עם מי היה גומל חסד אם כן הוכרח לברא את הבריות כדי לגמול חסד עמהם' וז"ש כי חפץ חסד הוא · ולא מבעיא כשעושה החסד הוא לשם מצוה אלא אפילו אם עשה שלא לשם מצוה מעלה עליו הקב"ה כאילו עשאה לשם מצוה · וענין זה כדאמר במדרש רות רבה וז"ל א"ר יצחק בר מריון בא הכתו' ללמדך שאם אדם עושה מצוה יעשנה בלב שלם · שאלו היה ראובן יודע שהקב"ה מכתיב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם בכתפו היה מוליכו אצל אביו · ואלו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו הנה הוא יוצא לקראתך · בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו : ואלו היה יודע בועז שהקב"ה מכתיב עליו ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר · עגלים מפוטמות היה מאכילה וכו' · עכל"ה והנה דברי חז"ל הם מרים כלענה שיתנו לה מתק באומרם אלו ידע ראובן או אהרן או בועז שהקב"ה מכתיב עליהם המצוה הזאת היו עושים אותה ביתר שאת · וקשה טובא שזה נקרא על מנת לקבל פרס ואינו לשם שמים כלל ואדרבה עכשיו שלא ידעו כלום בענין הם ראוים לשכר · אבל אם יודעים כדבר לא היה להם שכר כלל :

והתשובה היא שכל אחד מאלו השלשה מצולם לא חשב בדעתו במעשה הזה שעשה שיטול עליה שכר להיות שלא עשו המעשה לשם שמים ולשם המצוה אלא כדי לצאת ידי לצו או לכונה אחרת אשר נריך לבאר אותה בכל באיזה מהם · ואפילו הכי הקב"ה כתבה להם לשם מצות · אם כן אלו היו יודעים שהקב"ה מכתיב עליהם המעשה הזה לשם מצוה היו עושים אותה יותר כתקנה · והראשון הוא ראובן כשהציל את יוסף לא הציל אותו לשם מצוה ולאהבתו של יוסף אלא כדי שלא יתאשם הכתוב בו בעבור שהוא בכור ואלו היה יודע שהקב"ה מכתיב עליו ויצילהו מידם לשם הצלה כפשוטו בכתפו היה מוליכו אצל אביו ואלו היה יודע אהרן שהקב"ה מכתיב עליו ורואך ושמח בלבו בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו · בעבור שמציקרא לא יצא אלא כדי להסביר לו פנים בעבור שצוהו הקב"ה כדכתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וכו' והוא אנוס על פי הדיבור ואלו היה יודע אהרן שהקב"ה שבוחן כליות היה מכתיב עליו הנה הוא יוצא לקראתך מאליו שלא על פי הדיבור ושמח הקב"ה מפני השלום · בתופים ובמחולות היה יוצא לקראתו · ואלו היה יודע בועז שהקב"ה ידין אותו לכף זכות במעשה הרע הזה שעשה כי מה לו ולגרה לנשוא ישראל להרבות דברים עם נכריה אחת ולצבוט לה קלי ושתאכל לפניו ואין זה אלא לשם עבירה ח"ו והיה מתביים ממה שעשה ושו היה יודע שהדבר הקב"ה מכתיב עליו לומר שהמעשה הזה היה לשם שמים ולא לשם עבירה · עגלים מפוטמות היה מאכילם · ומכאן למדין שזכות שגמילות חסדים לעולם היא גדולה ומה אם שלא במקום מצוה רבו הקב"ה עליהם ומכל שכן בזמן שהאדם עושה אותם לשם מצוה · ומיהלא יניתי שכל מה שנענש אליה לד היה בעבור שלא גמל חסד עם דודו וכמו שאמרו חכמינו ז"ל שהפיל לבן של ישראל וכו' · ואמר ענשיו כל ישראל מסבבין פתחי זה בקופתו וזה בקופתו עמד וכרת לו הכיכר הדא הוא דכתיב וילך איש מבית לחם יהודה · וגו' ויורנה הלוי מבית לחם יהודה · בשביל שהיו שואלים ממנו פת לחם שבט יהודה ברח משם · והואיל והדבר כן הוזרנו להביא כל הפסוקי' מתחילת המגילה · והנה חז"ל אמרו במדרש רבה ז"ל · ויהי בימי שפוט השופטים ווה נהם היה שר ויהי רעב בארץ למדינ' שהיתה תשוב' לעכס למלך וכו' הה"ד ויהי בימי שפט השופטי' ויהי רעב בארץ'

והנה קשה טובא בלשון השאלה כי אומר מה צרה היתה שם עד שהוצרך להשיב ויהי רעב בארץ וצרה היא מפורסמת ומגולגלת · ובשאלה במס"ה ויהי בימי אחשורוש ושאל גם כן מה צרה היתה שם וכו' · והדין עמו לשאול בעבור שבתחילת המגילה צריך לא נתפרסמה הצרה ואדרבה הז' שם משתה ושמחה וכו' וכן האריכו במקומו האמנם במקום הזה נכפלו שערי תשובה · האמנם מה שנ"ל להשיב כדברי חז"ל הוא שהדין עמהם והשאלה היא באומרו תחילה ויהי בימי שפט השפטים · ושכיון דנ"ל קרא ובימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ · וילך איש וכו' או אמר ויהי בימי שפוט השופטים רעב בארץ · וזהו מ"ש מה צרה היתה שם בתחילת הפסוק באומרו ויהי בימי שפט השפטים · והשיב שהצרה היתה מאי דסמיך ליה ויהי רעב בארץ · ועדין קשה שאפי' זה הטעם ויהי השני הוא מיותר הל"ל ויהי בימי שפט השפטים היה רעב בארץ · ולכן חז"ל אמרו עיקרו במקום אחר ששני מיני צער היו · וז"ל הילקוט ולמה ויהי שתי פעמים אחד לרעבון לחם ואחד לרעבון של תורה ללמדך של דור שאין התורה מצויה בו רעב ומגוי וכו עכל"ה · ואמרו ויהי אחד לרעבון של תורה · ויהי אחר לרעבון לחם · והאמת שהאחד תלוי בחבירו שבסבת הרעבון של תורה נמשך ממנו הרעבון לחם ולכן סיים שעד ולמימר מה צרה היתה שם בויהי הראשון ואמר ויהי רעב

בארץ

בארץ כלומר בסיבת הרעבון של תורה נמשך הרעבון של לחם · נמצא שהם שני דברים והשני דברים נחשבים כאחד והרעבון של תורה נרמז בכפל שפט השפטי' שיספיק שיאמ' ויהי בימי השפטים. האמנם ירמוז למ"ש חז"ל אוי לדור שצריך לשפוט את השפטים וכו' ומורי הרב ז"לה"ה כתב שנרמז האמור גם בר"ת "ויהי "בימי "שפוט "השפטים בוש"ה כלומר ויהי בושה גדולה וחרפה לדור שצריך לשפוט את שפטיהם · ובפרט בארץ ישראל הנקראת ארץ צבי כי צבי היא לכל הארצות ונרמז בס"ת ויהי" רעב" בארץ" צב"י:

עוד כלע"ד לבאר כפל שפט השפטים עם יסוד חז"ל שאמרו לא חרבה ירושלים אלא בעבור שלא היו דנים בפשרה אלא בדין תורה גמור והפסוק אמר ושפטתם צדק זה ביצוע וזהו מ"ש שפט השפטים שהיו שופטים בדין תורה גמור ולא בפשרה ובדבר הזה סיפר הכתוב בגנותם של השפטים ולא בדבר אחר ח"ו:

עוד מכל להפך בזכותם ולומר שח"ו היו מטים את הדין · האמנם בעבור שלא היו עושים כמו שמואל הנביא ע"ה שהיה מסבב הוא בעצמו לדון דיניהם של ישראל אלא היו מתעכבים בבתיהם עד יבואו אליהם הבעלי דינים ובזה נענשו ונרמז זה באומרו מכופל שפט השפטים כלומר שלא היה בהם תועלת זולתי לשפוט בלבד במקומם ולא לסבב בכל גבולות ישראל ובדבר הזה נענשו · וקרוב לזה פירש מורי ז"לה"ה:

והנה בעיקרא דמלתא להיות מילת ויהי לשון צרה והיה לשון שמחה · פירשו הדרשנים ואמרו שהצרה ראוי לדחות אותה מעלינו שלא תהיה · אבל השמחה ראוי להתפלל עליה שאעפ"י שהיתה לשעבר תהיה גם כן לעתיד · והנה מילת היה הוא לשעבר ולהיותה שמחה אנו מתפללים עליה והיה גם כן לעתיד · האמנם ויהי הוא לעתיד האמנם להיותו צרה אנו מתפללי' עליה ויהי שתהיה לשעבר ולא לעתיד. ופשט הפסוק ירצה ויהי בימי שפט השפטים ויהי רעב בארץ וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו · והענין הוא שהנה הפסוק בא להודיע למה אלימלך גדול הדור ההוא פגעה בו מדת הדין כל כך ואמר הנה אודיעך קושין דברי אמת למה נענש אלימלך · מפני שבזמן ההוא היו בעולם שני מיני צער הרמוזים בשני ויהי ויהי האחד לרעבון של תורה · והאחד לרעבון של לחם ולכן אמר הפסוק ויהי בימי שפט השפטים והוא רעבון של תורה · ויהי רעב בארץ והוא רעבון של לחם · והסיבה שיצא מארץ ישראל לחוצה לארץ היה בעבור הרעבון של הלחם וז"מש וילך איש מבית לחם יהודה והוא הלוי · האמנם פשט האמתי הוא מדקא סמך הכ' ויהי רעב בארץ וילך איש ולא לויהי בימי שפט השפטים שמע מינה שמה שהלך היה לסיבת ויהי רעב בארץ · ועוד ראיה לדבר שלא הלך אלא בעבור ויהי רעב בארץ שהלך לגור בשדי מואב שהם העיירות והם מקומות שהמזונות נמצאים שם מרווחים ביותר שאת · ולא הלך למקום תורה · ועוד טעה בענין אחר כמ"ש חז"ל שבשנת הרעבון או בשנת הצרה כמו בזמן דור המבול אסור לאדם לשמש מטתו וכדכתיב בנח ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה · האמנם אח"כ כשיצא באמר לו צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך והותר לו התשמיש. וכן ביוסף כתיב וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב וכו' · ובאלימלך כתיב הוא ואשתו ושני בניו · והל"ל הוא ושני בניו ואשתו הואיל והיתה שנת רעבון כמ"ש ויהי רעב בארץ · ואמרו חז"ל בי עם הוית מטעה בכל יהנו' כאמור עדין הכתוב מסתיר שמו ואמר וילך איש סתם האמנם אחר גמר המעשה הזכיר את שמו

ושם האיש אלימלך וכו' כמ"ש חז"ל שהיה אדם גדול שהיה אומר אלי תבא המלכות וכו' וגם אשתו היתה צדקת שבדור ושם אשתו נעמי שהיתה נעימה במעשיה · וגם ושם שני בניו מחלון וכליון אפרתים סגני מלכות וגם מקומם מבית לחם יהודה החשוב · ואחר כל השבח הנז' ויבואו שדי מואב והלואי בעיר אלא בשדי מואב · והלואי במקום אומה צדקת אלא מאב העז פנים שאמרה מאבי אני מעוברת והלואי ישיבת ערלי אלא ויהיו שם בהויה אמיתית · ולכן תכף נענש הגדול שבבית והוא אומרו וימת אלימלך איש נעמי ומה מתקו דברי חז"ל שאמרו אין האיש מת אלא לאשתו · וכפי דרכנו ירצה עוד לומר שכפי האמת גם היא היתה ראויה להענש הואיל וגם היא היתה צדקת וכיצד לא מנעה אותו · ולכן הפסוק תירץ הענין במתק לשונו ואמר שאין ספק בידה לעשות כלום בעבור שהאשה היא משועבדת לבעלה ולכן וימת אלימלך איש נעמי ולא נעמי עצמה אלא ותשאר היא ואעפ"י כן נשארה שירים בעלמא · וגם ושני בניה נשארו להיותם עדין קטנים וטפלים לאמם והוא אומרו ושני בניה והסתיר את שמם · ולא אמר ותשאר היא ומחלון וכליון בעבור שלא היה ספק בידם למחות באלימלך אביהם להיות שעדין לא נשאו נשים ונודע הוא כי מי שעדין לא נשא אשה הוא טפל לאביו · כמו שמצינו בבני אהרן שלא נשאו כמש"ה בחוריו אכלה אש ואמרו חז"ל מה טעם משו' בתולותיו לא הוללו · ועם כל זה נקראו בתורה בשם בני אהרן כמש"ה אחרי מות שני בני אהרן · והנה בהקדמה הזאת אני מבין מ"ש חז"ל במ' רבה בפ' במדבר סיני פ' ב' וז"ל ובנים לא היו להם ויכהן אלעזר · ר' יעקב בר אבוי בשם ר' אחא · אלו היה להם בנים קודמין לאלעזר ואיתמר · שכל הקודם בנחלה קודם בכבוד ובלבד שהוא נוהג כמנהג אבותיו · עכל"ה · וראוי לדקדק הדיקדוק הזה אלו היה להם בנים קודמין וכו' · ואימא אנא קרא אורחיה נקט ללמדנו שלא היה להם בנים · ואח"כ סיפר ויכהן אלעזר ואיתמר וכו' · והנלע"ד לפרש הוא עם האמור כי מה צורך ללמדנו הפסוק ובנים לא היו להם · מאחר שנודע לנו שאפילו אשה לא נשאו ואם אשה לא היה להם מכ"ש ובנים לא היו להם אם כן מה צורך לומר הפסוק ובנים לא היו להם אלא ללמדך דין גמור אילו היו להם בנים קודמין לאלעזר ואיתמר · עוד מכל לומר שהענין הוא שדקדק בעל המאמר שמעיקרא אומרו הפסוק הזה ובנים לא היו להם אין מקומו כאן זולתי שם בפ' שמיני שמזכיר מיתתם כיצד היתה וגם מצוה אל בני ישראל שיבכו את השריפה אשר שרף ה' · שם היה לו להגדיל ההספד באומרו ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה' ובנים לא היו להם וסוה אתי שפיר מה צורך להזכיר ובנים לא היו להם אלא שמע מינה לדרשא קא אתי אלו היה להם בנים קודמין לאלעזר ואיתמר וכו' : חזרנו להקדמתנו שמי שאינו נשוי הוא טפל לאביו ולכן כתב כאן במעלה הזאת ותשאר היא ושני בניה טפלים לה : האמנם אח"כ חטאו גם הם וישאו להם נשים מואביות וחטאו בשתי דברים אם בעשותם דירת קבע בארץ מאב ואם לקחת נשים מאביות בעת שעדין לא נפסקה הלכה מאבי ולא מאבית עמוני ולא עמונית וז"מש להם נשים מואביות מלמד שעדין להם היו אסורות שעדין שלא נתחדשה הלכה ועכ"ז אעפ"י שחתיכת היתר אכלו כוונתם מיהא לאיסו' היתה · ומורי חמי נר"ו פירש ואמר ויקחו להם כלומר מקביל להם כפי שיטתם מה הם היו צרי עין וברחו מארץ יש' בשני רעבון בשביל צרות עין שהיה בהם · ולכן נתלוו גם כן לאנשי צרי העין והם המאבים שנאמר בהם על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ומצא מין את מינו · ואמר

הכתוב

הכתוב שם האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר שנים והנה באמור הכתו' שם האחת ערפה וגם להזכיר אותה ראשונה · נראה שהיא היתה הגדולה · וכפי זה קשה כיגד נשאת הגדולה והיא ערפה לכליון והוא הקטן · ורות הקטנה למחלון והוא הגדול · האמנם הענין יובן בדרך רמז כמ"ש המקובלים שמחלון וכליון היו גלגול ער ואונן · והנה מחלון היה יותר צדיק מכליון ולכן שמו גרם מחלון לשון מחילה ולכן הקב"ה הזמין לו גם כן את רות הצדקת ולכן נסמכה ערפה למ"ש נשים מאביות האמנם רות נזכרה לבדה בסוף הפסוק בעבור היותה צדקת · ובהקדמה הזאת נבא עד דברי חז"ל שאמרו למה נקראת שמה ערפה בעבור שהפכה עורף לחמותה ולמה נקרא שמה רות בעבור שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות · וקשה לי טובא בדברים האלו וכי עגלון מלך מאב בשעה שקרא שמות לשתי בנותיו היתכן שידע את כל האמור · האמת שנוכל להשיב ולומר שהקב"ה הוא המשים שמות לנבראים וכמש"ה לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות אלא שמות · ועכ"ז בישראל דברים אמורים ולא באומות העולם ומכל שכן בנקבות :

האמנם הנלע"ד לפרש הוא שערפה ורות היו להם שמות אחרים בביותם ובמגילה הזאת נשתנה שמם : ולכן שאלו חז"ל למה נקרא שמה ערפה במגילה הזאת · וכן למה נקרא שמה רות במגילה הזאת · ונתנו טעם שנקראת ערפה בעבור שהפכה עורף לחמותה · ונקראת רות בעבו' שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירו' ותושבחות · והנה בערפה כבר נודע שמה בפסו' שנקראת הרפה האמנם רות לא נתגלה שמה בפסוק · והאיר הקב"ה את עיני במדרש הנעלם של רות וז"ל שאל ר' פדת את ר' יוסי רות כיון שנתגיירה מפני מה לא קראוה שם אחר · אמר לו כך שמעתי שם אחר היה לה · וכשנשאה מחלון קראו שמה רות · אמר לו שמעת מה שמה בתחילה אמר לו גלאית שמה ואמרי לה גילית וכשנשא' מחלון קראו שמה רות עכ"ל אם כן השתא אתי שפיר מ"ש חז"ל למה נקרא שמה רות וכו' ומה שקשה לי עדין הוא שמדברי ר' יוסי ע"ה במאמר הזה נראה שמשעה שנשאת למחלון נתגירה . שכן אמר כיון שנתגיירה מפני מה לא קראוה שם אחר · והשיב כך שמעתי שם אחר היה לה וכשנשאת למחלון קראו שמה רות ובמדרש רות רבה כתיב וז"ל וישאו להם נשים מאביות תני בשם ר"מ לא גיירום ולא הטבילו אותם ודוחק הוא להשו' דתנאי פליגי אהדדי · ונוכל לדחוק את עצמינו ולומר שמה שאמר ר' יוסי כיון שנתגיירה וכו' אין הכונה שנתגיירה לגמרי אלא רוצה לומר כיון שיצתה מבית אביה כדי ליכנס לבית בעלה קרי לה שנתגיירה ושינו את שמה · האמנם לגייר אותם לגמרי לא אפשר לגמרי בעבור שהם היו בעירם ובארץ מואב ויד ישראל לא היתה תקיפה כל כך עליהם לגייר אותן לעיניהן ולא יסקלו אותם ואתהן . האמנם אפשר לומר שגיירו אותן להיות כופרות בעז"ו והיא מצוה ראשונה שנצטוו בה בני נח · ואפשר לומר שבדבר הזה שמעו לבעליהם · ראיה לדבר ממה שאמר הכתוב אח"כ בפסוק ותאמר הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה זו עז"ו ורות לא רצתה לחזור · אלא בה שעתא קיבלה עליה כל הלכות גרים כמ"ש חז"ל בפ' ותאמ' רות אל תפגעי בי לעזבך לשוב מאחריך מכל מקום דעתי להתגייר אלא מוטב על ידך ולא על יד אחרת כיון ששמעה נעמי כך התחילה סודרת לה הלכות וכו' · באשר תליכי אלין וכו' · ואז נתגיירה לגמרי על יד נעמי בחזרתה לארץ ישראל · דייקא נמי הכי מדקאמר קרא וישאו להם נשים מאביות והנ"ל וישאו נשים מאביות להם האמנם כיון לומר וישאו להם נשים וצדיין אחר הנישואין היו מואביות שלא נתגיירו לגמרי : עוד נוכל להפך בזכותם ולומר כפי האמת כבר התחילו להתגייר · האמנם להם כפי ערכם שהיו אפרתי' מבית לחם יהודה עדיין נקראים בשם נשי' מואביו' והנה להיות שעשו שלא כשורה לקבוע בית דירה בחוצ' לארץ ובפרט בארץ מואב לכן נענשו גם הם וימותו גם שניהם מחלון וכליון ותשאר האשה בעולם מסיבת כי בתלתא הויא חזקה והספיק לה מה שפגעה בה מדת הדין וז"מ ותשאר האשה בעולם מסיבת משני ילדיה ומאישה · עוד ירצ' לומר עליה בגנותה למה לא נענשה גם היא ולכן אמר הכתוב כי היא פטורה מן העונשין אעפ"י שהיא אשה גדולה וחשובה מטעמת שהיא כפופה תחת יד שני ילדיה ואישה . וזהו מש"ה ותשאר האשה בעולם מסיבת שני ילדיה הגדולים ואישה · ראיה לדבר שתכף אחר שמתו הם ונשארה היא ברשו' עצמה ולא נשאר לה מי שישלוט וימשול עליה · ותקם היא עם כלותיה הכפופות תחת ידה ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם · ומימי חרפי נתקשיתי בפסוק הזה שינוי בפסוק כי ותשב משדי מואב הוא בו"ר · ואח"כ אמר בשדה מואב בה"א לבסוף · ונודע כי מ"ש משדי הוא לשון רבים · ומ"ש בשדה הוא לשון יחיד וצריך לדרוש הדבר היטב :

והנלע"ד לבאר הענין בדרך רמז שהנה נעמי הצדקת לא נעלם ממנה בחסידותה ובנבואתה שכל מלכות בית דוד יוצא מן הנערות האלו ולכן אמרה לא נעלם ממני למה לקחו בני את שתי בנות עגלון מלך מואב אלא בעבור שיצא מהם מלכות בית דוד ולכן אמרה ותשב לארץ ישר' מסיבת שתי שדי מואב והם ערפה ורות והאשה נקראת בלשון שדה כמש"ה כי בשדה מצאה · ואח"כ נתישבה בדבר היטב כי שמעה ברוח הקדש שבשד' א' של מואב לבדו והיא רות פקד ה' את עמו לתת להם לחם של מלכות ולא בערפה · והדבר אגלי מתוקן בדרך הפשט ירצה שהיא היתה מסבבת בכל שדי מואב מפני הרעבון פעם בשדה זה ופעם בשדה זה · ואח"כ בהיותה בתו' שדה אחד מהם שם שמעה כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם · וכפי דרך חז"ל במדרש ירצה [illegible] שראל עשו תשובה ופקד ה' את עמו במדת החסד ובמדת הרחמים ונתרצה לתת להם לחם בזכות עצמם שעשו תשובה ואמר הכתוב ותצא מן המקום אשר הי' ה שמה היא לבדה ויציאתה עשת' רושם ושתי כלותיה עמה טפלים לה ותלכנה בדרך הכבושה והישרה לשוב אל ארץ יהודה ולא הלכה בארחות עקלקלות אעפ"י שהם יותר קרובות בעבור שלא להתיחד במבואות האפלים עם בני אדם · האמנם בדרך סלולה שהיא רשות הרבים גמורה אין בה איסור יחוד כלל · ואעפ"י שלא נעלם ממנה שערפה אין בה תוחלת כמו שביארתי למעלה . עכ"ז לא דבר לה מאומה אלא לשתיהם ביחד אמר להן ביחד לכנ' שבנה אישה לבית אמה · ולא נעלם מעיני כל יודע ספר כי לכנה הוא הפך שבנה · והדרשנים ז"ל ביארו כך לכנה עמי עד פתח ביתי בעבור כבודי שלא תניחו אותי יחידית · ואח"כ שבנה לבתיכם לשלום · והנלע"ד לפרש כפי דרכי שביארתי למעלה · והנה כנגד רות שעתידה להתגייר אמרה לכנה עמי · וכנגד ערפה שעתידה לחזור אל עמה ואל אלהיה · אמרה שבנה אל עמכם · וכנגד זה רמזה גם כן ואמרה תחילה אשה לבית אמה ואמרו חז"ל לבית אומתה כנגד ערפה ששבה אל בית אמה · וכנגד רות אמרה אחר כך יתן ה' לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה שהוא בועז שיצא ממנו מלכות בית דוד · וזהו עיקר כונת המגיל' הזאת אם להודיע כמה שכר טוב של גומלי חסדים ואם להודיע

מלכות בית דוד כינר יפה · וכנגד הודעת שכר טוב של גומלי חסדים רמזתי בפתח דברי ואמרתי לנאתם מארץ מצרים לאמר · כלומר ראוי לנו לשבח להקב"ה בכל הנסים שעשה עמנו מן העת הראשונה שיצאו ישראל מארץ מצרים ולאמר אותם ברבים ולא נהיה כפויי טובה וכמו שסידרו הסדרי האגדה באומרם כמה מעלות טובות למקום עלינו וכו' עד שנתן לנו את תורתו תורת אמת · ועוד חזרתי ואמרתי שראוי לנו גם כן לאמר ברבים ולהודיע ענין נשיאת ראש של ראש כל עדת בני ישראל והוא דוד הע"ה מהיכן בא ולספר איך בהיותו יחידי וכמו שנודע מן הפסוק של המגיל' זכה ועשה אותו הקב"ה בתים · וזהו מה שחזרתי ואמרתי לאמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל · והקדמה הזאת היא מפורשת במאמר שהנענו פתח עינים באומרו וידבר ה' אל משה במדבר סיני לאמר · הה"ד אלהים מושיב יחידים ביתה. אמר הקב"ה אעפ"י שבני אדם יחידים היו הפרתי אותם והרבתי אותם ועשיתי אותם בתים כיצד דוד היה יחידי וכו' :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה . מאי קשיא ליה בפסוק וידבר ה' אל משה במדבר סיני לאמר · שהוצרך להביא פסוק של אלהים מושיב יחידים ביתה · עוד ראוי להבין תחילה מ"ש אעפ"י שבני אדם בעה"ז היו יחידים הפרתי אותם וכו' מהו אעפ"י · ועוד ראוי להבין אלו הדברים שמי לא ידע שכל בני אדם הם יחידים ואפילו מלך ישראל הוא יחידי מתחילה ואח"כ יוצאים מזרעו שבט או משפחה · ואגב נדקדק מה כונת השלשה לשונות השנו באומרו הפריתי אותם · והרבתי אותם · ועשיתים בתים שישבו בהם בעה"ז ואגב ניתן טעם למה התחיל בבית דוד קודם לבית אהרן היותר קדמון ממנו · ועוד נדקדק שבבית אהרן הזכיר שני בתים בית הלוי ברכו את ה' · בית אהרן ברכו את ה' · ובית לוי איכם מחשבון בית אהרן · ואם כונתו להזכיר גם את שבט לוי היה לו לומר גם כן ושבט לוי יחידים היו גם כן ועשיתי אותם בתים שנאמר בית הלוי ברכו את ה' · עוד ראוי לדקדק באומרו ואף ישראל יחידים היו וכו' · וקשה שמאחר שהזכיר הכלל והם ישראל מה צורך היה לו להזכיר הפרט והם דוד ואהרן וכלל כל ישראל היו נכנסים · ואגב נדקדק למה שינה הלשון שבדוד ואהרן אמר ועשיתי אותו בית וכו' · ובישראל אמר והרבה אותן האלהים . ואגב נדקדק שבישראל אמר ואף ישראל יחידים היו · ובדוד ואהרן לא הזכיר שהיו יחידים כלל : עוד ראוי לדקדק למה לא הזכיר כל שארית בתי ישראל · כמו בית יעקב · ובית יוסף אחר דבתי קרא חשיב :

והביאור נלע"ד לפרש שבעל המאמר ע"ה דקדק בפסוק הפרשה באומרו הלאמר המיותר שאין לו שחר · מאחר שהצווי היה למשה שישא את ראש כל עדת בני ישראל אם כן הלאמר למי חוזר · באומרו מארץ מצרים לאמר · עוד דקדק שהתחיל הפסוק בל' יחיד באומרו שאו את ראש · ואח"כ יצא בלשון רבים למשפחותם לבית אבותם והל"ל קרא שאו כל ראשי עדת בני ישראל · ואגב דקדק שלשה פרטים הנז' למשפחותם א' · לבית אבותם ב' · כל זכר לגלגלותם ג' · ולכן התחיל בעל המאמר ואמר במדבר סיני לאמר · הה"ד אלהים מושיב יחידים ביתה וכו' אמר הקב"ה אעפ"י שבני אדם בעה"ז היו יחידים : הפרתי אותם . והרבתי אותם ועשיתי אות' בתים שישבו בהם בעה"ז וכו' . ויובן עם מה שביארתי פשט בפסוק ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס . וביארתי שהענין הוא שמה ששורת הדין נותנת הוא שהצדיק יתהלך במישרים בין בעה"ז ובין בעה"ב וכמו שהוא מתהלך בתומו צדיק כך הקב"ה יתנהג עמו בצדקות · ודרז"ל שיעור הפסוק אורח האמתי הוא לצדיק מישרים · האמנם ישר של עולם שהוא הקב"ה רוצה להניח חלקו טמון וצפון לצה"ב לעולם הארוך · ולכן אם באולי עשה איזה דבר שלא כשורה בעה"ז · נפרע ממנו בעה"ז · ועם כל זה נותן לו מקבת שכרו בעה"ז וכולו בעה"ב · וז"ש ישר מעגל צדיק תפלס כי פלס ומאזני משפט לה' · ופורע לו חובותיו בעה"ז על איזה דברים שחטא ואח"כ פורע לו שכרו משלם בעה"ב · וההקדמה הזאת נבא אל ביאור דברי בעל המאמר באומרו אמר הקב"ה אעפ"י וכו' · כלומר כב יכול הקב"ה מצטער בעצמו כיצד יתנהג עם הצדיקים בעה"ז · אם יתנהג עמהם במדת הדין נמורה איננו מן הראוי להם · ואם יתנהג עמהם במידת הרחמי' נמורג להשפיע להם שפע מרווח אם כן מה יאכלו לעה"ב בעולם הארוך · ולכן עושה פשרה עמהם · ונותן להם שכר פירות ממה שעשו ממצות ומעשים טובים בעה"ז · והקרן קיימת להם לעולם הבא · וז"ש בעל המאמר אמר הקב"ה אעפ"י שאין הדין כך השעה צריכה לכך : והצדיקים הללו הנקראים בשם בני אדם בלשון חשיבות כנודע · וכמש"ה אתה בן אדם וכו' . והנה בעה"ז היו יחידים ויהיה לשון יחידים בתרי אפי · פשט האחד הוא כלומר היו צדיקים וגדולים · ואין יחיד אלא לשון גדולה כמש"ה כמעט שכב אחד העם · והפן השני הוא שגם כן היו יחידים בלי בנים ולא ראו טובה עדיין כלל · בעבור שמדת הדין אומרת דיין מה שמתוקן להם לצה"ב ואין אדם זוכה לשתי שולחנות עם כל זה דנתי דין אמת וראיתי את מעשיהם הטובים ואת צדקתם ואת חסידותם וגזרתי ואמרתי ליעשו' עמהם מקצת טובה בעה"ז · לפחות בשלשה דברים אשר האדם צריך להם בעה"ז · והם בני חיי ומזוני · וכנגד הבני שצריך שהשלשלת הצדיקים שלא תפסק מן העולם · וכמש"ה לא ימושו מפיך ומפי זרעך · ומפי זרע זרעך · מעתה ועד עולם · אמר בעל המאמר הפרתי אותם · וכמש"ה כי הפרני אלהים בארץ עניי ולכן נקרא בלשון פריה ורביה · וכנגד החיי שצריך שהצדיק יחיה ויאריך ימים כדי להשיב בתשובה את אנשי דורו וילמד אותם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון וגם לסגל מצות ומעשי' טובי' בעולם אמ' בעל המאמ' והרבתי אותם בחיים מרובי' וארוכים · וכנגד המזוני וכמש"ה ולא ראיתי צדיק נעזב · אמר בעל המאמר ועשיתים בתים כלומר בתים מלאים כל טוב במזוני רויחי וחיי אריכי · אם בבתי מלכות פשיטא שכל טוב הארץ להם הוא · ואם בבתי כהונה גם כן כתיב והכהן הגדול מאחיו מלמד שמחוייבים אחיו הכהנים להעשיר אותו כמעשה דפנחס הסתת שמלאו לפניו המחצב דינרי זהב · ולכן אמר בעל המאמר ועשיתים בתים והם בתי כהונה ובתי מלכות · והשכר הזה הוא שישבו בהם בעה"ז בלבד · האמנם הקרן כולו הוא מזומן להם לעה"ב :

עוד ירצה כפי פשוטו כלומר אעפ"י שבני אדם יחידים היו כלומר שלא היו ראוים לכבוד כמ"ש בעמור להיות כי דוד הע"ה נאמר בו אבן מאסו הבונים · וכן אהרן בעבור העגל · וכן כל ישראל הממעט מכל העמים והטאו לפני ה' כמה פעמים · ועכ"ז הצליתי אותם מעלה אחר מעלה שבתחילה פקדתי אותם בתולדות הן מעט והן הרב' וז"ש הפרתי אותם . ואח"כ התולדות ההם הרבתי אותם בריבוי גדול · ואח"כ הוספתי עוד טובה שאותם התולדות היו לדורי דורים והיינו מאי דקאמר ועשיתי אותם בתים של קיימא · ואמר כיצד דוד היה יחידי ועשיתי אותו בית שנאמר בית דוד כה אמר ה'. והתחיל בדוד להיות שכל אנשי דורו היו מלגלגים עליו באומרם שהיה בן פסול ממשפחת מרות המואבית

בחוצכיה · וגם הוא בעצמו כאמר כן והוא אדמוני · והיה מן הראוי שישאר יחידי בלי בנים ובלי בית כלל · לכן בא הקב"ה והעיד עליו שהיה יחידי בצדקות ואדם גדול בתורה וצדיק וראוי לבא בקהל ועשיתי לו בית נאמן כשם הגדולים אשר בארץ שנאמר בית דוד כה אמר ה' וכו' · ולכן היה הנביא מוכיח את זרע בית דוד והיה אומר להם בית דוד אתם שזכיתם להקרא כשם דוד היתכן שתעקשו הישר והדין ח"ו אלא אליכם המנוה הזאת ודינו לבוקר משפט וכו' · אחר כך עלה במעלות הסולם יותר למעלה כאהרן הכהן · ואמר ואהרן היה יחידי ועשיתי אותו בית · שנאמר בית הלוי ברכו את ה' · בית אהרן ברכו את ה' · והנה גם כאהרן ריבה בו במעשה העגל וכמש"ה העגל אשר עשה אהרן · וכתיב ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואין השמדה אלא כילוי בנים · ובעבור תפילתו של משה מתו שנים ונשארו שנים · והיה ראוי לו שישאר יחידי בלי בנים · ולכן בא הקב"ה והעיד עליו שהוא צדיק ויחידי בעולם בחסידות ובחר אותו להיותו כהן גדול · וכנגד מה שמתו שני בנין נדב ואביהוא נתן לו הקב"ה בנגדם שני בתים בית הלוי · ובית אהרן · עוד ירצה לרמוז שאהרן עצמו זכה לשני כתרים בתחילה זכה לכתר לויה כמש"ה הלא אהרן אחיך הלוי · ואח"כ זכה לכתר כהונה · ולכן נזכרו בו שני בתים בית הלוי · בית אהרן · וזכה גם כן שכל שבטו נקראו על שמו · אח"כ עלה במעלה עוד להזכיר הענין אפילו במרובים כאשר נבאר הטעם בע"ה · ולכן חזר ואמר ואף ישראל יחידים היו שנאמר ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ · והרבה אותם האלהים שנא' ה' אלהיכם הרבה אתכם · וירצה שאפילו ישראל בכללותם כמה פעמים חטאו לפני הקב"ה ולכן כל אומות מבזי' אותן כמ"ש חז"ל · וגם הם נקראו בלשון יחידים כמש"ה כי אתם המעט מכל העמים · וכנגד זה אמר הכתוב ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ לשון יחידים ומועטים בערך כל כל האומות · ועכ"ז באהבת הקב"ה את ישראל הרבה אותם בעה"ז כמש"ה ה' אלהיכם הרבה אתכם כלומר ישב עליהם בדין וראה אתם זכאים והרבה אתכם · ולא הזכיר בהם מלת הרבה אתכם שהיא העיקרית בעבור שהיו מתחילה מועטי' ואח"כ הרבה אותם בגדולה כמש"ה במעט שבו אחד העם לשון גדולה · האמנה שתי מדות האחרות והם הפרתי אותם ועשיתים בתים מאילא קא אתו שהפרתי אותם הוא גלוי והמפורסמות אינם צריכות ראיה · וגם ועשיתים בתים הוא גלוי כבית אהרן ובית הלוי ובית דוד · האמנם הנסתרת היא והרבתי אותם שהוא לשון גדולה שצריך למימר כפסו' ה' אלהיכם הרבה אתכם ואמרו חז"ל הרבה אתכם על גבי דייניכם במלכות ובגדולה · ועוד הענין הוא שהנה הזכיר בעל המאמר שלשה בתים הנז' לרמוז אל שלשה כתרים שהנחיל לישראל · הנחיל לאהרן כתר כהונה · והנחיל לדוד כתר מלכות והנחיל לכללות ישראל כתר תורה · וזהו מש"ה אלהים מושיב יחידים ביתה לרמוז את כל המאמר כלו' שהיא במדת הדין ישב במדת הדין על היחידים ועם הצדיקים בחמור ועשה מהם ביתה שהוא ג"ש ועשיתים בתים :

והנה כל הדרשה הנז' נרמזה בפסוק של הפרשה כמש"ה וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד וכו' · ואז לאמר רוצה לומר שאז אמר הקב"ה למשה אל תחשוב שישראל נשארו עתה כמו שהיו כשהוציאתי ממצרים שפלים וצרים וצריך מכל המצות וכו' בעבור שעתה אחר שהוקם המשכן בחדש הראשון בשנה השנית בא' לחדש נתכפרו כל עונותם ונעשו בריה חדשה בעולם · ולכן אחר מלאת אותו החדש תכף באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים · התחיל הקב"ה לאמר למשה שאו את ראש כל עדת בני ישראל כלומר מהיום שהיה ראשם שפילה ונקראו בלשון יחידים הם ראש ולא אמר את ראשי בל' רבים עתה עלו לגדולה להעשות בלשון רבים · וגם כן הפרתי אותם והרבתי אותם ועשיתים בתים · ונרמזו שלשה לשונות אלו במש"ה למשפחותם לבית אבותם לגלגלותם · וכנגד הפרתי אותם · אמר למשפחותם שנעשה אותם משפחות משפחות · וכנגד ועשיתים בתים הוא מש"ה לבית אבותם · וכנגד והרבתי אותם אמר הכתוב כל זכר לגלגלת' לשון ריבוי כמ"ש התחלה במספר שמות כל זכר לגלגלותם וזכו לשלשה כתרים האלו בזכות השלשה רועים והם משה אהרן ומרים · וגם זכו לשלשה הכתרים האלו · כתר כהונה בנגד אברהם אע"ה שנאמר בו אתה כהן לעולם כנגד מדת החסד · כתר מלכות שהוא עז מלך משפט אהב כנגד יצחק אע"ה מדת הגבורה · כתר תורה כנגד יעקב אע"ה הנאמ' בו ויעקב איש תם יושב אהלים מדת התפארת היורש שני האהלים מצד החסד ומצד הגבורה · והוא קו האמצעי שלם · ולכן לא ניתנה התורה לא בחדש ניסן הרומז לאברהם · ולא בחדש אייר הרומז ליצחק · אלא בחדש סיון הרומז ליעקב בעל תאומים · ובזכות שלשה האבות · ושלשה הרועים · זכו אל שלשה הכתרים · והם תורה נביאים וכתובים · והרי נתבאר הפסוק של הפרשה כפי סדר בעל המאמר · האמנם כפי פשט הפסוק במקומו ירצה לרמוז בלאמר המיותר לאהרן ולשנים עשר הנשיאים וזהו מש"ה וידבר ה' אל משה במדבר סיני וכו' · והנה הדיבור לא היה זולתי למשה לבדו האמנם לאמר גם כן לאהרן ולי"ב הנשיאים שילכו למנות את ישראל כולם כאחד · ודאי לא תימא הכי קשיא מש"ה אחרי כן בלשון רבים שאו את ראש · והל"ל קרא בלשון יחיד שא את ראש · ובאו גרו בלשון רבים שאו את ראש רמז לאהרן ולי"ב הנשיאים אשר נרמזו במילת לאמר · וראיה לדבר שכפשו' הדיבור נתפרשו בהדי' ואמר הכתוב תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן · ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא · והנני חוזר לתחילת דיבורי לאמר מלשון וה' האמירך היום ולומר אחר שיצאו ישרא' מארץ מצרים והיו שם נטמעים גוי מקרב גוי וכו' · אח"כ זכו להעשות פרדס רמונים כמש"ה שלחיך פרדס רמונים · ולומר אחר ששלחם פרעה ממצרים כמש"ה ויהי בשלח פרעה את העם נעשו פרדס רמונים · ואפשר לומר שבמילת פרד"ס נרמזו ארבע' דרכים של התורה · והם פשט רמז דרש סוד · הרי רמז האורות שעסקו בה · ועוד רמז המנוה אשר עסקו בהם וגרגרו במילת רמונים כמ"ש חז"ל ישראל מלאים מצו' כרמון עכ פרי מנדיב וכו' המצות שחידשו הם כפרי' שגם הקב"ה כיפר להם כל מה שעשו עם נרדים שנתרצה הקב"ה להם וירד להשרו' שכינתו בתוך המשכן ויהיה נרדים מלשון וירד ה' על הר סיני וזהו מה שאמרתי לצאתם מארץ מצרים לאמר שאו את כל עדת בני ישראל אחר שקבלו התורה בחדש הזה · ובדרוש הבא אחר זה נאריך בע"ה בענין מעלת התורה :

דרוש ב' למשמרת ר"ח סיון

משפחות הקהתי מתוך הלוים · וזאת עשו להם וחיו

מסכת ברכות פ"א וז"ל · א"ר זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא · בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם · מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח · אבל הקב"ה אינו כן נתן להם

להם תורה לישראל ושמח שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו עכל"ה :

ידוע הוא ומוסכם הדבר היטב אצלנו בכמה מקומות · שבריאת העולם הזה היתה לצורך הנגלות ונגלות תורת ה' תמימה חמדה גנוזה להקב"ה שלפים שנה קודם שנברא העולם וכמו שהתורה עצמה מעידה על דבר זה בהיותה מתחלת בתחילת דיבורה באומרה בראשי' ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ואמרו חז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית כמש"ה ה' קנני ראשית דרכו ברא אלהים את השמים ואת הארץ · והואיל ואתא קרא לידן ראוי לעורר בו למה התחילה התורה בבית ונתנה רשות למינים לפתוח את פיהם ולומר ח"ו יש בעולם שתי רשויות . ובדרוש ראשון לפרשת ברכה הרחבתי לבאר בדרוש הזה וגם בפ' אמור דרוש ג' וגם בפ' במדבר דרוש א' · וביארתי כי התחילה התורה בבית לרמוז כי בעבור שני דברים שנקראו ראשית והם התורה דכתי' בה ה' קנני ראשית דרכו ובעבור ישראל שנקראו ראשית דכתיב בהם קדש ישראל לה' ראשית תבואתה ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ולכן הם סמוכים שני ביתים יחד זאת אחר זאת והם בראשית ברא . עוד ירנה כי האמת הוא שברא הקב"ה העולם בשביל שני ראשית האלו · האמנם אחר שנפה והביט שהיו ישרא' עתידי' לעשות את העגל ומתוך כך תתבטל התורה מן העולם ונמצאו בטלים שני הראשית הנז' כיון לראשית אחר והוא מש"ה וירא ראשית לו זה משה שקיים את התורה כמש"ה הטעם כי שם חלקת מחוקק ספון · וז"מ שקול משה כנגד כל ישראל שהם אבדו השתי ראשית הנז' והוא הרויח אותם וז"מ וירא אותו הראשית לו וכמש"ה ויתנצלו בני ישרא' את עדים מהר חורב וסמיך ליה ומשה יקח את האהל וזהו כוונת שקול משה כנגד כל ישראל · והנני מוסיף נופך כי התורה נקראת ראשית בעבור שנבראת אלפים שנה קודם שנברא העולם · וגם ישראל נקראו ראשית לרמוז מש"ה המה היוצרים וכו' · עם המלך במלאכתו ישבו שם ואמרו חז"ל מלמד שנתיעץ הקב"ה עם נשמו' הצדיקים וברא את העולם וכפי זה יהיה שיעור הפסוק כך בראשית · כלומר בעצת שני דברים הנקראים ראשית שהם נשמות הצדיקים והתורה ברא אלהים את השמים ואת הארץ :

ודרך רמז ירנה לכלול הע' ספירות בלימה בפסוק הזה · ויהיה שיעור הפסוק כך בראשי' שהוא חכמה ברא אלהים שהיא בינה · את השמים · והוא מדת הת"ת עם שש קצותיו · ואת הארץ היא מדת המלכות עם העולמות בו"ע אשר תחתיה :

עוד נלע"ד לחדש ולומר כי גם התורה עצמה נחלקת לשנים · וכמש"ה נאוו לחייך בתורים והם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה · וכנגד זה אמר הפסוק בראשית ברא אלהים וכו' בשני ראשית והם תורה שבכתב ותורה שבע"פ · והנה בהקדמה הזאת נוכל לבאר מ"ש דוד הע"ה · מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם · ובדרוש ראשון לפ' נשא הרחבתי ידי לבאר הפסוקים האלו ומצאת שם כי תדרשם · והנני מוסיף נופך עם מה שאמרנו שהתורה נחלקת לשנים והיא תורה שבכתב ותורה שבע"פ · ואעפ"י ששתי התורות אין בהם פירוד ח"ו · עכ"ז יש פנים לומר שתורה שבכתב היא היותר גדולה ומעולה להיותה בכתב מה שאין כן בתורה שבע"פ · ויש פנים לומר שהתורה שבע"פ היא היותר גדולה ומעולה להיות שאין עוסקים בה אלא התלמידי חכמי' הגדולי' מש"כ בתורה ש בכתב שאפילו תינוקו' של בית רבן עוסקים בה :

והנה הפסו' הזה מתרץ זאת הקושיא · ואמר שהתורה שבכתב דומה אל יסוד הבית · ותורה שבע"פ דומה אל הבנין העליון אשר הוא על היסוד · כמו שהיסוד צריך לבנין · והבנין צריך אל היסוד וזה בלא זה אינם טובים והנה התורה שבכתב דומה אל יסוד הבית · ותורה שבע"פ דומה אל הבנין העליון · והנה באופן אחד עיקר הכל הוא היסוד אשר הכל בנוי עליו · ולכן ניתן היסוד הזה לתינוקות של בית רבן אשר העולם מתקיים בהבל פיהם · ובאופן אח' מה שרואי' בני אדם בפרהסייא הוא הבנין העליון · המפואר והמתנשא לעין כל והיא תורה שבע"פ ולכן עוסקים בה החכמים השלמים וכן רבים · והשתא אתי שפיר מ"ש הכתוב בראשית שני ראשית והם תורה שבכתב ותורה שבע"פ · ובתורה שבע"פ נבראו השמים · ובתורה שבכתב נבראת הארץ · וז"ש את השמים ואת הארץ · וזהו מש"ה מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שהיא תורה שבכתב · והטעם הוא למען צורריך להשבית אויב ומתנקם · לרמוז מ"ש הפסוק לפתח חטאת רובץ ואמרו חז"ל שהיצר הרע מתדבק עם האדם מעת שנולד ולכן כדי להשבית כוחו מן האדם ושלא יתדבק עמו לגמרי ניתן אליהם תורה שבכתב וכמ"ש חז"ל אם פגע בך מנוול זה מושכיהו לבית המדרש · וזהו מ"ש להשבית אויב ומתנקם והוא היצר הרע האויב האמתי של האדם ומדריך אותו בדרך לא טובה ואח"כ מתנקם ממנו וכמ"ש חז"ל הוא שטן הוא יצר הרע וכו' · יורד ומשטין עולה ומקטרג נוטל רשות יורד ונוטל נשמה וכמש"ה ותמוגנו ביד עונינו וזהו מ"ש ומתנקם שמתנקם מן האדם · ולכן רפואתו היא התורה · ובהיות האדם עוסק בתורה מרחק ממנו כל מיני יצר הרע שבעולם · ויכנס בכלל הצדיקים שאפילו במיתתם קרוים חיים כמש"ה ובניהו בן יהוידע בן איש חי · ולהיו' אמת שבכל מקום שיש בו קדושה יתירה רוצה הקליפה להדבק שם כדי להתענג מן הקדוש' לכן רמז הפסו' בפרשה ואמר אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי מתוך הלוים : ונודע כי שבט לוי נבחר מן השנים עשר שבטים · וגם בשבט לוי עצמו נבחר משפחת הקהתי יותר מן גרשון ומררי ולכן נבחר לשאת את הארון · ולכן וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר · אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי מתוך הלוים · כלומר אעפ"י שכפי האמת אינו אלא משפחה אחת מכללות שאר משפחות השבט עכ"ז עיקר השבט דלוי תלוי בו ולכן אמר את שבט משפחות הקהתי · אעפ"י שמושבם אינו אלא מתוך הלוים שהם האמצעיים · ולכן עשה להם תקנה אחת ושים עליהם עול וזוה אותם שבגשתם אל קדש הקדשים אהרן ובניו יבואו ושמו אותם וכו' · ודרך רמז רמזתי במקומו בפ' במדבר שמילת וזאת רומז לתורה הנקראת זאת כמ"ש הכתוב וזאת התורה וכו' · והטל עליהם עול עסק התורה · ובאמצעותה וחיו ולא ימותו שלא תתדבק הקליפה עמהם אשר נאמר עליה רגליה יורדות מות אלא וחיו באמצעות התורה שנאמר בה עץ חיים היא למחזיקים בה · ולזה כיונתי לומר בנושא שלי בפתח דברי לשבח ולפאר ולברך את הנמנאים במשמר הזאת ביום הזה ובטלי' לגמרי ממלאכתם לשאת את עבודת הקודש עליהם ונקהלים משפחות משפחו' ביום הזה ולזה רמזתי משפחות הקהתי מתוך הלוים מתוך כללות ישראל הנלוים עם הקב"ה · ולכן הנה זאת ברכתי להם ברכת הלוים וזאת עשו להם וחיו באמצעות התורה הנאמרת היום הזה · ובאמצעות התפילות שהתפללתם ונדקה שנתתם ושלשה אלה בני נח ישתתפו יחד לתת לכם חיים ארוכים : חזרנו להקדמתינו · שמעלת התורה היא מעלה גדולה מה שלא יעריכנה זהב וזכוכית כמו שמצינו מעלה זאת מפורש' במאמר שהגענו בפתח עינים באומרו בא וראה שלא כמדת הקב"ה

הקב"ה מדת בשר ודם וכו' :

וראוי לדקדק בדברי בעל המאמר באמרו בא וראה ומאי בא וראה דקאמר : ועוד ראוי לדקדק שנראה מדברי בעל המאמר שחידוש הדרשה היא להקב"ה כאשר נכשר בע"ה · וכפי זה הכי הל"ל בא וראה שלא כמדת בשר ודם הקב"ה וכו' : ועוד קשה טובא שהתחיל להזכיר מכירה כמ"ש אדם מוכר חפץ לחבירו · ואח"כ שינה ואמר לשון מתנה באומרו אבל הקב"ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח וכו' · ואימא אגב מתנה שאני ממכירה כי כל הנותן בעין יפה הוא נותן · ואגב נדקדק מעיקרא היכא רמיזא כל הדרשה הזאת בפסוק :

והביאור נלע"ד לפרש שבעל המאמר מדי עברו בפסוק כי לקח טוב דקדק בו מאמאי תני והדר מפרש · ובתחילה סתם המקח מה הוא ואמר כי לקח טוב נתתי לכם · והדר פירש תורתי אל תעזובו · ועוד דקדק בו בכי קשייא מניה וביה · כי תחילה קרא אותו בלשון לקח שהוא לשון מקח וממכר · ואח"כ אמר נתתי לכם והוא לשון מתנה · ועוד דקדק בפסוק שמאחר שאמר נתתי לכם ומסרה בידם כיכר חוזר ואומר תורתי אל תעזובו ומכנה אותה על שם עצמו והכי הל"ל התורה אל תעזובו :

ולכן התחיל ואמר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו · ואמר בלשון הזה בא וראה לרמוז מ"ש הפסוק הקודם שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה · כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · וכונת שלמה הע"ה לומר להם הדרשה הזאת של בעל המאמר ולכן אמר להם שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדע' בינה והיא הדרשה שחידש בעל המאמר ולכן גם בעל המאמ' נקט לישנא דקרא ואמר בא וראה וכו' · והנה כפי האמת הבן אדם בשר ודם ראוי לו ללמוד ממעשה הקב"ה בכל דבריו האמנם כנדון דידן מעשה ומנהג של הבשר ודם הוא עיקרי כאשר נבאר בע"ה · ועכ"ז נתן פנים לכאן ולכאן : ובתחילה התחיל בעיקר הכל שהוא הקב"ה ותלה בו העיקר ואמר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם · כלומר ראוי הוא לבשר ודם להתנהג במדות הקב"ה לעולם · האמנם בנדון דידן מנהג הבשר ודם הוא יותר עיקרי ויותר מוסכם כאשר נבאר בע"ה · ולכן התחיל ואמר מדת בשר ודם וכו' · אבל הקב"ה אינו כן · וכפי מה שהתחיל הכי הל"ל מדת הקב"ה וכו' : אבל בשר ודם אינו כן וכו' : האמנם כונתו לרמוז אל מה שאמרנו · והענין הוא כי מדת בשר ודם בענין הזה היא מדה אמתית בהיות המוכר חפץ לחבירו אעפ"י שקיבל מעות מהלוקח כל מה ששאל ממנו בעד אותו המקח · עכ"ז מוכר עצב להיות שנלקח המקח מרשותו · אבל לוקח שמח אעפ"י שלקח שוה מנה במאתים · והטעם הוא שהמקח במקומו מונח וכל זמן שירצה הלוקח למוכרו חוזר ולוקח מעותיו · האמנם המעות עשויות לצאת בהוצאה וכל זמן שימצאו ביד האדם מעות בעין הוא מפזר מהם אעפ"י שאינו צריך לאותו דבר · ולכן מוכר עצב · אבל הקב"ה אינו כן כמו הבשר ודם במדה הזאת אלא נתן להם תורה לישראל ושמח כלומר לא מיבעיא אם היה מקבל מישראל מעות בעד התור' שהיה הוא שמח אעפ"י שכל המוכרים עצבים אעפ"י שקבלו מעות בעד המקח כאמור · האמנם אש מועינן רבותא יתירא עם היות שלא קיבל מעות כלל בעד מקחו · אלא נתנה להם בתורת מתנה במורה ובלי שום הנאה אחרת · אעפ"י כן שמח ועל כן ראוי להודות ולשבח להקב"ה על הענין הזה · ושמא תאמר כי המקח הוא להיותו דבר מאוס בעיניו מאד הוציא אותו מביתו והוה ליה כמוכר שדהו מפני רעתה · וראיה לדבר שלא שם לבו לקבל המעות אלא נתנה להם בתורת מתנה · לכן אמר הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · כי הפסוק הזה כותר כל האמור וזהו מ"ש כי לקח טוב ואינו מוכר שדהו מפני רעתה · ואעפ"י שהמקח בעצמו מצד עצמו הוא טוב · נוסף עליו חן וחסד להיותי אני המוכר · ובפרט דבר גדול שאני משתעשע בה אלפים שנה קודם שנברא העולם · וזהו מ"ש תורתי · ובהיותו אומר תורתי ולא אמר התור' סתם הורה בזה שמח שמחה גדולה שאעפ"י שבכר יצאה מרשותו כמ"ש נתתי לכם עדיין קורא אותה בשמו ואומר תורתי ורש"י ז"ל פירש בנגררת כמ"ש בעל המאמר ושמח · וז"ל ושמח שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב אותם ומשבחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם עכ"ל · ובונת רש"י ז"ל נלויה שהוקשה לו מילת ושמח שלא נרמזה בפסוק כלל. ולכן ארכביה למילת ושמח אתרי רגלי · הדרשה האחת היא שמילת אל תעזובו היא מיותרת כי מה לו המוכר או הנותן לצוות על מקחו אחר שיצא מידו · אם לא שנאמר שעדיין חביב עליו אותו המקח אחר שנמכר כמו קודם שנמכר ולכן מצוה עליו ללוקח אל תעזובו והוא דומה לאדם שיש לו בת חביבה מאד ונתן אותה לאשה לאיש אחד . ואעפ"י שהוציאה מביתו ומסר אותה ביד בעלה עדיין חיבתו בה כבזמן שהיתה עדיין בביתו וזהו מ"ש אל תעזובו · הדרשה השנית היא במ"ש כי לקח טוב נתתי לכם · והענין הוא כי במנהג שבעולם אדם המוכר חפץ לחבירו כל זמן שעדיין לא נמכר אותו החפץ הוא משבח אותו לפני הקונה כדי שיקפצו הקונים עליו ויוסיפו בשוויו · האמנם אחר שכבר נמכר ויצא מרשותו ובפרט אם נודע שיש במקחו איזה מום אינו משבח אותו יותר אלא אדרבה מספר במקנ' מומי' שיש בו עם מה שאין בו כדי שלא תהיה הונאה וטענ' במקח ההוא אח"כ · האמנם הקב"ה לא עשה כן להיותו יודע שמקחו אין בו מום כלל אדרב' אחר שכבר נתנו ויצא מרשותו הוא משבח אותו ואמר כי לקח טוב אחר שהודה ואמר נתתי לכם נמל חוק וגבול וגדור וכו' · נמצא שכל זה הוא ראיה שמח הקב"ה במכירה הזאת מאד ובפרט שעשה המכירה בשם מתנה להיות שכל הנותן בעין יפה נותן ולכן תורתי אל תעזובו מצד כל האמור · ולכן אמר שלמה הע"ה · כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה · ונראה עם מ"ש חז"ל במדרש מעשה שהיו הולכים בספינה כמה סוחרים עשירים ובתוכם עני אחד תלמיד חכם והיו מלעיגים עליו ואומרי' לו איה סחורתך וכו' · עד שעמדה עליהם רוח סערה וכו' וטבעו בים כל מה שהיה להם והגיעו ללמן בעירום ועריה ובחוסר כל. מיד נכנס הת"ח למדינה ופתח פיו בדברי תור' וכו' והאכילוהו והשקוהו וכו' מיד התחילו לומר לו בבקשה ממך דבר עלינו טובה לבני המדינה וכו' · מיד אמר להם ולא הייתי אומר לכם כי סחורתי גדולה מסחורתכם הוי כי טוב סחרה מסחר כסף ומחרוץ תבואתה · יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה · וזהו למה שנוגע לעסקי העה"ז · אבל לעה"ב שכרה הוא יתר גדול והוא אומרו אורך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד וכו' ובהיות כל כך גדול כח התורה ניוה שלמה הע"ה ואמר בני אל יליזו מעיניך נצור תושיה ומזימה · ויהיו חיים לנפשך וחן לגרגרותיך · וירמוז הפסוק למ"ש ז"ל אם מותר אדם ללמוד חכמה יונית וכו' : ואמרו לו צא ובקש שעה שאינה לא יום ולא לילה ועסוק בה · ולכן אמר שלמה הע"ה בני אל יליזו מעיניך תמיד · גם ירמוז אל מ"ש חז"ל אל יהיו ד"ת בעיניך כישנים אלא כחדשים ולכן לעולם אל יליזו מעיניך תמיד · ואמר נצור תושי' ומזימה אפשר שרמז למ"ש חז"ל יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה בעבור שאם אין קמח אין תורה · עוד אפשר לומר שרמז לתורה ולמצות · ותושיה

היא

היא התורה ומזימה הם המצות · וביאר הטעם למה נחלקה התורה לשנים לתורה ולמצות ואמר שהתורה שכרה לנפש בע"הב · והמצות אוכל האדם מפירותיהם בעה"ז · וזהו מ"ש כנגד התורה ויהיו חיים לנפשך וכנגד המצות וחן לגרגרותיך שהוא הגוף · ולכן אז תלך לבטח דרכך ורגלך לא תגוף בעה"ז בשכר המצות · ואם תשכב לא תפח' ושכבת וערבה שנתיך בקבר באמצעות התורה וכמו שאמר במקום אחר הכתוב בהתהלכך תנחה אותך וכו' · ודרוש הזה האלכתי בו במאמר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות וכו' · ומצאת שם כי תדרשנו · עוד אפשר לומר שרמז לתורה ולמעשים טובים · וכמ"ש התנא והלמד על מנת לעשות וזהו מ"ש נצור תושיה ומזימה ואז ויהיו חיים לנפשך באמצעות התורה כאמור · ותן לגרגרותיך בהיותך מוכיח את הבני אדם וכמש"ה סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם · ואמרו חז"ל כל אדם שיש בו יראת שמים לסוף דבריו נשמעים וכו' . אם כן אתי שפיר אומרו וחן לגרגרותיך בעה"ז · ולכן התורה משבחת את עצמה ואומרת האמת שלשה כתרים נמצאו בעולם חוץ ממני והם כתר כהונה · וכתר מלכות · וכתר תורה · וכתר שם טוב עולה על גביהן ואמרה התור' אעפ"י שכתר שם טוב עולה על הכל עכ"ז הכל צריכין לאחרי חטייא · וזהו מש"ה בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק · והנה באומרו כי מלכים ימלוכו רמז לכתר מלכות שאינו מתקיים ואינו נעשה אלא על יד בעלי התורה וכמש"ה בשלמה קראו לי לצדוק הכהן ולנתן הנביא ולבניהו בן יהוידע שהוא ראש של הסנהדרין · ונתן הנביא גדול בתורה · וצדוק הכהן כדי שימשח על יד כהן בעבו' שהברכ' מסורה בידם כמש"ה ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם · לכן אמרה התורה כי מלכים ימלוכו · אמר עוד ורוזנים יחקקו צדק · רמז לכתר כהונה כמש"ה ולרוזנים אי שכר · ואמרו חז"ל במדרש רבה וז"ל ורבנן אמרין שני רוזנים היו לי ולא מתו אלא מפני היין והם נדב ואביהוא · ולכן אמרה התורה אין ממנים כהן גדול אלא על פי ב"ד · ולכן אמרה התורה כי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק ואמרה התורה אפילו כל בנגות אחר השררות שבעולם כולן צריכו' אל התורה והוא אומרו כי שרים ישורו ונדיבים כל שפטי ארץ ואף גם זאת אעפ"י להם להיותי מחבב אות' בעיני כל העולם וזהו מ"ש אני אהבי אהב רונה אמר אהב מאחרים · ואמר ומשחרי ימצאונני לרמוז כי האדם הלמד תורה בימי קטנותו היא התורה האמתית והנכונה וימצא אותה האדם בימי זקנותו · ויהיה עמו ריוח שמלבד מתן שכרה של תור' שהיא לעה"ב · גם בעה"ז משלמת לו מקצת שכר ולזה רמזה לומ' עושר וכבוד אתי הון עתק וצדקה · וכנגד כתר השם טוב אמר טוב פריי מחרוץ ומפז ותבואתי מכסף נבחר · ע"כ · חזרנו להקדמתנו שהכל צריכים לאחרי חטיי' והיא התורה בעבור שבעבורה נברא העולם · ואפשר לומר שגם התנא ע"ה רמז ההקדמה הזאת במסכת אבות ריש פרק חמישי וז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם · ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות · וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בי' מאמרות עכ"לה :

וראוי לדקדק במאמר הזה שקשיא מניה וביה והנה בתחילה אמר הוא בעצמו בי' מאמרות נברא העולם · ואח"כ חזר ואמר ומה ת"ל. כלומר ומה ת"ל בדבר פשוט . ועוד ראוי לדקדק בחזרתו לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות . ונראה מדבריו שזאת הקושי' היא עיקר דבריו · ובפי זה הכי הל"ל למה נברא העולם בעשרה מאמרות והלא במאמר אחד יכול להבראות וכו' · ועוד ראוי לדקדק באומרו אלא להפרע וכו' · ונודע כי כל אלא עוקר את כל האמור · ומאי קאמר עד עתה שאמר אלא והל"ל כדי להיפרע וכו' בלא אלא · ואגב נדקדק כי במלת' טענת כדי ליתן שכר טוב לצדיקים ניחא וכמו שאמר התנא ע"ה רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות · האמנם טענת כדי להיפרע מן הרשעים קשה טוב' כי אין דרכו של הקב"ה בכך ולא יחפוץ לענוש את הרשעי' ונוסף על כל האמור שמדה טובה מרובה על מדת פורענו' ובדבר הזה נעשו כולם שוים :

ומורי הרב זלה"ה גם הוא נתעורר במאמר הזה לדקדק בו ככל אשר דקדקנו · ואשים את דבריו עטרת תפארת לראשי ומכלל דברי יובנו דבריו זלה"ה ויסיים ביאור המאמר באופן הזה · עם מה שביארתי למעל' בפסוק בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · וביארתי כי תבית של בראשית רומזת לשני ראשית וכמו כן תבית הזאת של בעשרה מאמרות תרמוז לשני פעמי' עשרה והם העשרה מאמרות שבהם נברא העולם · והעשר דברו' שנאמרו בסיני · וכדי ליישב הענין נרחיב את ידינו בענין . והענין הוא שהנה אמרנו למעלה שכל מה שעלה ברצון המאציל לברא העה"ז היה בעבור לגלות את התור' בתחתוני' וזמשה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · והנה נודע כי כל כללות התורה ומצות עשה ומצות לא תעשה וכל החקים והמשפטים והדינין שבתורה כולם נכללין בעשרת הדברות · ולכן נמצאו בעשרת הדברות תר"ך אותיות כמספר רמ"ח מצות עשה · ושס"ה מצות לא תעשה · ושבע מצות דרבנן במנין כת"ר וזהו מה שישראל אומרים במוסף כתר יתנו לך ה' אלהינו וכו' . כמנינו למרין שהי' דברות הם עיקר התורה · ולכן כנגד אלו העשר דברו' הזכיר הקב"ה בבריאת העולם עשרה מאמרות ולזה כיון התנא לומר בי' מאמרות נברא העולם · והוה ליה כאילו אמר בי' עשרה מאמרות נברא העולם :

וסוד הענין הוא שתחילת כל הכתיבה היא נקודה אחת קטנה והיא יו"ד בסוד שחורה אני ונאוה · והנה היו"ד פשוטה היא עשרה · וכשת מלא אותה תהיה עשרים · ולכן ביו"ד נרמזים העשרים בסוד עשרה עשרה הכף בשקל הקדש · ולזה כיון התנא לומר בעשרה מאמרות נברא העולם · כלומר בזכות העשר דברות אשר נאמרו בסיני נברא העולם בתחילת בריאתו · והוא ממש מה שאמר הכתו' בראשית ברא אלהים וכו' · וגם הפשט לא יופשט ממש הכי' מאמרות נברא העולם · והקשה המקשה ואמר ומה ת"ל עתה בדרשה הזאת והלא היא מבוארת בפסוק בראשי' ברא אלהים את השמים ואת הארץ שבזכות התורה ברא אלהים את השמים ואת הארץ . ואם תרצה להשיב שבעל המאמר אשמועינן רבותא מה שלא נלמד מן פסוק בראשית ברא אלהים . כי בפסוק בראשית ברא אלהים לא השמיענו אלא כלל אחד בלבד שבשביל התורה שנקראת ראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · והוסיף לקח טוב התנא ע"ה ואמר עוד שגם מה שעשה הקב"ה לברא את העולם בעשר מאמרות היה לכוין על העשר דברות שעתיד לומר בסיני · לכן גם לדרשה הזאת אחרם עוד קושיא אחרת . והלא במאמר אחד יכול להבראות · וגם העשר דברות היה יכול הקב"ה לכלול כולם בדיבור אחד . אם כן מ"ש התנא והלא במאמר אחד יכול להבראות היא קושיא אחת ונחלק' לשתים קושיא אחת למאמרות של בריאת עולם · וגם נופלת הקושי' הזאת בעשרת הדברות גם הם כי היה מספיק שידבר הקב"ה

הקב"ה דיבור אחד בלבד וייכללו בו כל התשע הדברות האחרות :

ותירץ אלא להיפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות וכו'. והענין יובן עם מ"ש ויותנו מקדימים הקדמה אחת והיא זאת שאם הוא הקב"ה כלל את התורה כולה ואת העשר הדברות כולם בדיבור אחד או במצוה אחת : לא היה לחוטא עונש עד שיעבור על כללות כל התרי"ג מצות שבתורה או זיל לאידך גיסא שבהיות החוטא מבטל אפילו מצוה אחת בלבד לא תהיה לו עוד כפרה הואיל וכל המצות בכללו בדיבור אחד. וכמו כן במתן שכר של הצדיקים הייתי יכולים לומר שלא יהיה שכר לעושה המצוה עד שיקיים כללות כל התרי"ג מצות יחד הואיל וכולם נאמרו בדיבור אחד :

לכן גזרה חכמתו יתברך להוציא את הדבר מכללות אחד לעשרה והואיל ויצאו מכללות אחד אין קפיד' עוד להזכיר בעשרת הדברות את כללות התרי"ג מצות אלא בעשר סגי וכמו שאמר הקנא ע"ה אחד עשרה ואחד עשרה רבוא · וטעם להיותם עשרה הוא לרמוז שאין קדוש' פחותה מעשרה והטעם הוא מה שאמרנו כי אין אות יותר קטנה באותיות מן היו"ד והיו"ד היא עשרה · וזהו מ"ש אלא כדי להיפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם שנברא בעשרה מאמרות ובהיות המצות מתחלקות נענש הרשע על אותה העבירה שעשה לבדה ולא על זולתה . וכמו כן ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות ואיזו מצוה שיעשה הצדיק נפרע לו הקב"ה עליה מתן שכרו . ולכן בכונה מכוונת ברא הקב"ה את עולמו בעשרה מאמרות כדי לרמוז שלא ברא הקב"ה את העולם ואת השמי' ואת הארץ אלא בעבור להוריד תורתו בתחתונים וז"ש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ :

דרוש א' למשמרת ר"ח תמוז

הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו לעבוד את עבודת משכן ה' ולעמוד לפני העדה לשרתם

מסכת ברכות פרק חמישי וז"ל · א"ר חנין אמר ר' חנינא כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם מנא לן ממשה רבינו שנאמר ואתפלל אל ה' · ואת דברים ואתנפל לפני ה' · וכתיב בתריה וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא · איני והאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפילתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב · מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנאמר ועץ חיים תאוה באה ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה לא קשיא הא דמאריך ומעיין · הא דמאריך ולא מעיין · אמר ר' חמא בר חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל · שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' · עכל"ה :

ידוע דוא יפוסכם ה דבר וכל הנביאים מתנבאים בסגנון אחד שמעלת התפילה גדולה מאד וכמ"ש חז"ל אין לך דבר שעומד בפני התפילה · ועוד אמרו אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן התפיל' וכמעש' דחזקיהו עם ישעיהו כמ"ש ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה' וכו' והשיב לו הקב"ה שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתיך וכו' האמנם צריכה לשני דברים עמה · האחת הוא להתפלל בכוונה עצומה והיותו מצטער נפשו בצרה גדול' כמ"ש בצר לי אקרא ה' וכן אמר הנביא ישעיה ע"ה ה' בצר פקדוך ירנה ה' בצר פקדוך ישרא' כלומר מתעטפים בצרתם ומצטערי' בצרה ואז פקדוך בבתי כנסיות · צקון לחש או בתפילות באמצעות שמוסרך למו על כתפותם כמו הרה אשר תקריב ללדת תחיל תזעק להקב"ה באמצעות שותפו' חבליה כדי שיענה לה ה' כן היינו מפניך ה' · והתנאי השני הוא באמצעות התשוב' שכל תפלה שאין עמה תשובה אינה תפלה ומבואר זה בדברי מרע"ה שאמר תפל' למשה איש האלהים וכו' ובפרט אם אותה התפילת היא מפי אחרים המתפללים על אותו האדם היושב בצער שאז תהיה תפלה מעולה בכל מאי דאפש' · וכמ"ש ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו :

והנה בהקדמה הזאת אבא עד דברי חז"ל בגמרא במסכת ברכות בשלהי פרק חמישי וז"ל · ושוב מעשה בר' חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי וחלה בנו של רבן יוחנן בן זכאי אמר לו חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה הניח ראשו בין ברכיו וביקש עליו רחמים וחיה · אמר רבן יוחנן בן זכאי שאלמלא הניח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחין עליו · אמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך · אמר לה לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך עכל"ה · והנה המאמר הזה יש עליו חובת ביאור וניתן להידרש :

וראוי לדקדק בו בכונת רז"ל ע"ה מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר בתחיל' מאי סבר לחלות פני ר' חנינא ולבקש ממנו שיתפלל על בנו שיחיה · אלא בודאי הגמור שהיה יודע שתפלתו רצויה מאד יותר מזולתו והיה מכיר במעשיו · ובפי זה תקשה מאי אחר שראה שנתקבלה תפלתו ראינו שנתקנא ממנו באומרו שאלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחין עליו ואמאי נתרעם בדבר המפורסם ונתגדל יותר הקושיא בדברי אשתו שאמרה לו וכי חנינא גדול ממך · והשיב הוא לאשתו לאו אלא הוא דומ' כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך · והיה לו לומר אמת אין הכי נמי שהוא גדול ממני · כי כן ראינו שנתקנא ממנו ואמר אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחין עליו ואם נאמר שהשיב התשובה זאת לאשתו כדי להתגדל לפני אשתו לא יתכן לנשיא ישראל לילך בדרך הזאת להשתבח במה שאין בו ולא יודה על האמת מפני להתיהר ח"ו בפני אשתו · ואגב נדקדק בתחילת המאמר מה צורך לומר שהלך ללמוד תורה ויספיק לומר שנתנא שם יהיה כמו שיהיה ומה לו לספר שהלך ללמוד תורה · ואגב נדקדק מה צורך יש לומ' לו חנינא בני וכלא בני יספיק :

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא שהנה ריבז"ל ע"ה סבר סברת הקדמתינו שאין לך דבר עומד בפני התפלה ולכן בשעה שחלה בנו לא יצלך לא אחרי הרופאים ולא אחרי צדקה אלא אחר התפילה ובפרט אם תהיה מפי אחרים בעבור שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין . וכפרט אם אותו המתפלל הוא ת"ח שתפילתו נשמעת · ובפרט אם אותו המתפלל הוא קרוב אל החבוש שאז מתפלל בכונה גדולה · וכל אלו הדברים כמצאו ביצחק אע"ה כשהתפלל על רבקה · ולכן התחיל המאמר ואמר ושוב מעשה בר' חנינא בן דוסא שמלבד היותו הוא מגדל עצמו חסיד וחכם כאשר נודעו מעשיו בתלמוד באומרם כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וכו' · עוד אירע אותו המעש'

בשעה שהלך ללמוד תורה אצל רזב"ן נשיא ישראל אב ב"ד ואב התורה · וחלה בנו של רזב"ן · כמנא אן ריב"ז נקר' חבוש בבי' האסורין להיות בנו הקטן כי לכן נקרא עריין בשם בנו וב"א כרעא דאבוה הוא · ובפרט עם מה שאמרו חז"ל שעונות האדם מתים בניו הקטנים ולכן הפיל תחינתו בניו ואמר לו ר' חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה וקראו בשם בני כלומר מאחר שאתה תלמידי התלמידים נקראים בנים כמש"ה ויאמרו בני הנביאים אל אלישע וגו' · ומאחר שאתה בני ראוי לך להצטער בצער אחיך כי אח לצרה יולד · ואם תאמר שכפי זה גם אתה תקרא חבוש עצמך בבית האסורין הא ליתא שהרי מצינו דבר יותר גדול שאעפ"י דקים לן בעל כאשתו עכ"ז לא נמנע יצחק מלהתפלל על רבקה אעפ"י שהיא אשתו והטעם הוא להיותם גופים מחולפים ונפרדים · ומכל שכן אתה ובני האמנם אני לבדי נקרא חבוש עצמו מאחר שהוא בני קטן ובשבילי הוא הצער שלו · ואיני יכול להתפלל עליו · ולכן אתה דכולהו טיבות' איתנהו בך בקש עליו רחמים ויחיה . והנה באותה שעה נצטער בעצמו ר' חנינא בן דוסא ע"ה · ואירע לו כמו שאירע למרע"ה בעת שנצטרעה מרים אחותו שאמר לו אהרן בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת וכו' · אל נא תהי כמת וכו' ואז ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה . ופירשנו בביאור הפסוק במקומו שנצטער מאד כיצד יעשה התפלה אם יאריך בה יאמרו מה איכפת לו מאחותו היושבת בצער והוא מאריך בתפילה · ואם יקצר בה יאמרו מה איכפת לו מאחותו ולכן תכף כדי לסכר פי כל דובר עולה ויצעק משה אל ה' בצעקה גדולה ובבכי כדי שיאמרו כל העם שנצטער בצער אחותו · ואח"כ קיצר בתפילתו ואמר אל נא רפא נא לה · וכמו כן אירע לר' חנינא בן דוסא שנצטער בעצמו כיצד יעשה אם יאריך בתפילה ובבקשה וילבוש טלית ותפילין וכיוצא הנה רזב"ן ואמ' מה איכפת ליה לר' חנינא ובני בצער ואם יקצר מאד בתפילתו גם כן אפשר יתרעם רזב"ן שלא התפלל כראוי . לכן התחכם להניח ראשו בין ברכיו דרך הכנעה ושפלות ולהראות עצמו שנצטער מאד בצער רבו רזב"ן · ואח"כ ביקש עליו רחמים ומרוב ענוה שהיתה בו ושפלות קיבל הקב"ה תפילתו וכמש"ה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה וחיה הבן כלומר כבר היה קרוב למיתה גמורה וחיה הבן . והנה רזב"ן ע"ה לא שמע התפילה מפי ר' חנינא ע"ה ולא ראה זולתי מה שהטיח פניו בקרקע בלבד וחשב שבהטחת פניו בקרקע בלבד נענה . ולכן אמר באותה שעה אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום לא היו משגיחין עליו כלומר אם מחמת שהרב' להתפל' ונענה ר' חנינא לא הייתי מתרעם כלל בעבור שידוע הוא שהתפילה מבטלת גזרה ובפרט מפי אחרים ומפי אדם גדו' בתורה · האמנם מה שאני מתרעם הוא שבהנחת פנים בקרקע בלבד נענה מזה אני תמה מאד שאם היה בא לידי מעשה כזה מאחרים היתכן שלא הייתי נענ' וכזה אני תמה אז אמרה לו אשתו החכמה · הנה יש בפי מילין לא אוכל לעצר אותם בפי והנה מתחילה כשראיתי שאמרת לר' חנינא שיתפלל עליו תמהתי למה לא התפללת עליו אתה בעצמך ואח"כ ישבתי בדעתי ואמרתי שהאמת הוא שאתה גדול ממנו האמנם להיות אתה חבוש בבית האסורין על כך הוצרכת לתפילת אחרים · האמנם עתה שאתה אומר שמלא הטי' בן זכאי את ראשו על ברכיו כל היום כולו על איזו דבר לא היו משגיחין עליו כמנא שהוא גדול ממך ולכן אמרה וכי חנינא גדול ממך בתמיה ואם תאמר אין הכי נמי שהוא גדול ממך לא יתכן שכבר ראיתי בתחיל' המעשה שהוא בא ללמוד תורה עמך ואם היה הוא יותר גדול ממך לא היה בא ללמוד תורה עמך כמנאו שתי טענות דסתרן אהדדי :

עוד אפשר לי לומר דרך הלציי שאשת רזב"ן היתה אשה חכמה כמו שאמרנו למעלה וידעה מ"ש חז"ל בכל האדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ולכן כראו' אשי' שנתקנא ריב"ז ואמר אלמלא הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו וכו' · אמרה לו וכי אתה מתקנא מר' חנינא והלא בכל האדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ור' חנינא הוא תלמידך · ובשלמא אם היה ר' חנינא גדול ממך היה לך להתקנאות ממנו · האמנם בקטן ממך מתקנא אתה ממנו · וזהו מה שאמרה בתמיה וכי חנינא גדול ממך · דוק היטב ותשכח שקראה אותו חנינא בלא ר' לומר שאינו נקרא בשם ר' לפניך :

והנה גם רזב"ן ע"ה השיב אמריו כהוגן וכשור' לאשתו ואמר לה לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך · והיה מדקדק שפיר בתשובת רזב"ן שהיא תשובה אחת ונחלקת לשנים · ולכן כנגד מה שאתה סוברת שאני מתקנא ממנו ח"ו שאני מתקנא ממנו וכנגד זה אמר לאו · וכנגד מה שאתה סוברת שהוא גדול ממני גם זה אי אפשר שלא הוא דומה כעבד לפני המלך ולכן נכנס בלא בר בכל שעה ושעה וגם כן המלך אינו מאריך עמו בדבריו אלא נותן לו בקשתו תכף בלי איחור ועיכוב · ואני דומה כשר לפני המלך שמרוב גדולתו לא עייל בלא בר אלא שולח תחילה אנשים שלוחים ליקח רשות מן המלך אם רצונו שיכנס שר פלוני אולי המלך אוכל או ישן או עושה שום דבר ומתביים לעשותו בפני השר ההוא · האמנם העבד אינו מתביים המלך כלל · וכמו כן העבד הנכנס לפני המלך נכנס כמו שהוא לבוש · האמנם השר הנכנס לפני המלך צריך ללבוש בגדי מלכות ואח"כ נכנס לפני המלך . וכמו כן הנמשל בנדון דידן ר' חנינא דומה כעבד לפני המלך ולכן מתפלל בכל שעה שירצה וגם אינו צריך ללבוש לא ציצית ולא תפילין ולא תענית וכיוצא. האמנם אני דומה כשר לפני המלך שצריך להכנס בציצית ותפילין ובתענית ובתפילה ואח"כ יתן לי הקב"ה תפילתי ולכן אם הייתי מטיח פני בקרקע בהטחה בלבד לא הייתי נענה כמוהו · וכן פירש רש"י ז"ל כעבד בן בית נכנס ויוצא שלא ברשות · ואתא למעוטי הילת עבד · ואמר כשר לפני המלך שאינו רגיל לבא לפניו · וזהו מה שנלע"ר בסוגיא הזאת :

ובהיותי במצרים שמעתי מפי החכם השלם כמה"ר אברהם טריקא נר"ו שגם הוא נתחבט בסוגיא הזאת ובפרט בדברי אשת ריב"ז שאמרה לו וכי חנינא גדול ממך וכו' ופירש שכונת אשת ריב"ז ע"ה היתה לומר מ"ש חז"ל בפרקי אבות פ' ג' וז"ל ר' חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת · הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימ' וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימ' עכל"ה . ואלו הם דברי ר' חנינא בן דוסא בעל המעשה הזה · והנה באמת שריב"ז היה חכם גדול מכל ישראל והיה נשיא . שכן מצינו שר' חנינא עצמו בא ללמוד תורה עמו הרי שחכמתו היתה מרובה מכל ישראל . ומצינו שהמעשי' שלו ח"ו לא היו כראוי שכן הוא בעצמו אמר שמלא הטיח בכיו ריב"ז וכו' ומעשים של ר' חנינא היו יותר גדולים ממעשים של ריב"ז שכן הצליחו יותר בתפילתו והא קיימא לן כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת ואם כן כיצד היו באים כל ישראל ללמוד תורה עם ריב"ז והא אין בידו מעשים טובים · ולכן אמרה לו אשתו וכי הוא גדול ממך · והוא השיב לה שר' חנינא דומה כעבד לפני המלך הרצון יבזה לגבר שאינו נתפס בעון הדור ואין עליו עונות

זולתי שלו בלבד ולכן תכף כשובו בתשובה לפני הקב"ה מקבל אותו וממלאי' לו משאלותיו ואני דומה לשר לפני המלך הרכון כזה לומר שהוא היה נשיא ישראל · ולכן עון כל ישראל תלוי בגודרו ובלבד בעונו ובעונות הדור · ולכן אין משגיחי' בי כל כך ואין תפילתי נשמעת זולתי בתשובה גדול' ותפילה חזקה ואז אני נענה · עד כאן שמעתי מהחכם הנז' ועדיין קשיא לי ביה שאמר כי הוא דרש כל שמעשיו מרובים מחכמתו בענשים הנעשים על ידי תפילתו כמו שעשה רבי חנינא · האמנם כונת חז"ל במשנה אינה זאת זולתי כל שמעשיו רוצה לומר מעשים טובים ומדות הצריכות להיות באדם קודם חכמתו ומרובין מחכמתו ואז חכמתו מתקיימ' חורנו להקדמתינו שהתפילה מועלת מאד ובפרט כשהיא מאחרים · ובפרט כשהמתפלל הוא אדם גדול . ובפרט אם הוא קרוב המצטער שאז מתפלל בכונה עצומה . והנה הקדמה זאת מבוארת במאמר שהצענו בפתח עינים · באומרו א"ר חנין א"ר חנינא כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם מנא לן ממרע"ה דכתיב ואתפלל אל ה' וכו' :

וראוי לבא עד כונת המאמר הזה ולדקדק בו תחילה מילת כל המיותרת ויספיק לומר מי שמאריך בתפילתו וכו' או המאריך · עוד ראוי לדקדק באומרו בלשון הזה אין תפילתו חוזרת ריקם . והל"ל המאריך בתפילתו הוא נענה · עוד ראוי לדקדק במ"ש מנא לן ממרע"ה שנא' ואתפלל אל ה' וכו' · ואימא הנא שאני מרע"ה דכפישן זכוותיה משא"כ בכל איש ואיש · עוד ראוי לדקדק אעיקרא דמילתא מה צורך להאריך ויספי' לומר המתפלל אין תפלתו חוזרת ריקם ומאי אירייא דמאריך וכי אין הקב"ה שומע תפלה כי אם באריכות · עוד ראוי לדקדק קושית ודקאמרי לה מאי קאמרי לה באומרו איכי והאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן וכו' . והשיב לא קשיא הא דמאריך ומעיין · הא דמאריך ולא מעיין · והנה התשובה היא גלויה ומה צורך להקשות בתחילה איכי · ואגב נדקדק במ"ש עוד בגמרא מאמר סמוך אל הנז' וז"ל א"ר חמא בר חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה וכו' : והיינו דברי ת"ק שאמר כל המאריך בתפילתו וכו' . וכפי זה הל"ל וכן אמר ר' חמא בר חנינא וכו' :

והנה כדי לבא לביאור המאמר הזה . צריכים אנו ליישב דברי חז"ל החולקים בענין מציאו' התפלו' והנה בגמרא סמוך אל מאמרינו זה ומוקדם אליו כתיב וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר ואתה בן אדם קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר עכ"ל · ופירש רש"י ז"ל ונתתה אותה קיר ברזל סימן למחיצת ברזל המפסקת בינו לבינה הרי מבואר מדברי חז"ל שאחר שנחר' בית המקדש אין הקב"ה שומע עוד בתפילתם של ישראל · ומאחר שאין הקב"ה שומע תפילות ישראל ממילא תיתי שנפטרו ישראל מחיוב התפילות · והא אנן איפכא סבירא לן והכי קים לן והוא דין פשוט שמחוייב האדם להתפלל בכל יום וכמו שנז' בדניאל ע"ה דכתיב ביה וזמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודה קודם אלהיה כל קביל די הוה עבד מן קדמת דנא · ועוד כתיב ביה ועד מעלי שמשא הוה משתדר להצלותיה ופירשו המפרשים ועד מעלי שמשא שהם כפניהם להתפלל תפלת מנחה · ודניאל היה אחר חרבן בית המקדש · ואם תאמר שאני דניאל שהיה מחמיר על עצמו · הלא דין פשוט הוא ומוסכם מכל הפוסקים ז"ל · הביאו הרמב"ם ז"ל בהלכות תפלה פרק א' וז"ל · מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם · מפי

השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם וכו' · ואעפ"י שהרמב"ן ז"ל השיג עליו במה שכתב שהתפלה היא מצוה מן התורה שכבר ביארו חכמים ז"ל בגמ' שהתפילה היא מדרבנן · עם כל זה קא חזינן הרא שהי' גיה מר כדאית ליה שהיא מן התורה · ומר כדאית ליה שהיא מדרבנן · האמנם לומר שהאדם הוא פטור לגמרי מן התפיל' לית דינא ודיינא דסבירא ליה הכי · וכפי זה עתה יקשה מאד דברי ר' אלעזר ע"ה האומר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל וכו' · ואין לומר שאמת הוא שנפסקה חומת ברזל וכו' · האמנם לא מפני זה נפטרו ישראל מחיוב תפלה · שהרי ר' אלעזר גופיה אמר יותר למעלה ממאמר זה בגמרא וז"ל וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי וכפי זה מאחר שננעלו שערי תפלה מה צורך לישראל להתפלל · ודוחק הוא לומר דפליגי אמוראי אהדדי בעבור כי מצות התפלה היא מוסכמת בגמ' ור' אלעזר יחידאה הוא :

ולכן נלע"ד לשים שלום בין חז"ל ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם ולא פליגי אהדדי · כי מ"ש חז"ל בגמ' מצוה להתפלל בכל יום מדבר בתפלות הקבועות לכל ישרא' הואיל ותפלות במקום קרבנות הם והואיל ובטלו הקרבנות אחר החרבן · ואין העולם עומד אלא על העבודה כמ"ש חז"ל לכן במקום הקרבנות תיקנו חז"ל ענין התפילה ובין בזמן שבית המקדש קיים ובין בזמן שאין בית המקדש קיי' מצוה מוטלת על האדם להתפלל בכל יום למר מן התורה · ולמר מדרבנן · האמנם יש מין תפלה אחרת והיא על כל צרה שלא תבא על האדם שמצוה עליו להתפלל להקב"ה שיצילהו ממנה · וכנגד תפלה זו אמר ר' אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר גם כי אזעק ואשוע סתם תפלתי · וקרא בתר קרא אחרא קאי והוא אומרו גדר בעדי ולא אצא הכביד נחשתי והנה נוצק מרוב התלאו' אשר עברו עליו כמ"ש אני הגבר ראה עני וכו' ואמר הוא בעצמו לא נעלם ממני שהתפלה מצלת מן היסורין · האמנם מה בידי לעשות כי גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי · והואיל והכי קראי אתו לידן ראוי לדקדק בהם תחילה כיאור אני הגבר ראה עני בשבט עברתו · ויראה דקים לן שאין הקב"ה דן את האדם בשני דינים אלא כנגדם . אלא דן את האדם בימות החמה באש · ובימות הגשמים במים · האמנם בשניהם יחד לא שכיחא · וראה ראיתי כי לי לבדי נשתנו סדרי בראשית כי השליך משמים ארץ תפאר' ישרא' : מהיותי אני הגבר חשוב מאד . אדרבה דן אותי בשני דינין יחד · והם עניות ויסורין · וזהו ראה עני זה עניות בשבט עברתו אלו יסורין קשים · ועכ"ז הלואי היו יסורין באהבה לכפר עונותי ואח"כ שיצא מהם לאורה · אלא אותי נהג ויולך ביסורין הנז' · חשך ולא אור אחריו כלל · ומי יתן והיו יסורין שאין בהם ביטול תורה ולא ביטול תפלה · אלא כי ישוב יהפוך ידו כל היום · ואין שעה של רוחה כלל · ואח"כ בא לפרש אופן היסורים כיצד הם · ואמר שהתנהג עמהם שלא כדרך טבע העולם . שבנוהג שבעולם מכה הבאה לאדם · הנה תחילה ממשמשת בעורו · ואם לא ירפאו אותו העור אפשר שאח"כ תפשה המכה גם בבשר · ואם לא ירפאו הבשר אפשר שאח"כ תפשה המכה גם בעצמות וירקבו · וזו היא דרך העולם · האמנם בגדו' דידן כלה תחילה הכל מכפנים בשרי ואח"כ עורי מבחוץ · ולכן בהכרח הוא שגם עצמותי ישברו · בהיות המכה אמצעית בבשר מוכרח הוא לבלות העור החיצוני והעצמות הפנימיים ובמקום תרופת כוס איספרגוס אדרבא בנה עלי בבנין שני ויקף ראש ותלאה בעניות וליסורין · ואחר הכל הלואי היה

מניחני

מניחני לילך אצל רופאים להתרפאות . אלא הסגירני עוד
בבית האסורין והוא אומרו במחשכים הושיבני כמתי עולם ·
והלואי הייתי חבוש בבית האסורין וגם במחשכים והייתי
בלתי אסור · האמנם גדר בעדי ולא אצא · כלומר בשביל
שלא אצא . וגם ביתר שאת הכביר נחשתי · ומתוך כך
שננעלו כל השערים מלפני גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי
ואעפ"י שאני מצעק ביום ובלילה אין מי שישמע תפלתי ·
ולזה כיון ר' אלעזר לומר. מיום שחרב בית המקדש ננעלו
שערי תפלה שנאמר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ·
ועוד חזר ואמר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת
ברזל וכו' לרמוז את הפסוק הבא אחריו האומר גדר דרכי
בגזית נתיבותי עוה · ואגב אורחיה רמז שהקב"ה הפך
עליהם הדין שהוא כיוה שבמזבח לא תבנה אתהן גזית כי
חרבך הנפת עליה ותחללה ואינו דין להניף המקצר שהוא
החרס על המאריך והוא המזבח · ועמי התנהג בהפך
ונתיבותי עוה כב יכול עוה הדין בהיות שגדר דרכי בגזית
כדי שלא ישמע קול תפילתי ולכן חזר ואמר מיום שחרב בית
המקדש נפסקה חומת ברזל וכו' · עוד חדשתי בפסוק גם
כי אזעק ואשוע שתם תפלתי לסיותי מתפלל ביחיד ותפלת
היחיד אינה נשמעת בכל שעה זולתי בעשרת ימי תשובה
משא"כ תפלת הרבים שעליהם נאמר מי כה' אלהינו בכל
קראנו אליו · ולכן חזר ואמר מיום שחרב בית המקד' נפסק'
חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים והטעם הוא מפור'
בדברי שלמה הע"ה שאמר להיות עיניך פתוחות אל הבית
הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמוע
אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה · ושמעת אל
תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה וכו'
בהנגף עמך וכו' · בהעצר שמים וכו' · רעב כי יהי' בארץ
וכו' · ופרש כפיו אל הבית הזה וכו' · ולכן א"ר אלעזר מיום
שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה וכו' · ונפסקה חומת
ברזל וכו' · הואיל והמקום שהיה מוכן לתפלה נחרב לכן
אין להתפלל עוד · בעבור שננעלו שערי תפלה · והנה
אחר המימרא הזאת א"ר חנין א"ר חנינא אעפ"י שאמר רבי
אלעזר מיום שחרב בית המקדש וכו' · עם כל זה כל המארי'
בתפלתו יותר מדאי אין תפלתו חוזרת ריקם · ואם נפסקה
חומת ברזל וכו' · הוא למקצר בתפלתו . . האמנם כל
המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מנא לן ממרע"ה
וכו' · ואמר בלשון כל לומר דלא תימא שאינה מועל' התפל'
אלא מפי מרע"ה או מפי הדומה לו · האמנם אם תהיה מפי
זולתו אינה מועלת לכן אמר בלשון כל כלומר תהיה התפלה
מפי מי שתהיה ובלבד שיהיה מאריך בתפלתו · ולא תימא
גם כן שאינה מועלת זולתי על דבר קטן · האמנם על דבר
גדול אינה מועלת לכן הביא ראיה ממרע"ה שהיה עון חמו'
של ע"ז שהיא שקולה כנגד כל התורה ועכ"ז בתפלתו שהארי'
בה עשתה פירות והצליחה אעפ"י שהתפלה לא מחלה העון
לגמרי כמ"ש חז"ל אין לך דור שאין בו אונקייא אחת ממעש'
העגל וכמש"ה וביום פקדי ופקדתי וכו' ואפילו באותו הדור
עצמו מהם מתו במגפה · ומהם נבדקו כסוטות · ומהם
נהרגו בעדים והתראה · עכ"ז התפלה עשתה קצת שנאמר
ואתפלל אל ה' וכו' או ואתנפל לפני ה' וכו' וכתיב בתריה
וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא · לכן אמר בעל המאמר
בלשון הזה אין תפלתו חוזרת ריקם ולא אמר נענה שרוצה
לומר נענה לגמרי · וזה אי אפשר · ולכן אמר אין תפלתו
חוזרת ריקם כלומר עושה מקצת · וכתיב במשה ואנכי
עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים יום וארבעים לילה
הרי שהרבה להתפלל ואמר אח"כ וישמע ה' אלי גם בפעם
ההיא הרי שנענה ועשת מקצת וגם היה בזמן שעדיין לא

נבנה בית המקדש · מכאן ראיה לכל המאריך בתפלתו'
שאין תפלתו חוזרת ריקם לגמרי ואם אינה עושה הכל לפחו'
עושה מקצת · דומיא דהתפלה שהתפלל על אהרן כמ"ש
ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו וכו' ואתפלל גם בעד
אהרן בעת ההיא ומתו נדב ואביהוא בניו של אהרן ונשתיירו
שנים והם אלעזר ואיתמר · ואעפ"י שהקשינו דשאני מרע"ה
שהיה אדם גדול המתפלל · גם כן שאני עון ע"ז שהוא חמור
מאד ונתכפר באמצעו' התפלה ומכאן נקח ראיה לכל אדם
ואדם · ואמרו בגמרא איני וכו' ירבה שמקשה בבא חזק
שהנה אתה אמרת שבסיבת שמאריך בתפלתו אין תפלתו
חוזרת ריקם נמצא שהאריכות גורמת לקבלת התפלה ואם
אינו מאריך אין תפלתו נשמעת · והא אנן איפכא תנן מפי
ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן שכל המאריך בתפלתו ומעיין
בה סוף בא לידי כאב לב נקוט מינה חדא שגמינו למריך
מאנה שהמאריך ואינו מעיין כיכול מידי כאב לב . האמנם
בודאי הגמור הוא שתפילתו אינה נשמעת כלל · וכיצד אתה
אומר שהמאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם · ושתא
מקשה בבא גדול · והביא ר' יוחנן ראיה ממה שאמר.שכתוב
תוחלת ממושכה מחלת לב ויסיה ביאור תוחלת לשון תפלה
כמו ויחל משה וכו' · ומי שהוא ממשיך אותם ביותר בא לידי
מחל' לב ומאי תקנתי' יעסוק בתור' שנא' ועץ חיים תאוה באה
ואין עץ חיים אלא תורה שנא' עץ חיים היא למחזיקים בה :

והואיל והמאמר הזה בא לידינו נבא עד ביאו' דברי
הנשר הגדול רש"י ז"ל וז"ל ועץ חיים תאו' באה
סופו של מקרא הוא עכ"ל · וראוי לדקדק בדבריו מאי אתא
לאשמועינן וגל קרי בי רב הוא :

האמנם בא רש"י ז"ל להוציא מלבנו דרשה א' שהיינו
יכולים לדרוש בפסוק והיא זאת שהפסוק
מדבר שני סמגאיות והוא המאריך בתפלתו בא לידי כאב
לב שנאמר תוחלת ממושכה מחלת לב · האמנם המקצר
בתפלתו תפלתו נשמעת שנאמר ועץ חיים תאוה באה כלומר
בלי עיכוב כלל · ויהיה שיעור הכתוב כך · ועץ חיים מי
שאינו אוחז בענפים ומאריך בתפלתו אלא אוחז בעץ חיים
לבדו ומקצר בתפלתו אז תאוה באה . או בא רש"י ז"ל למעט
דרשה אחרת שהיינו יכולים לדרוש בפסוק ולומר שכל בבא
מהם היא מלתא באפי נפשה · והרצון בזה הוא לומ' שהתור'
אינה בתפלה שהמאריך בתפלתו והוא מ"ש תוחלת ממושכה
בא לידי מחלת לב · משא"כ מי שעוסק בתורה הנקרא
עץ חיים שאדרבא תאותו כעשית תכף וז"מש ועץ חיים תאו'
באה משא"כ בתפלה . לכן אמר רש"י סיפיה דקרא הוא
והוא מקושר עם האמור שהוא תקנה למאריך בתפלתו ואינו
דבר בפני עצמו. לכן אמ' רש"י ז"ל סיפי' דקרא הוא והוא מקום'
עם האמור שהוא תקנה למאריך בתפלתו ואינו דבר בפני
עצמו כלו' מש"ה ועץ חיים תאוה באה אינו דבר מניאו' בפני
עצמו כמו שאתה דורש את סיפיה דקרא הוא והוא תקנה אל
מחלת לב האמור שיעסוק בתורה ויתרפא מחליו והדבר
אגלי מתוקן חזרנו להקדמתינו שדקדקנו מהפסו' שהמאריך
בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב · וממילא תיתי
שמי שאינו מאריך ניצול מידי כאב לב בלבד האמנם פשוט
הוא שאינו נענה בתפלתו כלל · וכיצד אמרת כל המאריך
בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם · ותירץ לא קשיא הא
דמאריך ומעיין · הא דמאריך ולא מעיין · כלומר הנה
הדקדוק שדקדקת אינו דקדוק אמתי לומר שהמארי' ומעיין
בא לידי כאב לב האמנם המאריך ואינו מעיין ניצול מהכאב
לב האמנם אין תפלתו נשמעת · אלא הכונה היא כך לעולם
אימא לך המאריך בתפלתו הוא דבר משובח · האמנם בזמן
שאחר שמאריך מעיין בתפלתו פירוש שמצפה בקשתו לפי

שכיון בתפלתו כמו שפירשו בעלי התוספות ז״ל בא לידי כאב לב והוא כמשל אל עבד שממתין לקבל פרס מאת אדוניו · וכרמז זה הפסוק באומרו תוחלת והוא לשון חילוי ותחינה · ואח״כ תן ושכה שממשיך עצמו לקבל בקשתו בא לידי מחלי לב כאומרו למה התפלל ולא נענה ולכן מאי תקנתיה יעסוק בתורה והתורה מודיעה לאדם למה נענה ולמה לא נענה · ואולי איזה עון עשה שננעלו שערי תפלה לפניו · האמנם המאריך בתפלתו לסיבת אהבת הקב״ה · ולסיבת שירא שחטא מאד בתכלית החטאות ולכן מאריך בתפלתו אבל אינו מעיין בה כלומר אינו מצפה לתגמול שכר או אין תפלתו חוזרת ריקם כאמור ולמדנו זה ממרע״ה כאמור · ואתא ר׳ חמא בר חנינא ע״ה לסייע לר׳ חנן א״ר חנינא בחדא שאמר כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם ומוסיף עליה חדא שאמר דלא מסתבי בתפלה אחת ארוכה לבדה האמנם גם כן צריך להרבות תפילות וז״ש ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר קוה אל ה׳ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳ ואז אין תפלתו חוזרת ריקם · (עוד ירצה ביאור תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור · ירצה בשתי דורות המופים שקטרגו המלאכים על בני האדם · הדור האחד קודם שנברא אדם שאמרו מה אדם ותדעהו וכו׳ · והדור השני בעת נתינת התורה בתחתונים כמ״ש חז״ל וזהו בלשון כלל ועתה פרט השני דורו׳ ואמר הנה הדור האחד הוא קודם בריאת העולם וז״ש בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל שיצנו שלא יברא אדם · והדור השני בעת מתן תורה אשר אז בתעלית בעולם וז״ש ומעולם ועד עולם אתה אל · ועתה סיפר מה היא התשובה שהשיב הקב״ה למלאכים בשעה שאמרו לו שעתיד לחטא וכו׳ · ואמר שהשיב להם שאעפ״י שעתיד האדם להמרות עליון ולחטא · עם כל זה התקנתי לו תשובה המכפרת על הכל · וז״ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם · ובמקום אחר ביארתי ביאור הפסוק הזה ומנהגת שם כי תדרשנו ·)

ונלע״ד שזהו מה שרמז מרע״ה במזמור תפלה למשה איש האלהים ה׳ מעון אתה היית לנו בדור ודור · כלומר אם הטרחתי בעצמי להאריך מאד בתפלתי ולא בושתי הוא לסיבת שידעתי כי מעון אתה היית לנו בכל דור ודור וכמו שאתה מאריך אפך בכל דור ודור ככה בדור הזה עצמו אני מאריך בתפלתי מאד ואיני בוש · וזהו וישמע ה׳ אלי גם בפעם ההיא · ואמר גם לרמוז לכמה פעמים שהתפלל על ישראל · ולא מצינו שנתעצל ונתרשל מלהתפלל על ישראל זולתי בנדון דידן בענינא דפרשתא דידן בענין מחלקתו של קרח · וכן פירש רש״י ז״ל ויפול על פניו מפני המחלוקת שכבר זה בידם סרחון רביעי · חטאו בעגל ויחל משה · במתאוננים ויתפלל משה · במרגלים ויאמר משה ושמעו מצרים · במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו · משל לבן מלך וכו׳ · והנני מוסיף נופך על דברי חז״ל ולוחך כפות רגליהם ואומרם אני אל לבי שהנה בשלשה הסורחנות הנז׳ היה יכולת ביד מרע״ה להתפלל עליהם להיות שמה שחטאו היה כנגד הקב״ה · והוא היה חונן לסירה האמנם בסרחון הזה של קרח עיקר הקטטה היתה עם משה ועם אהרן כמש״ה ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם וכו׳ · נמצא שהסירחון לא היה כנגד הקב״ה אלא כנגד משה ואהרן עד שבא מרע״ה וביאר כונתם · ואמר להם לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה׳ ואהרן מה הוא כי תלינו עליו · ולכן נתרשל משה מלהתפלל אל ה׳ להיות שאין חבוש מוציא את עצמו מבית האסורין · עוד אפשר לומר שבשלש העונות הראשונים כבר התחילו ישראל להרהר בתשובה כמו שנתבאר בפסוקים שבענין העגל כבר נידונו בשלשה דינים כנודע ·

ובזה כתיב וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו · וכן במתאוננים כתיב ויצעק העם אל משה תחילה והתחילו לצעוק ממרתם דרך תשובה · ואח״כ ויתפלל משה אל ה׳ ותשקע האש · וכן במרגלים כתיב וידבר משה את הדברים האלה אל כל בני ישראל ויתאבלו העם מאד · וישכימו בבקר וכו׳ אשר אמר ה׳ כי חטאנו · ולכן התפלל משה עליהם סלח נא וכו׳ · האמנם כאן שמעשה הרע של קרח כולם עומדים במרדם לפניו · אם כן כיצד יתפלל עליהם שלא ימותו אדרבא אם יתפלל עליהם ויחיו נמצא שמרע״ה הוא נביא שקר כמו שהם אומרים לכן לא התפלל בעדם · ועוד אפשר לומר שגם משה נצטער בצער גדול וחשש למה שאמרו חז״ל כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו · וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו · כמש״ה ואזנך תשמענה דבר מאחריך ממה שאומרים עליך וזהו לאמר · לכן זה הדרך תלכו בו · וזהו וישמע משה ויפול על פניו וחשש ח״ו אל האמור · כמ״ש חז״ל וישמע משה מה שמע אר״ש שמואל בר נחמני וכו׳ מלמד שחשדוהו באשת איש וכו׳ אז הוכרח ליפול על פניו כי נתביישה ח״ו ואח״כ הסכים בדעתו ואמר אינו מן הראוי לשחוב פנימי ולשתוק שמא שאר ישראל יאמינו דבריהם לכן התחיל לדבר כמש״ה וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר כלומר לאמירה הזאת שאתם אומרים שחשדתוני באשת איש וגם אומרים שאיככם מתרעמים אלא עלינו בעבור שלא נתמוינו כך מפי הקב״ה · הנה הקב״ה יודיע הכל לבריות ובקר ויודע ה׳ את אשר לו ואת הקדוש והקריב שיו ואת אשר יבחר בו יקריב אליו · ואם אני בעל עבירות כיצד הקב״ה ישרה שכינתו עלי · כמו שדרשו חז״ל בגמרא במס׳ שבת ז״ל א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה׳ עמו אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו וכו׳ · לכן אמר בקר ויודע ה׳ את אשר לו · ולמה שהזכיר שלשה לשונות האלו הארכתי לתעניתי בס׳ תוצאות חיים בפ׳ הזאת · וביארתי משם המפרשים ז״ל · שקרח היה מתקנא משלשה · ממרע״ה · ומאהרן · ומאליצפן בן עוזיאל · וכנגד עצמו אמר בקר ויודע ה׳ את אשר לו · וכנגד אהרן אמר ואת הקדוש והקרי׳ אליו · וכנגד אליצפן בן עוזיאל אמר ואת אשר יבחר בו יקריב אליו :

ועוד הנני מוסיף לקח · טוב בהיותינו אומרים שכל דיבורו של קרח היה בערמה ותחבולה · והיה מביא לב העם באומרו להם אין כונתי לקחת את הגדולה לעצמי אלא אני רוצה שתחזור הגדולה על כל ישראל · וז״ש למשה רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה׳ ומדוע תתנשאו על קהל ה׳ · אז וישמע משה לשון הבנה שהבין מחשבות׳ ובלבם מה הוא טמון ויפול על פניו כאמור · ואח״כ וידבר אל קרח ואל כל עדתו לאמר בקר ויודע ה׳ את אשר לו וכו׳ :

וירצה באומרו וידבר אקושי כמו שאמר הכתוב דיבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · והנה עם קרח דיבר בלשון קושי ודיבור להיותו יחיד · האמנם עם ואל כל עדתו לאמר שהם עדה עשרה אמר לאמר דיבר עמהם באמירה בנחת אולי יתפרדו מעל קרח ויחזרו בתשובה · עוד רמז מילת הלאמר כלומר ניווי שאל יכנסו באוזנכ׳ דברי קרח הרוצה לעשות כל אפייא שוים ותחזור הכהונה על כל ישראל כקטון כגדול כי לא נעלם מעיניכם כי ישראל נחלקו לשלש מעלות כהנים לוים וישראלים ואי אפשר לכת אחת להכנס בתחום חבירו · ולכן אמר בקר ויודע ה׳ כלומ׳ כלומר מי שהפריש בין הערב לבקר הוא יפריש בין שלש

מעלות

מעלות האלו. וכנגד כללות כל ישראל אשר הקב"ה בחר בהם והבדיל אותם מבין העמים לו לעמו. אמר ויודע ה' את אשר לו כמש"ה כי לי בני ישראל עבדים. וכנגד הכהנים הקדושים אשר בחר בהם לכהן לפניו ולהקריב ריח ניחוח לה'. אמר ואת הקדוש והקריב אליו. וכנגד הלוים אשר בחר בהם לשרת אותו ולזמר לפניו ולעבוד את עבודת משכן ה'. אמר ואת אשר יבחר בו יקריב אליו. והנה הגדולה הראשונה והיא היות מכללות ישראל כולנו בשוים יחד בה אחר היותינו בני אברהם יצחק ויעקב. מה נשאר לחלוק זולתי שתי המעלות והם הלויה והכהונה. ולכן זאת עשו באהבה ולא במחלוקת קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו הרוצים להיות כהנים ותנו בהן אש ושימו עליהן קטורת לפני ה' מחר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש והוא יצא כהן מלפניו יתברך. והשאר העם רב לכם שאתם בני לוי ותשארו במעלתכם של לוים ובטלה מחלוקת מישראל. עוד ירצה דרך הלציי רב לכם שאתם בני לוי הזקן אשר הוקדש מרחם אמו כמ"ש חז"ל שבשעה שנולד לוי העלהו גבריאל לפני הקב"ה וכו':

והנה בראות מרע"ה שפתקו כל הנז' אמר בלבו אולי התחיל התוכחת ליכנס בלבם ולכן חזר לפייס אותם בדברים וכל אמירה היא לשון ריצוי ופיוס. וז"מש שנית ויאמר משה לשתי הכתות הנז' והם אל קרח תחילה. וא"כ שמעו נא בני לוי דברים של טעם. הנה כבר אמרתי לכם שהקב"ה עושה מדרגות בעולם ומעלות כל אחד ואחד כפי מעלתו. וז"מש המעט מכם שבט לוי כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל והם כללות כל האחד עשר שבטים. ותרם אתכם תרומה מהשבטים. וא"כ בשבט עצמו של לוי רצה לחלוק אותו לשלש מעלות והם הג' אחים גרשון וקהת ומררי. ובחר בשבט קהת ונתן להם עבודת' לשאת את הארון והשולחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש והמסך כדכתיב ומשמרתם הארון והשולחן וכו'. וכנגד זה אמר להקריב אתכם אליו. וא"כ מעלה שניה נתן למשפחת גרשון המשכן והאהל וכו'. כדכתיב ומשמרת בני גרשון באהל מועד המשכן והאהל וכו'. וכנגד זה אמר לעבוד את עבודת משכן ה'. וא"כ מעלה שלישית נתן למשפחות מררי קרשי המשכן ובריחיו וכו' כדכתיב ופקודת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו וכל כליו וכל עבודתו וכו'. וכנגד זה אמר ולעמוד לפני העדה לשרתם. אם כן שמעו נא בני לוי כי אי אפשר שיהיו שלש המשפחות שוות ורב לכם להיות בני לוי והמעלה הזאת היא מספקת לכם. וגם אתה קרח עצמך רב לך שאתה ממשפחת קהת שנעלית במעלה על משפח' גרשון ומשפחת מררי וזהו מ"ש ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך שהם ממשפחת קהת ובקשתם אתם הקהתים גם כהונה והיא המעלה הרביעית שאין למעלה ממנה. ואפשר לומר שהגם רומז גם כן למעלת המלכות של מרע"ה דכתיב ביה ויהי בישורון מלך וכו'. וז"מש ובקשתם גם כהונה. לכן אתה וכל עדתך וכו'. ירצה עם דרך חז"ל שדרשו לכן בלשון שבועה כלומר בשבועה אמורה אני נשבע שברי לי ברירי לי שאין הקמתכם כנגד אהרן. אלא אתה וכל עדתך הנועדים אינו אלא על ה' שתיקן כל המדרגות הנז' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו ודרך רמז ירמוז למ"ש משה ואהרן ונחנו מה א"כ אהרן מה הוא שאין לו גאוה כלל. ומה בידו לעשות ולומר היוכל לעבור על דברי הקב"ה הממנה אותו שיהיה כהן. ואם תרצו לעבור על דברי הקב"ה ולהוריד אותו מגדולתו צריך גם כן שכולכם יחד תרדו גם אתם ממעלתכם למעל' כללות ישראל. ואחר שפייס לדבר עם קרח ועם כללות בני לוי באמו. אז התחיל לשלוח ולקרא את ראשי העם שהיו עם קרח והם דתן ואבירם לומר להם בשלמא קרח יוכל להתקוטט עם אהרן להיותו שפל ממנו מדרגה אחת בלבד מכהונה ללויה ובפרט ממשפחת קהת. האמנם אתם בני ראובן ובני אליאב מה לכם ולצרה הזאת אי מר רבה אתם תלמידא ואי מר רבה אתם תלמידא. ולכן הזכיר שם אביהם באומרו לדתן ולאבירם בני אליאב ואליאב הוא משבט ראובן וראובן אם לו בצרה הזאת אפילו הבכורה שהיתה בידו ניטלה ממנו וניתנה אל יוסף ובשלמא לקרח ועדתו ניחא דאשכחן דאמר קרח והכהנים הלוים וכו'. האמנם אתם מה לכם ולצרה הזאת:

עוד שמעתי משם הרב כמה"ר אברהם מונסון זלה"ה שאמר בביאור פסוק המעט מכם וכו'. והקשה ז"ל במש"ה המעט מכם וכו'. והקשה ז"ל במש"ה המעט מכם וכו'. והנה קרח עצמו יכול להקשות למשה ולדידך מי ניחא לקחת לעצמך הכהונה והמלכות וכמו שאתם רוצים לעלות ממדרגה למדרגה גם אנו רוצים לעלות ממדרגה למדרגה אם כן לא תימא לן המעט מכם. והמעט ממך כן שהעלית לאהרן אחיך ממדרגה למדרגה:

האמנם שיעור הכתוב הוא שמרע"ה דיבר עם קרח חכמה נפלאה קרוב אל מה שפירשנו ואמר לו הנה מתחילה היית אתה שוה בשוה עם כללות ישראל. והעלה אותך הקב"ה למעלת לויה עם כללו' שבטך ועכשיו לא ישר בעיניך המעלה הזאת ואתה רוצה לעלו' עוד למעלת כהונה והלואי שתרצה לעלות אתה לבדך שלא שאתה רוצה שתחזור הכהונה על כולם כמו שאתה מביא את לכם ואומר להם רבותי שתחזור הגדולה על כולנו וכו'. וכפי זה עדיין שאלתך ובקשתך במקומה עומדת שבהיותך עולה למדרגת הכהונה מוכרח הוא שא"כ תחזור ותחפש אחר גדולה אחרת יותר גדולה מכהונה בהיותך מתקנא מכללות שבטך בהיותך כמוך כמוהם אם כן אין לדבר סוף. וז"מש המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל הישראלי' וזכיתם להיות לוים והוא אומרו להקריב אתכם אליו וכו' והזכיר שלשה לשונות. והם לעבוד את עבודת משכן ה' כנגד בני גרשון. ואמר ולעמוד לפני העדה לשרתם כנגד בני מררי. ואמר ויקרב אותך ואת כל אחיך בני לוי אתך כנגד בני קהת. ועתה ובקשתם גם כהונה. ואמר גם לרמוז כי אחר הכהונה מה תבקשו עוד גדולה אחרת יותר גדולה ממנה. אם לא המלכות והנבואה. ולכן באמת ויציב ונכון היא סברתי כי אתה וכל עדתך אינכם נועדים אלא על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו ואינכם מזכירים שם אהרן זולתי לסתום פי הבריות. והאמת הוא כי אינו יכול לכם כלל. ובשהשלים לדבר עמו אחרי כן שלח אחרי דתן ואבירם כאשר פירשנו והשיבו לא נעלה כי פיהם הכשילם כמ"ש חז"ל ואמרו לו שיתכן שעדיין לא שבעת מהכוסו' התרעל' שהשקי' אותנו כמה פעמים. תחילת הכל כי העליתנו מארץ זבת חלב ודבש ואח מגרים להמיתנו במדבר כי תשתרר עלינו אתה. גם השתרר באהרן אחיך. והנם מרבה לשני בלי אחיך שבני כהונה. ולאליצפן בן עוזיאל נשיא השבט ומה תרצה עוד ממנו. והרב הנז' ז"ל פירש עוד כי תשתרר עלינו עד היום הזה מעת היותך במצרים. כמו שאמרו לו מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אומר. והדרשנים ז"ל פירשו אמאי קאמר אתה אומר. וחז"ל אמרו מכאן שהרגו בשם. וכפי דברי הדרשנים ז"ל ירצה שאמר לו דתן כבר הבנתי דבריך וכוונתך היא להתרים בי בהתראה ממשיי' כדי שאתחייב מיתת ב"ד ואם אלה דבריך לא תכה רעך ובודאי שכוונתך היא הלהרגני אתה אומר. עוד ירצה בכוונה שהרונא

שהרוצח קודם שהרג מפחידין אותו וניתן להציל האמנם אחר שהרג לא ניתן להציל. ולכן אמר הלהרגני אתה אומר בסיבת מה שאתה אומר לי למה תכה רעך. ואמר רעך כיוצא בך כלומר מה בצע ממנו ומה תרויח ממנו מאחר שהוא רשע כמוך. גם היום מרי שיחי היותך משתרר עלינו מחדש באומרך אלינו תבואו אבלי לרגלי וכמש"ה וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב. ואמר לקרא לרמוז על ידי שליח כהלך שסולח אחר עבדו וז"מש גם השתרר ומה לנו יכולת לסבול כל זה והלואי שלום יהיה באחרונה. כי אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש שהיא ארץ ישראל אשר הבהו מעיד עליה הביאתנו ועם כל זה אם היית נותן לנו איזו נחלת שדה וכרם כל שהוא לא איכפת לנו כל כך והיית מנקר עינינו כזה והוא הלגיי. והדרשנים דרשו העיני האנשים ההם תנקר כנגד אנשים הבאים אחריהם ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה ופיהם הבאילם. והנה עד עתה חשב משה כי כבר תפלתו עשתה פירות והצליחה. האמנם אחרי ראותו כי אין בהם תוחלת כלל נתמלא חימה ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם ולא אל תפלתם אעפ"י שהתפלה מועילה לאדם כאמור שאני אלין שפקרו לגמרי ולכן אל תפן אל מנחתם כלל הורנו להקדמתינו שמעלת התפלה היא גדולה מאד. ובפרט בזמן שהיא ארוכה ביותר ובפרט אם תהיה מפי אדם גדול. ובפרט אם היא מפי קרוב על קרוב ובפרט אם היא תפילת רבים שלעולם נשמעת וכמש"ה הן אל כביר לא ימאס. וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. ולכן אמרתי אליכם הכהנים בעלי המשמרה המתענים בעד כל ישראל שאל ימעט בעיניכם התענית הזאת אשר אתם עושים ויאחז צדיק דרכו בהיות כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל אשר יש מהם שאוכלים ושותים היום ויש מהם בבחורותם וכיוצא ואתם מובדלים מהם היום הזה להקריב אתכם אליו באמצעות התענית ולעבוד את עבודת משכן ה' בתפלה ואין עבודה אלא תפלה כמש"ה ולעבדו בכל לבבכם וכו' ולעמוד לפני העדה לשרתם כמנהג אבותינו שאנשי המשמרה בכל יום ויום היו מתענים בעד כל ישראל והם היו עומדים על קרבנו' הצבור שבכל יום ויום וככה אתם עושים ומה טוב חלקכם ומה נעים גורלכם לפני הקב"ה:

דרוש שני למשמרת ר"ח תמוז

והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח וכו':

במדרש רבה וז"ל וזה הדבר אשר תעשה להם הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים. אמר דוד כשם שאתה אמת שנאמר וה' אלהים אמת כן דברך אמת. שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים. אל תאמר בשמים אלא כשמים כשם שמתחיל' גזר ונעשו שמים אף דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם. שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם למה כך כן יהיה דברי אשר יצא מפי לכך נאמר וזה הדבר. עכל"ה בפרשת תצוה פרשה ל"ח:

ידוע הוא ומוסכם המאמר שאמר ר' שמעון ז"ל באבות פרק ד' ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהם. ואמרו חז"ל שכתר תורה מונח לכל הרוצה ליטול יבא ויטול. וכתר מלכות ניתן לדוד המע"ה שנאמר אם ישמרו בניך את בריתי וכו'. האמנם כתר כהונה ניתן לאהרן הכהן ע"ה ולא ניטל עוד ממנו כלל בין בזמן שבית המקדש קיים ובין בזמן שאינו קיים וכמש"ה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. וסימנם הוא כתם הטוב כ"הונה ת"ורה מ"לכות. וכן בתחילת כהונתו נאמר בו ואת הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו אתו מתוך בני ישראל לכהנו לי אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר בני אהרן. וכן חז"ל האריכו למעניתם בביאור הפסוק הזה והובא דבריהם בילקוט בפ' תצוה סימן שצ"ה וז"ל:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. ז"ש אשרי תבחר ותקרב. אשרי מי שבחרו הקב"ה אף על פי שלא קרבו. ואשרי מי שקרבו אעפ"י שלא בחרו איזהו זה אברהם שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אבל הוא לא קרבו וקרב את עצמו. יעקב בחרו הקב"ה שנאמר יעקב בחרתי בו. ואומר כי יעקב בחר לו יה והוא לא קרבו וקרב את עצמו שנאמר יעקב איש תם יושב אהלים משה בחרו שנאמר משה בחירו. וקרב את עצמו. דוד בחרו שנאמר ויבחר בדוד עבדו. וקרב את עצמו. שנאמ' חבר אני לכל אשר יראוך. אשריהן אלו שבחרן הקב"ה אף על פי שלא קרבן. ויש שקרבן ולא בחרן. יתרו קרבו הקב"ה ולא בחרו. רחב הזונה קרבה הקב"ה ולא בחרה. אשרי אהרן בכפלים שבחרו הקב"ה וקרבו. שנאמ' ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן. וכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. לכך דוד משבחן אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך. לכהנו לי בכל מקום שנאמר לי הרי זה לעולם ולעולמי עולמים עכל"ה:

וראוי לדקדק בדברי חז"ל. שרוצים לדרוש דרשא בפסוק מה שלא נזכר בו. שבפסוק לא נאמר אשרי אלא במי שנבחר ונתקרב וכמ"ש אשרי תבחר ותקרב והם חידשו ואמרו אשרי מי שבחרו הקב"ה אעפ"י שלא קרבו ואשרי מי שקירבו אעפ"י שלא בחרו והדרשה הזאת היא פורחת באויר. ועוד ראוי לדקדק בעיקר הדרשה מה הוקשה להם בפסוק ואתה הקרב אליך דאצטריכו לאביא פ' אשרי תבחר ותקרב ואמרו ז"ש אשרי תבחר ותקרב:

והנלע"ד לפרש הוא שחז"ל דקדקו בפסוק היותו מתחיל בוא"ו העטף של ואתה הקרב אליך והנה גם בפסוק הראשון של הפרשה המתחיל גם כן בוא"ו האומר ואתה תצוה נופלת גם כן הקושיא הזאת. האמנם לא נעלם ממה שפירשו חכמינו ז"ל כמה טעמים הטעם הראשון משום שאמר מחני נא מספרך וכו' לכך לא נזכר שמו בפרשה הזאת אלא בסתם ואתה תצוה וכו'. עוד פירשו לפי שהיתה נפשו עגומה עליו שכולם הביאו לנדבת המשכן והוא לא הביא כלום לכך נאמר לו ואתה תצוה וכו'. ודיבורך חביב מן הכל. עוד פירשו כמה טעמים אחרים. האמנם בפסוק ואתה הקרב אליך צריך לדעת מה צורך לחזור ולומר ואתה הקרב אליך ובשאר הפסוקים לא נאמר כן אלא ועשו את האפוד. ועשית חשן ועשית את מעיל האפד וכו'. וכמו כן הל"ל והקרבת את אהרן אחיך. ואגב נדקדק גם מילת אליך המיותרת מה עניינה:

ולכן אמרו חז"ל ז"ש אשרי תבחר ותקרב וכו' והענין הוא שאם הפסוק הזה ראוי לדקדק בו שהכי הל"ל אשרי תבחר ותקרב שישכון חצריך. או יאמר אשרי תבחר לקרב ישכון חצריך והם הכהנים שנבחרו מכל ישראל לקרב קרבנות ישראל האמנם אומרו ותקרב ניתן לחידרש. לכן אמרו שבאמור הפסוק ישכון ולא שישכון. ועוד אמר ותקרב ולא אמר לקרב שמע מינה תרי בני קא אמר קרא

ואימא

ואימא הכי קאמר קרא · אשרי תבחר להוד · ואשרי תקרב לחוד · ותמילא תיתי שמכל שכן אם זוכה לשניהם יחד בחירה והקרב שאז שייך ביה אשרי גמור. ועם כל זה הקדים שבחירה לקריבה להיותה יותר משובחת וזהו מ"ש אשרי מי שבחרו הקב"ה אעפ"י שלא קרבו · כמו אברהם ויעקב ומשה ודוד וכו׳ ולכן נסמך מילת האשרי למילת תבחר המוקדמת בפסוק. ובמו כן מדקאמר קרא ותקרב בוא"ו רצה גם כן להפוך מילת האשרי למי שנתקרב אעפ"י שלא נבחר והם הגרים כמו יתרו ורחב שקרבן הקב"ה לעבודתו האמנם לא נזכר בהם בחירה · כמו שאנו אומרים בברכה הבוחר בעמו ישראל והם זרע האבות אברהם יצחק ויעקב שנבחרו מכללות השבטים אותות ומכל שכן למי שזוכה לשתיהם יחד לבחירה ולקריבה והוא אהרן שבתחילה בחרו הקב"ה שנאמ׳ זבחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן וכתיב ואתה הקרב אליך והשתא אתי שפיר וא"ו של ואתה כלו׳ כמו שאני בחרתי אותו כך ואתה שלומי במקומי אתה עומד ואתה הקרב אליך כדי שיזכה לשניהם יחד אל הבחירה ואל הקריבה. והנה כבר אמר בעל המאמר שמשה בחרו הקב"ה שנאמר לולי משה בחירו האמנם הקב"ה לא קרבו שלא הוא קרב את עצמו ולכן אמר הפסוק אליך כלומר כמו שאהרן זכה אל הקריבה גם אתה תזכה אליה וז"ש ואתה הקרב אליך · ונמצא הקרב היא בין ואתה ובין אליך ויהיה שיעור הכתוב ואתה הקרב את אהרן · וגם הקרב אליך ממש שתזכה גם אתה של הקריבה לכך דוד והסכים לכהנים אחריהם שזכו לשני הדברי׳ לתבחר ולתקרב ולכן ישכון חציריך והם חצר המשכן ואוהל מועד · ואין המעלה הזאת כשאר המעלות שיש להם הפסק או זמן קבוע · או בפני הבית בלבד. או בארץ בלבד וכיוצא מדברי׳ אלו · אלא לכהנו לי ובכל מקום שנאמר ליארי זה לעולם ולעולמי עולמי׳ דבר שאין לו הפסק ולא זמן ולא מקום קבוע והנה כל האמור מפורש גם כן במאמר שהצענו פתח עיניכם באומרו וזה הדבר אשר תעש׳ להם וכו׳ הה"ד לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וכו׳ :

וראוי לדקדק בו · תחילת הכל מאי קשייא ליה בפסוק של וזה הדבר דאצטריך לומר הה"ד לעולם ה׳ דברך נצב בשמים : ועוד ראוי לדקדק מה היא הדרשה הזאת שחידש ואמר כשם שאתה אמת כך דברך אמת ומהיכא תיתי נומר שח"ו דברי הקב"ה אינם אמת דאצטריך לומר כך דברך אמת : ואגב ראוי ליתן טעם ביצד נדרשת הדרשה הזאת מן הפסוק של לעולם ה׳ · ומחדש ואומר אמר דוד כשם שאתה אמת כן דברך אמת · ובפסוק לעולם ה׳ לא נזכר מילת אמת כלל. עוד ראוי לדקדק מכין לו לשנות את הפסוק מבו"ת לכ"ף באומרו אל תאמר בשמים אלא כשמים וכו׳ : עוד ראוי לדקדק באומרו גבה כך כן יהיה דברי אשר יצא מפי ומהו למה כך · ומה מחדש בפסוק כן יהיה דברי אשר יצא מפי : ואגב נדקדק חזרתו לומר לכך נאמר וזה הדבר כנראה שעתה נתיישבו הדברים על אמיתתן :

והביאור נלע"ד לבאר שבעל המאמר ז"ל הקדק בפסוק הפרשה מילת הדבר המיותרת : ויספיק לומר וזה אשר תעשה להם · עוד דקדק כי הכי הוה ליה קרא למימר וזה המעשה אשר תעשה להם וכו׳ · או הל"ל וזה הדבר אשר תדבר להם וכו׳ ואעפ"י דאיתא בקראי טובא דאמרי הכי כדכתיב זה הדבר אשר ציוה ה׳ תעשו וכו׳ . איפשר שגם בפסוק ההוא ידרשו חז"ל איזו דרשה · האמנם בנדון דידן ראוי ליישב אותו · עוד דקדקו היות מתחיל הפסוק בוא"ו וזה הדבר אשר תעשה להם ;

ולכן כדי ליישב כל הדקדוקים הנז׳ הביא פסוק של לעולם ה׳ דברך נצב בשמים ואמר הה"ד · כלומר הנה הפסוק הזה מישב פסוק של וזה הדבר בגזרה שוה של דבר דבר נאמר כאן וזה הדבר ונאמר להלן דברך נצב בשמי׳ ובתחילה ראוי ליישב פסוק של לעולם ה׳ שכולו מקשה ומאמצעות ישוב הפסוק הזה · יתישבו הדקדוקים שבפסוק וזה הדבר וכו׳ :

וראוי לדקדק בו שהיה לו הפסוק להקדים שם ה׳ בתחילת הפסוק ולומר ה׳ לעולם דברך נצב בשמים · כמש"ה ה׳ ימלוך לעולם ועד : או יזכיר אותו באחרונה ולימא הכי לעולם דברך נצב בשמים ה׳ · האמנם אומרו לעולם ה׳ איפשר שלאיזה דרשא אתי : עוד ראוי לדקדק מילת נצב שהיא דין ומאי עסקיה במקום הזה . ובפרט כי הנצב הוא שם ה׳ והוא מדת הרחמים וכיצד אמר נצב לשון דין והל"ל לעולם ה׳ דברך עומד או קיים בשמים · או יאמר הפסוק לעולם אהים דברך נצב בשמים ואתי שפיר ואעפ"י שגם כן יש פסוק אחר האומר נצב לריב ה׳ ועומד לדין עמים כבר חז"ל תרצו וישבו גם הפסוק ההוא שמדבר ביום ר"ה וכו׳ · עוד ראוי לדקדק מילת בשמים · דנראה שבשמים בלבד דבר ה׳ נצב. הא בארץ לא · וקשה לאומרו ויותר טוב היה לומר בסתם לעולם ה׳ דברך נצב ולא יזכיר לא בשמים ולא בארץ :

ולכן אמר בעל המאמר בהיות הפסוק הזה אומר כך מוכרח הוא שלחדש איזו דרשה נתכוון דוד · וזהו מ"ש אמר דוד כשם שאתה אומר שנאמר וה׳ אלהים אמת כן דברך אמת · שנאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים : ואין הכונה לומר עתה שהקב"ה הוא אמת דלא אצטריך למימר אלא לעשות גזרה שוה כשם שהוא אמת כך דברו אמת · ובכוון אמיתותו של הקב"ה הוא היותו אל נאמן אשר לא ישא פנים לת"ח או למלך ולא יקח שוחד של מצות ממי שעשה עבירות להוציא או באלו שלא פורע לו תחילה עונש העבירות ואח"כ פורע לו שכר המצות שעשה · עוד ניכר אמיתותו כמש"ה בידך אפקיד רוחי בכל לילה ופדית אותי מב"ר של מעלה שלא יעכבו אותה בשביל חובותי שעשיתי ביום בזה נודע שאתה אל אמת · אם כן מאמצעות שיש בך שתי מדות מדת הדין ומדת הרחמים נודע שאתה אל אמת שאם היית מרחם ולא דן · או דן ולא מרחם לא היית חס ושלום אמת ובהיות שתי המדות בך נקראת אמת וזהו מש"ה וה׳ אלהים אמת להיותו ה׳ מדת הרחמים ואלהים מדת הדין וזה ראיה שהוא אמת : וכמו שאתה אמת בודאי כך דברך אמת · והנה אף גם זו לא הוה צריכה למימר כי בודאי הוא שדבר הקב"ה הוא אמת. האמנם בא למעט בי ח"ו לפעמים ימצא שדבר הקב"ה אינו אמת והוא בזמן שגוזר איזו גזירה רעה על שונאי ישראל וישראל עושים תשובה כביכול אין דברי הקב"ה אינם אמת וכמש"ה וינחם ה׳ על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו : וזהו מה שרמז בלעם הרשע ואמר ההוא אמר ולא יעשה ודיבר ולא יקימנה · ונדרשת בתרי אפי חדא בניחותא וחדא בתמיה · או נימא ההוא אמר לטוב׳ ולא יעשה בתמיהא אבל ודיבר לרעה ולא יקימנה בניחותא · או נימא ההוא אמר לרעה ולא יעשה · אבל ודיבר לטובה ולא יקימנה בתמיהא ולהיות כי מצינו לפעמים כי הוא אמר לרעה ולא יעשה · לכן אשמועינן כן דברך אמת לטובה · לא ולמד ממרע"ה שאמר לו הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול ואעפ"י שהיה על תנאי לא נתבטלה המתנה אלא ובני רחביה רבו למעלה מששים רבא · וכל הדרשה הזאת נרמזה בפסוק לעולם ה׳ דברך נצב בשמים · ויהיה שיעור הכתוב כך לעולם ה׳ אתה אמת חי וקיים לעולם · ואח"כ איתקש ה׳ לדברך מה ה׳ אמת

חי וקיים לעולם כך דברך אמת וקיימת לעולמים :

עוד ירמוז ויאמר לעולם ה׳ דברך קיימים לעולמי עד ואמר בגב לשון דין לרמוז שלא נברא העולם והשמים והארץ אלא בדין וכמש״ה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · עוד ירמוז למ״ש חז״ל שגם בעת בריאת האדם הראשון קטרגו מלאכים ואמרו מה אנוש כי תזכרנו ודחה הקב״ה אותם ממחיצתם וכו׳ ולזה רמז ואמר דברך נצב בשמים בשנה · שנבראו השמים וכו׳ · וצריך קשה מילת בשמים שהקטרוג הזה לא היה בעת בריאת השמים אלא ביום הששי · לכן אמר אל תאמר בשמים אלא בשמים בב״ף כשם שמתחילה גזר ונעשו שמים יש מאין כמש״ה בדבר ה׳ שמים נעשו · אף דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם · כמנא שבמילת הדבר שבראת בו העולם כמש״ה בדבר ה׳ שמים נעשו · בו הדבר ממש קדשת את אהרן ואת בניו · ואמר למה כך · כלומר מה נורך אל הדבר הזאת בקידוש אהרן ובניו · והשיב כן יהיה דברי אשר יצא מפי · ויהיה מילת כן לשון אמת כמו אם כני׳ אתם וכו׳ כלומר אמת יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב ריקם וכו׳ · והטעם הוא שכמו שבעת בריאת האדם קטרגו המלאכי׳ ואמרו מה אנוש כי תזכרנו וכו׳ · כן בעת קדושת אהרן ובניו היו מקטרגים אומרים מי שעשה את העגל יכול להעשות כהן עוד וכהן העובד ע״ז נפסל מן הכהונה · ולכן אמר הפסוק זה הדבר אשר תעשה להם וכו׳ וכמו שבבריאת העולם בראתי אותו בדבר ה׳ שמים נעשו · כך קידוש אהרן ובניו קידשתי אותם בדבר לכך נאמר זה הדבר ונרמז כל הענין הוא בפסוקים הקודמים ואומרים והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש ולא ישאו עון ומתו וקשה טובא מאן דכר שמיה דעון עתה אלא ה״ו בעון העגל ובהיותם עושים ומקיימים כל דברי הקב״ה תשאר הכהונה להם חקת עולם לו ולזרעו לדורותם דומיא דשמים וארץ ומזלות שנאמר בהם חק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ככה להם וסמיך ליה וזה הדבר אשר תעשה להם בוא״ו העטף לקדש אותם לכהן לי עולמית כמו שאמרנו במאמר הקודם לכהנו לי וכו׳ · ולכן בנדון דידן בפרשה שלמו כשרצה קרח לחלוק עם משה מפני כהונת אהרן אמר מרע״ה בוקר ויודע ה׳ את אשר לו · ואמרו חז״ל מי שגזר ואמר ויהי ערב ויהי בוקר הוא גזר על כהונת אהרן ואתי שפיר עם מה שאמרנו שבריאת העולם היה בדבר ה׳ שמים נעשו וגם כהונת אהרן ובניו היה בדבר וזה הדבר אשר תעשה להם וכו׳ ולכן אחר כל אותו המעשה ציוה הכתוב ואמר זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטורת לפני ה׳ ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דיבר ה׳ ביד משה לו · הרי רמז הדבר באומרו כאשר דבר ה׳ ואמר וזה הדבר אשר תעש׳ להם · והואיל ואתא קרא לידן ראוי לדקדק מילת זכרון מה כונתו האמנם נודע הוא כי במלת זכרון שייך לטובה · ושייך לרעה · שייך לטובה וכמש״ה וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה׳ אלהיכם. ושייך לרעה כמש״ה מנחת זכרון מזכרת עון · והנה בנדון דידן שתי הסברות הם אמתיות לרעה ולטובה · זכרון לרעה לקרח על מה שעשה · וזכרון טוב לזרעו של אהרן שבחר בהם הקב״ה לדורות עולמים ואיפשר לומר דרך רמז שבמילת זכרון עצמה נזכר ז״ר וכה״ן · בהיות כהן עם הכולל כו״ן · נשארו אותיות ז״ר הרי במילת זכרון נזכרו ז״ר כה״ן זר זה קרח · כהן זה אהרן · וזמשה זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר · הרי נזכר הזר · ובאומרו אשר לא מזרע אהרן הוא · הרי נזכר אהרן · ובאומרו אשר לא מזרע אהרן הוא · מיעט אפילו לזרע מרע״ה שיחשבו על הלוים ולא על הכהנים · וכמש״ה בניו יקראו על שבט הלוי · דאלו מרע״ה גופיה אית מאן דאמר כל ארבעים שנה שמש משה בכהונה גדולה · ואית מאן דאמר שמונת ימי המלואים בלבד שימש בכהונה גדולה ולא עוד · האמנם בניו ליכא מאן דפליג שלא נחשבו בכהונה כלל · ולזה רמז הכתוב ואמר כאשר דבר ה׳ ביד משה לו ירמוז לומר · כאשר דבר ה׳ ביד משה כזמן ששלח אותו בגאולות ישראל ואמר לו ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והורתיך אשר תדבר. והשיב ויאמר בי אדוני שלח נא ביד תשלח · ופירשו חז״ל שבינן על אהרן אחיו והיה שיעור הכתוב שלח נא עתה ביד מי שאתה רגיל לשלוח על ידו עד עכשיו והוא אהרן · ואז ויחר אף ה׳ במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי. כלומר אני חשבתי לעשות לאהרן אחיך לוי · ולעשות אותך כהן · ובעבור דברך זה אעשה אותך לוי ואעשה אותו כהן להיות כי ידעתי כי דבר ידבר הוא ובזכות הדיבור הזה יזכה לכהונה והוא אומרו וראך ושמח בלבו ואמרו חז״ל הלב ששמח בשמח׳ אחיו יזכה ללבוש אורים ותומים · והנה נזכר כל הענין הזה במש״ה כאשר דבר ה׳ ביד משה לו כלומר דבר אליו לו לעשות אותו כהן ובעבור דבריו שאמר שלח נא ביד תשלח נהפך הדבר להיות משה לוי ואהרן כהן · וחז״ל הוסיפו לרמוז ולומר שבמעשה דקרח עם אהרן בנדון דידן בלבד נעשה המעשה בלבד האמנם היום הזה וקללה כל הרוצה להעשות כהן בקרח ילקה בצרעת כמו שאירע לעוזיהו וזהו מ״ש ביד משה לו וכתיב התם ויאמר ה׳ לו עוד הבא נא ידך ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג · ודריש גזרה שוה ממילת לו וממילת ידך וכו׳ · והנה בראות כל כללות ישראל שהתנהג מרע״ה בכעס גדול · וכמ״ש סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה וכו׳ · ואח״כ חזר ואמר בזאת תדעון וכו׳ · ואח״כ חזר ואמר אם כמות כל האדם ימותון אלה וכו׳ לא ה׳ שלחני ולא התנהג בפעם הזאת כדרכו · וכמו שהכתוב העיד עליו ואמר והאיש משה עניו מאד מכל האדם וכו׳ · לכן וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המיתם את עם ה׳ בהיותכ׳ מתכעסים ואומרים לא ה׳ שלחני וכו׳ ואז כתכעס כב יכול הקב״ה בראות שלא נקהלו במעש׳ דקרח להוכיח אותו ולתווך השלום ביניהם · האמנם אחרי מיתתו אדרבה נקהלו על משה ועל אהרן · ולמשה ויהי ונפר גדול היה בקהל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד ה׳ כמו שאירע במעשה דמרים הנביאה ע״ה · ותכף ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד · איפשר להתפלל על ישרא׳ ולשכך את החימה ואיפשר שנרמז זה באומרו אל פני אהל מועד ולא אמר אל אהל מועד אלא ש׳ פני כמש״ה פני ה׳ בעושה רע וכו׳. וידבר ה׳ אל משה לאמר הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע · ואמר הרומו מן התפילה כלומר לא תתפללו עליהם כלל כי גם כי תרבו תפילה אינני שומע כי רצוני לכלות שונאי ישראל במיתת המגפה וזה מ״ש כרגע · לכן ויפלו על פניהם ולא הגאו ידיהם בתפלה כלל · זולתי במעשה ולכן ויאמר משה אל אהרן אולי עון ישראל היה מאמנעות הקטורת אשר הקריבו איש מחתתו חמשים ומאתים מחתות ולכן ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת ואיפשר שבעבור הקטורת היה הענין והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם וכו׳ בעבור כי ראיתי כי מדת הרחמים נהפך להם למדת הדין והוא אומרו יצא הקצף מלפני ה׳ היא מדת הרחמים · ונהפך להם לאויב והחל הנגף

והעיד הכתוב על אהרן שהכניס עצמו בסכנה גדולה אחרי ראותו כי ניתן רשות למשחית ואינו מבחין בין טוב לרע ולא סירב שא ויקח אהרן כאשר דבר משה רבו ולא סירב על דברי רבו אלא וירץ אל תוך הקהל אעפ"י שהנה החל הנגף בעם ויתן את הקטורת ויכפר על העם תחלה בסוד סור מרע תחילה ואח"כ ועשה טוב והוא מש"ה אח"כ ויעמוד בין המתים ובין החיים ועשה עצמו ככותל מפסיק ביניהם ותעצר המגפה ואמר הכתוב שעם היות שעשה כל המעש' הנז' כאמור והכניס עצמו בסכנה עצומה בעונות ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתי' על דבר קרח ואמר הכתוב וישב אהרן אל משה אל פתח אוהל מועד והמגפה נעצרה והנה מש"ה וישב אהרן אל משה ראוי לאומרו ללמד שהשיב אמרים אמרי אמת לשולחו האמנם אומרו והמגפ' נעצרה מה צורך לחזור ולאומרו מאחר שכבר נאמר ותעצר המגפה :

האמנם פשט הפסוקים ירצו בזה האופן כי הנה בפעם הראשונה בלכת אהרן עם המחתה שהקטורת בתוכה התחיל לעצור המגפה שלא ישחית עוד באופן שמי שלא הוכה לא הוכה עוד והמוכה לא סבריא לגמרי ולא מת האמנם המלאך המשחית עדין לא נסתלק מהמחנה ישראל לגמרי אלא מסבב למחנה ישראל ואינו עושה כלום אבל אח"כ כששב אהרן אל משה אל פתח אוהל מועד וסיפר המעשה אז והמגפה נעצרה לגמרי מכל וכל לגמרי :

עוד ורבה עם דרך הז"ל שביארו במדרש תנחומא בסוף פרש' תצוה ומבאת שם באורך כי תדרשנו ותמצאנו וקיצור הענין הוא שתכף בלכת אהרן אל העדה והמחתה בידו מצא למלאך עומד ומחבל עמד אהרן כנגדו ולא היה מניחו לחבל אלא ויעמוד בין המתים וכו' אמר לו אהרן משה שלחני והקב"ה שלחך והרי הקב"ה ומשה באהל מועד נלך אצלם לא השגיח המלאך עד שעברו אהרן במתנין והוליכו שנאמר וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מועד והמגפה נעצרה א"ר יצחק שנטל למלאך ועברו לפניך כשבא משה ליפטר מן העולם אמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה מחץ מתנים ברך ה' חילו יהא בריך יתיה חילא ופועל ידיו תרצה בקטורת שהיה בידו שכיפר ויתן את הקטורת ויכפר מחץ מתנים קמיו שניפף את המלאך ועברו וכו' כמבינו למדין שמה שאמר תחילה ותעצר המגפה רומז למה שעצר אהרן את המלאך בתחילה ומה שאמר אח"כ וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מעד והמגפה נעצרה יהיה שיעור הפסוק הכי וישב אהרן אל משה אל פתח אהל מעד הוא והמגפה יחד והוא מלאך המשחית הנקר' מגפה ואמר לו יחדיו למשפט נקרבה לפני משה כאמור ואז נעצרה לגמרי מכל וכל וזהו מה שחזר ואמר והמגפה נעצרה אז נסתלקה החימה של הקב"ה מישראל וידבר ה' אל משה לאמר הואיל ונתקלת במכוה גמור ונעשה זאת והבל את בני ישראל שלא יחזרו עוד לעשות כדבר הזה ולאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא ולכן דבר אל בני ישרא' וקח מאתם מטה מטה לבית אב וכו' והיות האות על ידי מטה הוא להיות כי בשם מטה יש בו שני משמעיות מטה לטובה ומטה לרעה אם יהיו ישרא' צדיקים וכשרים הנה אהיה מטה להם כלפי חסד ולא אזכור להם עוד עונותם ואם ח"ו יחזרו למרוד הנה כתיב ושבט לגוו חסר לב ולכן רמז להם לקחת מטות גם מטה בגימטריא ד"ן כלומר אני דן אותם מכאן ואילך אם יהיו צדיקים אני דן אותם בחסד וברחמים ואם לאו אני דן אותם ח"ו לכף חובה ולהיות כי אין מלקין אלא אם מתרין בתחילה ולכן ציוה וקח מאתם נוטה מטה לבית אב מאת כל נשיאהם לבית אבותם שנים עשר מטות איש את שמו תכתוב על מטהו כדי לידע

מי יעבור על הציוי הוא יענש וכבר הוא מותרה ועומד כ היו' שמו כתוב על מטהו ואעפ"י ששבט לוי נחלק לשתי משפחות למשפחת כהונה ולמשפחת לויה עכ"ז עיקר השבט הוא שבט לוי ולכן ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי כי מטה אחד לראש בית אבותם ועיקר של השבט הם הכהנים ולא הלוים ולכן לא יוסיפו הלוים לחזור ולבקש מחלוקת כמו שעשו עתה בימי מרע"ה והנחתם באהל מועד לפני העדות אשר אועד לכם שמה והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח ונודע הוא כי כל והיה היא לשון שמחה והנה במעשה הזה תהיה שמחה שלימה לכללות ישראל ואיש על מקומו יבא בשלום וכו' ואמר הכתוב ויהי ממחרת ויבא משה אל אהל העדות והנה פרח מטה אהרן לבית לוי ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים :

וראוי לדקדק כפל ויוצא פרח מאחר שכבר אמר והנה פרח מטה אהרן האמנם אתא קרא לסכור פי דוברי שקר על משה שעדין היו יכולים לומר שמרע"ה זייף המטות והסיר המטה שכתב עליו שם אהרן והכיח במקומו עץ רטוב פורח פרח ולא ימצא מי שיגיד זה ובפרט כי הוא עצמו הוא הכותב כמש"ה ואת שם אהרן הכתוב על מטה לוי ולכן אמר הכתוב שבשעה שהוציא את כל המטות מאהל העדות יצאו כולם מטות יבשות כשעת הנחתם ומטה אהרן לבדו פרח פרח לבדו ועדין המדבר רע יכול לדבר ולומר כי משה הכניס לפנים מטה פורח פרח וכתב שם אהרן עליו ולכן נעשה נס שני שאחר שהוציא משה את מטה אהרן מאהל העדות חזר בפני כל קהל ועדה ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדי' בפני כל העדה ואז תאלמנה שפתי שקר ולא יכלו לדבר עוד כלום :

עוד נתגלה הנס להיות המעשה הזה שלא כדרך טבע העולם כי מטבע העולם תחילה מוציא האילן פרח ושוהא מקצת ימים ויצץ ציץ ושוהא מקצת ימים וגומל שקדים האמנם במעשה הזה שלשה הדברים נעשו יחד ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים כולהו בבת אחת והוא מוכרח לדרוש כך דאי לא תימא הכי קשייא כי בשלמא ויגמול שקדים יוכלו העם לראות קבועות במטה עד עולם האמנם הפרח והציץ הקודם לשקדים מנין ראו אותו כל ישראל אם לא שנאמר ששלשה הדברים נעשו בבת אחת לפני כל הקהל יחד ובשלמא בחלום שר המשקים שהכל היה בחלום יכול לומר והנה גפן לפני וכו' והיא כפורחת עלתה נצה וכו' בעבור היות הכל בחלום ובדמיון האמנם המטה הזה שהיה בהקיץ במעשה כיצד יכלו לראות שלשה המעשים האלו יחד אם לא שנאמ' ששלשת הדברי' נעשו יחד בבת אחת בפניהם ובענין הזה יתבאר מ"ש רש"י ז"ל וז"ל ולמה שקדים הוא הפרי הממהר להפריח וראוי לדקדק כמ"ש ולמה שקדים והתשובה מבוארת בעבור שהיה המטה מאילן של שקדים ולכן תירץ במתק דבריו ואמר הן אמת שהמטה לא היה משקדים אלא מעץ אחר וכפי זה יקשה למה הוציא שקדים ולא פרי אחר ותירץ בשביל שהוא הפרי הממהר להפריח ונעשה הנס בעיני כל ישראל :

ועוד יגדל הנס כי מטה אהרן היה מונח בתוך המטות כולם כמש"ה ומטה אהרן בתוך מטותם ולא הניחו לאיזה צד כדי שיאמרו זייף בו או צד פלוני הוא רטוב יותר מחבירו וגם כל המטות היו מאילן אחד וכולם יבשים וזו יצאה רטובה ורעננה וגם הפריח פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים בפני כל ישרא' ואז שאמינו בה' ובמשה עבדו וכמו כן אמרתי בנדון דידן בנושא אשר הנעתי ואמרתי כי כללות ישראל שכינה עמהם בכל מקום מושבותיהם האמנם יש יתרון לחוסים בצלו של הקב"ה והם הפרישים יש

אחד

אחר גם קדש להתעדן בנועם ה' ולבקר בהיכלו · · וזהו האיש אשר אבחר בו אל העבודה הזאת מטהו יפרח לפני הקב"ה ומה טוב חלקו ומה נעים גורלו :

דרוש ראשון למשמרת ר"ח מנחם

המטות לבני ישראל · ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה' :

במדרש איכה רבתי וז"ל ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב · א"ר שמעון בן לקיש כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב · מאי טעמא ויבער ביעקב כאש להבה · וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל · עכל"ה :

ימים האלו והזמן **ה**זה הם נזכרים ונעשים ימי הספד ובכי שק ואפר יוצע לרבים בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר סובלים עול שעבוד בגלות המר והנמהר הזה אשר לא הטהרנו ממנו זה כמה וכמ"ש קהלת ע"ה לכל זמן ועת לכל חפץ אמרו כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו · ובפרט אחר תשלום האלף שנה של החרבן אשר עליהם אמ' המקונן ע"ה נתנני שוממה כל היום דוה . והרב מורנו הגדול זלה"ה פירש כי דו"ה הוא אותיות הו"ד נהפך וזמש"ה והוד"י נהפך עלי למשחית ירצה כי מדת ההו"ד נהפך לדו"ה בסיבת המשחי' וזהו מ"ש למשחית כלומר בסיבת המשחי' המקטרג עליהם · ואני מחדש במ"ש והודו כי מספ' הו"ד הוא ט"ו . והוא מש"ה יה עדות לישראל בשמם הראובני וכו' ונהפך לדוה אותו ההו"ד של שם יה שהיו ישראל מתפארים בו · ולכן אמר הכתוב שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה' הרי שהזכיר הודאה בשם זה וזה זה שהוא הו"ד נהפך עלי למשחית ונעשה דוה בסוד נתנני שוממה כל היום דוה · האמנם אחר האלף שנה של הגלות אם היו רוצים ישראל לעשות תשובה ולעסוק בתורה היו נגאלין · ולהיות כי ציון דורש אין לה לכן גם אנו צועקין ואוי אנו נעבים · ולכן קדמתי פתח דברי ואמרתי בזמן שהמטות לבני ישראל רוצה לומר בזמן שיש מטות יסורין על ישראל ראוי לראשי הנטו' לבני ישרא' לאמר לישראל זה הדבר אשר צוה ה' · לידע על מה אנחנו נלכדים ועל מה האריך קצנו ושמם בית תפארתנו עוד רמזתי במיל' המטות למ"ש הנביא ע"ה מקל שקד אני רואה וכו' · אמרו חז"ל מה שקד זה אינו נגמר פריו אלא לכ"א יום · כך ישראל עמדו בצער כ"א יום שבין שבעה עשר בתמוז עד ט' באב והנה מקל הם סופי אותיות אברהם יצחק ישראל ושקד הוא אותיות קדש · ועתה נתחלפו האותיות למקל שקד ועכ"ז ויאמר ה' אלי הטבת לראות והטובה היא כי שוקד אני על דברי לעשותו וכמ"ש חז"ל שהקדי' גלות יכניה לגלות צדקיה בעבור שירבין שם תורה וזמ"ש הטבת לראות כי שוקד אני את דברי לעשותו · עוד אמרו ומודע כי כנגד אלו הכ"א ימים של צער של ישראל יש להם כנגדם כ"א יום של טובה שבהם גומרים את ההלל ועליהם אמר הפסוק א"ך טוב לישראל · וכנגד שני פעמים כ"א כ"א אלו נאמר למשה אהי"ה אשר אהי"ה ואמר משה להקב"ה שדיה לצרה בשעתה אל יזכיר להם עתה מנין האהי"ה של ימי הצער אלא אהיה של הטובה לבדה והוא אומרו אהי"ה שלחני אליכם חזרנו להקדמתינו שראוי לאדם להצטער ולהתאבל באבלו של ירושלים אעפ"י שכבר עבר מדקאמר דוד קודם הבנין והשלים כ"ן כי לעולם חסדו · וסמיך ליה על נהרות וכו' במזמור הזה וכמש"ה אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני · ונפלת דוד הע"ה להתנבאת על חרבן ירושלים ועל כל העתיד לחיות ועל מה שעתידין ישראל לומר בעת שהגלה אותם נבוכדנצר הרשע והוא אומרו על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון · וראוי לדקדק כי הנה מילת שם · ומילת גם הם מיותרות ויספיק לומר על נהרות בבל ישבנו ובכינו בזכרנו את ציון · האמנם הכונה היא שישראל בוכים ומבכים אחרים בהזכיר מה שאירע להם · והוא אומרם שמעת שהלכו בגולה אשר יצאו מארצם מארץ ישראל לא נחו ולא שקטו ולא ישבו ישיבה בקביעות עד שהגיעו לנהרות בבל וזהו מ"ש על נהרות בבל שם ישבנו ולא במקום אחר ושמא תאמר כיון שישבנו שם כבר שכחנו את ציון ת"ל גם בכינו בזכרנו את ציון וכל כך היתה ישיבת קבע עד שהיה לנו פנאי עוד גם כן לבכות את ציון וזמ"ש גם בכינו בזכרנו את ציון ובזכרון דברים בעלמא תכף בא שינו הבכיה · והראשונים פירשו כי הסיבה שישבו שם על נהרות בבל ובכו; הוא להיות כי ראו את מי פרת העכורים ואת מימי חדקל שכולם הם מים עכורים והם לא היו מורגלים לשתות מהמים האלו כי אם ממימי ארץ ישראל הצלולים והטובים מי מעינות ובורות צלולים ולכן אמר הכתוב על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון · ואמר עוד על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו · מקום עם מה שאמרתי כי כל כך יצאו ישראל בבהלה ובחפזון בגלות עד שאפילו מי שהיה הכנור בידו לא הספיק להסיר אותו מידו ואתי עם מ"ש חז"ל שגלו ביום ראשון ומרוב הטירד' נפל בפיהם מזמור של יום רביעי והוא אל נקמות ה' אל נקמות הופיע וכו' · ולא הספיקו לומר וברעתם יצמיתם עד שהגלו אותם וזמש"ה על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו כלומר האמת הוא שהיה ראוי לנו בתוככי ירושלים לשבר אותם ולהשליכם על פני האדמה בעבור שכלי שנשתמש בו קדש לא ישתמש בו חול : האמנם בעבור היותה כלי שרת לא שיברנו אותם שאסור לשבר אותם בידים ולהשליך אותם לאיבוד · ולכן בלותה שעה שהגענו לבבל או על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו על אילני הערבה ולא השלכנו אותם לאיבוד בידים אלא מאיליהם יארע להם מה שידנה ה' והטעם שתלינו אותם שם על הערבים ולא לקחנו אותם עמנו למקום אשר היינו גולים בו הוא בעבור שראינו דנפיק מיניה חורב' ושם שמים מתחלל והוא אומרו מילת כי בכתיבת טעם · כי שם על נהרות בבל שאלונו שובינו דברי שיר · כלומר כל זמן שעדיין לא הגענו לבבל · לא היו מאמינים השבאים שעזב ה' את ישרא' בידם · האמנם אחר שהגענו לבבל שם שאלונו שובינו דברי שיר להיותם שם על המים בהשקט ובבטחה ולכן שאלתם היתה שירו לנו משיר ציון . והנה היגון והאנחה שלנו הוא שמחה להם וזמ"ש ותוללנו לשון יללה כלומר היללה שלנו היא שמחה להם · ולכן לא איכפת להם אם אנחנו יושבים בצער ויגון וקול יללה אשמיעה ומספד מר אביעה אלא ותוללנו שמחה להם ולכן היו אומרים לנו שירו לנו משיר ציון · ואנחנו לא השבנו להם כי אין אנו יכולים לשיר בעבור שלבנו נשבר ונדכה מן הגלות כי מה איכפת להם : האמנם תשובתינו להם היתה שהדבר הזה הוא אסור לנו וזמש"ה איך נשיר את שיר ה' הנאמר בביתו ובהיכלו על אדמת נכר וא"ו חוששנו מחטאת ואין אנו יכולים לומר כלום · ואעפ"י שמן הדין היה מותר להם לשיר את שיר ה' על אדמת נכר · כי אין זאת מהמצו' שמחויב האדם להרוג את עצמו ולא יעבור · האמנם לטעם אחר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני · והענין הוא בהיותנו נותנים טעם לשבח איעיקרא דמילתא למה נתקן השיר של הלוים על הקרבנות והנה בדרך כמו יש לו טעם

כדי

כדי לחבר מדת הדין עם מדת הרחמים· והנה הקרבנות
היו נעשים על יד הכהנים אנשי החס"ד· ולכן צריך לשתף
עמהם דברי שיר של הלוים שהם אנשי הגבור"ה וישב עולם
לפני אלהים· וכטעם הזה אני נותן טוב טעם גם כן למה
שהצריכו חז"ל להמצא שם גם כן בעת הקרבת הקרבנות
אנשי מעמד מישראל ולא נעלם מה שאמרו חז"ל שהיו שלוחי'
של כל ישראל וכו' ומצאת במקומו כי תדרשנו. האמנם כפי
דרך רמזהם מוכרחים להמצא שם גם מזרע ישראל קו
האמצעי מדת התפאר"ת ישראל· נמצאו שם כהני"ם לוי"ם
ישראל"ים שלשה הקוים שלמים חס"ד וגבור"ה ותפאר"ת·
וזהו בדרך רמז· האמנם כפי הפשט ירצה שידוע הוא עונש
והכפוי טובה· ונודע מ"ש חז"ל שלא לן אדם בירושלים ובידו
עון שנאמ' העם היושב בה נשא עון· ולא נעלמו מה שאמרו
הראשונים כי מלת עון אין לה שחר בעבור כי הקרבנות לא
היו מכפרים אלא על החטא שהוא שוגג· האמנם יתבאר
הענין עם מ"ש הפסו' הוי מושכי העון וכו' כי מחטאת יעשה
אח"כ עון. ולכן בהיות הקרבנות מכפרים על החטאות
בולם מתילא תיתי שלא יעשו עונות ולכן אמרו לא לן אדם
בירושלים ובידו עון להיות כי העיקר והם החטאים נמחלים
בכל יום ויום בעבור שתמיד של שחר מכפר על עבירות
שנעשו בלילה· ותמיד של בין הערבים מכפר על עבירות
שנעשו ביום· ולכן מחויבים ישראל לעורר שיר והודאה
בעת הקרבת הקרבנות· וזהו הטעם שנתנו שלא לשיר את
שיר ה' על אדמת נכר· כי אם בירושלים במקום שמתכפרי'
עונותיהם וזהו מ"ש אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני רמוז
מש"ה כי ימינך פשוטה לקבל שבים מדה כנגד מדה וכמו
שיד הימין של הקב"ה פשוט' לקבל שבי' ומכפ' בה עונותיהם
של ישראל· גם אני אם אשכחך ירושלי' תשכח ימיני· ותדבק
לשוני לחכי אם לא אזכרכי ואשיר את שיר ה' על אדמת נכר
ואם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי· והזכיר ימיני
ולשוני שני לשונות· כנגד מה שהיו צריכים לשני האברים
הנז' שהם הלשון והימין בעת שהיו מנגנים בכנורות· הימין
לנגן בו· והלשון לשורר בו ושמעתי מהחכם השלם כה"ר
בנימן הלוי י"ץ שפירש באופן אח' כי פסו' על ערבים בתוכה
תלינו כנורותינו הוא טעם למה על נהרות בבל שם ישבנו
גם בכינו וכו'· בעבור שבזמן היותנו עדין בירושלים
נתעצלו שם מלשיר את שיר ה' ועל ערבים בתוכה בתוככי
ירושלים תלינו כנורותינו. לכן מדה כנגד מדה פרע לנו
הקב"ה כי שם בחוצה לארץ שאלונו שובינו דברי שיר וכו'.
וכפי דבריו אני דורש מלת ערבים בתוכה· לשון ערבות
ושמחה כמו וערבה לה' מנחת יהודה וכו' כלומר בזמן שהיינו
שמחים בירושלים תלינו כנורותינו ולא היינו מנגנים בהם
בעת הקרבת התמידים. ועוד אני מוסיף נופך על דבריו
באמור הכתוב על ערבים בתוכה ואם הכונה היא על נהרו'
בבל הוה ליה למימר על ערבי' בתוכה של הנהרות וכמ"ש
על ערבים על יבלי מים האמנם בתוכה ירמוז על ירושלים
הנזכרת· עוד שמעתי מן הנז' שפירש מן שם החכם השלם
כמה"ר יהודה קריספין ז"לה שביאר בפסוק כי שם שאלונו
שובינו דברי שיר ותוללנו שמחה שירו לנו משיר ציון· עם מה
שאמרנו למעלה שאמרו חז"ל שבעת שנכנסו גוים להיכל היו
הלוים עומדים בשיר ונורק הפסוק הזה בפיהם וישב עליהם
את אונם וברעתם יצמיתם· ולא הספיקו לומר יצמיתם ה'
אלהינו עד שנכנסו הגוים להיכל ולא השלימו לומר יצמיתם
ה' אלהינו· והנה בפסוק הזה נזכר רעת ישראל ורעת
האומות· נזכרה רעת ישראל באומרו הכתוב שהקב"ה לא
עשה רעה לישראל אלא אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו
וזהו מ"ש וישב עליהם שהם ישראל את אונם וברעתם יצמיתם

וכמו שאמר הכתוב ותגוננו ביד עונינו· ועכ"ז גם לגויים
הרודים בנו יצמיתם ה' אלהינו והנה הגוים בעת שנכנסו
להיכל שמעו קללת ישראל בלבד ולא קללתם· ולכן כי שם
שאלונו שובינו דברי שיר כלומ' שאמרו להם ספרו לנו מה שיר
הייתם אומרים בעת שנכנסנו להיכל· וכשסיפרנו להם
שהיינו עסוקים בפסוק וישב עליהם את אונם וברעתם
יצמיתם שהיא ותוללנו היללה שלנו אז היה שמחה שלמה להם
ואז אמרו לנו שירו לנו משיר ציון· ולא כל שיר שלם כלומר
לא תשלמו הפסוק יצמיתם ה' אלהינו שהיא הרעה שלנו שא
שירו לנו משיר ולא כל שיר שלם· זהו מה ששמעתי מהנז'
ולי נלע"ד לומר שהגוים לא היו יודעים תשלום המזמור ולכן
היו אומרים להם בכל פעם שירו לנו משיר ציון המדבר רע
על ישראל· והנה ישראל היו רוצים לומר להם המזמור
ולהשלימו יצמיתם ה' אלהינו· האמנם מפני פחד האומות
כמנו וגמרו שלא לאמרו ונתנו טעם אמר איך נשיר את שיר
ה' הנזכר בו ישראל בירושלים על אדמת נכר· ואם תאמרו
מה לנא עוד בירושלים לכן חזר ואמר אם אשכחך ירושלים
תשכח ימיני וכו'· אמר עוד זכור ה' לבני אדום את יום
ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה· ירצה שאמר דוד
הע"ה. שאעפ"י שבני בבל עתידים לעשות רעה עם ישראל
לא עשו כל כך רעה כמו בני אדום· דאילו נבוכדנצר ואילו
השאירו את גדליה בן אחיקם· וגם לא היה רוצה להחריב
את בית המקדש· עד שבת קול היתה מפוצצת בהיכלו כמה
שנים והיתה אומרת עבדא בישא סק חריב ביתא דמארך
וכו'· ולכן אין עונו חמור כל כך כמו בני אדום· לכן אמר
הכתוב זכור ה' לבני אדום וכו'· אבל בת בבל לא הרשיעו
כל כך· ועכו"ז אמר בת בבל השדודה אשרי שישלם את גמולך
שגמלת לנו וכו'. ירמוז זה האשרי למלכות מדי ופרס
ששילמו שכרם היטב וכי בליליא קטיל בלשצר מלכ' כשדאה
וגם אח"כ אחשורוש השאלים להרע את עולליו של בבל שהיא
ושתי המלכה וניפץ את עולליו של בבל אל הסלע:
ולכן הזכירו הפסוקים שני פעמים אשרי אחד כנגד
מדי ואחד כנגד פרס· האמנם בבני אדום צריך שהקב"ה
בכבודו ובעצמו יקח מהם נקמה והוא אומרו זכור ה' לבני
אדום אתה בעצמך. עוד ירצה אם אשכחך ירושלים תשכח
ימיני עם מ"ש חז"ל בפסוק ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו
וימאן להתנחם והטעם הוא שמתנחמים על המתים ואין
מתנחמים על החיים והקדמה הזאת אתי שפיר מ"ש אם
אשכחך ירושלים תשכח ימיני בעבור שירושלים לא מתה שא
עדיין היא בחיים מיתה וכמו שפירשנו בפסוק כאיש אשר
אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו כלומר בה
עצמה שתחזור בעבור כי לא מתה ולכן איכיני יכול לשכוח
אותה ולא להתנחם עליה כלל ולכן אמר אם אשכחך ירושלים
תשכח ימיני וכן אפש' לאדם לשכח את ימינו גם את ירושלי'
אי אפשר לשוכחה· חזרנו להקדמתינו שראוי לנו לבכות
ולהתמרר ולגמר שעונותינו הטו אלה ומנעו הטוב ממנו ועל
מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר· ויאמר ה' על
עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי לא
בעת החרבן ולא הלכו בה אחר החרבן· וחז"ל האריכו
למעניתם בדברי חז"ל בביאור זה הפסוק ועוד לחז"ל:

במדרש פתיחתא דחכימי וז"ל ר' הונא ור' ירמיה
בשם ר' שמואל ברבי יצחק אמר מצינו
שויתר הקב"ה על עז'· ועל ג"ע· ועל ש"ד· ולא ויתר על
מאיסה של תורה שנא' על מה אבדה הארץ על עז' ועל ג"ע·
ועל ש"ד· אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורתי עכל"ה:

וראוי לדקדק במאמר הזה· בראשונה באומרו בלשון
הזה מצינו שויתר הקב"ה וכו' מה ענין הגילוי

שייך בזה ויספיק לומר ויתר הקב"ה וכו'. ואגב ראוי לדקדק הלשון הזה דנקט ואמר ויתר ולמה לא אמר מחל או סלח או אחד מלשונות האלו וא"ו האומר הקב"ה ותרן וכו'. עוד קשה טובא הדרשה הזאת ואין לה שחר והיא הפך מהמוסכם אצלנו שבכל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז וג"ע וש"ד שיהרג ואל יעבור וכיצד אמרו חז"ל ויתר הקב"ה על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד. עוד ראוי לדקדק אעיקרא דמלתא שאמר מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד ולא ויתר על מאיסה של תורה שנאמר על מה אבדה הארץ על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורתי ואימא אנא שמה שאין כתיב כאן הוא בעבור שלא עברו עליהם כלל ומי אמר לך שעברו עליהם ועכ"ז ויתר עליהם. ואדרבה יכולים אנו לומר שהואיל ולא הזכיר הקב"ה בהם שום עבירה אחר' הוא ראיה שלא נמצא בישראל שום עבירה אחרת זולתי על עזבם את התורה והן אמת שאם היה בהם איזו עבירה אחרת שלא היה הקב"ה מסתיר אותה אלא היה מגלה אותה כמו שגילה על התורה. עוד זיל לאידך גיסא ואימא שהן אמת שנמצאו בישראל ע"ז וג"ע וש"ד וגם שאר עבירות אחרות האמנם לא היו בהם שיגזור למלאת הסאה עד שעזבו את התורה ואז נתמלאת הסאה ואבדה הארץ. ומי אמר לך שויתר על כולם ולא ויתר על מאיסה של תורה. והמאמר הזה אומר דורשני:

והנלע"ד לבאר בו הוא. כי הנה בעל המאמר ע"ה מדי עוברו על פתח הפסוקים האלו נתקשה לו בהם ענין השאלה והתשובה הזאת. וכמ"ש חז"ל דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים וכו'. ולא ידעו להשיב עד שהקב"ה בעצמו השיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי וכו'. ומה צורך לעשות שאלה ותשובה ומעיקרא יאמר הקב"ה ויאמר ה' על עזבם את תורתי אבדה הארץ וכו'. עוד קושיא לן לבעל המאמר מעיקרא דמלתא למה היה צריך הקב"ה לגלות טעם על מה אבדה הארץ ומי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל ולה' הארץ ומלואה וכו':

ולכן כדי לתרץ שתי הקושיות הנזכרות התחיל בלשון הזה ואמר מצינו שויתר הקב"ה כלומר מציאה מצאנו דבר שאין הפה יכולה לגלות אלמלא שהפסוק בעצמו אומרו. והענין הוא שהנה הקב"ה בעת שהודיע את ישראל מה שיארע להם באחרית הימים אמר הפסוק כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו. באותה שעה העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר מעל הארץ אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון. והפיץ ה' אתכם בעמים וכו'. הרי מבואר בתורה שבעבור עון ע"ז. והוא אומרו ועשיתם פסל תמונת כל. ובעבור והשחתם והוא עון ג"ע. וכמש"ה כי השחית כל בשר את הארץ. והוא עון ש"ז שהוא ג"ע. ובעבור ועשיתם הרע והוא עון ש"ד. או ירצה ועשיתם הרע הוא ג"ע. וכמש"ה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת והיא ג"ע עם אשת אדוניו. ומ"ש והשחתם רמז לש"ד שהיא השחתת עולם הרי שהתרה הקב"ה על השלשה הדברי' הנזכרים ובישר אותם שאם יעברו על שלשה דברים הנז' שתכף ומיד יבער אותם מן הארץ בעבורם. והנה כפי האמור בתורה הרי ישראל מותרים ועומדים שבעת שיעברו על שלש עבירות הללו יתחייבו גירושין מן הארץ וגם הארץ תעזב מהם. וכפי זה תתגדל יותר הקושי' שהקשינו למעלה מה צורך בפסוק לשאול ולומר על מה אבדה הארץ ובודאי כאמור שלא אבדה כי אם בעבור שעברו על ע"ז וג"ע וש"ד כמו שגזר הקב"ה עליהם בתורה. האמנם בהיותנו רואים שנשאל הפסוק על מה אבדה הארץ ודבר זה נשאל לחכמים ונשאל לנביאים ושום אחד מהם לא השיב דבר עד שהקב"ה בעצמו השיב ויאמר ה' על עזבם את תורתי ולא הזכיר עון ע"ז וג"ע וש"ד שמע מינה שויתר הקב"ה על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד ולא ויתר על מאיסה של תורה. והדרשה הזאת היא דרשה מחודשת עתה ומציאה מצאנו אותה. ולכן פתח דבריהם התחילו ואמרו מצינו שויתר הקב"ה וכו'. ואמר ויתר לרמוז שהן אמת שנמצאו בישראל באותן השלשה עבירות הנז' והנה עון הע"ז נרמז כמש"ה מדוע הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר. וכאמור הכתוב כי כולם מנאפים עצרת בוגדים רמז עון הג"ע. וכאמור הכתוב את חנני בת עמי הרי נרמז ש"ד ויהיה כפשוטו חללי בת עמי ממש שהם הרגו אותם או נוכל לומר שנרמז הש"ד במש"ה חץ שחוט לשונם וכו'. הרי מפורש בכתובים שעברו ישראל על ע"ז וג"ע וש"ד ומדשאיל קרא אח"כ ואמר על מה אבדה הארץ והשיב הקב"ה על עזבם את תורתי ולא הזכיר עון ע"ז וג"ע וש"ד שמע מינה שויתר הקב"ה על שלש עבירות הנז'. וירצה מילת ויתר עם מ"ש חז"ל על ענין מעבי' ראשון של נבור עד שלש עבירות הקב"ה מוותר ומאריך אפו עמיה ואם אח"כ עושה הרביעית מגלגל עליו את כל הראשונות. ולכן לא אמר בעל המאמר מצינו שמחל הקב"ה או סלח שכונתו היא לומר שמחל או סלח אותם לגמרי האמנם אמר ויתר כלומר ויתר על הראשונה ועל השניה ועל השלישית האמנם בבא הרביעי' והיא מאיסה של תורה היא היתה עיקר הכל וגלגל עליהם את כולם ונמצא שעיקר הגזרה היתה על עזבם את התורה. ובכלל עם עזיבת התורה גם השלשה עבירות הנז'. במילת את המיותרת באמור הכתוב את תורתי ולא אמר על עזבם תורתי בלבד אלא את תורתי את מרבה לע"ז וג"ע וש"ד. האמנם בפירוש לא נזכרו. וזהו מ"ש על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד אין כתיב כאן מפורש בפסוק אלא ויאמר ה' על עזבם את תורתי כמנא התורה היא העיקר והשאר העבירות טפלים לה ונרמזו במילת את. והטעם שהתורה היא העיקר יובן עם מש"ה נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה ואמרו חז"ל שבעת שאמר הקב"ה בסיני אנכי ה' אלהיך תיכן כל העולמות כולם שישארו סלה. ואם ח"ו יבטלו ישראל את התורה העולם יחרב. ולכן אמר הכתוב על מה אבדה ויאמר ה' על עזבם את תורתי. ואחר שביארנו הפסוקים כפי שיטת בעל המאמר נבא אל ביאור הפסוקים בעצמם כפי פשטם. באומרם אסוף אסיפם נאם ה' אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל ואתן להם יעברום. וכפי חקה דרוש שני ביארתי ביאור זה הפסוק ועוד אוסיף ידי לבאר בו כי אין מדרש בלא חידוש:

וראוי לדקדק כפל אסוף אסיפם. ועוד ראוי לדקדק באומרו נאם ה' ונודע מ"ש חז"ל שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה וכמש"ה ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה אם כן אומרו נאום ה' קשה טובא. ואגב נדקדק אומרו אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה. שני משלים הללו למה. ואגב יתבאר מה צורך לכפות גם על העלים והוא אומרו והעלה נבל וקים ליה בדרבה מיניה. וכיצד יתלוה אל האמור מה שחזר ואמר ואתן להם יעברום:

האמנם הענין ירצה עם הקדם חז"ל שפירשו בפסו' ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ובמקומות אחרים פירשנו כמה פירושים בפסוק הזה ועוד נוסיף לקח טוב לומ' שמדת החסד והיא מתנ' חנם בראשית' לא תימצא זולתי עם הקב"ה שהוא המקדים לעשות חסד עם בריותיו קודם שהם יודו לפניו ויכירו בניסם וזהו מ"ש ולך ה' לבדך חסד. ואמר עוד שנגדל חסדך עוד עמהם כי אתה תשלם

תשלם לאיש כמעשהו בלבד עד שיעשה המעשה גמור ולא במחשבה בלבד שאם חשב לעשות עבירה ולא עשאה אינו נענש עליה עד שיעשה אותה במעשה גמור · ואמר עוד כמעשהו ולא כפגם שפגם למעלה בעת שעשה העבירה שלא כפי ערכו למטה · ואמר עוד כמעשהו בלבד ולא גם כמחשבתו בעבור שהרהורי עבירה קשו' מעבירה לכן אינו משלם לו אלא כמעשהו בלבד ולא כמחשבתו · עוד ביארו המפרשים כי אתה תשלם לאיש כמעשהו תכף בה שעתה ולא שעשה לו חשבון ואגודה של עונות והוא מש"ה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו וכו' · והוא מאמר הפסוק אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון וכו' · והנה בהקדמה הזאת נבא אל ביאור הפסוק של אסוף אסיפם נאום ה' · רוצה לומר בענין כזה שהקב"ה עושה חסד עם בריותיו להפרע מהם מדי יום ביומו ואינו מחשב להם אגוד' של עונות ראוי להזכי' בו שם ה' כי על טוב יזכר שמו ואין זה על הרעה ח"ו כי טובה היא זו בהיות נפרע מהם מעט מעט לקוטי בתר לקוטי ובזוזי בתר בזוזי ומ"ש אסוף אסיפם בתר אסיפה וזהו נאום ה' ועל טוב יזכר שמו · עוד נוכל לומר שמה שייחד הקב"ה שמו על המעשה הזה הוא בעבור שלא מסר אותם ביד שליח אלא בכבודו הגדול הוא בעצמו אמר אסוף אסיפם ולא אמסור אותם ביד שליח נאום ה' וכמו שביארתי בפסוק אתה סתר לי מצר תצרני וכו' ומצאת במקומו כי תדרשנו · וכפי פשט הפסוק בעצמו יראה כי הנה תחילה הקב"ה מתנהג עמהם ברחמנות לעשות אסוף אסיפה אחת תקוריית כנהוג שבעולם להיות אוסף הזקנים הראוים לאסיפה. ואם לא יספיק זכותם אז אסיפם לכל כללות ההמון העם יחד בחורים וזקנים · והטעם הוא בעבו' שנשארו כלי מגן וצנה ואין מי שיכפ' עליהם כי הנה תחילה גלו חורי יהודה והחרש והמסגר והם הב"ד והת"ח הדומים אל הגפן המשמח אלהים ואנשים · ואין ענבים בגפן · ואפילו הת"ח היותר קטנים מהם הדומים לתאנים אשר בתאנה שהם מתוקים כפי האוכל אותם גם הם סעו המה למנוחות ואין תאנים בתאנה · ודרך רמז ירמוז אל הת"ח העוסקים בסודות התורה הנמשלים ליין של הענבי' שכן יין בגמטריא סו"ד · ותאנים רומזים אל האתנים מוסדי ארץ והם התנאים העוסקים בפשט בלבד · ואפילו הבעלי בתים העשירים המחזיקים ביד לומדי התורה הדומים לעלים המגינים על האשכולות גם הם והעלה נבל ר"ל נעשו נבלים שאינם נותנים עוד צדקה לת"ח וגם התורה אשר מגינה על ישראל לעולם · גם כן עברו עליה ומ"ש ואתן להם התורה וגם היא יעברום שעברו על התורה לכן אסוף אסיפם נאום ה' ואפילו האסיפה הזאת היא ברחמנות אסיפה בתר אסיפה כאמור ולכן יחד הקב"ה שמו בפסוק הזה ואמר נאום ה' :

והנה כשמוע ישראל את הדברים האלו יוצאים מפי הקב"ה חפו ראשם ורעדה אחזתם חיל כיולדה ואמרו אם כן אחר כל זאת שכבר ננעלו שערי התחנה על מה אנחנו יושבים האספו ונבא אל ערי המבצר ונדמה שם כי ה' אלהינו הדימנו וישקנו מי ראש כי חטאנו לה' :

וירצה כי הנה בראות כללות ישראל המון העם את דבר ה' אשר דיבר אחזתם חיל כיולדה המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו ואמרו על מה אנחנו יושבים עוד שקטים ושאננים מאחר שכבר נגזר עלינו דין שמים. הלא אין לנו תיקון זולתי מש"ה לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם והוא המלאך המשחי' הנקרא זעם ולכן האספו ונבא אל ערי המבצר ונדמה שם עד ישקיף וירא ה' משמים · ומשיבים להם הנביאים שבהם הנה דבריכם טובי' מאד אם היתה הגזרה מאת ה' שהמלאך המשחית ישחית אתכם ואז אמר הנביא חבי כמעט רגע עד יעבור זעם המלאך המשחית · האמנם בנדון דידן הרעה יצתה מפי הקב"ה עצמו כמש"ה נאום ה' ולא די זה אלא שמדת הרחמים עם מדת הדין נתלוו יחד ונמנו וגמרו על הכלייה הזאת · והוא אומרו כי ה' אלהינו שהיה מיחד שמו עלינו ונקרא אלהי ישראל עתה נהפך עלינו בלהות וממדת הרחמים נהפך לאלהינו מדת הדין · והוא בעצמו הדימנו וישקנו מי ראש ולא מסר אותנו ביד שליח · אלא הוא בכבודו ובעצמו כמו שעשה במצרים דכתיב ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכתי כל בכור וכו' אני ה' ולא שליח אם כן כיצד נסתר מלפניו היסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה' והאמת כי הדין עמו כי חטאנו לה' אנחנו ונתחייבנו כל מה שנגזר עלינו · עוד ירמוז כמ"ש כי חטאנו אנחנו בעצמינו ולא נגזרה עלינו גזרה בעון אבותינו אלא אנחנו בעצמינו כי חטאנו לה' :

ולכן ראוי לנו לחפש אחר רפואה אחרת · והם הת"ח המרבים שלום בעולם כמש"ה וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך . אולי ישימו שלום בינינו ובין הקב"ה באמצעות עסק התורה אשר יעסקו בה אולי ישוב ה' וניחם על הרעה · וזמש"ה קוה לשלום ומשיבים מהם ובהם ואומרי' ואין טוב אפילו הת"ח שבהם אינם עוסקי' בתורה הנקראת טוב כמש"ה טוב לי תורת פיך ואמר ישעיה הנביא ע"ה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר · נמצא שאפילו הת"ח שכחו תלמודם ותורתם ולכן ואין טוב מציאות הזה גם הוא נתבטל :

ואז מחפשי' אחר רפואה אחרת והיא התפילה . וכמ"ש חז"ל כל המאריך בתפילתו אין תפילתו חוזרת ריקם · וזמש"ה לעת מרפא · והנה התפילה נתכנית בשם עת כמש"ה ואני תפילתי לך ה' עת רצון · וכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא · והתפילה הנקראת עת היא מרפא לישראל לכל מדויהם ולכל תחלואיהם וכמש"ה מרפא לשון עץ חיים · ומשיבים מהם ובהם ואומרים גם התפילה לא יתכן בעבו' שאמרו חז"ל שהתפילה צריכה כונה ומי שהוא טרוד פטור מן התפילה . וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפרק שלישי מהלכות תפילה וז"ל כונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכונה אינה תפלה . ואם התפלל בלא כונה חוזר ומתפלל בכונה . מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו וכו' . ואנחנו מבולבלי' וטרודי' מאד והוא אומרו והנה בעתה · והבעתה היא כי מדן נשמע נחרת סוסיו מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ וכו' · ובהיות אומר הפסוק מדן נשמע והל"ל בדן נשמע נחרת סוסיו וכו' · בא לרמוז ענין אחר כי אומרים כנסת ישראל ברמז הנה אל תבא עלינו עתה כבר מימים קדמוניו' ידענו כל זה מעת אשר שם ירבעם בן נבט העגל בדן מאות' שעה נשמע בב"ד של מעלה כי עתידים אנחנו לגלות מעל אדמתינו והארץ תעזב מהם וכו' וזהו מה שרמזו ואמרו מדן נשמע וכו' ויבואו ויאכלו ארץ ומלואה והוא כללות ארץ ישרא' עיר ויושבי בה והיא ירושלים :

ובראות הקב"ה כי ישראל מתחילים לבקש רפואה למכתם ואין ונכעלו כל השערים מלפניהם כב יכול מתכעס לראות כי לא חיפשו אחר המזור והרפואה אלא אחר שכבר נגזרה הגזרה · ולכן משיב להם כפי שיטתם לסתום כל הפתחים שרצו לפתוח · וכנגד מה שחשבו הם להאסף בתוך ערי המבצר אומר להם הקב"ה כי הנני אני בעצמי בגזרת שמים משלח בכם בתוך ערי המבצר שלוחים אשר לא יפחדו מערי מבצר והם נחשים וכמש"ה אם ישוך

בנחם בלא לחם ושליח דרחמנא הוא ושליחותיה קא עביד : וכנגד מה שביקשתם הת"ח המשימים שלום ומפרישים את ישראל בין מיתה לחיים אשלח לכם צפעונים המפרישים בין מיתה לחיים כמ"ש חז"ל בפסו' וכצפעוני יפריש וכו'. וכנגד מה שחשבתם להתפלל תפילות בפה. אמר אשר אין להם לחש. ועכ"ז עדין רחמי הקב"ה עליהם בהיות מכנה שמו ואומר ונשכו אתכם נאום ה'. והטובה היא שלא אמר הכתוב ונשכו אתכם והמיתו אתכם נאום ה'. אלא ונשכו אתכם בנשיכה בלבד בלא מיתה וכמ"ש חיצי אכלה בם ואמרו חז"ל חיצי כלים והם אינם כלים ובודאי הגמור שענין כזה להיות להם יסורין בלי מיתה רחמנות גדול הוא וראוי ליחד עליו שם ה' ולומר נאום ה' :

עוד ירנה נאום ה' מקושר עם הפסוקים הבאים אחרין והוא אומרו מבליגתי עלי יגון עלי לבי דוי. הנה קול שועת בת עמי וכו'. ירנה נאום ה' המתנעם כביכול ומאן להנחם בזכור מה שהבטיח לישראל ואמר להם בעת עשית המשכן ונתתי משכני בתוככ' ולא תגעל נפשי אתכם ואמרו חז"ל אל תקרי משכני אלא משכוני רמז להם שבזמן שישראל חוטאים המשכן או המקדש הוא מתמשכן בעדם והם ניצולים וזהו אומרו ולא תגעל נפשי אתכם. ולכן נאום ה' האומ' עתה מבליגתי עלי יגון בזמן שאני רוצה להתחזק ולהתאפק על יגוני ועל יגון בני לא אוכל להתאפק ואדרבה מתחזק עוד כאבי ועוד עלי לבי דוי עוד בראות קול שועת בת עמי וכו'. ויובן עם דברי חז"ל במדרש איכה וז"ל רבי חנינ' פת' הכי מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי מהו מבליגיתי מבלי שלא הוגין בתורה לקיים מצות ומעשים טובים עשיתי ביתי גיתי. ואעפ"כ עלי לבי דוי על בית המקדש הדה"ד על זה היה דוה לבנו וגומר. דכתיב הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים עכל"ה :

והנה כונת חז"ל היא פשוטה כי מילת מבליגתי היא בבידת הלשון ולכן דורשים בה שתי משמעיות דורשין תחילה נוטריקון מבלי הוגים בתורה. ועוד דורשים שנית המעשה והוא נוטריקון שני עשיתי ביתי גיתי והוא בית המקדש. ולכן עתה עלי לבי דוי הואיל וכבר החרבתי ביתי ועשיתי אותו גיתי כמ"ש גת דרך אדוני וכו'. אם כן עתה עלי לבי דוי כי הנה קול שועת בת עמי מאר' מרחקים האומרי' הה' אין בציון אם מלכה אין בה וכיצד יתכן שעשה שתי נקמות יחד שהחריב את ציון ומלכה אין בה. וכיצד הגלה אותנו לארץ מרחקים. והוא הבטיחנו בתורה ונתתי משכני וכו' קרי ביה משכוני ומתוך כך ולא תגעל נפשי אתכם ומדוע עשיתי שתי הנקמות יחד שהחרבתי את ביתי וגם הגלתי את בני ועלי לבי דוי מאד ובפרט בראותי שעדין שם שמים שגור בפיהם באומרם הה' אין בציון אם מלכה אין בה ולכן מאנה להנחם נפשי עליהם. ומשיבה מדת הדין ואומרת כמו שהם עברו על התורה גם אני עברתי על התורה מדוע חטאו לפני במזיד והלואי שחטאו בשוגג או לתאבון אלא מדוע הכעיסוני בפסיליהם וגם מוסיף על הכל בהבלי נכר שאין בהם ממש וכמו שהם עשו שלא כשורה גם אני ח"ו התנהגתי עמהם שלא כשורה :

משיבים ישרא' ואומרים עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו ובין חייתא למחבלתא הלכה ברא דעלובתא אוי לנו על שברנו כי עונותינו הטו אלה ומנעו הטוב ממנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. אז בראות הקב"ה שנכנעו בני ישראל והתודו את עונם והכירו את רשעם כביכול מתנחם על הרעה ואומר על שבר בת עמי השברתי קדרתי שמה החזקתני ירנה על שב' בת עמי שנשב' לכם והתחילו להכנע כביכול נשברתי בראות כי לא אוכל עוד לרפא אותם הואיל וכבר נגזרה גזרה וניתן רשות למשחית להשחי' אותם. ומה אעשה להם והלא כמה פעמים הזהרתי אותם על ידי עבדי הנביאים והוא אומרו הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם שירפא אותם מחולים. ובודאי שלא חסרו מישראל נביאים שהיו מחזירים אותם בתשובה. ובהיות הדבר כך עתה תתגדל הקושיא מאד יותר אם כן כי מדוע לא עלתה ארוכ' בת עמי מאחר שהיו בהם נביאים שהיו מוכיחים אותם. אם כן השתא אתי שפיר אומרו כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי. מאחר שלא חסרו מהם מוכיחים אותם. רחמיו של הקב"ה וכביכול ויבקש לבכות מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי וחז"ל נחלקו במדרש לראות מי אמר מי יתן ראשי מים. וכפי דרכנו שכביכול הם דברי הקב"ה אתי שפיר שהוא האומר מי יתן ראשי מים וכו'. ובמקום אחר הארכנו בביאור זה הפסוק ואמרנו שכונתו להאריך הבכי ושלא יפסק במהרה ועל כן אמר מי יתן ראשי מים דומה לאמבטי מלאה של מים ולא תהיה פיה רחבה מאד בעבו' שלא ישפכו ממנה הדמעו' בבת אחת אלא תצא ממנה מקור אחד קטן וצר דומה אל העין ומתוך כך ישאר זמן רב ויהיה שהות כדי ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי ובארתי גם כן שחללי בת עמי נקראו הצדיקים שמתו בעון הדור וכביכול מעלה עליהם הכתוב כאלו ישרא' הרגו אותם מאחר שמתו בעונם. עוד קראם חללי בת עמי לרמוז מ"ש חז"ל בפסו' נתנו את נבלת עבדיך שאח' שנכנסו בגולה ומתו נתכפ' עונם ונקראו עבדיך ולכן אמ' את חללי בת עמי כלו' אחר שנעשו חללים נקראו בת עמי. אמר עוד הקב"ה מי יתן והיה יתנני כירחי קדם בזמן שהיו ישרא' במדבר עשוים דגלי' ואעפ"י שהיה מלון אורחי' היה יותר טוב מזמן הזה. ואעפ"י שגם במדבר ימרוהו כמ"ש כמה ימרוהו במדבר. ואמר הכתוב ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם את ה' עכ"ז יותר טוב אז מעתה בעונ' כי בזמן הזה נמצא בתוכם עבירות חמורות והם ע"ז וג"ע וש"ד וכמו שביארנו במאמ' שביארנו באומרו מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז וג"ע וש"ד ולא ויתר על מאס' של תורה וכו'. וזהו מ"ש ואעזבה את עמי ואלכה מאתם כי כולם מנאפים עצרת בוגדים. וירצה דרך הלציי כי בהיות כולם כאחד מנאפים מוכרח הוא שיהיו עצרת בוגדים קהילת בוגדים לבגוד כל אחד באשת חבירו. ואח"כ וידרכו את לשונם לדבר לשון הרע לומר פלוני שכב אשה פלונית ופלוני שכב עם אשת פלוני. והם קשתם שקר והוא דרך רמז לביאות אסורות שמצינו שנקרא הברית קשת בכמה מקומו' וזהו מ"ש קשתם שקר וכו' וירצה שיעור הכתוב וידברו את לשונם לדבר לשון הרע על נשי חבריהם עם היות כי הם בעצמם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ וכו'. לכן כה אמר ה' צבאות לא מצאתי להם תיקון זולתי להיות צורף אותם ביסורין קשים ויסורין מבטלים עון וכמ"ש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב וזמ"ש הנני צורפם ובחנתי' ומוכרח הוא לעשות כך כי אין דרך אחרת זולתו כי איך אעשה מפני בת עמי כי סוף סוף בת עמי הם. ואמר כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבאינה ואל החכמות שלחו ותבואנה והדרשנים פירשו כי המקוננו' הם הנשים המקוננות ממש בכל אבילות ואבילות ולכן בהיותכם קוראים לאחת מהם בלבד. היא תלך ותקרא את כל חברותיה. האמנם ואל החכמות והם החכמות המוציאות הקינות מחדש שלחו כל אחת ואחת מהם אולי שתבואנה כל אחת ואחת בפני עצמה. ותמהרנה במהרה ותשנה עלינו נהי ותרדנ' עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים. ואמר ותמהרנה לומר מאחר

שמדבר ובא מפי הקב"ה עשה חשבון כאלו ככר בא ולכן ותמהרנה · אמר ותשנה עלינו נהי ולא על חרבן ציון · בעבור כי על חרבן ציון כי קול נהי נשמע מציון ואין אנחנו צריכים לבכות עליו אלא על עצמינו ולא על ציון · גדולה מזו כי הנהי הנשמע מציון צועק ואומר איך שודדנו · ואם הנהי הוא על ציון עצמה לא הוה ליה למימר איך שודדנו אלא איך שודדתי ובאומרו איך שודדנו ירמוז למי ששוכן בציון ובירושלים והם ישראל לכן אמרו ותשנה עלינו נהי ולא על ציון · ואמר הכתוב הנה עד עתה אמרתי כל זאת כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה וכו' . האמנם עתה אני מחדש לכם שאינכם צריכים עוד למקוננות ואל החכמות אלא אתם בעצמכם כי שמענה נשים דבר ה' ותקח אזנכ' דבר פיו ולמדנה בנותכם נהי ואשה רעותה קנה · ואם תאמר והלא אין בוכים על המת עד שימות לכן אמר הפסוק כי כבר התחיל הפורענות והוא אומרו כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותנו להכרית עולל מחוץ בחורים מרחובות וכו' :

והנה עם כל האמור נוכל לומר דרך אחרת במאמר הנז' באומרו מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז וג"ע וש"ד · ולא ויתר על מאוסה של תורה וכו' · ולא נעלם מה שדקדקנו בו :

האמנם עם האמור ירצה מ"ש מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז · והוא אומרו מדוע הכעיסוני בפסיליהם בהבלי נכר · ואמר הפסוק אח"כ על שבר בת עמי השברתי וכו' · נמצא שהקב"ה ויתר על מה שחטאו בע"ז מדקאמר על שבר בת עמי ועדין קרא אותם בת עמי · ועוד אמר שנית ארוכת בת עמי . ועוד אמר פעם שלישית את חללי בת עמי · ואח"כ נתרעם שנית הקב"ה על עון ג"ע באומרו כי כולם מנאפים עצרת בוגדים · ואמר אח"כ לכן כה אמר ה' צבאות הנני צורפם ובחנתים כי איך אעשה מפני בת עמי ועדין קרא אותם בת עמי כאמור · הרי שויתר גם על הג"ע · ואח"כ נתרעם הקב"ה פעם שלישית על הלשון הרע ועל השפיכות דמים הנמשך מן הלשון הרע כמ"ש חז"ל כי לכן נקרא תליתאי כי הורג שלשה האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו · והוא אומרו חץ שחוט לשונם שנמשל לשונם לחץ שחוט ההורג וכו' ועכ"ז אמר אחרי כן · על ההרים אשא בכי ונהי וכו' ואמרו חז"ל על ההרים הרמים נשיאי ישראל אשא בכי ונהי וכו' ואם לא היה מוותר עליהם לא היה בוכה עליהם הרי מפורש בפסוקים שויתר הקב"ה על ע"ז ועל ג"ע ועל ש"ד · האמנם אח"כ בהזכירו עון ביטול תורה כמ"ש מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי וכו' : אמר אח"כ לכן כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש · והפיצותים בגוים וכו' · וחזר ואמר כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות וכו · ותמהרנה ותשנה וכו' · כי קול נהי וכו' · כי שמענה נשים וכו' ; וכל הכתובים הבאים אחריהם כולם מדברים לרעה עד סוף ההפטרה נמצא שלא ויתר הקב"ה על מאיסה של תורה יען וביען שאין עסק התורה מעמיד העולם וכמש"ה אם לא בריתי יומם ולילה וכו' וגם עסק התורה היא אשר תגרום לבנין בית המקדש · ומצינו באבות העולם שכולם עסקו בתורה · האמנם מי שעסק בה ביותר וביסורין גדולי' וקשים היה יעקב אע"ה וכמ"ש הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותידד שנתי מעיני ואמרו חז"ל ספר תהילים היה עוסק בהם וכו' . ועוד מצינו שנטמן י"ד שנה במדרשו של שם ועבר לעסוק בתורה ועוד מצינו שמתחילת לידתו הקב"ה העיד עליו ויעקב איש תם יושב אוהלים · והנה בהקדמה זאת אוכל לבא עד דברי בעל המאמר שהצעתי בפתח עינים והוא אומרו ויבער ביעקב כאש להבה וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל :

והרב כמה"ר שמואל די אוזידה ז"לה הביא הפסוק בס' לחם דמעה ודקדק אמאי אין מרגיש בה אלא יעקב · ועוד דקדק אומרו תחילה מאי טעמא · ואח"כ אמר הה"ד · ותירץ ז"ל כי להיות שאברהם ויצחק יש להם בנים מכשים אחרים אינם מרגישים כל כך בפורענות ישראל ומתנחמים עם האחרים · כי אברהם יכול להתנחם עם בני ישמעאל ובני קטורה · ויצחק יכול להתנחם עם בני עשו · האמנם יעקב לא יש לו זולתי השנים עשר שבטים · לכן אמר כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב · מאי טעמא ויבער ביעקב כאש להבה יותר מהשתי אבות האחרים · והשיב הפסוק בעצמו משום דאכלה סביב ולא נשאר לא בנים אחרים זולתי אלו · אם כן ממילא תיתי כמו שבפורענות אין מרגיש בה אלא יעקב גם כשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב · הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל ולא אמר מאי טעמא אלא הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל זהו מה שפירש הרב ז"לה · והנלע"ד שלהיות נודע לנו כי לא נמצא באבות העולם מי שנצטער בצער גידול בנים כמו יעקב אע"ה לכן לעולם עד היום כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב מאי טעמא דכתיב ויבער ביעקב כאש להבה כי לעולם האש בוער בו לסיבת היותו משתדל על בניו בין בחייו בין לאחר מותו . כמו שאבאר לקמן :

האמנם עם מה שביארתי אני אתי שפיר שהנה נודע שכל הפורענות שבא לעולם הוא בעון ביטול תורה ולכן כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב שנשתדל בתורה בעה"ז וטרח עליה יותר משאר האבות וכמש"ה ויעקב איש תם יושב אוהלים · וממילא תיתי שגם כשהטובה באה לעולם בשביל התורה גם יגל וישמח בה יעקב ביתר שאת הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל · וזה נוכל לפרש בדרך כלל :

האמנם עדין ראוי לדקדק במאמר הזה שחולק עם מאמר אחר מוסכם מחז"ל על פסוק כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו וכו' ואמרו חז"ל שלעתיד לבא הקב"ה אומר לאברהם בניך חטאו וכו' ומשיב לו ימחו על קדושת שמך אומר ליעקב בניך חטאו וכו' ומשיב לו ימחו על קדושת שמך · אומר ליצחק בניך חטאו וכו' ומשיב לו רבש"ע בניך ולא בני וכו' הוי כי אתה אבינו על יצחק ע"ה נמצא כפי דברי חז"ל במאמר הזה שיצחק אע"ה הוא אשר מרגיש בפורענות ישראל ולא יעקב · וכנגד אמר בעל המאמר שלנו כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב · ודוחק הוא לומר מאמרים חלוקים הם מאחר שכל אחד מהם בתר קרא קא מסמיך דרשתו :

ונוכל · לתרץ כי התשובה היא מבוארת והחילוק הוא מבואר כי ענין ויכוח של הקב"ה עם' האבות אדרבה כולהו מתכוני' לכבוד הקב"ה ואדרבה דברי אברהם ויעקב מוסיפים חיבה להקב"ה על ישראל וכן הקב"ה משיב להם בעבור כבוד ישראל לא כסבי עיצא · ולא כדרדקי טיבותא · ויצחק אע"ה עם היותו מדת הדין הקשה בכל שאר המקומות הנה במקום הזה גם הוא נהפך להם לסניגור · וכונת הקב"ה להודיעם שרוצה להביא עליהם צרות ועדין לא הביאם · האמנם דרשת רפב"ל במאמר שלנו מדבר בשעת החרבן וכיוצא בו משאר פורעניות ישראל שכבר באו על ישרא' ובא להודיעו:

שאין

שאין מרגיש בהם אלא יעקב :

עוד ירצה ויובן הענין עם היותו מקדימים הקדמה אחרת והיא זאת כי נודע הוא כי מזרע אברהם אע"ה החריבו בית המקדש ראשון ביד בני ישמעאל ובני קטורה · ומזרע יצחק אע"ה החריבו בית שני והם בני עשו ולכן אמר בעל המאמר כשהפורענות באה ח"ו לישראל אין מרגיש בה אלא יעקב · בראותו שכל קרוביו באו עליו · ואפילו אם תימצא לומר שגם אברהם ויצחק הרגישו בחרבן בה"מ בעשו כמי שלא הרגישו מפני בושה שבני בניהם החריבו הבית שני פעמים · ולכן אין להם יכולת לקלל את בניהם אחר שהם ברכו אותם שאברהם אמר לו ישמעאל יחיה לפניך · ואמר לו הקב"ה ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אותו וכו' · וביצחק כתיב ואברככה לפני ה' וכו' אבל יעקב יכול לקלל אותם ולא איכפת ליה כלל · ואפשר לי לומר שנרמז זה בפסוק באומרו גדע בחרי אף כל קרן ישראל בבית ראשון : השיב אחור ימינו מפני אויב בבית שני ומתוך כך ויבער ביעקב כאש להבה להיות כי אכלה סביב רוצה לומר משני צדדיו מצד ימין בני אברהם · ומצד שמאל בני יצחק : וזהו מ"ש בעל המאמר מאי טעמא יעקב מרגיש הפורענות יותר מאברהם ויצחק אעפ"י שהם יותר זקנים ממנו והשיב משום ויבער ביעקב הוא לבדו :

ועוד ירצה לומר שיעקב מרגיש בפורענות יותר מאברהם ויצחק : להיות שיעקב נבטח מפי הקב"ה על יד הנביא והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וכו' כדי לשרוף את שאר האומות ועתה בראותו כי נהפך עליו בלהות והאש של האומו' שרפה אותו ושרפה את מקדשי ישראל · לכן הוא מרגיש בפורענות יותר מאברהם ויצחק שלא נתברכה בהם האש כלל · ויובן זה עם מ"ש חז"ל במדרש רבה בפ' דברים וז"ל ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' א"ר"בל אמר להם היום אתם ככוכבים . אבל לעתיד לבא לרב אתם עתידים להיות דומין לרבכם · כיצד כתיב כאן כי ה' אלהיך אש אכלה הוא · וכתיב בישראל לעתיד לבא והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה וכו' · והנה הבטיח הקב"ה את ישראל להיותם אש וקרא אותם בשם ישראל · לכן יעקב שהוא ישראל בזמן שהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב הנקרא אש ולהבה וממילא תיתי שבזמן שבפורענות אינו מרגיש בו אלא יעקב לבדו · כמו כן כשהטובה באה אינו מרגיש בה אלא יעקב הה"ד יגל יעקב ישמח ישראל ואיפשר לומר כי כנגד השני חרבנות אמר שני לשונות יגל יעקב ישמח ישראל :

עוד איפשר לומר עם מה שביארתי לעיל שהאמת הוא שבשהפורענות באה לעולם אין מרגיש בה אלא יעקב להיות כי הוא טעם צער גידול בנים יותר מן אבותיו וכמש"ה לא שלותי ולא שקטתי וכו' וממילא תיתי שגם בשעת הטובה אין מרגיש בה אלא יעקב ולכן דקדק בלשונו לבנות הגילה בשם יעקב לרמוז מש"ה וגילו ברעדה והטעם הוא שיעקב הוה ליה צער גידול בנים יותר מאבותיו וכמ"ש לא שלותי ולא נחתי ויבא רוגז וכל ימיו היה בצער · ומי שסבל צער כל ימיו אעפ"י שבאה לידו שמחה אינו שמח לגמרי · והוא משל למלך שהיה לו בן בכור ומת בתוך חופתו ונתעצב אביו מאד על מיתתו · ואח"כ זיכהו ה' וגדל עוד בנו האחר והשיא אותו אשה ועשה חופתו במקום חופת אחיו שמת · אעפ"י שהיה שמח ושוחק הנה בעין אחד שמח . ובעין אחרת בוכה בזכור מיתת אחיו וכך יארע ליעקב אע"ה הנה בגלות ישראל בבין בבית ראשון ובבית שני הרגיש מאד בפורענות ואעפ"י כן לעתיד לבא בבנין הבית השלישי בעזרת האל וחזרת ישראל לנויהם יגל מצד הבנין ומצד חזרת ישראל האמנם עדין נעצב על מה שאירע לאותם שמתו בשני החרבנות הראשונים ולכן אמר יגל יעקב · האמנם ישראל והם כללות האומה הישראלית עצמה בבואת הגואל אז ישמח ישראל לגמרי שמחה שלמה :

עוד ירמוז אל מה שדרשו חז"ל בשם יעקב שבזמן שישראל אינם רצוים לפני אביהם שבשמי' נקראים בשם יעקב על שם העקב ועל שם שלקח הברכות מאביו בעקבה · ולכן בשם יעקב כינה בשם גילה ואמר יגל יעקב האמנם בזמן שישראל הם רצוים לפני אביהם שבשמים נקראים בשם ישראל לרמוז לי ראש ולי ... ישראל שר ובלשון תוקף כמו וישר אל מלאך ויוכל ולכן שייך בו לשון שמחה שלמה שאין בה עצבות כלל ולכן כינה בו השמחה ואמר ישמח ישראל :

דרוש שני למשמרת ר"ח מנחם

ואחר תשבו והייתם נקיים מה' ומישראל · ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשבו והייתם נקיים מה' ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה לפני ה' :

במדרש רבה פתיחתא דחכימי וז"ל · ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך בת גלים אמר · ישעיה לישראל עד שאתם אומרים שירים וזמירים לפני ע"ז צהלי קולך בדברי תורה · צהלי קולך בבתי כנסיות : · בת גלים מה גלים הללו · מסויימין כים כך אבותיהם מסויימין בעולם · דבר אחר בת גלים בת גולים ברתהון דגלואי בתו של אברהם אותו שכתוב בו ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה · בתו של יצחק שכתוב בו וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה · בתו של יעקב שכתוב בו וילך פדנה ארם : הקשיבי הקשיבי למצותי · הקשיבי לדברי תורה הקשיבי לדברי נבואה הקשיבי לצדקות ומעשים טובים ' ליִשה ואם לאו לישה · הא אריה סליק עלך זה נבוכדנצר הרשע דכתיב עלה אריה מסבכו : עניה מן התורה · עניה מדברי נבואה · עניה ממצות ומעשים טובים : ואם לאו ענתות הא ענתותא אתי ומתנבא עלך דברי תוכחות דכתיב דברי ירמיהו בן חלקיהו וכו' · כיון שבא הפורענות התחיל ירמיה קונן עליהם איכה · עכל"ה :

ידיעה המוסכמת ומבוארת היא בכל דברי חז"ל שכל הקיבוץ כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ובמצות ובמעשים טובים ובעסק התורה ובתפילה וכמו שרמז הנביא ע"ה ואמר : אמר שומר אתא בוקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו אתיו · והנה כל הדברים הנז' נרמזו בפסוק הזה באומרו אמר שומר של עולם אתא בקר וגם לילה ואין הדבר תלוי אלא בארבעה דברים הנז' · וז"ש אם תבעיון רמז תחילה לתפילה וחזר ואמ' בעיו רמז לעסק התורה וחזר ואמר שובו רמז לתשו' וחזר ואמר אתיו רמז ואמ' הביאו בידכם מצות ומעשי' טובים ובאמצעות המעשי' הללו אולי יחנן ה' לבאות את שארי' יוסף וישיא את שבותינו ויבנה בית קדשנו והיכלינו ועל זה כיונתי פתח דברי ואמרתי ואח' תשבו והייתם נקיים מה' ומיש' כלומ' האמת הוא שהנבי' רמז בדבריו לארבע' דברים הנז' האמנם עיקר הכל תלוי בתשו' וזהו מה שאמרתי ואחר תשובו כלו' אחר שתשובו בתשו' ולא תהיה התשובה לפנים ויהיה טובל ושרץ בידו אלא והייתם נקיים תחילה מחטאתיכם בין מדברים שהם לפני ה' והם

עבירות

עבירות שבין אדם למקום · ובין מעבירות שהם בין אדם לחבירו וזהו מה שרמזתי ואמרתי מה׳ ומישראל. חזרתי גם כן לרמוז שתהיה תשו׳ העולה בין לפני ה׳ בין לפני׳ והוא מיש׳ גם כן · אז יתכן שישוב הקב״ה מחרון אפו · ויחזור לקבוץ את נפוצותינו כמש״ה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה׳ אלהיך וכו׳ . ולזה רמזתי עוד ואמרתי ונכבשה הארץ לפני ה׳ שרמז לקיבוץ שלישי ואחר תשובו לארצכם כימי קדם עוד איפשר לרמוז למ״ש חז״ל שהקב״ה עושה לצדיקים מחילות בארץ מחילו׳ תחת הקרקע ומתגלגלים בירושלם בעמק יהושפט ושם עתידים לחיות . וזהו מה שאמרתי ונכבשה הארץ לפני ה׳ שהם המחילות ואחר תשובו בהם לירושלים והייתם נקיים מה׳ מכל מיני חטאות ועונות וגם ומישראל רמז למ״ש חז״ל שעתידים להתרפאת מכל המומין שהיה בהם בזמן שמתו וכמש״ה אני אמית תחילה ואח״כ ואחיה המתים כמו שהיו בשעת מיתה במומם ואח״כ מרפא אותם והוא אומרו מחצתי ואני ארפא וזהו ומישראל · ואח״כ והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה לפני ה׳ תמיד אחוזת עולמים · וקרוב אל הקדמתינו זאת אמר חגי הנביא ע״ה בנבואתו על חרבן בית ראשון · ועל מה שעתיד להיות בבית שני · ואמר כי כה אמר ה׳ צבאות עוד אחת מעט היא וכו׳ · והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר ה׳ צבאות · וכפי האמת ופשט הפסוק הל״ל ובאו חמדת כל הגוים ומלאו את הבית הזה כבוד : ולא ומלאתי שהם דברי הקב״ה. ולכן אמר הפסוק הבא אחריו שאין הקב״ה צריך לעושר הגוים או לכספם וזהבם כלל . אלא הוא בידו ימלא את הבית הזה כבוד בהיות הוא עשירו של עול׳ וזהו מ״ש לי הכסף ולי הזהב נאם ה׳ צבאות · אם כן בהיות לי הכסף ולי הזהב לכן נאום ה׳ צבאות הוא לומר ומלאתי את הבית הזה כבוד אני בידי ולא אקח מהגוים מאומה כי לא להם לבנות בית לשמי · ועוד אוסיף עמהם תוספת טובה כי גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר ה׳ צבאות : ואתקן מה שגרם לחרבן הבית הראשון והוא השנא׳ חינם שהיה ביניהם ומתוך כך נתרבו המחלוקות ואין שלום אמר אלהי לרשעים ולכן גלו האמנם בפעם הזאת אתקן אותו הענין והוא אומרו ובמקום הזה אתן שלום ולא מחלוקות נאום ה׳ צבאות :

עוד ירמוז באומרו גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון למה שאמרו הדרשנים בפסוק חשב ה׳ להשחית חומת בת ציון נטה קו לא השיב ידו מבלע וכו׳ : ופירשו שמאז שחשב ה׳ להשחית חומת בת ציון בחרבן הראשון : מאותה שעה נטה קו הבנין לחזור ולבנות הבית השני והוא המקלקל ע״מ לתקן · וכמו שביארתי בפירוש פסוק ומוציא כלי למעשהו כלומר מוציא כלי ממה שהיה בעבור למעשהו השני שרוצה לעשות אותו יותר מפואר ומתוקן · ובהיות כונתו מקלקל ע״מ לתקן לא השיב ידו מבלע הבית הראשון ויאבל חיל וחומה יחדיו אומללו · ובהקדמה הזאת אבא אל ביאור דברי חגי הנביא ע״ה · ואמר לישראל אל תאנחו על כל מה שבזזו הגוים מירושלים ומבית המקדש · בעבור שאני הוא עשירו של עולם ואני הוא המעשיר לכל העולם ולי הכסף ולי הזהב נאום ה׳ צבאות שברא את כל צבאות העולם כמו שהם ומכין להם טרפם ומזונם ולי הכסף ולי הזהב נאום ה׳ צבאות · ויש לי לתת לכם כהנה וכהנה · ומענין בית המקדש עצמו אבש׳ לכם בשורה טובה והיא זאת כי גדולת הבית הזה האחרון · בהיותה מן הראשון כי מן אותה השעה גמרתי לעשו׳ אותו יותר מפואר מן הראשון ויותר מהודר מן הראשון · דאי לא תימא הכי קשייא להיות מכבד את האחרון בקלונו של ראשון לומר זה יהיה גדול מזה · ועוד קשה כי כל עמא ידעין כי גדולת הראשון היתה יותר גדולה מהשני שחסרו בו ה׳ דברים. וכן כתיב בעזרא ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקני׳ אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול וכו׳ : האמנם עם האמור ניחא · והנה בהיותו קורא אותו בשם אחרון רצה לומר שלא יהיה אחריו עוד בית אחר שלישי אלא שהבית השני יהיה סוף וקץ לצרות ישרא׳ · האמנם בהיות שישראל חטאו עוד גם בבית השני הוצרך הקב״ה להחריב גם הבית השני : והנה אנחנו ממתינים עד הבית השלישי שיבנה במהרה בימינו :

עוד ירמוז באומרו מן הראשון למש״ה טבעו בארץ שעריה וכו׳ כדי להיותם מוצנעים עד הבית השלישי בע״ה וזמש״ה כי גדולת של הבית הזה האחרון תהיה מן הראשון ממש ומן שעריו. ומן אבניו וכו׳ וזה יהיה בתנאי שיהיו ישראל ראוים להעשות עמהם נסים שיהיו צדיקים וכשרים וזריזים בארבעה התנאים אשר הזכרנו · ונוכל לומ׳ כי איפשר שגם שלמה הע״ה החכם הגדול המוסר תוכחת אמתי לכל העולם רצה לרמוז בדרך כלל בדבריו שהאמרים בצדק · אל הארבעה דברים שאמרתי והם תחילת הכל סור מרע והיא התשוב״ה · ואח״כ ועשה טוב והם מצות ומעשים טובים · ואח״כ עסק התור״ה · ואח״כ התפלה · והנה דוד הע״ה אביו רמז אותם ברמז ואמר בטח בה׳ ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה · והנה דהע״ה התחיל ואמר לדוד אל תתחר במרעים · ופירש מה הוא התחרות הזה ואמר אל תקנא בעושי עולה כי מאמונת הקנאה יבא לידי שנאה ותחרות · ותדע למה ציויתי אותך אל תקנא בעושי עולה בעבור כי הם הבל וריק כי כחציר היוצא מהרה ימלו וכירק דשא יבלון · אלא החזק בארבעה דברים והם תחיל׳ הכל סור מרע והתרחק מן העבירה ובטח בה׳ : כי הבוטח בה׳ חסד יסובבנו · ואח״כ ועשה טוב והם מצות ומעשים טובים . ואח״כ שכן ארץ והוא עסק התורה שלא ניתנה אלא בארץ ולא בשמים היא כמש״ה בעת נתינת התורה בויכוח של המלאכים עם הקב״ה ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ · גם ירמוז אל מ״ש בביאור פסוק אנכי תכנתי עמודיה סלה ואח״כ ורעה אמונה והיא התפלה שהיא הגורמת שיאמין האדם בהקב״ה שהוא פותח את ידיו ומשביע לכל חי רצון · וזהו מש״ה ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה · ואיפשר לומר שאמר ארבע לשונות : למד דעת את העם א׳ · ואזן ב׳ · וחקר ג׳ · תקן משלים ד׳ : כנגד ארבעה דברים שזכרנו והם תשוב״ה. ומצות · ותור״ה ותפילה · וזהו בדרך כלל כאמור · האמנם בהיותנו מפרשים הפסוק בתורה לבדה ירמוז אל ארבעה דרכים שהתורה מתפרשת בהם וסימנם פרד״ס פש״ט רמ״ז דר״ש סו״ד וכנגדם הזכי׳ ארבע לשונות למ״ד דעת ואז״ן וחק״ר ותיק״ן . וזהו בדרך כלל בפסוק. האמנם עדין יש דרשות בפסוק : באומרו ויותר שהיה קהלת חכם וכו׳ :

ויותר להודיע כמה דברים טובים נמצאו בקהלת כאשר נודע שמו בכל הארץ · ועוד נמצא בו דבר טוב עולה על הכל כי מלבד שהיה חכם לעצמו : עוד היה מלמד לאחרים . וזמ״ש ויותר שהיה קהלת חכם כלומר לעצמו · עוד למד דעת את העם גם כן. ואם יקשה בעיניך כי לא יוכל לתת דעת באדם אלא הקב״ה לבדו · וכמו שאנו אומרים בברכה הראשונה של האמצעיות אתה חונן לאדם דעת ולא זולתך ומלמד לאנוש בינה · ולכן וחננו מאתך דעה ובינה והשכל לכן פירש דבריו ואמר מה שאמרתי עוד למד דעת את העם : רוצה לומר ואזן וחקר תקן משלים הרבה

ועשה אזנים לתורה וכו' ומאמציו' כל המעשים האלו שעשה קארינן ביה מפש עוד למד דעת את העם :

עוד ירצה קרוב אל האמור · וירצה כי כמוהג שבינו לם כזמן שהאדם הוא בשפלות הוא מתנהג עם כל בני האדם בשפלות האמנם בזמן שעולה לגדולה אינו מכיר עוד את אהוביו ואת ריעיו הראשונים האמנם בקהלת כתיב ויותר שהיה קהלת חכם כלומר כל מה שהיה קהלת נכנס בחכמה ועולה לגדולה אדרבה היה מתדבק עם בני האדם השפלים ועם כללות המון העם ועוד למד דעת את העם . ולמי שלא יכול להבין . כל כך היה עושה לתורה אזנים וחקירות ובדיקות ומתקן לה משלים עד שהיה לומד אותה אותו החסר דעת · וכמו שמצינו שבתחילת מלכותו לא שאל לא עושר ולא חיים ולא נפש אויביו אלא חכמה · והוא אומרו ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה · ואמר שלש לשונות ואזן וחקר ותקן משלים הרבה · כנגד שלש כתות הנמצאות בכללות המון העם ולכן בתחילה אמר בכללות עוד למד דעת את העם רוצה לומר לכללות המון העם · ואח"כ פרט וכנגד האת"ח שבישראל אמר ואזן · וכנגד הבינוניים שבהם אמר וחקר · וכנגד המון דלת העם אשר דעתם הם כנשים אמר תקן משלים הרבה · בעבור כי המון העם אינם מבינים אלא במשלים ובענין הזה תמלא הארץ דעה את ה' :

עוד ירמוז אל דין מוסכם אצלינו · והביאו הרמב"ם ז"ל. בהלכות סנהדרין בפרק ששי וז"ל · ואם אמר כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני שמא טעיתם כותבים ונותנים לו וכו' · וכן כתב בעל הלבוש ז"ל · בהלכות דיינים · בסימן י"ד סעיף ו' וז"ל · בעל דין שאמר לדיין כתוב לי מאיזה טעם דנתני וכו' · כותבין ונותנין לו · והוסיף לומר וכן אם יראה לדיין שהבעל דין חושדו שהטה הדין כנגדו צריך להודיעו מאיזה טעם דנו אפילו אם לא ישאל הבעל דין כדי שיהא נקי מה' ומישראל · ואפשר לומר שזהו מ"ש הפסוק שהנה קהלת ע"ה היה לו יתרון אחד על כל ישראל שהוא מלך ישראל · ומכח חק דת המלכות כדינא דמלכותא יכול לדון כל מה שירצה · ועוד יתרון אחר נמצא בו להיותו גם כן חכם בסנהדרין ומופלא ב"ד · אם כן מצד שתי הגדולות האלו לא היה צריך להתנהג כשאר הבתי דינין אלא ידון כל מה שיראה בעיניו . ועולה על הכל כי לב מלך ביד ה' אם כן הדין שלו יקוב את ההר מכמה אפי מאחר שרוח ה' נוססה בו והכתוב העיד עליו ויחכם מכל האדם · וזמש"ה ויותר שהיה קהלת חכם · כלומר ועוד יתרון אחר נמצא בו שהיה חכם · מלבד המלכות שהוא מפורסם ולא צריכה למימר · ועכ"ז התנהג מאד בחסידות גדולה בדין שלו . שבהיות שהעם באים אצלו לדין והיה רואה שהבעל דין חושדו היה מודיעו מאיזה טעם דן אותו · ולא צריכה למימר אם הבעל דין בעצמו היה שואל ממנו כתבו ותנו לי מאיזה טעם דנתוני וזמ"ש עוד למד דעת את העם ואמר עוד למד שני למודים · למוד אחד לבעל דין ששאל ואמר הורוני מהיכן דנתוני · ולימוד שני למי שלא היה שואל בפיו אלא שהיה נראה לו שהבעל דין חושדו וכו' · כדברי בעל הלבוש · ולא צריכה למימר אם היה הבעל דין נבון ויודע ספר שהיה מראה לו בספר · האמנם אפילו אם היה עם הארץ ואינו יודע לקרו' לכן שואל ואומר כתבו ותנו לי להראות למי שהוא בקי לא מנע ממנו וזמש"ה עוד למד דעת את העם למי שיודע ספר · ואזן וחקר ותקן משלים הרבה לעמי הארצות כדי שיבינו הדבר אפילו בדרך משלים : כדי שיהיה נקי מה' ומישראל · והשתא אתי שפיר לכנות אותו בשם חכם ולא בשם מלך . בעבור שאם היה מכנה אותו בשם מלך אין רשות לאדם להשיב על דבריו אעפ"י שהוא נותן לו רשות בעבור שהמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וכמש"ה שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך · האמנם כשמזכיר אותו בשם חכם · הנה חכם שמחל על כבודו כבודו מחול ויכול אתה להתוכח עמו :

עוד ירמוז לומר כי מלבד החכמה שהיתה בקרבו ובתוך מיצין · מלבד זה היה מוציא דבר מן הכח אל הפועל ועוד למד דעת את העם כשבל פק ידו נטויה כי עשה לדורות שלשה ספרים הק' שיר השירים שאמרו חז"ל כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים בהיות הוא אוזן לכל התורה · אמר ואזן · וכנגד ס' קהל"ת שהוא בחקירות ובדיקות מה היה האדם · ומה יהיה וכו' · אמר וחק"ר · וכנגד ס' משלי שאין לך כל פסוק ופסוק ממנו שאין בו כמה משלים אמר תק"ן משלים הרבה :

עוד ירצה לומר בפשוטו שלא היה שבע בעצמו ממה שעסק בתורה אלא אדרבה כל מה שהיה מזקין היה מחפש אחר התורה · וכמו שאמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני · וזהו מש"ה ויותר שהיה קהלת מלך וחכם גדול לעצמו · ועוד מלמד לאחרים למי שיודע · ולמי שאינו יודע היה מלמד אותו כאזן וחקר וכדברי משלים . ועכ"ז עדיין בקש קהלת למצא דברי חפץ של תורה וכמו שאמר אמרתי אחכמה לעתיד להראות שעדין אינו חכם וזהו מ"ש עדיין בסוף כל ספריו בקש קהלת למצא דברי חפץ וכו' · וכמש"ה תן לחכם ויחכם עוד · ולכן בקש קהלת למצא רב להתלמד ממנו :

עוד ירצה בקש קהלת למצא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת · והענין הוא שאחר שנתחכם הרבה קהלת עדין רצה להתחכם יותר ובקש קהלת למצא דברי חפץ והיא התורה וקרא אותה דברי חפץ לרמוז מ"ש חז"ל אין אדם למד תורה אלא במקום שלבו חפץ · וביקש אם יותר טוב הוא לאדם לשמוע התורה מפי סופרים והם התלמידי חכמים הנקראים סופרים כמש"ה איה סופר איה שוקל · או לעסוק בתורה מפי ספרים ויאירו עיניו בהם · וזמ"ש בקש קהלת למצא דברי חפץ . והקב"ה האי' את עיניו ומצא את תשובתו מפורשת בתורה כי אי אפשר לזה בלא זה . ואי אפשר לזה בלא זה ושניהם כאחד טובים · והדבר הזה מפור' במה שאמר ה' אל משה · דכתיב ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר · ושים באזני יהושע וכו' · ופירושו הוא בתחילה כתוב זאת זכרון בספר כדי שישאר הזכרון לעולמי עד בבל תשכח · וזהו מפי ספרים תחילה · ואח"כ מפי סופרים מפי משה ליהושע אמור לו ביאור כל הדברים שלא ניתן להכתב בכתב · וזמ"ש [illegible] דברי אמת כלומר ומצא כתוב בתורה · שזו היושר שצריך האדם להתנהג בו הוא דברי אמת · דברי הוא בע"פ מפי סופרים ואמת הוא בכתב מפי ספרים · וכמו שאמרו חז"ל במגילה על מילת אמת כאמיתתה של תורה · ונתן טעם למה שהיה יכולים להקשות ולומר וכי מאחר שכתוב בתורה מה צורך עוד לדברי חכמים · ולכן חזר ואמר דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד · כלומר האמת הוא כתוב בתורה שבכתב · האמנם הם צרורים וחתומים כדברי הספר החתום · ולכן צריכים הם לדברי חכמים שהם כדרבונו' מה דרבן זה מלמד את הפרה כך התלמיד חכם מלמד לאנשי דורו בזמן שהם כראוי משכימים ומעריבים בבית המדרש · וזמ"ש וכמשמרות נטועים יושבים נטועי' בבית המדרש ומשמרי' אותו כמש"ה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמו' מזוזות פתחי · לשקוד על דלתותי בבוקר בזמן שעדין הדלת הוא

סגור

סגור ואיש לא נכנס בו ונקרא משכים לבית המדרש · לשמור מזוזות פתחי הוא בערב שלא הניח בו אדם ויצא קודם ממני וזה נקרא מעריב · ומתוך שעשה כך נקרא בעלי אסופות שאסף כל הסברות שנאמרו בבית המדרש ונעשה כמעיין המתגבר וכנהר שאינו פוסק · ויוכל להוציא הדין לאמתו · ואעפ"י ששמע סברות הפכיות זה אוסר וזה מתי' · זה מחייב וזה פוטר. אלו ואלו דברי אלהים חיים כולם נתנו מרועה אחד · ואין לו זולתו מה שאמרו חז"ל אחרי רבים להטות ואחר שקיים דבריו כאמור צוה עוד צווי אחר והוא אומרו :

ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר :

ירצה לומר ויותר ממה שהכר ליוויך שאעפ"י שמפי ספרי' הוא העיקר עכ"ז צריך אתה אח"כ לדברי סופרים המבארים דברי הספרים. עוד אני מזהיר היום זולת אחרת. שלא תטרח לעשות ספרים הרבה · בעבור כי התורה היא רחבה כמ"ש דוד הע"ה לכל תכלה ראיתי קץ · שאמנם רחבה מצותך מאד ואין לה קץ ומה יוכל האדם לכתוב עד שיכתוב האמנ' הקורא בהם בע"פ כל זמן שלומד בהם טועם בהם עטר בשר ומחדש בהם חידושים בהיות שבכל יום ויום נראים בעיניו כחדשים. האמנם בזמן שהם כתובים לפניו נראים בעיניו כישנים וזהו מ"ש ולהג הרבה יגיעת בשר :

ושמעתי טעם הלצי מפה הרב כמה"ר ישעיה אשכנזי זלה"ה עם מה שאמרו חז"ל :

באבות פרק ששי וז"ל · הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי עכ"ל · וממילא תיתי שמי שאינו אומר דבר בשם אומרו שמעכב את הגאולה מלבא בעולם : ואמר הרב ז"ל שכל מי שעושה ספרים הרבה לא ימנע בהם מלכתו' איזה דבר או איזה חידוש ששמע מאחרי' ושכח מי אמרו ומחשב אח"כ בדעתו שהם חידושים שלו וכותבם ודורשם משמו של עצמו ומתוך כך מעכב את הגאולה מלבא בעולם · ואפשר לומר שזה רמז קהלת באומרו ויותר מהמה בני הזהר · כי עשית ספרים הרבה גורם אין קץ בעולם ומעכב את הגאולה :

אמר עוד קהלת ע"ה סוף דבר הכל נשמע את האלהי' ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם :

וכהקדמת הרב ז"ל יכולני לקשור זה הפסוק עם הפסוק שלפניו ולומר כי העושה ספרי' הרבה מלבד שאין קץ ומעכב את הגאולה כמו שאמר הרב ז"ל עוד יש לו ענין אחר וכושה יתירה עפ"י מ"ש חז"ל כי בעת יציאת האדם באים מלאכי [illegible] ומשמיעים לו כל התורה שלמד בה בעה"ז . ואם המלאך ימצא בה איזה דבר [illegible] שגנב מאחרים ואמר אותם משלו נענש כל כך עונש עליה · וזהו מ"ש הסוף דבר הכל נשמע כי בסוף דבר של האדם הכל נשמע · ואפשר שיענש על מה שגנב אפילו דברי תורה · וזה יכנס בכלל את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם :

עוד ירצה קרוב ש הנז' : וירצה ביאור הפסוק עם מה שאמרו חז"ל כי אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בתורה אפילו אחר כמה דורות עד דור האחרון נמסרו למשה בסיני וכל אחד קיבל את חלקו וכמ"ש ישעיה הנביא ע"ה מעת' היותה שם אני ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו · וזמש"ה סוף דבר כלומר כל מה שיתחדש בדיבור בתורה [illegible] שניתנה בסיני עד יום הקץ האחרון הכל נשמע בסיני בעת נתינת התורה · כמש"ה וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · ומה ת"ל לאמר אלא כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש לאמר · כבר אמר אותו הקב"ה בסיני . וזמש"ה הכל נשמע · אם כן מאחר שהכל נשמע מסיני כיצד תתגאה לומר דבר שאינו שלך ותאמר שהוא שלך · שאמנם את האלהי' ירא ואת מצותיו שמור זה תלוי בידך ולא נשמע בסיני שא כי זה כל האדם ביד האדם תלוי כלל סגולה בידינו הוא :

כי את כל מעשה · שיעשה האדם בעה"ז על הכל · האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע · והנה מ"ש אם רע אתי שפיר · האמנם מ"ש אם טוב אין לו שחר · ועם האמור אתי שפיר אפילו אם טוב והוא עסק התורה אם אמר על דבר שאינו שלו · שהוא שלו האלהים יבא במשפט ומכל שכן ואם רע שהאלהים יביאהו במשפט :

ושמעתי מרגלית אחת בפסוק הנזכר מפה קדוש הרב המקובל האלהי כמה"ר משה קורדווירו זלה"ה · עם מה שאמרו חז"ל · כי בעת יצירת הולד גוזר הקב"ה על אותה הטיפה מה תהא עליה אם חכם ואם טפש אם עשיר ואם עני · אם גבור ואם חלש · וכו' האמנם צדיק ורשע לא קאמר · וזמש"ה סוף דבר הכל נשמע · כלומר כל מה שיארע לאדם מיום שנולד עד סוף דבר עד יום שימו' הכל נשמע מקודם שיבא לעה"ז · שאמנם את האלהים ירא ואת מצותיו שמור והוא שיהיה צדיק לא קאמר אלא זה תלוי ביד האדם עצמו ולא ביד הקב"ה · וקרוב אל הנז' שמעתי מן החכם השלם כה"ר מאיר אלפתאה נר"ו · בפסוק לפעולות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי ארחות פריץ · והכונה היא כי כל פעולות האדם תלוי בדבר שפתיך קודם שיבא לאויר העולם · שאמנם אני בידי בלבד תלוי ארחות פריץ אם גהיה שאדם רשע או צדיק · ועכ"ז כורע הוא כי הבא ליטהר מסייעין אותו ולכן תמוך אשורי במעגלותיך בל נמוטו פעמי · ועם האמור אדרשתי לדרוש גם הפסוקים הקודמים והם מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה משרים ירמוז למה שאמרנו כי הכל גזור מאת הקב"ה קודם שיצור האדם וזמ"ש מלפניך משפטי יצא המשפט אשר יארע לי כל ימי מלפניך יצא להיות כי עיניך תחזינה משרי' ואתה בחנת לבי וכליותי ופקדת עלי לשר הממונה על הולד ועל הטיפה ההיא מה תהיה עליה · והוא נקרא לילה כמש"ה והלילה אמר הורה גבר ופקדת אותו שלא אסיה כפל כמ"ש חז"ל וצרפתני כל תמצא וזמותי בל יעבר · פי' שאמרתי שלמה אין אומרים מנן דוד וצרפתני כל תמצא כי מאומה ואתה ידעת הכל קודם שנבראתי להיות שלפעולות אדם אשר יעשה בכל ימיו כולם הם בדבר שפתיך קודם שנולדתי · אמנם אני שמרתי ארחות פריץ כי ענין צדיק ורשע לא קאמר וזה תלוי בידי ועם כל זה אחלי יכונו לפניך שתעזרני ותסמכני ביראתיך כמ"ש חז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו וזמ"ש תמוך אשורי במעגלותיך בל נמוטו פעמי · גם ירמוז אל מ"ש במקום אחר בפסוק חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך ואמרנו חשבתי אם יותר טוב הוא ללכת אל בתי ע"ז ולא לעבדם ובסוף ערין · או אם יותר טוב שלא ללכת שם כלל ולא לבא לידי נסיון ומתוכו נבא לידי בזיון · ואח"כ גמרתי בדעתי שיותר טוב ואשובה רגלי אל עדותיך וזהו מה שרמז כאן ואמר תמוך אשורי במעגלותיך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ולא למקום אחר והטעם הוא לבל נמוטו פעמי שמא ח"ו יצא מן הכלל ונלע"ד כי לכן הסמ"ך של סוף דבר היא גדולה מהאותיות הנחלות לרמוז כי כל מה שעתיד לעבור על האדם בכללות ימיו הכל נגזר על האדם קודם שנולד חוץ מיראת שמים ובהיות שהוא מותרה ועומד מפי הקב"ה לכן בעת מיתתו מעבישין אותו בדין ובשורה ולכן סמך אל הנז' כי את כל מעשה · האלהים יבא במשפט על כל נעלם מאחר שנבטוח על הכל ולא מיבעיא על הרע שא אפילו על הטוב אם לא עשה אותו כראוי כמו שאמרנו נענש עליו :

והטוב

והטוב הוא התורה כמש"ה טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: הורנו להקדמתינו שהשתא ומה אם בזמן שהאדם עוסק במצות ובתורה אם ח"ו יהיה בחותו צעק גר מה של עון נענש עליהם קל וחומר בזמן שישראל מונעים עצמם מן התורה ומן המצו' שנענשו' עליהם ונחרבת הארץ כמש"ה ויאמר ה' על עזבם את תורתי ובנין זה המבואר גם כן במאמר שהנענו בפתח עינים באומרו ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך בת גלים. אמר ישעיה לישראל עד שאתם אומרים שירים וזמירים לפני ע"ז צהלי קולך בדברי תורה וכו':

וראוי לדקדק במאמר הזה תחלה. מה צורך אל הפתיחה הזאת בפסוק הזה. והוא דקדוק נהוג בכל מאמרי חז"ל. ואח"כ יהיה מוכרח לבאר מה שייכות יש לפסוק צהלי קולך בת גלים: עם פסוק איכה ישבה בדד. ואח"כ יהיה מוכרח לבאר כל פסוק מהשנים הנזכרים כל אחד לבדו כפי פשטו:

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא כי הנה ר' אבא בר כהנא ע"ה מדי העלותו את ירושלים על ראש שמחתו מדי ימים ימימה יתלוו עבדי ה' הזוכרים את חרבן ירושלים ועוסקים במגילת קינות כחוב המוטל עליהם נפה והביט בריש בפא כהתחולי פורענותא דאומרו איכה ישבה בדד העיר רבתי עם וכו'. והיא שאלה מוכח איכה נהיתה הרעה הגדולה הזאת בעיר ואם בישראל מקום המשפט שם עלו שבטים שבטי יה וכו'. האמנם אח"כ ננעלו שערי תשובה להשיב על מה עשה ה' ככה לעיר ההיא. והתחיל באלף בית לספר את כל התלאות אשר עברו על ראשה. והם בכה תבכה וכו' גלתה יהודה וכו'. דרכי ציון אבילות וכו'. האמנם תשובה על מה נהיתה הרעה מעיקרא לא נזכר בפסוק הזה כלל:

ובאמת יכולים אנו לתרץ ולומר שמקרא זה אחר קרא אחרא סמיך והם דברי המקונן עצמו בהפטרת ט' באב שאמר מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה במדבר מבלי עובר. ויאמר ה' על עזבם את תורתי וכו' אם כן יכולים אנו לומר שלא השיב תשובה בשאילת איכה ישבה בדד להיות כי נסמך אחר תשובת ויאמר ה' על עזבם את תורתי:

האמנם עדין הקושיא במקומה עומדת. כי כפי זה אם כן מעיקרא למה התחיל באיכה בלשון שאלה מאחר שאין רצונו להשיב תשובה אלא סמך אחרי פסוק ויאמר ה' על עזבם את תורתי: אלא הכי הוה ליה למימר העיר רבתי עם ישבה בדד: והיתה כאלמנה רבתי בגוים שרתי במדינות היתה למס: בכה תבכה וכו' ולא יתחיל במילת איכה. מאחר שאין רצונו לגלות התשובה:

ולכן כדי לתרץ הקושיא הזאת הוצרך ר' אבא בר כהנא ע"ה לעשות פתיחה מפסוק צהלי קולך. ורצונו לומר שישעיה הנביא ע"ה התנבא מימי קדם על מה שעתיד ירמיה לומר בפסוק איכה ישבה בדד. ועל הקושיא הנופלת בפסוק הזה הקדים ואמר צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות:

והנה קודם שנכנס אל המכוון שלנו. ראוי לבאר הפסוקים בעצמם בחומרם ובטירותם לראות מאי עסקייהו. ובפרט בפסוק צהלי קולך עצמו שכולו מקשה הן בכללות. הן בפרטות. הן בכללות באומרו תחילה צהלי קולך ונודע הוא כי לשון צהלה הוא לשון הרמת קול קול רינה וישועה ואח"כ אומר הקשיבי לישה והוא ציור של ושמע עוד קולה וקשייא תניה וכיה. הרי קושיא בכללות הפסוק ואח"כ נדקדק בפרטות דקדוקי עניות למה קרא אותה בת גלים. ואח"כ קרא אותה בשם לישה בשם תוך הארי ולביא ואח"כ קרא אותה בשם עניה ואין בעולם עתר שלם מן האדם העני והדל:

והענין יובן עם מ"ש חז"ל בגמרא במסכת סנהדרין וז"ל אמר רב הונא עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום ואלו הם בא על עית עבר במגרון וכו'. הני טובא הוו. צהלי קולך בת גלים לאו מחשבון. אלא נביא הוא דקאמר לכנסת ישראל צהלי קולך בתו של אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות לפני כגלי הים. אמר ליה מהאי לא תסתפי. אלא תסתפי מנבוכדנצר רשיעא דמתיל כאריה שנאמר עלה אריה מסובכו. אמר ליה מי דמי התם אריה הכא לישא. א"ר יוחנן ששה שמות יש לארי. ואלו הן ארי כפיר לביא ליש שחל שחץ. אי הכי בצרי להו. עברו מעברה תרתי ניננהו. ע"כ"ה. כונת רבותינו ז"ל לדרוש כל הפסוקים האלו בענין מלחמת סנחריב עם ישראל וחזקיהו המלך. ולכן התחיל הנביא ואמר לכן כה אמר אדני ה' צבאות בשנושה ש..ות כ"ר של מעלה ש תירא עמי יושב ציון מאשור וכו'. ואמרו חז"ל עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום לבא עד ירושלים לכבוד אותה. והנה הקב"ה הקדים רפואה למכה נתן בלבו באותה שעה שהגיע שם לראו' את ירושלים ואמרו חז"ל שהראיתו לו כמותאות וזה על. זה עד שראה את ירושלים כנגה. ואמר על עיר קטנה כזו הרעשתי את כל חיילות לומר בטבעות שלנו אנו סוקלי' אותם. והנה הקב"ה היפר את עצתו וקלקל את מחשבתו שלא יכבוש אות' באותה הלילה בעבור שעדין היה תלוי עון נוב עיר הכהנים ובאותה הלילה נשלמה הגזירה. ונכ חנין על ישראל זכות הקרבן פסח והיו ישראל אומרים הלל ובאותה שעה ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים ונצר יכתבם. ולכן אמר הנביא ע"ה והיה ביום ההוא הידוע הנאמר בו היום אתם יוצאים בחדש האביב יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול של סנחריב. מפני שמן של חזקיהו שמדליק בבתי מדרשות. וסיפר הנביא העשר מסעות שנסע מה שמם והתחיל בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו כי לא יכלו לסבלם עוד מהטורח. ואח"כ עברו מעברה וכו'. וכשהגיע לגבעת שאול נסה כי ידעו כאמר' כי בצוות שאול המלך שהרג לנוב עיר הכהנים רוגז סנחריב להחריב ירושלים:

אז. אמר להם ישעיה הנביא ע"ה אל תפחדו ישראל מסנחריב כלל וצהלי קולך בהלל זאת הלילה והשיר יהיה לכם כליל התקדש חג כתו[illegible] יצחק ויעקב שעשו מצות לפני כגלי הים. ומהשי לא תסתפי כלל. אלא אם תסתפי הוא מנבוכדנצר רשיעא. וזהו מ"ש הנביא הקשיבי כלומר הקשיבי למה שאני אומר לך אם תסתפי הוא מלישה והוא נבוכדנצר הנקרא אריה שנאמר עלה אריה מסובכו. ואז תפחדי בהיותך עניה מן התורה ומן המצות ואז יחשוב לך עון ענתות והיא נוב עיר הכהנים. הנה אתה רואה בעיניך שכל הפסוק הזה ניתן להדרש לבדו. ואחר שדרש אותו בדרשה חזר למנות תשלום העשר מסעות של סנחריב ואמר נדדה מדמנה יושבי הגבי' העיזו. ועדין עוד היום בנוב לעמוד ואז ראה את ירושלים וינופף ידו עליה כאשר אמרנו למעלה ואמר על עיר קטנה כזאת הרעשתי את כל חילי ואז הקב"ה השיב את עמלו בראשו. והנה האדון ה' צבאות מסעף פארה במערצה וכו'. והרי נתבארו הפסוקים במקומם כפי סדר הגמרא. ובראות ר' אבא בר כהנא ע"ה כי פסוק צהלי

קולך

קולך בת גלים ניתן להדרש׳ ואינו מכלל העשר מסעות של סנחריב כאשר פירשנו · ובפרט שראה שגם חז״ל דרשו במ״ל לישה זה נבוכדנצר רשיעא וכו׳ מצא את ידו גם הוא ועשה אותו פתיחה לישב בו פסוק איכה ישבה בדד · ויהיה שיעור פסוק צהלי קולך כך · · אמר ישעיה לישראל על מה אתם לוקין בעבור שאתם עוברים על דברי הקב״ה ומואסים בנחלת אביכ׳ שהנחיל אתכם ואמר הדול קול יעקב מצפצפת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · · ומלבד זה נחלתם נחלת זרים לעבוד ע״ז נחלת עשו אחיכם · ולכן הוכיח אותם ואמר להם עד שאתם אומרים שירים וזמירים לפני ע״ז צהלי קולך בדברי תורה · צהלי קולך בבתי כנסיות ובבתי מדרשות · בת גלים מה גלים הללו מסוימין בים · כך אבותיהם מסוימין בעולם · ד״א בת גולים שכל ימיהם היו בגלות בתו של אברהם וכו׳ · בתו של יצחק וכו׳ בתו של יעקב וכו׳ · ולמה לא תלמדי מהם לעשות כמעשיהם · הקשיבי לדברי ועשי תשובה קודם שיבואו ימי הרעה · והקשיבי לדברי תורה · הקשיבי לדברי נבואה · הקשיבי לצדקות ומעשים טובים · ואיפשר לומר שאמר הקשיבי שלש פעמים כנגד שלשה האבות אברהם יצחק ויעקב · ואם לאו לישה · הא אריה סליק עליך וזה נבוכדנצר הרשע דכתיב ביה עלה אריה מסובכו · ובאותה שעה תהיי עניה מן השלשה דברים הנז׳ עניה מן התורה · עניה מדברי נבואה · עניה ממצות ומעשים טובים · ואם לא תשובי ענתות הא ענתותא אתי ומתנבא עלך דברין תוכחות דכתיב ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות · והנה כבר הם מוזהרי׳ ומותרי׳ ומועדי׳ מזמן ישעיה הנביא ע״ה · ובהיות שלא שמעו ולא האזינו באה עליהם הפורענות · כיון שבא הפורענות התחיל ירמיה קונן עליהם איכה · כשמר איכה וכו׳ · ובפסוק הזה נמצאת השאלה והתשובה · והשאלה היא איכה ישבה בדד וכו׳ עיר גדולה וחזקה בכל מאי דאיפשר · ותשובתו היא בסוף הפ׳ היתה למס · ואמרו ז״ל במדרש וז״ל היתה למס א״ר יוחנן לפי שעברו ישראל על תנאים שקבלו מסיני והיא התורה לפיכך היתה למס · הוא שיני הוא למס חושבניה דדין כחושבניה דדין · א״ר שמואל בר נחמן לפי שעבדו ישרא׳ ע״ז לפיכך היתה למס ו״א למס הוא סמ״ל · אתוי דדין איכון אתוי דדין · ר׳ ברכיה אמר הפכה למס סמ״ל · ורבנן אמרין למס למסי דליכא · הרי רמוז בדברי חז״ל שמ״ש היתה למ״ס ניתן לדרשה · נמצא שהוא תשובה לשאלת איכה ישבה בדד והרי נתבאר המאמר היטב · כמו שנו למדין מן המאמר הזה שבעבור שהפירו ישראל את נדרם שנדרו בהר סיני לקיים התורה נענשו וגלו מעל אדמתם · ולכן הקדים הקב״ה להזהיר [illegible]״ה אחד על ענין הנדרים מצינ׳ ממה שקרינו בענין וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישרא׳ לאמר זה הדבר אשר צוה ה׳ · איש כי ידור נדר לה׳ או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה · ואם ידרו נדר לה׳ בסיני לקבל התורה לא יחלו דברם אלא ככל היוצא מפיהם עשו · והואיל ואתו קראי לידן ראוי לנו לשאר ולתת בהם באמונה:

וראוי לדקדק תחילה סמיכות הפרשיות והם פרשת נדרים עם פרשת הקרבנות מאי עסקה זה עם זה · עוד ראוי לדקדק בפסוק הקודם לזאת הפרשה והוא פסוק ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה והנה הפסוק הזה הוא מיותר לגמרי ומה צורך להעיד במקו׳ הזה כי אמר משה לישראל כל אשר צוה ה׳ אותו · והנה הדקדוק הזה דקדקו אותו גם כן רש״י ז״ל · וכתב וז״ל ויאמר משה אל בני ישראל להפסיק הענין דברי ר׳ ישמעאל · לפי שעד כאן דבריו של מקום · ופרשת נדרים מתחלת בדיבורו של משה · הוצרך להפסיק הענין ולומר שחזר משה ואמרה פרשה זו לישראל · שאם לא כן יש במשמע שלא אמר להם זו אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו · ודברי רש״י ז״ל הם אמת וצדק מפי חז״ל · האמנם נוסיף נופך עם היותנו מדקדקים עוד דקדוק אחר בפסוק למה כפל ואמר ככל אשר צוה ה׳ את משה · ויספיק לומר ככל אשר צוה ה׳ אותו · האמנם את משה הוא מיותר לגמרי · עוד ראוי לדקדק בפרשה שלנו בתחילתה במ״ש וידבר משה אל ראשי המטות וכו׳ מה נשתנית מצוה זאת משאר כל המצות דאיתמר בה של ראשי המטות וכו׳ · ולא נעלם מה שפירש רש״י ז״ל חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחילה ואחר כך לבני ישראל וכו׳ · עוד ראוי לדקדק כי הכי הוה ליה קרא למימר וידבר משה אל ראשי המטו׳ ובני ישרא׳ לאמר · עוד נדקדק הלאמר המיותר · ואגב ניתן טוב טעם למ״ש זה הדבר אשר צוה ה׳ מיותר · עוד ראוי לדקדק בכפל איש כי ידור נדר והיינו כי ידור · היינו נדר · והדקדוק הזה יפול בכפל אומרו או השבע שבועה · עוד ראוי לדקדק למה בנדר הזכירו בלשון עתיד כי ידור נדר ולא אמר כי נדר נדר · ובשבועה אמר או השבע שבועה והוא לשון לעבר והל״ל או ישבע שבועה כמו שאמר איש כי ידור נדר · עוד ראוי לדקדק למה כתב מילת לה׳ בין הנדר ובין השבועה · והכי הל״ל קרא איש כי ידור נדר · או השבע שבועה לה׳ · ואגב ניתן איזה טעם לריבוי הלשונות כאומרו לאסור איסר על נפשו · ואגב ניתן טעם מה צורך ללא תעש׳ ועשה · והוא אומרו לא יחל דברו והוא לאו · ואח״כ אמר ככל היוצא מפיו יעשה והוא עשה · ועוד ראוי לדקדק כי כפי האמת היה לו לומר תחילה העשה והוא ככל היוצא מפיו יעשה ואח״כ יאמר לא יחל דברו והוא הלאו:

והביאור נלע״ד לפרש כי נסמכו פרשת הקרבנות לפרשת הנדרים להיות שיש גם כן מקצת קרבנות הבאים בנדרי׳ ונדבות מלבד הקרבנות שהם חובות ולכן אחר שסיים בפרשה הנז׳ על קרבנות הצבור בתמידין ומוספין · סיים קרא ואמר אלה תעשו לה׳ במועדיכם והם קרבנות חובת צבור · לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם ולמנחתיכם ולנסכיכם ולשלמיכם · הרי שציוהו הקב״ה למשה על כל קרבנות הבאים בנדר או בנדבה · והנה הדיבור הזה לא היה אלא למשה לבדו · לכן אמר הכתוב שתכף ומיד ויאמר משה אל בני ישראל על ענין קרבנות הבאים בנדר ונדבה · ככל אשר צוה ה׳ את משה לבדו · נתחכם הוא מעצמו לגלות להם לישראל ולהזהירם על כך:

עוד ירמוז למה שמצינו בכמה מקומו׳ ובפרט בקרבן פסח שהקב״ה היה מצוה אותו בענין אחד סתום ומרע״ה היה מוסיף על דברי הקב״ה · כמ״ש דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית · וכתיב ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח · ולקחת׳ אגודת אזוב וכו׳ הרי מפורש שהוסיף על דברי הקב״ה · והתשובה היא שהקב״ה היה מדבר עמו ברמז · האמנם הוא היה מפרש הדברים היטב · כאשר ביארנו בביאור הפסוקים במקומם · ולכן גילה הפסוק במקום הזה ויאמר משה אל בני ישראל בפרהסיא ככל אשר צוה ה׳ את משה בינו לבין עצמו בכללים ובפרטים:

עוד ירצה עם שיטת חז״ל שהביא רש״י ז״ל ואמ׳ להפסיק הענין וכו׳ ויהיה שיעור הפסוק ויאמר משה אל בני ישראל כל מעשה של הקרבנות האמורים למעלה · וכמו כן ככל אשר צוה ה׳ את משה על ענין הנדרים והשבועות אעפ״י שנראה מן הפסוקים שהם דברי משה לבדו כדכתיב וידבר משה אל ראשי המטות · עכ״ז כל דבריו היו מדברי הקב״ה

הקב״ה וסמוך הפסוקים יחד · ככל אשר צוה ה׳ את משה וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר כלומר לא אמור לא תאמרו שהאמירה הזאת היא מלבי ח״ו ולא כציווי הקב״ה אלא זה הדבר אשר צוה ה׳ בינו לביני ואני מפרש האמירה לכם :

עוד ירצה באומרו ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה בענין ספרש׳ הסמוכה לה והוא אומרו וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה ה׳ · איש כי ידור נדר לה׳ · והענין הוא שבענין הנדרים יש חילוקים רבים ולאו כל מוחא ומוחא שוים בהם · ויש בנדרים דינים שיכול החכם לדורשם ברבי׳ לכללות ישראל · ויש בהם דינים שלא נתנו להאמר אלא לחכמי ישראל בלבד · והנה בתחילה אמר הפסוק בכלל ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה׳ את משה בכלל דיני הנדרים והשבועות · האמנם אח״כ בפרטיהם חילק משה את הדינים וז״ש וידבר משה בענייני הדינים מקצתם אמר אל ראשי המטות והם החכמים שבדור · ומקצתם אמר לבני ישראל והם כללות המון העם ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה׳ כלומר לכל אחד ואחד מהם ולכל כת וכת מהם אמר להם זה הדבר אשר צוה ה׳ . איש כי ידור נדר לה׳ כלומר אל תהי רגיל בנדרים וכמש״ה טוב אשר לא תדר וכו׳ · האמנם במקרה איש כי ידור לא ירבה בנדרים מרובים : שאמנם נדר אחד יספיק · וגם אותו הנדר היחידי יהיה לה׳ כלומר על דבר מצוה שהוא לה׳ וכמו כן בענין השבועות לא יהיו שבועות מרובים אלא מועטות והוא אומרו או השבע שבוע׳ אחת וא״ב ארחיה לימרנו שיש נדרים שיכול החכם להתיר אותם ויש נדרים שאין לחכם להתירם ויש נדרים שאין רשות לחכם להתיר אותם וא״ב ארחיה לימד אותנו דין באמר שהנדרים חלים על דבר מצוה כדבר הרשות וכו׳ · והוא לשון הרמב״ם ז״ל בפרק ג׳ מהלכות נדרים וז״ל ארבעה דברים יש בין נדרים לשבועת ביטוי · שבשבועת ביטוי אין שבועה חלה על שבועה . ובנדרים יחול נדר על נדר · המתפיס בשבועה פטור ובנדרים חייב · אין שבועת ביטוי חלה אלא על דברי הרשות ונדרים חלות על דברי מצוה כדברי הרשו׳ שבועת ביטוי חלה על דבר שיש בו ממש ועל דבר שאין בו ממש · ונדרים אינם חלין אלא על דבר שיש בו ממש · עכ״ל והנלע״ד לומר כי ארבעה דברים הללו נרמזו בפסוקים האלו והנה באמרו בנדרים בלשון עתיד כי ידור נדר . ובשבועה לשון עבר או השבע שבועה אתא לאשמעינן כי הנדרים חל נדר על נדר והוא אומרו כי ידר נדר כלומר ידר על דבר שכבר יש בו נדר אחר · האמנם בשבועה אמר או השבע שבועה כלומר אם כבר נשבע לא יוכל להשבע עוד שבועה אחרת אלא אחת בלבד ואין שבועה חלה על שבועה :

ומימילא תיתי כי המתפיס בשבועה לעתיד פטור כי כן אמר לשון לשעבר או השבע שבועה בלשון עבר : וגם כן שבועה אחת ולא שבועה על שבועה · האמנם המתפיס בנדרים חייב · שכן כתיב בלשון עתיד איש כי ידר נדר כלומ׳ ידר נדר על נדר והוא מתפיס בנדרי׳ ולכן חייב ובאומרו אחר כי ידר נדר מילת לה׳ ואחר שאמר או השבע שבועה לא אמר לה׳ · אתא לאשמועינן שאין שבועת ביטוי חלה אלא על דברי הרשות ולכן לא נזכר בשבועה מילת לה׳ האמנם נדרי׳ חלים על דברי מצוה כדברי הרשות · וזהו מש״ה איש כי ידר איזה נדר שיהיה והוא דברי הרשות · וכמו כן נדר לה׳ · וקם דברי מצוה · ומתיל׳ תיתי שבאומרו לה׳ ירמוז שיהיה הנדר דבר שיש בו ממש והוא לה׳ · האמנם השבוע׳ חלה על דבר שיש בו ממש ועל דבר שאין בו ממש ולכן לא כתיב בה מילת לה׳ אלא בסתם או השבע שבועה סתם מה שיהיה אפי׳ לאסור איסר מה שיהיה על נפשו · אף שאין בו בנדרים ולגב נרמז מ״ש ז״ל שהנדר הוא כנשבע בחיי המלך ולכן נזכר בהם לה׳ · האמנם בשבועה כאלו נשבע במלך עצמו ולכן לא נזכר בהם לה׳ · ומ״ש לאסור איסר על נפשו בא ללמדנו רמז אחר מה שהתחלנו ואמרנו אל תהיה רגיל בנדרים וכו׳ אם לא לצורך גדול ולצורך מצוה דומיא דאותם שלשה גדולי עולם שנשבעו ליצרם ואלו הם יוסף ובועז ודוד יוסף נשבע לאדונתו ובועז לרות · ודוד לאבישי . והנה האיר הקב״ה עיני ומצאתי אותם רמוזים בפסוק הזה · והנה מ״ש לאסור רמז ואמר או השבע שבועה כלומר אם ירצה להשבע שבוע׳ יהיה מן אחד מהשלשה דברים הנז׳ הראשון הוא לאסור דבר שהוא אסור כמעש׳ דיוסף עם אדונתו שהיה בה איסור אשת איש · ואיסור כשג״ן · השני הוא איסר רמז למעשה דבועז עם רות שמן הדין היתה מותרת לו כמו שאמרה לו אשה טהורה וכשרה ופנויה אני · ועכ״ז השבע שבועת איסר שלא לנגוע בה ואסר את עצמו בדבר המותר לו ולכן קרא אותו בשם איסר ולא איסור · השלישי הוא על נפשו · רמז למעשה דדוד המלך ע״ה עם אבישי שנשבע על דבר שהיה בו נפש בהריגת שאול ע״ה ואמר לא אם תהרוג אותו אני אהרוג אותך וזהו על נפשו . ועכשיו בואר מה שאמרנו למעלה שחילק מרע״ה דיני הנדרים והשבועות מקצתם לראשי המטות והם החכמים · ומקצתם לבני ישראל · ומ״ש לא יחל דברו דין זה אמרו לראשי המטות ואמר להם הוא לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו כהתירה ודין זה לא ניתן להאמר לכללות העם כי אם לראשי המטות בלבד ולכן התחיל בדין זה תחילה : ואח״כ אמר הדין השני לכללות בני ישראל והוא אומרו ככל היוצא מפיו יעשה : ונריכים כל ישראל לקיים את נדרם :

עוד ירצה באומרו וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר לרמוז דין פשוט :

והביאו הרמב״ם ז״ל בפרק שני מהלכות שבועות וז״ל · כיצד מתירין יבא הנשבע לחכם המובהק או לשלשה הדיוטות אם אין שם מומחה וכו׳ · וכתב הרמב״ם ז״ל שם וז״ל ודבר זה אין לו עיקר בתורה שבכתב אלא כך למדו ממשה רבינו מפי הקב״ה שזה הכתוב לא יחל דברו שלא יחלל הוא בעצמו דרך זלות ראש כשאט בנפש כענין שנא׳ וחללת את שם אלהיך אבל אם נחם וחזר בו חכם מתיר לו עכ״ל : וכן ביאר רמ״ז ז״ל בביאור הפרשה :

ונלע״ד הפשוט דמוז זה וענין בפסוק באומרו וידבר משה אל ראשי המטות רמז לחכם מומחה ואם לא ימצא שם חכם מומחה · או לבני ישראל לאמר לו מותר לך מותר לך וכו׳ · [illegible] מוצא הדבר אשר צוה ה׳ למשה בענין זעגל כמו שפירשו חז״ל בפסוק וינחם ה׳ על הרעה כביכול הקב״ה אמר נחמתי על שבועתי ומרע״ה חכם מומחה הפר את נדרו ואמר לו מאריג אין כאן נדר אין כאן שבועה או וינחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות לעמו : ולכן אמר הפסוק בלשון הזה וידבר משה אל ראשי המטות : לבני ישראל לאמר · זה הדבר אשר צוה ה׳ · הוא לא יחל דברו . אבל אחרים מוחלין לו :

דרוש ראשון למשמרת ר״ח אלול

הברכה אשר תשמעו אל מצות ה׳ אלהיכם

גרסינן בגמרא במסכת כרתות פרק א׳ . דף ז׳ ב׳ וז״ל ואמר רבה בר חנינא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלים לו על עונותיו · שנאמר למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני

מפני בלימתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים ודילמא נכור שאני. אלא מהכא ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי וה' סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה. ואלו אורים ותומים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים. ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנאמר ויאמר שמואל אל שאול מחר אתה ובניך עמי. וא"ר יוחנן עמי במחיצתי. ורבנן אמרין מהכא והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'. יצתה בת קול ואמרה בחיר ה'. עכל"ה:

יסוד האדם ועמוד המכונן את הנבראי' בעה"ז שלא יחטאו ושלא ילכדו בתוך פח המוקש של היצר הרע המסית ומדיח את האדם ומורידו לבאר שחת כמ"ש ז"ל יורד ומשטין. עולה ומקטרג. נוטל רשות ויורד ונוטל נשמה: הוא מדת הבושה. כי בהיות האדם מתבייש ממי שגדול ממנו לא יבא לידי חטא לעולם. כי בהיותו יודע כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהי' עליהם ואית דין ואית דיין ואית עולם אחרן. ויש שכר טוב לצדיקים. ויש פורענות לרשעים ימנע מן החטא מכל וכל. והקדמה זו ביארו אות' חז"ל בגמרא במסכ' שבת פרק ט"ז פרק כל כתבי בדף קי"ט ע"ב וז"ל:

אמר עולא לא חרבה ירושלם אלא מפני שלא היה להן בושת פנים זה מזה שנאמר הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו וכו'. ירמיה סימן ח'. והנה רש"י ז"ל ביאר בגמרא ז"ל. הובישו כי תועבה עשו וגו'. סיפיה דקרא גם בוש לא יבושו וגם הכלם לא ידעו וכו':

וראוי לדקדק בדברי רש"י ז"ל כי נראים שהם מיותרי' לגמרי מכל וכל. כי כבר עולא ע"ה הביא הפסוק שלם ואמר שנאמר הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו וכו'. אם כן מה הוסיף רש"י ז"ל לומר סיפיה דקרא גם בוש לא יבושו וגם הכלם וכו'. ועוד ראוי לדקדק מה כונתו לומר סיפיה דקרא. וכי הנעלם מעין כל הוגה ספר כי סיפיה דקרא הוא:

האמנם מה שנלע"ד בזה הוא לומר שרש"י ז"ל במתק לשונו רצה ליישב דברי עולא ע"ה אשר אין להם שחר. מפני שהביא ראיה מן הפסוק שלא חרבה ירושלם אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה. והפס' אומר הפך מדבריו שנאמר הובישו כי תועבה עשו. הרי מעיד הפסוק שהיה להם בושה. ולכן אמר רש"י ז"ל שאין ראיית עולא ע"ה מן חצי הפסוק הראשון שאמר הובישו כי תועבה [illegible] הוא מן חצי הפסוק האחרון מסיפי' דקרא שאמר גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו. לכן יפלו בנופלים בעת פקודתם יכשלו אמר ה'. וז"ש רש"י ז"ל סיפיה דקרא גם בוש לא יבושו וכו'. כלומר מסיפיה דקרא הוי' הראיה של עולא ולא מרישיה דקרא. והנה עתה כבר נתיישבו דברי רש"י ז"ל. האמנם עתה נתחדש לנו קושיא גדולה בדברי עולא ע"ה לפי פירוש רש"י ז"ל שפירש כי מסיפיה דקרא קא דריש וכו'. כי מאי חזית עולא לסמוך אסיפיה דקרא יותר מרישיה:

איברא שיכולים אנו לתרץ בעד עולא כי המה הסמיך ליה יותר דריש כמ"ש גם בוש לא יבושו וכו' לכן יפלו בנופלים וכו'. ועכ"ז עדיין קרא קשיא מיניה וביה שבתחלה משמע שיש להם בושה מדקאמר הובישו כי תועבה עשו. ואח"כ אומר גם בוש לא יבושו וכו':

איברא שהיינו יכולים לדרוש הפסוק באופן אחר. והנה לא קשה מידי ויהיה שיעור הפסוק כך שמכוח הנביא לישראל ואומר להם הלא תבושו וכו' כי תועבה עשיתם וכו'. ואח"כ חוזר ואומר גם בוש לא יבושו וכו'. והנה זה הפירוש לא יתכן מדקאמר קרא שלא לנוכח כי תועבה עשו. והול"ל קרא הובישו כי תועבה עשיתם והוי' קרא כולו לנוכח. ומדלא קאמר קרא הכי שמע מינה שאינו ציווי הנביא לישראל והדרא קושיא לדוכתין:

ולכן הנלע"ד בזה לתרץ זה בשני דרכים. או נדרוש שיעור הפסוק הוא בלשון תמיה' ואומר הנביא היתכן שחזרו בתשובה ישרא' לפני והובישו כי תועב' עשו. ומשיב הנביא ואומר גם בוש לא יבושו וכו'. כלומר לא מיבעיא שלא חזרו בתשוב' שלימה אלא גם בוש לא יבושו בבושה בעלמא. עוד ירצה ריבוי הגם כלומר לא מיבעיא שלא חזרו בתשובה על מה שעבר אלא מחדש נתחדש להם העבירה כי גם בוש לא יבושו וכו':

או נדרוש הפסוק באופן אחר והשתא אתי שפיר דברי עולא שאמר לא חרבה ירושלים אלא מפני שלא היה להם בושת פנים זה מזה שנאמר הובישו כי וכו'. וירצה האמת שהיה להם בושת פנים מן הקב"ה עצמו כמש"ה הובישו כי תועבה עשו והיא הע"ז הנקראת תועבה. האמנם היה להם עון אחר והוא כי גם בוש לא יבושו והכלם לא ידעו זה מזה. ולכן בעבור העון הזה יפלו בנופלי' וכו'. והשתא אתו שפיר דברי רש"י ז"ל שאמר סיפיה דקרא גם בוש לא יבושו כלומר מרישיה דקרא ליכא למשמע מיניה דרשא דעולא שאדרבא מיניה משתמע שהיה להם בושת פנים מהקב"ה כמש"ה הובישו כי תועבה עשו. האמנם מסיפי' דקרא שאמר גם בוש לא יבושו ודרשינן אותו על זה מזה לכן יפלו בנופלים בעת פקודתם יכשלו אמר ה'. והשת' אתי' שפיר דרשת עולא: הרי למדנו שמדרגת הבושה אפילו זה מזה היא מדרגה גדולה. מכל שכן הבושה מאת הקב"ה ואם תאמר אעקרא דמלתא כיצד אמר עולא לא חרבה ירוש' אלא מפני שלא היה להם בושה זה מזה והאיכא אחריני בגמ' ויש לומר דהא והא גרמא. וכן תירצו בתוספות בבא מציע' פ' אלו מציאות בדף ל' ע"ב וז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה. וא"ת דביומא אמר מפני שנאת חנם ויש לומר דהא והא גרמא ליה. ויש לדקדק שם בתוספות אמאי לא הזכירו הא דעולא וכמה אחריני דאיכא בגמרא ובמדרש. והקדמה זו מבוארת בדברי חז"ל בגמרא במסכ' נדרים פ"ב בדף כ' וז"ל:

תניא ובעבור תהיה יראתו על פניכם זה בושה. לבלתי תחטאו מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא. מכאן אמרו סימן יפה באדם שהוא ביישן. אחרים אומרים כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא. ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני עכ"לה:

ולבאורה מוכל לומר שלסיות שלא לימדו אותי מדת הבושה בקטנותו הם היו גרמא בנזיקין שלו ולכן עונו הוא כנזרם ומוכל להטיל בהם פגם וכו'. האמנם עדיין קשה תינח בבנים הראשונים של מי שעמדו על הר סיני. האמנם בימים האחרונים אם אדם א' לא יהיה לו בושה משום הכי נטיל פגם בקדשים באבות הראשונים שעמדו על הר סיני. גאמר דפשוט גמור בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני:

ונלע"ד לפרש שהפגם הזה שאמרו חז"ל לא תלו אותו אלא בו עצמו ולא באבותיו ח"ו ופשוט הוא שמי שאין לו בושה אינו מזרע ישראל. וכונתם לומר שהוא בן גרים ואינו מזרע ישראל ולכן אין לו בושה וכידוע ידיעה מוחלטת שמאחר שאין מדת הבושה על פניו שאינו מזרע ישראל

ישראל שעמדו על הר סיני בעבור שבסיני שם נכשו ישראל
על הבושה · וכן כתב רבינו נסים ז"ל בגמרא וז"ל ולא עמדו
אבותיו על הר סיני שהרי נתן טעם למעמד הר סיני לבעבור
תהיה יראתו על פניכם · וכתיב את אשר ישנו פה עמנו
עומד היום ואת אשר איננו פה · ומי שאין לו בושת פנים
אינו מזרעם עכ"ל · וכן ראיתי להרא"ש ז"ל שפירש קרוב ל
שאמור וז"ל · שלא עמדו אבותיו על הר סיני כי משם ירשו
הבושת עכ"ל · הרי אבל נביאים מתנבאים בסגנון א' לפרש
ולומר שמי שאין לו בושת פנים בידוע שהוא מזרע האומות
ולא מזרע ישראל שעמדו על הר סיני ושם הרויחו ונחלו מדת
הבושת פנים ואחר שביארנו מ"ש בידוע וכו':

ראוי לנו לבא עד כונת הברייתא בעצמה · תחלה
בעצמה · באמרו ובעבור תהיה יראתו על
פניכם זו בושה · מנין להם לחז"ל להסיר הפסוק מפשטו
שהיא היראה ממש וכמש"ה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות
ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא
האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם יראה ממש · ודרשו
חז"ל זו בושה · ואגב נדקדק גם הדרשה השנית כמש"ה
לבלתי תחטאו מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא ·
והנה הדרשה הראשונה עדיין לא נתאמתה · בידינו והוא
מוסיף בתילת מלמד ועדיין לא למדנו כלום · ובשלמא כפי
פשוטו שמדבר ביראה ממש אתי שפיר מ"ש קרא לבלתי
תחטאו ויהיה יראה מאמת הרוממות ממה שראו את כבוד
אלהי ישראל · ויראה מאמת העונש כמ"ש ואל ידבר עמנו
אלהים פן נמות · עוד ראוי לידע מקיבא הסכימו ואמרו
מכאן אמרו · וגם כן מה לנו ולסימנים מאחר שכפי דבריהם
הוא פסוק מפורש · עוד ראוי לדקדק כונת אחרים · אם
מסייעים לדברי ת"ק או אם חולקים עם ת"ק · ואגב
נדקדק הלשון הזה דנקט ואמר לא במהרה הוא חוטא · מהו
לא במהרה · והל"ל אינו חוטא · ועוד ראוי לדקדק תחלה
במ"ש ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על
הר סיני · וקשה טובא שאם הוא חטא ואין לו בושת פנים
אבותינו מה חטאו לומר שלא עמדו אבותיו על הר סיני :

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא · דת"ק דקדק
בפסוק באומרו בעבור תהיה יראתו על
פניכם · כי היראה אינה על הפנים אלא היא בלב ·
ואדרבא היראה שהיא על הפנים ולפנים היא יראה מאמת
יראת העונש ואינה טובה · והכי הל"ל למען תהיה יראתו
בלבבכם · ועוד דקדק באומרו עתה אחר כל מה שראו נסים
ונפלאות וגבורות לבלתי תחטאו · וכי נר תיסק אדעתיה
שעתה יחטאו · אחר שנפסקה זוהמתם מהם במתן תורה :

ולכן קאמר הכי ובעבור תהיה יראתו על פניכם זה
בושה · ונקראת בלשון יראה להודיע שיש יראה
ובושה מה אלהים מאמת הרוממו' והגדולה שראו בסיני תפול
הבושה על פניהם · והוסיף קרא ואמר לבלתי תחטאו מיותר
ללמדך לימוד חדש אחר · וזהו מ"ש מלמד שהבושה מביאה
לידי יראת חטא · דוק ותשכח שמה שהדרשה הראשונה
שאמר זה בושה לא אמר מלמד אלא אמר זה בושה · ובדרש'
השנית אמר מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא בעבור
היות מילת לבלתי תחטאו קשה מאד כי היכי תים' אדעתין
שעתה יחטאו אחר שנפסקה זוהמתם מהם · ולכן אמר
ת"ק דקרא אתא לדרשה ולימוד חדש והוא שהבוש' מביאה
לידי יראת חטא מדלא קאמר קרא מפורש ובעבור תהיה
בושתו על פניכם לבלתי תחטאו · ומדאפקיה קרא לבושה
בשם יראה ואמר אח"כ מיותר לבלתי תחטאו שמע מינה
שהבושה מביאה לידי יראת חטא · ולכן נקראת יראתו ·
ובאומרו על פניכם רמז לבושה · מש"כ אם היה אומר

מפורש בשמו דלא שום נגורינן מיניה אירלת חטא כלל :
ומדקאמר קרא בלשון הוה · לבלתי תחטאו והוה ליה למימר
בלשון ציווי ולא תחטאו · אתא לאשמועינן מלתא חדתא :
ומכאן אמרו חז"ל סימן · יפה באדם שהוא ביישן · כלומר אם
יזדמן לפניך אדם א' שאינך מכיר אותו מה טיבו אם הוא ירא
חטא או לאו · בא ובדוק בו אם יש לו בושת פנים בידוע שהוא
ירא שמים · ויהיה שיעור הכתוב כך ובעבור תהיה יראתו
על פניכם ואז אני מבשר אתכם בשור' טובה לבלתי תחטאו
עוד וגמירי צדיק לא הוי רשע · ועד כאן הם דברי הת"ק ·
ואחרים מודים לת"ק בכל הדרשה הנז' · שאמנם חולקי' עם
הת"ק בתורת בענין הסימן הזה שאמרו וסברי דסימנא לא
מלתא היא דפשיטות לומר בודאי הגמור ופשוט ומוחלט הוא
שהביישן הוא צדיק · האמנם הענין והלימוד הוא כך שכל
אדם המתבייש אפילו אם תחילתו הוא רשע · מאחר שיש לו
בושה לא במהרה הוא חוטא · בעבור כי מדת הבושה היא
בטביעה לעכב הפורענות ומונעת את האדם מלחטא ·
האמנם יתכן שאף הוא אם ונכור יצרו הרע · על יצרו הטוב
אפשר שגם הוא ילכד בפח מוקש החטא ויחטא · ולכן אין
הסימן מוכרח לגמרי לעשות ממנו לימוד גמור · ובדבר
הזה בלבד חולקים אחרים עם ת"ק · הגר השוה שבהם
והכל מודים בעיקרא דמלתא שמי שאין לו בושת פנים כלל
מעיקרו בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני ואינו מזרע
ישראל כמו שביארנו בתחילת הנושא והמתן של הברייתא
הזאת · חזרנו להקדמתנו שמדת הבושה היא
אשר מוכנת לאדם מלבא לידי עבירה · וגם
היא מופת ואות להכיר לאדם אם אבותיו עמדו על הר
סיני או לאו · ועדיין כפי פשט הפסוק עצמו קשה כי אם
תהיה יראת ה' על פניהם בודאי הוא שלא יחטאו · האמנם
הכונה היא לומר כי היראה הזאת לא תהיה יראה מאמת
העונש בעבור שאין יראה זו כלום · האמנם תהיה יראה
מפחד שלא יחטא וכמש"ה ויירא יעקב מאד שמא יגרום
החטא ולכן אמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם יראה
לבלתי תחטאו כך פירש מורי זלה"ה · וזהו מה שכיונתי
לפתיח ולומר פתח דברי שברכתי ברכת הדיוט כדבר
הידוע והפשוט הוא שהקב"ה יטע אהבתו ויראתו בלבבכם
ותזכו להיות מרכבה לה' אלהיכם · כמו שהיו אבותיכם
הקדושים מרכבה להקב"ה וכמו שאמר שלמה המע"ה ·
יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו שהיה השרה
שכינתו עליהם וזהו גם שאמרתי הברכה שלי היא תפלה לנו
חיי אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם · ובזה תזכו שישרה
שכינתו עליכם ויקרא ה' אלהיכם לעולם ועד :

ואע"פי שדרש זי הדרשה [illegible] הלציי ·
עדיין יכולני גם כן לדרוש אותו כפשט
מוחלט בפסוק בהיותי מביא ראשית הפסוק כמש"ה ראה
אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה · את הברכה אשר
תשמעו אל מצות ה' אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם היום ·
וגם' תוכחות חיים · בדרוש ראשון לפרשת ראה · ביארתי
הפסוקים האלו · ועוד אוסיף את ידי לדקדק בהם באומרו
תחלה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה :

וראוי לדקדק שלא נזכר כאן בפרשה הזאת ברכה
וקללה · ולכן רש"י ז"ל פירש בביאור הפרשה
וז"ל · ברכה וקללה האמורים בהר גריזים ובהר עיבל · וכו
המפורשות אח"ר בפסוקים הבאים אחריהם כאומרם והיה
כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה
ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל
וכו' · וגם אמת הוא שדברי חז"ל נשימם עטרה לראשינו ·
אבל עדיין מקום הניחו אחריהם לדקדק כי מה צורך להיות
פותם

שותם ואח"כ מפרש בתחילה שתם ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה . ואח"כ פירש והיה כי יביאך ה' אלהיך וכו' ומעיקרא כוליה קרא מיותר הוא והוה ליה לאתחולי הפרשה מפסוק והיה כי יביאך וכו' ויספיק · ועוד נדקדק מילת היום מאחר שהברכה והקללה הם בהר גריזים ובהר עיבל לעתיד כשיכנסו לארץ כיצד אמר קרא היום וקשה לפרש ולומר שמילת היום הוא לקבלת הדברים הקללה והברכה · האמנם אמירת הברכה והקללה לישראל תהיה לעתיד לבא בהר גריזים ובהר עיבל ואגב נדקדק בלשון דקדוק באומרו את הברכה ואתין ובמין הם ריבויים · ואגב נדקדק מה שדקדקו כל המפרשי' וגם רש"י ז"ל דקדק אמאי בברכה אמר אשר תשמעו · ובקללה אמר אם לא תשמעו :

והנלע"ד לפרש הוא עם מ"ש חז"ל שספר משנה תורה כולו משה מפי עצמו אמרו להוכיח את ישראל · ולכן כל התוכחות שהוכיחן על מה שעבר לא דק לדבר עמהם בין בלשון יחיד בין בלשון רבים · האמנם כל הצוויים שהם על העתיד לבא בהכנסם לארץ ישרא' ציוה אותם בלשון יחיד כדי להזהיר אותם שיהיו כולם אגוד' אחת לעבודת בוראם דוק ותשכח בכל הפרשיות האלו בכל הצוויים שהם בלשון יחיד ולכן התחיל הפסוק ואמר ראה כנסת ישראל אנכי בחיי נותן לפניכם מתנה אחת מהיום ולא אחר מיתה כדי שתהא המתנה בדין ובשורה ולכן הזכיר מילת היום מיותר ופירש מה היא המתנה כדי שתהא מתנ' גלויה ולא מסותרת שהיא בטילה ולכן פירש ואמר בשתם המתנה היא ברכה וקללה ואחר שפירש אותה בדרך כלל לענין דין המתנה . התחיל לבאר פרטים ואמר אע"פ שאמרתי בשתם שהם שתי מתנות והם ברכה וקללה · עכ"ז צריך אני להודיעך שהם שתים שהם ארבע · בעבור כי הברכה נחלקת לשתים · והקללה גם היא נחלקת לשתים · או באופן כמ"ש ז"ל בפסוק אם שמוע תשמע · שמוע אדם פעם אחת משמיעין אותו פעם שנית . וכמו כן בענין הקללה · וכמ"ש ז"ל מצוה גוררת מצוה · ועבירה גוררת עבירה · או באופן שני במ"ש הפסוק את הברכה · מילת את רומזת לברכה אחת · ומילת הברכה לברכה גופא · וכמו כן בקללה יש שתי מיני קללות אעפ"י שלא נתפרש' בפסוק בפירוש בעבור שלא להרבות בקללות האמנם עכ"ז יש להם מקצת רמז בפסוקים · ונתחיל בברכות שהם ב' · והנה הברכה הראשונה אשר תתחיל מהיום היא אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ואין לך ברכה גדולה מזו · ולכן הברכ' יהא לה קלה עליכם מהיום · וזהו מ"ש אשר אנכי מצו' אתכם היום . וחזור בוא"ו הפסוק והקללה סמוך לגו' בלומ' והקללה גם היא נחלקת לשתים כמו הברכה · האמנם כדי שלא לפתוח פיו לשטן אמר בתנאי ותלה הדבר באם לא ואמר אם לא תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וסרתם מן הדרך וגם הקללה תחול מהיום כמו הברכה · והוא אומרו שנית אשר אנכי מצוה אתכם היום · והנה הקללה הגדולה היא ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם · ואין לך קללה גדולה מזו ללכת אחרי אלהים אחרים . והרי נתבארו הברכה א' והקללה אחת · האמנם לעתיד לבא יתגלו הברכה האחרת והקללה האחרת והוא אומרו אח"כ והיה כי יביאך ה' אלהיך לעתיד לבא בארץ ישראל והוא אומרו אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה אז ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל · והרי נתפרשו השתי הברכות והשתי קללות · וחזר לומר את הברכה ואת הקללה בשני אתין · לרמוז לענין אחר שאמרו חז"ל · שהאמת שהברכה היתה על הר גריזים · האמנם עיקר הברכה היתה על השבטים בהר עיבל · והקללה היתה על הר עיבל ועיקרא היתה על היושבים בהר גריזים · וזכות הקב"ה היתה לבלול ריבא ברחמי · ורחמי בדינא · הברכה עם הקללה · והקללה עם הברכה · ולכן נזכר בברכה את מיותר · ובקללה את מיותר · חזרנו להקדמתינו שאין ברכה גדולה בעול' יותר ממי שהוא שומע לדברי הקב"ה וזהו מש"ה הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם וכו' והמצוה העיקרית היא שנצטוו בה בסיני כמו שאמר הכתוב ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם והיא הבושה כמו שאמרנו בתחל' הדרוש · וכן ההקדמה הזאת מבוארת גם כן במאמ' שהבענו בפתח עינים כמ"ש אמר רבא בר חנינא סבא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלים לו על כל עונותיו וכו' :

וראוי לדקדק במאמר הזה · תחילה מילת כל כללא למאי איצטריך והיא קושיא הנהוגה בתלמוד עוד ראוי לדקדק במ"ש דבר עבירה · ויספיק לומר כל העושה עבירה ומאי דבר עבירה דקאמר · עוד ראוי לדקדק מילת בה המיותרת ויספיק לומר ומתבייש שהם · עוד ראוי לדקדק במ"ש בעל המאמר מוחלין לו על כל עונותיו שנאמ' למען תזכרי ובושת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם אדני ה' · והן אמת כי ממה שאמר הפסוק בכפרי לך לכל אשר עשית שמע מינה שמוחלין לו על כל עונותיו · האמנם עדיין נוכל לומר דלא משתמע ספיר שמוחלין לו על כל עונותיו שלא לכל הנדרין של אותה העבירה עצמה · ויהיה שיעור הכתוב לכל אשר עשית באותה העבירה בין שיהיה בשוגג . בין שיהיה במזיד · בין באונס · בין ברצון · אם כן מהיכא תיתי לומר שמוחלין לו על כל עונותיו שעשה אפי' בדברים אחרים · עוד ראוי לדקדק במ"ש דילמא גבור שאני ולמה משים הדבר בספק בלשון דילמא והל"ל גבור שאני ופשוט הוא דלא ילפינן יחיד מגבור · ואגב ראוי לדקדק בדברי רש"י ז"ל שפירש בגמרא ז"ל למען תזכרי ובושת סיפי' דקרא בכפרי לך לכל אשר עשית · ומה מחדש רש"י ז"ל הלא אין בידנו ספר יחזקאל הנביא ע"ה · ועוד ראוי ליתן טוב טעם למ"ש אח"כ אלא מהכא · ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וכו' והנה כל הפסוקים האלו הם מיותרים מאחר שאין ראיה זולתי מסיפיה דקרא שאמר ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואלו אורים ותומים לא קאמר אם כן מה צורך להביא כל הפסוקים הקודמים · עוד ראוי לדקדק במ"ש אח"כ ומנין דאחילו ליה מן שמייא שנאמר ויאמר שמואל אל שאול מחר אתה ובניך עמי · וא"ר יוחנן עמי במחיצתי · ורבנן לא ישר בעיניהם ראיית ר' יוחנן שלא דרשו ממקום אחר בפסוק והוקיעום לה' בגבעת שאול בחיר ה' יצתה בת קול ואמרה בחיר ה' · וראוי לדקדק למה ר' יוחנן לא הביא ראיה מראית רבנן · ולמה רבנן לא הביאו ראיה מראית ר' יוחנן . ועוד קשה טובא לראיית רבנן שהביאו מפסוק והוקיעום לה' בגבעת שאול . בחיר ה' יצאתה בת קול ואמרה בחיר ה' · ודילמא לא אקרי בחיר ה' ונתכפרו עונותיו אלא בעבור שנהרג על קידוש ה' כמ"ש חז"ל שאמר שאול לשמואל מהו למערך ואמר לו אם ערקת את משתזב ולא רצה למיערק וכו' ומפני מיתתו והריגתו זכה שנקרא בחיר ה' ולא מפני שעשה דבר עבירה ונתבייש בה ובשלמא לר' יוחנן אתי שפיר דסמיך ליה מחר אתה ובניך עמי אלמא שלא הזכיר אורים ותומים · האמנם לרבנן אין ראיה מכאן כלל ואימא מיתתו כפרתו · ולא בעבור שנתבייש בדבר עבירה :

והביאור

והביאור ירצה שהנה רבה בר חנינא סבא ע"ה אתא לאשמועינן מלתא חדתא. שהן אמת ואמונה מ"ש חז"ל אין לך דבר שעומד בפני התשובה. האמנם נמצא עוד דבר אחר יותר טוב מן התשובה. והוא העושה דבר עבירה ומתבייש ממנה שימצא ממנה כמה טובות יותר מן התשובה. והענין הוא שהתשובה צריכה כמה תנאים. התנאי הראשון הוא להיות שנאת התשובה בשנאת העבירה. התנאי השני הוא לעשות בכל מין עבירה ועבירה תשובה המועלת אליה. התנאי השלישי לצרף עם התשובה וידוי דברים כמ"ש חז"ל. משא"כ בעושה דבר עבירה ומתבייש בה וכו' כאשר נבאר פרטיה בע"ה. והוא אומרו פתח דבריו כל העושה דבר עבירה. ואמר כל לכלול כל מיני עבירות שבעולם בין קלות. בין חמורות. בין בשוגג. בין במזיד. בין באונס. בין ברצון. בין בדיבור. בין במעשה. וזהו מ"ש דבר עבירה לומר בין בדיבור בעלמא. בין בעבירה עצמה. ובאומרו ומתבייש בו רצה לומר שאין צריך לוידוי דברים. אלא לבושה לחודא ואין צריך לומר חטאתי עויתי פשעתי וכו'. וכן מוכח מהפסוק שמביא ראיה ממנו באומרו ולא יהיה לך עוד פתחון פה כלומר איך יכול לומר חטאתי. עוד רמז בדבריו שאין למעשה הזה זמן קבוע אלא באיזה זמן שיהיה מועיל. משא"כ בענין התשובה. הרי שהמעשה הזה הוא יותר חשוב מן התשובה. כמנא שמלתא חדתא אשמועינן. עוד ירמוז באומרו דבר עבירה ומתבייש בה לאשמועינן מלתא חדתא אחרינא והוא שאפילו אם לא עשה עבירה ממש אלא איזה רמז של דבר עבירה בעלמא אפילו של דיבור דברי' בעלמ' ונתבייש בו יש יכולת בבושה הזו למחול כל עונותיו שעשה מיום שנולד ועד אותה השעה שנתבייש בה. משא"כ בתשובה כמו שאמרנו ודבר זה הוא רבו יתירא:

והביא ראיה לדבריו מהפסוק שנאמר למען תזכרי ובושת וכו' והנה הפסוקי' הקודמים מספרים בגנות ישראל בכמה מיני עבירות שעשו. ואחר הכל אמר וזכרת את דרכיך ונכלמת וכו'. והטעם שאני מצוה אותך וזכרת את דרכיך וכו'. הוא בעבור למען תזכרי ובשת ויהיה מילת למען נתינת טעם: למה אני מצוה אותך וזכרת את דרכיך. למען תזכרי ובושת. וכל כך תהיה גדולה הבושה שמתוך כך ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך. ואז בלשון כלל כייל קרא ואמר בכפרי לך לכל אשר עשית. ומודיע הוא שאין דבר יותר גדול מן הכפרה שכן סדרו הוא מחילה. וסליחה. וכפרה. מחילה. לחטא. וסליחה לעון. וכפרה לפשע. שהוא במזיד:

והנה רש"י ז"ל הרגיש שמוכל לדחו' ראיית בעל המאמ' שהביא מן הפסוק הזה בהיותנו דורשים הפסוק בדרך אחרת. ויהיה שיעור הכתוב כך: וזכרת את דרכיך ונכלמת וכו'. ומודיע הוא כי הכלימה היא פחות מהבושה ואז והקמותי אני את בריתי אתך וידעת כי אני ה': ואת אעפ"כ לך למען תזכרי ובשת ותחדשי עוד בושה מלבד הכלימה שנכלמת בראשונה והוא אומרו ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך הראשונה: ונוסף עליה הבושה החדשה. ואח"כ לא כחטאיכם אעשה לכם אלא בכפרי לך לכל אשר עשית נאום אדני ה' המרחם על בריותיו ברחמים. נמצא שמה שאמר בכפרי לך אינו מקושר גם מה שלמעלה ממנו אלא מלתא באפי נפשה הוא. לכן אמר רש"י ז"ל סיפיה דקרא בכפרי וכו' הוא. כמנא שהכל ענין אחד הוא והוא קשור זה בזה. למען תזכרי ובשת וכו' בכפרי לך לכל אשר עשית נאום אדני ה'. ובאמרו לכל אשר עשית ר"ל שמוחלין לו על כל עונותיו:

והקישה המקשה ואמר דילמא צבור שאני ואמר בלשון דילמא כלומר בכרון הזה יש בו צדדי' לכאן וצדדים לכאן. איכא למימר דילמא צבור שאני שכן הפסוקים נאמרים בכללות ישראל. ואיכא למימר גם כן דקרא קאיכן שנאמרו בלשון יחיד למען תזכרי ובשת וכו'. שמע מינה לדרשא קא אתו לאשמע מכוון גם ליחיד ולכן ההאי קרא ליכא למשמע מיניה. אלא אי איכא למשמע הוא מהאי קרא דכתיב ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי וכו' והביא הפסוק מתחילתו ועד סופו לאשמועינן שבכל הדרשות שנאמרו למעלה נמצאו במעשה הזה. כי הנה בשאול המלך נמצאו בו עבירות קלות ועבירות חמורות. עון האוב והוא ע"ז. ועון ש"ד בהריגת נוב עיר הכהנים. ועבירות קלות על אשר לא עשה חרון אף בעמלק אעפ"י שנתכוון לשם שמים כמו שדרשו חז"ל בפסוק של תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה. והנה מה שהתחיל שמואל להוכיח את שאול היה על הע"ז והוא מאי דקמן ולכן אמ' לו למה הרגזתני ואמרו חז"ל לא דייך שהרגזת את בוראך אלא גם אותי. עשית ע"ז ובשם שנפרעים מן העובד כך נפרעים מן הנעבד כמש"ה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה': והשיב שאול אל שמואל על ראשון ראשון כי עת צרה היא לו בפיקוח נפש וחי בהם אמר רחמנא ואעפ"י שעל ע"ז יהרג ואל יעבור מלך שאני שהוא צורך רבים ומ"ש צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי ואלהים סר מעלי לגמרי להשיבני על ידי אורים ותומים והזכיר אותם בחשאי ברמז. ולא עוד עני עוד גם ביד הנביאים ובאומרו גם רמז לשני דברים. רמז לאורים ותומים הנז' ברמז כמ"ש ואלהים סר מעלי. ורמז לנביאים עצמם. ואמר גם בחלומות לרמוז שני מיני חלומות בין על ידי. בין על ידי אחרים. הרי נרמזו ארבעה מיני שאלות שתים באומרו גם ביד הנביאים. ושתים באומרו גם בחלומות. ולכן ואקראה ה"א יתירא לרמוז כי לכן ואקראה ה"א יתירא והיא קריאה חמישי' באוב אעפ"י שהיא באיסור להודיעני מה אעשה ואנוס רחמנא פטריה. ואמר לך כלומר בעבור שאני תלמידך ואתה משחת אותי למלך על ישראל ואין לי גואל זולתך. והשיב לו שמואל ולמה תשאלני ותשובתך היא מבוארת כי וה' הוא ובית דינו סר מעליך מכל וכל והיא תשובה למה שאמרת שאתה מלך ולב מלך ביד ה'. ונתחדש עוד כי ויהי ערך וכו'. ואפשר לפרש ויהי עריך ויהי אויבך. ואורי חמי ז"ל פירש ויהי ערך זה דוד כלומר סר מעליך ויהי אלהים עם עריך זה דוד אויבך. מלבד שעיקר שאור שבעיסה היה מתחלת מלכותך כאשר לא שמעת בקול ה'. ואלו אורים ותומים לא קאמר בפירוש אלא נרמזו ברמז כאמור למעלה. במלת ואלהים סר מעלי: ומאי טעמ' לא הזכיר אותם משו' דקטליה לנוב עיר הכהני'. ונתבייש מלהזכיר אותם הרי מפורש ביחיד שעשה דבר עבירה ונתבייש ממנה. ובאותה שעה היה יחיד ולא מלך כדכתיב ויתחפש שאול ואמרו חז"ל מלמד שנעשה חפשי מהמלכותו ולא תקשי ממה שעלה האו' מראשו כמלך דדילמ' על שם הראשון עלה כך וגם לא ידע שנשתנה מן המלכות. ומנין דאחילו ליה מן שמייא שנאמר ויאמר שמואל אל שאול מחר אתה ובניך עמי וא"ר יוחנן עמי במחיצתי. ורבנן אמרין מהכא וכו' ולא נצלים מה שאמרנו מ"ט ר' יוחנן לא סבר כרבנן. ורבנן מ"ט לא סברי כר' יוחנן:

והענין הוא שר' יוחנן דריש יתורא דקרא כמ"ש מחר אתה ובניך עמי. ואם היא בשורה על המיתה. הכבר אמר ויתן ה' גם את ישראל עמך ביד פלשתים ועוד כי לא שייך צמו בקבורה בעבור כי לא נקברו יחד

היא

במקום אחד אם כן חזרתו לומר ומחר אתה ובניך עמי הוא
מיותר אם כן לדרשא קא אתי והיא לבשר אותו בשורה טוב׳
עמי במחיצתי מה שמוש אין לו עונות כך שאול אין לו עונות
כלל שנמחלו עונותיו כולם באמצעות הבושה שנתביים · וזו
היא סברת ר׳ יוחנן · האמנם רבנן לא סביר להו דרשת
ר׳ יוחנן · בעבור דמהאי קרא ליכא למשמע מיניה ודילמא
לגופיה אצטריך לבשר אליו על המיתה עצמה · ויהי׳ שיעור
ה כתוב כך ויתן ה׳ גם את ישראל עמך ביד פלשתים ·
כלומר האמת הוא שישראל לא היו מחוייבים להענש כלל
האמנם לסיבתך ובעבור עונך ויתן ה׳ גם את ישראל עמך
בעבורך · ומ"ש ויתן רוצה לומר בנתינה בעצמה .
האמנם אתה תיפרד מהם ומחר אתה ובניך עמי · ממש
במיתה ממש . גם את מחנה ישראל והם אנשי המלחמה
הגבורים יתן ה׳ ביד פלשתים · והזכיר את שאול באמצע
לומר כי בעבורו ובעונו יתן ה׳ ביד פלשתים את כללות אנשי
ישראל · וגם את הגבורים אנשי המלחמה · אמנם לא
יהרגו במלחמה · אבל שאול ובניו הם לבדם אשר ימותו
במלחמה וזהו מ"ש מחר אתה ובניך עמי · ואין הכונה עמי
במחיצתי . ולכן דרשי מהאי קרא אחריתי והוקיענום לה׳
בגבעת שאול בחיר ה׳ · ובודאי כי מש"ה בחיר ה׳ אינו
מדברי הגבעונים בעבור שאדרבה הם היו מעילים בזוס
בקדשים והיו אומרים האיש אשר כילנו · ואשר דימה לנו
נשמדנו מהתיצב בכל גבול ישראל · ויתכן שהיו מספרים
בשבחו לומר שאול בחיר ה׳ . אלא ודאי הם לא אמרו אלא
בגבעת שאול בלבד ואפילו בשם מלך לא קראו אותו אלא
האיש אשר כילנו וכו׳ ויצתה בת קול ואמרה אתם שומעים
שקורא לשאול בשם איש בעלמא ושותקים · הלא הוא בחיר
ה׳ · וכמש"ה הראיתם אשר בחר בו ה׳ וכו׳ · אם כן מהפסוק
הזה משתמע שפיר שנמחלו עונותיו · האמנם ר׳ יוחנן לא
סבר מהכא כסברת רבנן בעבור שבפסוק הזה לא נזכר
הבושה שנתביים שאול המלך · ואפשר כי נקרא בחיר ה׳
אחר כמה ימים שנפטר לחיי העה"ב ובאמצעות המיתה
והמשך הימים אחר המיתה שאז נתכפרו עונותיו · ולכן
יצתה בת קול ואמרה שאול בחיר ה׳ · אבל מה שנתביים
מהאורים והתומים לא עשה ולא כלום · לכן מהכא ליכא
למשמע מינה אלא מפסוק מחר אתה ובניך עמי במחיצתי
הסמוך אל הבושה שנתביים דאלו אורים ותומים מפורשים
לא קאמר ומשום הכי נמחלו כל עונותיו . והשתא אתי שפי׳
נסברת ר׳ יוחנן יותר מסברת רבנן · דלסברת ר׳ יוחנן עם
היות שעדיין לא מת כדי שנאמר מיתה מכפרת עון · אלא
עדיין בהיותו בחיים חייתו מדבר עם שמואל הנביא ע"ה
אומר לו ומחר אתה ובניך עמי במחיצתי · וגם השוה אותו
לבניו מה בניו לא היו בידם עונו׳ אף הוא נמחלו כל עונותיו
אם כן מכאן ראיה שהבושה מכפרת כמה עונות שהיו בידו
כמו שאמרנו למעלה . וגם לרבנן נוכל לעזור אותם וליתן
טעם לדבריהם כמש"ה בחיר ה׳ כי יספיק הבת קול לומר
שאול המלך האמנם לקרא אותו בחיר ה׳ שלא כפני מורה
על גדולתו הגדולה · ובאמת שהמיתה ובפרט מיתה כזאת
של הריגה מכפרת עון ובפרט שהוא אמר לשמואל ההו
למערכה ואמר · לו אם ערכת את משתויב והוא לא רצה
למערך שלא מסר נפשו למיתה כדי שיתכפרו עונותיו ובודאי
שכל אלו הדברים גרמו לכפרת עונותיו האמנם לקרא אותו
בשם בחיר ה׳ ודאי שלא זכה אלא באמצעות הבושה דאלו
אורים ותומים לא קאמר וזו היא סברת רבנן : עוד נוכל
לומר כי גם בראיה הזאת של רבנן נרמז ענין האורי׳ ותומי׳
ברמז במ"ש חז"ל שענין חטא הגבעונים היה בעבור שהרג
לנוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מזונות ובהריגת נוב
עיר הכהנים נחשב לו כמו שהרג לגבעונים ממש · וכן
מפורש בילקוט שמואל ב׳ סי׳ קנ"ב וז"ל ויאמר ה׳ אל שאול
ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים היכן מצינו
בשאול שהמית את הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר
הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליה׳ הכתו׳
כאילו הרגן וכו׳ · כמצינו למדין שבפסוקים האלו נרמז
הריגת נוב עיר הכהנים · וכבר מצינו שנתביים שאול מעון
זה ולכן לא הזכיר אותם שאול כלל ובדבר הזה אין חולק
ואח"כ ראה ראובן כי אפילו בעת קלקלתו יצתה בת קול
ואמרה בחיר ה׳ שמע מינה שנמחל לו על אותו העון ש"מ
וזו היא סברת רבנן · האמנם ר׳ יוחנן לא ישר זה בעיניו
להיות שאינו נזכר בפסוק בפשיטות אלא נרמז · ולכן הבי׳
ראיה מפסוק מחר אתה ובניך עמי כאמור · וגם רבנן לא
ישרו בעיניהם אותה הדרשה כאמור · לכן זה הביא ראיה
מכאן וזה הביא ראיה מכאן · והרי נתיישב המאמר היטב
כפי שתי הסברות כפי סברת ר׳ יוחנן ורבנן ואמאי מר לא
לא סבר כמר · ומר לא סבר כמר :

ועדין אנו צריכים לדקדק בעיקר הדרשה כיצד
ענין הבושה היא יותר גדולה מהתשובה ·
ואעפ"י שלמעלה הרחבנו בתשובות עכ"ז נוסיף נופך · עם
מה שנודע בהלכות תשובה שעבירות שבין אדם למקום זה
מכפר · אבל עבירות שבין אדם לחבירו אין זה מכפר עד
שירצה את חבירו . ואמרו שם את זו דרש ר׳ אלעזר בן
עזריה מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו ולא שלפני בשר ודם
נשנינו למדין שכב יכול גדול כבוד הבריו׳ מכח המקום בזה
הענין · וגם מצינו שכל עונש שנענש האדם בעה"ז על יד
ב"ד כב זכול הוא יותר חמור מעונש של ב"ד של מעלה ·
וכמו שאמרו חז"ל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מדי כרת ·
והנה בהקדמה הזאת נבא אל המכוון שלנו שגדולה הבושה
שמתביים האדם בה בעה"ז לפני הבריות והיא דומה אל
המלקות שבפני ב"ד יותר מהתשובה שאינה נעשית אלא
בהצנע לפני הקב"ה לבדו כמש"ה שובה ישראל עד ה׳ אלהיך
עד שיהיה עד בך ה׳ אלהיך ולכן ענין התשובה צריכה כמה
תנאים · כאשר אמרנו למעלה בתחלת המאמר ·
האמנם מעלת הבושה היא מעלה גדולה להיות האדם
מתביים בפני בני אדם כמוהו ואזיל חיורא ואתי סומקא
ובודאי שבאמצעותה נמחלים כל עונות האדם · וכן מצינו
בישראל שבכל זמן שלא נתביישו מעונותם לא ניחם הקב"ה
אותם בגלותם ובזמן שנתביישו ממה שעשו התחיל הקב"ה
לנחם אותם . והוא אומרו בירמיה פלטים מחרב הלכו אל
תעמודו זכרו מרחוק את ה׳ וירושלים תעלה על לבבכם ·
מאחר שאינכם יכולים לחזור בה · ואז אמרו ישראל בושנו
כי שמענו חרפה שהקב"ה מחרף ומגדף אותנו כסתה כלימה
פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה׳ ואנחנו עמו וצאן
מרעיתו מחוץ למחנה ישראל מושבינו · ותכף הקב"ה
מנחם אותם לכן הנה ימים באים נאם ה׳ ופקדתי על פסילי׳
ובכל ארצה יאנק חלל . כי תעלה בבל השמים וכי תבצר
מרום עוזה מאתי יבואו שודדים לה נאם ה׳ וכו׳ · עד הנה
דברי ירמיהו הרי שבאמצעות הבושה שנתביישו ישראל ·
ממעשיהם הרעים הפך הקב"ה הגזרה מעליהם ונתנה על
בבל · והנה תחלת הפסוק הזה אמר הכתוב כה אמר ה׳
קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה
מאנה להנחם על בניה כי איננו הקב"ה . ועם כל זה השיב
לה הקב"ה כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה
כי יש שכר לפעולתך נאם ה׳ ושבו בנים לגבולם לעתיד לבא
באותה שעה שמוע שמעתי אפרים מתנודד ברא׳ כי הישועה
היא רחוקה לעתיד לבא :

וכן אמר הכתוב שמוע שמעתי אפרים מתנודד ואומר תחלת הכל יסרתני ואוסר כעגל לא לומד ואיכני מקבלת התוכחת מאהבה · האמנם איני עושה תשובה בעבור היותו כעגל לא לומד לעבוד עבודה עדיין : לכן תקנתי היא השיבני אתה תחילה · ואח"כ ואשובה אני . והטעם הוא כי אתה ה' אלהי · ולך ה' הצדקה וכפי גדולתך כך צריך שתעשה · ואחר כך כי אחרי שובי נחמתי על מה שעשיתי ועל מה שהשכלתי ואמרתי השיבני ה' תחילה ואח"כ ואשובה ותעיתי בזה מזה שעשיתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך והכרתי היכר היטב כל מה שעשיתי . ועם כל זה לא נתבשרו בבשורת מחילה וסליחה וכפרה עד שאמרו בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי : ובשעה שנתביישו והכירו בחטאם אז תכף נתבשרו בשורות טובות הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו הוא מתביישו לכן זכור אזכרנו עוד לטובה על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה' :

דרוש שני למשמרת ר"ח אלול

צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יי אלהיך נותן לך :

גרסינן בגמרא במסכת סוטה פרקא קמא וז"ל · אמר ר' יהושע בן לוי בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה שבשעה שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו · מנחה שכר מנחה בידו · אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולן : שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה · ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה : עכ"לה :

ידוע הוא ומפורסם הדבר כפי חז"ל במדרש שיש מחלוקת גדול בין הקב"ה ישתבח שמו · ובין העדה קדושה של האומה הישראלית על ענין תשובת ישראל לפני הקב"ה · שהקב"ה אומר הואיל וישראל עברו ברית חלפו חוק התורה ועברו על כמה אלות ושבועות בענין עסק התורה וקיום המצות · איני מקבל אותם עד שהם מאליהם ישובו בתשובה שלמה מלב ומנפש . והתודו את עונם . וישברו את לבם הרע · ואח"כ אקבל אותם והוא אומרו על ידי הושע הנביא ע"ה שובה ישראל עד ה' אלהיך אתה מעצמך ולא אמר כשאר מקומות כה אמר ה' שובו בית ישראל : אלא שובה ישראל מעצמך · ואפשר שאח"כ אקבל אותך · והסיבה היא בעבור שאתה גרמת לעצמך כי כשלת בעונך ולכן כולי האי ואולי אתרצה לך · וישראל משיבים תשובה להקב"ה על דברי הושע הנביא שאמר להם שובה ישראל מעצמך וכו' . ואומרים על ידי ירמיה הנביא ע"ה שאינו מן הראוי לעשות כך ואעפ"י שאין מדין כך השעה צריכה לכך כי כנוהג שבעולם בן שחטא לאביו ומתוך כך טרדו אביו מביתו והשליכו חוץ לביתו · לא נשארו פנים לבן לחזור לבית אביו מאליו ומעצמו · עד שאביו עצמו יפתח לו פתח של תשובה ויתרצה אליו וידבר על לבו דברים טובים דברים נחומים ואח"כ יבא הבן וינשק ידי אביו ויחזור אל ביתו ויקבלו · וזהו מש"ה השיבנו ה' אליך תחילה ופתח לנו שערי תשובה · ואח"כ ונשובה אנחנו גם כן תשובה ראויה כהוגן וכשורה · ואחר כך חדש ימינו כקדם :

עוד יובן כוונת פסוק השיבנו ה' אליך ונשובה וכו' בטענה מספקת זולת כנוהג שבעולם שאמרנו . והענין הוא שנודע מדברי חז"ל שהתשובה אין לה זמן קבוע אלא בכל עת שירצה לעשות האדם תשובה יכול לעשותה · ורמזו זה חז"ל בפסוק ועתה פן ישלח ידו וכו' ואמרו ז"ל אין ועתה אלא לשון תשובה להיות שאין לה זמן קבוע אלא ועתה אם ירצה יצא מספר הרשעים ויכתב בספר הצדיקים · האמנם מכל מקום שעכ"ז כבר אמרו חז"ל שהתשובה המעול' היא שיהיה שעת התשובה כשעת של העבירה . ואמרו חז"ל באותו פרק · באותו מקום באותה אשה . והנה עם ההקדמה הזאת נבא אל כוונת הפסוק של השיבנו ה' אליך ונשובה שאמרו כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע השיבנו ה' אליך תחילה ולא כמו שאמרת לנו על ידי הושע ע"ה שובה ישראל תחילה · כי כך הוא כנוהג שבעולם כאמור · מה תאמר שאין רצונך לעשות כנוהג שבעולם הואיל ופשענו בעונינו · אלא רצונך הוא שבתחילה נתחיל אנחנו ונשובה לפניך ואח"כ אתה תקבל אותנו · אם כן צריך תנאי אחר חדש והוא חדש ימינו כקדם : וחדש ימינו בשעת התשובה שנחזור לקדמותינו לימי הבחרות וגם השיבנו אל ארצנו ונחלתינו במקום אשר חטאנו שם · וגם תבנה את בית קדשנו במקום אשר הכעסנוך שם ואז תהיה תשוב' שלמה באותו פרק · והוא חדש ימינו · וגם כקדם והוא בארץ ישראל ובירושלים ובבית המקדש ואז נתחיל אנחנו תחילה לשוב בתשובה קודם שתשיבנו אתה :

והנה כב יכול הויכוח הזה הוא תלוי ועומד · עד שכביכול הקב"ה בעצמו דיין אמת עוש' ביצוע זה פשרה . ואומר לכנסת ישראל · לא יהיה לא כדברי · לא כדבריכם · אלא אני אעשה שלום גמור בעולם על ידי מי שהתחיל בשלום ונתבשר בשלום והוא אליהו הנביא ז"ל וזהו מ"ש אחרון כל הנביאים והוא מלאכי הנביא ע"ה · הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא · ויעשה פשרה גדול והוא ששניהם יתחילו להתקר' זה אל זה · זה יבא ממזרח · וזה יבא מהמערב ויפגשו זה את זה · והוא אומרו והשיב לב אבות על בנים זה הקב"ה שיתחיל להשיב את ישראל ממקומו · וגם לב בנים על אבותם · והם ישראל שהם יתחילו לשוב בתשובה לפני הקב"ה ממקומם זה מפה וזה מפה ואז בטלה מחלוקת · ואפילו בפשרה הזאת כב יכול נתקיימה שאלת ישראל שהקב"ה יתחיל להשיב אותם כמ"ש תחילה והשיב לב אבות על בנים · ואח"כ ולב בנים על אבותם :

והנה נלע"ד לומר שכל ההקדמה הזאת וכל הויכוח הזה וכל הפשרה הנז' כבר רמז אותה שלמה המע"ה בחכמתו בספר קדש הקדשים · בזמן שהיו ישראל במצרים בטיט ולבנים גוי מקרב גוי מה אלו עע"ז אף אלו עע"ז וכו' והקב"ה רצה שהם יתחילו לעשות תשובה ומצות ומעשים כדי שיגאלו כמש"ה ואעבור עליך ואראך וכו' . ואת עירום ועריה מן המצות וכו' · ולכן נתן להם מצות כדי שיגאלו בהם כמ"ש חז"ל . והם היו צועקים לפני הקב"ה שהוא ישיב אותם וכו' · וכל הענין הזה כמש"ה הנצנים נראו בארץ · זה משה ואהרן . עת הזמיר הגיע עת לומר ישראל שירה לפני הקב"ה כמש"ה אז ישיר משה ובני ישראל וכו' . וקול התור זו נתינת התורה בסיני מפי ה' · שנאמר אנכי ה' אלהיך לכן כתוב התור ולא התורה · התאנה חנטה פגיה אלו ישראל והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הסנהדרין והצדיקים וכו' · וכבר הגיע זמן הגאולה לכן קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך לארץ ישראל כי כבר הגיע זמן השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אע"פ שיגאל את

בנין

כנין · ואין משיב דבר לפני הקב"ה להיותם מתביישים ממעשיהם שבידם · חוזר ואומר הקב"ה יונתי בחגוי הסלע מתביישים מעון הסלע במי מריבה שמתוך כך נענשו משה ואהרן ולכן הם חבוים בסתר המדרגה · הראיני את מראיך והם המצות ומעשים טובים · והשמיעיני את קולך בתפילות ותחנונים · יען כי קולך ערב ומתאוה אני לשמוע את תפילתכם · ומראך נאוה במצות ורצוני שתכבדו אותי במצות · משיבים כנסת ישראל להקב"ה רבש"ע לא נשאר לנו כח לא להתפלל ולא לעשות מצות ולא להתחיל לשוב בתשובה לפניך כי כשל כח הסבל מהעבודה הקשה; וגם וירעו לנו המצריים כמו שפירשנו במקום אחר שעשו אותנו רשעים כמותם · וזהו מש"ה אחזו לנו שועלים מלא בוא"ו אלו המצרים הגדולים · ועוד ירצה לשון ציווי ממש אחזו לנו שועלי' והם המצריים כאמור כדי שנוכל לשוב לפניך בתשוב' שלמה ואף גם זאת שתתחיל אתה להשיבנו תחילה ואח"כ נשוב אנחנו · כמש"ה דודי לי תחילה ואח"כ ואני לו וכו' · שועלים קטנים מפרים ואו כמשמעו כמו שפירשו חז"ל שהיו מביאים התינוקות של המצריים הקטנים לבית הישראלי ומכים אותן כדי שיבכו הם · ועל ידי כך יבכו גם קטני ישרא' הנחבאים שם ומתוך כך ישמעו את קולם ויקחו אותם וישליכו אותם ליאור וזהו מ"ש מחבלים כרמים · וכענותינו וכרמנו סמדר עדיין הוא בוסר ואין בידם לא תורה ולא מצות כאמור · לכן אין בנו כח להתחיל לעשות תשובה · אלא אתה תתחיל תחילה לפתוח לנו שערי תשובה והשיבנו ה' אליך תחילה ואח"כ ונשובה וכו' · וזהו מש"ה דודי לי תחילה ואח"כ ואני לו · אם ירצה לרעות בשושנים והם כנסת ישרא'. ולכן אפי' שאתה תפתח לנו שערי תשובה בהיות שאין לנו מצות ומעשים טובים · אין אנו יכולים לשאול ממך שתגאלנו כיום בפרהסיא אלא בלילה · וזהו מה שאומרים לפני הקב"ה · רבש"ע המתן ממש עד שיפוח היום ונסו הצללים · ואח"כ בלילה סוב דמה לך דודי לצבי או לעופר האיילים על הרי בתר והוציאנו ממצרים לילה · אמרה כנסת ישראל בכל אותה הלילה של פסח לא נתתי שינה לעיני לעפעפי תנומה · אלא משבחת להקב"ה בהלל ובתפילות · והוא אומרו על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי וכו' · כמעט שעברתי מהם עד שבא חצי הלילה עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי זה סיני · ואל חדר הורתי זה אוהל מועד וכו' כמ"ש חז"ל במדרש · ונמשכו הדברים עד שחזרו כנסת ישרא' במדבר להכעי' את הקב"ה אחר מתן תורה ואחר כמה טורח שטרח עמהם · ואז נתכעס הקב"ה עמהם וככ יכול דודי ירד לגנו לערוגת הבושם לרעות בגנים וללקוט שושנים והם הצדיקי' שנדור בעבור עון הדור · אז מכירים · כנסת ישרא' שחטאו ולא אמרו בפעם הראשונה דודי לי תחילה ואח"כ ואני לו · אלא הם התחילו לעשות תשובה · ועכ"ז תבענו מהקב"ה שגם הוא יתרצה להם כמו שאמרנו בפסוק והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם · ועכ"ז הטיבו דרכיה' בראות שאין בפניו טובה · ואתחילו הם תחילה והוא אומרו אני לדודי תחילה · ואח"כ ודודי לי מתרצה לי בעבור שכוונתו לרעות בשושנים כאמור · אז מקבל תשובתה הקב"ה באהבה גדולה ואומר לה הנך בפעם הזאת יפה את רעיתי שעושה רצוני כמו רעיתי שהוא תרגום רצון · כתרצה כשאתה מרצה אותי בתשובתך נאוה כמו זמן שהיית בירושלים מקריבה לפני קרבנות · איומה כנדגלות של המדבר · חזרנו להקדמתינו שמצות התשובה אין לה זמן קבוע · האמנם עכ"ז כבר לימדונו רבותינו שר' מאיר ע"ה בריך בשמא · ולכן שני החדשים האלו נסמכו יחד והם אלול ותשרי רוצה לומר שדרשינן שם אלול מלשון מאללי · ארעא שצריך האדם מר"ח אלול להתחיל לחפש מעשיו ולהתקין תשובות ותורה ומעשים טובי' קודם יום הדין הגדול יום ר"ה בתשרי שאז ושרי ויתיר הקב"ה כל עונות של ישראל · וכן רמוז שקדמונים בפסוק הנז' והוא אני לדודי ודודי לי ר"ת אלו"ל · כונת הדברים אני לדודי תחילה לחזור בתשובה בכל חדש אלול ואח"כ ודודי לי מתרצה אלי ומוחל עונותי בחדש תשרי ותשבוק כל חובות ישראל · וכן רמז מורי הרב ז"לה · בפסוק אנה לידו ושמתי לך מקו' וכו' ר"ת אלול שאז הקב"ה ליד מי שרוצה לחזור בתשובה זמן שיחזור בתשובה בימים האלו ולכן מרע"ה עלה לשמים בר"ח אלול לבקש סליחה על ישראל ובי"ה באמר לו סלחתי כדבריך · והואיל וקרא את לידן נחדש בו פרפרת אחד עם הקדמת מורנו הרב הגדול ז"לה שביאר בפסוק ושמתי לך מקום לך ממש שהכי ה"ל קרא למימר שלא נכופה ושמתילו מקום אשר ינום שמה · האמנם אמר לך שרמז על מרע"ה עצמו שהכה את המצרי והרגו וכו' · וכפי הקדמת הרב ז"לה יהיה ביאור הפסוקים כך מכה איש ומת מות יומת לכל איש כיבלמא : המכה בגדיה · האמנם ואשר לא צדה כמו מרע"ה בשעה שהרג את המצרי · האמנם והאלהים אנה לידו להרוג אותו · ושמתי לך מקום לך ממש כדברי הרב ז"ל · ועוד אני מחדש שנרמז מרע"ה במילת אשר ינוס שמ"ה באפוכי אתוון משה האמנם וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה כמעש' דואג בן ברויה שהרג לאבנר ועמשא · או נותן רשות לבניהו בן יהוידע ע"ה על פי שלמה הע"ה מעם מזבחי תקחנו למות כמו שנזכר בפסוקים · עוד ירמוז בכינים באומרו ושמתי לך מקום ולא אמר לו ולרמוז שני ענינים לו ולך ירצה לו לחוט' ולכללות ישראל גם כן ויהיה שיעור הפסוק כך · ואשר לא צדה במזיד ועשה בשוגג · ועכ"ז אין חטא בלא עון להיות בא על ידו מיתת האדם ההוא · וז"מ והאלהים מדת הדין אנה לידו שנגלגלו חובה על ידי חייב · לכן כנגד זה גם האלהים אנה לידו כנגד זה תשובה אחרת בר"ת א'נה ל'ידו ו'שמתי ל'ך זה אלול · ואגב אשמועינן שימים אלו הם זמן תשובה לכל ישראל ולכן אמר לך לך ממש ולהם · ורמז רומז במילת מקום ר"ת מ' ארבעים יום מר"ח אלול עד י"ה · והק' ר"ת קריאה של תורה ו'וידוי דברים · והמ' מעשים טובים והו' תשובה ונרמז כל אלו במלת מקו"ם לך ולאומה הכל יחד · חזרנו להקדמתינו שבחדש אלול ניתן רשות לבעל תשובה לעשות תשובה · וגם בתקנת חדש תשרי כמו שאמרנו למעלה שנסמכו חדש אלול וחדש תשרי זה לזה לעשות תשובה בהם · וכנגד שני החדשים האלו רמזתי בפתח דברי' ואמרתי צדק צדק תרדוף לרמוז שתצדיק מעשיך בשני החדשים האלו למען תחיה ותכתב בספר חיים טובים לפני הקב"ה ביום הדין הגדול הבא לקראתנו לחיים ולשלום · ואגב רמזתי שגם בכל חדש וחדש מהם ישתדל האדם לעשות שתי צדקות והם התורה שנקרא' צדק' כמ"ש וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וכו' וצדקה ממש' ממש לעניים ובאמצעות צדק צדק הנז' תחיה וירשת את הארץ כע"ה · עוד רמזתי ואמרתי צדק צדק תרדוף שצריך האדם לצדק את מעשיו ולהתחיל לעשות תשובה מר"ח הוא וכולי האי ואולי ולא יספיק צדק אחד אלא צדק צדק לפנים משורת הדין והטעם הוא למען תחיה כמודע מדברי חז"ל שהרשעים בחייהם קרויים מתים ובעשותך תשובה תזכה להקרא חי וזהו מה שאמרתי למען תחיה וירשת את הארץ וכו' :

וכן מצינו שדהמע"ה עם היותו מלך ישראל השפיל גאותו עם ארבות ידיו לפני הקב"ה ושב בתשובה שלמה לפני הקב"ה כמש"ה נאם הגבר הוקם על. ואמרו חז"ל שהקים עולה של תשובה ונתבטלה גזרת מות מעליו כמו שהוא עצמו גזר על עצמו באומרו חי ה' כי בן מות האי' העושה זאת. ואח"כ בעשותו תשובה נאמר לו גם ה' העביר חטאתך לא תמות. והואיל ובאו הפסוקים האלו לידינו ראוי לבא עד ביאורם באומרם:

וישלח ה' את נתן אל דוד ויבא אליו ויאמר לו שני אנשי' היו בעיר אחד אחת עשיר ואחד ראש וכו':

וראוי לדקדק בפסוקים האלו תחילת הכל. שקשה טובא בשליחות הזה האם ח"ו הקב"ה אתבייש מדוד הע"ה לשלוח אליו הגזרה חתוכה וחלוטה על מה שחטא דאצטריך להמשיל משלים ולומר לו ב' אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש וכו' ואגב נדקדק היו' מלת ראש מלאה באלף וכל המעשה הכו' בפסוקים. ויספיק לומר ויאמר נתן אל דוד כה אמר ה' אנכי משחתיך למלך וכו'. מדוע בזית את דבר ה' וכו'. עוד ראוי לדקדק בדברי דוד הע"ה שהזכיר. מילת לה' מיותרת באומרו חטאתי לה'. ויספיק לומר חטאתי סתם. עוד ראוי לדקדק אגם המגומגם שאין לו שחר ובפרט היותו בתחיל' הדיבור באומרו גם ה' העביר חטאתך לא תמות. וקשה טובא כי עדיין לא דיבר כלום כדי שיאמר גם ה'. ובפרט באומרו גם ה' כי ח"ו אין זולתו מוחל וסולח קודם לו כדי שיאמר גם ה'. ואין זולתו מוחל וסולח. והכי הל"ל הנה ה' העביר חטאתך וכו'. ואגב נדקדק הלשון הזה של העבי' חטאתך והל"ל גם ה' מחל וסלח עונך וכו'. עוד ראוי לדקדק מהיכ' תיתי המיתה שאמר לו לא תמות ולא. אמר הוא הבני מת דאצטריך למימר ליה לא תמות. ועוד נדקדק מ"ש אפס כי נאץ נאצת את אויבי ה' מה היא כונתו. ובפרט היות כפול נאץ נאצת. עוד נדקדק אגם השני המיותר גם כן באומרו גם הבן הילוד לך מות ימות. והל"ל לכן הבן הילוד לך מות ימות. ועוד נדקדק שתי המיתות האלו למה ובמיתה אחת יספיק ולמה אמר מות ימות. עוד נדקדק במש"ה ויבקש דוד את האלהים בעד הנער. ונודע הוא כי שם אלהים הוא מדת הדין ואדרבא היה לו לבקש מאת ה' מדת הרחמים אולי יחנן ה' וחי הילד. ובפרט שעד עתה לא נזכר שם אלהים כלל בכל המעשה אלא שם הוי"ה. ולמה עתה שינה להזכיר שם אלהים. ואגב נדקדק שאפילו הלשון הזה הוא כבד והכי הל"ל ויבקש דוד מאת האלהים. ולא יאמר את האלהים. ואח"כ ניתן טוב טעם בהמשך הפסוקים ובמעשה הזה שנעשה הפך מכל העולם לרחוץ את פניו ולאכול לחם אחר שמת הילד ולא דבר ריק הוא:

והביאור בלע"ד ליישב כל הדקדוקים האלו עם הקדמת חז"ל המלמדים זכות על משיח אלהי יעקב האומרים שלא חטא כלל בענין בת שבע. בעבור דקים לן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו. ולכן בת שבע היתה מגורשת מאוריה החתי. וגם אוריה החתי לא קרב אליה כלל. ולא עוד אלא שלא המתין לה שלשה חדשים בלבד. וגם מענין אוריה החתי עצמו גם כן שהרג אותו בבר האירו חז"ל עינינו ואמרו מורד במלכות היה כמ"ש ואדוני יואב לפני המלך דוד ע"ה: ולא טעה זולתי במה שהקים דגל הקליפ' בלבד כמו שאמרו חז"ל בס' הזוהר בפסוק ואותו הרגת בחרב בני עמון שהית' חקוקה צורת דרקון עליה. אם כן כפי הדין של מעלה ודין של מטה לא היה מחוייב מיתה כלל. זולתי עונש בעצמו ומכת מרדות וכיוצא. להיותו אדם גדול וח"ו חילל את ה' ברבים. ואפשר לומר גם כן שאפילו עונש כזה לא היה מחוייב להיותו מלך. ומלך פורץ גדר לעשות וכו'. ולא נשאר זולתי טענה שדוד הע"ה היה מתנהג בחסידות גדול וכמו שאמר הוא עצמו שמרה נפשי כי חסיד אני ולא היה מתנהג עצמו כמלך אלא כמו עני אחד כמ"ש כי עני ואביון אני. ולכן מכח כל אלו הטענות שיש פנים לכאן ופנים לכאן. אמר הכתוב וירע הדבר אשר עשה דוד בעיני ה'. כלומר ח"ו לא מצא מקום לגזור עליו גזרת מות ממש זולתי נירע בלבד הדבר בעיני ה'. ולכן וישלח ה' את נתן אל דוד ויבא אליו וישאל ממנו שאלה אחת כיצד יגזור הוא גזרה בדין כזה אם יזדמן לידו ומפיו אנו חיים. ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אחת אחד עשיר ואחד ראש וכו' ואמר אחד עשיר כמשמעו ואחד ראש לא ראש ממש אלא ראש בערך העשיר ומעצמו גם הוא ראש כמש"ה אוריה החתי כל שלשים ושבעה מלמד שהיה שקול כנגד כולם. תחילה בהיותו נשבע חי ה' וח"ו היא שבועה בשקר בהיות שחייבו מיתה וכו'. והנה דוד הע"ה להיותו חסיד וירא שמים ויחר אף דוד באיש מאד אעפ"י שלא ראה אותו ולא הכירו ויאמר אל נתן חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת. ואת הכבשה ישלם ארבעתים עקב אשר עשה את הדבר הזה ועל אשר לא חמל. ותהא מדקדק היטב בכל דברי דוד הע"ה שטעה בדין הזה בכל אשר גזר. תחילה שחייבו מיתה ואמר כי בן מות האיש העושה זאת. ואין עליו חיוב מיתה כלל. בעבו' כי אין חיוב מיתה אלא כמש"ה וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת ולא גונב בהמה אפילו אם טבחו או מכרו. עוד טעה כמ"ש ישלם ארבעתים ומן התורה לא חייבה הטובח או מוכר אלא חמשה בקר תחת השור וארבע צאן תחת השה. עוד טעות גדולה שפשוט הוא שאין אדם מת ומשלם. וביותר הוא גזר ואמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת. ואת הכבשה ישלם ארבעתים. ועולה על הכל מה שנשבע לשקר ואמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת. ומן הדין פטור הוא ממיתה ואינו חייב אלא ארבע צאן תחת השה ולא עוד. אז ויאמר נתן אל דוד עכשיו נתחייבת מפי עצמך ונלכדת באמרי פיך. ואתה האיש. כה אמר ה' אנכי משחתיך למלך על ישרא' ואנכי הצלתיך מיד שאול. ובהיותך מלך ואדם גדול הנה השגגות נחשבות לך כזדונות ובפרט בשם חילול ה' כאמרנו. והוא אומרו מדוע בזית את דבר ה'. לעשות הרע בעיניו. והוא קרי וכתיב קרי בעיני והוא עון ראשון שנשבע על שקר ואמר חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת. וגם כן עון שני את אוריה החתי הכית בחרב. ועון שלישי ואת אשתו לקחת לך לאשה. ועון ד' ואותו הרגת בחרב בני עמון. ולכן אפרע לך מדה כנגד מדה. והתחיל באחר' דסליק מיניה כנגד מה שהרגת בחר' את אוריה החתי. ועתה לא תסור חרב מביתך עד עולם וזהו עקב כי בזתני והקמת דגל הנחש של חרב בני עמון. וכנגד ותקח את אשת אוריה החתי להיות לך לאשה. כה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך. והם עשרה פלגשים שהניח לשמור את הבית והם ארבעתים שני פעמים ארבעה. וגם שני פעמים ארבעה הרי עשרה ושכב עם נשיך וכו'. וכנגד חילול השם אמר כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישרא' ונגד השמש. וכנגד מה שהרג לאוריה החתי גם הבן הילו' לך מות ימות. ואגב ארמיה רמז הפסוק רמז גדול על עון שנשבע על שקר באומרו חי ה' כי בן מות. וכו' ארמז אותו באומרו הנני מקים עליך רעה מביתך. ואמרו ז"ל מה שאין האש יכולה לאכול. ומה שאין המים יכולים לכבות השבוע'

פל

על שקר מכלה כמש"ה וכילתו את עמו ואת אביו וכו' ואין רעה גדולה מזו · אז ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' כלומר אני עושה חשבון מכל שאר הדברים זולתי מאשר אמרתי חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת חטאתי לה' עוד רמז ואמר כי הוא נקי מכל שאר הדברים כאשר ביארנו בביאור תחילת הפסוקים ואם חטאתי הוא לה' לבדו שאמרת בעבור שאני נקי מכולה כשיטת חז"ל שאמרו שאוריה החתי מורד במלכות היה · ומענין אשתו מגורשת היתה בעבור כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו. ולא נשאר עלי עון זולתי חטאתי לה' בחילול השם וגם שמה שנמדדתי להקים דגל הקליפה כאשר ביארו בס' הזוהר · אז ויאמר נתן אל דוד גם ה' העביר חטאתך לא תמות. ויראה הגם מיותר לרמוז כל הדברים שאמרנו למעלה. והנה העון הראשון הגדול מכולם הוא מה שנשבע על שקר ואמר חי ה' כי בן מות וכו' ולכן אמר גם ה' שנשבעת בו העבי' חטאתך לא תמות · עוד רמז אל מה שחטא בחילול ה' בשם ה' גם ה' העביר חטאתך · עוד רמז להריגת אוריה החתי בחרב בני עמון · עוד רמז ללקיחת בת שבע לו לאשה · עוד יראה גם ה' העביר חטאתך כלומר הנה אתה עשית חכמה גדולה · להיות מודה תכף קודם שיקטרג המקטרג עליך ונודע הוא כי מודה ועוזב ירוחם · ולכן גם ה' פרע לך מדה והעביר חטאתך הוא השטן הנולד מאמת העבירה שעושה האדם ובמ"ש חז"ל כל העושה עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד · ואחר שאתה הודית לפני ה' ואמרת חטאתי לה' · גם ה' הנז' העביר אותו חטאתך ולא תמות ביד המקטרג הנז' כמו שאמר הנביא ע"ה ותמוגגנו ביד עונינו · עוד יראה קרוב אל הנז' · ואמר גם ה' שהוא מדת הרחמים תכף קודם שישב עליך במדת הדין בשם אלהים העביר חטאתך לא תמות במדת הדין במה שאתה גוזרת על עצמך מיתה ואמרת חי ה' כי בן מות הוא · אפס כי עדין יש עליך עון חלול ה' גדול כי נאץ נאצת את אויבי ה' בדבר הזה כי כל עמא לא ידעין דינא ולא הכירו בעובד' מעיקרא איך היתה אלא הם אומרים אם דוד מלך ישראל עשה כמעשה הזה מה יעשו אחריו · ואפשר לומר כי הזכיר שתי נאצות הנאצה הראשונה הוא בגופא דעובדא מעיקרא דמלתא · והנאצה השנית במה שהוא גזר על עצמו מיתה · וזמש"ה בדבר הזה כלומר בדיבור הזה שדברת שלא כהוגן ולכן גם הקב"ה יתנהג עמך בחסידות ויעשה דבר אחד לסכר בו פי דוברי שקר על דוד הע"ה · והוא שהבן הילוד לך מות ימות כנגד מה שהרגת לאוריה והזכיר שני מיתות כלומר המיתה אחת ממשית של הבן הוא כדי שלא ישאר בעולם ויחללו אויבי דוד את שמו בכל שעה ויאמרו זה הוא בן בת שבע שנולד באיסור . והמיתה השנית היא תחתיך · ממש כנודע כי בעון האדם מתים בניו של אדם כשהם קטנים · ומיתת עצמו היא במיתת עצמך ממש ויתקיים מה שאמרת חי ה' כי בן מות האיש העושה זאת · ודרך הלצי יראה כי הוא אמר בן מות תלה המית' בבן · ולכן גם הבן הילוד לך מות ימות · ועדין אנו צריכים לבאר כפי האמת שתי מיתות האלו מה טיבם · והנלע"ד לפרש הוא כי המיתה האחת היא המיתה הממשית · והמיתה השנית היא שלא יתאבל עליו בעבור שיהיה נפל ולא יגיע למילה · וזו נקראת מיתה שנית שצריך לחזור לבא לגלגול פעם שנית בעה"ז ויזכה למילה וזמ"ש כי מות ימות · מיד בה שעתא וילך נתן אל ביתו ויגוף ה' את הילד וכו' · והנה דוד שע"ה היה אומר אפילו חרב חדה מונחת על צואר האדם אל ימנע עצמו מן הרחמי' · ולכן ויבקש דוד את האלהים שהוא מדת הדין שנגזרה מיתה על הילד בעד הנער ויצם דוד צום וכו' · ועוד אפשר לו

לומר פרפרת אחר שדוד הע"ה ביקש להביא את מדת הדין שהיתה מתוחה על הילד עליו ממש ואמר תבא מדת הדין עלי ולא על הילד דומיא מה שעשה במעש' שמנה את ישרא' על ידי יואב ואמ' תהי ידך בי ובבית אבי ובעמך לא למגפה וכו'. וזהו מש"ה ויבקש דוד את האלהי' ממש להביא מדת הדין עליו בעד הנער ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה והנהיג עצמו בנמיכת רוח בחלישות חיל בשבירת לב ועכ"ז לא הועיל לו אחר שנגזרה גזרה · ולכן ויהי ביום השביעי וימת הילד ולא זכה למילה כאמור מות ימות שתי מיתו' וכו' ויבן דוד כי מת הילד · ויקם דוד מהארץ וכו' · ויבא בית ה' וישתחו בעבור כי כבר ניצל הוא מהמיתה · במיתת הילד ויבא אל ביתו וישאל וישימו לו לחם ויאכל · והמפרשים פירשו שהיה עדין אונן קודם האבילות · והנכון יותר בעיני הוא שמעיקרא לא נתחייב עליו אבילות להיות שלא חי שלשים יום · ואח"כ וינחם דוד את בת שבע אשתו באומרו שהילד הלך קרבן כפרה עליהם · וקיבלו עליהם דין שמים · וגם הקב"ה מחל לו על כל מה שעשה · ונתן לו אות אמת לתת לו בן יושב על כסאו ויקרא את שמו שלמה וה' אהבו וכו' . חזרנו להקדמתינו שהמכניע את עצמו בעה"ז ושב בתשובה לפני הקב"ה מתכפרים כל עונותיו · יותר משהקריב כל אילי נביות · והקדמה זו מבוארת גם כן במאמר שהצגנו פתח עינים · כאומרו א"ר יהושע בן לוי בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה וכו' :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה באומרו בא וראה מאי בא וראה · ויספיק לומר א"ר יהושע בן לוי כמה גדולים נמוכי הרוח . עוד ראוי לדקדק בלשון המאמר שצריך לעיין בו היטב · שהנה מראשית המאמר נראה שאין כונתו אלא לספר את גדולת הנמוכי הרוח בלבד ולא לגנות דבר אחר · אמנם מסוף המאמר נראה שכונת כל המאמר היא לספר מעל' נמוכי הרוח · ולגנות בקרבנו' שאינם כנמוכי הרוח · כמה שאמר אבל מי שדעתו שפלה עליו וכו' · וכפי זה הכי הל"ל כמה גדולים נמוכי הרוח יותר מן הקרבנות וכו'. ובפרט כמה שאמר מילת גדולים ירמוז שאלו גדולים מאלו · ואם כונתו היא לומר כמה גדולים נמוכי הרוח בקרבנות והם שוים במדרגה אחת לא הוה ליה למימר אח"כ מילת אבל מי שדעתו שפלה · בעבור כי מילת אבל נופלת לומר אבל זה גדול מזה · והוא פשוט בתלמוד · ועוד נוכל לדקדק שפת יתר באומרו שבזמן שבית המקדש קיים וכו' ופשוט הוא שבזמן שאין בית המקדש קיים · הקרבנות אינם נוהגין כלל · ואגב נוכל לדקדק מאי לא הזכיר מכל הקרבנות שבתורה אלא עולה ומנחה ואין ויתם ולא דבר ריק הוא · עוד ראוי לדקדק באומרו אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולן שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וכו' · ותימא הכא · שעל הרוב ימשב כשו הקריב קרבן אחד מהם · ויהיה שיעור הכתוב זבחי אלהים כאחד מזבחי אלהים הוא רוח נשברה ומי אמר בכל זבחי אלהים כולם כאחד יחד . ולזאת הקושיא פירש רש"י ז"ל זבחי כל הזבחים במשמע : וכן פירש במ' סנהדרין לשון רבים משמע · האמנם עדין יכולני לומר דרך אחרת בפסוק וכפי זה הדרך אין ראיה מן הפסוק הזה כלל ויהיה שיעור הפסוק כך בזמן שיהיו שני הדברים האלו יחד והם זבחי אלהים וחם הקרבנות עם רוח נשברה שהוא הנפש עם לב נשבר ונדכה שהוא הגוף אז אלהי' לא תבזה · האמנם אם לא ימצא אלא כל דבר אחד מהנז' בפני עצמם לעולם אימא לך שאינם מועילים · ובאמת כי כפי הדרך הזה הכי הוה ליה קרא למימר בוא"ו וזבחי אלהים · רוח נשברה וכו'. האמנם יכולני להשיב מדחזר קרא ואמר

לב

לב נשבר ונדכה שמע מינה בכי כבי קאמר כשיהיו זבחי אלהים וגם הקרבנות · וגם רוח נשברה והוא הרוח ממש · וגם לב נשבר ונדכה והוא הגוף או אלהים לא תבזה · אם בן הכאי קרא ליכא למשמע מיניה בלום · עוד ראוי לדקדק באומרו ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת ומהיכא תיסק אדעתין שתפלתו היתה נמאסת דאצטריך למימר ולא עוד · ואגב ראוי ליתן טוב טעם מאי איריא ענין תפלתו נמאסת לענין הכו' · ועוד צריך לידע התפלה היכן נרמזה בפסוק הזה ועוד קשה טובא שאחר שתלה שמים להיות חשוב בכל קרבנות שבתורה כיצד כירך לכתיבת דאצטריך למימר ולא עוד שלא שאין תפלתו נמאסת וקשה טובא ועוד צריך לדקדק כי יכולני לומר כי תמ"ה שהים לא תבזה היא תפלתו של דוד הע"ה · האמנם איכה ראיה מוסכמת ולכן פירש רש"י ז"ל לא תבזה אין דרכך לבזותו בלומר ואיכו לשון תפלה של לשון הודעה ;

והביאור נלע"ד לפר' שהנה ר' יהושע בן לוי ע"ה בעל של המאמר הוקשה אלין דברי דוד הע"ה שאמר כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה · והא קרא נוח בברוביא בתורה אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם וכו' · ויתכן שדוד הע"ה חולק על התורה · ובשלמא אם היה אומר הפסוק כי לא תחפוץ חטאת ואשם וכיוצא מאלו הקרבנות אשר הם באים על חטא הייכו ובולים לומר בודאי שהקב"ה איכו בוחר בהם ולכן אמר כי לא תחפוץ וכו' · האמנם באומרו סתם כי לא תחפוץ זבח · וגם עולה המשובחת מכל הקרבנות לא תרצה קשה טובא :

ולכן כדי ליישב הפסוקים אמר הדרשה הזאת בלשון בא וראה כלומר בא וראה דרשה אחת שנתחדשה מחמת קראי דרמינן אהדדי · וכדי לבא אל הדרשה המחודשת צריך לבא תחילה של ביאור הפסוקי' הנו' במקומם · וכונת דוד הע"ה היא להקים דגל התשובה בעולם בכל פרטיה כמש"ה נאום הגבר הוקם על ואמרו חז"ל שהקי' עולה של תשובה · ולכן אמר תחילת דברין אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו · ואז הצילני מדמים אהי תשועתי תרנן לשוני צדקתיך · והכני שואל רשות מאתך אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך והתהלה היא כי יש זמן שתחפוץ קרבנות והוא בזמן שבית המקדש קיים · האמנם בזמן כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה · אז הזמנת לחוטאים כפרה אחרת והיא כנגד מה יותר גדולה מהקרבנות להיות שהיא תדירית ונוהגת לעולם · וגם כן יש בה טובות מה שלא יש בקרבנות כי בקרבנות לא נזכר בהם שם אלהים מפני המינין · האמנם בהכנעה נאמר בה זבחי אלהים רוח נשברה · ומדקאמר קרא בלשון רבים זבחי אלהים והל"ל בלשון יחיד זבח אלהים שמע מינה שהיא שקולה ככל הקרבנות · ונרמזה דרשה זו בפסוק עצמו של הקרבנות במש"ה ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר · ואמרו חז"ל שאז דיבר עמו מעסקי של האהל שהוא המשכן שעתיד להחרב ולתיו' לו מועד וזמן קבוע ולא נשארה כפרה לישראל זולתי לאמר ולעסוק בדיני הקרבנות ונחשב להם כאלו הקריבו כל הקרבנות · או ענין ההכנעה והוא אומרו אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מכם ממש · ולכן אמר דוד הע"ה בזמן כי לא תחפוץ זבח ואתנה וכו' אז זבחי אלהים הם רוח נשברת וכו' :

והנה אחר שהצענו פשט הפסוקים יבא אל ביאור המאמר · ונכנה אמר ר' יהושע בן לוי בא וראה דרשה מחודשת שלא היינו סוברים אותה כלל לומר שנמוכי הרוח לגדם בלי שום קרבן שיהיו מכפרים כקרבן · ועכשיו ראה דאעו כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה להיותם מכפרים כקרבנו' ואנו נגד זה שייך בהם כפרה כקרבנו' הם שוים לקרבנות · האמנם כנגד אחר שהם שקולים ככל הקרבנות · וגם שהם נוהגים בין בפני הבית בין שלא בפני הבית הם גדולים מן הקרבנות · ולכן אמר כמה גדולים נמוכי הרוח רמז בזה לנגד הראשון והוא שייך בהם כפרה כקרבנות וזהו מ"ש כמה גדולים כלומר גדולים בקרבנות ונשתוו להם בהשואה אחת · ופירש דענין שבשעה שבית המקדש קים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו · מנחה שכר מנחה בידו · רוצה לומר היא לכפרה אבל מי שדעתו שפילה עליו אעפ"י שהוא שקול לקרבנות בענין הכפרה · עכו"ז עדיף יותר מן הקרבנות כנגד אחר שהוא שקול לפניו ית' ומעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנו' כולן שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה · לשון רבים כמ"ש רש"י ז"ל כלל העולה הוא שהנמוכי רוח הם שוים לקרבנו' בנגד אחד · ומעולים מן הקרבנות כנגד אחר · ולכן אמר כיצד המאמר שני לשונות כמה גדולים · והוא מה שהם שוים : ואמר אבל להורות שהם יותר גדולים מהקרבנות · ומורי אחי ז"לה פירש שגם כן יש יתרון אחר לנמוכי הרוח יותר מן הקרבנות · שהקרבנות מכפרין על השוגג ולא על המזיד · האמנם מי שדעתו שפלה עליו מכפר על המזיד כשוגג · עוד נוכל לומר כי הענין הוא כך שאמת הוא שהקרבנות מכפרין על השוגג · האמנם במזיד אין לו כפרה אלא במיתת ב"ד כר"א שעשו לו התראה · אבל אם לא עשו לו התראה עדין עונו בעצמותיו · ובא ר' יהושע בן לוי ללמדנו שגדולים נמוכי הרוח וכו' שבאמצעו' הנמיכות רוח מתכפרי' גם העונות האלו והדבר אצלי מתוקן :

ועדין צריכים אנו למודעי במה שדקדקנו למה לא הזכיר בעל המאמר מכל קרבנות שבתורה של עולה ומנחה ולא יותר · ונלצ"ד לבאר הענין עם היותי מביא דברי חז"ל האמרים באמת במשנה · בסוף מסכת מנחות ז"ל נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח · ובעולת העוף אשה ריח ניחוח · ובמנחה אשה ריח ניחוח · ללמדך שאחד המרבה · ואחד הממעיט · ובלבד שיכון אדם את דעתו לשמים עכל"ה. ובאמת שדברי חז"ל כאמרים כמדק : האמנם צריכים אנו לידע מה כונתם בדרשה הזאת · וגם אם נוכל לבקש סמך במקרא לדרשה הזאת ·

והנלע"ד לפרש בדברי המאמר שזה הוא כי שתכה ע"ת בתר קרא קתי בפרשת צו והוא אומרו' זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים · ועוד מלבד זה הפסוק גם בפרשת ענריה מצינו שתחילה הזכירה זאת תורת העולה · ואח"כ וזאת תורת המנחה · ואח"כ קרבן המלואים : ואח"כ החטאת · ואח"כ האשם · ואח"כ זבח השלמים :

ודקדקו בפסוק אמאי מני קרא הקרבנות בסדר הזה · והיה לו קרא למנות קרבנו' הבהמות והעופות זה אחר זה · ואח"כ ימנה קרבן דלי דלות של עשירית האיפה בסוף הכל · והכי הל"ל זאת התורה לעולה ולחטאת ולאשם וכו' ולזבח השלמים ולמנחה · שהיא דלי דלות עשירית האיפה · ועוד דקדקו שאם כונת הפסוק היא לחשוב ראש של כל הקרבנות קרבן העולה · וכל שאר הקרבנות טפילים לו היה לו הפסוק לכתוב ואו ממיל' להכתב ואילך והוה ליה למימר ולמנחה ולחטאת וכו' · ואם אין כונת הכתוב זאת אלא ללמדך שכל קרבן מהנו' הוא ראש בפני עצמו לא היה לו להזכיר וא"ו לא בחטאת ולא באשם וכו' · עד אחרון שבכולם והוא זבח השלמים :

ולכן פירשו הדרשה הזאת ואמרו הנה מצינו בפסוקי' שהשוו מלת אשה ריח ניחוח לה' . בעולת הבהמה · ובעולת העוף · ובמנחה · ומצינו גם כן סמוך בפסוק זאת התורה כאמור · לכן אנו קראי לדרשא לומר שאחד המרבה והוא קרבן העשירות והוא עול' הבהמה ואחריה נגררת עולת העוף · ואחד הממעיט · והוא קרבן הדלי דלות והיא המנחה · נזכר בה אשה ריח ניחוח לה' ובאומרו לה' רמז ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים · והוא מה שסמך הפסוק יחד העשירות והדלי דלות ואמר זאת התורה לעולה למנחה ולא אמר ולמנחה לרמוז שהיא טפילה לעולה אלא העולה היא ראש בפני עצמה · והמנחה היא ראש בפני עצמה ושתיהם נחשבי' יחד לפני הקב"ה · האמנם עולת העוף אין צורך להזכיר אותה בעבור שהיא נגררת אחר עולת בהמה כמנחה שחביב לפני הקב"ה המנחה של העני כמו הקרבן עולת בהמה של העשי' ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים · ואחריהם נגררים כל שאר הקרבנות ולכן אמר בכולם וא"ו העטף ולחטאת ולאשם וכו' ואחר שישבנו הפסוקים עם דברי חז"ל במשנה נבא אל ביאור דברי ר' יהושע בן לוי ע"ה במאמר שלמו . שהוא גם כן בתר המשנה סמיך ובתר קרא של זאת התורה לעולה למנחה · ולכן לא הזכיר במאמר זולתי שתי בתות אלו ואמר אדם מקריב עולה שכר עולה בידו · מנחה שכר מנחה בידו · ולא הזכיר קרבנות זולת אלו להיות שכל שאר הקרבנות נמשכים אחרי אלו · וליישבא דקרא נקט ר' יהושע בן לוי שאמר זאת התורה לעולה למנחה : עוד ירצה יותר אמתי שלא הזכיר זולת אלו להיות שאלו באים בנדבה ולא בחובה לכן שייך בהו שכר עולה בידו שכר מנחה בידו אבל החטאת והאשם באים על חטאם והלואי שיכפרו על חטאם ומה שכר שייך בהו :

ועדין אנו מחויבים בחובת ביאור מה שאמר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת · והענין הוא שנרמזה התפלה במש"ה לב נשבר ונדכה ואמאי שני קרא מרוח נשברה ללב נשבר ונדכה · אלא במלת לב רמז במש"ה והנה היא מדבר' על לבה והוא לשון תפלה הרי שנרמזה כאן התפלה · האמנם עדין נשאר לבאר כי לא נפלם כל הדקדוקים שדקדקנו בדברים האלו כי כולם מקשה הם :

והדרשנים פירשו ביאור ולא עוד עם מש"ה פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם. ופירשו בן המפרשים · שהתפלה של היחיד אפילו אם יהיה אדם גדול · עכ"ז בעבור היותו יחיד הקב"ה פונה בה לראות אם היא כתקנה או לאו · האמנם תפלת המרובים אעפ"י שאינה כתקנה ויש בה מפושעי ישראל · בעבור היותם מרובים לא בזה את תפלתם · ולנע"ד לומר כי קרא אותו בשם ערער מלשון רע רע · כלומר רע הוא להתפלל יחידי משום שהיה יכול לומר שם היחיד מפורש והכי הל"ל פנה אל תפלת היחיד. והענין יובן במה שנודע כי כל תפלות ישראל נעשים אגודה אחת וגוש אחד בזמן שעולים לפני הקב"ה · האמנם תפלת היחיד נקראת ערער וכמש"ה והיה כערער בערבה · בלא גוש ודוש ולכן פנה אל תפלת היחיד שכינסי' ערער ולא בזה את תפלתם של הבי' הקשורה יחד בשלהבת קשורה בגחלת. ועם הפשט הזה נבא אל ביאור המאמר שאמר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת · ירצה ולא עוד כי נחשב לפני הקב"ה כאלו הקרי' כל הקרבנו' כולם אלא שגם כן אפילו אם יתפלל יחיד שלא עם הצבור שנאמר עליו פנה אל תפלת הערער . הנה האיש הזה להיותו מנמוכי הרוח ודעתו שפלה · אין תפלתו נמאסת לפני הקב"ה · ואיננו צריכה אליה לראות הסגנה היא אם רעה · ולכן אמר הפסו' בלשון יחיד לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה . אלא מחשיב תפלתו כמו תפלת הצבור · וכמו שנאמר בתפלת הצבור ולא בזה את תפלתם · כך נאמר בנמוכי הרוח לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

עוד שמעתי טעם נאמר במ"ש בעל המאמר ולא עוד וכו' · מפי החכם השלם כמה"ר אברהם טריקא נר"ו במגרים · ופירש עם הקדמת חז"ל שאמרו בפסו' לא תחסום שור בדישו · ופירשו ז"ל כי נרמז רמז בפסוק הזה כי בעידן ריתחא אין ראוי לאדם להתפלל וכמש"ה ואתה בן אדם אל תתפלל בעד העם הזה וכו' · להיות עידן ריתחא · וכפי ההקדמה הזאת אתי שפיר מ"ש בעל המאמר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת · ירצה לא מיבעייא שנחשב לו כאלו הקריב כל הקרבנות אלא גם כן אם יתפלל האיש הזה אפילו בעידן ריתחא שכל מי שיתפלל בעת ההיא אין תפלתו נשמעת אפילו שיהיה אדם גדול · יש יתרון למי שדעתו שפלה ולנמוכי הרוח שאפילו בעידן ריתחא אין תפלתו נמאסת · ואכי מסייע לדבריו כמש"ה ואלהים לא תבזה והזכיר שם אלהים שהוא מדת הדין ולא שם הויה לרמוז שאפילו בשעה שמדת הדין בעולם והוא מתפלל אין הקב"ה מבזה תפלתו :

והנלע"ד לבאר במ"ש ולא עוד וכו' · וירצה לומר ולא עוד שבאמצעות הנמיכות רוח ודעת שפלה שנחשב לו כאלו הקריב כל הקרבנות וכוח כאלו כל עונותיו בסוד מסור מרע לב מרי · אלא מוסף על זה שנחשב לצדיק גמור דומיא דר' חנינא בן דוסא ע"ה המתפלל על החולים ותפילתו מתקבלת לפני הקב"ה · וכמו כן האיש הזה אין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה . והתפלה נרמזה לגורם שוה נאמר כאן לא תבזה ונאמר בתפלה כי לא בזה ולא שקץ ענות עני וכו' ש"מ בתפלה איירי קרא :

עוד ירצה הלכוי כי עם מה שאמרו חז"ל אתי שפיר · שאמרו כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה תפלה כהלכתה · ראיה לדבר מהחלבנה בתוך סמני הקטורת · ואמר בעל המאמר שהאיש הזה שנמחלו כל עונותיו נחשב עליו כאלו הקריב כל הקרבנות נעשה צדיק גמור · ובהיות צדיק גמור שורת הדין שאין תפלתו רצויה כל כך לפני הקב"ה להיות שאין בה מפושעי ישרא' לכן חידש בעל המאמ' ואמר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאס' שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

עוד ירצה דרך הלצה · כי היום יכולים לומר שנמוכי רוח ודעתם שפלה · יחשבו מכלל הבעלי מומים ומתוך כך יפסלו לעבוד את ה' בתפלתם · לכן אמר בעל המאמר שאעפ"י שלהקריב הקרבנות הבעלי מומין הם פסולים · ועכ"ז אמר הפסוק זבחי אלהים רוח נשברה והכשיר אותה לענין הקרבנות · וכמו כן לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה לתפלתם · והו מ"ש ולא עוד וכו' :

עוד ירצה דרך אחרת כדברי בעל המאמר ע"ה עם היותנו מדקדקים בפסוק כפל רוח נשברה . ולב נשבר ונדכה · והענין הוא שנודע הוא · שהתפלות בזמן הזה · הם במקום הקרבנות כמ"ש ז"ל תפלות כנגד תמידים תיקנום · ותקנו תפלת שחרית כנגד תמיד של שחר · ותפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערבים · ותקנו תפלת ערבית · כנגד איברים ופדרים שלא נתאכלו עד הלילה · ולכן תפלת ערבית רשות · ועם ההקדמה הזאת נבא אל מ"ש בעל המאמר ולא עוד וכו' · ירצה הנה אנחנו אמרנו שכל מי שדעתו שפלה חשוב כאלו הקריב כל הקרבנות שבתורה · אם כן כפי זה אין צריך עוד להתפלל · ואם

התפלל

התפלל ח"ו תפלתו היא בלתי רצויה וכמש"ה גם כי תרבו תפלה אינני שומע ולכן אמר ולא יעור שנחשב לו כאלו הקריב כל הקרבנות · אלא שגם כן אין תפלתו נמאסת · ואנו לומדים כל הנז' מכפל הפסוק שאמר זבחי אלהים רוח נשברה · והזכיר שם אלהים אחר בענין השפלות ונמיכת רוח · וחזר להזכיר פעם שנית שם אלהים מיותר באומרו אלהים לא תבזה לרמוז אם יזכיר שם אלקים פעם שנית גם בתפלה באומרו לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה · ומילת לב אין לו שחר האמנם רמז הכתוב לא"ש ז"ל בפסוק ולעבדו בכל לבבכם ואמרו איזה היא עבודה שבלב זו תפלה כוונה שבמילת לב נרמז התפילה לכן אמר לב נשבר ונדכה שרמז לתפילה ולכן אמר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת · והרי נתבאר המאמר על מתכונתו בכל פרטיו · וגם נתבארו הפסוקים של זבחי אלקים רוח נשברה כפי שיטת בעל המאמר :

עוד אשיב את ידי לבאר הפסוקים כפי פשטם · וירצה אדני שפתי תפתח ותן לי רשות ועזור את שפתי לשבח אותך · ואח"כ ופי יגיד תהלתך · והתהלה היא לומר כי בזמן שהאדם חוטא · ובא לעשות תשובה לפניך לא תחפוץ זבחי חטאות ואשמות כדי שאתנם אותם לכהן שיניעם בעדי · ואפילו קרבן עולה שאינה קרבן חטא לגמרי אלא מכפרת על המחשבה רעה בלבד כמש"ה והעולה על רוחכם גם היא עולה לא תרצה מאחר שיש בהם איזה צד עון וכמ"ש שמעון הצדיק ע"ה מימי לא אכלתי אשם נזיר וכו' : האמנם הזבחים אשר כל המדות חפצים בהם ולא מבעייא שם ההוי"ה מידת הרחמים אלא אפילו שם אלהים שהוא מדת הדין חפץ בם הם רוח נשבר' של האדם להיות שובר את רוחו מכיר במה שחטא · ויכיר איך באמצעות של החטא פגם בנפשו וגם ברוחו וכמש"ה נפש כי תחטא · וז"ש רוח נשברה ואח"כ לב נשב' ונדכה שצריך לשבר את לבו ואת גופו החמרי בעה"ז בעת עשיית התשובה · אז תשובתו מתקבלת מכל הנרדין ואפילו אלהים שהוא מדת הדין הקשה לא תבזה אותו ואת תשובתו · ובס' הזוהר רמוז שיכול האדם לזבוח את כל כללות מדות הדינים הנקראים אלהים · כנודע בסוד רוח נשברה שהוא הרוח · ובסוד לב נשבר ונדכה והוא הגוף . או ירצה לומר קרוב ל מה שאמרנו למעל' כמ"ש כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה כלומר בעת שאין בית ולא יש מקום להקריב בו קרבנות ואז לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה · אז התקנה היא זבחי אלהים רוח נשברה וכו' :

ולכן בין לשיטה זו ובין לשיטה א · ואת תפילתי לפניך הטיבה ברצונך את ציון ולא יהיה כפעמים האחרים שאמרת כי על אפי ועל חמתי היה לי הבית הזה וכו' בעבור שנשא שלמה את בת פרעה כנודע מדברי חז"ל · ולכן בפעם הזאת הטיבה ברצונך את ציון · וגם תבנה חומות ירושלים כדי שיהיה מקום לאכול תוך הקלעים ותוך החומות הקרבנות · ואז תחפוץ זבחי צדק ולא זבחי תשובת של החוטאים כמו חטאות ואשמות · אלא אז תחפוץ זבחי צדק והם עולה וכליל שאין בהם צד הנאה כלל לקליפות · ואז יתתקן הכל ואפילו העולה לא יהיה בה צד הנאה לקליפות · ואפילו הקרבנות של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שהיו נעשים בחוץ · הנה אז לעתיד לבא יעלו על מזבחך לפנים פרים שהיו נעשים בחוץ ויזכו להכנס לפנים :

עוד איתא שם בגמרא מ' סנהדרין פרק ו' פרק נגמר הדין קודם אל המאמר הנז' וז"ל אמר ר' יהושע בן לוי כל הזובח את יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו להקב"ה בשני עולמים העה"ז והעה"ב דכתיב זובח תודה יכבדנני עכל"ה :

וראוי לדקדק בדברי ר' יהושע ע"ה היכא רמיזא זאת הדרשה בפסוק וקרא לגופיה משתעי שזובח קרבן' תודה שהוא הגון לפני הקב"ה יותר מכל הקרבנות כמש"ה אם על תודה יקריבנו · ועוד נדקדק בדברי רש"י ז"ל שרצה לבאר דברי ר' יהושע ע"ה וז"ל זובח את יצרו לאחר שהסיתו לחטא הוא וכאי והורגו ושב בתשובה ומתודה עליו · ואימא הכא שקודם שחטא מתגבר עליו וזובחו ולא אחר שחטא והכין לו זאת הדרשה המחודשת לרש"י ז"ל :

והנלע"ד שר' יהושע ע"ה דקדק בפסוק סמיכותו עם הפסוקים הקודמים אליו והם אלה עשית והחרשתי וכו' · בינו נא זאת וכו' · ומאי איריא עתה לומר דוד המע"ה דיני קרבן התודה במקום הזה · ולכן ביאר כי מש"ה זובח תודה לא משתעי בקרבן תודה כלל האמנם הפסוקים הקודמים הפליאו לדבר ברשעים כמש"ה ולרשע אמר אלהים וכו' ואמר אלה עשית והחרשתי וכו' לכן בינו נא זאת שוכחי אלוה פן אטרף ואין מציל והכוונה היא לזבוח את יצרך הרע אש' החטיאך עד עתה וגם תתודה על כל מה שעשית עד עתה ונרמז זה באומרו זובח ולא אמר מביא תודה או מקריב אלא זובח ומבירו מוכיח עליו זבחי אלהים רוח נשברה ואינם קרבנות אלא זביחת היצר הרע · ולכן אמר זובח לשון הורג ליצר הרע . ואומרו תודה הוא מ"ש ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו כבדו לקב"ה בשני כיבודין העולם הזה והעולם הבא · ולכן אמר רש"י ע"ה לאחר שהסיתו לחטא הוא זובחו והורגו ואילו משתעי קרא דלא ניחא ליה מעיקרא מה לשון זבחים שייך ביה האמנם כששב בתשובה מכבד להקב"ה בעה"ז שאין צריך להביא יסורין לחוטא וגם לעה"ב להצילו מגהינם ונרמז זה בשני הנונים היתרים כמ"ש יכבדנני שני נונים וכן פירש רש"י ז"ל שני נונים דריש לשני כיבודין :

ולכן כדי לכוין את כל ההקדמה הזאת דרשתי בפסוקים האלו מקצתה דרך פשט · ומקצתה דרך דרש · רמזתי בפתח דברי עוד ואמרתי צדק צדק תרדוף כלומר לא תרדוף אחר קרבנות של חטאות ואשמות אלא על קרבנות של זבחי צדק עולה וכליל כאמור :

והנה לבלי הביא הפסוקים דרך דרשה נביא בדרך רמז גם כן את הפסוק עם הפסוקים הקודמים לו ואעפ"י שבמקומה וכטירות' בדרוש א' לפ' שופטי' הארכתי למעביתי בהם ומנלאת שם כי תדרשם עכז"ה אין מדרש בלא חידוש :

וירצה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק · ושם ביארנו כי השופטי' ירמוז ליצר הטוב · והשוטרים ירמוז ליצר הרע · וכמו שצריך האדם ליצר הטוב כך צריך ליצר הרע · וזמש"ה בכל שעריך ממש והם בתוך גופך ובאמצעות היצר הטוב והיצר הרע ושפטו את העם משפט צדק · וכאן אני מחדש ואומר עם הקדמה אחת רבת הערך והיא זאת שצריך לידע שכמו שגוף האדם מתחלק לרמ"ח איברים ושס"ה גידים · כן נפש האדם מתחלק לרמ"ח איברים ושס"ה גידים · וכמו שבאברי הגוף יש אברים רוחניים ויש איברים גשמיים כן יש באיברי הנפש כי גם את שניהם עשה האלהים זה לעומת זה · והנה יש באיברי האדם מקצת אברים והם שלשה והם מלכים ושימנה מלך מ"ח ל"ב כב"ד · וכנגדם יש בנשמה · כי הנפ"ש מושבו בכב"ד · והרו"ח משכנו בל"ב · והנשמ"ה משכנה במו"ח · ואלו הם המלכים · ויש אחריהם אברים הנקראים שפטים את האדם · כמה"לשו"ן שאמרו חז"ל גומרו חיים ·

ותמתו מותי דאי זכי מדבר טוב · ואי זכי מדבר רע · וכמו כן · העינים אי זכי חאה בתורה וקורא בה . ואי זכי רואה מקום גזל ועריות ומהלך אחריהם · ויש אחריהם אברים הנקראים שוטרים · כמו הידים והרגלים והפה שמכה בידים · למי שצריך להלקותו והולך ברגלים למקום בית הועד או למקום . שצריך להלוך שם · או הפה נותן עדות אמת על האדם · או מעיד עדות . שקר על האדם ומתוך כך ב"ד הורגים אותו · והנה כל אבר ואבר מהאברים הנז' בגוף האדם יש עליהם נל מלמעלה מבחינת הנפש והרוח והנשמה לכלכל את הגוף ולתת בו כח לנענע את תנועותיו הטבעיות ; וכנגד הנז' רמז הפסוק ואמר שפטים ושוטרים תתן לך וכו' ושפטו את העם והם כל שאר האברים משפט צדק · וכל האזהרות שנצטוו עליהם השפטים והשוטרים המוסיים והם לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד וכו' נצטוו גם כן עליהם השפטי' והשוטרים של אברי האדם עם הרוחניות שלהם כאמור : והיה מתכוין לעשות לפנים משורת הדין והוא אומרו צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך :

דרוש ראשון למשמרת ר"ח תשרי

קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו :

גרסינן בגמרא במסכת ע"ז פ"א · בדף י"ט וז"ל · אשרי איש ירא את ה' אשרי איש ולא אשרי אשה · אמר רב עמרם אמר רב אשרי שעושה תשובה כשהוא איש . ר' יהושע בן לוי אמר אשרי שמתגבר על יצרו כאיש · במצותיו חפץ מאד·א"ר אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו · והיינו דתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס · אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס עכ"ל :

ידוע הוא ומפורסם . **ה**קדמת חז"ל שאמרו שאין דבר בעולם העומד בפני התשובה ואפילו אם כפר בעיקר ח"ו ואח"כ · עשה תשובה מוחלים לו על כל מה שעשה . וכמש"ה שובה ישראל עד ה' אלהיך אפילו כפרת בעיקר וקוא עד ה' אלהיך · ובאמת שהוא דבר הפלא ופלא כיצד איש אחד שהיה אתמול מובדל מעדת ישראל כיצד בתשובה יחזור לכללות ישראל וימנה עמהם : האמנם אחר העיון והשקידה יראה האדם שטענה זו איננה טענה אמיתית בהיות שיצר לב האדם רע מנעוריו והכתוב מעיד על זה באומרו כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ודבר זה עשה אותו הקב"ה בקום עשה כדי · לזכות את האדם בכל פרטיו · בשבי צדדין : אם לא ישמע מתנו ויתנהג בחסידות ובצדקות מה טוב חלקו ומה נעים גורלו · ואם ח"ו חטא ונלכד בפח מוקשו של היצר הרע · הנה יש לו תשובה אמיתית לומר שאור שבעיסה חימץ את עסתי ויצרי רימני לחטוא . וכמעט אני נחשב לאנוס במעשי . · אכן תכף כפקוח את עיניו העורים ואומר לפני בוראו רבש"ע חטאתי עויתי פשעתי לפניך ונחמתי על כל מה שעשיתי ואין עלי אשמה כלל להיות שהייתי אנוס ביד יצרי תכף ומיד מקבלים תשובתו . ולזה כיוונו חז"ל לומר בפירוש הפסוק האומר והנה טוב מאד אמרו חז"ל והנה טוב זה יצר הטוב : מאד זה יצר הרע · כמנא שטוביות הנגרר לאדם מצד יצר הרע . כמעט הוא יותר גדול מטוביות הנגרר לאדם מצד יצר הטוב ולכן נאמר בו מאד כמו שאמרנו : ולהיות כי התשובה הוא דבר גדול

ומועיל מאד וקל מאד לעשותו · כמו כן אם יתעצל האדם מלעשות אותה הנה עונו גדול מאד ואין לו פתחון פה להשיב לפני הקב"ה · ולזה כיונתי לומר בפתח דברי · קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו · רצוני לומר שאן אמת שיש כמה מינים אחרים של תשובה בעולם כמו התענית · וכמו הקרבנות האמנם כל שאר התשובות יש בהם טורח מרובה · אם בענין הקרבנות בפרט שהם בממונו ובגופו לילך לירושלים ולהקריבם בבית הבחירה וכו' · ובתענית מסתכן בנפשו מאד כנודע · האמנם ענין התשובה לומר חטאתי וכו' הוא דבר קרוב מאד · וגם אין בו חסרון כיס זולתי שדבר בדיבור בלבד לומר חטאתי עויתי פשעתי · ועם כל זה צרי' תנאי אחד והוא שיהיו פיו ולבו שוים בתשובה וזהו מה שרמז הכתוב בפיך ובלבבך שניהם שוים בעשות התשובה הנז' · וזמש"ה ברמז לעשותו · ואעפ"י שדרשתי הפסוק בדרך דרשה מורכבת על הפסוק בהשאלה · עכ"ז בלע"ד לומר שעיקר פשט הפסוקי' הוא הדרך הזאת שדרכנו בה · ולכן נחזור לדרוש בפסוק מה שדרשנו עם מורתינו להתחיל ולדרוש בראשית הפסוקים וגם כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא · לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה וכו' : מכאן ועד ואחר סולו סולו כבר העתקתי אותו בדרוש שלישי לפרשת נצבים כי שם ביתו :

והנה התחל' הפסוק לומר כי הוא מוכרח לומר שבתור קרא אחרא סמיך והוא כתיבת טעם ולכן מוכרח הוא לומר דסמיך למה שאמר למעלה כי תשמע בקול ה' אלהיך וכו' · והשמיעה היא כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · וגם הגוף והנשמה תכף ומיד בלי איחור ועיכוב כלל · והטעם הוא כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום וכו' : כלומר הנה משונית המצוה הזאת מכל שאר מצות שבתורה לטיבותא בכל פרטיהם כאשר נבאר בע"ה · כי יש מצות שיש להם זמן קבוע · ובזולת העת ההוא אין לעשותם כמו שופר וסוכה ולולב וכיוצא · האמנם מצות התשובה אין לה עת קבוע אלא היום אם בקולו תשמעו : וז"מש אשר אנכי מצוך היום · והנה כל מצות שבתורה הם מתחלקים לארבע חלוקו' · החלוקה הראשונה היא כל מצות הנוהגו' תדירים בין בזמן שבית המקדש קיים ובין בזמן שאינו קיים · החלוקה השניה היא כל מצוה שאין לה זמן קבוע וזמן גרמה · החלוקה השלישית היא כל מצוה שמסורה ביד האדם לעשותה ואינה תלויה ביד הקב"ה · החלוקה הרביעית היא מצוה הצריכה לאדם ואין בה טורח לעשותה כלל והנה אלו הארבעה חלוקות אם האדם יעבור עליהם ח"ו במצות ל"ת · או אם ימנע שלא לעשותם במ"ע · יענש עליהם בודאי : האמנם כנגד אלו הארבע חלוקות הנז' : יש כנגדן ארבע חלוקות אחרות ואין האדם נענש עליהם כלל · החלוקה הראשונה היא כל מצוה הנוהגת בפני הבית : או בארץ ישראל וכיוצא מאלו · השניה היא כל מצוה שהזמן גרמא ויש לה זמן קבוע בזמנו . הנה בחוץ לזמנו אין האדם נענש עליהם : השלישית היא כל מצוה המסורה ביד הקב"ה כמו מילת בנו · או פדיון הבן · או מצות הצדקה וכיוצא שאם לא יזמין לו הקב"ה אותו הדבר אין יכולת בידו לעשותו ;לכן אינו נענש עליהם . הרביעית הוא דבר שהוא טורח לאדם לבקשו כמו מצות שילוח הקן וכיוצא · או לגרש את אשתו כדי לקיים מצות גט וכיוצא · ולכן אינו נענש עליהם כלל · והנה בהקדמה הזאת נבא אל ביאור הפסוקים ונראה כי המצוה הזאת של התשובה איננה בשאר מצות שבתורה אשר יוכל האדם לתתרשל מלעשותה

מסיבת מניעת איזו חלוקה מהארבעה חלוקות הנז' · וכנגד החלוקה הראשונה אמר לא נפלאת היא ממך לשון הפרשה לומר מקום הזה הוא חוצה לארץ · או זמן הזה הוא בית המקדש חרב וכו' · וכנגד החלוקה השנית אמר ולא רחוקה היא · שהוא דבר הבא מזמן לזמן · וכנגד החלוקה השלישית אמר לא בשמים היא וכו' שהוא דבר התלוי ביד הקב"ה כמו המילה וכיוצא · ולכן נרמז פה בר"ת מיל"ה · ובס"ת הוי"ה · והוא "מי" "יעלה" "לנו" "השמימה" · וכנגד החלוקה הרביעית אמר ולא מעבר לים היא וכו' שהוא דבר טורח לאדם לבקש אותה המצוה ולעשותה · אמנם המצוה הזאת כי קרוב אליך הדבר · בשמר שלשה טובות אחרות יש בה האחד היא שהוא דבר קרוב מאד ואין צריך לטרוח ולבקש המצוה דומיא דשופר ולולב וכיוצא. השני הוא שך ואינו מסור ביד אחרים ואולי לא יתרצו למכ' לך אותו הדבר אלא בממון רב. השלישי הוא שהיא מצוה שאין בה חסרון כיס · וזולתי בדבר ודיבור בעלמא לומר חטאתי עויתי פשעתי · · האמנם צריך תנאי אחד שיהיו פיו ולבו שוים וזמ"ש בפיך ובלבבך · · ואח"כ תנאי אחר והוא לעשותו לאדם מצות במעשה גמור מכאן ואילך · · והנה בספר התקונין אמרו שר"ת "מי" "יעלה" "לנו" "השמימה" עולה "מילה" וס"ת עולה הוי"ה וצריך לידע מה הכונה בזה · · האמנם ירמוז כי מי יוכל לעלות השמימה אם לא יעבור במעבר אלו השני שמות מילה שהוא אלהים עם הכולל פ"ו · והוי"ה העולה כ"ו ושניהם בגמטריא זכ"ך והיינו ויעבור את מעבר יבק וזהו ה' הוא האלהים ונעשים יח וב"ק ומי זוכה לזה הוי אומר ישראל המהולים · ולכן אמצע האותיות האלו עולים בגמטריא תק"ס כמנין ישראל עם הכולל · בזה האופן ממלת מ"י לא תקח כלום · ממלת יעלה קח ע"ל הדוק · וממלת לנ"ו קח נו"ן · וממלת השמימה קח שמו"ם שהם ש"ן · ומ"ן וקו"ף הרי ש"ן ק' ן' בגמטריא תק"ס כמנין ישראל. כמנה שישראל המהולים הם העוברים את מעבר יבק הנז' כדי לקבל התורה ולא עשה כן לכל גוי שאינו מהול שאינו יכול לעסוק בתורה · לכן בישראל כתיב לא נפלאת היא ממך וכו' לא בשמים היא וכו' · · כי קרוב אליך הדבר וכו' · ויש מצות שאין יכולת ביד האדם לחפש אחריהם ולעשותם זולתי אם יזדמנו אליו בהזדמן כמו מצות יבום וחליצה · · או מצות שילוח הקן וכיוצא · · שאם לא יזדמנו ליד האדם לא יוכל להרוג את אחיו וליבם או לחלוץ את אשתו או לברא לו אח אחר אם אין לו אח · או לברא צפור אחת ולעשות לה קן אחר ולשלח אח"כ את האם וליקח את הבנים · מש"כ במצות התשובה שהרי היא לפניו וז"מש לא נפלאת היא ממך. ויהיה נפלאת לשון הפרשה כמו כי יפליא לנדור נדר נזיר · · ויש מצות שהם רחוקות בזמן הזה ואינם נוהגות עד ביאת משיחנו ב"ב ואז יבנה בית קדשנו ותפארתנו כמו הקרבנות · · וכיוצא משאר המצות שאינם נוהגות אלא בארץ · · מש"כ במצות התשובה שהרי היא לפניו · וזמש"ה ולא רחוקה היא · · ויש מצות שנכנס האדם עליהם עם היות שהוא דבר שלא בא עדין לעולם כמו מצות למול את בנו · ולפדות אותו · ולהשיאו אשה מש"כ במצות התשובה שהרי היא לפניו · וזמש"ה לא בשמים היא לאמ' מי יעלה לנו השמימ' ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה והואיל והזכיר מילת השמים · רמז להם שאל יתנהגו במדת המלאכים אשר הם יושבים בשמים הנאמר בהם ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו המקדימים נעשה לנשמע · · ובזמן מתן תורה רצו ישראל להתנהג כמותם ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ולא עלתה בידם · לכן עתה הוכיח אותם על מה שנשבו או בקתן תורה ומוס אותם מקדש ברגון ואמר להם וישמיענו אותה ונעשנה והקדים הכתוב שמיעה לעשיה · ויש מצות שצריך האדם לכתת את רגליו לפרוש ביגיע או לילך במדברות כדי להביא שופר במקום שאינו מצוי · או לולב או אתרוג במקום שאינו מצוי · או לילך לעמוד איזה בפני ישראל שעומד מעבר לים או במדינה אחרת · · או לילך להביא מעבר הים ספר תורה אחר לקרא בו ברכים וכיוצא מאמרות האלו · מש"כ במצות התשובה שהרי היא לפניו במחשבת וזמש"ה ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמיענו אותה ונעשנה · מש"כ במצות התשובה שאין בה אחת מכל השמונה הנז' · וצור שהוסף בה שבחות אחרות יותר קרובות · · והם אלו כי יש מצות שצריכות להעשות על ידי אחרים כמו מצות הצדקה ואם לא ימצאו אחרים עם מי יעשה עמהם צדקה לא יקיים המצוה · האמנם מצות התשובה אינה כן אלא כי קרוב אליך מאד בך תלוי ולא באחרים · וגם אין בה חסרון כיס כלל אלא בדיבור בעלמא :

עוד אפשר לומר שכיון הפסוק אל דין מוסכם והביאו באורך הרמב"ם ז"ל בפרק ששי מהלכות אישות וש"ע באורך בענין התנאים · והנה אמר הפסוק תחלה כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך. למעוטי דבר שאי אפשר לקיימו מחמת איסור · כגון שאמר לאשה אם תאכלי חלב ודם הרי את מקודשת לי וכו' · ואמר עוד ולא רחוקה היא · למעוטי האומר לאשה הרי את מגורשת ממני על מנת וכן בגרושין · שלא תנשאי לפלוני לעולם ואין זה כריתות להיות רחוק הדבר כל ימי חייה אבל אם אמר עשרים שנה וכיוצא מגורשת · ואמר לא בשמים היא למיעוטי לאומר לאשה אם תעלי לרקיע וכו' שהוא דבר דלא אפשר אינה מקודשת וכן בגרושין · ואמר עוד ולא מעבר לים היא למעוטי על מנת שתרדי לתהום וכו' · אלא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וכו' :

חידשתי עוד כמ"ש חז"ל בס' התקונין שר"ת מי יעלה לנו השמימה הוא מילה וס"ת הוי"ה ואמצע האותיות הם ישראל. הענין הוא כי בא הקב"ה להודיע שישראל אינם נכנסים לכלל האחרות עד שיעשו המילה ולכן הם נרמזים בין אותיות המלה ובין אותיות ההוי"ה. ועוד סוד הענין הוא כי מילה בגמטריא היא פ"ו והוי"ה בגמטריא כ"ו · ושניהם יחד הם בגמטריא קי"א במנין אל"ף להודיע שהכל אחד בסוד האלף · עוד נרמז כי מילה עם הכולל בגמטריא פ"ו כמנין שם אלהים וס"ת הוי"ה כ"ו · וזהו סוד ה' הוא האלהים. ולהיות שאותיות אלהים הם בר"ת ואותיות הוי"ה הם בס"ת לכן אמרו ה' הוא האלהים ולא אמרו אלהים הוא הוי"ה · עוד טעם אחר להודיע לאדם שאעפ"י שרואה כי ההוי"ה היא רחמים פשוטים לא נופלי וה כנין בלית דין ולית דיין ח"ו אלא הוי"ה הוא האלהים ואית דין ואית דיין ולכן יפחד האדם ויראה את השם הנכבד והנורא · עוד ירצה שגם אין אתה צריך לעשותה בפני אחרים ומתוך כך תמנע מלעשותה מפני הבושה · לא לכה לפומא לא גלי בפיך ובלבבך · ויש בה תוספת טובה מרובה על העיקר שכל מי שעושה תשובה מעולה בהלכתה זדונות נעשות לו כזכיות ויחשב עליו כאלו עשה חיל והון של מצות · וזמ"ש לעשותו באמצעות התשובה אתה מרויח שני דברים סור מרע העבירות · ועשה טוב מחשבון העבירות שנהפכים למצות · עוד מכל לומר לעשותו שרמז ונוה לבעל תשובה שאעפ"י שעשה תשובה כדי' שמאותו היום ואילך שישתדל לקבוץ חיל של מצוה כנגד כל העבירות שעשה וזמ"ש לעשותו מהיום ואילך · והעפ"י שעדין תחלת לעשותו

היא

היא כבידה דלא שייך בתשובה מעשה : באמנם אפשר לומר שאפשר לומר שכוון הפסוק למ"ש הרמב"ם ז"ל בפרק ראשון מהלכות תשובה וז"ל · כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהם בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני הא-ל ב"ה שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו זה וידוי דברים · ווידוי זה מצות עשה · כיצד מתודין וכו' · וכפי סברת הרמב"ם ז"ל שהתשובה לבדה אינה מצות עשה בינו שאין חיוב על האדם להיות חוטא ומכעיס את הקב"ה כדי להיות זוכה לעשות תשובה · ולכן אמר כשיעשה תשובה וישוב מחטאו שחטא חייב להתודו' כמבינו למדין שאני הדברים יחד הם מצות עשה וכן כתב בתחילת הפרקים מצות עשה אחת והוא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה · והברי הרמב"ם הם דתוקים קצת ואפשר לומר שלזה נתכוון הפסוק לומר בפיך ובלבבך · והיא התשובה לעשותו המו לוידוי : או אפשר לומר יותר אמיתי כי קרוב אליך הדבר בפיך זה וידוי דברי' לומר חטאתי עויתי פשעתי ואמר ובלבבך לעשותו זו התשובה שצריכה כמה תנאים כאשר נבארם במקומם בע"ה · ואמר הכתוב ראה נתתי לפניך היום התשובה והיא מפתח לכל הדברים וכה כלל החיים והטוב · המות והרע · והאמת כי הבחירה ורצון היא ביד האדם ולא ביד הקב"ה · האמנם עצה טובה קא משמע לן ובחרת בחיים · בעבור כי החוטא נקרא רשע והרשעים בחייהם קרוים מתים · וגם נודע הוא כי לרשע בן צדיק מותר לקרות לו רשע בן רשע · ולכן רמז הכתוב ואמר למען תחיה ולא שם מת ותקרא חי אתה וזרעך שיקראו כל העם לבנך צדיק בן צדיק ולא רשע בן רשע וזהו מש"ס למען תחיה אתה וזרעך והדב' הזה מתוקן אצלי ביטב:

והנה כל ההקדמה האמורה רמז אותה ישעיה הנביא ז"ל באומרו ואמ' סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי · כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאי' וכו' · ולהיות הפסוקי' האלו מדברים בענין התשו' תיקנו חז"ל להפטיר הפסוקי' האלו בהפטר' יום הכפורי':

וראוי לנו לבא עד ביאור הפסוקים האלו ולדקדק בהם תחילה בפסוק פסוק · ותחילה נדקדק באומרו בלשון הזה ואמר · ולא פירש מי הוא האומר · ועוד נדקדק בכפל סולו סולו. ועוד כפל פנו דרך · וחזר ואמר הרימו מכשול מדרך עמי · עוד ירמוז למ"ש חז"ל קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים · וז"ש ואמר סולו סולו לעצמיכם תחילה ופנו דרך הרעה מעצמיכם · ואח"כ קשטו אחרים והרימו מכשול מדרך עמי והוא כללות העם :

עוד ירצה שהנה נודע שהחטא הוא חולי של הנפש · וכמש"ה הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם · וכמו שבחולאי הגוף צריך הרופא המובהק להנהיג את החולה לאט לאט ולרפאת אותו ריפוי אחר רפוי ולתת לו משקה אחר משקה · ואספלנית אחר אספלנית עד שיתרפא לגמרי · כמו כן בחולי הנפשות והם החטאים בנפשותם. צריך החכם או הנביא המרפא אותם ללמד להם דרכי התשובה קמעא קמעא ולהנהיג אותם כדרכי התשובה לאט לאט עד שיתמים רפואתם לגמרי · וזהו מש"ה ואמר הנביא המלמד התשובה לישראל סולו סלו פעם אחר פעם · לעשות המסילות בעצמם ואח"כ פנו דרך · והראו הדרך הישרה ללכת בה · אח"כ הרימו מכשול מדרך עמי · עוד ירצ' הנמצאי' באמצע הדרכים שאגב אורחיה רמז הפסו' הזה כמעשה ירבעם בן נבט במה שהחטיא את ישראל הוא וחביריו · וציוה הנביא להסיר הע"ז האלהים אחרים מקרבו והוא הע"ז וכמ"ש חז"ל אין צ"ו אלא ע"ז ובמו שנרמזה הע"ז בפסוק ועו ה' אלהים על האדם וכו' · וכרמז נרמזה מילת צ"ו באומרו סלו סלו ומילת סל"ו עולה בגמטריא כמספר צ"ו · ויהיה סולו אחד לגופיה וסולו אחד לרמוז הע"ז · וגם נרמזה הע"ז במילת דרך וכמש"ה הנשבעים באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך דן · וחי דרך באר שבע והיא הע"ז אשר היתה שם · ולזה כיון הנביא לומר פנו דר"ך אותו הדר"ך אשר הייתם נשבעים בו · ואח"כ הרימו מכשול מדרך עמי והוא רמז אל מה שעשה ירבעם בן נבט שביטל את ישראל מלעלות לרגל · וגם הוא שם אחד מהשבעה שמות שיש אל יצר הרע ונקרא מכשול · וזהו דרך פש"ט בפסוק · במעט המו · עוד ירצה בדרך דרש"ה ישרה עם מאמרם חז"ל בארבעה חלוקי כפרה באשר נבאר אותם בע"ה. והם עון ביטול מצות עשה · ועון עובר על לא תעשה · ועון עובר על כריתות ומיתות ב"ד · ועון עובר על חילול ה' : ואפשר לומר שכנגד ארבעה חלוקי כפרה שאמרו חז"ל במשנה רמז אותם הנביא בפסוק הזה · ולכן הזכיר ארבעה לשונות סל"ו סל"ו פנ"ו דרך הרימ"ו מכשול · וכנגד עבר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שאינם בגוף אחד דומים והם כנגד איברי וגידי האדם שנשתברו ונתפקקו מחמת עונותיו אמר הפסו' בלשון אחר סל"ו סל"ו · והוא מלשון סל"ו לרוכב בערבות · כמו סלסלה ותרוממך או כמו לשון מסלסל בשערו לתקן אותו · וכנגד עבר על כריתות ומיתות ב"ד ולא הלכו בדרך הישרה של העולם ומילאו אותה אבנים וקוצים ורמשים אמר הכתוב פנו דרך וכנגד עון חילול ה' · וכפרט אם הוא אדם גדול הגורם שכל הדור יחללו שם שמים בשבילו ומילא דרך המסלול' מכשולות · אמר הפסוק הרימו מכשול מדרך עמי והוא המחטיא את אחרים ומכשיל את הרבים במה שעושה הוא :

ואפשר לומר כיון שלמה הע"ה המלמד לאדם דעת רמז את השני דרכים שאמרנו בפסוק ואמר סלו סלו · בפסוק שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית במחולת המחנים · והנה גם בפסוק הזה ראוי לדקדק במה דקדוקים ראשונה · שיהיה הפסוק כפול ומכופל שובי שובי · וחזר ואמר שובי שובי ועוד אמאי הפסיק בין השובי שובי במילות אחרות והוא במילת השולמית והכי הוה ליה קרא למימר השולמית שובי שובי שובי שובי · או יאמר שובי שובי שובי שובי השולמית ונחזה בך · ועוד נדקדק מאי מילת השולמית דקאמר ועוד הלשון הזה של ונחזה בך והוא לשון תרגום והל"ל ונראה בך · ועוד ניתן טעם למה שהשיבה היא ואמרה מה תחזו בשולמית · כי מאחר שהדודה מתאוה לראות אותה מה כונתה לראות ולומר מה תחזו בשולמית · ועוד מדקדק מה שאמרה כמחולת המחנים אם הוא דבר של שבח בה או דבר של גנאי בה · ואם הוא דבר של שבח גדול בה ויופי למה מבטלת אותו ופוגמת אותו באומרה מה תחזו וכו' · ואם הוא דבר של גנאי ודבר מבוער בה · הם כי לא להזכיר אותו ולמה הזכירה אותו והכתוב כיסה עליה · ואגב נדקדק כונת במחולת המחנים · מעיקרא מאי הוא :

והנה עם הדרך הראשונה שפירשתי בפסוק ואמר סולו סולו וכו' מתיישב גם הפסוק הזה היטב ואחרי טרחי מצאתי להרב כמה"ר שמואל לאניאדו ז"ל שקדמני בו בפ' תבא ז"ל וזהו אומרו שובי שובי השולמי' שעל ידי התשובה מעט מעט והוא אומרו שובי שובי רוצה לומר בפעמים רבות כדי שלא תכבד העבודה ולכך קראה שולמי' על דרך שלום שלום לרחוק ולקרוב הוא הכונה לתשובה שהיה רחוק ונתקרב ונעשה שלום בינו לבין הקב"ה זה השולמית · ושובי שובי ונחזה בך יתרון התשובה בהכרת פניך יעשה

כך ממש נחות היתרון והאור והדר· ואמר מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים· והם המלאכים שלפניו וכו׳:

ועכ"ז עדין הניח לנו הרב ז"ל שם יתר להשגן כי לא השלים לבאר כל הדקדוקים שדקדקנו בכמה כפלים· והפסק כתיב במילת השולמית ושאר הדקדוקי׳ שדקדקנו:

והנלע"ד לבאר הפסוק עם הדרך השני שביארנו בפסוק ואמר שלו שלו עם משנת חז"ל בארבעה חלוקי כפרה ולכן הזכיר הפסוק ארבע פעמים שובי שובי כנגד ארבעה חלוקי כפרה· ולהיות כי שתי התשובות הראשונות על מצות עשה· ועל מצות לא תעשה הם קלות בכפרתם כנודע· לכן עשה אותם כת אחת ראשונה שובי שובי ותכף נקראת השולמית שעשתה שלום עם הקב"ה ביום הכפורים שיש בו חמשה ענוים· וחמשה תפילות וזהו מה שרמז השולמית ה׳ שולמית והספיק ה׳ אחת לשני הדברים. להיות כי ה׳ אחת הם חמשה ענוים לצורך הגוף והם איסור אכילה ושתיה וכו׳ וה׳ תפילות לצורך הנשמה כנגד ה׳ הענוים. וגם נרמז זה בה׳ כי מוציאה הה׳ אחרת בסוד שם ב"ן· ורמז לעשרה דברים אלו הם עשרת ימי תשובה· האמנם בשני מיני העבירות השניות החמורות שצריכות טורח גדול וכפרה עצומה ביום הכפורי׳ ויסורין. גם במסירת נפשו למיתה על עון חילול ה׳· אמר שנית שובי שובי ונחזה בך כראיה ממשית כמה יסורין באו עליך ומה צער עבר עליך עד שנמחלו עונותיך לגמרי וז"מש שנית שובי שובי ונחזה בך· ולכן להיות עונו גדול מאד אין להראות התשובה בפרהסיא כל כך וגם אין לומר הוידוי בלשון הקדש אלא בלשון תרגום שאין מביני׳ אותו המקטרגי׳ ולכן אמר בלשון תרגום ונחזה בך ולא אמר ונראה בך· ואגב דבריו רמז רמז גדול ואמר לה שכר יהיה לך משענת גדולה שבתשובתך ישובו כל העם אחריך ותהיה זכה ומזכ׳ לאחרים לעשות תשובה שזכות הרבים תהיה תלויה בך וזהו מ"ש ונחזה בך גם אנחנו ונעשה תשובה כמוך ויהיה נחזה בך כדמיון המראה שהכל מסתכלים בו. כך כל העולם יסתכלו בפניך שהאירו מאמת התשובה שעשית ויתקנאו ממך ויעשו כמוך גם הם תשובה וזכותם תעמד לך· ואז היא תשיב אמריה להם ואומרת מה תחזו בשולמי׳ הלואי תשובתי תועיל לי לעצמי· ואפילו לעצמי הלואי תהיה יוצאה כביאה· וכפי זה אין לחזות ממני כלום· ורוח הקודש משיבה לה אל תאמרי כן אלא כמחולת המחנים· כלומר יש לך מחול גדול של מלאכים המסבבים אותך וכמו שאמר הכתוב ביעקב אע"ה ויקרא שם המקום ההוא מחנים והם היו שני מיני כיתות של מלאכים כת אחת של מלאכי ארץ ישראל וכת אחת של מלאכי חוצה לארץ: וכמו כן הבעל תשובה יש לו שתי כתות של מלאכים כת אחת מהמצות אשר עשה ויעשה ובפרט ממצות התשובה· וכת אחת מכל העבירות שעשה שבעשותו התשובה המעולה אמרו חז"ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות: עוד ירצה כמחולת המחנים שיש לבעל תשובה שתי מחנות של מלאכים הכת האחד מהמלאכים של מצותיו של עצמו והכת השני מכל המצות של הבעלי תשובה שעשו על ידו תשובה וכמו שאמרו חז"ל כל המזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו· ופשטא אתי שפיר כמחולת המחנים: או אם נרצה נדרוש מילת כמחולת מלשון מחילת עון כלומר מי שנמחלים עונותיו יש לו שני מחנות של מלאכים כמו שאמרנו· והרי נתבאר הפסוק האמנם עדין אנו צריכים למודעי במילת השולמית: וגם למה נאמר בשם נקבה ולא בשם זכר· האמת כי גם שאב זאת נופלת באותה שובי שובי בלשון נקבה: האמנם

התשובה מפורשת מאליה כי הפסוק הזה נדרש על כנסת ישראל הנקבה ולכן לא אמר שובו שובו וכמו בן כתרן במילת השולמית· האמנם יש לאלה מילין בדרך רמז כאשר נבאר לקמן בע"ה בפסוק שלום שלום לרחוק ולקרוב וכו׳· האמנם בקיצור נמרץ נבאר במקום הזה הקדמה קטנה והוא כי נודע הוא כי מילת תשובה היא נוטריקון תשוב ה"א כאשר אמרו חז"ל ועל כן רמז הפסוק ואמר ה"א יתירה השולמית ה"א שולמית כלומר כל השלום שעושה הבעל תשובה עם הקב"ה הוא בה"א של השם שנפרדה משם ההוי"ה ועתה בעשותו תשובה מחזיר ה"א לשם יה"ו ונעשה הוי"ה שלמה· וזהו בדרך רמז בעמידה שאומרים מוריד הטל. וירצה כי הנה החוטא נרגן מפריד אלוף ופוגם למעלה ופוגם בגופו· פוגם בגופו שרוחו הטהור נפרד ממנו· ופוגם למעלה להפריד אות ה"ה מן שם יה"ו· ולכן אנו אומרים ברמז אתה גבור לעולם ה׳· מחיה מתים אתה בסוד הרשעים בחייהם קרואים מתים ורב להושיע לאדם מן הקליפות באמצעות התשובה· ואח"כ מוריד ה׳ לגבי ט"ל ונעשת ההוי"ה שלמה· האמנם אין כל מיני התשובות שוות יש תשובה בה"א אחרונה שתחזור עם שם יה"ו· ויש תשובה בה"א ראשונה ולקמן בע"ה נבאר הדרוש הזה באר היטב האמנם לכל הפירושים התשובה היא בה"א· רוצה לומר שבזמן שהאדם חוטא פוגם בה"א ועושה אותה חי"ת חט"א ממש ובוגר הפתח הקטן של הה"א ועושה אותו ח"ט כענין החטא· ובזמן שעושה תשובה חוזר להפריד מן הה"א אותה הנקודה שסתמה הה"א ונעשת אותה חי"ת וזהו כונת תשובה תשוב ה"א לאיתנה הראשון וזהו סוד מש"ה במנשה ויעתר לו ה׳ ואמרו חז"ל ויחתר מלמד שחתר לו הקב"ה חתירה אחת תחת כסא הכבוד שהוא הה"א כנודע הנקראת כסא הכבוד וזהו מ"ש חז"ל שפתח לו פתח של תשובה. ואפשר לומר שלזה רמז הפסוק ואמר במחולת המחנים· ויהיה מילת כמחולת שלשה לשונות· לשון מחול של מלאכים. ולשון מחילה: ואחר כך מלשון ובמחילות עפר שהוא לשון חפירות עפר והוא מ"ש חז"ל שחתר לו הקב"ה חתירה אחת וכו׳ והוא שחתר החית ועשה אותה ה"א בבתחילה· ונרמזה הה"א בה"א היתירה של המחנים· ויהיה שיעור הכתוב ה"א מחנים וירמוז לשני מחנים שהם שתי ההי"ן של שם ההוי"ה· ולקמן בע"ה נאריך בדרוש הזה:

עוד ירצה דרך סלולה בפסוקים ואמר סלו סלו פנו דרך וכו׳· עם רמז קטן בפסוקים הקודמים ואומרים לאדם החוטא שלא יועיל לאדם פרקליט בעת עברה וזולתי תשובתו ממש· וז"מש אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך זולתי בזעקך לפני הקב"ה בתפילה וקבוצין בתשוב׳ שלמה· אז ואת כולם המקטרגים עליו ישא רוח יקח הבל והחוסה בי ינחל ארץ וירש הר קדשי ויזכה ליכנס לג"ע במחיצת הצדיקים· להציל אותך מעבירות שבידך להיות שכתב כתיב בתורה ולא יקח שוחד· ואמרו חז"ל ולא יקח שוחד מצות אלא נפרע מהאדם תחילה מעבירות שבידו ואח"כ פורע לו שכרו הטוב וזהו פשט הכתוב ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו של כל דבר ודבר· תחילה נפרע ממנו על העבירות שעשה· ואח"כ פורע לו המצות שעשה ומעשה הזה הוא חסד גדול לאדם· ולכן אמר אני אגיד צדקתך ואת מעשיך וגו׳ ולא יועילוך כלל האמנם תהיה זאת נחמתך ותרופתך ענין הזעקה והתפלה והתשובה וז"מש בזעקך יצילוך קיבוציך ופירש המקרא בזעקך בקיבוציך יצילוך מן העונות ומן המקטרגים ואת כולם המקטרגים הנבראים מן העבירות וכמש"ה ונשא השעיר עליו את כל עונותיו עונות תם· ישא רוח יקח הבל והם הסטרא אחרא הנקראים

הנקראים רו"ח עועים · ונאמר בהם הכ"ל המה מעשה תעתועים · והחוסה בי ינחל ארץ כמש"ה ועמך כולם צדיקים או לעולם ירשו ארץ ויירש את הר קדשי · כמש"ה מי יעלה בהר ה' וכו'. ולכן אמר הנביא לבעל תשובה הנה זאת שנתי לפניך תבא והוא אומרו ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי וכו' :

וירצה עם היותנו מקדימים הקדמה אחת שאמרו חז"ל במדרש אין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות שנאמר כי נסך ה' עליכם רוח תרדמה ויעצם את עיניכם וכו' והרוח השטות הזה הוא בסוד מה שאנו אומרים בכל יום ויום בא"י אמ"ה שלא עשאני גוי : והענין הוא בסוד מש"ה טורף נפשו באפו וכו' כי בעת שהיצר הרע מתגבר על האדם להחטיאו והאדם גומר בעצמו לעשות אותה העבירה הנה נשמתו הטהורה שהיא חלק אלוה ממעל בורחת ממנו ותמורתה נכנסת בו איזה רוח טומאה וקליפה ורוח עועים והוא נקרא רוח שטות ולפעמים מתעברת בו איזה רוח עכו"ם א' דומיא דישע אחר וכיוצא בו ויוצא מדתו ומשתמד לכן מחויב האדם לומר בכל יום שלא עשאני אשה · שלא עשאני עבד שלא עשאני גוי · והנה בהיות האדם חוטא נקרא רשע ונודע הוא שהרשעי' בחייהם קרויים מתים והטעם הוא שהאדם בזמן שיוצאה ממנו נשמתו מיד מת · ומה לי אם יוצאה ממנו נשמתו על יד המלאך המות : ומה לי יוצאה ממנו על ידו ממש בהיות טורף נפשו באפו · והנה כמו שבזמן שיוצאה ממנו נשמתו על יד מלאך המות מסתלקי' מחברתו המלאכים המלוים לאדם בכל יום וכמש"ה יפול מצדך אלף ורבבה מימינך וכו' · ככה בעת שהאדם חוטא בה שעתא מסתלקים מחברתו המלאכים המלוים אותו ומתאבלים עליו כל זמן שהוא מובדל מעדת ישראל · האמנם בזמן שמתחיל להתעורר לחזור בתשובה וכמש"ה הקורא בזעקך יצילוך קבוציך וכו' · אמר הנביא בשם הקב"ה ואמר המלאך שרו של עולם למלאכים אשר היו חונים בחברת החוטא הזה : מהיום ואילך סלו סלו ורוממו ונשאו לחוטא הזה וחזרו לעבודתכם הראשונה ופנו דרך לפניו לדיוקנו של מעלה כמש"ה כי בצלם אלהים עשה את האדם והרימו מכשול הוא היצר הרע מדרך עמי שהוא החוטא שעד עכשיו הייתי אומר לו לא עמי אתם ועכשיו אני קורא אותו עמי ממש · עוד ירצה הרימו מכשול לרמוז לאותו רוח הטומאה רוח עועים שהיתה בקרבו הרימו אותה עתה ממנו ואמר הנביא למלאכים שלא יביישו אותו בכל מה שחטא עד עתה : וגם הוא אל יתבייש במה שעשה. כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים · והנה מילת כי היא נתינת טעם לשלא יתבייש · שאדרבה כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו ועם היות בו כל המעלות האלו והיותי שוכן במרומים בקדושה יתירה וכל זה היה גורם שלא יסתכל בשפלים · עכ"ז אדרבה ואת דכא ושפל רוח אני את דכא מנוי : ואין יותר דכא ושפל רוח יותר מן החוטא ואח"כ עושה תשובה · וכונתי היא לרפאת אותו רפואת הנפש ורפואת הגוף · רפואת הנפש והוא אומרו להחיות רוח שפלים : ורפואת הגוף והוא אומרו ולהחיות לב נדכאים · ורמז על מה שאמרנו באמור הכתוב להחיות לרמוז שממה שהיה מת גמור יחזור לחיות ולהקרא חי כמש' ובניהו בן איש חי · ונתן טעם לזו' כאומרו שאין רצון הקב"ה לבא בטרוניא עם בריותיו ח"ו אלא רצונו שיהיו צדיקים וישמעו דבריו. וזכה באומרם אליו מוחל וסולח כל מה שעשו וזהו מש"ה כי לא לעולם אריב והוא גוף הבן אדם הנקרא עולם קטן כאשר אמרו חז"ל בס' התיקונין · ולא לנצח אקצוף עם

הנשמה אשר היא נצחיית והטעם הוא כי אני נקראתי ש' אלהי הרוחות לכל בשר ורוח מלפני יעטוף ושם ונשמות העליונות יותר מהרוחות אני עשיתי גם כן · וכראותי אני שחטא בעון בצעו ותשוקתו בהבלי העול' קצפתי עליו ואכהו מעט מעט פעם אחר פעם · והסתרתי פני ממנו וחזר ויקצוף לפני עד שנעשה לו הדבר כהתר ומתו' כך וילך שובב בדרך לבו · עוד ירצה קרוב אל הנו' כאומרו כי רוח מלפני יעטוף כלומר אין עליו כל כך אשמה כי הסיבה היה כב יכול אשר הרעותי אני ביצר הרע אשר שמתי בקרבו. וזמ"ש כי רוח רעה אשר התעה אותו מלפני יצא כמש"ה ויצא הרוח וכו' ויאמר אני אפתנו וכו' והרוח הזה יעטוף אותו והלבישו אותו ומתוך כך חטא ולכן כמעט שהוא אנוס ביד יצרו הרע וגם ונשמות אני עשיתי וכב יכול בידי היה לתקן הכל ולא תקנתיו · ועכ"ז בעון בצעו קצפתי ואכהו ויהיה מילת בצעו מלשון מה בצע כי נהרוג את אחינו וכו' כלומר בעון שאמר ובחר ביצר הרע שפיתה אותו ולא מאס וגער בו · לכן אני קצפתי על זה ואכהו · וכראותי שאני גרמתי לו היצר הרע לכן הסתר הסתרתי פני ממנו כב יכול וקצפתי עליו · ומתוך כך נעשה לו כהיתר וילך שובב בדרך לבו : כאמור ואח"כ שהתחיל לעשות תשובה דרכיו ראיתי וארפאהו וכו' ואמר דרכיו מיעוט רבים שנים כלומר כבר שקלתי בכף מאזנים שני דרכיו : והם הדרך אשר חטא בה : והדרך שעתה הלך בה בתשובה · וראיתי שהדרך השנית של התשובה גברה על הדרך הראשונה של החטא והדרך השניה תיקנה את הדרך הראשונה ולכן וארפאהו וכו' : עוד ירצה קרוב אל הנו' וירצה דרכיו האחרונים של התשובה ראיתי שהם לשם שמים גמורים וסופו הוכיח על תחילתו שהיה אנוס ויצריה תקפיה · ולכן אפתח לו פתח של תשובה מעט מעט · ובתחילה וארפאהו רפואת הנפש והוצאתי את בלעו מפיו הוא הרוח עועים אשר היה בתוכו אשר התעה אותו והוא בסוד סור מרע. ואח"כ ואנחהו בדרך הישרה · בסוד ועשה טוב : ואח"כ אעשה שלום בינו ובין המלאכים אשר היו בחברתו ונתפרדו ממנו בעון בצעו : עתה אעשה שלום בינו ובין המלאכים שלו וזהו מ"ש ואשלם לשון נתינת שלום בינו לבין המלאכים שלו ובין גופו ונשמתו ואנחם אותו וגם ולאבליו והם המלאכים שהיו מתאבלים עליו עד עתה · או ירצה ולאבליו והם כללות האברים שלו מתאבלים עליו · או ירצה ולאבליו והם החמשה נשמות שיש לאדם : וכללות כל האבלים האלו שהיו מתאבלים עליו בהיותו רשע עתה בעשותו תשובה כולם מתנחמים ועושים שלום יחד : אמר עוד בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו · והנה הפסוק הזה הוא משולל ההבנה · מהו כונת בורא ניב שפתים · ינם מ"ש שלום שלום לרחוק ולקרוב : ואגב ניתן טעם אל שני שלומות · ועוד נדקדק בהיותו מזכיר הרחוק קודם הקרוב הפך מדרך העולם כי דרך לקרב הקרובים קודם לרחוקים : ועוד למה אמר אח"כ ורפאתיו בלשון יחיד מאחר שהזכיר לשון רבים והם לרחוק ולקרוב והל"ל ורפאתים :

והענין ירצה עם מה שביארנו בפשט פסוק כל עמל האדם לפיהו : וביארנו שכל עמל וטורח הבא לאדם בנסיונו הוא לסיבת פיהו בכל הנדרי' אם לסיבת שדיבר בפיהו נבלה וכיוצא : אם לסיבת שלא שמר פיהו מלאכול מאכלות אסורות וכיוצא : אם לסיבת שבעבר זה בית המדרש לא פתח פיהו בתורה : וכולהו איתנהו במילת פיהו : ואמר הנביא כי אחר שעשה תשובה מהיום ואילך ושמור הקב"ה פתחי פיהו שלא יחטא עוד וזמ"ש בורא ניב שפתים של האדם ויהיה בורא מלשון שמא יבריא לשון רפואה

והוא מבשר לאדם מהיום ואילך שלום שלא יחטא עוד. והזכיר שני שלומות. השלום האחד לבשר אותו שקיבל אותו בתשובתו. והשלום השני לבשר אותו שכל הזדונות שעשה אז נחשבים לו כזכיות. וזמ״ש דרכיו ראיתי שני דרכים. הדרך הראשון העבירות שעשה. וכנגדם אמר וארפאהו ממש הפגמים שעשה. וכנגד הדרך השני על התשובה אמר ואנחהו בדרך הטובה כי בא ליטהר מסייעין אותו. וממה שהיה במלחמה ואשלם ניחומים לו ולאביליו כאמור. ואחר שהיה רחוק עתה נתקרב אמר ה׳. והטעם הוא בעבור שכבר הקדמתי מזור לחליו וזהו מ״ש ורפאתיו בלשון עבר ולא אמר הכתוב וארפא אותו אלא ורפאתיו בלשון עבר:

ובדרך רמז ירצה בר״ת ואמ״ר שול״ו שול״ו ר״ת קב״ו והוא שם אדנ׳ בריבועו כזה א׳ א״ד אד״נ אדנ׳ והוא סוד. ואל משה אמר עלה אל ה׳ ועיין בספר הזוהר בפ׳ ויירא בדף ק״כ ע״ב שורה ל״ג וז״ל ות״ח בכל אתר דכתיב ויאמר סתם או ויקרא סתם הוא מלאכא דברית ולא אחרא וכו׳. אתר דכתיב ואל משה אמר ולא אמר מאן הוה וכו׳. וכן בפ׳ תרומה בדף קל״ח ע״א וז״ל ואשכחן בכמה אתר דעלמא תתאה לא סליק בשמא ואתיא סתם כגון האי וכגון ויקרא אל משה וכגון ואל משה אמר עלה אל ה׳ וכו׳. ולזה כיון הנביא ע״ה לומר ואמר שלו שלו הוא מלאך הברית הרמוז בר״ת קב״ו הנז׳. ר״ת פב״ו דר״ך הוא פ״ד ר״ת ארבעה אהו״ה שנים דיודין ואחד דאלפין ואחד דהיהין. גם כן פ״ד ושני מילות של פב״ו דרך הם פ״ו כמנין אלהים. הרימו מכשול ר״ת ה״ה כמנין הוי״ה דאלפין. וכל זה למורך מדרך עמי:

עוד נוכל לדרוש הפסוק בדרך רמז וירצה עם היותנו שואלים ודורשים בדברי חז״ל כי מצינו במקום אחד בדברי חז״ל שמעל׳ הצדיקי׳ אשר לא חטאו מעולם אין מעלה כמעלתם ואלו נקראים צדיקים גמורים ומי אשר יגש אליהם. ומצינו לחז״ל שאמרו במקום אחר במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. וקשיין דברי חז״ל אהדדי. ובאמת כי יכולים אנו לומר דרך הלציו כי במקום שבעלי תשובה עומדים שהוא מקום שפל אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם מסיבת שמעלת מקומם הוא מקום יותר גבוה ומעולה ממקום הבעלי תשובה. ואינו נכנס בסוג אחד ובערך אחד בגד נאה שנפל עליו קיתון אחד של שמן ובא אומן את ותיקן הבגד ההוא והוציא השמן מתוכו וחזר לכשרותו. כמו בגד אחר שמעולם לא נפל עליו שמן כלל ובודאי שזה יותר מעולה מזה. כן הוא דמיון הצדיק עם הבעלי תשובה:

והראשונים ז״ל פירשו שהכונה היא שבמדרגה שהבעלי תשובה עומדין רוצה לומר שטעמו טעם עבירות וגזלות שנפשו של אדם מחמדתן. ואח״כ שלטו ביצרם הרע והכניעו אותו וחזרו בתשובה. הנה במדרגה הזאת אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד כי אינם יכולים לומר שטעמו טעם חטא ופרשו ממנו. ובאמת ששלטו ביצרם ומעיקרא לא טעמו טעם עבירה. האמנם יתכן שאם ח״ו היו נלכדים בחבלי יצרם היה קשה להם לפרוש מהעבירה ובדבר זה מדרגת הבעלי תשובה היא יותר גדולה ממדרגת הצדיקים הגמורים. וזהו מה שנוכל ליישב דברי חז״ל כפי דרך הפשט:

האמנם כפי דרך הסוד נוכל ליישב יחד דברי חז״ל ולומר כי מר עסיק בחדא ומר עסיק בחדא לא פליגי. מי שאמר שהצדיקים גמורים הם יותר גדולים מהבעלי תשובה. מדבר במי שעשה תשובה גדולה עד מאד אשר עליה אמרו חז״ל גדולה תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות ועל זה אמרו חז״ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד והענין הוא שכל כך הרבה לעשות תשובה עד שקשר וחיבר יחד בתשובתו לארבע אותיות הוי״ה וקשר תחילה לוא״ו עם הה״א ואח״כ קשר וחיבר היו״ד עם הה״א. ואח״כ העלה את זיוג הוא״ו עם הה״א בסוד מיין נוקבין למעלה בזיוג היו״ד עם הה״א. והנה תשובה גדולה כזאת שהגיעה עד הה״א הראשונה של שם הוי״ה בסוד שובה ישראל עד ה׳ אלהיך שהם היו״ד והה״א ראשונה והם נקראים אבא ואימא ליודעי מדע הנה בעלי תשובה האלו הם יותר גדולים מהצדיקים הגמורים אשר מקומם הוא ביסוד הקדוש בסו״ד וא״ו ועירא בסוד אלה תולדות יעקב יוסף וא״ו רבתי וא״ו זעירא. ובעל תשובה כזה נקרא שב מאהבה. האמנם הבעלי תשובה מחמת יראה. אשר עליהם אמרו חז״ל שזדונות נעשו להם כשגגות. והענין הוא שלא תיקנו וולתי בה״א אחרונ׳ של שם הוי״ה להעלו׳ אותה עם דודה בסוד זיוג וא״ו עם ה״א בלבד ולא זכה לזוג הזיווג העליון של היו״ד עם הה״א ראשונה הנה כל מה שתיקן הוא בה״א אחרונה. ואז הצדיקים הגמורים אשר מדרגתם ביסוד הקדוש הם יותר מעולים מן הבעלי תשובה יען כי לא זכו לתקן זולתי עד הה״א האחרונה לבדה. ובזה נמרצן אמרי יושר של חז״ל ואלו ואלו דברי אלהים חיים. והשתא אתי שפיר מש״ה בורא ניב שפתים ובורא רמז למדת המלכו״ת היא ה״א אחרונה של השם. ולכן לא אמר הבורא הרומז לאימא עלאה כמו המוציא לחם מן הארץ. ניב הוא בן יו״ד רמז לזווג יסו״ד ומלכו״ת. שפתים הם נצ״ח והו״ד ניב נוב כתיב וקרינן ניב בזו״ך. בוא״ו רומז ליסו״ד ובזו״ך רומז לטיפת הזרע עצמה. והנה בהיותו מלא כו׳ שפתים רומזים לנצח והוד תרי ספוון. ובולם נותנים שלום לבעל התשובה אשר לא הגיע תשובתו רק עד זיוג הוא״ו עם הה״א. והפסיק קרא בפסק אחד בין שתי השלומות. וחזר ואמר שלום שני למי שהיה רחוק מאד שחטא והגיע הפגם שלו עד אבא ואימא שהוא היו״ד עם הה״א. וכמש״ה מרחוק ה׳ נראה לי. ואח״כ חזר ועשה תשובה מעולה והקריב ה״א לגבי יו״ד תשוב ה״א לאיתנה עם דודה היו״ד ואז נקרא ולקרוב. ולזה כיונו חז״ל לומר למי שהיה רחוק ונתקרב ועליו אמר הכתוב אמר ה׳ ורפאתיו רפואה שלמה מאחר שזכה לתקן את כללות השם כולו. וכפי דרך חז״ל בס׳ הזוהר ירצה באופן אחר שיטת הפסוק הקב״ה הבורא ניב שפתים לאדם כמש״ה מי שם פה לאדם וכו׳. בישר שתי שלומות שלום אחד לרחוק וזו ת״ת ולקרוב זה יסו״ד. וכפי דרך חז״ל נוכל לומר דרך אחרת שלום שלום שתי שלומות. שלום אחד לבעל תשובה מאהבה שזכה לעשות זיוג היו״ד עם הה״א. והוא זיוג לרחוק כמש״ה מרחוק ה׳ נראה לי. ושלום שני לבעל תשובה מיראה שזכה לעשות זיוג הוא״ו עם הה״א. והוא זיוג לקרוב. ובעל תשובה כזה שאינו בתקנו צריך רחמים גדולי׳ ורפואה גדולה הואיל ולא זכה שזדונות נעשו לו כזכיות. לכן אמר ה׳ אם יוסיף עוד לעשות תשובה בתקנה אבשר אותו ורפאתיו לגמרי עד שזדונות יעשו לו כזכיות. והדבר אצלי מתוקן היטב בכל הנז׳. עוד ירמוז הפסוק הזה בדרך רמז אל העושה תשובה שמקשר כל העולמות יחד ומחבר כל העשר ספירות וזו היא תשובה המעולה. וכנגד זה יש בפסוק הזה עשר תיבות בורא ניב וכו׳. והם מלמטה למעלה ולכן ר״ת בור״א נו״ב הוא שם ב״ן. ובור״א הוא במלכו״ת נו״ב הוא ביסוד. שפתים הם נצ״ח והו״ד. וארבעה מדות האלו

האלו מתחברים תחילה ועושים יחד שלום · ולכן פסיק קרא כפסק · ואח"כ שלום שני לרחוק זה ת"ת שהוא רחוק מן המלכו"ת · ויעשה שלום את ת"ת עם שני זרועותיו חס"ד גבור"ה · עם הקרוב שהוא יסוד. עם כללות השוקים נצ"ח והו"ד · ועם הרגלים שהיא מלכו"ת · ואח"כ שכעתם יחד יקבלו שפע מן השלשה ראשונות כת"ר חכמ"ה בינה · וכנגד זה אמר האומר מי שאמר והיה העולם והוא כת"ר עליון · ארונ"ו כשם ההוי"ה והוא מדת החכמה · ורפאתיו והיא מדת הבינה המרפא לכל העולמות שתחתיה · עוד תשכח סימא גמטריה כר"ת של כל הפסוק הזה שעולה מספרו אל"ף וחמש"ה · לרמוז שנקשרו כל העשר ספירות יחד · ונגדלו בסוד אי"ן בכ"ר · אחד לעשר ועשר למאה · עד שנעשו העשרה אלף · וכולם מתחברים בה"א אחרונה שבשם · וזהו אלף וחמשה · ונרמז זה בפסוק ויהי שירו חמשה ואלף · וכסוד האל"ף לך שלמה ה' אל"ף ואז לך שלמה המלכו"ת היא שלמה לגמרי · ורמוז זה גם' הזוהר שיר השירים שיר תתר"ן · והוא אלף וחמשה · ועם הכולל שף ושה · וזהו השיר השירים המשובח מכל השירים · לשלמה למלך שהשלום שלו ונרמז במילת אש"ר והוא היסוד כסוד ברוך מבנים אשר · וזהו אשר לשלמה · למלך שהוא המלכו"ת · שהשלום שלו והוא היסוד ואז העולם הוא בזיווג גמור ומבורך ויש שלום במעלה ומטה · אמר הנביא ע"ה הנה עד עתה הפלינו לדבר במעלת הצדיקים והבעלי תשובה מר כדאית ליה · ומר כדאית ליה הכל השוה שבהם שכולם שוים לטובה · האמנם והרשעים החוטאים המקלקלים את כל העולם ומלואו העליונים והתחתוני' כמשלים לים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט והוא רמז אל התעוררות הקליפות בעולם הנקראים רפש וטיט ולא חזרו בתשובה כלל לכן לא יזכו לשום שלום מהנזכרים לא מיבעיא לשלום העליון של היסוד עם הה"א · אלא אפילו לשלום התחתון של הוא"ו עם הה"א הנקרא אלוהי אין זוכים לו :
וזמש"ה אין שלום אמר אלוהי לרשעים · ולכן ציוה הנביא ע"ה לראשי הדור וציוה להם קרא בגרון אל תחשך מליסר את ישראל קודם מעמד יום הדין בשני ימים של ר"ה. בשופר שתוקעין בו בר"ה האומר עורו ישנים מתרדמתכם הרם קולך וייסרו כל אחד ואחד כפי מה שמקבל תוכחת וכמש"ה במתן תורה כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל ואמרו חז"ל בית יעקב אלו הנשים · בני ישראל אלו הזכרים · וכמו כן אומר כאן והגד לעמי פשעם החמור · ולבית יעקב חטאתם היותר קל . עוד ירצה והגד לעמי פשעם אלו התלמידי חכמי' שבדור שאפילו אם יחטאו בחטא קל יחשב להם לפשע הגדול וכמש"ה וסביביו נשערה מאד · ולבית יעקב שהם כללות המון העם חטאתם בלבד · ופירש הכתוב מה יקרא בגרון הקורא : ומה יגיד להם המגיד · ואמר שהתוכחת הוא שאינכם עושים שום דבר לשם שמים · ואפילו מה שעושים והוא ואותי יום יום ידרושון בשני ימים של ר"ה כמש"ה ויהי היום · ויהי היום · ודורשין אותי בבתי כנסיות בתפילות ותרועה וקול שופר · וגם ודעת דרכיו יחפצון . לידע כיצד אני מתנהג בעולמי וכמ"ש מרע"ה הודיעני נא את דרכיך · כגוי אשר צדקה עשה ומשפט אלהים לא עזב שהוא מרע"ה וכמש"ה צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל רוצים להיות כמרע"ה ולהיות שוים אליו בכל ענייניהם · ואין עושים לשם שמים זולתי ישאלוני משפטי צדק ביום ר"ה לראות אם יצאו זכאים בדינם או לאו · ואז כביכול נלחמים עם מדת הדין לומר למה אינך עושה לנו דין כראוי · וזמש קרבת אלהים יחפצון · וטענתם היא למה ביום הכפורים צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע ולמה לא תוציא לאור משפטינו קדוש · ומשיב להם הנביא וכי רצונכם שתכף ביום צומכם תמצאו חפץ · צריך שלא תטבלו ושרץ בידכם · אלא תחילה השליכו הגילולים מידכם וכל עצביכם תגבושו . וגם הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע שעונו גדול מאד · ולכן לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם · שלא הכזה יהיה צום אבחרהו וכו' · ופרטות הפסוקים האלו ביארתים בפרשת ראה ומצאתם שם כי תדרשם עד פסוק אז תתענג על ה' וכו' כי פי ה' דיבר : ואמר הנביא הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע :

והענין הוא שעתה רוח הקדש משיב תשובה לכנסת ישראל האומרים למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע וכו' · ומשיבה ואומרת להם · באמת כי הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזנו משמוע · כל תפלתכם ויוכל להושיע אתכם · האמנם יש טענה שמעכבת וזהו מ"ש כי והוא נתינת טעם · כי אם עונותיכם הם היו סיבה להיות מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע וכמ"ש התנא ע"ה כל העושה עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד ויהיה פירוש קנה מלשון בריאה כמו קונה שמים וארץ · וכמו שביארנו למעלה בפסוק גם ה' העביר חטאתך לא תמות שהוא המקטרג הנברא מחטאתך העביר אותו מלפניו כדי לשמוע תפילתך מחיים ואילך לא תמות בשביל העון ההוא · וזהו האומר כי הסיבה היא שעונותיכם ממש נעשו מסך מעבי' וכמש"ה סכות בענן לך מעבור תפילה ולכן לא נשמעו תפלתכם ולא נתקבלו התעניות שלכם · וצריך שתהיה מדקדק היטב בפסוקים כי בהזכירו העונות שהם חמורים מחייבי כריתות ומיתות ב"ד אמר כי אם עונותיכם ממש נעשו מסך ענן ועבים והיו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם · האמנם החטאות שהם יותר קלים לא היה להם כח לעשות כל כך מסכות ועננים מפסיקים · האמנם הסתירו פנים מכם משמוע בהסתרת פנים בעלמא · ואח"כ פירש הכתוב מה הם העונות החמורים שעשו ואמר כי כפיכם נגואלו בדם והוא עון ש"ד · ואצבעותיכם בעון הוא ג"ע · אלא שדיבר בלשון נקי כמו שאמרו במשנה לא כל האצבעות שוות וכו' שפתותיכם דברו שקר וזו ע"ז · שכך מר"א אומדים לעץ אבי אתה · ולאבן את ילידתנו וכו' · לשונכם עולה תהגה זה לשון הרע ממש · וחז"ל במדרש פירשו באופן אחר וגם הוא מספר בעונות שעשו וז"ל כי כפיכם נגואלו בדם אלו הדיינים . ואצבעותיכם בעון אלו סופרי הדיינין · ושפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינים · ולשונכם עולה תהגה אלו בעלי דינים עכ"ל · והאמת כי דברי חז"ל נרמזים היטב בפסוקים האמנם מה שאמרו כי כפיכם נגואלו בדם כיצד נרמז בפסוק אלו הדיינים · ורציתי לומר שהענין הוא שהדיינים המחייבי' את האדם שלא כדין בין בממונו הנקרא דמים · ובין בגופו שהוא דם ממש · הנה העון ההוא תלוי בדיינים ולכן אמר כי כפיכם נגואלו בדם · ועכז"ו יכולני לומר דרך דרשה כי הכף הוא דוגמא דהכנפים של העוף · ומצינו שזקני ישראל נמשלו לכנפים של העוף כמ"ש חז"ל במדרש בפסוק ולזקני ישראל א"ר עקיבא נמשלו ישראל לעוף וכו' . ולכן אמר הפסוק ברמז כי כפיכם נגואלו בדם ופירשו חז"ל אלו הדיינים והנה כל האמור בפסוק הזה הוא מ"ש כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם · ומ"ש וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע פירש אותו אח"כ ואמר אין קורא בצדק זולתי מהשפה ולחוץ וכמש"ה ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה ואין נשפט לעצמו באמונה לומר הנה כל הבא עלינו הוא אמת וצדק כי אנחנו הרשענו · עוד ירצה אין קורא בצדק דוגמא דהצדיקים כמו אברהם אע"ה וכמו ש"ה ויקרא

שם אברם בשם ה' אל עולם מלמד שהיה מכריז יחודו של הקב"ה בעולם ולכן צדק לפניו יהלך ומולו היה צדק · האמנם בזה והוא אין קורא בצדק ואין נשפט באמונה וכו' :

עוד ירצה ואין נשפט באמונה עם המאמר אשר הצעגו בפתח עינים שאמרו חז"ל שצריך שהאדם ישפוט את עצמו ולשוב בתשובה בעוד שיש יכולת בידו : ובענין הזה שקלי וטרו רבנן במדרש · ורב אמר אשרי שעושה תשובה כשהוא איש · ור' יהושע בן לוי אמר אשרי מי שהוא מתגבר על יצרו כשהוא איש :

וראוי לבא עד כונת המאמר הזה ולדקדק בו תחילה למה לא הוקשה להם זאת הקושיא זולתי במקו' הזה · וצריך להקשות הקושיא הזאת בכל מקום שהוזכר בפסו' אשרי איש כדי' לומר אשרי איש ולא אשרי אשה · ובפרט בראש ס' תהלים האומר אשרי האיש אשר לא הלך וכו' אלא ודאי ק רא באורחיה קאמר. הכא נמי הכי נמי · ותתגדל הקושיא יותר בהיותנו יודעים שהרי בכל התורה הוקשו איש לאשה בכל עונשין שבתורה · והיה לו לידע כי בכלל איש בכנס אשה : ועוד ראוי לדקדק במאי פליגי רבנן · והיכא רמיזו בפסוק דברי שניהם · ובפרט דברי רב עמרם אמר רב המזכיר ענין התשובה ובפסוק לא נזכר לא חטא ולא תשובה · ולמה כל אחד מהם לא ישר בעיניו שדרת חבירו · ועוד ראוי לדקדק בדברי ר' אלעזר הרוצה לדקדק במצותיו חפץ מאד ולא בשכ' מצותיו ואימא אנא שחפץ בשני הדברים יחד וזה בלא זה לא יהיה : והאמת שהוא חפץ תחילה במצותיו · ואח"כ השכר והכבוד בא מאליו מאת הקב"ה ואגב ביתן טוב טעם מה צורך אל ראית אנטיגנוס איש סכה וכו' : ועוד ראוי לדקדק בתחילת הדרשה מי הזכיר שכר המצות עד שהוצרך לומר במצותיו ולא בשכר מצותיו ואז הוצרך לומר והיינו דתנן הוא היה אומר וכו' :

והנלע"ד שחז"ל דקדקו בפסוק הזה אמאי שינה דוד הע"ה בפסוק הזה לדקדק ולומר אשרי ירא את ה' ואמאי לא קאמר כמ"ש במזמור קכ"ח שיר המעלות אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו · וכאן דקדק ואמר אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד : וכמו כן אמר במקום אחר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' ואמר בסתם ולא הזכיר מילת איש . ובשלמא בראשית הספר אמר עם ה"א הידיעה אשרי האיש לרמוז כל מי שיהיה קטן וגדול האמנם בכאן שלא אמר האיש צריך לדקדק בו . ועוד שבתחילת הספר אמר האיש לאפוקי אשה שאינה מחוייבת בעסק התורה ולכן אמר בהא הידועה האיש · האמנם בפסוק הזה שמדבר ביראת את ה' בודאי הגמור שהאיש והאשה הם שוים · וכפי זה יקשה אמאי אמר אשרי איש ירא את ה' והיה לומר אשרי כל ירא ה' · עוד דקדקו דקרא קשיא מיניה וביה תחילה נראה שמשבח לאיש הירא את ה' והוא מחמת יראה · ואח"כ סיים מחמת אהבה ואמר במצותיו חפץ מאד והוא מחמת אהבה · עוד קשה שאפילו גם בבבא הראשונה קשייא מיניה וביה שהוא הזכיר לשון יראה · והזכיר שם הויה שהוא רחמים ואהבה · והכי הל"ל אשרי איש ירא אלהים כמו שנאמר באיוב ירא אלהים וסר מרע · או יאמר אשרי איש אוהב ה' במצותיו חפץ מאד ותרוייהו הם אהבה :

ולכן כדי ליישב כל הדקדוקים הנז' נחלקו חז"ל בגמרא מר אמר חדא · ומר אמר חדא . ותרוייהו קא מפלגי במחלוקת שיש בין דברי חז"ל אשר ביארנו אותם למעלה שיש מחלוקת בין חז"ל מהם אמרו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ומהם אמרו שמעלת הצדיקים היא יותר גבוהה ומעולה ממעלת הבעלי תשובה וכבר הארכנו למעניתנו ליישב דברי חז"ל :

והנה במחלוקת הזה נחלקו רב עמרם אמר רב · עם רבי יהושע בן לוי · והנה רב עמרם אמר רב סבר כסברת מי שאמר במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד · ופירשנו למעלה שמדבר במי שעושה תשובה מעולה · וזהו מ"ש רב עמרם אמר רב אשרי שעושה תשובה כשהוא איש עדין · ותהיה תשובתו בעת חטאו אשר אין תשובה מעולה מזו · ולכן שינה דוד הע"ה במזמור הזה לומר הכי אשרי איש ירא את ה' · וירצה אשריו ואשרי חלקו למי שטעם טעם עבירות ופירש מהם וחזר להיות בעל תשובה בהיותו עדין איש בחור · והנה תשובה כזאת איננה מתכנת לשם אלהים אלא לשם הוי"ה וז"ש ירא את ה' במדת הרחמים · כלומר ירא מעבירות שבידו ולכן שב בתשובה וזה נקרא שב בתשובה מאהבה מוחלטת ושייך למימר ביה אשרי זקנותינו שכיפרה על ילדותינו · ור' יהושע בן לוי סבר כמאן דאמר שמעל' הצדיקים שלא חטאו כלל היא יותר מעולה ממעלת הבעלי תשובה · ולכן דריש קרא הכי אשרי מי שלא חטא כלל ומתגבר על יצרו כאיש ואינו שומע מיצרו הרע כלל ויכול להשתבח בעצמו ולומר אשרי ילדותינו שלא בייש את זקנותינו · ויהיה כפי דבריו שיעור הפסוק הכי אשרי איש שבבחרותו היה ירא את ה' מאהבה מוחלטת והיראה איננו אלא שירא מיצרו הרע שלא יכשיל אותו בשום עבירה · ומובטח הוא שאם בימי בחרותו ורתיחת דמו לא יכול יצרו לפתות אותו לעשות עבירו' מכל שכן שבימי זקנותו שלא יחטא עוד :

והנה עתה בין לדברי רב עמרם · ובין לדברי ר' יהושע בן לוי הנה חצי הפסוק השני אין לו קשר עם ראשיתו באומרו עתה במצותיו חפץ מאד · שלפי דברי רב עמרם שאמר שעשה תשובה כשהוא איש עדין לא נכנס בערך להיות במצותיו חפץ מאד. ואפילו לדברי ר' יהושע בן לוי האומר שמתגבר על יצרו כשהוא איש יספיק לו שלא חטא האמנם עדין לא הגיע למדרגת במצותיו חפץ מאד · ולכן בא ר' אלעזר כדי ליישב החצי הפסוק השני · ואמר שהנה החצי הפסוק השני איננו מקושר עם חצי הפסוק הראשון · שאם היה מקושר עם הראשון הכי הוה ליה למימר בוא"ו העטף ובמצותיו חפץ מאד · האמנם באמרו במצותיו בלא וא"ו צריך לומר שהפסוק משבח לשני דברים ומיל' אשרי הראשונה חוזרת על שניהם · ויהיה שיעור הפסוק הכי אשרי איש ירא את ה' כאמור בשתי הסברות מר כדאיתיה. ומר כדאיתיה · וגם אשרי שני למי שבמצותיו חפץ מאד · ואחר שיסדנו היסוד הזה צריך להבין באומרו במצותיו חפץ מאד והכי הל"ל במצות חפץ מאד מאחר שאמרת שחצי הפסוק השני איננו מקושר עם חצי הראשון ובשלמא לסברה הראשונה הוה אתי שפיר שבכל הוא יצבין אחד והיה חוזר במצותיו על ה' הנזכר למעלה באומרו ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. האמנם השתא דאקרת שהוא לבדו הכי הל"ל במצות חפץ מאד ולא במצותיו · עוד דקדק מילת חפץ דקאמר · ואמצות לא שייך חפץ אלא שהוא מחוייב בחיוב גמור לעשותם · עוד דקדוק מילת מאד דקאמר ולא ידעינן עד היכא מאד ידו מגעת :

ולכן מכח כל אלו הדקדוקים אמר ר' אלעזר במצותיו דוקא כלומר במצות עצמם ולא בשכר מצותיו · כלומר כל כך הוא אוהב את הקב"ה מאהבה מוחלטת וירא מיצרו הרע שלא יכשיל אותו עד שאפילו בזמן שעושה איזו מצוה איננו משגיח ח"ו בשכרה כדי שלא יענש ויקרא עובד מחמת יראה כלומר ירא שמא לא יחיו בניו או שמא יעני וביוצא לכן במצותיו של הקב"ה חפץ מאהבה מאד לאין קץ במצות עצמם ולא בשכר המצות · וסברה זאת איננה רחוקה

מן השכל שהרי אנטיגנוס ע"ה הקדים לומר אותה אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס וזהו מ"ש ר' אליעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו · ואעפ"י שאמרנו שליראת את ה' הוא ענין אחד · ובמצותיו הוא ענין אחד עכ"ז ויהי מורא שמים עליכם בעת עשית המצות ובהיות מורא שמים עליכם לא תתעסקו בשכרם אלא בעשייתם בלבד נמצא שיש סמיכות בפסוק לשני הדברים יחד · וכמו כן ויהי מורא שמים עליכם וזהו מש"ה אשרי איש ירא את ה' מחמת האהבה והרוממות ואח"כ ה' הטוב בעיניו יעשה :

דרוש שני למשמרת ר"ה תשרי

ידעו ישמעו · לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם וכו' :

במדרש רבה בפ' קדושים פרשה כ"ה וז"ל · רב הונא אמ' אם נכשל אדם בעבירה ונתחייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה · אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים · ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים · ואם אינו למוד לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה והוא חי שאלו נאמר ארור אשר לא ילמד לא היה תקומה אלא ארור אשר לא יקים · אלו נאמר עץ חיים היא לעמלי' בה לא היתה תקומה · אלא עץ חיים היא למחזיקים בה עכל"ה :

ידוע הוא ומפורסם היטב מה שאמר ש"ה ע"ה בספר קהלת החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר · וחז"ל האריכו למעניתם בכמה דרכים בביאור הפסוק הזה ומצאת במדרש כי תדרשם · וכאולי איזה מקום הניחו לנו לרמוז ולומר שהפסוק מדבר על האדם החי אשר שת אלהים רוח חיים בקרבו להתעורר ולשוב אל ה' קודם שיתעורר מדת הדין בעולם ביום אדיר בימי שנה יום ר"ה שכל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון שבאותו היום נפתחים לפניו שלשה ספרים וצדיקים נחתמין לאלתר לחיים · ורשעים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה · ובנוניים תלוין ועומדין עד נעילת יום הכפורים אם עשו תשובה באמצעות העשרה ימי תשובה או נחתמים בליל מונאי זהב לחיים · ואם לא עשו תשובה או נחתמים בליל מונאי זהב למיתה · וזהו הכתוב החכמה תעוז לחכם · ואיזהו חכם הרואה את הנולד ובהיותו רואה את הנולד שב בתשובה קודם שיתפשט מדת הדין בעולם והקדים תפלה לצרה · ורפואה למכה · וזהו מ"ש החכמה תעוז לחכם · יותר מעשרה שליטים אשר היו בעיר והם העשרת ימים שבין ר"ה ליוהכ · אשר הם שולטים על כללות העולם וכמו ש"ה בכבל ויהי בעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימות · וגם אם נרצה נוכל לדרוש זאת המ"ם של מילת מעשרה שליטים מלשון מסיבת עשרה שליטים אשר היו בעיר והם העשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים כלומר שהוא מפחד מאותם הימים ולכן הוא עושה תשובה מקודם להם · והשתא דאתית להכי הנה קרא גופיה קשיא ליה כמ"ש החכמה תעוז לחכם וכי אחר שקראת אותו חכם מאין יבא אליו החטאות · ולכן נתן טעם והתשובה טובה לשאלה הזאת ולכן אמר כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · וכי הוא נתינת טעם · כלומר אפילו האדם שהוא צדיק גמור וכמ"ש אדם אתם אתם נקראים אדם בלשון גדולה וחשיבות · אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · ולכן אמר החכמה תעוז לחכם וכו' · והואיל ואתא קרא לידן בכיא מה שאמרו בו חז"ל :

במדרש קהלת רבה וז"ל כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא · אמר ר' יודן וכי יש אדם צדיק וחוטא · אלא אלו גבאי צדקה ומחלקי צדקה · למי שראוי שלא כראוי · ולא יחטא הכדא"מ קולע באבן אל השערה ולא יחטיא עכל"ה :

וראוי לדקדק בדברי חז"ל באמור ר' יודן וכי יש אדם צדיק וחוטא . ומאי קשיא ליה · ואימא אין הכי נמי וכמ"ש חז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך . ראיה לדבר מיוחנן כהן גדול ששימש בכהונה גדולה נ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי אם כן שייך שפיר למימר אשר יעשה טוב ולא יחטא :

והנלע"ד לפרש הוא · שר' יודן ע"ה קשייא ליה שהפסוק כולו מוקשה ואין מתוס בו · תחילה באומרו בלשון כלל כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכי כללא כייל קרא · והלא כמה צדיקים נמצאו בעולם שלא חטאו . והכי הוה ליה למימר יש צדיק בארץ אשר יעשה טוב ויחטא · עוד דקדק בהיותו הכתוב מיחד אותו בשם המובח' מהשמות והוא אדם בענין החטא והיה לו הכתוב ליחד אותו בשם איש או אנוש לענין החטא ומאי שם אדם דנקט במקום הזה וקשה טובא · עוד דקדק בפל מאחר שקרא אותו צדיק ודאי שהוא עושה טוב · ומה צורך לומר אשר יעשה טוב · ויספיק לומר כי אדם אין צדיק בארץ אשר לא יחטא · עוד דקדק באומרו לשון הווה ועתיד . והנה אשר יעשה טוב בלשון הווה משמע ואומרו אשר לא יחטא הוא עתיד ואם הוא עושה טוב כיצד חוטא והכי הל"ל כי אדם אין צדיק בארץ אשר עשה טוב ולא יחטא ואתי שפיר שמתחילה עשה טוב ואח"כ נהפך למינות · ולכן הקשה קושיא חזקה וכי יש אדם צדיק וחוטא במציאות אחד · ותירץ אלא אלו גבאי צדקה וכו' · ודקדק באמור אלא כלומר עקור את הסברה הראשונה שאתה סובר שממש הצדיק חוטא בחטאות ואשמות · אלא החטאות הם באופן אחר שעושים מצות ובמצות ממש שעושים יש בהם חטאות ולכן אמר בלשון הווה אשר יעשה טוב שהם מצות ובמצו' ההם חוטא ואם תדקדק שפיר תשכח שלא הזכיר לא עון ולא פשע אלא חטא בלבד · להיות כי החטא הוא קל מאד וגם דשייך ביה לשון אחר והוא לש' טעות ולכן אמר שנית ולא יחטא כמד"א קולע באבן אל השערה ולא יחטיא ולא שייך ביה לשון חטא' של לשון טעות וירצה אין צדיק בארץ והוא גבאי צדקה ומחלק צדקה הנקרא צדיק ויש לו גם כן טעם כפי הסוד להקרא צדיק הגבאי צדקה והמחלק צדקה בסוד צדיק יסוד עולם וגם עושה טוב בסוד אמרו צדיק כי טוב ובאותו הטוב ממש שעושה יש בו איזה חטא וטעות להיות שאינו מחלק אותו כדין ונותן למי שאינו ראוי כראוי · אם כן מאחר שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לכן החכמה תעוז לחכם לחזור בתשובה אפילו מהחטאות הקלים האלו ולא ממתין עד עשרת ימי התשובה והם העשרה שליטים אשר היו בעיר :

עוד נוכל לומר שכיון שלמה הע"ה על זקנו ישי הצדיק ע"ה שמת בעטיו של נחש · ואמר עליו בנו דוד הע"ה הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי ואמר כלום נתכון ישי אבי אלא להנאתו · וזמש"ה כי אדם אין צדיק בארץ והוא ישי שמת בעטיו של נחש במעשה דאדם הראשון ובעשותו הטוב והוא הזווג וכמש"ה גם בלא דעת נפש לא טוב ודרשוהו חז"ל על ענין הזיווג · ובאותו הטוב שעשה חטא כמ"ש חז"ל באותו המעשה וכו' · גם נוכל לפרש הפסוק עצמו על דוד הע"ה שהיה צדיק גמור ועכ"ז באותו

הטוב

הטוב אשר עשה לקחת את בת שבע כמ"ש חז"ל : ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה ובאותו הטוב עצמו שעשה בסוד מצא מצא אשה טוב כטוב עצמו חטא · גם נוכל לפ' הפסוק עצמו על שה"עה עצמו שנלכד בעון הנשים גם הוא · שמלא שחכמתו קדמה כמש"ה החכמה תעוז לחכם וכו' :

גם נוכל לפרש בדוד הע"ה שבו מתישבים הפסוקים היטב במעשה ההוא כשעלה בדעתו למנות את ישראל ומסיבתו היו כל ישראל הולכים במגפה · וזמש"ה החכמה תעוז לחכם זה דוד מעשרה שליטים אשר היו בעיר זו ירושלים · ולאו דוקא עשרה אלא מכל הכ"ד והסנהדרין שהיו בירושלים ואחד עשרה ואחד עשרה רבוא באומרו צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפלה · ונתן טעם ואמר כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא שהוא חשב לעשות טוב לידע כמה אוכלוסים יש בישראל להלחם מלחמות ה' ובעונות בטובה עצמה שעשה חטא · וגרם שחסרו מישראל שבעים אלף איש וזמ"ש ולא יחטא · והואיל ובאו לידינו הפסוקים האלו ראוי לנו עד ביאורם כאומרם :

ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד בהם לאמור לך מנה את ישראל ואת יהודה וכו' :

וראוי לדקדק תחלה · בהיות המעשה הזה ראשית הענין וראשית הפסוק והתחיל בוא"ו שנוסף ויוסף · ועוד נדקדק באומרו תוספת רעה ויוסף אף ה' ועדיין לא סיפר כלום מה חרון אף היה שם שיאמר ויוסף והעיקר החרון אף עדיין חסר מן הספר · עוד ראוי לדקדק אעיקרא דמלתא על מה היה החרון האף הכבד הזה · ורש"י ז"ל כתב לא ידעתי על מה · והמפרשים ז"ל נדחקו לפרש ולומר שח"ו שהקב"ה עביד דינא בלא דינא ואולי היו בידם עבירות בסתר · ועוד ראוי לדקדק כיצד ח"ו והקב"ה עשה מסית לצדיק גמור מלך ישראל · והשתא מה על ידי בהמתם של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים עצמם לא כל שכן · עוד ראוי לדקדק בקושית ממה נפשך · אם ישראל הם שחטאו להקב"ה ונתחייבו עונש · דוד המלך ע"ה למה נענש · ואם דוד הע"ה הוא אשר חטא להקב"ה ונתחייב עונש ישראל עדה קדושה למה נענשו · ואם תמצא לומר שכולם כאחד חטאו כיצד אמר אח"כ דוד הע"ה חטאתי מאד אשר עשיתי כנראה שהוא אשר חטא לבדו ולא זולתו · ותתפשט הקושיא יותר כיצד נסתמו עיניהם של כל ישראל שלא לתת כופר נפשם בפקוד אותם · וכמ"שה ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם וכו' ואם באמת הוא שעונותם גרמו שיסתמו עיניהם של כל ישראל הוה להון אונס גמור והיו פטורים כולם כי אנוס רחמנ' פטריה ובכללם דוד הע"ה גם הוא היה פטור לגמרי · ואגב נדקדק מלת לאמר המיותרת מה היא · עוד ראוי לדקדק בדברי דוד הע"ה · כמש"ה ויך לב דוד אותו אחרי כן ספר את העם ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עון עבדך כי נסכלתי מאד · וראוי לדקדק בשנותו את דבריו בתחלה הזכיר שחטא בחטא בלבד באומרו חטאתי מאד · ואח"כ אמר העבר נא את עון עבדך · וקרא אותו עון · ואח"כ שינה לא זה ולא אותו ואמר כי נסכלתי מאד · ואגב ניתן טעם למ"ש ועתה ה' העבר נא וכו' · מהו ועתה וכו' · עוד ראוי לדקדק בדברי נתן הנביא ע"ה שאמר אל דוד ע"ה מדברי הקב"ה שלש אנכי נוטל עליך וכו' וחז"ל אמרו אחת משלש וכו' והיא מכת הדבר אשר גם הנביא רמז אותה לדוד ברמז ואמר לו מה אשיב את שולחי דבר והיא מכת הדבר : עוד וראוי לידע מאי איריא הני תלת גזרות יותר מהמכות אחרות · ואגב נדקדק במ"ש בחר לך וכו' כאילו ברצון שייך בגזרות רעות · עוד ראוי לדקדק בדברי דוד הע"ה שאמר צר לי מאד מאי צר לי דקאמר · עוד ראוי לדקדק בדבריו שהתחיל לומר בלשון יחיד צר לי מאד ואח"כ שינה ללשון רבים נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו · וחזר ואמר בלשון יחיד וביד אדם אל אפלה · עוד ראוי לדקדק בדברי דוד הע"ה שאמר אח"כ הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי ובשלמא מ"ש בי הוטב כי האדם שליט בעצמו · האמנם מ"ש ובבי' אבי כיצד הוא גוזר גזירה על בית אביו שלא כדין · עוד ניתן טעם למ"ש גד לדוד עלה הקם מזבח מהו עלה ובהקם לבדו יספיק · עוד ראוי לדקדק בשם ארונה שנשתנה שמו כמה פעמים · ובתחלה כתיב האורנה היבוסי · וקרינן הארונה · ואח"כ נקרא בשם ארני"ה · ואח"ך נקרא בשם ארונה ממש · ולא דבר ריק הוא והמפרשים ז"ל האריכו למענתם בפסוקים האלו ואיפשר שגם לנו הדלים הניחו אי זה מקום לדבר בו · ואגב ניתן טוב טעם לכל הדברים שעברו בין דוד הע"ה ובין ארונה וכל הסיפור הנז' באומרו לו ותעצר המגפה מעל העם · וכמו כן ניתן טעם למתנת ארונה הכל בכל כל הבקר והמוריגים וכלי הבקר · וחזרתו לומר הכל נתן ארונה למלך וכו' מהו הכל · ואגב ניתן טעם לקרא אותו עתה בשם מלך מה שלא נקרא בשם מלך עד עכשיו · ואגב ניתן טעם לסדר התפלה הזאת ה' אלהיך ירצך וכו' :

והביאור נלע"ד לפרש כיון אמת שדוד הע"ה היה גרופות של זית רענן יפה פרי תואר צדיק גמור בכל דרכיו וחסיד המתחסד עם קונו בכל מעשיו האמנם היא הכותנת שלהיותו יותר גדול מכל ישראל גם עונו הוא גדול מכל ישראל כמו שנבאר בע"ה וגם כל ישראל כלכדו גם הם כולם בכבלי ברזל כי נסך ה' עליהם תרדמה ויעצם את עיניהם את הנביאים ואת החוזים ולכם ניתק מלחשוב לבנות את בית המקדש אחר שפשוט הוא דברי חז"ל שאמרו שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ · למנות עליהם מלך · ולהכרית זרעו של עמלק · ולבנות בית הבחירה · והנה השנים כבר כבשו · ובנין בית הבחירה נתעצלו כולם מלעשותו · ונלע"ד כי נרמז זה כמש"ה ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו · ונודע הוא כי כל ויהי הוא לשון צער · ואמר הכתוב צער גדול הוא ויהי כי לא עשו פירכוס ולא חנני ולא מרנשי על בנין בית המקדש עד אשר ישב המלך בביתו ישיבה שיש בה ממש ודירת קבע · וגם זה הוא ובית דינו הסכימו לבנות אותו מסביב מכל אויביו · ואח"כ ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים יושב בתוך היריעה וכו' · ואז כב יכול נתכעס הקב"ה כי למה לא נתעורר על זה קודם שישב בבית דירת קבע · ולמה לא עשה כמו שלמה בנו ע"ה שהתחילה בנה בית המקדש ואח"כ ואת ביתו בנה שלמה וכו' ותכף ומיד ויהי בלילה ההוא נער גדול היה בלילה ההוא · כי ויהי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד וכו' קודם שיקפוץ בשבועה כמו שאמרו חז"ל במדרש · ולכן אמור לו כי הוא לא יבנה הבית וכו' רק כי ימלאו ימיו ושכב את אבותיו אשר יצא ממעיו הוא יבנה הבית וכו' · והנה עצלה תפיל תרדמה ובעצלות הזה של בנין הבית עבירה גוררת עבירה · ובא ליד דוד הע"ה מעשה של בת שבע ולקיחתה לביתו · ומזה נבהר אחריו הריגת אוריה החתי

ובחרב בני עמון הטמא כמ"ש חז"ל וכמו שהארכנו בדרושים הקודמים . והנה במעשה הזה של אוריה החתי שעון הגדול היה לדוד הע"ה · ונתחדש גם כן עון גדול ליואב שר הצבא להיות מורד במלכות בית דוד ומכוה אותו בפרהסיא ברבים בהיות מראה לכל ישראל כתב דוד הע"ה שכתב לו הבו את אוריה אל מול פני המלחמה החזקה ושבתם מאחריו ונכה ומת . והו מש"ה ואשר עשה לי יואב בן צרויה וכו' . והנה מכח כל אלו העבירות נתגלגלו לכללות ישראל ויואב בן צרויה ינמהם · ובפרט לדוד הע"ה מלחמת אבשלום . שאמר הכתוב וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עוברים והמלך עובר בנחל קדרון וכל העם עוברים על פני דרך את המדבר · והנה גם צדוק וכל הלוים אתו נושאים את ארון ברית האלהים ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תם כל העם לעבור מן העיר · הרי מפורש שהארון גלה ממקומו וגלו כל ישראל עם המלך והנה הענין הזה של גלות שכינה עם הארון תלוי בנואפס . וגלגל להם מלחמת שבע בן בכרי · ועדין לא הרגישו . וחזר הק"בה ושלח להם רעב שלש שנים ולא חלו ולא הרגישו · ואדרבה תיקן דוד הע"ה שירה חדשה כמש"ה וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול . ואז נתעוררו הדברים דינים מחודשים על דוד הע"ה כמ"ש חז"ל שאמר הק"בה לדוד · דוד שירה אתה מתקן על מפלתו של שאול · ואניב אתה קורא אותו כמאמר כי בן שנה שאול במלכו וכו' . ואח"כ הוסף למנות הגבורים אשר לו ובכלל המנין לאוריה החתי כב יכול נתמלא מדת הדין עליו כמ"ש חז"ל במדרש פסיקתא וז"ל ויוסף אף ה' לחרות בישראל מה כתיב למעלה · כשבא דוד למנות את גבוריו היה מונה והולך · כיון שהגיע אוריה החתי כל שלשים ושבעה וכו' מיד ויוסף אף ה' וכו' למלך שהיה יושב וקורא בדפתרא כל גבוריו היה קורא פלוני ופלוני כיון שהגיע עוד פלוני אמרו לו מת מיד השליך הדפתרא והעלם ספה כך כיון שהזכיר את אוריה מיד ויוסף עוד ויסת את דוד למנות וכו' . אם כן השתא אתי שפיר התחלת הכתוב בוא"ו העטף . וגם אומרו בלשון תוספת ויוסף אף ה' לחרות כי כבר נתמלאת הסאה מעונות מיוחדים ומכללות הקהל · ולהיות הענין העיקרי על יד דוד הע"ה לכן ויסת את דוד בהם לאמר . וא"ו שדוד הע"ה הוא מסית אלא להיות שהיה מלך ולב מלך ביד ה' · וגלגל הק"בה ח"ו חטובה על ידו קרא אותו הפסוק מסית ועוד יש לאלוה מילין כי במדה שהוא מדד בה מדדו לו גם כן הפסוקי' והנה הוא ח"ו אמר לשאול אם ה' הסיתך בי ירח מנחה וכו' . ונקרא לשאול בחיר ה' מסית . לכן גם כאן נכתב בו ויסת את דוד בהם . ואמר בהם כלומר מגונו ומסם מאחטאותם גברו החובות ומדת הדין קטרגה עליהם . ואותם כל העבירות היתה מלת לאמר והם דברי השירה אשר עשה על מפלתו של שאול דכתיב בה ויאמר ה' סלעי ומצודתי ומפלטי לי וכו' מהלל אקרא ה' ומאויבי אושע שהוא שאול ואחיתופל ודואג וכיוצא בהם . ולכן עבירה גוררת עבירה לאמור לך מנה את ישראל ואת יהודה . ומה נתקו לחכי דברי הלב כמהר"ם אלשיך ז"ל שפירש שח"ו שהק"בה הסית את דוד בישראל זולתי האף הוא המסית ומש"ה ויוסף אף ה' . ואתי שפיר עם ההקדמה הידועה לנו כי חמשה מלאכי חבלה נמצאו לקטרג על ישראל . ושלשה מהם נדחו על יד שלשה האבות אברהם יצחק ויעקב . ומרע"ה עמד כנגד החמה כמש"ה חימה אין לי וכ"ש ויאמר להשמיד לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית . והק"בה עמוד כנגד האף כמש"ה קומה ה' באפך · ולכן

עתה בעלות חרון אף הק"בה תכף ויוסף אף ה' לחרות בישראל · ולהיות כי זה וזה גורם ישראל גרמו ודוד גרם לכן ויסת את דוד בהם · ולהיות כי גם יואב היתה ידו במעל במעשה דאוריה כמ"ש למעלה · לכן גם נעשה הדבר על ידו כמש"ה ויאמר המלך אל יואב שר החיל אשר אתו שוט נא בכל שבטי ישראל מדן ועד באר שבע ופקדו את העם וידעתי את מספר העם . וכו' ולא שמע המלך אל יואב להיות הדבר מאת הק"בה להפרע מישראל · ומדוד · ומיואב . ואמרו חז"ל שהתחיל בבני גד שהם עזים כמש"ה גד גדוד יגודנו להיותם עזים וסבר אולי יעכבו בדבר . ולהיות הדבר מאת הק"בה כולם סתמו את פיהם ולא עכבו בדבר · ואחר שנעשה הרעה הגדולה אחרי כן ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם . ומה מתקו לחכי דברי הפסוק שהזכיר לב דוד להיות כי לב מלך ביד ה' . לכן ויך לב דוד אתו אחרי כן והוא סמוך כלומר תכף ומיד הרגיש ולבו והוא היצר הטוב שלו שלעולם היה מזכיר אותו וכמ"ש בלבי צפנתי אמרתך וכו' . לכן ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם והוא תכף ומיד סמוך לענין והטעם הוא להיותו רגיל בסדרי עבודה וכיוצא בזה אירע לו במעשה דבת שבע שקודם שיקטרג עליו המקטרג הוא הודה לפני הק"בה ואמר חטאתי לה' ומודה ועוזב ירוחם . ולכן נאמר לו גם ה' העביר חטאתך מלפניו והוא המקטרג ולא תמות בידו כאשר ביארנו בדרושים הקודמים . וכמו כן נתחכם עתה והוא אומרו אחרי כן ספר את העם תכף ומיד בלי איחור ועיכוב ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי בכל המעשים הנז' שהזכרנו למעלה שכולם היו חטא בשוגג . אם בעגלות בנין הבית . ואם במעשה דבת שבע שבכר היתה גרושה כמו שפירשנו ואם בהריגת אוריה החתי שמורד במלכות בית דוד היה . ואם בענין השירה שעשה שלא כיון ח"ו לרעה . כי כולם היו בשוגג ולכן הזכיר בהם חטא והוא שוגג ואמר חטאתי מאד אשר עשיתי בכל המעשים הנז' . האמנם ועתה ה' על מה דקמן בודאי שהוא מזיד כי כבר יואב התרה לי שלא אמנה אותם . ועוד דקים לן שדיין שטעה בדבר משנה חוזר וכו' ומכל שכן אני שטעיתי בפסוק שהתינוקות של בית רבן קוראים אותו כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם · ולכן ועתה העבר נא את עון עבדך והזהר בתשובה ואין ועתה אלא לשון של תשובה כמו ועתה פן ישלח ידו וכו' ולכן ועתה ה' במדת הרחמים לא תענישני ברבי' לפתו' העבר נא עון עבדך בהעברה בעלמא ואח"כ עשה מה שתרצה בי . וזהו ועתה ה' העבר נא מאי דקמן את עון עבדך והוא כי גרם לי כי נסכלתי מאד למפרע ונסתמו עיני שכלי להיות כי עבירה גוררת עבירה ולכן על זאת אתפלל אליך ועתה ה' העבר נא את עון עבדך וכו' . כמו שאמרתי למעלה בפרט בהיותו מותרה ועומד מיואב שאמר לו ויוסף ה' אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדוני המלך רואות ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה וכו' · והנה דוד הע"ה חשב שבהיותו אומר חטאתי מאד ועתה העבר נא וכו' : שתכף ימחול לו הק"בה . או לפחות יעבור על חטאתו בה שעתא . האמנם הק"בה לא כן ירדה להיות כי חטא שלש פעמים ונעשה הדבר קבע . ולכן אמר הכתוב ויקם דוד בבוקר בדרכו להתחנן לפני הק"בה · והקדים הק"בה לשלוח אליו שליח ודבר ה' היה אל גד הנביא חוזה דוד לאמר הלוך ודברת אל דוד בדיבור לשון קושי כה אמר ה' שלש אנכי נוטל עליך כנגד שלשה עונות שעשית וכפי האמת שהייתי רוצה להעניש

אותך

אותך בכל השלשה האמנם לסיות כי הודית ולא נתביישת
ואמרת חטאתי מאד לכן ואת אעשה לך כי אפדה אותך
באחד מהם ואתה דע לך ובחר לך אחת מהם ואעשה לך ·
והנה הענין שנתעצל מלבנות בית המקדש חטא בשב ואל
תעשה ואינו כקום עשה לכן אין עליו אשמה כל כך ·
האמנם במה שחטא ביצרו הרע בדבר עבירה ח״ו כמ״ש
חז״ל יש אבר באדם מרעיבו שבע . משביעו רעב ·
וחטא במעשה דבת שבע · וממנו נגרם להרוג את
אוריה החתי . כנגד זה הגורם הראשונה היתה התבא
לך שבע שנים רעב בארצך · ונוכל לומר דרך הלציי שבע
שנים כנגד בת שבע אשתו · ורעב כנגד יש אבר באדם
משביעו רעב וכו׳ וכנגד מה שחטא לעשות שירה על מפלתו
כל שאול וקרא אותו אויב וכר . באמר לו ואם שלשה
חדשים נסך לפני צריך והוא רודפיך · וכנגד מאי
דקמן שחטא למנות העם בלי כופר באמר לו ואם
היות שלשת ימים דבר בארצך ורמז לו גד החוזה ע״ה שיבחר
על מה דקמן והוא מה שמנה את ישרא׳ ולכן אמר לו עתה דע
וראה כלומר על עסקי עתה שהוא המנין דע וראה מה אשיב
שולחי דבר והוא מכת הדבר . ומה מתקו לחכי דברי חז״ל
באומרם במדה שהאדם מודד בה מודדין לו . וכמו שהוא
גזר על שאול המלך ע״ה שלש גזרות ואמר חי ה׳ כי אם ה׳
יגפנו · או יומו יבא . או במלחמה ירד ונספה · כנגד
אלו אמר לו גד החוזה שלש אנכי נוטל עליך וכו׳ וכנגד מ״ש
כי אם ה׳ יגפנו · באמר לו ואם היות שלשת ימים דבר
בארצך וכנגד מ״ש או יומו יבא. באמר לו התבא לך שבע
שנים רעב וכו׳ · וכנגד מ״ש או במלחמה ירד ונספה ·
באמר לו ואם שלשה חדשים נוסך לפני צריך ואז ויאמר דוד אל
גד ודאי כי אין העון תלוי אלא בי בלבד לכן צר לי מאד ולא
לישראל להיות כי עון המנין של ישראל עתה נגלגל את הכל .
ולכן נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפלה .
ואע״ג דעדין קשה מ״ש בלשון רבים נפלה נא ביד ה׳ ירצה
הענין יותר מבואר. כי רצון דוד הע״ה היא לומר הן אמת
שבעונות הנזכרים שבעבורם עלה חרון אף ה׳ על העולם
כולנו משותפים בו כמו שאמרנו . האמנם מרוב צדקותו
של דוד אמר אני רוצה לתלות כל הקלקלה והעון שא בי והוא
אומרו צר לי מאד כלומר כל הצרה הזאת לא באה אלא לי
בעבורי. ואפילו הכי אשאל מכם שאלה אחת כי כולכם
תהיו עמי בתפילה להיות כי תפילת רבים עדיפא טובא והן
אל כביר לא ימאס · לכן נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו
בלשון רבים נפלה נא ולא אמר אפלה נא :

ואגב ארחיה רמז להם שיסכימו כולם בהסכמה אחת
לקבל עליהם דין מלכות שמים במכת הדבר
שהיא שוה בכל בקטון ובגדול בעשיר ובעני במלך ובדלת
העם · וזהו מ״ש בלשון רבים נפלה נא. ביד ה׳ כי רבים
רחמיו . וביד אדם אל אפלה אני לבדי שהיא מכת הרעב
לקנות מזונות מיד בן אדם כמוהו · או מכת להיותו נס לפני
צריו שלשה חדשים שהוא תלוי ביד בן אדם כמוהו ואעפ״י
שהגזרה הזאת לא היתה אלא לדוד לבדו כמו שבאמר לו ואם
שלשה חדשים נסך לפני צריך וכו׳ עכ״ז יותר טובה היא מכת
הדבר אעפ״י שהיא כוללת לכל העולם בעבור היותה תלויה
ביד הקב״ה יותר ממכת יחיד והיותה ביד בשר ודם · ואעפ״י
שהיא מכת יחיד להיותה במלך וראש שבטי ישראל במכת
רבים קרינן לה . ולכן יותר טוב שנפלה נא ביד ה׳ במדת
הדבר הואיל ורחמיו מרובים וביד אדם אל אפלה אפילו אני
לבדי . ועדין חייבים אנו במנות ביאור למה לא בירר מדת
הרעב שגם היא ביד הקב״ה כמש״ה כי קרא ה׳ לרע׳ ואמרו
חז״ל שלשה דברים הקב״ה מכריז עליהם ואחת מהם היא
הרעב וגם היא מכה כוללת . והענין הוא כי לא נעלם מה
שפירש חז״ל שדוד הע״ה פחד מלענו בני האדם שאם היה
בורר הרעב היו אומרים העולם מה איכפת ליה ובית גנזיו
מלאים מכל מאכל אשר יאכל . ואוי לעניים שאין להם על
מה יסמוכו · ואם היה בורר מדת הבריחה לפני אויביו ·
היו העולם אומרים מה איכפת ליה והוא בטוח על גבוריו ·
ואוי לכללו׳ המון העם הנחלשי׳ והדלים ולכן בטח על גבוריו :
ולכן בחר מכת הדבר והיא המיתה וזו היא דרך לכל העולם
כקטון כגדול אין מי שיכול ממנה זולתי בחמלת ה׳ עליו ולכן
אמר נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו · וזהו כדרך חז״ל ·
האמנם לפי דרכי ירצה שבחר במכה היותר קצרה בזמן וזו היא
מכת הדבר שנגזר בה שלשה ימים ולא עוד · ועוד להיותה
ביד ה׳ . ואם תאמר גם מכת הרעב היא ביד ה׳. הטעם
הוא כי לא בחר בה להיותה ארוכה שבע שנים . ועוד כי
במכ׳ הרעב אית׳ לתרוייהו רעב ומיתה וכמש״ה בהתעטפם
כחלל בראש כל חוצות . מש״כ בדבר שאין בה אלא מיתה
בידי שמים בלבד · ואפשר שכיון הנביא מיכה ע״ה בנבואתו
בסימן ז׳ ואמר אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי בכל אותם
האוכלוסים שנפלו בימי דוד במנין ההוא . קמתי בימי שלמה
בני במש״ה יהודה וישראל רבים וכו׳ כי אשב בחושך בימי
דוד בלא בית המקדש ה׳ אור לי בימי שלמה ע״ה · ומה
עשה דוד באותה השעה שבא גד הנביא אצלו לומר לו שלש
אני נוטל עליך וכו׳ . בחר את מכת הדבר מזולתה .
זמש״ה זעף ה׳ אשא בזמן כי חטאתי לו ולא בחרתי במכה
אחרת זולתי זעף ה׳ והוא אומרו פה נפלה נא ביד ה׳ כי רבים
רחמיו וביד אדם אל אפולה :

עוד ירצה קרוב אל הנו׳ כי לכתחילה רצה הקב״ה
לבדוק את דוד אם ישים בשר זרועו ומה׳ יסיר
לבו ויבטח על רכבו ופרשיו וגבוריו במלחמה . או יבטח
על אוצרותיו המלאים דגן תירוש ויצהר בשני הרעב · או
יבטח בה׳ אלהיו הממית והמחיה · ולכן גם החוזה ע״ה
רמז אותו באומר לו מה אשיב שולחי דבר · ולכן גם דוד
הע״ה בצדקתו החזיק באומרו נפלה נא ביד ה׳ כי רבים
רחמיו וביד אדם אל אפלה . ומה מתקו דברי חז״ל שהקריבו
הענין כפי הפשט באומרם שאם היה שואל רעב . אין רעב
בלא מלחמה · ואם היה שואל מלחמה · אין מלחמה בלא
רעב . לכן שאל הדבר שהיא מכה המשמש יחידית היא
לבדה ומכינו שהקב״ה הסכים לדברי דוד הע״ה וזהו דכתיב
בלשון מתנה טובה מיד הקב״ה שם ההוא. ויתן ה׳ דבר
בישראל מהבקר ועד עת מועד ואמרו מהבוקר ועד שע׳
שחיטת התמיד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים
אלף איש · ואפשר לומר שמתו שבעים אלף כנגד השבעים
סנהדרין כנגד כל אחד מן הסנהדרין אלף · והטעם הוא
בעבור שלא מיחו ביד דוד המלך בשעה שאמר ליואב למנות
את העם ולכן נענשו · וחז״ל אמרו באותה שעה מת אבישי
בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין והוא קרוב אל דברינו
כי בעבור שלא מיחה ביד דוד נענש . האמנם מה שקשה
בעיני הוא מה שכתוב בס׳ הילקוט שבאותה שעה מת גד
החוזה וקשה טובא בעיני שהרי אח׳ המעשה הנז׳ חזר ונזכר
שנית גד החוזה כמש״ה ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר
לו עלה הקם לה׳ מזבח בגורן ארונה היבוסי וכו׳ · ואין בידי
להרן זולתי שאין מוקדם ומאוחר בתורה ונבואת גד החוזה
קדמה למיתתו ולא ידע האדם את עתו · ועדין אני צריך
למודעי בזה . אמר הכתוב עוד וישלח ידו המלאך ירושלים
לשחתה וינחם ה׳ אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב
ואמרו חז״ל שאמר לו טול הרב שבהם וכו׳ . ודוד הע״ה
בראות כך אמר להקב״ה רבש״ע הנה אנכי אשר חטאתי

פעם ראשונה ושניה ואנכי העויתי עשה כמנין הזה ושם הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי אז ויבא גד אל דוד ביום ההוא על ההקם לה׳ מזבח בגורן ארונה היבוסי והנה כפי הפשט שייך שפיר למימר עלה יען שהוא גבוה וכמ"ש וקמת ועלית אל המקום וכו׳ :

האמנם דרך דרשה ירצה כי הנה החוטא כאמצעות החטא שהוטא יורד מגדולתו וכמו שמצינו באדון הנביאים מרע"ה שבשביל ישראל שחטאו בעגל נאמר לו לך רד כי שחת עמך · ובעשות החוטא תשובה חוזר למעלתו שהיה וכנגד זה נאמר לו עלה הקם לה׳ מזבח בגורן ארונה היבוסי · גם נאמר עלה כנגד המקום בעצמו שהיה שפל להיותו גורן חטים חוץ למדינה וכיד גוים ועתה עלה במעלה להעשות מזבח כפרה לדורות · ואמר הכתוב ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה ה׳ · והנה באומרו כאשר צוה ה׳ הוא מיותר אחר שאמר כדבר גד שהיו מפי ה׳ האמנם ירמוז באומרו כאשר צוה ה׳ למשה בעת עקיד׳ יצחק אע"ה שאמר אברהם אע"ה ה׳ יראה בעת הזאת · ואשר יאמר לדורות הוא שבהר ה׳ יראה לעתיד בזמן דוד הע"ה · ואמר הכתוב וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עוברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה ורש"י ז"ל פירש וישקף ארונה מתחבא היה מפני המלאך וכו׳ · והנלע"ד הוא לדרוש בורש שוה של וישקף עם מש"ה וישקף אבימלך מלך פלשתים וכו׳ ואמרו חז"ל וישקף באצטגנינות וכו׳ · ואולי הוא כי להיות כי ארונה היה ארון של הקליפה כאשר נבאר עכינו בע"ה צפה וראה באצטגנינות לדוד המלך ע"ה בכבודו ובעצמו בא אצלו · לכן אמר אין זה זולתי כי עת צרה היא למלך · ולכן תכף יצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה · אז ויאמר ארונה למלך לא טוב הדבר אשר עשית בעבור שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ולכן קשה לי מדוע בא אדוני המלך אל עבדו · וכבר היה יכול אדוני לשלוח אחרי עבדו ואני הייתי יכול לבא אליך ולא אתה אצלי · והשיב לו דוד הע"ה כי עת צרה היא ליעקב ולא עת התנהג בגאוה הוא כי לא יש פנאי ושהות לשלוח אחר שלוחים · ובפרט בדבר שיתקשה בעיניך לעזוב את נחלת אבותיך והאמת כי יש לנו ידי ליקח המקום ממך בעל כרחך · האמנם אינו מרוצה לפני הקב"ה כי לא יחפוץ גזל בעולה כאשר אמר אח"כ ולא אעלה לה׳ אלהי עולות חנם מכל שכן בגזל וחמס · לכן אמר לקנות מעמך את הגורן תחילה ולהוציא אותו מן הקליפ׳ של הקדושה כאשר נבאר בע"ה וזהו מ"ש מעמך כלומר מעמך ממש שאתה אדון של הקליפה ולקנו׳ אותו כי כן כל סטרא דקדושא צריך למקנייה בכספא שלים ולאו במגנא וסטרא דמסאבא הוא במגנא · ואחר שנוציא אותו מהקליפה נקדש אותו לשם שמים ולבנות מזבח לה׳ לשם שמים · ואח"כ ותעצר המגפה מעל העם · ומה מתקו דברי הרש"ל ז"ל שפירש שאלש טענות יש במציאות הזה שהאחת מהם מספקת כל שכן שלשתם יחד · האחת היא לקנות מעמך את הגורן ולא ימכו׳ איש נחלתו ובפרט מקום הגורן ולכן באתי אליך והכבוד הזה ינוח דעתך · והטענה השנית היא לבנות מזבח לה׳ וכפי איכות הענין כך צריך להיות זריזות השליח וכיון שהוא לבנות מזבח לה׳ · מה אני מה חיי שלא אבא אני בעצמי אל שירות כזה והשפלתי היא הגבהתי · והטענה השלישית היא לפי שהיא צורך פיקוח נפש ואין לאחר בדבר כלל ובפרט פקוח נפש של רבים וז"ש ותעצר המגפה מעל העם : ונוכל לומר מעל העם סתם ואפילו מאומות העולם · אז ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמורגים וכלי הבקר לעצים , ירצה ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל ואינך צריך לכל מה שאמרת הואיל ואתה אדוני ואני עבדך וכל מה שקנה עבד קנה רבו , והנני מוסיף שבח על מה ששאל אדוני כי לא שאל אדוני ממני זולתי מקום הגורן בלבד ואני מוסיף לתת בעין טובה ראה הבקר לעולה והמורגים וכלי הבקר לעצים , אמר הכתוב הכל נתן ארונה המלך למלך · ... עד עתה לא היה ראוי להקרא בשם מלך להיות כי עדיין לא נודע מה טיבו · האמנם אחר שנודע טיבו וצדקותו זכה להקרא בשם מלך · וזהו מש"ה הכל נתן ארונה המלך למלך · דוק שפיר שלא אמר הכתוב המלך ארונה דנראה שהיה מלך מתחילה · האמנם אמר ארונה המלך כלומר מעיקרו לא היה ראוי להקרא זולתי בשם ארונה לבד ואחר שהראה את עין טובו וחסידותו זכה להקרא ארונה המלך :

עוד ירמוז למ"ש חז"ל בפסוק ועפרון יושב בתוך בני חת וכו׳ · ואמרו רז"ל שבאותו היום מינו אותו עליהם למלך שלא יהיה בר נש רב זבין מבר נש זעיר · וכמו כן בנדון דידן אמר הכתוב בעת הנתינה צריך לקרותו בשם מלך ולכן אמר הכל נתן ארונה המלך למלך ממלך למלך · ועתה דיבר בחכמה נפלאה · ויאמר למלך הנה כל מה שיוכל האדם לעשות בכח אנושי כבר עשית אותו · ולא נשאר עתה זולתי לעזור בתפילה שה׳ יגמור בעדך וזהו מ"ש ה׳ אלהיך ירצך ויקבל קרבנותיך · וכפי זה קשה לי טובא אם כן מה צורך לברכת ארונה שאמר לדוד ה׳ אלהיך ירצך · מאחר שלא נעצרה המגפה כי אם בזכות המזבח והקרבן שעשה ותרתי למה לי · והנלע"ד לפרש הוא כי הנה דוד הע"ה חייב הוא עצמו באומרו תהי ידך בי ובבי׳ אבי ובעמך לא למגפה ופתח פיו בשעת הסכנה ונגזר דין מיתה . וגם על ישראל כבר נגזרה הגזרה לכן אצטריך תרתי · והנה לכפר על ישראל הוצרך המזבח והקרבנות וכמש"ה ויבן שם דוד מזבח וכו׳ ותעצר המגפה מעל ישראל · האמנם הצלת דוד היתה על ידי ברכת ארונה וזהו מ"ש לדוד ה׳ אלהיך ירצך לך לבדך ולכן אצטריך תרתי אחד לישראל ואחד לדוד כנלע"ד · ולהיות כי דיבר בעת הזאת כמו הדיוט באומרו ה׳ אלהיך ירצך ולא אמר ה׳ אלהינו והוציא את עצמו מן הכלל · לכן לא נזכר עתה בשם מלך אלא בשם הדיוט והוא אומרו ויאמר ארונה ולא אמר ארונה המלך וכו׳ :

עוד נוכל לומר שהיה חכם גדול ורמז לו ברמז שכל הצער הזה היה בשבילו ולכן אמר לו ה׳ שהוא שם ההוי"ה שם רחמים ונעשה לך אלהיך במדת הדין בשביל מה שעשית יהי רצון שירצך ויהפך לך מדת הדין למד׳ הרחמים · וירצה את פעלך · ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאותך במחיר ולא אעלה לה׳ אלהי עולות חנם ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמישים · ונלע"ד לומר דרך הלציי במש"ה לא כי קנה אקנה וכו׳ לומר לא ארצה תפלתך שתתפלל עלי בעבור כי תפלת הרשעים היא רעה אצל הצדיקים וכמו שפרשנו בביאור פסוק השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע · וכן פירשו חז"ל ואמרו למה נעקרה רבקה מפני שלא יאמרו אומו׳ העולם תפלתנו עשתה פירות ולכן ויאמר המלך אל ארונה לא אקבל את תפלתך והוא הלציי · האמנם פשט הפסוק הוא כפשוטו לא אקבל במתנ׳ בשביל דסטרא דקדושא לא שריא על מגן אלא כי קנו אקנה מאיתך במחיר וכו׳ · ובפרט בהיותך אומר ה׳ אלהיך ירצך והוצאת את עצמך מן הכלל · והיותו אומר בלשון כפול כי קנו אקנה רמז למ"ש מורינו הר׳ הגדול ז"לה שעיקר המצוה היא תלויה לקנות אותה האדם בכל מה שישאו ממנו ולכן אמר כי קנו אקנה וכו׳ · ודרך רמז להיותו קונה כל הנו׳ הכסף שקלים חמישים הוא לרמוז כי העת ההיא היתה עת שמחה גדולה שיצתה הקדושה שהיתה שבויה תחת יד הקליפה · ואז נשלמה הה"א האחרונה של ההוי"ה ונודע הוא

כי אין קדושה פחותה מעשרה ולכן הה"א כנגד חמשים שקלים · ובהקדמה הזאת נבא אל שם ארונה שנשתנה ארבעה פעמים · והנה בתחילה קרא אותו הפסוק האורנה והוא אדו"ן ב"ה כלומר הה"א אחרונה של שם ההוי"ה במילוי ההין שהיא קרית ארבע כשבי' ביד ארון של הקליפה · ואח"כ נקרא גם כן ארניה לרמוז גם כן לשם יה לרמוז שצריך לא היה השם שלם וכמש"ה כי יד על כס יה וכו'. ואח"כ רמז גם כן וקראו בשם ארונה והוא ארון ו"ה ורמז לחצי השם השני שנגלה גם הוא · ואח"כ ויבן שם דוד מזבח לה' היא הו יה שלמה ובשלם שם ההוי"ה ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל. חוזרנו להקדמתינו שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ובאמצעות התשובה נמחלין כל עונותיו של אדם וזה מבואר במאמר שהצענו בפתח עינים · באומרו רב הונא אמ' אם נכשל אדם בעבירה ונתחייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה וכו' :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה באומרו אם נכשל אדם בעבירה שנתחייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה. וקשה טובא בשאלה הזאת מה יעשה ויחיה · והכי הל"ל במה יתכפרו עונותיו ואח"כ יחיה · עוד קשה טובא וכי נעלם ממנו מעלת התשובה שמבטלת וקורע' כל מיני גזר דין הנגזרים על האדם . ולמה לא השיב לו יעשה תשובה וכמו שאמר הנביא ע"ה חי אני וכו' כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה וכו' · עוד ראוי לדקדק באומרו אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים וכו'. וכי עסק התורה היא קצוב והלא התורה אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון את לבו לשמים וכפי זה מאי איריא להיות כופל בכפלים עסק תורתו . שוב ראוי לדקדק מה בשלמא בתיקון עסק התורה לחיי. האמנם בתיקון האחר שאמר ואם אינו למוד לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה ילך ויעשה פרנס על הצבור וגבאי של צדקה וכו' · מאי איריא האי תיקון למי שנתחייב מיתה בידי שמים :

והנלע"ד לבאר במאמר הזה הוא עם מאמר חז"ל במסכת יומא וז"ל :

שאל ר' מתיא בן חרש את ר' ישמעאל בן עזריה ברומי · שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש · אמר לו שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד · עבר אדם על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו · שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם · עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה תשובה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר · שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם · עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה. תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם. אבל מי שיש חילול ה' בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר · ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון וכו' עכל"ה ובמקום אחר הארכתי בביאור המאמר הזה ומצאת שם כי תדרשנו. ועם כל זה אין מדרש בלא חידוש. כי באמור הכתוב שובו בנים שובבים רמז לקרות אותם בנים אעפ"י שהם שובבים ורמז בזה למי שלא חטא זולתי במצות עשה בלבד שנקראו שובבים שלא קיימו רצון קונם ועכ"ז בהיותם שבי' בתשובה תכף זוכים להקראת בני' כבתחילה · ובהזכיר הכתוב שני מיני כפרו' באומרו יכפר עליכם לטהר אתכם רמז בזה לשני מיני כפרות למי שעבר על חטאת האדם אשר לא תעשנה והם מצות לא תעשה · והכפרה האחת היא התשובה. והכפרה השנית היא יום הכפורים · ובאמור הכתוב במקום אחד ופקדתי בשבט פשעם רמז לפשעי' שהם כריתות ומיתו' ב"ד שכולן תולין ויסורין ממרקין והזכיר שני מינים פשע ועון לשני מיני חטאות או בזדון או לתאבון · וכנגד הזדון אמר פשעם וכנגד התאבון אמר עונם וכולם על ידי הקב"ה שהוא אב הרחמן · אבל מי שיש בידו חילול ה' ופגם באלהות ח"ו · אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר · ולא ביסורין למרק · אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון : והנה הפסוק הזה מדבר בחילול ה' מדקאמר תחילה · ויקרא אדני ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק. בעבור החרבן · וכתיב בתריה והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחוט צאן וכו' ולא שתו אל לבם על החרבן כלל ואין לך חילול ה' גדול מזה · מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון אמר אדני ה' צבאות · הרי מפורש שעון חילול ה' אינו מתכפר אלא עד המיתה זמש ומיתה ממרקת · והרי נתבארו הארבעה חלוקי כפרה כפי סברת חז"ל · וכמה דברים אמורים בכל הארבעה בחינות הנז' · האמנם אם מת בלא תשובה או צריך לכפרו' אחרו' בגהינם או בגלגולים כל אחד ואחד כפי עונו · ונוכל לומר כי כנגד החמשה מיני כפרות הנמצאים בבני אדם · כיון הנביא ע"ה לומר שובה ישראל עד ה' אלהיך ורמז באומרו שובה ולא שוב לרמוז שוב ה' כלומר בהיות כחך כך שוב תשובה מעולה שתועיל לכל מיני חמשה הכפרות האמורות כאן :

והנה בהקדמו' האמורות נוכל לבא לבאר את המאמר שהצענו · וירנה כי הנה כבר חז"ל האירו עינינו ופירשו לנו תשובה לכל מין עבירה שבעולם בין בשוגג בין במזיד בין מחויבי עשה . בין מחויבי לא תעשה · בין מחויבי כריתות ומיתות ב"ד · האמנם למי שנתחייב מיתה בידי שמים ובפרט אם לא התרו עמו עדים בעת העבירה להתרות בו למלקות או לקרבן וכיוצא · ובמנא שנתחייב מיתה בידי שמים מאי תקנתו להנצל מהמיתה כי אפשר לומ' כי אפילו שיעשה תשובה גדולה לא יועיל תשובתו להציל אותו מהמיתה · להיות כי לא פורש במיתה בידי שמים שום כפרה לא בתורה ולא בדברי חז"ל · כי בחייבי כריתות אמרו חז"ל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כרת וכו' · האמנם במי שנתחייב מיתה בידי שמים לא פירש מה יעשה לו · וזהו מה שאמר רב הונא אם נכשל אדם בעבירה שנתחייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה · ופירש אם היה למוד לקרות דף אחד קורא שני דפים · ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שנים וכו' :

והענין הוא כי הנה נודע שהרשעים בחייהם קרוים מתים ממש ולכן צריך שיחיו באמצעו' התורה המחיה את המתים ומכל שכן שמחיה ומחזקת כח החיים ממש וכמש"ה עץ חיים היא למחזיקים בה · כונת הפסוק לומר שאעפ"י שחטא האדם ונתחייב מיתה מחמת חטאו · הנה באמצעות התורה המחזיק בה ואוכל ממנה וחי לעולם · ובאומרו למחזיקים בה ירמוז שצריך להחזיק בה ביתר שאת וזמש אם היה רגיל לקראת דף אחד וזהו מנהגו · צריך שיקרא עתה אחר שחטא שנים , והוא תשלומי כפל האחד כפי דרכו ומנהגו , והשני כדי להשיג חייב כנגד המיתה שנתחייב בה , ובהיות אומר הפסוק גם כן ותומכיה מאושר , רמז למי שלא יודע לקרות ולשנות שיתמוך ביד לומדי התורה ויחשב לו כאלו הוא עצמו עוסק בתורה וכמו שהקב"ה משבח את התומכי ביד העוסקים בתורה דכתיב שמח זבולן בצאתך ויששכר באהלך ולא עוד אלא שהקדים ברכת זבולון לברכת יששכר · וזהו מ"ש ואם אינו למוד לקרות ולשנות מה יעשה ויחיה ילך ויעשה פרנס על הצבור

ונבאי

והוא חי, והביא ראיה עצומה מהפסוק שאלו ארור אשר לא ילמד לא היתה תקומה לעמי הארץ שא"ר ארור אשר לא יקים, אלו נאמר עץ חיים הוא לעמלים בה לא היתה תקומה, אלא עץ חיים היא למחזיקים בה, נמצא שבשוו אסדרי ובהיו' האדם החוטא מחזיק ביד לומדי התורה נחשב לו כאלו הוא עצמו עסק בתורה ואז יחיה:

ונמתיק הדבר יותר עם מ"ש חז"ל במדרש אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם וכו', ולכן א"ד הובא צריך שימית את עצמו על התורה ובאמצעות שממית עצמו עליה בעוה"ז, ינצל מן המיתה בידי שמים שנגזרה עליו על הגזירה שעבר על דברי הקב"ה, והמיתה היא שאם היה רגיל לעסוק בתורה שעה אח' יעסוק שתים, ואם אינו יודע לקרות ולשנות יעסוק בצרכי צבור וימית עצמו עליהם כמו שעשה מרע"ה שמסר נפשו על ישראל באומרו ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. או יחזיק ביד לומדי התורה כאמור ואז יזכה לחיים בעוה"ז ולעה"ב, והנה כדי לרמוז כל ההקדמה והדרוש הזאת הקדמתי ורמזתי בפתח דברי במקראי קדש אמתה של תורה, ואמרתי ידעו ישמעו, רצוני לומר ולדבר עם הכת האחת הראשונה והיא מי שזיכהו הקב"ה לידע ולעסוק בתורה, צריך שישמעו דברי להוסיף לקח טוב על חד תרתי ממה שהיו עוסקים בתורה עד היום, ואם כבר כל דברי הם ידועים אצלו ואינו צריך להזהרתי לפחות ישמעו בשמיעה בעלמא ויקבל שכר על שמיעתו, ועכ"ז ירויח גם כן מאחר כי אינו דומה השומע תוכחת מפי אחרים כמו המוכיח את עצמו כנודע, חזרתי ואמרתי לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה וכו', רצוני לומר ולדבר עם הכת השנית אשר לא ידעו לא לקרות ולא לשנו', ותקנתם היא ישמעו מהעוסקי' בתורה ושומע כקורא. ועוד שירויחו ולמדו מהם לפחות ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה בגוף ונפש וממילא תיתי שגם תהיו חיים לחיי העולם הבא כאמור:

ואפשר לומר כי כל הכו' בדרשה נוכל לומר אותו בפשט הכתוב בעצמו. באומרו בכלל הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך ולא נעלם מה שדרש בו ר' אלעזר בן עזריה כדי ליתן שכר למביאהם וכו'. האמנם כפי דרכנו ירצה הקהל כולם יחד האמנם בתועלת הלימוד אינם שוים כולם כאחד. כי יש מהם אשר ישמעו בשמיעה בלבד. ויש מהם אשר ילמדו ויראו את ה' אלהיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו כלל יצא מהם תועלת והוא שישמעו ולמדו באמצעות הזמן ליראה את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה:

דרוש שלישי למשמרת ר"ח תשרי

יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב. כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו:

גרסינן בגמרא במסכת ברכות פרקא קמא דף ה' וז"ל הגרסא המדויקת. א"ר יצחק כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה. שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף אלא יסורין. שנאמר מזי רעב ולחומי רשף. אמר ליה ר' יוחנן הא אפילו תנוקו' של בית רבן יודעין אותו שנאמר ויאמר אם שמע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו. שנאמר נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר. ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו עכל"ה:

ידוע הוא ומוסכם דהיטיב בפי כל הוגה ספר מ"ש התנא ז"ל. במ' אבות פרק ד' וז"ל. הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא. מכל חיי העולם הזה עכל"ה. ובאמת כי דברי התנא ר' יעקב ע"ה הם תמהים כיצד אומר יפה שעה אחת בתשובה ובמעשי' טובי' בעוה"ז מכל חיי העה"ב: וכבר נודע כי כל ענייני העוה"ז הם הבל לפני ענייני העה"ב. ועוד קשה טובא בדבריו קושית מה נפשך. והוא נותן פנים לכאן ולכאן לעוה"ז ולעה"ב והוה ליה ללמד היותר חביב וטוב איזה איזה. ולא יניח הדבר היולי ושקול וכפי זה לא השמיענו כלום:

האמנם ר' יעקב ע"ה נגרר אחר שיטתו וסברתו ודבריו שהקדים במשנה. לדברים האלו. והוא אומרו תחילה ר' יעקב אומ' העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העה"ב התקן עצמך בפרוזדו' כדי שתכנס לטרקלין. הוא היה אומר יפה שעה אחת וכו'. וכונתו היא לאמת הקדמתינו שכל ענייני העוה"ז הם הבל לפני ענייני העה"ב בעבור כי העוה"ז עתיד להתכלות האמנם העה"ב הוא קיים לעד ולנצח נצחים. ולכן צריך האדם להתקן עצמו בפרוזדור קודם שיכנס לטרקלין. וכמו כן משלו חז"ל משל אחר ואמרו מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: נמצא שכל ענייני העוה"ז הם הכנה בלבד לכל ענייני העה"ב וזו היא משנה הראשונה. ועכ"ז הוא מוסיף עוד לומר ענין אחר ולספר גם כן בשבח העוה"ז והוא היה אומר אעפ"י כן אם לא היה מקדים העוה"ז לא היה יפה כלום העה"ב. כי מעקרא כל הנשמות היו בעה"ב ולא באו בעוה"ז אלא לסגל מצות ומעשים טובים בעולם המעשה. כדי לקבל שכר ולאכול מדיליה בעולם התגמול. ולכן אמר יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העה"ב שיש לו הנשמה קודם שבאה לעוה"ז. בעבור כי אין לה מה שתאכל והוא דמיון אל אדם השוכן בארמון נוה של המלך ואין לו מה שיאכל בתוכו. אבל אחר שבאה הנשמה לעוה"ז וסיגלה מצות ותשובה ומעשים טובים ותורה. ואח"כ הלכה לעה"ב מלאה מכל טוב. אז יפה שעה אחת של קורת רוח בעה"ב מכל חיי העוה"ז. ואמר בשתי לשונות בתשובה ובמעשים טובים. בתשוב"ה כנגד מי שהיה רשע וחזר בתשובה. ובמעשים טובים כנגד מי שהיה צדיק כל ימיו. נמצינו למדין ששעה אחת של תשובה בעוה"ז מצלת מכל מיני פורעניות של גיהנם וכל הדינין המעותדות על הנשמה אחרי מותו בעה"ב. ולא תאמר בעה"ב דוקא אלא אפילו בעוה"ז עצמו צריך האדם להקדי' תפלתו ותשובתו קודם מכתו וקודם גזר דינו. וכמו שדקדקנו הקדמה זאת בדרוש הקודם בפסוק החכמה תעוז לחכם וכו'. ולכן ומה טוב ומה נעים לאדם המכיר את מעשיו ויודע באיזה חטא נלכד ושב בתשובה קודם שיגזרו עליו גזר דין ח"ו. וקרוב ש' הקדמתינו מצאנו לחז"ל שאמרו במדרש חש בראשו יעסוק בתורה. חש בגרונו יעסוק בתורה. חש בכל גופו יעסוק בתורה. שנאמר רפאות תהי לשרך וכו'. ולכל בשרו מרפא. ואעפ"י שדברי חז"ל מדברים כנגד הפשט הוראי לענין חולאי הגוף. עכ"ז גם נדרשים בחולאי הנפש שדברי תורה מרפאים את כל תחלואי הנפש. כמנא

שרפואת

שרפואת דברי התורה הם סם חיים לגוף ולנפש · וכמ"ש שלמה הע"ה ויהיו חיים לנפשך ממש · וחן לגרגרותיך זה הגוף ממש · והנה הקדמה זאת נרמזה במאמר שהנענו פתח עיני׳ באומרו א"ר יצחק כל העוסק בתור׳ יסורין בדלין הימנו וכו׳ :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה במ"ש ר׳ יצחק כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו · וקשה טובא כי נראה שחולק עם התנא הגדול רשב"י ע"ה שאמר תניא שלש מתנות נתן הק"בה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין ואלו הם תורה וא"י וחיי העה"ב · ונראה מדבריו ז"ל שאינם מתקיימים שלשה דברים הנז׳ אלא באמצעות של היסורין דומיא דמלח הממתקת את הבשר · וכיצד עלה על דעתו ר׳ יצחק ע"ה לחלוק עליו ולומר שאדרבה שכל העוסק בתורה יסורין בדלים הימנו · ועוד נוכל לדקדק דקדוק מילת כל העוסק בתורה ויספיק לומר העוסק בתורה וכו׳ · ועוד נוכל לדקדק אמאי תלה הדבר ביסורין עצמם ומה בידם לעשות וה"לל הק"בה מבריל ממנו היסורין כי בידו תלוי הכל · ותתחזק הדקדוק הזה ברבותינו א"כ בחלוקה האחרונה האומר כן שלא אימא כל שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הק"בה מביא עליו יסורין מכוערים וכו׳ ולא תלה הדבר בהם לומר יסורין באים עליו וכו׳ · ועוד נוכל לדקדק באומרו בלשון הזה יסורין בדלים הימנו והכי ה"לל אין לו יסורין · עוד ראוי לדקדק בדברי ר׳ יוחנן המקשה לריש לקיש ואומר לו הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו וכו׳ · והנה הראיה הזאת של ר׳ יוחנן מפסוק ויאמר אם שמע תשמע וכו׳ · מהא ליכא למשמע כלום בעבור שבפסוק הזה לא נזכר בו תורה כלל להיות כי עדין לא ניתנה התורה עד שבאו אל הר סיני · האמנם שבת ופרה אדומה ודינין במרה אפקוד וזמש"ה שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו · ויאמר אם שמע תשמע לקול ה׳ אלהיך וכו׳ והוא מוסב על האמור . ור׳ יצחק לא דיבר אלא על מי שעוסק בתורה שניתנה בהר סיני · דוק שפיר שלא קאמר כל העושה מצות יסורין בדלים הימנו · ועוד קשה טובא בדברי ר׳ יוחנן שאפילו אם תימצא לומר שקורא עוסק בתורה למקיים המצות האלו הנז׳ מהא ליכא למשמע דרשת ר׳ יצחק כלל בעבור שר׳ יצחק דרש הדרשה סתמית כל העוסק בתורה וכו׳ אפילו שלא עסק זולתי בדבר אחד של תורה לבדו יסורין בדלים הימנו · האמנם מן הפסוק הזה לא משתמע שניצול מן היסורין עד דעביד לכולהו שכן כתיב ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך · ועוד והישר בעיניו תעשה · ועוד והאזנת למצותיו . ועוד ושמרת כל חקיו ואז עד דעביד לכולהו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאיך ואי לא מקיים לכולהו או התנאי בטל · ועוד נוכל לדקדק דמהאי קרא לא משתמע דרשת ר׳ יצחק · שר׳ יצחק ע"ה חידש ואמר שהיסורין בדלין ממנו מאלית עצמם ומקרא לא משמע אלא שהק"בה מסירם ממנו · אם כן מכח כל האמור מ"ש ר׳ יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעים אותו אינו כן בעבור שדרשת ר׳ יצחק היא מחודשת · עוד ראוי לדקדק במ"ש בעל המאמר אלא אימא כל שאיפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק וכו׳ · ולא דיבר שנית ר׳ יצחק במאמר כנראה שהודה לדברי ר׳ יוחנן · ובין שנאמר שמ"ש שלא הם דברי ר׳ יוחנן לבדו נוכל להקשות כי מה צורך להביא פסוק נאלמתי דומיה וכו׳ · והא מן אתריה לא חסר כלום · כנודע כי דברי תורה מכלל הן אתה שומע לאו ואמרו חז"ל לאו הבא מכלל עשה עשה . ואם כן בעשות הפסוק תנאי ואמר ויאמר אם שמוע תשמע וכו׳ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך · ממילא אתי שאם לא ישמע לקול ה׳ אלהיו שכל המחלות של מצרים יבואו עליו · והוא דקדוק נכון בפסוק אם כן מה צורך אל פסוק נאלמתי דומיה וכו׳ :

והנלע"ד לבאר הוא שח"ו לא פליגי ר׳ יצחק ורשב"י ע"ה אלא מר אמר חדא · ומר אמר חדא ולא פליגי · כי הנה רשב"י ע"ה מדבר בעיקרא דמלתא ולכן אמר שלש מתנות טובות נתן הק"בה לישראל וכולן לא נתנם מעיקרא אלא על ידי יסורין כמנא שהיסורין הם סיבה לשלשה דברים הנז׳ · והראשונה היא התורה ולא נעלם מעיני כל יודע כמה יסורין עברו על בני ישראל עד שקבלו התורה ובפרט בהר סיני עצמו שיצאה נשמתם כמש"ה נפשי יצאה בדברו · וכמו כן ארץ ישראל שהיא המתנה השנית לא זכו אליה עד שישבו במדבר ארבעים שנה ומתו כל הדור ההוא ואח"כ זכו ליכנס לארץ ישראל בצער גדול · והואיל ואתא לידן בוניא הזאת אבא עד ביאור חז"ל בענין הזה :

במדרש רבה בפרשת שלח לך אנשים · פרשה ט"ז וז"ל · שלח לך אנשים · ר׳ אחא הגדול פתח יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם · למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת · אמר המלך לבנו של אוהבו אעפ"י שמת אביך איני חוזר בי במתנה שאמרתי לו · בא וטול אותה כך הדבר · המלך מלך מלכי המלכים · והאוהב זה אברהם שנאמר זרע אברהם אוהבי אמר לו הק"בה בא לך עמי לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך . התנה עמו שיתן לו מתנה שנאמר קום התהלך בארץ · וכן הוא אומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה . אמר לו הק"בה למשה אף על פי שהתנתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם עכ"לה :

וראוי לדקדק במאמר הזה · תחילה מאי קשייא ליה לר׳ אחא בפסוק שלח לך אנשים · דאצטריך לעשות בו פתיחה ולהביא פסוק של יבש חציר נבל ציץ וכו׳ · ועוד קשה כי מאמר שהביא פסוק יבש חציר נבל ציץ מה צורך להמשיל משלים למ"ד וכו׳ · ועוד ראוי לדקדק כי התנאי של המשל אינו דומה לתנאי של הנמשל · בעבור כי תנאי המשל הוא בעיקר ההליכה · רוצה לומר המתנה תלוי בהליכה באמור לו לך עמי ואני נותן לך מתנה נראה שבשכר ההליכה עצמה היא המתנה האמנם תנאי הנמשל הוא שההליכה אין לה מתן שכר כלל · האמנם אח"כ התנה עמו מחדש לתת לו מתנה אחת שנאמר קום התהלך בארץ וכו׳ . ועוד ראוי לדקדק אל שני פסוקים ולראיה אחת · והפסוק קום התהלך בארץ וכו׳ · פסוק כי את כל הארץ אשר אתה רואה וכו׳ · ונרחיב הקושיא יותר שהבי׳ בעל המאמר הפסוק המאוחר בפרשה · לראיה ראשונה . והפסוק המוקדם בפרשה הביא אותו אחרון לראיה :

והנלע"ד , לפרש במאמר הזה הוא · בעל המאמר ז"ל דקדק בפסוק הפרשה יתור בקרא במ"ש עתה אשר אני נותן לבני ישראל · שהרי נודע מכמה מקומות שהק"בה נתן את ארץ ישראל לישראל · ומלבד זה קשה טובא כי מיעקרא עיקר המתנה לא היתה אלא לאברהם אע"ה ולא לבני ישראל וכיצד אומר הכתוב אשר אני נותן לבני ישראל וה"לל קרא את ארץ כנען אשר נתתי לאברהם אבי בני ישראל · ואם תאמר שגם בני ישראל נזכרו במתנה ההיא כדכתיב ביום ההוא ברת ה׳ את

אברם

אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת וכו׳, אם כן ה"ל קרא ויתורו את ארץ כנען אשר נתתי לבני ישראל ולא אשר אני נותן לבני ישראל:

ולכן כדי ליישב הדקדוקי׳ שדקדקנו בפסוק הפרשה הביא פסוק ינבש חציר נבל ציץ וכו׳ · והענין הוא שגם הפסוק הזה ניתן להדרש בניתו ובחומותיו מאי אולמיה של המעש׳ הזה של ינבש חציר נבל ציץ דאצט׳ למימר ביה ודבר אלהינו יקום לעולם · ומלבד דבר אלהינו כך טבע החציר ליבש . והנץ להיות נובל · ועולם כמנהגו הולך ומה אצטריך למימר במעשה הזה ודבר אלהינו יקום לעולם · ולכן הוצרך לקרב הדבר לפי דרך שכל אנושי והוצרך למשל משל ואמר לה"ר למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו וכו׳ וצריך לדקדק מ"ש והתנה עמו כי מה נוקך לאומרו ויספיק לומר ואמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה : האמנם באומרו והתנה עמו נראה שתנאי גדול התנה והתנאי לא נזכר מפורש מה הוא · האמנם ממה שאמר אח"כ בנמשל נתבאר מה היה התנאי · והוא אומרו כך הדבר המלך זה ממ"ה הק"בה . האוהב זה אברהם שנאמר זרע אברהם אוהבי התנה עמו שיתן לו מתנה שנאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וחזק וקנה ואח"כ כי לך אתננה · והנה המתנה הראשונה היא לך ממש ולכן הביא בעל המאמר הפסוק הזה ראשון לראי׳ המדבר במקבל המתנה הראשון והוא אברהם אע"ה · ואח"כ אמר לו ואחריך לזרעיך : וזה מפורש במש"ה כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה בתחילה · ואח"כ ולזרעך עד עולם . ולכן בעל המאמר הזכיר שני הפסוקים האלו בסדר הזה : תחילה מתנה של אברהם אע"ה · ואח"כ מתנת בניו וזרעו : האמנם הפסוק לא כיון לזה [אלא] רצה לרמוז התנאי שהתנה הק"בה עם אברהם אע"ה ואמר לו אם יהיו בניך צדיקים כמוך ומתיחסים אחריך יזכו למתנה הזאת ואם לאו לא יזכו למתנה הזאת אלא תשאר לך לבדך : ולכן נזכר בתורה תחילה פסוק כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך כתנאי שיזכו להתיחס אחריך ולהקר׳ זרעך עד עולם ואם לאו לא תהי׳ המתנ׳ אלא לך לבדך ולכן חזר ואמר שנית קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ולא לזרעך אם לא יהיו ראוים : והנה כפי האמור שורת הדין נותנת שאם ישראל לא יהיו הגונים לא יתן להם הק"בה המתנה של ארץ ישראל . לכן אמר הכתוב שלא לך אנשים בזכותך וזהו מילת לך ויתורו את ארץ כנען אשר עתה מחדש אני נותן מתנה מחודשת לבני ישראל בזכותך · והנה כל האמור מפורש בפסוק ינבש חציר נבל ציץ וכו׳ · ירצה ינבש חציר זה אברהם אע"ה · ואח"כ נבל ציץ והם זרעו הנקרא ציץ שיצאו ממנו גם הם ניבלו מעשיהם והכעיסו את בוראם כמה פעמים וכפי זה שורת הדין היתה נותנת שתתבטל המתנה · האמנם ודבר אלהינו יקום לתת להם המתנה בשביל מה שיצא מפיו נדקה והזכיר מילת עולם במתנתו באומרו ולזרעך עד עולם וזמ"ש ודבר אלהינו יקום לבנים בעבור מילת עד עולם · אעפ"י שלא היו כדאים לכך . עד כאן הועתק חורנו להקדמתנו שהמתנה השנית והיא ארץ ישר׳ לא ניתנה לישראל אלא ביסורין גדולים וקשים כאשר נתבארו בפסוקי׳ וכמו כן חיי העה"ב והיא המתנה השלישית לא יוכל האדם להשיג אותה אלא באמצעות כמה יסורין קשים שיעברו על האדם ושבע עידנין יחלפון עלוהי דאכיש · וכמש"ה ודרך חיים תוכחות מוסר . ולהיות כי שלשה המתנות האלו הם קשורות זו בזו אמר ושלשתן לא ניתנו אלא על ידי יסורין והורנו הרב הגדול ז"לה אמר שגלשתן נרמזו בת"ש הפסוק

אח"ת שאלתי מאת ה׳ הא"ל"ף היא ארץ ישראל . וקחו"ת היא חיי העה"ב . והתי"ו היא תור"ה · ורמז הכתוב ששלשתם חשובו׳ כאחת הם: ושלשה המתנות האלו מתחילתם לא ניתנו אלא על ידי יסורין וזו : היא סברת רשב"י ע"ה במשנה · ובא אח"כ בעל המאמר שלנו וחידש ואמר שאעפ"י שהתורה לא ניתנה מעיקרא אלא על ידי יסורין · הנה כל העוסק בתורה ועושה תורתו אומנותו יהיה מג שיהיה זוכה שהיסורין עצמם בדלין הימנו ואינם ממתינים עד שהק"ס יגרש אותם אלא הם מעצמם בדלים מהעוסק בתורה בעבור שאם לא יבדלו ממנו לא יוכל האדם לעסוק בתורה׳ ומעיקרא לא שלחם הק"בה עליו אלא כדי שיעסקו בתורה ומאחר שהתחיל לעסוק בתורה היסורין בדלים ממנו מכל וכל : ובדרשה הזאת ניתרצו כל הדקדוקים שדקדקנו במאמר ולא קשייא דר׳ ינחק אדרשב"י ע"ה . והדרשה הזאת היא קרובה אל מה שפירשו חז"ל בפסוק כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה · ופירשו שמעיקרא קודם שעסק בה עדין נקראת תורת ה׳ · וכדי להשיג אותה האדם צריך יסורין קשים · האמנם אחר שעסק בה נקראת ובתורתו ממש והיא מגינה על העוסק בה והיסורין עצמם בורחים מגופו ובדלין ממנו ואינם ממתינים עד שהק"בה יסיר אותם מגוף האדם העוסק בתורה ואז והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו׳ · וענין זה מבואר במש"ה ובני רשף והם המזיקין והם היסורין הקשים הבאים על האדם יגביהו אותם עוף שהיא התורה . כלומר אעפ"י שגבר חנו על האדם הם נגבהים ובדלים מן האדם באמצעות התורה . והרי נתבאר היטיב דברי ר׳ ינחק ע"ה:

עוד נוכל ליישב שני המאמרים הנז׳ באופן אחר . עם ההקדמ׳ שהקדמנו במקומו׳ אחרי׳ ואמרנו כי נמצאים בעולם שני מיני יסורין . המין האחד נקראים יסורין של אהבה · והמין השני נקראים יסורין של כפרה · וכבר חז"ל פירשו איזה מין נקרא של אהבה . ואיזה מין נקרא של כפרה ואמרו כל יסורין שאין בהם ביטול תורה וביטול תפל׳ הם יסורין של אהבה · וכל יסורין שיש בהם ביטול תורה וביטול תפלה הם יסורין של כפרה · ובמקום אחר הארכנו בדרוש הזה באמור הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ולא נמנע מעסק התורה בעבורם אלא ומתורתך תלמדנו ועוסק בתורה ולכן ביסורין כאלו שהם של אהבה ראוי לומר בהם אשרי הגבר וכו׳ והנה בהקדמה הזאת דיברו שני המאמרים הנז׳ כי רשב"י ע"ה מדבר ביסורין של אהבה ולכן אמר שהתורה לא ניתנה אלא על ידי יסורין של אהבה שאין בהם ביטול תורה · ור׳ ינחק ע"ה מדבר ביסורין של כפרה ולכן העוסק בתורה היא נראית להבדיל היסורין ממנו בעבור כי אין יסורין יותר גדולים בעולם מעסק התורה ובהיותו מקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל מיני יסורין שבעולם כמש"ה ובני רשף יגביהו עוף ובהקדמה הזאת לא פליג ר׳ ינחק עם רשב"י ע"ה ונתיישבו יחד שני המאמרי׳ הנז׳ וניתתרצו כל הדקדוקי׳ שדקדקנו · זו היא סברת ר׳ ינחק ע"ה : ובא ר׳ יוחנ׳ ע"ה והקשה לר׳ ינחק ע"ה ואמר לו הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנא׳ ויאמר אם שמע תשמע לקול ה׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה · והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאיך:

וירצה לומר כי ר׳ יוחנן ע"ה סבירא ליה כסברת חז"ל שפירשו בפסוקים האלו לומר כי עון ישראל במדה היה בעבור שנתעכבו שלשה ימים בלא תורה

ואין

ואין מים אלא תורה וזמש"ה וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ואיפשר לומר שהפשט לא יופשט שבעבור שביטלו התורה שנמשלה למים . פרע להם הקב"ה שמנע להם המים ממש . ואחר שצעק אל ה' ויורהו ה' עץ היא התורה שנאמר בה עץ חיים היא למחזיקים בה וכו' אז וימתקו המי' שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו . והתנה עמהם תנאי גדול ויאמר אם שמע תשמע לקול ה' אלהיך ודיבר עמהם בלשון עתיד למה שעתידין לשמוע בסיני קול ה' אלהיך ממש שאומר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכו' . והישר בעיניו תעשה אלו מצות עשה . והאזנת למצותיו אלו מצות לא תעשה . ושמרת כל חקיו אלו מצות שאין להם טעם . - נמצא שציוה אותם על כללות כל התורה מראש ועד סוף . אז כל המחלה אשר שמתי במצרים והם היסורין המכוערים והקשים והם היסורין של כפרת עונות ואינם של אהבה אותם לא אשים עליך כלל . וגם אותם היסורין הקטנים והם של אהבה אשר אי אפשר לאדם לחיות בלתם והם דומיא דמלח הממתקת את הבשר והיאכל טפל מבלי מלח גם אלו היסורין כי אני ה' רופאך מהם ויסורין בדלין ממנו כלומר אעפ"י שהם דבוקים עמו בעבור כי הם מוכרחים לאדם אבל בעת שעוסק בתורה אז בדלין ממנו . אם כן כפי זה מה צורך אל פסוק ובני רשף יגביהו עוף והדרשה המחודשת שחידש אותה ר' יצחק . והא אפילו תינוקות של בית רבן הקורא' בפסוק הפרשה יודעים הדרשה הזאת . ואעפ"י שנוכל לומר שמן הפסוק הזה לא משתמע אלא עד דעביד לכולהו עכ"ז לפחות אם לא יועיל לכל לפחות יועיל למקצת . ואדרבה מן הפסוק הזה נראה יותר מעלה שהקב"ה בידו הוא המסיר אותם כמ"ש כי אני ה' רופאך . ור' יצחק לא קאמר אלא שהיסורין בדלין מעצמם לכן אלא אימא אם תרצה לחדש דרשה תחדש ותאמ' כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו . וכמעט שהיסורין האלו אינם לא של כפרת עונות ולא של אהבה אלא יסורין קשים משניה' שנאמר נאלמתי דומיה החשיתי מטוב והיא התורה אז וכאבי נעכר והנה בפסוק הזה לא נזכרו הרבה דברים זולתי בהיות האדם נמנע מעסק התורה בלבד תכף ומיד נעכר ובפרט שמעשה רב ודוד הע"ה אמר הפסוק הזה על מה שאירע לו . אם כן מכאן מודעא רבא לאוריתא . חזרנו להקדמתינו שיפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעה"ז מכל חיי העה"ב להיות כי בעה"ז יוכל האדם לעשות כל מה שירצ' ויוכל לסגל הרבה לעה"ב ומתוך כך ינצל מהיסורין בעה"ז ובעה"ב . ואפשר לומר כי גם מרע"ה כיון אל כל האמור בשירה הזאת שאמר אל בני ישראל שיש בה עבר והווה ועתיד וכל ענייני העולם רמוזים בה . ולכן פתח דבריו העיד בישראל עדים כשרים חיים וקיימים והוא אומרו האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי ויחד אותם לעדים מיוחדים באמור להם אתם עדי . ואז אמר לישראל כל מה שאמרנו שמי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שמביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו ואיפשר לומר שגם התור' בעצמה היא העוכר' אותו וזמ"ש יערוף כמטר לקחי יערוף כמד"א וערפו שם את העגלה בנחל ודימה התור' למטר מה המטר הזה אין העול' יכול להתקיי' בלתו כעכו' שהוא מחייה את העולמו' כך התורה מחייה את העולמו' מה המטר יש בו דין ורחמים דין כמ"ש ז"ל קשה יומא דמטרא . ורחמים שמחייה את העולמות . כך התורה נקראת אש כמש"ה מימינו אש דת למו במדת הדין . ונקראת חסד כמש"ה ותורת חסד על לשונה . ולכן אמר יערף כמטר לקחי למי שיוכל לעסוק בתורה ואינו עוסק : אבל למי שעוסק בתורה ואינו יכול מפני הדוחק אז תזל כטל אמרתי כטל שהוא רחמים פשוטים וכנודע ליודעי' חדע שרומז לשלש אותיות של שם הוא"ה והוא שם ז"הו בסוד מוריד הטל . ס"א לגבי טל ונשלמת שם ההוא"ה . ואמר הכתוב שבקום עשה הקב"ה בתחילה קודם שיתחיל האדם לעסוק בתורה מביא עליו יסורין כדי שיקבל התורה כמו שאמר רשב"י ע"ה שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין מתחילת נתינתן ולכן התחיל' תחילה להמשיל משל ואמר יערוף כמטר לקחו . ואח"כ שהתחיל לעסוק בתורה אז תזל כטל אמרתי ויסורין בדלין ממנו : ולכן אמר כשעירים עלי דשא רוצה לומר בזמן שהדשא עדין הוא קטן בארץ צריך לרוחות קשות ולרוח סערה עושה דברו לנפץ הדשא ההוא ולבערו תעפרו עד שיצא לאויר העולם . ואחר שיצא לאויר העולם אז הקב"ה זן אותו ברחמים גדולים לאט לאט והוא אומרו וכרביבים עלי עשב . ולכן אמרתי גם אני אליכם של תכעסו מדברי אעפ"י שאני מרבה להוכיח בעבור כי אין עלי אשמה אלא כי שם ה' אקרא וכל התורה היא שמותיו של הקב"ה ולכן גם אתם הבו גודל לאלהינו :

דרוש ראשון למשמרת ר"ח חשון

תולדות נח נח איש צדיק תמים :

במדרש רבה ז"ל וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה . הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך כי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי . הוציאה ממסגר נפשי זה נח שהיה סגור בתיבה י"ב חדש . להודות את שמך לתת הודיה לשמך . כי יכתירו צדיקים יתכללון בי צדיקייא . כי תגמול עלי שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התבה עכל"ה :

יסוד הסוד ועמוד המכונן את האדם בעה"ז ובעה"ב . הוא לידע שהאדם העושה איזו פעולה שאין דרכו לעשותה הוא לסיבה שרוצה ליהנות ממנה האמנם הפעולה שעשה הקב"ה בבריאת העולם הזה - לא היה לשום הנאה ותועלת אלא בעבור לגלות בעולמו התורה אשר קדמה לבריאת העולם אלפים שנה וכמש"ה ואהיה אצלו אמון וכו' יום יום ויומו של הקב"ה הוא אלף שנה . והיינו מה שהתחילה התורה בפסוק בראשי' ברא אלהים את השמים ואת הארץ . והוא תשובה של השאלה הנז' מה טעם ברא הקב"ה את העולם בלא שום הנאה ממנו . והשיב בשביל התורה שנקראת ראשית כדי לגלות אותה בעולם . ולהיות כי גם התורה מתחלק' לשתי ראשים והם תורה שבכתב ותורה שבעל פה . לכן הוצרך הקב"ה לברא את השמי' והם המלאכים הנרמזים במלת את ואת הארץ המרב' לתחתוני' כדי שהעליוני' יעסקו בתורה שבעל פה שהם סודות התורה והתחתונים יעסקו בתורה שבכתב והם פשטי התורה ממש כמו דיני זיבה וצרעת ומיתה וכיוצא . ושני ענינים אלו נרמזו גם בבית של בראשית דהיינו ב' ראשית . ואח"כ והארץ נבראת והיתה לה הויה מתהו ובהו . והשמים נתקנו מאש ומים והיינו מאי דקאמר ורוח אלהים והוא האש מרחפת על פני המים . והנה כל הבריאות האלו לא יעמדו אלא באמצעות האדם העוסק בתורה וזה ג"כ נרמז במלת בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית והואיל והענין הוא כך צריך האדם לידע שאל אחד בראנו לא לצרכו רק בנדבה מוחלט' לזכו' את האדם שיעסוק בתורה ובמצות ומתו' כך ינחל חיי העולם הבא הנצחיים ולכן עלה ברצונו המשכיל העליון להשכיל את האדם התחתון בתבני' וציור העליוני' כמש"ה נעשה אדם בצלמנו כדמותינו .

ואמרו

אמרו חז"ל בס' הזוהר בצלמנו דא דכורא · כדמותינו דא נוקבא · הרי מפורש בתורה שהיה שלם בכל פרטיו ולא היה חסר כלום · ואח"כ שם אותו בתוך גן עדן · כמש"ה ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר · וכתיב ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה · ופירשו חז"ל דלאו לעבדה ולשמרה ממש קאמר אלא לעבדה מלמד שציוהו על מצות עשה · ולשמרה מלמד שציוהו על מצות לא תעשה · כמ"ש חז"ל השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה · וכלל לו כל המצות שבתורה בשבע מצות הכוללים כל המצות · כמו שדרשו חז"ל בפסוק ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל · ופירשו ויצו זו ע"ז · ה' זו ברכת ה' · אלהים אלו הדינין · על האדם זו ש"ד · לאמר זה ג"ע · מכל עץ הגן ולא מן הגזל · הרי נרמזו השש מצות · ואח"כ נתוספה לאבות אבר מן החי · ואפשר לומר שנרמזה גם כן כמש"ה אכל תאכל חדא מיניהו מיותר ולדרשא קא אתי · ועיקר דרשת חז"ל תלויה בהיות מתחיל הפסוק בלשון ציוי בענין האכילה · ובשלמא בפסוק השני האומר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו שייך שפיר ענין הציוי · האמנם בפסוק הראשון הנותן רשות לאכול כל מה שירצה לא אצטרי' בזה ציווי באומרו ויצו ה' אלהים וכו' אכל תאכל · לכן אמרו הפשט לא יופשט · האמנם גם כן כוליה קרא לדרשא קא אתי ויצו זו ע"ז וכו' ·

עוד רמזו חז"ל ואמרו שציוה הקב"ה לאדם הראשון שיאחר זיווגו עד ליל שבת ולא ישמש מטתו ביום שנבר' בו ביום ששי ולזה רמז ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו בסוד אכלה ומחתה פיה כי ביום אכלך ממנו מות תמות שבי מיתו' בעה"ז ובעה"ב · ואפשר לומר מיתה אחת על אכילת גופנית מעץ הדעת טוב ורע · ומיתה שנית על הזיווג בימי החול · ובעבור שעבר על דברי הקב"ה נטרד מגן עדן וכמש"ה ויגרש את האדם · ואמרו חז"ל שאחר שהכיר את חטאו שב בתשובה וישב ק"ל שנה במי גיחון עד צוארו · וגם נתקללה האדמה בעבורו ונתקלקל העולם ונשאר מקולקל עד שנולד נח הצדיק בעולם · וכמש"ה ויחי למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה' · והנה נח וראה כי בכל הדורות שעברו כתיב ויחי פלוני ויולד את פלוני · האמנם בלידת נח כתיב ויחי למך שתים ושמנים שנה ומאת שנה ויולד בן בסתם ולא הזכיר שמו · והענין נוכל לדרוש כן מלשון בינה והשכל שהבין בבנין הזה שהוא עתיד לבנות העולם והוא נדרש מלשון בנין כלומר נולד מי שבנה העולם שהיה חרב עד עתה · וכמו שאמרו חז"ל שתכף בלידת נח התחיל העולם להתברך · ושמעתי ממורי הרב ז"לה שקרא בספר אחד ישן שעד זמן נח לא היה לבריות אצבעות נפרדות האמנם כל היד היתה חתיכה אחת בלי חיתוך אצבעות דומה למרא וחבינה כדי לחפור בה הארץ לזריעה · וכשנולד נח נולד בחיתוך אצבעות ולכן אז אמרו כולם זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו · וסימנא מלתא הויא · ויש תרי טעמי במלת זה לרמוז שני דברים לשון נייחה למתים בקבריהם כמ"ש חז"ל וגם לשון נחמה לחיים ולכן יש בו תלשא ושני גרישין . עוד נוכל לומר שאמר הכתוב ויולד בן בסתם ירצה בן לאדם הראשון לתקן מה שפגם אבין ראיה לדבר שהוא היה בן ושני לאדם הראשון הוא שעד נח היו נקראים כל העולם בני האדם בנו דאדם קדמאה : וביומי נח נקראו בשמו בני נח ולא נזכרו עוד בשם בני האדם · עוד אמרו חז"ל שהיה דומה ממש לאביו אדם הראשון וכמו שאדם הראשון נולד מהול · כך נח נולד מהול לכן כתיב ביה ויולד בן בתם · ועדין אנו חייבים בתובת ביאור שאר הפסוק

כאומרו ויקרא את שמו נח לאמר · והנה הלאמר הזה צריך להדרש על מי חוזר כי לאחרים לא יתכן וכאן הבן שוש בו והנה כדי ליישב זה הלאמר צריכים אנו להביא מאמר ח"ז:

במדרש רבה וז"ל · ויקרא את שמו נח לאמר · ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש · ר' יוחנן אמר לא המדרש הוא השם · ולא השם הוא המדרש לא הוה צריך קרא למימר אלא נח זה יניחנו · או נחמן זה ינחמנו · אלא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון השליטו על הכל הפרה היתה נשמע' לחורש והתלם נשמע לחורש . כיון שחטא אדם מרדו עליו · הפרה לא היתה נשמעת לחורש והתלם לא היה נשמע לחור' כיון שנולד נח נחו . ומנא לן דאת' כאן נייחה ונאמר להלן למען ינוח שורך וחמורך מה נייחה שנאמ' להלן נייחה שור אף נייחה שנא' כאן נייחת שור · ר' שמעון בן לקיש אמר לא השם הוא המדר' ולא המדר' הוא השם · ולא היה צריך קרא למימר אלא או נח זה יניחנו · או נחמן זה ינחמנו · אלא עד שלא עמד נח היו המים עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם שני פעמים · כתיב הקורא למי הים כנגד שני פעמים שהיו המים עולין ומציפין אותם בתוך קבריהם אחת בשחרית ואחת בערבית הה"ד כמו חללי' שוכבי קבר שוכבים שלהם חללי' היו כיון שעמד נח נחו · נאמר כאן נייחה · ונאמר להלן נייחה יבא שלום ינוחו על משכבותם מה נייחה האמור להלן נייחת קבר אף נייחה האמורה כאן נייח' קבר עכל"ה :

וראוי לדקדק במאמר הזה אמאי ר' יוחנן לא דרש כסברת ריש לקיש · ואמאי ריש לקיש לא דרש כסברת ר' יוחנן · ועוד ראוי לדקדק כי עדין הקושיא שהקשו שניהם באמרם לא המדרש הוא השם · ולא השם הוא במדרש במקומה עומדת בין למר ובין למר :

והענין יובן עם מה שדקדקנו למעלה במלת לאמר המיותרת שאין לה שחר . והלאמר הזה הוקשה לר' יוחנן ולרשב"ל · וכל אחד ואחד דרש אותו כפי שיטתו כאשר נבאר בע"ה · האמנם שניהם הושוו בדרשה אחת לומר שהפסוק עצמו רומז כל הדרשות האלו וז"מש נח לאמר כלומר שם נח ניתן לאמר ולהדרש כל אחד ואחד כפי מה שירצה אם לשון נייחה · ואם לשון נחמה · ור' יוחנן תפס לשון האמתי העיקרי והוא השם שנקר' נח לשון נייחה ולכן דרש גזרה שוה של נייחה נייחה · נאמר כאן נייחה ונאמר להלן למען ינוח שורך וכו' · מה להלן נייחת שור אף נייחה שנאמר כאן נייחת שור אם כאן סבר שעיקר הדרשה היא במלת נח וזהו מ"ש נח לאמר כלומר מלת נח ניתן להדרש בכל מה שתרצה · וגם במלת נח נוכל לאמר זה ינחמנו ממעשנו וכו' זו היא סברת ר' יוחנן : האמנם ריש לקיש לא סבירא ליה כסברת ר' יוחנן למילף ולעשות גזרה שוה מאדם לבהמה . אלא אדם מאדם וגם אתי שפיר כפי סברתו השני דברים לשון נייחה ולשון נחמה : לשון נייחה העיקרית למתים וכמש"ה יבא שלום ינוחו על משכבותם : מלמד שנחו מקבריהם המתים שהיו מציפים אותם · וגם שייך לשון נחמה שנתנחמו החיים בעד המתים אחר שנחו בקבריהם · והנה בין דרשת ר' יוחנן ובין דרשת רשב"ל יש להם רמז בפסוקים · והנה דרשת ר' יוחנן שדרש שהפרה לא היתה נשמעת לחורש וכו' · וכפי זה היו צריכים בני האדם לחרוש ולעבוד את האדמה בידיהם וברגליהם ממש במקום בהמות . על כן אמר הכתוב זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו · ודרשת ריש לקיש שדרש שהיו המים צפין את קבריהם נרמז בפסוק במה שאמר הכתוב מן האדמה אשר אררה ה' רוצה לומר מן זמן אשר ארר ה' את האדמה בזמן שפצתה את פיה או לקבל את דם הבל כמש"ה עתה ארור · אתה · מן האדמה · אשר פצתה את פיה לקחת את

דמי אחיך מידך. לכן לא היתה רוצה לקבל בתוכה המתים ולכן האים היו עולים ומציפים אותם בתוך קבריהם שני פעמים בכל יום. וכשנולד נח נחו המתים ונחו החיים ונחה שקטה האדמה גם כן. והרי ביארנו איך נרמזו בפסוקים דרשת ר' יוחנן ודרשת רשב"ל. וגם מילת לאמר המיותרת. חוזרנו להקדמתינו כי בזמן שנולד נח הצדיק בעולם נתקן העולם. וחשב הקב"ה לחזור ולתקן העולם כזמנו בעת בריאת אדם הראשון קודם שחטא. ולכן אמר הכתוב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת. כנגד שלשה בנים שהוליד אדם הראשון והם קין והב"ל וש"ת והנה כנגד ש"ם שיצאו ממנו בני ישראל היה ש"ת. וכנגד הב"ל היה יפת. וכנגד קין היה חם אבי כנען. ועדין אנו צריכים לומר למה התיקון הזה נאמר בלשון צרה והוא אומרו ויהי נח. האמנם ירמוז לומר שצרה עצומה היתה שם להמתין נח עד היותו בן מאה שנה ואח"כ הוליד שמתוך כך לא הוליד אלא שלש בנים בלבד והם שם חם ויפת ומתוך כך לא נמצאו עשרה צדיקים בדור המבול שאם היה מוליד עוד בנים צדיקים אפשר שיהיו עשרה ולא היה בא מבול לעולם כמו שמצינו בסדום שאמר הכתוב לא אשחי' בעבור העשרה. ואעפ"י שכבר אמרו חז"ל שנח נתכוון לשם שמים שאמר הוליד וילכו לבהלה וגם הקב"ה נתכוון כדי שלא יטרח לעשות תיבות הרבה. עכ"ז הצער נהיה מסיבת שלא הוליד זולתי שלשה בנים ושייך שפיר למימר ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת וכו' ואמר הכתוב ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות יולדו להם: הרצון בזה לומר כי חזר האדם הידוע לחזור ולבא בעולם ולרב על פני האדמה בימי נח כמו בעת בריא' אדם הראשון. ועכ"ז עדין האדם של נחש הקדמוני היה מפעפע בעולם בבני האדם הראשון ולכן נאמ' בהם בלשון ויהי וצער ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה. ועכ"ז הקדים הקב"ה להם רפואה ותיקון והוא אומרו ובנו' יולדו להם והיינו תיקונם שבאמצעות הבנות המרובות ימנעו עצמם מן העבירות באיסור והחזיקו שבע נשים באיש אחד בהתר באישות ולא באיסור זנות. ועכ"ז האדם של עכנא דולק בק רבם להמרות אל עליון ואעפ"י שנתן להם התיקון הנז' לא עשו חשבון אלא אעפ"י שוראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה בהתר באישות בהיותם נתלים בשם בנות האדם וכמש"ה את בתי נתתי לאיש הזה: עכ"ז מרדו ולא רצו לקחת בהתר אלא ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו כפי ראות עיניהם אפילו שיהיו באיסור. ואז אפילו מדת הרחמים הסכימה עליהם במדת הדין והוא אומרו ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם כלומר לא איחד שמי עליהם בהיותם נקראים בשם בני אדם. אעפ"י שיש להם טענה לטעון ולומר בשגם הוא בשר כלומר שבסיבת שהם בשר ודם ומחומר קורצו לכן הם חוטאים האמנם זאת אעשה עמהם לקצר שנותיהם שלא יחטאו ולכן והיו ימיו מאה ועשרים שנה ולא יותר כמו שהיו חיים עד עתה תשע מאות ושמנה מאות וכיוצא. ואפשר שמתוך כך יבינו ויחזרו בתשובה לפני: עוד ירמוז למ"ש חז"ל בשגם זה משה וכו'. ויהיה שיעור הכתוב ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם עד שיבא הגואל האמיתי והוא מרע"ה הנקרא בשג"ם והיו ימיו מאה ועשרים שנה. ונלע"ד לומר שנקרא בשם בשג"ם כלומר בשג"ם הוא עתיד למות בעטיו של נחש והיו ימיו מאה ועשרים שנה ולא יותר:

ועם הקדמ' מורנו הרב הגדול זלה"ה שאמר שכל אותם הכשנוו' נתגלגלו גלגול אח' גלגול עד זמן מרע"ה אתי שפיר היות מזכיר כאן למרע"ה בשם בשג"ם. ואמר שכתוב כי רוב של דעת בני האדם נגררת מסיבת הנפילים אשר היו בארץ בימים ההם והם בני שמחזי. וגם אחרי כן היו והם סיחון ועוג בימי מרע"ה ונפלו בידו ובאו לעול' ונבני האלהים אשר באו אל בנות האדם המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם. ואמר הכתוב וירא ה' כי רבת רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. ירצה וירא ה' כי רבת רעת האדם הראשון בארץ ופרה ורבה כנקבה. וגם כל יצר מחשבות לבו רק רע כלומר אעפ"י שנתתי באדם שני יצרים והאחד הוא יצר הטוב. והאחד הוא יצר הרע. הנה באנשים האלו השני יצרים כולם מסכימים להיות רעים וז"ש וכל יצר רק רע. ואמר כל היום לרמוז מ"ש חז"ל בפסוק הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם לאור הבוקר יעשוה ואמרו חז"ל שהרשעים חושבים בלילה ועושים ביום האמנם הדור ההוא הפליאו לחטא ולעשות מחשבות רעות אפילו ביום ולכן לגמרי כב יכול וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו האחד שברא והוא היצר הרע. ולכן אפילו מדת הרחמים הסכימה באיבודם שנאמר ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי וכו' כולם בא' כי נחמתי כי עשיתי' ואמרו חז"ל כי נחמתי כי עשיתים וסמיך ליה ונח מצא חן כלומר כי נחמתי כי עשיתים אפילו לנח. בעבור שלא הוכיח את דורו ולא ניצול זולתי שמצא חן בעיני ה' בשביל שא תולדות נח כדי שיבנה וישתכלל העולם ממנו אחר המבול. עוד ירצה לטיבותא דידהו וירא ה' במדת הרחמים כי רבה רעת האדם והגורם לזה הוא בהיותם בארץ החומרית הזו. גם גרם להם ענין אח' היצר הרע אש' השליטו עליו מנעוריו משעה שננער לצאת ממעי אמו כמש"ה כי יצר לב האדם רע מנעוריו: וז"ש וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. ולכן וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ התחתונה ולא בארץ החיים העליונה ויתעצב בשביל לבו האחד שברא אותו והוא היצר הרע. או אפשר לדורשו מלשון נחמה כלומר שנתנחם קצת באומרו כי לא גרם לו שחטא כי אם בעבור שנברא בארץ הזו התחתונה בחומר ויתעצב אל לבו האחד והוא היצר הרע. ולכן תיקונו הוא לחזור ולבנותו מגוף טהור בלי יצר הרע ולכן ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי וכו' ואחזור ואברא אדם אחר מתוקן כרצוני. האמנם לא נעשה כך להיות כי כבר נשאר בעולם נח שאפשר להתקן ממנו העולם והיינו מאי דסמך ליה ונח מצא חן בעיני ה' הוא בוכו' בניו דסמיך ליה אלה תולדות נח נח:

ובפי' פשט הכתובים בעצמם ראוי לדקדק שהבי הל"ל קרא אלה תולדות נח שם וחם ויפת. האמנם נודע הוא כי האדם זוכה בעוה"ז ובעוה"ב באחד משני דרכים או מצד אביו, כמו שמצינו באחז שאמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה בן יותם הוא וכו', או מצד בנו כמו שמצינו באברהם אע"ה דכתיב ביה לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם וכו', והגיד הכתוב על נח שלא נהנה לא מזכות אבותיו, ולא מזכות בניו, וכנגד זכות אבותיו אמר אלה לפסול את הראשונים, וכנגד זכות בניו אמר נח נח ולא זכות בניו שם וחם ויפת, אלא מעשיו הטובים, וכנגד זכות אבותיו אמר צדיק ולא הוצרך לזכות אבות, וכנגד שלא הוצרך לזכות בניו אמר תמים היה בדורותיו הוא מפאת עצמו להיות את האלהים התהלך נח שהוא מהלך עקב בצד גודל והיה לו כח להתהלך אפילו עם מדת הדין להיותו צדיק תמים ולכן לא אכל מאי דלאו דיל' ה'. ואחר שגמר הפסוק לספר בשבח נח עצמו חזר לספר גם בשבח בניו שהיו דומים לו. והוא אומרו ויולד נח שלשה בנים דומים לו והם את שם את חם ואת יפת והזכיר את אחד

מיותר

מיותר בכל אחד מהם לרמוז כי כל אחד מהם היה שלם מפאת עצמו ואינו צריך לזולתו:

עוד ירמוז הפסוק בדרך רמז · שנח בצה"ז הוא רומז לצדיק העליון ומודע הוא כי יש צדיק אחד במדת הזכר · וצדיק אחד במדת הנוקבא · ונרמזו במ"ש הפסוק ואלות צדיקים יתן בלשון רבים אעפ"י שהתחי' בלשון יחיד באומרו מגורת רשע היא תבואנו . וכפי זה פל"ל ותאות צדיק יתן . והם בסוד יוסף ובנימן . והנה נח הצדיק בזמנו היה שקול כשניהם ולרמוז את הנז' אמר הכתוב נח נח שני פעמים · נח כנגד יסוד דדכורא · ונח כנגד יסוד דנוקבא . וכנגד זה אמר צדיק תמים · כנגד יסוד דדכורא אמר צדיק · וכנגד יסוד דנוקבא אמר תמים תם יס · וזהו מ"ש את האלהים התהלך נח היא מדת המלכות · ולהורות כי מדת היסוד כלול מתלת גוונים אדום לבן וירוק · לכן ויולד נח שלשה בנים · את שם את חם ואת יפת . את שם כנגד מדת הלבן . את חם כנגד מדת האדום · ואת יפת כנגד מדת הירוק . אמר עוד הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס · ירצה כי עם היות שנח הצדיק היה מתקן העולם ואת האלהים התהלך נח . וגם בניו היו צדיקים הנה להיות כי גם הארץ בעצמה נשחתה מכמה מיני עבירות מע"ז וג"ע וש"ד וגז"ל ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס . ואפשר לומר שכנגד עון הע"ז וג"ע וש"ד אמר הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים כנגד הנוגע אל השיים עצמו · וכנגד עון הגזל שהוא בין אדם לחבירו אמר הכתוב ותמלא הארץ חמס · ומה שהגזל עולה על הכלל הטעם הוא להיות שאין העולם מתקיים אלא על הדין כמ"ש התנא ז"ל על שלשה דברים העולם עומד וראשונה מהם הוא על הדין ובהיות גזל הוא ראיה שאין דין בעולם ולכן מוכרח הוא שבעבור עון הגזל יחרב העולם ולכן נחרב העולם בימי נח במבול . והנה הק"בה סיפר הענין לנח הצדיק אולי נח יזהיר אותם או יחזיר אותם בתשובה · או ילמד עליהם זכות כמו אברהם אע"ה שלימד סנגוריא על אנשי סדום · ומש"ה ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני וכו' · והקימותי את בריתי אתך וכו' · והוא לא חלי ולא הרגיש אלא ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה · לכן תכף אמר הק"בה ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה והסגר שם ונשאר שם סגור י"ב חדש בבית האסורין ולא יכול לצאת עד שניתן לו רשות כמש"ה וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה וכו':

ואיתא במדרש רבה וז"ל · ד"א צא מן התבה כתיב אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח · מדבר בנח · אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות כך אין אני יוצא אלא ברשות . בא אל התבה ויבא נח · צא מן התבה ויצא נח עכ"לה:

וראוי לדקדק בדברי חז"ל באמרם כתיב מה דוחק היה להם בפסוק צא מן התבה שאמר וכתיב · אם רוח המושל וכו':

והנלע"ד לפרש הוא שבעל המאמר ז"ל דקדק בפסוק דקדוק גדול אמאי בעידן ריתחא שהוא בעת הכניסה לתיבה דיבר הק"בה עמו בשם רחמים כמש"ה ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה · ובעת היציאה שכבר נגמר הדין · ואמר הכתוב ויזכור אלהים את נח וכו' . דיבר עמו בשם אלהים דכתיב וידבר אלהים אל נח לאמר . ולכן אמר כתיב ופו' כלומר הנה דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר ופסוק של קהלת תירץ זאת הקושיא באומרו אם רוח המושל תעלה עליך וכו' והכתוב אינו נדרש יפה אלא בנח כמ"ש חז"ל שהיה בטורח גדול בתיבה ולכן היה רוצה לצאת מן התיבה שלא ברשות הק"בה . ולכן אמר הכתוב אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח עד שיתן לך הק"בה רשות לצאת · והנה כל האמור נרמז בפסוקי הפרשה באומרו ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ ורצה נח לצאת מן התיבה שלא ברשות הק"בה · ואז כב יכול נתכעס עמו מדת הדין והוא אומרו וידבר אלהים אל נח לאמר כב יכול נתכעס עמו על מה שהיה רוצה לעשות · עד שנתישב נח בדעתו וידע שחטא ואמר כשם שלא נכנסתי לתבה אלא ברשות כך איני יוצא אלא ברשות בא אל התיבה ויבא נח · צא מן התיבה ויצא נח:

והנה עם הדקדוק הזה שדקדקנו למה נדבר עמו בשם אלהים עתה · וגם בהיותנו מדקדקים שבשלמא בעת הכניסה הוצרך הק"בה לדבר עמו בעבור שיכנס האתכס בעת היציאה היה לו לצאת מאלין מבית האסורין ומה צורך שידבר הק"בה עמו על היציאה . נבין מאמר אחר שאמרו חז"ל סמוך אל הנז' וז"ל . במדרש רבה ד"א צא מן התבה כתיב החכמה תעוז לחכ' מעשרה שליטים אשר היו בעיר החכמה תעוז לחכם זה נח · מעשרה שליטים מעשרה דורות שמאדם ועד נח · ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך וידבר אלהים אל נח עכל"ה:

וראוי לדקדק במאמר למה הדרשה הזאת לא דרשו אותה למעלה בדיבור הראשון שדיבר הק"בה עם נח קודם שנכנס לתיבה אלא דרשו אותה בפסוק הזה בעת היציאה · והרי בכמה מקומות דיבר ה' עם נח קודם למקום הזה:

והביאור מבואר כי בדיבור הראשון של הכניסה לא דיבר הק"בה עם נח בעבור חכמתו אלא בעבור קיום המין האנושי שיתקיים בעולם בגוף ונפש ולא יצטרך הק"בה לעשות בריאה חדשה בעולם כי אין כל חדש תחת השמש · האמנם בעת היציאה דמאי דהוה הוה ומה צורך שהק"בה ידבר עמו עתה דיבור חדש וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה וכו' · לכן אמר בעל המאמר שפסוק קהלת ע"ס מישב פסוק הפרשה באומרו כי חכמתו עמדה לו כדי שהק"בה ידבר עמו וזהו מ"ש כתיב החכמה תעוז לחכם זה נח שהיה חכם גדול לזון ולפרנס את כל הנבראים שנה אחת תמימה בתבה · ולכן החכמה תעוז לחכם והיתה לו מעוז גדול שמעשר דורות שמאדם ועד נח לא דיבר הק"בה בקבע כמו המדבר עם בן ביתו אלא עמך בשביל חכמתך · והנה כבר נתישבו כל הדקדוקים שבפסוק האמנם יצדין אנו חייבים בחובת ביאור לאמר אחד מיותר בפסוק באומרו וידבר אלהים אל נח לאמר והלאמר הזה ניתן להדרש כי לאחרים לא יתכן בעבור שכבר נזכרו כולם בפסוק אח"כ באומרו צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך : כל החיה אשר אתך מכל בשר בעוף ובבהמה וכו' . אם כן הלאמר הזה אין לו שחר · ולכן נלע"ד שחז"ל רצו לתרץ הדקדוק הזה של הלאמר המיותר ולכן האריכו במדרש וז"ל : במדרש רבה ד"א כתיב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה לנח ליכנס לתבה שנאמר בא אתה וכל בתך אל התיבה וזמן היה לו שיצא ממנה שנאמר צא מן התבה · משל לפרנס שיצא מן המקום והשיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך משל לסופר שיצא למקום אחר והושיב אחר תחתיו כיון שבא אמר לו צא ממקומך · כך נח צא מן התבה · ולא קיבל עליו לצאת אמר אצא ואהא פרה ורבה למארה עד

שנשבע לו הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עכ"לה ;

וראוי לדקדק במאמר הזה מאי קשייא ליה בפסוק וידבר אלהים וכו' שאמר ר"א כתיב וכו' . עוד קשה מה מחדש בעל המאמר מהפסוק שאומר זמן היה לו לנח ליכנס לתיבה . וזמן היה לצאת ממנה והענין מפורש בפסוקים וזיל קרי בירב הוא . ועוד ראוי לדקדק מה צורך להמשיל משלים בדבר הגלוי ולא מיבעיא אחד כי אם שנים:

והנלע"ד לפ' הוא שבעל המאמ' דקדק מה שדקדקנו למעלה הדיבור הזה של הקב"ה לנח בעת היציאה שלא לצורך . ובשלמא בעת הכניסה לתיבה היה לצורך . עוד דקדק מה שדקדקנו כי למה נשתנית היציאה מן הביאה כי בביאה לתיבה נדבר עמו בשם הויה ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה וכו' . וגם בלשון אמירה וריצוי ויאמר ה' לנח וכו' . ובעת היציאה נדבר עמו בלשון דיבור וקושי וידבר . וגם בשם אלהים . וגם אומרו אל נח ולמעלה אמר לנח . ועוד הרגיש הלאמר המיותר שאין לו שחר :

ולכן אמר ר"א כתיב לכל זמן וכו' . ירצה כי הפסוק הזה מתרץ כל הדקדוקים אשר דקדקנו בפסוקי הפרשה . באומרו לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים רוצה לומר כי הנה בעת שציוה הקב"ה לנח שיכנס לתבה והכניסו לבער גדול ולשיבור גדול כמ"ש חז"ל שהיה בטורח גדול לזון כל המינים הנבראים בעולם ולידע זמן אכילתם באיזה זמן הוא לכן דיבר עמו הקב"ה בנחת רוח באמירה רכה ובשם הוי"ה במדת רחמים כדי שלא לעורר מדת הדין בתוך התבה אולי יסגו' ה' בעדו וכעדם ויגן עליה' ולכן דיבר עמו ממש באומרו לנח ולא אמר אל נח . האמנם בעת היציאה מן התבה אדרבא דיבר עמו קשות בדיבור ובשם אלהים במדת הדין מדבר עמו ועם אחרים והם כל הנבראים אשר בתבה . כדי לאמר אליהם דמאי דעבר עבר ולא יוסיפו עוד להמרות עליון בכל מה שהמרו עד עתה ולכן כתיב וידבר אלהים אל נח לאמר לאחרים והם כל הנמצאים אתו בתבה לצוות אותם שלא יוסיפו לחטא עוד . ואח"כ צוה אותו ציווי שני והוא צא מן התבה כלומר בעל כרחך כדי שתפרה ותרבה על הארץ כמו שנבאר בע"ה . ולכן המשיל שני משלים . כנגד הציווי הראשון שציוה אותו על כבוד ה' שלא יחטאו עוד כבתחילה אמר משל לפרנס שיצא מן המקום והוא הקב"ה וכמ"ש ה' למבול ישב ואמרו חז"ל כב יכול ישב בלאודוי כי לא זן ופירנס באותו הזמן את העולם וזמ"ש משל לפרנס שיצא מן המקום והוא הק"בה . והושיב אחר תחתיו והוא נח . והנה בשעה שהושיבו תחתיו הוצרך לדבר עמו בפיוס ובלשון רכה . האמנם כיון שבא דיבר עמו בקושי ואמר לו צא ממקומך וציוהו שיצוה גם את דורו שלא יוסיפו עוד למרות עליון כמו שאמרנו . וכנגד הציווי השני שציוהו להיות פרה ורבה ויבנה העולם . כבתחילה אמר משל לסופר שיצא למקום אחר והוא הק"בה הסופר כל נפשות ישראל המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא ויצא ממקומו וכב יכול נתעלה וישב על כסא בכודו ועזב ה' את הארץ לגמרי . ולא היה עוד פריה ורביה בעולם . כיון שבא אמר לו צא ממקומך ממסגר מבית כלא ממה שהייתה אסור בפריה ורביה כמ"ש ובאת אל התבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך . ועתה בעת היציאה הותר לו הזיווג ואדרבה בציווי בקום עשה ציוהו צא מן התבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך . וזהו מ"ש בעל המאמר כך נח בא מן התבה ולא קבל עליו לצאת אמר אצא ואהא

פרה ורבה לאפרה עד שנשבע לו הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנאמר כי מי נח זאת לי:

ועוד נוכל ליישב כל הדקדוקים שדקדקנו בפסוקי הפרשה הנז' עם המאמר שהצגנו בפתח עינים באומרו וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה . הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך כי יכתירו צדיקים כי תגמול עלי וכו' :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה . למה לא אמר כשאר המאמרים המקשים פסוק עם פסוק ואומרים כתיב וכו' . או הה"ד . או זש"ה . אלא התחיל ואמר הוציאה ממסגר נפשי וכו' . ועוד ראוי לדקדק כי הפסוק הזה דוד הע"ה אמרו על עצמו בהיותו במערה נחבא מפני שאול הע"ה כדכתיב ריש מזמורא משכיל לדוד בהיותו במערה תפלה וכו' . וסוף מזמורא כתיב הוציאה ממסגר נפשי וכו' . ומן אתרה לית חסרה כלום ומכין לו לבעל המאמר להוציא הפסוק מדוד הע"ה בעל העובדא ולדרוש אותו בנח ולומר זה נח שהיה סגור בתבה וכו' . עוד ראוי לדקדק בדברי בעל המאמר שנראה שמשנים מתורגמין לפסוק ואינם מוסיפין ואינם פוחתים כלום והוא אומרם הוציאה ממסגר נפשי זה נח שהיה סגור בתיבה י"ב חדש . להודות את שמך . לתת הודיה לשמך . כי יכתירו צדיקים . יתכלילון בי צדיקיא . כי תגמול עלי . שגמלת עלי ואמרת לי צא מן התבה ולא חידש שום דרשה בפסוק בעל המאמר כלל :

והנלע"ד לפרש הוא שהנה בעל המאמר ע"ה דקדק גם הוא בפסוק הזה כל הדקדוקי' שדקדקנו למעלה . ובפרט מילת לאמר המיותרת לגמרי . והכי קל"ל קרא וידבר אלהים אל נח צא מן התבה . ולכן הביא פסוק הוציאה ממסגר נפשי וכו' . והנה לא נעלם מעיני בעל המאמר שהפסוק הזה אמרו דוד הע"ה על עצמו כאמור . האמנם כוונת דוד הע"ה היה על עצמו ועל הדומה לו . להיות כי כוליה קרא לא משתמע ביה שפיר באומרו הוציאה ממסגר נפשי כי מי הסגיר אותו במערה בעל כרחו אלא הוא בעצמו החביא את עצמו מפני שאול ולכן לא יאות לו לומר בלשון תפילה הוציאה ממסגר נפשי וכו' . האמנם בנח משתמע שפיר שהק"בה ציוהו בא אל התבה וכו' . ולכן מתפלל עתה הוציאה ממסגר נפשי וכו' . ולהיות כי עיקר הדרשה היתה בדוד הע"ה ואגב נדרש גם כן בנח . לכן לא אמר בעל המאמר הה"ד או כתיב וכו' . אלא התחיל בסתם ואמר הוציאה ממסגר נפשי זה נח וכו' . כלומר עיקר הדרשה נדרשה בדוד הע"ה . וגם נדרשת בנח שפיר . ודריש גזרה שוה נאמר כאן ממסגר . ונאמר בנח ויסגר ה' בעדו . ולכן אמר הוציאה ממסגר נפשי זה נח וכו' . ואמר נפשי לרמוז כי כמו שמשפט רשעים בגהינם הוא י"ב חדש כמשפט הנפשות כך נח היה סגור בתיבה י"ב חדש . אמר עוד להודות את שמך לתת הודיה לשמך . ואשמיענן דין פשוט שאל יתפלל אדם בזמן שהוא טרוד . וזהו מש"ה הוציאה ממסגר נפשי תחילה . ואח"כ להודות את שמך לתת הודיה לשמך . עוד איפשר הכיוון בדבריו לשנות מהפסוק שאמר להודות את שמך . והוא אמר לתת הודיה לשמך כלומר שמן הפסוק לא משתמע אלא תפילת הודאה בלבד כמ"ש להודות את שמך . והוא חידש לתת הודיה לשמך רוצה לומר לתת ממש קרבן הודיה וקרבן תודה וכמש"ה ויבן נח מזבח לה' ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור ויעל עולות במזבח : ודבר זה אינו יכול לעשות בתוך התבה עד שיצא לחוץ ולכן אמר הוציאה

ממסגר

ממסגר נפשי. לתת הודיה לשמך. אמר עוד כי יכתירו צדיקים. יתכלילון בי צדיקיא. ורש"י ז"ל פירש יתכלילון בי צדיקייא בנסים שעשה עמי יודו הצדיקים ויכתירו. והכוונה היא שיתנו לך כתר של שבח שיהיו קובעים בתפלתם וגם את נח באהבה וברית. והן דברין ז"ל. ואענדם עטרה על ראשי האמנם נלע"ד לפרש בכונת כיצד המאמר שאתא לחדושי חידוש אחד ולומר כי כפי האמת שורת הדין נותנת שנח יסגור את פיו ולא יאמר ולא ידבר שום שבח ושום הודאה מכמה טענות. אם מטעם שאין מברכים על הרעה בהשחתת עולם. ועוד שנית כי נח היה גרמה כמש"ה כי מי נח זאת לי בעבור שלא החזיר אותם בתשובה וכפי זה אינו מן הראוי לו שיתן הודאה להקב"ה על הצלתו. ואדרבה יסתום את פיו וטוב לו. לכן אמר אדרבה כי יכתירו צדיקים יתכלילון בי צדיקייא או מלשון כליל ועטרת וכתר. או מלשון יהיו נכללין בי בראותם הנס הגדול שנעשה לי להנצל מגזרה קשה כזאת יותר מכל בני דורי ואח"כ בעבורי שם הקב"ה הקשת בענן לאות ברית בינו ובין כל נפש חיה אם כן זה ראיה שאני צדיק גמור וראוי שנעשו לי נסים כאלו. והנה כל התפלה והדיבור הזה התפלל אותו בהיותו עדין סגור בתוך התיבה והוא אומרו בלשון עתיד הוציאה ממסגר נפשי וכו'. ולכן אמר בסוף הפסוק כי תגמול עלי. ויהיה הכי כמו כאשר תגמול עלי טובה ותשלים לעשות עמי כל הנסים אז אפתח פי להודות את שמך ולא עתה שעדין אני בתוך הסירה. עוד ירמוז לומר שהנס האחרון גדול מן הראשון שבשלמא בביאה היתה מוכרח להזהירני ולומר אלי בא אל התבה. האמנם ביציאה לא היתה מוכרח לדבר עמי ובכן ברוב חסדיך הכרחת אותי גם במדת הדין ואמרת אלי צא מן התבה. וזהו מש"ה וידבר אלהים אל נח והדיבור היה לאמר שיאמר דברי הודיה להקב"ה כשיצא מן התבה. עוד ירמוז מלת לאמר כלומר לאותה האמירה והתפלה שהתפלל נח לפני הקב"ה ואמר הוציאה ממסגר נפשי להודות את שמך וכו'. אמר לו צא מן התבה וכו'. והרי נתישבו דברי חז"ל היטב ועל זה כיונתי לומר פתח דברי נח נח איש צדיק תמים עם סברת מי שאמר בדורותיו היה צדיק מכל שכן אם היה בדורות אחרים ולכן נכפל שמו נח נח נח בדורו נח בדורות אחרים. צדיק בדורו. תמים בדורות אחרים וזמ"ש בדורותיו לשון רבים בדורו ובדורות אחרים: ולכן ראוי לכל בן דעת להתלמד ממנו ולהיות כמוהו צדיק תמים בדורותיו:

דרוש שני למשמרת ר"ח חשון

ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החילם לעשות ועתה לא יבצר להם כל אשר יזמו לעשות:

במדרש רבה ז"ל. ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחד לכלם. ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר הואיל הן עם אחד ושפה אחת אם עושים הם תשובה אני מקבלן. ר' נחמיה אמר מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שהם עם אחד ושפה אחת. ועתה לא יבצר מהם וגו'. א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה שנאמר ועתה. ואין עתה אלא תשובה. היך מה דאת אמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. והם אמרין לא. אמר הקב"ה יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הכרם הזה בשעה שאינה עושה פירא מה בעלין עושין לו מגממין אותו עכל"ה:

ידיעת החסדים והכרת הפלאי' והנסים שעושה הקב"ה עם בני האדם הוא קרוב למנות נפש. כדכתיב וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברי' והחסד לאהביו ולשמרי מצותיו לאלף דור. וכן מפורש על ידי ישעיה הנביא ע"ה במ"ש חסדי ה' אזכיר תהילות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו. והואיל ואתו קראי לידן:

ראוי לדורשן ולדקדק בהם: תחילת הכל היות הפסוק בלתי מסודר היטב והכי הל"ל. אזכיר חסדי ה' ותהילות ה' כעל כל וכו'. או יאמר חסדי ה' ותהילות ה' אזכיר כעל כל וכו'. האמנם להיות מלת אזכיר מפסקת בין חסדי ה' לתהילות ה' לא אתי שפיר. ואגב ידוקדק הפרש מה בין חסדי ה' לתהילות ה'. ואגב יותן טעם להזכרת שם ה' ה' שני פעמים. ואגב ידוקדק כף הדמיון הזאת מאי עבידתה באומרו כעל כל וכו'. וגם כפל כעל כל וכו'. ואגב נדקדק בהיותו הפסוק מתחיל בלשון יחיד אזכיר תהילות ה' ואח"כ סיים בלשון רבים באומרו אשר גמלנו ה'. ולא אמר גמלני ה'. ואגב נדקדק מאן דכר שמייהו דבני ישראל עתה. באומרו ורב טוב לבית ישראל וכו':

והנלע"ד לפרש הוא כי הנה ישעיה הנביא ע"ה אחר שהשלים להתנבא לישראל כללות הנחמות והישועות בנבואה דנחמתא. ציוה לאומה ישראלי' שלא יהיו כפויי טובה שלא שיודו וישבחו להקב"ה על הטובות על אשר דיבר לעשות להם אעפ"י שיש בהם כמה בשורות טובות שעדין לא נתקיימו בהם. והטעם הוא להיות כי כל דברי הקב"ה אשר דיבר לעשו' לעמו לטובה אינו מתנחם מהם וחשבינן להו כאלו כבר נתקיימו. וזמ"ש חסדי ה' אזכיר. כלומר להיותם חסדי ה' שאין הקב"ה מתנחם עליהם וחשבינן להו כאלו כבר באו. דוק ותשכח שיש פסק מפסיק בין חסדי ה' למלת אזכיר. כלומר חסדי ה' הנזכרים: אזכיר תהלות ה' אעפ"י שעדין לא באו: לכן אזכיר תהילות ה' ויש לי רשות לתת תהילה עליהם אעפ"י שעדין לא עשה אותם. ולכן הזכיר מלת אזכיר בין הדבקים להיותה משמשת לאחור ולפנים. ותהיה קרובה לפסוקים שאין להם הכרע ותקרא הכי חסדי ה' אזכיר תהילה והם כל מה שבישר הקב"ה לעשות עם ישרא' טובות וישועות ונחמות. ולסיבת היותם חסדי ה' יש לי רשות להזכיר תהלות ה' עליהם אעפ"י שעדין לא נעשו ולא באו לעולם:

עוד ירצה קרוב אל הנז' שאמר ישעיה הנביא ע"ה. הן אמת שישראל עצמם אינם מחוייבים עדין לתת תהילות לה' קודם שיראו חסדי ה'. האמנם אני המדבר בצדקה ובנבואה מפי הקב"ה יש לי גבולה להזכיר תהילות ה' אחר שכבר סיפרתי חסדי ה' אשר עתיד לעשות עם ישראל ועם כל זה אפילו אם ישראל עצמם ירצו להזכיר תהילות ה' לא יפסידו בכך כי הרי יש בידם כמה חסדים וכמה תשועות שגמל עליהם מעת אשר הוציאם ממצרים ועד עתה. וזהו מ"ש בלשון רבים כעל כל אשר גמלנו ה' כלומר בכף הדמיון לומר שבמה שקיים הקב"ה כל הטובות שדיבר לעשות להם מעת שהוציאם ממצרים ועד עתה כך יעשה עמהם כל הטובו' אשר דיבר לעשות להם על ידי:

עוד ירצה שהנה ישעיה הנביא ע"ה בא ללמוד לנו סדר ההודאה כיצד תקים. ואמר שבתחילה צריך להזכיר חסדי ה' אשר גומל עם הבן אדם כל אחד ואחד כמו

שאירע

שאירע לו. וזהו מ"ש תחילה חסדי ה' אזכיר. ואח"כ יזכיר תהילות ה' שהוא גדול גבור ונורא. וז"מש שנית אזכיר תהילות ה'. האמנם יש בזה שינוי גדול כי בהיותו מזכיר חסדי ה' אשר עשה עמו יוכל להזכיר אותם אפילו בלשון יחיד ולזה כיון לומר חסדי ה' אזכיר האמנם בהזכירו תהילות ה' צריך לכלול עצמו עם כל ישראל בלשון רבים. ולזה כיון לומר תהילות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו. וכמ"ש חז"ל שבענין התפילה צריך האדם לכלול עצמו עם הצבור משום שנאמר הן אל כביר לא ימאס:

עוד ירצה שבא ישעיהו הנביא ע"ה להוכיח מלב האומר שאין ראוי לבן אדם אשר בעפר יסודו לתת שבח והודאה לבוראו כי מה אנוש כי תזכרנו להלל את קונו ויספיק לספר את החסדים שעשה עמו האמנם לתת הודאה ותהילה עליהם לא יאות לו. ולכן אמר ישעיה הנביא ע"ה. הנה לפני שני דברים של שבח להקב"ה: האחת היא לספר בפני קהל ועדה חסדי ה' אשר עשה עמדי להפליא וזהו מ"ש חסדי ה' אזכיר. והשני הוא להזכיר תהילות ה' וגבורותיו. והנה הענין השני הזה לומר שהקב"ה בוחר בשירי זמרה של בן אדם הוא גדול בעיני יותר מהנס עצמו אשר עשיתה עמי וזהו מ"ש תהילות ה' הוא כעל כל אשר גמלנו ה'. והטעם הוא כי הנסים שעושה הקב"ה עם ישראל. אינו דבר מחודש לו בעבור כי הוא רגיל בכך ולזה כיון לומר ורב טוב לבית ישראל אשר גמלין כרחמיו וכרוב חסדיו. ולכן לענין חסדי ה' איני מתמיה בהם. האמנם תהילות ה' שחפץ בהם ורוצה שיודו וישבחו לשמו הוא דבר גדול בעיני יותר מן ההצלה עצמה וז"מש כעל כל אשר גמלנו ה'. האמנם ההצלה בעצמה אינו דבר התמיה מאד להיות כי אתה נקרא' חנון ורחום טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו וז"מש ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו:

אמר עוד ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע. רצה לפרש שאימתי הקב"ה מתנאה לעשות נסים לאומה ישראלית. בזמן שהם צדיקים ומכירים בנסים ואינם כפויי טובה. האמנם אם הם רשעים וכפויי טובה אדרבה מביא עליהם כמה חלאים רעים ומקרים רעים וכיוצא בהם. וזהו מ"ש הנביא ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו בטובת הקב"ה אז ויהי להם למושיע ואגב אורחיה כיון לומר שנמצאים בישראל שתי כיתו' כת אחת של עמי הארצות ונקראים עמי כמ"ש בס' הזוהר בפ' נשא ברעיא מהימנא דף קכ"ה וז"ל וישראל אתקריאו אדם. ומנין דאית בהון בעירא ואדם הה"ד ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם ואתן צאני צאן מרעיתי אינון עמי הארץ שכין מסטרא דטוב אדם אתם ת"ח. ונקרא דא קרא קא רמיז ליה לו עמי שומע לי ישראל וכו'. בתר דאמר עמי אמאי קאמר ישראל אלא עמי ע"ה ישראל ת"ח עכל"ה. הרי מפורש שמש"ה ויאמר אך עמי המה מדבר כנגד כת העמי הארץ שבישראל ולכן אמר ויאמר אך עמי המה אך בלשון מיעוט. וכנגד הת"ח אמר בנים לא ישקרו ובהכלל אלו עם אלו ונתכנים הודאה להקב"ה ויהי להם למושיע. אמר עוד בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם: והנה הפסוק הזה קשיא מניה וביה שבתחילה אמר ומלאך פניו הושיעם שהוא על ידי מלאך ואח"כ אומר באהבתו ובחמלתו הוא גאלם והוא על ידי עצמו:

ואמנם עם מה שאמרנו בפסוק הקודם יתיישב הפסוק הזה כי כבר אמרנו שנמצאי' בישרא' שתי כתות. הכת האחת של עמי הארץ. והכת האחת של ת"ח. ולכן כנגד הכת של ע"ה אמר הכתוב בכל צרתם של ע"ה לא צר הקב"ה עצמו. ואעפ"י שכיפר אותם עמו אנכי בצרה. הוא בזמן יקראני ואענהו ואז עמו אנכי בצרה. האמנם בזמן שהם ע"ה אז בכל צרתם לא צר כאלף. וגם ישועתם היא על ידי שליח ומלאך פניו הושיעם האמנם בזמן שהם ת"ח ונקראים בנים לא ישקרו ומכירים גדולת הקב"ה אז נאמר בהם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם על ידי עצמו ובהיות הישועה על ידי הקב"ה בעצמו היא תשועת עולמים שאין לה הפסק והוא אומרו וינטלם וינשאם כל ימי עולם. ואפשר לומר גם כן כב יכול בוא"ו בכל צרתם לו צר וכמ"ש עמו אנכי בצרה וכו' והנה שתי הכתות האלו הם טובות אעפ"י שאחת מעולה מחברתה. האמנם יש כת שלישי והוא פסול לגמרי והם הרשעי' הגמורי' ועליהם אמר הכתוב והמה מרו ועצבו את רוח קדשו אז ויהפך להם לאויב ומה שהיה הוא בעצמו גואל אותם אדרבה הוא נלחם בם וארורים הרשעים שמהפכי' מדת הרחמים למדת הדין:

עוד נוכל לדרוש הפסוק על ענין היסורין. ויהיה שיעור הכתוב חסדי ה' אזכיר תהילות ה' באופן הזה. כי נודע הוא מ"ש חז"ל כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח. והטעם הוא שאינו עושה עמו חשבון עונות אלא נפרע ממנו מדי יום ביומו. כמו שפירשנו במקום אחר בפסוק ולך ה' חסד גדול כי אתה תשלם לאיש כמעשהו בה שעתא ואינך נכנס עמו בחשבון העונו' והוא הפרש שיש בין האוהב לבין השונא כמ"ש חז"ל. הרי מפורש מן הפסוק שהיסורין נחשבים בכלל חסדי ה'. אם כן שפיר נוכל לומר חסדי ה' אזכיר על היסורין. ועם כל זה רמז במתק דבריו לומר שהיסורין נמשכו אלין מצד ה' שהוא שם ההוי"ה במדת רחמים. וזהו מש"ה חסדי ה' אזכיר בכללות על מדת היסורין. ואח"כ אפרט אותם בפרטותם והוא אומרו שנית תהילות ה'. ואתי שפיר גם כן אזכיר תהילות ה' על היסורין הנזכרים. והנה יש ביסורים שני מיני תהילות. התהילה האחת הראשונה היא מאי דקמן והיא הגומל לחייבים טובות אשר גמלנו וזה הוא אומרו כעל כל אשר גמלנו ה'. והתהילה השנית אעיקרא דניסא שעשה הקב"ה עם ישרא' להפרע מהם מדי יום ביומו כאמור וזהו מ"ש ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו:

עוד נוכל לדרוש ולומר עם מה שכתבנו במקום אחר שההודאה היא בשני אופנים. אופן אחד כוללי לת"ח ולעמי הארץ והוא ברכת הגומל בצבור. אופן שני לת"ח והוא הודאה בדברי תורה ברבים כל אחד ואחד כפי יכולתו. ואפשר לומר שלזה כיון הפסוק וכפי ההודאה השוה בת"ח ובע"ה אמר הפסו' בסתם כעל כל אשר גמלנו ה'. וכפי ההודאה של הת"ח. אמר הפסוק ורב טוב לבית ישראל אשר גמלין כרחמיו וכרוב חסדיו וצריך לפרש על הנסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות שעשה הקב"ה עמנו בימים ההם ובזמן הזה. ואמר הנביא בזמן שישראל מכירים בנסם ואינם כפויי טובה אז ויאמר אך עמי המה אעפ"י שאני נותן להם יסורין הנרמזים במילת אך והם עמי המה בנים לא ישקרו בטובן ומכירים בנסם אז ויהי להם למושיע וגואל:

עוד ירמוז הנביא ע"ה לומר המה גדולה היא מעלת ההודאה שבשביל יחיד שמודה לפני הקב"ה עושה הקב"ה טובה עם כללות העולם. וזהו מש"ה אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' לי לבדי. ובזה כרויח ורב טוב לבית ישראל כולם. והוא קרוב אל מ"ש דוד הע"ה הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ובילקוט וז"ל אין לישראל

לישראל ממה שישלמו להקב"ה אלא הודייה בלבד על כל טובה שהוא עושה להם . וכן הוא אומר אודך ה' כי אנפת בי ואומר אלי אתה ואודך אלהי ארוממך. ארוממך אודה שמך. וכן הוא אומר טוב להודות לה' · כי לעולם חסדו זו התורה שנתן להם לישראל שנקראת חסד · שנאמר ותורת חסד על לשונה · וכן הוא אומר חסדי ה' כי לא תמנו · משלו משל לה"ד לבעל הבית שהיה מלוה לכל בני עירו . והיו בני עירו אומרים זכור אותו בעל הבית לטובה שהוא נותן לנו כל צרכנו בימות הגשמים אלא שהוא נוטל ממנו שלש סלעים רבית בימות החמה . בא אחד ואמר אני נותן בשלש · הניחו את הראשון ומודים לשני · בא אחד ואמר אני נותן חינם לא לזה כאה להודות שהוא נותן חינם הוי טוב להודות לה' כי לעולם חסדו עכ"לה :

בילקוט תהילים קו"א · והנה פשט הפסוק בעצמו הוא קרוב אל מה שאמרנו הודו לה' כי טוב להודות לו כל יחיד ויחיד בעבור שנמשך ממנו לעולם כולו חסדו של הקב"ה · וכמו שאמרו חז"ל בענין התשוב' גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה תשובה מביא הקב"ה רפואה לעולם כולו שנאמר ארפא משובתם של רבים בעבור כי שב אפי ממנו מן היחיד שחטא . וכמו כן האחד המודה להקב"ה על הטובה שעשה לו ואינו כפוי טובה גורם שהקב"ה יוריד חסד לעולם כולו . וזהו מש"ה ע"ה אני אזכיר תהילות ה' וכו' ובזה נמשך ורב טוב לבית ישראל כולו · והרי נתבאר הפסוק כפי פשטו . האמנם עדין אנו צריכים למודעי בביאור המאמר הזה כי בעיני הוא קשה הסבנה כאשר נבאר פרטו בע"ה . ותחילת הכל ראוי לדקדק אעיקרא דמילתא כיצד עלה במחשבה של בעל המאמר לומר שישראל הם משלמים להקב"ה שכר והפסוק נוח כפרוכיא מי הקדימני ואשלם . ועוד נדקדק בהמשך הדברים שגם הם בלתי מסודרים באומרו אין לישראל ממה שישלמו להקב"ה אלא הודיה בלבד על כל טובה וכו' והכי הל"ל לשון יותר הגון אין לישראל ממה שישלמו להקב"ה על כל טובה שהוא עושה להם אלא הודיה בלבד והוה אתי שפיר · ועוד ראוי לדקדק מה צורך אל שלש ראיות משלש פסוקים והיא קושיא נהוגה בתלמוד מאי ואומר · עוד קשה לי טובא מה צורך אל המשל המקשל משלים הוא · עוד קשה לי טובא במשל עצמו ולא מצאתי בו יד לשלוח בו · מהו משל לבעל הבית ולא אמר משל למלך כשאר האמרים · ועוד קשה בענין הלואה שהיתה בימות הגשמים והיו פורעים בימות החמה · ומה שנראה משטחיות המשל הוא שבימות הגשמים בני אדם הם עניים להיות שעבר קציר כלה קיץ · האמנם בימות החמה הארץ היא מלאה מכל טוב מדגן תירוש ויצהר ויש להם ללוו' מהיכן לפרוע והוא אמת · האמנם מה שקשה לי הוא כיצד היה לוקח שלשה סלעים רבית וא"ו והלוקח רבית אין לו חלק באלהי ישראל וכיצד היו מזכירים אותו לטובה · לרעה מבעי ליה · ואגב נשאל למה היו שלשה סלעים ולא יותר ואגב נדקדק כמה היה הקרן תחילה ולא נודע השלשה סלעים רבית בכמה קרן היה . ואח"כ ראוי להתישב היטב העיקרא דמילתא כיצד יתישב המשל בנמשל · ובשאלת הלווים הם ידועים והם ישראל . האמנם המלוה ברבית הראשון והשני לא נודעו מי הם כלל וכבר הקדמתי ואמרתי שהמאמר הזה קשה בעיני טובא . ואני צריך לצאת ממחיצתי בו ולומר שלא דיברו חכמים בו אלא בדרך הסוד כאשר אבאר בע"ה אם יתראה בעיני מורי :

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא · שבעל המאמר הזה בתר קרא אחרא סמיך והוא הפסוק אשר אנו שואלים ודורשים בו והוא פסוק חסדי ה' אזכיר תהילות ה' וכו' וביארנו בו כמה דרכים · ודרך אחד מהם הוא שאמר הנביא ע"ה שהיות הקב"ה חפץ ומתרצה בהודאת בן אדם אשר בעפר יסודו · הוא דבר גדול יותר מהנס עצמו שעושה בתחילה וכו' והנה בעל המאמר מתהלך בתומו צדיק בדרך הזו . ולכן פתח דבריו התחיל להקדים הקדמה אחת ואמר לעולם אימא לך שאין ישראל ממה שישלמו להקב"ה כלום בשעה שהוא עושה להם ניסים ונפלאות כי במה יוכל האדם לשלם הקב"ה ואפילו אם היה יכול לשלם אינו מן הראוי לעשות כך · ובפרט שהקב"ה מקדים לכל כמ"ש מי הקדימני ואשלם וכו' · ולא מצינו זולתי בדבר אחד בלבד שהותר לאדם לשלם להקב"ה והוא הודיה בלבד להיות מודה שהוא תקיף בעל היכולת גדול העצה ורב העליליה וענין ההודאה הזאת ניתן רשות בה כאשר נביא ראיה בע"ה מכמה פסוקים בתורה ואמר בעל המאמר שהדבר הזה היות הקב"ה מתרצה לשמוע הודאת בעל הנס · הוא דבר נפלא . וכמעט הוא יותר נס גדול מהנס עצמו שעשה בראשונה · ולזה כיון לומר על כל טובה אשר הוא עושה להם כלומר היות שומע ההודאה הנז' עולה במעלה על כל טובה אשר הוא עושה להם · ולכן סידר בעל המאמר את דבריו בסדר הזה . ואחר שהשלים את הקדמתו הנז' · חזר להביא ראיה שהקב"ה מתרצה בהודאה · וגם שהודאה היא יותר גדולה מהנס עצמו :

והנה התחיל תחילה להביא ראיה איך מעיקרא דמילתא מתרצה הקב"ה לשמוע ההודאה מפי הבן אדם מפסוק שאמר ישעיה הנביא ע"ה. והוא אומרו פסוק מלא בניבוי הנביא לישראל באומרו להם והיה ביום ההוא יוסיף אדני שנית ידו לקנות את שאר עמו וכו' · ואמרת ביום ההוא אודך ה' אעפ"י שאני יודע כי אנפת בי באמצעות ההודאה כי מה אני מה חיי כי אערוך הודאה לפניך . האמנם אני נאזר בגבורה ובכח להודות ולא אמנע להיותי יודע שאח"כ ישוב אפך ותנחמני · וזהו פשט הפסוק כפי שיטת בעל המאמר · ואעפ"י כן פשט הפסוק במקומו לא יופשט וחז"ל דרשו אותו על מי שהיה רוצה לילך בספינה ונזדמן לו עיכוב אחד שישב לו קוץ ברגלו ונמנע ולא הלך והיה מתכעס על כך . ואח"כ לאחר זמן שמע שעמדו לסטים על הספינה ההיא ובזזו אותם לגמרי אז התחיל לשבח להקב"ה ואמר אודך ה' עתה בעבור כי בעת נאת הספינה אנפת בי בקוץ ההוא או כדומה לו ועתה נתאמת בעיני כי כל מה דעבדין מן שמיא לטב · ועוד יש לאלוה מילין ונוכל לומר שהנביא כיון לומר דבר חידוש אחד . והענין הוא שבשלמא אם ההודאה היא בענין נס לבדו היא הודאה טובה לגמרי האמנם אם תהיה הודאה אחר יסורין . אותה ההודאה אינה הגונה כל כך · לכן אמר הנביא שאפילו ההודאה שהיא רצויה מאחר שהיסורין היו ברחמים בשם הוי"ה וזהו מש"ה ואמרת ביום ההוא אודך ה' אעפ"י שאנפת בי ביסורין בעבור שהיסורין מכפרין וחביבין הם ולכן באמצעות ישוב אפך ממני ואח"כ ותנחמני לגמרי כקטן שנולד בלי שום עון כלל וכדרו' ב"לפ' עקב ביארתי גם הפסוק הזה היטב ואחזור להעתיקה פה לפניך · ורצה תחילה לומר ואמרת ביום ההוא של הישועה אודך ה' על כי אנפת בי אז בזמן הגלות בי מאמצעות שאנפת בי אז מחמת כך עתה אחר הגלות ישוב אפך ותנחמני :

עוד ירנה ואמרת ביום ההוא שלאחר היסורין אודך ה' כי אנפת כי מדי יום ביומו לתת לי יסורין ולא עשית לי חבילות של עונות שלא הייתי יכולה אח"כ לפרוע אותם : ומדי כך שפרעת לי את עונות דבר יום ביומו · עתה ישוב אפך לגמרי ממני ותנחמני:

עוד ירנה קרוב אל האמור ומדבר לעתיד לבא ביום הדין הגדול של האדם וירנה ואמרת ביום ההוא הידוע כמ"ש הנה יום בא לה' אודך ה' עתה בעבור כי אנפת בי או בזמן שהייתי בגוף ונפש בחיים ונפרעת ממני או כי מחמת כך לא הוצרכתי לגהינ' וכעת יצאתי נקי מדיני ונעתה ישוב אפך ממני ותנחמני עוד :

עוד ירנה ואמרת ביום ההוא של מעמד הדין אודך ה' כי אנפת בי אתה בעצמך ולא הסגרתני ביד אויב הוא השטן כי מתוך כך ישוב אפך ממני אתה ותנחמני אתה בעצמך מה שאין יכולת לשליח לעשות בעבור שיש לו יכולת להרע ולא להטי' ואתה יש לך יכול' להרע ולהטיב וז"מש ישוב אפך ותנחמני :

עוד ירנה ואמרת ביום ההוא לתת הודאה על מה שעבר ולבקש על העתיד לבא וז"מש אודך ה' כי אנפת בי או לעבר · וזאת תפילתי אליך שאל תמנע ממני מוסר לעולם אלא ישוב אפך עלי לעולם שמתוך כך תמחול עונותי ותנחמני:

עוד ירנה לומר שישראל אומרים להק"בה רבש"ע ראוים אנו לומר לפניך הודאה בעבור שאין אנו כשאר האומות שבזמן שהם בשלוה הם מודים לאלהיהם · האמנם בזמן שהם בצער מבעטים באלהיהם כמש"ה והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלוהיו ופנה למעלה · האמנם ישראל אינם כן אלא בין בצרה ובין בשמחה מודים להק"בה וכמש"ה חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה · ואומר בה' אהלל דבר · באלהים אהלל דבר · ואומר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא . צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא · וזהו מש"ה ואמרת ביום ההוא אודך ה' אעפי' שאנפת בי ואיני מבעט ביסורין ח"ו אלא מודה ומשבח להק"בה עליהם · ומאמצעות המעש' הזה ישוב אפך ממני על מה שעבר, ותנחמני על העתיד לבא ויהיה שיעור הכתוב כך אודך ה' בכל המאורעות שלי בין בזמן שאנפת בי שהם היסורין · ובין בזמן הרוחה שהוא ישוב אפך ותנחמני : חזרנו להקדמתינו לומר איך הק"בה רוצה בהודאת האדם . ואם באולי הדרשה הזאת שאמרנו שישראל מודים על הרעה כשם שמברכים על הטובה איננה כל כך מפורשת בפסוק ואמרת ביום ההוא וכו' · הנה פסוק מלא הוא בספר תהילים באומרו אלי אתה ואודך וכל אלי הוא חסד כמש"ה חסד אל כל היום ואודך · וגם אלהי במדת הדין גם כן וארוממך : ואם באולי בשם אלהי לא נזכר בו מפורש ואודך אלא וארוממך בלבד · לכן הביא פסוק מפורש שכונת וארוממך הוא לשון הודאה מדקאמר קרא ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך · ואחר שהביא ראיה מפורשת מן הפסוקים שהק"בה מתרצה בהודאה · חזר להביא ראיה אחרת איך היות הק"בה מתרצ' בהודאה הוא נס יותר גדול מהנס עצמו · ולכן חזר ואמר וכן הוא אומר טוב להודות לה' כלומר דבר זה הוא טוב מאד ובאומרו טוב ירמוז זה יותר טוב מזה נמצא שההודאה הוא יותר טוב מהנס עצמו · חזר ואמר סוף הפסוק והוא כי לעולם חסדו מהו כי לעולם חסדו : האמנם ירנה כי גם בפסוק הראשון עצמו . בהפסוק הזה נתבאר בו מה שאמר כי היות הק"בה מתרצה בהודאת האדם הוא גדול יותר מהנס עצמו . וזהו מש"ה הודו לה' כי ההודאה היא כי טוב יותר מכי לעולם חסדו והוא הנס הראשון עצמו . וזהו כפי שיטת בעל המאמר . האמנם פשט הפסוק בעצמו לא יופשט שהפסוק מגלה לנו ההודאה כיצד תהיה ואמר שההודאה תהיה בתורה הנקראת חסד שנאמר ותורת חסד על לשונה ואתי עם מה שפירשנו במקום אחר במאמר ארבעה צריכים להודות וכו' ואח"כ אמרו בגמרא ומאי מברך וכו' · ופירשנו שם שההודאה איננה שוה בכל אדם כי הת"ח צריך לאודויי בד"ת : וכללות העם בברכה לחודה סגייא · ולזה כיון הכתוב ואמר הודו לה' כי טוב ופירש מה היא ההודאה כי לעולם חסדו בתורה . עוד ירנה קרוב אל האמור שההודאה עצמה תהיה בלשון הזה ישתבח שמו של הק"בה אשר גילה בעולם חסדו שהיא התורה הנקראת חסד שנא' ותורת חסד על לשונה · ומאמצעות אחד התורה ממציא הק"בה חסדים בעולם · וראיה לזה ממה שאמר הכתוב חסדי ה' כי לא תמנו וכפי פשט הפסוק זכי הל"ל חסדי ה' כי לא תמנו האמנם אומרו כי לא תמנו קשה · ועם האמור אתי שפיר באומרו התורה הנקראת חסדי ה' שנתגלת בעולם היא גרמה שלא תמנו אנחנו בעולם שהיא המלמדת סנגוריא עלינו בהיות אנחנו מודים לשמך באמצעותה . ובאומרו בלשון רבים חסדי ה' מיעוט רבים שנים רמז לשני חסדים החסד הראשון הוא התורה הנקראת חסד כמש"ה ותורת חסד על לשונה · והחסד הזה גורם להביא בעולם חסד שני והוא החסד של הנס עצמו · ועכשיו ארבביה לקרא אתרי ריבוי בתחילה חסדי ה' שהם הניסים עצמם אשר נקראים גם הם חסדי ה' ואח"כ בחיבת התורה הנאמרת על הניסים וצל הפורקן שניהם יחד היו גרמה שלא תמנו מן העולם . ואחר שהשלים להביא ראיות לשני ההקדמות · שאמר במאמר באמו' רבה ליישב דקדוק אחר גדול שדקדק בפסוק של הודו לה' כי טוב כל"ח כי למה לא הזכיר בפסו' הזה הנה ג"כ שם אלהים · ושם אדני' כמו שהזכיר בהלל הגדול ואמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו · הודו לאלהי האלהים כל"ח הודו לאדוני האדונים כל"ח. ובכאן לא הזכיר אלא הודו לה' כי טוב כל"ח · לכן אמר משלו משל לה"ד לבעל הבית שהיה מלוה לכל בני עירו וכו':

והענין יובן בהיותו השנה את לשונו ואמ' משל לבעל הבית ולא אמר משל למלך · כדי לרמוז מ"ש חז"ל במדרש שהקב"ה נקרא בשם בעל הבית כדי לתרץ אותה השאלה ששאל אותו הגוי כיצד ביום השבת ממטיר הקב"ה מטר ומשתמש בחוץ לתחום : והשיב לו אין אתה מודה שהאדם משתמש ברשותו ברשות היחיד כל מה שירצה אמר לו הן · אמר לו וכן הקב"ה מלא כל הארץ כבודו וכל העולם שלו הוא לכן משתמש בו בכל מה שירצה וכו' · וכפי זה אתי שפי' היות קורא להקב"ה בשם בעל הבית עוד קרא אותו בשם בעל הבית בענבו' שיוכל האדם לגשת ולעת עמו . האמנם אם יקרא אותו בשם מלך מי יוכל לדין עם שהתקיף ממנו · והנה המשל הוא מבואר היטב האמנם כמשל של המשל נדרש בהקב"ה ובאמת כי כפי הפשט לא יתישב המשל אלא כפי דרך הסוד משתמ' בורתא ולכן אפתח בו פתח קטן כפתחו של מחט סדקי' כהקדימי הקדמה אחת נודעת שאין ב"ד פחות משלש' בהדיוט ומכל שכן בב"ד הצדק העליון שיש בו שלשה מדות · סטרא דימינא מדת החס"ד · וסטרא דשמאלא מדת הגבור"ה · וסטרא דעמודא דאמצעיתא מדת התפאר"ת · ובכלל שלש מדות אלו נקראו ב"ד הצדק . ובהיות שלש מדות אלו מצטרפים יחד נקרא בעל הבית ובכנגד מדה זאת רמז התנא ואמר הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני

מקיף

מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו וכו׳ · ולכן קרא אותו בעל המאמר בשם בעל הבית שהיה מלוה לכל בני עירו בעבור שכל העולם כולו נקרא בשם עירו יחידית של הקב"ה · והיו בני עירו אומרים זכור אותו בעל הבית לטוב שהוא נותן לנו כל צרכנו בימות הגשמים והם רמז לעולם הזה שהוא עולם המעשה לחרוש ולזרוע וכו׳ . ולתיישים לנו נער אחד לעתיד לבא בימות החמה של גהינם וכמש"ה כחום היום דכתיב כיה הנה יום ה׳ בא בוער כתנור וכו׳ . והוא לוקח שלשה סלעים רבית ממנו רמז ליום הדין שבית דין יושב על המשפט לדון את האדם ואין ב"ד פחות משלשה · והם אלהים ואדני והוי"ה , ונרמז זה בפסוק וה׳ בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ · והנה כל המעש׳ הזה של לעתיד לבא נעשה בכל שנה ושנה ביום ר"ה שגם הוא נקרא יום הדין שכל בני העולם עוברים לפניו כבני מרון . ובהיות ישראל מתענים ערב ר"ה מוותר להם הקב"ה שליש העונות כמ"ש חז"ל ולא נשאר זולתי שני שלישים · והם אדני והויה ולכן בכל תפלות ר"ה וי"ה אנו מתפללים ברוך אתה אדני הכונה בשם ההוי"ה זה שמי לעלם והדיבור בשם אדני וזה זכרי וכו׳ · ובכן נסתלק מהב"ד הנז׳ אחד מהם · והוא שם אלהים · והשנים הנשארים שהם הויה ואדני נעשים כאחד · וזהו מ"ש בא אחד ואמר אני נותן כסלע כנגד שם אדני הניחו את הראשון ומודים לשני . והוא סוד מה שאמרו חז"ל שלשה ספרים נפתחים בר"ה של צדיקים גמורים · נכתבין לאלתר לחיים · ושל רשעים גמורים נכתבים לאלתר למיתה ושל בנוניין תלויין ועומדין מר"ה ועד יום הכפורים וכו׳ . וזהו מ"ש תחילה שלש סלעים רבית כנגד שלש כיתות של צדיקים גמורים . ושל רשעים גמורים · ושל בינוניים. וביום ר"ה נסתלקו משתי כיתות והשני דיינים · ונשאר הבית דין האחד · של שם אדני והכת האחד של בנוניים ועל אותה שעה נאמר בא אחד ואמר אני נותן בסלע הניחו את הראשון ומודים לשני . והתחילו להתענות יחידים בעשרת ימי תשובה · ואז בעבורם מוותר הקב"ה גם השליש השני · ולא נשאר זולתי מהעוונות שליש אחד . ומהב"ד של שלשה דיין אחד · ומישראל כת אחת של בנוניין בלבד · בא אחד ואמר אני נותן חנם . והוא ביום הכפורים שמתענים בו כללות העולם והקב"ה מוותר הכל לישראל כמש"ה כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו כחינם שהוא שם הוי"ה וכמ"ש חז"ל כל עבירות שבין אדם למקום י"ה מכפר העינוט של יום ונסתלק מדת הדין מכל וכל לא לזה נאה להודות שהוא נותן חנם הוי טוב להודות לה׳ כל"ח ואפשר לומר כי כנגד זה הזכיר דוד הע"ה שלשה הודו זה אחר זה · הראשון דיום דינא תקיפה ב"ד של שלשה ביום הראשון של ר"ה . והשני ביום דינא רפייא ב"ד של שנים ביום השני של ר"ה · והשלישי ב"ד של אחד ביום הכפורים רחמים פשוטים לגמרי · ואפשר לומר שרמז זה מלמעלה למטה . הודו לה׳ כי טוב כל"ח כו"ה · הודו לאלהי האלהים ביום הראשון של ר"ה . הודו לאדני האדנים ביום שני של ר"ה · ואעפ"י שהזכיר במקום הזה השלשה מדות יחד הנה במקומות אחרים ביאר פרטות הענין ואמר הודו לה׳ כי טוב כל"ח הנותן חנם כו"ה ולזה נאה להודות · חזרנו להקדמתינו שההודאה היא חיוב על בן האדם להודות לה׳ כי טוב אעפ"י שהוא יחיד ומכל שכן בזמן שהם רבים המודים לה׳ שהקב"ה לוקח נחת רוח ומרויח לעולם ומפיק רצונם ולזה כוונתי לומר פתח דברי כנושא שלי · ויאמר ה׳ במדת הרחמים בזמן שכל העולם הוא באחדות אחד הן עם אחד · וגם ושפה אחת לכולם להודות לה׳ כי טוב כל"ח · ועתה אחרי זה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות והקב"ה מצליח בידם כל מה שירצו לעשות · ועדיין אנו מחויבים בחובת ביאור הפסוק הזה כפי דרך חז"ל במאמר שהצעגו בפתח עינים וז"ל ויאמר ה׳ הן עם אחד ושפה אחד לכולם · ר׳ יהודה ור׳ נחמיה . ר׳ יהודה אומר הואיל הן עם אחד ושפה אחת אם עושין הם תשובה אני מקבלן · ר׳ נחמיה אומר מי גרם להם שימרדו בי לא על ידי שהם עם אחד ושפה אחת וכו׳ :

וראוי לדקדק במאי פליגי תנאי בביאור הפסוק וכיצד משתמע סברת כל אחד ואחד מהם בשיעור הפסוק · עוד ראוי לדקדק בדברי ר׳ אבא בר כהנא דהיינו דברי ר׳ יהודה ומה מחדש הוא . עוד ראוי לדקדק אמאי לא הביא ראיה למילת ועתה שהיא לשון תשובה מפסוק היותר ראשון במקרא האומר ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם . והביא ראיה מפסוק ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וכו׳ · ואגב ניתן טוב טעם לכל המשך דבריו היכא רמיזי :

והנלע"ד לפרש הוא דקשה משמעות הפסוק כיצד יעלה על הדעת אנושי שבב יכול הקב"ה ואמר הן עם אחד ושפה אחד וכו׳ ועתה לא יבצר מהם וכו׳ ומי עלה שמים וירד · ואם ח"ו האמת הוא שיש יכולת בבן אדם לעשות בכה · למה לא קטרגה עליהם מדת הדין להאביד אותם מעל פני האדמ׳ מכל וכל דומיא דדור המבול והנה העון הזה הוא יותר חמור מעונות דור המבול שאותם העונות היו בין אדם לחבירו · והעון הזה נוגע באלהות עצמו כמו שאמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו ונעשה לנו מגדל ונשים ע"ז בראשה וניתן חרב בידה ותהי נראה כאו עושה עמו מלחמה וכו׳ · אם כן לשון הפסוק הזה אין בו מתום · והנה כדי לישב זה הפסוק נחלקו רבנן וכל אחד סובר המשך אחד בפסוק · והנה ר׳ יהודה דריש קרא בהמשך הזה שאמר הקב"ה הנה מצאתי בעם הזה שני עדים כשרים לגמרי המלמדים עליהם סנגוריא · העד האחד הוא שהם עם אחד באחדות אחד ואמר הכתוב חבור עצבים אפרים אפילו לע"ז הנח לו · והעד השני המעיד עליהם סנגוריא הוא ושפה אחת כרורה לדבר בלשון הקודש שפת אמת תכון לעד הרי שני עדים כשרים · ומצטרף עמהם עמוד השלישי טענה מספקת שאין הקב"ה מעניש לאדם על העונש הראשון שעשה עד שיעשה אותו שלשה פעמים וכמש"ה הן כל אלה יפעל ש פעמים שלש עם גבר ואמר החכם מסדר התפלות מעביר ראשון ראשון וכו׳ · וזהו מש"ה וזה החילם לעשות שהוא עון הראשון שעשו ולכן עדין איני יכול לפשוט את ידי בהם · ובפרט אם יעשו תשובה מאשר עשו הרמוזה במילת ועתה אני מקבלן ולא יבצר מהם מאומה ולא אעניש אותם כלום מכל אשר יזמו לעשות ואמחול להם על כל מה שעשו · בעבור שאין הקב"ה נפרע מן האדם על המחשבה שחושב לעשות והרי נתישב הפסוק כפי סברת ר׳ יהודה . ור׳ נחמיה דריש קרא באופן אחר שבב יכול בוליה קרא הם דברי כעס של הקב"ה שבב יכול מתנחם על מה שעשה את האדם בארץ ובב יכול הוא מדבר עם בית דינו ואומר להם הנה אני הייתי סיבה שיחטאו לפני בהרבות להם שפע וטובה לעשו׳ אותם עם אחד וגם לדבר בשפה אחת · וזהו מש"ה ויאמר ה׳ הן אני גרמתי כל זה בעשותי כולם עם אחד · וגם בהיותי נותן שפה אחת לכולם · ומתוך כך עלה בידם וזה החילם לעשות · ולכן יוכלו להצליח ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות כלומר מה שיזמו במחשבה בעצמא אפשר

שיגמר ממש במעשה לעשות ומדקאמר קרא לשון יזמו ולא חשבו או לשון אחר שמע מינה שלא יעלה בידם כלום כמו העדים זוממים שסוף סוף כוממים ולא ישאר בידם זולתי העון בלבד האמנם לא יצליחו כלום. ולכן תקנתם היא קלקלתם לקלקל אותם ולבלבל את שפתם כמש"ה הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו וכו' והרי נתיישב גם כן הפסוק כפי סברת ר' נחמיה. אמר ר' אבא בר כהנא כפי דבריך ר' נחמיה מילת. ועתה היא מיותרת כי לפי דברי ר' יהודה דרש ועתה לשון תשובה. האמנם לפי דבריך שבוליה קרא הב דברי הקב"ה בבעם האומ' הנה אני הבורם וכו' מילת ועתה היא מיותרת מאחר שאמר וזה החילם לעשות יספיק לומר ולא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ומאי ועתה דקאמר קרא. ולכן הוא מוכרח לדרוש ועתה כדרשת ר' יהודה שדרש שהיא לשון תשובה. האמנם לא כמו שדרש הוא שאמר הקב"ה אם עושין הם תשובה האיליהם אני מקבלן. אלא הדרשה האמיתית היא מלמד בלימוד ממש שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה ותעביר הקב"ה על מרותיו בשביל שלא להחריב עולמו שנאמר ועתה. ויהיה שיעור הכתוב וזה החילם לעשות העבירה האמנם עדין יש תקנה להם ועתה בשעה קלה הזאת יכופר כל מה שעשו אם יעשו תשובה. ולכן אמר ואין עתה אלא תשובה היך מה דאת אמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. ולא הביא ראיה מהפסוק המוקדם בתורה שהוא ועתה פן ישלח ידו וכו' בעבור שכונת ר' אבא בר כהנא לחדש ולומר שהקב"ה הוא אשר התחיל לפתוח להם פתח של תשובה. ואם היה מביא ראיה מפסוק ועתה פן ישלח ידו וכו' אדרבא אותו הפסוק אומר שהקב"ה מנע התשובה מן אדם הראשון כאומרו ועתה פן ישלח ידו וכו' ואכל וחי לעולם. לכן וישלחהו ה' אלהים מגן עדן וכו' ונעל שערי תשובה לפניו. ולכן הביא ראיה מפסוק ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וכו' שהקב"ה פתח לישראל פתח של תשובה וכו'. והוא דומה ממש אל מה שחידש הוא ואמר מלמד שפתח להם פתח של תשובה. והנה לפי סברת ר' יהודה אתי שפיר מלת לא. ויהיה שיעור הפסוק כך ועתה אם עושים תשובה מאיליהם לא יבצר מהם כלום כלומר לא יחסר מהם אעפ"י שיזמו לעשות. וגם לפירוש ר' נחמיה אתי שפיר מלת לא כלומר לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ממש. האמנם לדברי ר' אבא בר כהנא לא אתי שפיר מלת לא מאחר שהוא פתח הפתח של תשובה ואמר ועתה כמו ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך אם כן מלת לא לא אתי שפיר ולכן חידש ר' אבא לומר שהם השיבו תשובה להקב"ה ואמרו לא אין אנו חוזרים בתשובה כלל. אמר הקב"ה אחר שפתחתי להם אני פתח של תשובה והם אמרו לא הרי הם מותרים למיתה ועומדים לכן יבצר מהם ראוי' הם לבזירת הכרם הזה בשעה שאינו עושה פירות מה בעליו עושין לו מגמגמין אותו. וכאומרו הפסוק יבצר מהם ולא אמר יבצרו כולם רמז למ"ש חז"ל שדור הפלגה נעשו שלש כיתין וז"מש יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות כלומר כפי חטאתם אשר יזמו לעשות כך יבצר מהם כפי החטא כך יהיה העונש:

וירמוז עם מ"ש חז"ל במ' ילקוט וז"ל א"ר ירמיה בן אלעזר נחלקו לשלש כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם. ואחת אומרת נעלה ונעבוד ע"ז. ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה. זו שאמרה נעלה ונשב שם. הפיצם ה'. וזו שאמרה נעלה ונעבוד ע"ז. כי שם בלל ה' שפת על הארץ. וזו שאמרה נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופין ורוחין שדין ולילין עכל"ה. והשתא אתי שפיר גזרת

הקב"ה יבצר מהם כפי חטאתם כפי אשר יזמו לעשות ובמולם ישוב כראשם הן לרע הן לטוב ובוחן לבות ה' ונותן לאיש חסד כמפעליו ונותן לרשע רע כרשעתו. והבוטח בה' חסד יסובבנהו:

דרוש ראשון למשמרת ר"ח כסלו

משמרתי מצותי חקתי ותורתי:

במדרש רבה וז"ל דבר אחר עטרת זקנים בני בני' ואלה תולדות יצחק בן אברהם. אברם נקרא אברהם. יצחק נקרא אברהם. דכתיב ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם. יעקב נקרא שמו ישרא'. דכתיב לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישרא'. יצחק נקרא שמו ישראל. דכתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב. אברהם נקרא ישראל. רב נתן אמר מילתא עמיקתא היא ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה עכל"ה:

וישמחו השמים ותגל הארץ ויעלוז שדי וכל אשר בו אז ירננו עצי היער כזמן שישראל עושים רצונו של מקום. ומקיימי' התורה והמצות שבאמצעו' הכו' ארמון על מכונו ישב. והשמים יתנו טלם והארץ לעולם עומדת לתת זרע לזורע ולחם לאוכל. והבנים אוכלים משולחן אביהם שבשמים כריוח ולא בצער. ואז הקב"ה מתנהג עם עולמו במדת החסד ובמדת הרחמים בראותו שישראל יראים ממנו ועושים רצונו. ומכירים בחסדיו שעושה עמהם ואינם כפויי טובה. ואם באולי לא יחדל אביון ועני השכל מן הארץ שאינו מקיים דברי הקב"ה כראוי בשלמות, אין הקב"ה מביט אלא לרובא דעלמא ומדאוריתא מין במינו חד בתרי בטיל. והנה כל ההקדמה האמורה הודיע הקב"ה למרע"ה כאומרו ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וחנון וכו'. וגם דוד הע"ה ביאר עוד ההקדמה הזאת במזמור ק"ג. כאומרו יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו. רחום וחנון ה' ארך אפים ורב חסד וכו'. והאיל ואתו קראי לידן:

ראוי לבאר אותם. וראוי לדקדק כי בשאלה מ"ש יודיע דרכיו למשה אתי שפיר בעבור שהוא שאל מאת הקב"ה הודיעני נא את דרכיך. וכודאי שהקב"ה הודיעם לו כמ"ש פני ילכו והניחותי לך וכו'. האמנם בני ישרא' עלילותיו לא אשכחן שהודיעם עלילותיו. ואגב יתבאר סמיכו' רחום וחנון ה' וכו' מאי איריא עתה. והנכון הוא שהנה כונת דוד הע"ה היא ליישב שאלת מרע"ה כמ"ש הודיעני נא את דרכיך מדוע צדיק וטוב לו. צדיק ורע לו. רשע ורע לו. רשע וטוב לו וז"מש יודיע דרכיו למשה והשיב לו כי הכל תלוי ביד ישראל עצמם כפי עלילותם והיינו לבני ישראל עלילותיו. רוצה לומר כבר הודיע דרכיו למשה למה צדיק וטוב לו. צדיק ורע לו וכו'. והטעם הוא תלוי בבני ישראל עצמם כיצד מתנהגים אם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם או אינם אוחזים כמ"ש ז"ל צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק. צדיק ורע לו צדיק בן רשע. רשע וטוב לו רשע בן צדיק. רשע ורע לו רשע בן רשע. והואיל ואתא לידן נבאר אמאי צדיק וטוב לו בהיותו צדיק בן צדיק. וצדיק ורע לו בהיותו צדיק בן רשע. והטעם הוא כי נודע הוא שהאדם אינו אוכל את מזכות אבותיו והצדקות שעשה הוא הם צפונים לבניו. ולכן צדיק בן צדיק טוב לו שאוכל מזכות אבותיו. ומה שעשה הוא צפון לבניו. וצדיק ורע.

ורע לו אין לו מאבותיו כלום ולכן רע לו ומה שעשה הוא מוזמן וצפון לבניו אחריו. וכמו כן רשע וטוב לו אעפ"י שהוא רשע יש לו מזכות אבותיו ולכן וטוב לו. ורשע ורע לו אין לו זכות אבות לאכול מהם וגם משלו אין לו. והכי כי יארתי טעם לארבעה חלוקות אלו. וזמש"ה לבני ישראל עלילותיו כי זה תלוי ביד בני ישראל עצמם כפי עלילותם ומעשיהם שלהם ושל אבותיהם. ויהיה שיעור הכתוב יודיע דרכיו למשה הדרכים שמתנהג בהם. והגיד לו שהכל תלוי ביד ישראל עצמם כיצד מתנהגים. וזמש לבני ישראל עלילותיו. או ירצה כפי מעשיהם של ישראל למטה כך עלילותיו של הקב"ה למעלה. ואמר כי כנגד ארבעה דרכים הנז'. יש לו להקב"ה גם כן ארבע מדות המתנהג בהם כנגד ארבעה דרכים הנז'. והם אלו רחום וחנון ה' ארך אפים ורב חסד. והנה מתנהג הקב"ה במדת רחו"ם לצדיק בן צדי' לתת לו טוב יען כי אוכל משלו ומשל אבותיו. והדרך הזה הם רחמים פשוטים. וכמש"ה ורחמתי את אשר ארחם ומתנהג במדת חנו"ן לצדיק בן רשע וכמש"ה והנותי את אשר אחון ואמרו חז"ל במתנת חנם למי שאין לו. וכוודאי הנמור בוונת שאין לו אינו שאין לו כלל כי מקיב תיתי לתת לו שום מתנה. אלא שאין לו זכות אבות שלו. לכן אוכל את האב האמיתי שהוא הקב"ה כמש"ה בנים אתם לה' אלהיכם. וכתיב כי אתה אבינו. ושלו הוא צפון לעה"ב. זכות אבות. אבל יש לו משלו. ורחמתי את אשר ארחם למי שיש לו וגם זכות אבות כאמור. ולהיות כי שתי מדות אלו מדבריס בצדיק הפסיק בהם במילת ה'. ואמר רחום וחנון ה'. והיינו מאי דקאמר קרא וחנותי לפי שאין לו. ורחמתי למי שיש לו. ואח"כ דיבר בשני מדות האחרות של רשע וטוב לו. ורשע ורע לו. וכנגד זה הזכיר שתי מדות אחרות. והם ארך אפים ורב חסד. וכנגד רשע ורע לו שהוא רשע ורע לו אמר ארך אפים. ואמרו חז"ל ארך אפים אף לרשעים שמא יחזרו בתשובה. או שיצא מהם זרע קדוש. ובזכות הבנים ניגולו האבות. וכנגד רשע וטוב לו שהוא רשע בן צדיק ואוכל מזכות אבותיו. אמר ורב חסד כמש"ה שומר הברית והחסד וכו'. וכמש"ה ושמר ה' אלהיך את הברי' ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. והשתא אתי שפיר מה שלא הזכיר דוד הע"ה מהי"ג מדות של רחמים זולתי הארבעה הללו בלבד. להיות כנגד הארבעה דרכים הנז'. והנה הוא עצמו נתקשה במה שאמר כי בשלמא החסד הנעשה עם הצדיקים שפיר דמי האמנם עם הרשעים קשה טובא. לכן אמר כי אין הקב"ה בא בטירוניא עם בריותיו ח"ו וזהו מ"ש לא לנצח יריב ולא לעולם יטור כמנהג הבן אדם: ואפשר לומר כי כנגד העה"ז אמר לא לנצח יריב. וכנגד העה"ב אמר ולא לעולם יטור ועוד ירצה כי אעפ"י שאתה רואה שהקב"ה עושה דין בצדיקים בעה"ז לא לנצח יריב עם הצדיק בעה"ז ולא לעולם יטור לעה"ב לדון את הרשע ולא יחפוץ במות המת כי אם בשוב רשע מדרכיו וחיה. ולכן לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו:

עוד ירצה באומרו לא כחטאינו עשה לנו ולא כעונותינו גמל עלינו. אלא מרובה מדה טובה על מדת הפורענות כי כגבוה שמים על הארץ כן הגביה החסד על יראיו כמנא שהחסד מגין על היראים כמו שהשמים מגינים את הארץ במטר וזמש"ה וחסד ה' מעולם ועד עולם והם השמים והארץ האמנם בפשעים הרחוקים לגמרי כרחוק מזרח ממערב שאין מועילים זה לזה כן הרחיק ממנו את פשעינו. ולגבי אמר הרחיק ממנו את פשעינו כלומר הציל אותנו מן החטא ולא אמר הרחי' את פשעינו ממנו. והענין

שני מינים חטאים ועונות. וגם בחטאים אמר עשה ובעונות אמר גמל. ירמוז אל שני מיני חטאות ועונות הנמצאים תדיר בבני אדם והם ביטול מצות עשה. ועשיית איזו עבירות של לא תעשה. ונודע הוא כי ביטול מצות עשה נקראים בשם חטאות. ועשית איזו עבירה של לא תעשה נקראים בשם עונות ולכן אמר הפסוק לא כחטאינו עשה לנו גם הוא להיות מתעגל גם הוא מלעשות עמנו טובה. כמו שגם אנחנו נתעגלנו מלקיים מצותיו. וגם לא כעונותינו שעוינו ועשינו בקום עשה במצות לא תעשה גמל עלינו ולא שילם לנו את גמולנו הרע. ולא די שלא כחטאינו עשה לנו כאמור אלא אדרבה הוסיף לעשות טובה עמנו והוא אומרו כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו ונודע כי השמים הם גבוהים מן הארץ ת"ק שנה כן גבר חסדו על יראיו ת"ק שנה ורמזו זה חז"ל במדר' באומרם עץ החיים הוא מהלך ת"ק שנה וכו'. ובדרך הסוד אתי שפיר שהם חמש מדות מחס"ד עד יסוד ואח"כ כולם נכללים ביסוד בסוד וילקט יוסף את כל הכסף והם החמשה חסדים. ונותנם אל מדת המלכות הנקראת אשה יראת ה' היא תתהלל ואז נקראת כלה כל' ה' וזהו מ"ש גבר חסדו על יראיו והם המסתופפים בצילה כי בצילה אנו חיים. דוק ותשכח סיתא במאי דקאמר על יראיו כלומר כל כך נתגבר החסד ממטה למעלה כגבוה שמים על הארץ. עוד ירצה באופן אחר עם ההקדמה הידועה שהחסד הוא הפך היראה. וכפי זה יקשה אומרו גבר ~~חסדו על~~ יראיו וכפי זה הל"ל גבר חסדו על חסידיו: או יאמר גבר יראתו על יראיו: האמנם באומרו כגבוה שמים על הארץ תירץ הקושיא. כלומר כפי האמת השמים הם גבוהי' מן הארץ ת"ק שנה ומזותיהם אינם שוות כנודע וכפי זה לא היה להם לשמים לפרנס את הארץ ועכו"ז מנינו שאין הארץ חיה אלא מהשמים. וכמש"ה כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו'. ועושים הפך מטבעם האמיתי. כמו כן עשה הקב"ה להיות גובר חסדו הפשוט במדת הרחמים. על יראיו והם מדת הדין הקשה וזהו גם גדול ופלא עצום מרחמי הקב"ה. עוד ירצה שהנה נודע. מש"ה כפ' ואתחנן וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. ודוק מש"ה לאוהביו. מאהבה הוא לאלף דור. האמנם ליראים מחמת יראה אין להם אלא חמש מאות דור בלבד כמספר שנים שמן השמים לארץ וזמש"ה כי כגבוה שמי' על הארץ שהם ת"ק שנה גבר חסדו על יראיו ולא על אהוביו שהם אלף. וכל זה הוא בקום עשה לטובה בסוד ועשה טוב. האמנם בסוד סור ורע אמר כרחוק מזרח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו והוא ריחוק גמור שאין רואים זה את זה ומאחר שהם מרוחקים כשיעור ריחוק מזרח ממערב בודאי אם כן בחיותינו אנחנו בעולם היכן ימצאו העונות אם כן נראה דנרחקו מכל וכל לגמרי. וכן פירש הגאון הר"א ן' עזרא ע"ה ואמר אם כן אינם בעולם רצונו לומר מה שאמרנו שנסתלקו לגמרי. ועוד הוסיף נופך באומרו הרחיק ממנו את פשעינו ולא אמר הרחיק פשעינו ממנו. והענין הוא שפתח לנו פתח של תשובה וטיהר אותנו ושם יראתו תקועה בלבנו להרחיק אותנו מן פשעינו ומן החטאים ומן הפשעים שהיינו עושים עד עתה. וכודאי שמעשה כזה אינו אלא בעבור שאהב אותנו אהבה עזה וכרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו ומכל שכן על אוהביו. עוד מוכל לומר שיראה מחמת אהבה שכרו הוא יותר גדול מהאוהב מחמת אהבה וכמש"ה אשרי איש ירא את ה' וכו'. וזמש רחם ה' על יראיו. ותשובה לכל

שמדבר בענין. הוא הוא כי הוא ידע יצרנו הרע וכמש"א ואשר הרעותי. ועוד אמר שכתוב כי יצר לב האדם רע מנעוריו וכו' וז"ש כי הוא ידע יצרנו מתחילת הבריאה. וגם זכור כי עפר אנחנו בשו' הבריאה וכו' לכן ממועט שבתו השגיח עלינו שלא להעניש אותנו ולמלטנו מיד צר הסורר שאז הוא בעצמו גבר חסדו על יראיו:

עוד ירצה כאומרו כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו עם מאמרם ז"ל במדרש רבה וז"ל בסדר וישלח פ' ע"ח והוא עבר לפניהם הה"ד כרחם אב על בנים תני ר' חייא כרחמן שבאבות ואיזה הוא רחמן שבאבות. ר' יהודה אמר זה אברהם. אמר אברהם חלילה לך מעשות כדבר הזה. ר' לוי אמר יעקב והוא עבר לפניהם. אמר טב דינגע בי ולא בהון עכ"ל:

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה מאי קשיא להו לחז"ל בפסוק והוא עבר לפניהם. שאמר הה"ד כרחם אב על בנים. ועוד ראוי לדקדק במאי פליגי ר' יהודה ור' לוי. שר' יהודה אמר זה אברהם. ור' לוי אמר זה יעקב. ועוד ראוי לדקדק דאימא אכא בתרויהון באברהם וביעקב. ועוד ראוי לדקדק כי בשלמא האומר זה אברהם ניחא. שאמנם האומר זה יעקב קשה שהוא מכריע את הדבר מעצמו. ועיקר הדרשה איתא ביעקב:

והנלע"ד לפרש הוא. שבעל המאמר ע"ה הוקשה לו במעשה הזה שעשה יעקב דקשיא מיניה וביה. כי הנה בהיות משים את השפחות ואת ילדיהן ראשונה. ואת לאה וילדיה אחרונים. ואת רחל ואת יוסף אחרונים. הוא ראיה שאחרון אחרון חביב. וכמ"ש הוא למעלה אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפלטה. ובחר ברע במיעוטו. ולפי זה היה לו להשאר הוא אחר כל המחנות בעבור שאין לאיש נכבד מנפשו ושמא תעלה חמתו של אחיו בה שעתא בפתע פתאום והיה מכבה את נר ישראל ולא קיים קרא וחכם באחור ישבחנה. ובפרט שעיקר ההשגחה היא עמו ולא עם בניו. ולכן קשה טובא המעשה הזה שעשה והוא עבר לפניהם:

ולכן אמר בעל המאמר הה"ד כרחם אב על בנים. כלומר הנה הפסוק הזה מתרץ את האמור כי אעפ"י שאין לאיש נכבד מנפשו הני מילי כנגד הרחוקים או כנגד ממונו וכיוצא. אמנם כנגד בניו אינו כן אלא כרחם אב על בנים. ומדקאמר קרא בפשיטות כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו שמע מינה ארחא דעלמא הכי הוי. ולכן לא תקשי איך עשה יעקב המעשה הזה והוא עבר לפניהם. ואמר ר' חייא הואיל ואתא קרא הדין לידן ראוי לדקדק בו דהכי הוה ליה קרא למימר כרחם אבות על בנים. או יאמר כרחם אב על בן. אמנם כאומרו כרחם אב בלשון יחיד. על בנים לשון רבים לא אתי שפיר. ועוד ראוי לדקדק בו שהכי הל"ל כרחם אב על בניו. ומאי על בנים דקאמר:

ולכן תני ר' חייא. מדקאמר קרא אב בסתם ולא פירש מי הוא. וגם לא אמר בלשון רבים אלא אב סתם שמע מינה שכיון קרא למי שקורין אבות סתם וגם הוא כרחמן שבאבות. ולהיות שאין קורין אבות אלא לשלשה. לכן לא אמר אב על בניו אלא על בנים סתם כלומר רצוני לומר על אב אחד מן השלשה אבות הנודעים שהם אברהם יצחק ויעקב. שכל ישראל בכללותם הם נקראים בנים שלהם:

והנה להיות שר' חייא ישב הפסו' היטב האמנם עדין הניח הדבר בסתם על איזה אב מהם משתעי קרא. לכן נחלקו בענין זה. ר' יהודה. ור' לוי. והנה ליצחק אע"ה ל"ל משכח שאין מדתו מדת הרחמנות אלא מדת הדין הגמורה. נשארו אברהם ויעקב. ר' יהודה אמר זה אברהם שמדתו מדת החסד וגם שלא מצינו רחמן כמוהו באבות. שאמר חלילה לך מעשות כדבר הזה והטיח דברים כלפי מעלה כאומרו חולין הוא לך כמ"ש חז"ל. ואמר כדבר הזה לא זה ולא דכוותה. והואיל ואתא לידן ראוי לדקדק מ"ש חז"ל לא זה ולא דכוותה. שאמנם הענין הוא שאמר אברהם לפני הקב"ה חלילה לך חולין הוא לך מעשות כדבר הזה ולא אמר הדבר הזה אלא כדבר הזה לא זה ולא דכוותה ויאמר מה הם השני דברים ואמר הראשונה היא להמי' צדיק עם רשע שניהם יחד וזה לא יתכן אלא דרכך הוא או ליקח הרשע ולהניח הצדיק כמו שעשית בדור המבול והצלת את נח. או ליקח את הצדיק ולהניח את הרשע כמו שעשית בימי דוד שמת אבישי בן צרויה וכן עשית בכמה מקומות שנוטל צדיק אחד מן הדור ומכפר על הדור. אמנם להמית צדיק עם רשע חלילה לך ודכוותה היא לעשו' שניהם במיתה אחת שעושה עבירה קלה ועבירה חמור' והיה כצדיק כרשע בשני כפין כלומר במות זה כן מות זה ודאי פעם שנית חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט כסדרו אעפ"י שהם רשעי' ועכ"ז אתה תעשה בדרכך. והנה אם היה הדיבור הזה על בניו לא היה כל כך שפת יתר. האמנם בהיות הדיבור הזה על אנשי סדום הרחוקים ממנו ח"ו היה מן הראוי להכעיס וכראות הקב"ה לטובו הטוב ומדתו שהיא מדת הרחמנות והחסד זכה שתלכד שלא העניש על מה שאמ' אדרבא קיבל שכר על דבריו. והשתא אתי שפיר לדברי ר' יהודה מש"ה כרחם אב שהוא יחידי. גם כאומרו על בנים שהם בלשון רבים. וגם לא אמר בניו אלא בנים סתם כלומר על בנים מרוחקים אעפ"י שאינם בניו והם אנשי סדום. והשתא אתי שפיר משל הפסוק כרחם אב שהוא אברהם על בנים זרים שאינם שלו וכפי האמת לא היה מן הראוי שירחם עליהם אולי שמידתו היא כך להיותו מרחם על מי שיהיה ובאמצעות המוכן ישרה השפע על בלתי מוכן. כן מאת ריחם ה' שהוא מדת החסד והרחמנות אפילו על יראיו והם הבאים מסטרא דדינא הנקראת יראה. ולכן לא אמר קרא ריחם ה' על אהוביו. או על חסידיו אלא על יראיו אעפ"י שבאים ממדת הדין והיראה עכ"ז מרחם עליהם. ומכל שכן על אהוביו והרי נתיישב הפסוק היטב כפי לדברי ר' יהודה ע"ה ור' לוי לא סבר שמ"ש אברהם אע"ה חלילה לך הוא דרך רחמנות אלא דרך תפילה בלבד. בעבור שהקב"ה הקדים לו באמור וה' אמר המכסה אני מאברהם. אשר אני עושה וגו'. לכן הוצרך לשאת ולתת עם הקב"ה על הנדון הזה אולי עדין לא נתמלאת סאתם וכו'. ולהיות שמא ח"ו כיון כך לא ישר בעיני אברהם המעשה הזה לכן אמר הפסוק אחר זה כי ידעתיו למען וגו'. כלומר אין כוה פחד שמא לא ישר בעיניו. בעבור כי ידעתיו וגו' לעשות צדקה ומשפט ואלו הסדומים הם רחוקי' מהצדקה ומשפט כי ידעני ואכיון לא החזיקה ומשפט רחק מהם לכן אין ראוי להסתיר הענין ממנו. ועכ"ז אין זה מדת רחמנות אלא דין גמור. ולכן אמר זה יעקב בעבור שהרחמנו' האמיתי הוא יעקב אע"ה שמדתו מדת הרחמים וגם שמסר למות נפשו בעבור בניו והוא עבר לפניהם ואמר מוטב דינגע בי ולא בהון. ואמר קרא על בנים ולא על בניו לרמוז על בנים רבים הבאים מנשים ארבעה והיו בהם בני האמהות ובני השפחות ובכל היה יכול לעשות פשרה אחת לשים בני השפחות בראשונה והוא באמצע. ואח"כ בני הגבירות. ולא עשה כן אלא והוא עבר לפניהם לפני כולם והערה למות נפשו בשביל כללות

בללות כל הבנים וזה יורה שהיה רחמן גדול הכל האבות שכן אברהם מדתו מדת החסד · ויצחק מדת הגבורה · ויעקב מדת הרחמים ומדקאמר קרא לשבח כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו ועשה עיקר מרחמנות האב שמע מינה שפיר עבד יעקב במה שעבר לפניהם ולא אמרינן שהכניס עצמו למקום סכנה ולאו שפיר קעבד אלא כהוגן וכשורה עשה : ראיה לדבר שכב יכול הקב"ה עושה כמעשה הצדיק הזה ואומר הפסו' כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו · כלומר אעפ"י שהם יראים מסטרא דדינא ולא מסטרא דאהבה עכ"ז מדת רחמנותו הגדולה גוברת על הכל :

והנה כל ההקדמה הזאת היא למווה בהפטרה שלנו בדברי הנביא האחרון מלאכי ע"ה · והוא אומרו משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי · אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב וכו' · הרי מפורש בדברי הנביא האהבה היתירה שאהב הקב"ה את ישראל כאמור · והואיל ואתו קראי לידן :

ראוי לנו לבא עד בית גנזס · ותחילה נדקדק כפל משא דבר ה' · וגם למה היה המשא הזה בלשון בכר משא ודבר : ואגב נדקדק אומרו ביד מלאכי :

והענין יובן כי הנה נודע שמלאכי היה סוף לכל הנביאים כמ"ש ז"ל ואית מאן דאמר זה מרדכי · ואית מאן דאמר זה עזרא הכל מודים שלא קם עוד נביא בישראל אחריו · ולכן בסוף נבואתו אמר זכרו תורת משה עבדי בעבור היותו חותם כל הנביאים ואמר שמאחריו לא יקום עוד נביא זולתי ישתמשו על יד אליה הנביא ז"ל וזהו מ"ש הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וכו' ונלע"ד לומר שלדברי שאומר זה עזרא רצונו לומר שאעפ"י שהוא חידש כמה תקנות וכמה גזרות כמו שאמרו חז"ל עזרא תיקן להם לישראל וכו' · וגם בימיו היתה הביאה שניה לישראל בארץ כנודע · ע"כ אמר עיקר הכל הוא נבואתו של מרע"ה וכל תקנתינו כמשכיב מכלל דבריו ואין לשנות מדבריו כלום וזמ"ש זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב חקים ומשפטים צדיקים וכל תקנותינו הם כפי הזמן הוא : ולדברי האומר זה מרדכי ירצה לכוין מה שנכתב במגילה ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה · ונכתב בספר ובמקום אחר פירשנו כי מה שכתב מרע"ה בתורה · ואמר כתוב זאת זכרון בספר הנה מילת בספר ההיא היתה סיבה שיכלו ב"ד בימי מרדכי לחדש את המגילה ולעשות אותה כאילו היתה של תורה עצמה לכן אמר זכרו תורת משה עבדי כי בה רמוז כל מה שחידשנו ובדרשותו. עשינו ואהיות שהוא היה חותם הנביאים דיבר עם ישראל קשות במשא בכבד · ודיבור קשה · ואמר לישראל שהנבואה הזאת היתה מופקדת בידו ממעמד הר סיני כמ"ש ישעיה הנביא מעת היותה שם אני ועתה ה' שלחני ורוחו וכן אמר הכתוב ביד מלאכי מופקדת הנבואה הזאת ולכן אין להאשימו על הנבואה הזאת וכמעט היא דומה אל שירת האזינו שאמר מרע"ה בעת פטירתו שיש בה היה והוה ויהיה · וקרוב לזה נמצא בנבואה הזאת · והתחיל ואמר אהבתי אתכם אמר ה' · בלשונות שלשה של רחמים באה"בה באמירה · בשכ ההווה מדת הרחמים : כלומר כל מה שאני עושה עמכם אינו אלא בעבור שאני אהבתי אתכם אעפ"י שאתם אוהבים אותי כמו שאני אוהב אתכם · והיותי אוהב אני אתכם הוא בעבור אבותיכם שהם אהבו אותי קודם שאני אהבתי אותם כמש"ה זרע אברהם אוהבי :

ולא אמר אוהבי אלא אהובי להגיד שהוא התחיל לאהב את הק"בה קודם שהק"בה יאהב אותו לכן פרעתי לכם האהבה הזאת וזהו אומרו אהבתי אתכם אמר ה' · ואמרתם ישראל במה אהבתנו והלא אנחנו יושבים בגלות הארבע מלכיות מדחי אל דחי ועבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו · והיכן היא האהבה שאהבת אותנו · ומשיב הק"בה ואומר לישראל השתא דאתיתו להכי ראוי לי להתחיל להשיב לכם על ראשון ראשון וזהו מ"ש הלא אח עשו ליעקב נאום ה' היא התשובה על ראשון ראשון · ושמעתי מן הדרשנים במ"ש הלא אח עשו ליעקב ואוהב את יעקב · שהענין הוא שאף בזמן שהלא אח עשו ליעקב רוצה לומר שבניהם הם רשעים עובדי עז' כמש"ה במקום אחר גוי מקרב גוי מה אלו אף אלו · עכ"ז ואוהב את יעקב אעפ"י שחטא ישראל הוא · הראה בזה הק"בה אהבה עזה שיש לו עם ישראל שאף שהם חוטאים אוהב אותם זמ"ש ואוהב את יעקב ולא את עשו · עוד שמעתי כי האהבה הוא להקדים בפסוק לעולם שם יעקב לשם עשו · עם היות שעשו הוא הבכור · ויעקב הוא הפשוט היותר קטן וזמ"ש ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי וכו' :

ועוד ירצה כי דין פשוט הוא ומוסכם בכל ישראל שאדם שמת והניח אחריו שני בנים אעפ"י שאחד צדיק גמור והאחר רשע גמור אם שניהם פשוטים חולקים בשוה · ודין זה נתבאר במסכת ביבמות · וגם הרמ"בם ז"ל הביאו בפרק ראשון מהלכות נחלות וז"ל · כל הקרובין בעבירה יורשין בכשרים · כיצד כגון שהיה לו בן ממזר או אח ממזר הרי אלו אשאר בנים וכשאר אחים לנחלה וכו' · ואם האחד מהם בכור והשני פשוט יורש הבכור פי שנים בנכסי האב אעפ"י שהוא רשע גמור · ועוד כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שני מהלכות נחלות וז"ל כל הנותן נכסיו לאחרים והניח היורשים אעפ"י שאין היורשים נוהגים בו כשורה אין רוח חכמים נוחה הימנו · ועוד כתב שם וז"ל ישראל שהמיר יורש את קרוביו הישראלים כשהיה וכו' · אם כן כפי הדין הזה יצחק אע"ה שהוריש לשני בניו יעקב ועשו כל ירושתו של הממון היה לו להוריש גם כן להם הברכה שנחל מאברהם אביו ובכללה האהב' שאהב הק"בה לאברהם ואברהם הנחיל אותה ליצחק : ויצחק היה לו להנחיל אותה ליעקב ועשו שוה בשוה · ואנחנו מצאנו דאינו כי לא זכה לאותה ברכה אלא יעקב לבדו וזמש"ה ואוהב את יעקב : האהבה ואת עשו לא מיבעיא שלא אהב אותו כמו יעקב אלא אדרבה כתיב ביה ואת עשו שנאתי לגמרי · אם כן כיצד אתם מתרעמים לפני ואומרים במה אהבתנו : ומה שאמר הכתוב נאום ה' מיותר מאחר שכבר אמר למעלה אהבתי אתכם אמר ה' · ירמוז למ"ש הכתוב בפרשה ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבוד צעיר · נמצא שאהבת הק"בה ליעקב והשנאה לעשו כבר היא נאום ה' אמורה על יד שם כן נח אם כן אין זה חידוש כלל · שמקודם שנולדו שניהם נאום ה' בנבואה על ידי שם הענין הזה :

אם באולי יקשה לך כיצד ח"ו הק"בה גוזר ואינו מקיים וכיצד הוא ציוה שלא להעביר הירושה בגל אפילו מרשע לצדיק · וכיצד העביר הירושה והלך האהבה מעשו ליעקב · לכן אמר הפסוק אמור תשובה לזה הוא ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר · בהיותנו דורשים מילת הוריו כמו הוריו והם אבותיו · ויובן עם מה שדרשו חז"ל בפסוק רב לכם סבת בהר הזה וכו' ודרשו עדין זכות הוריו קיים וכו' · והענין הוא כי בר"א שהבן יורש את אביו אעפ"י שהוא רשע · בזמן דלא נפיק

מיניה

מיניה חורבה האמנם בזמן דנפיק מיניה חורבה אין הבן יורש את אביו ויכולים ב"ד לגזור גזרה ולעקור את דין התור' ונזכר דין זה גם כן בדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות נחלות סוף פרק ששי וז"ל ישראל שהמיר יורש את קרוביו הישראלים כשהיה · ואם ראו ב"ד לאבד את ממונו ולקנסו שלא ירש כדי שלא לחזק את ידיהם הרשות בידם . והנה עשו מומר היה כנודע מדברי חז"ל . לכן הק"בה אמר ואשים את הריו שממה והם הוריו שלא נקרא בשם בן כלל . ודבר זה נרמז בדברי חז"ל מפורש :

ילקוט בפ' וישלח יעקב וז"ל הה"ד יזכר עון אבותיו וחטאת אמו אל תמח . וכו' אבותיו של עשו רשעים היו · צדיקים היו . יצחק אבינו · אברהם זקנו · שלא שחטא על אבותיו אברהם נגרע חמש שנים משנותיו . יצחק כהו עיניו . רבקה מתה והוציאו מטתה בלילה : אמרי מאן יפוק קומה . יצחק כהו עיניו · יעקב בבית לבן יפוק רשיעא קומה דיימרון ליטי ביזייא דהכדין אייבוק הוציאו מטתה בלילה אף הכתוב לא פירסם מיתתה אלא מן הנכר ויקרא שמו אלון בכות · עכ"ל . הרי מפורש בדברי חז"ל שהוא לא כיבד את הוריו אלא אדרבה הוא היה גרמה שיתבזו על ידו · לכן גם הוא אינו מתיחס אחריהם ואינו יורש אותם כלל אלא נפסקה ירושתו . ואפילו מבניו נפסקה וז"ש ואת נחלתו והם הבנים כמש"ה הנה נחלת ה' בנים גם מהם נפסקה ולא נתיחסו בכלל אחרי יצחק כמש"ה כי ביצחק יקרא לך זרע ואמרו חז"ל ביצחק ולא כל יצחק · כי בר"א שהבן של המומר יורש את זקנו בזמן שהבן הולך בדרך זקנו האמנם אם גם הבן אינו הולך בדרך זקנו נפסקה הירושה גם ממנו · וכן דקדק הרמב"ם ז"ל בסוף הדין הנז' וז"ל ואם יש לו בנים בישראל גם מהם תיפסק הנחלה . ועשו לא הוא ולא זרעו בישראל לכן ואת נחלתו לתנות מדבר :

עוד ירמוז ואת נחלתו לתנות מדבר למה שהפסיד בכורתו מפני הדיבור שדיבר ואמר הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה · וזהו ואת נחלתו ממש שהוא חלק הבכורה · והואיל ואתא לידן המעשה הזה ראוי להתישב בענין הזה כיצד יתכן שכל כך היה עשו קל הדעת למכור בכורתו בקערת עדשים אחת :

האמנם · שמעתי מן הראשונים ז"ל מרגלית אחת והוא מפתח של זהב אל כל אשר אבאר בע"ה · והענין הוא שבזמן שגדל עשו ושמע בנבואה של שם שאמר לרבקה אמו שני גוים בבטנך וכן היה ושני לאומים ממעיך ממש יפרדו וכן היה · אם כן סוף הפסוק האומר ורב יעבוד צעיר מוכרח הוא שיתקיים · לכן אמר הנה אני שהוא הרב מוכרח הוא לעבוד לצעיר שהוא יעקב · ולכן אמר הנה אנכי הולך למות וטוב מותי מחיי בהיותי מוכרח לעבוד את יעקב אחי והוא הצעיר לכן נתחכם בערמה למכור את בכורתו ואמר בלבו אמכור אני את בכורתי ליעקב ויהיה הוא הרב ואני הצעיר ויהיה הוא מוכרח שהוא יעבוד אותי . ובהקדמה הזאת אבינה מה שאמר לו הק"בה הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד וקשה טובא כי לפי' האמת הוא הגדול ולא הקטן . האמנם עם האמור אתי שפיר עם היותנו מביאים תחילת הפסוקים באומרם חזון עובדיה כה אמר אדני אלהים בשני מידות הדין לאדום שמועה שמענו מאת ה' כי נגזר דינו בבית דין של מעלה · וגם למטה וציר בגוים שולח קומה ונעלה עליה למלחמה · ואם תאמר הלא היא רבתי בגוים שרתי במדינות ואיכה נוכל לה . לכן אמר עוד הנה קטן נתתיך בגוים . וראוי לדקדק מילת נתתיך לשון שהקב"ה נתנו והל"ל הנה קטון אתה בגוים · האמנם באומרו נתתיך ירמוז האמת שגדול הייתה בתחילה · האמנם אח"כ קטון נתתיך בגוים · וירמה שהנה בעת הלידה עשיתי אותך הגדול ויעקב הקטן כי כן אמר הפסוק ויצא הראשון אדמוני וכו' ואחרי כן יצא אחיו וכו' . ואח"כ זדון לבך השיאך כדי שיעקב יעבוד אותך למכור את בכורתך ולהעשות אתה קטן ויעקב גדול . ולכן גם אני אקיים את דבריך ולכן הנה קטון נתתיך בגוים . וגם אני אוסיף משלי טפך לבזות אותך ביניהם בעבור המעשה הזה שעשית וזהו מש"ה בזוי אתה מאוד ולכן אם תגביה כנשר וכו' משם אורידך נאום ה' . מי שאמר ורב יעבוד צעיר כפשטו · וכל זה גרם לך כי זדון לבך השיאך וכו' · ובהקדמה הזאת אני מבין דברי עשו שאמר ליעקב בזמן שהקדים לו המנחה ואלו דבריו טפלים מבלי מלח · ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך . ולא נעלם מה שאמרו חז"ל מכאן שהודה לו עתה על הברכה והבכורה שהכל ענין אחד בחילופי אתוון כמו שאמרו חז"ל ב"ס הזוהר והן כפי דרך חז"ל · האמנם עם מ"ש למעלה אתי שפיר שאמר עשו כיצד יכול אני לקבל מנחה מידיך מאחר שיש לי רב עלי וכמש"ה ורב יעבוד צעיר ומאחר שאתה הרב הבכור ואני הצעיר אחר שמכרתי הבכורה · לא אקבל מנחה מידיך ומה שהייתי אני מחויב לשרת אותך ולהקדים פניך במנחה אתה מקדים פני ולכן לפחות נעשה פשרה שנהיה שנינו שוים בגדולה ולא תתגדל אתה עלי ולא אני עליך וז"ש אחי בלשון אחוה שנינו יחד · שלי שלי ושלך שלך . וזהו מ"ש אחי יהי לך אשר לך ושלך שלך · ושלי שלי · השיב לו יעקב אל נא אם מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כלומר האמת הוא שקניתי ממך הבכורה ואני נעשתי לך רב ואתה נעשת לי צעיר · האמנם התנאי הזה לא היה בעה"ז אלא בעה"ב וז"ש אל נא בעה"ז . ואם היה הנא לשון בקשה הכי הל"ל נא אם מצאתי חן בעיניך ולקחת מידי וכו' · האמנם בהתחילו בלשון אל נא ירצה אל נא יהיה כדבריך להיות אני הרב ואתה הצעיר בעה"ז · אלא בעה"ז ולקחת מנחתי מידי ואני אעבוד אותך וכו' . ויעבור נא בעה"ז אדוני לפני עבדו · ואני אתנהלה לאטי ורמוז לאטי בגמטריא ע"א כלומר בשבעים ואחד סנהדרין בעה"ז . כדין התורה לרגל המלאכה של התורה בעה"ז ואסבול כל היסורין של התורה והיסורין של שעבוד מלכיות כב"ד בגמור עד אשר יבואו הילדים שהם שני המשיחים משיח בן אפרים ומשיח בן דוד · עד אשר אבא אל אדוני שעירה כמש"ה ועלו מושיעים בהר ציון כו' ואז תהיה אתה הצעיר ואני הרב והיתה לה' המלוכה · וזהו מש"ה ואת נחלתו והיא הבכורה שהיתה מצות בריאת העולם שהעבודה בבכורו' לתנות מדבר אמר עוד כי תאמר אדום רוששנו ונשוב ונבנה חרבות וכו' :

ירצה כי תאמר אדום אחרי ראותינו כי רוששנו לגמרי וכל הפתחים של טובה ננעלו לפנינו · ותמה זכות אבות וזכות בנים נגרע · והבכורה נמכרה · אם כן לא נשאר לפנינו בלתי אם נזדרז לשוב בתשובה לפני הקב"ה וגדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם · מנלן מיכניהו בן יהויקים מלך יהודה .. ולכן ונשוב . בתשובה שלמה על כל מה שעשינו ומהיום והלאה נוסיף אומץ לעשות מצות ומעשים טובים ולבנות בית המקדש שהחרבנו והוא אומרם ונבנה חרבות ואת ההרים שנעשו שממה בעונותינו כדכתיב ואשים את הריו שממה ונשוב ונבנה חרבות · כה אמר ה' צבאות אלהי צבאות ישראל המה יבנו ואני אהרוס ואין מרפא לשברם · וכמש"ה ולא יהיה שריד לבית עשו . וכל רואיהם יפירום וקראו להם . בשם . גבול רשעה . כלומר

מושב

מושב הקליפה הנקראים בשם מלכות הרשעה מתחילתם ולכן והעם אשר זעם ה' עד עולם:

חזר הק"בה ואמר לישראל ועוד זאת אעשה עמכם נס אחר כמו שעשיתי לאבותיכם על הים כמו שביארנו בפסוק ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כלומר לא הי' לוקח הק"בה נחמה עדין כי לא היו מתנחמים ישרא' עדין מהשעבוד שנשתעבדו בהם המצרי' עד שראו אותם מתי' על שפת הים וכל אחד מישרא' היה מכיר את הנוגש שלו ואז ויאמינו בה'. והוא אומרו וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים וכו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו · וכמו כן עתה באדום ועיניכם תראנה במפלתם · ואתם תאמרו שירה על מפלתם כמו שאמרתם במצרים על הים והוא אומרו ואתם תאמרו יגדל ה' שאין משרה שכינתו אלא על ישראל בלבד כמו שהתפלל מרע"ה ואמר ונפלינו אני ועמך וכו' · וביקש שלא תשרה שכינה על אומות העולם וזמ"ש ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל ולא באומות העולם :

עוד ירמוז רמז קטן באומרו מעל כלומר מעלה מעלה לגבול ישראל כי הנה נודע כי התשובה נקראת בשם ע"ל כמש"ה נאום הגבר הוקם על ואמרו חז"ל שהקים עולה של תשובה · והנה אדום אמרו ונשוב בתשובה וכו' ומשיבים להם ישראל שהתשובה אינה מועלת להם אלא מע"ל שהיא התשובה היא לגבול ישראל ולא לאומות העולם ולא מצינו תשובה לא"ה אלא באנשי נינוה וביוצא בהם שלא נשתעבדו בישראל האמנם האומה אשר נשתעבדו בישראל אין מועיל להם תשובה וכן נח אזהרתו היא מיתתו ואין צריך התראה · ובהקדמה הזאת אני נותן טוב טעם למה שאמרו חז"ל כי בכל עבירות שבתורה אין הק"בה מענים על המחשבה זולתי בע"ז בלבד · שנאמר למען תפוש את בית ישראל בלבם · והענין הוא כי הנודה בע"ז הוא נחשב בכופר בכל התורה כולה · ובהיותו כופר בתורה יצא מכללות ישראל ונכנס לכללות כל האומות · ומצינו שכל האומות נענשים אף על המחשבה ובלא התראה וכמו שאמר המקונן תבא כל רעתם לפניך והיא אף המחשבה ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי והיא מחשבת הע"ז העולה על כל הפשעים ; ולכן בהיותו מחשב במחשבת ע"ז תכף נענש עליה בלי התרא' ובלי מעשה חוזרנו להקדמתינו שישראל אומרים להם שאין התשו' מתקבלת אלא בבני ישרא' בלבד ובשאר האומות שלא נשתעבדו בישרא' אבל לא בבני עשו וזהו מ"ש ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל :

והנה אחר שהשלים הק"בה את ויכוחו עם ישראל ותשובתו להם על מה שאמרו במה אהבתנו · אז להתחיל להוכיח אותם על מה שחטאו לפנין בכל מה דאיפשר והוא אומרו להם בן יכבד אב ועבד אדוניו וכו' כמו שהאריכו חז"ל בביאור הענין · וסוד הענין הוא שהוכיח אותם שבן יכבד אב והוא עשו כמ"ש חז"ל במדרש שבזמן שהיה משמש את אביו היה משמש בבגדים הנאים כמש"ה ותקח רבקה את בגדי עשו בנה החמודות אשר אתה בבית שהיה משרת בהם את אביו ולכן זכה להקרא בשם בן על שהיה מכבד את אביו כראוי ועוד שהיה בן ממש ליצחק ולרבקה · האמנם ועבד אדוניו הוא ישמעאל שהיה בן האמה הגר שפחת שרה והוא כיבד את אביו כמו שכתוב בפרקי' אליעזר שגירש את אשתו הראשונה בעבור שלא כיבדה את אביו בלכתו למדבר אצל בנו ישמעאל ומצאת שם כי הדרשנו · ועוד כיבד את אביו בעת מיתתו מקדקדו של מדבר בא לגמול חסד ולקבור את אביו · וגם העביר יצחק אחיו הקטן לפניו כדכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו · ולכן אמר בן יכבד אב ועבד אדוניו וכו':

עוד ירמוז למה שאנו אומרים ביום ר"ה אם כבנים אם כעבדים. ושם ביארנו שנמצאים בישראל שתי כיתות ; כת אחת נקראים בנים · וכת אחת נקראים עבדים. וזהו מ"ש ואם אב אני איה כבודי · ואם אדונים אני איה מוראי וכו' · ולכן ועתה חיזרו בתשובה וחלו נא פני אל ויחננו וכו'. חוזרנו להקדמתינו שהק"בה אהב את ישראל אהבה גדולה וריחם אותם כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו. וכמו שאמרנו למעלה במאמר ברחנון שהאבות מר כדאיתים ומר כדאיתים. ונוכל לתווך השלום ולומר שלשתם יחד חשובים כאחד. והענין הזה נרמז גם כן במאמר שהצענו פתח עינים באומרו ר"א עטרת זקנים בני בנים · ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברם נקרא אברהם וכו' הרי שהאבות נשתתפו בשמותם להראות ששלשתם חשובים כאחד · והנה המאמר הזה אומר דורשני :

וראוי לדקדק בו תחילה באומרו ר"א עטרת זקנים בני בנים והביא הפסוק ולא ביאר אותו כלל · אלא תכף הביא פסוק הפרשה ואלה תולדות יצחק בן אברהם. ונסע לדרשה אחרת באומרו אברם נקרא אברהם וכו'. ועוד ראוי לדקדק כי התפורסמות אינם צריכות ראיה · לכן קשה יתור אומרו אברם נקרא אברהם כי מקרא מלא הוא ולא צריכה למימר. ובשלמא מ"ש יצחק נקרא אברהם הוא חידוש · האמנם אברם נקרא אברהם. וכמו כן אומרו יעקב נקרא שמו ישראל לא אצטריך למימר. ואגב נדקדק דקדוק שזה בשלשה האבות למה לא נקרא כל אחד בשם חבירו כמו שאברהם נקרא ישרא' ולא כן יעקב ולא יצחק · ואגב יותן טעם לדרשות האלו מאי איכפת לנו בהם · וכיצד נדרשת כל הדרשה הזאת בפסוק הפרשה:

והביאור ירצה כי הנה בעל המאמר דקדק בפסוק אברהם הוליד את יצחק היותו כפול אחר שאמר ואלה תולדות יצחק בן אברהם. ותתגדל הקושיא כי כבר בפרשיות הקודמות כאמר שאברהם הוליד את יצחק אם כן כוליה קרא הוא מיותר לגמרי · ולכן בשיטה הזו הולכים כל החכמים ז"ל : וכל אחד ישב הפסוק כפי סברתו · האמנם בעל המאמר שלנו הולך בסברא אחרת ולכן פתח דבריו אמר ר"א עטרת זקנים בני בנים וכו' · והנה בפסוק הזה יתישב פסוק של הפרש' בהיותנו מדקדקי' בו שינוי שבין עטרת לתפארת. ועוד כי הכי הל"ל ותפארת בני בנים אבותם או זקנים כמו שאמר בראשית הפסוק עטרת זקנים בני בנים :

והנה קודם שנבא אל ביאור הפסוק הזה צריך להקדים הקדמה אחת רבת הערך עם מ"ש חז"ל שהעולם הזה דומה לע"ש והעולם הבא דומה לשבת · ולכן מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ולכן האדם לעמל יולד בעה"ז כדי להכין זודים לעה"ב. ואם באולי יקרא מקרה ח"ו שלא התקין האדם זודים בעה"ז לכמה סיבות ועיכובים הנה יש לו קצת תיקון ליהנות מסעודת אחרים קרובים שלו והם הבנים המזכים לאבותם בסוד ברא כרעא דאבוה ולאו דווקא הבנים בלבד אלא אפילו בני בנים וכמ"ש ז"ל בני בנים הרי הם כבנים ולא יותר שהרי אפילו דרי · ואם ח"ו נמנע גם מזה · עדין יש לו תיקון קצת לאכול משולחן אביו ויהיה בכלל בנים הניזונים על שולחן אביהם וסמוכים על שולחנו וכקטנים דמו לכל מיליהו ואביו דייקא ולא אבי אביו והנה הזוכה מחמת בניו ובני בניו יוצאי ירכו נקרא עטרת זהב גדולה. האמנם האוכל מזכות אבותיו נקרא תפארת בלבד ולא עטרת ונונש :

והנה בהקדמה הזאת אבא אל המכוון שלנו • כי הנה אברהם אע"ה אעפ"י שנאמר עליו עקב אשר שמע אברהם בקולי ואמרו חז"ל בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו • עכ"ז להיותו נקרא חבוש בבית האסורין בידו של נמרוד לא הספיק זכותו לעמוד לו ובפרט שהמעשה הזה עדין היה בימי בחרותו ולא נתמלאת סאת זכיותיו לכן נתבקש לו זכות יעקב בן בנו • ומה שנתבקש לו זכות יעקב בן בנו ולא זכות יצחק הצדיק הטעם הוא בעבור שעשו הרשע יצא מיצחק ועשו היה עובד עז' כנודע • ואברהם לא הושלך בכבשן האש אלא בעבור העז' של תרח אביו • לכן לא הגין עליו אלא זכות יעקב בן בנו • ומטעם זה גם כן לא הספיק זכות של אברהם לעצמו בעבור שיצא גם כן ממנו ישמעאל עובד עז' ואם תאמר והרי מוסכם הוא אצל רז"ל שאין הקב"ה דן את האדם על מה שעתיד לעשות אלא באשר הוא שם • וכיצד הקב"ה זכר מה שעתיד להיות בעשו וישמעאל שיעבדו עז' . ובפרט שבישמעאל עצמו נאמר הפסוק הזה ויש לומר במה דברים אמורים שאין הקב"ה זוכר על מה שעתיד להיות • בזמן שרוצה להעניש וכן אמרו אין הקב"ה מעניש על העתיד אלא באשר הוא שם • האמנם כדי להגין שאני ואז הקב"ה צופה על העתידות • ובנדון דידן באברהם אע"ה היה שהגין כדי להצילו מכבשן האש ולכן צפה את העתידות בעשו וישמעאל כאמור • עוד ירצה קרוב אל הנז' במ"ש ז"ל אין הקב"ה דן את האדם אלא לפי מעשיו רוצה לומר את האדם עצמו אמרי דעובדא אין מענישין אותו אלא באשר הוא שם • האמנם לאחרים בעבורן כמו לאברהם בעבור ישמעאל ודאי שרואה הקב"ה מה שעתיד להיות ואם יצא מזרעו פסולת אפילו אחר כמה דורות בודאי שהקב"ה צופה מה שעתיד להיות ולכן באברהם נזכר ישמעאל וביצחק נזכר עשו וכיוצא בדברים האלו . ראיה ממש"ה ויפן כה וכה וירא כי אין איש ואמרו חז"ל פנה לראות אם יצא ממנו זרע טוב כדי להציל אותו ולא ראה • וכן באמר באלישע ויפן אחריו ויראם ויקללם וכו' מלמד שפנה אחריהם ולא מצא להם זרע כשר כדי שיגין עליהם • ועוד פירשו אחריהם לשעת מולדתם שנעשו ביום הכפורים ופירשו ויראם וירא אם שראה לאימם שהיתה הורתם בלילי זה • והנדון האחר והוא האוכל בזכות אבותם כנמצא באחז הנאמר בו ויהי בימי אחז ואמרו חז"ל וי שמלך אחז • ואמר הקב"ה בן יותם הוא ואיכי יכול לפשוט ידי בו:

והנה בהקדמה הזאת השנית נבא אל ביאור הפסוק שאומר עטרת זקנים בני בנים . כלומר עד תלתא דרי שהם בני בנים שראוי האב על הבן כמש"ה אם תשקור לי ולניני ולנכדי • הם עטרה לזקנים ויותר מכאן אפלוג דרי ואפילו לענין עדות הם כשרים . ומכל שכן הבנים עצמם אם הם צדיקים ולכן אמר הפסוק עטרת זקני' בני בנים ומכל שכן הבנים עצמם . בזמן שהם כשרים וצדיקים • כמש"ה ואת בת היענה ומכל שכן היענה עצמה • האמנם ותפארת בנים הם אבותם בלבד ולא אבות אבותם כמו שנמצא באחז דכתיב בן יותם הוא בלבד • וכפי זה כבר נתיישב פסוק עטרת זקנים בני בנים • ותפארת בנים אבותם האמנם עדין לא נתבאר שינוי שבין עטרת לתפארת • והענין אולי מובן שהעטרת הוא דבר שיש לו ממש • האמנם התפארת הוא פאר דבר שאין לו ממש זולתי פאר בעלמא • וענין הצלת אברהם מכבשן האש נמשל לעטרת זהב גדולה שנתעטר בה אע"ה הוא וכל הבאים אחריו באומרם שכפר בעז' ונשלך בכבשן האש ויצא בשלום בזכות בני בנים שהוא יעקב • האמנם ותפארת בנים שהוא אחז שנתפאר שניצול מדין הקב"ה ומדין גיהנם להיותו בלתי צדיק שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות הוא בזכות אבותם בלבד שהוא יותם ולא יותר ואם תאמר ולמה הוצרך אחז לזכות יותם אביו הצדיק • ולא עמד לו זכות יחזקיהו בנו הצדיק • ויש לומר להיות שגם יחזקיהו בנו לא הולידו בנים צדיקים • והלואי זכות חזקיה תעמוד לבנו מנשה להחזיק בידו מלכות בית דוד • ואם תקשה שאין הקב"ה מעניש על העתיד לבא כבר תירצנו למעלה שכדי להגין ולהציל שאני שהקב"ה צופה עתידות :

והנה בהקדמה הזאת נבא אל ביאור פסוק הפרשה של ואלה תולדות יצחק בן אברהם ויראה שהתפארת שנתפאר בה אברהם • והוא כי מעיקרא היה נקרא אברם אב לארם או אב מר בלא בנים במ"ש חז"ל • ואח"כ זכה שנקרא אברהם אב הרם ונשלמו איבריו במנין רמ"ח • כמו כן בנו יצחק זכה להקרא בשם הזה • וזמש"ה ואלה תולדות מוסיף שבח על אברהם ביצחק בנו כי כל הפאר והשבח שנתפאר בו אברהם שזכה לאקרא בשם אברהם שם שלם זכה לפאר הזה יצחק בנו גם כן וגם הוא נקרא בשם אברהם • וזהו כפל הפסוק אברהם הוליד את יצחק ויהיה שיעור הפסוק באופן הזה ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם וירצה שבזמן שנקרא אברהם אברהם בשם מלא אז הוליד את יצחק שגם הוא נקרא בשם אברהם שם מלא • ופירש הפסוק אימתי נתמלא שמו בשם אברהם בזמן ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה . ואם תוסיף מספר מ' שהוא ארבעים על אותיות יצ"חק שהם ר"ח יעלו הכל רמ"ח כמנין אברהם שהוא רמ"ח ואז נקרא יצחק בשם אברהם . הרי נתבאר שהתפארת של הבנים שהוא יצחק הוא אבותם להקרא אברהם בשם אביו האמנם יעקב לא נקרא בשם יצחק להיותו שם גבורה קץ חי במ"ש ז"ל . ועוד ירצה שהפאר שנתפאר אברהם אע"ה בא לסתר פניו כמש"ה באליעזר בא ברוך ה' שחשב שהיה אברהם • וגם מה שנתפאר בזקנה כמש"ה ואברהם זקן וכו' זכה יצחק בנו בכל הפאר הנז' כי קלסתר פניו של יצחק היו דומין לאברהם אביו ולא היו העולם מבחינין בין אברהם ליצחק בנו ולכן אמר ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם שהרואה לאברהם אומר זה יצחק והרואה ליצחק אומר זה אברהם • וזהו מש"ה ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם . והרי נתישב הפסוק של הפרשה גם כן :

והנה אחר שישבנו חצי הפסוק ראוי לנו גם כן ליישב חצי הפסוק הראשון באומר עטרת זקנים בני בנים • ולכן חזר בעל המאמר ואמר הנה קנינו עטרה גדולה שעיטר הקב"ה ליעקב אע"ה שמתחילה היה נקרא בשם יעקב לשון עקב בשפלות וזכה להרים ראש ולהתעטר בשם ישראל לי ראש דכתיב לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל • והנה בעטרה הזאת נתעטרו גם בן השני זקנים והם יצחק ואברהם כי יצחק נקרא שמו ישראל דכתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב • ומאחר שאמר הכתוב את יעקב אומרו בני ישרא' מיותר :

ועוד ראוי לדקדק שינוי שני שמות יעקב וישראל בפסוק אחר • ועוד כי מתחילה היה לו להקדים שם הראשון תחילה ואח"כ שם השני והכי הל"ל ואלה שמות בני יעקב הבאים מצרימה את ישראל ותריץ הוא . האמנם רמז בזה תחילה ואלה שמות בני ישראל ישרא' סבה והוא יצחק הבאים מצרימה את יעקב הוא יעקב ממש . הוא האמנם רמז בזה שיצחק נתעטר גם הוא בשם ישראל בנו ובאומרו את יעקב הוא יעקב ממש • וגם אברהם

נקרא

נקרא ישראל וזה היא מילתא עתיקתא ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה וכפי האמת לא ישבו במצרים של ר"דו שנה בלבד והקב"ה דילג את הקץ במנין ק"ץ שנה שאמנם בהיותם מתחילים למנות הקץ מימות אברהם אע"ה יושלמו למנין ארבע מאות שנה אם כן תש"ה ומושב בני ישראל רומז לאברהם אע"ה שגם הוא נקר' בשם ישראל . אם כן השתא אתי שפיר עטרת של השני זקנים וגם אברהם ויצחק הם בני בנים בערך אברהם : ובערך יצחק בנים בלבד : והוא שנתעטרו בשם ישראל . האמנם ותפארת בנים שהוא יצחק לבה נתפאר בשם אבין להקרא בשם אברהם ויעקב לא נקרא בשם יצחק כמ"ש למעלה להיותו שם גבורה קץ חז' והטעם הוא כי יותר גדול הוא הזכות שמזכים הבנים לאבותם יותר מהזכות שמזכה האב לבן . ולכן זכות האב אינו עומד זולתי לבנן לבד ולא לבן בנו . האמנם זכות הבנים עומדת לאבותם אפילו שיהיו בנים ובני בנים וכו' וגם לקביל נופה עתידות אפילו אחר כמה דורות בתנאי שיהין צדיקים וכמש"ה וירא כי אין איש ויך את המצרי ואמרו חז"ל וירא בנבואה כי אין איש צדיק עתיד ליצא ממנו אפילו לאחר כמה דורות ולכן ויך אותו הא אם היה יוצא ממנו אפילו לאחר כמה דורות לא היה הורג אותו והי' כיכול כזכותו ואפ' לומר שגם זכות האב שבטי' עמד ליצחק אע"ה בשעת העקידה ולכן שייך ביצחק גם כן עטרת זקנים בני בנים שהם השבטי' עוד ירצה ותפאר' בנים אבותם כמו שכתבנו למעלה בהגהה בגליון שנתפאר יצחק בקלסתר פניו של אברהם וכל הרוא' אותו אומ' אברהם הוליד את יצחק ונוסיף לקח טוב להיות נזכר הענין הזה במקו' הזה הוא בעבור שהכל היו אומרים מאבימלך נתעברה שרה ונולד יצחק ויש שהיו מאמינים בזה ויש שלא היו מאמינים . ובשעה שראו שנולד עשו הרשע מיצחק התחילו הכל לדבר תועה ולהאמין שמאבימלך נתעברה שרה לכן כדי לסכר פי דוברי שקר צר הקב"ה קלסתר פניו של אברהם ביצחק והיו כל העולם אומרים באמת אברהם הוליד את יצחק . והשתא אתי שפיר שיעור הפסוק ואלה תולדות ומאורעות של יצחק בן אברהם שהקב"ה צר קלסתר פניו של אברה' ביצחק וכל העולם אומרים יחד באמת ואמונה אברהם הוליד את יצחק ורמזו זה במילת ב"ן אברהם לשון בנין שבנאה גוף יצחק כגוף אברהם דאי לא תימא הכי מילת ואלה קשה טובא על מה מוסיף על בני קטורה או על בני ישמעאל האמנם עם מה שאמרנו אתי שפיר ואלה מוסיף שבח על שבחי יצחק אע"ה בעקידה ובנישואי רבקה ובכל פרטיו ואלה מוסיף שבח להיותו דומה לאביו בכל פרטיו ובכל ענייניו ובחסידותו ועולה על הכל היות קלסתר פניו דומה לו וכל העולם אומרים אברהם הוליד את יצחק :

והנה הכתוב מתמיה מאד איך אחר היות יצחק ע"ה כל כך צדיק כינד ויהי יצחק בן ארבעי' שנה ועבר עשרים שנה בלי זיווג ועוד בקחתו את רבקה בת בתואל הרשע . והארמי . וגם אנשי מקומה רמאים מפדן ארם : וגם אחות לבן הארמי הרשע וכבר ליתדונו חז"ל הרוצה לישא אשה יבדוק באחיה והנה כל הטענות הנו' הם ויהי ונער . והשיב הפסוק עצמו ואמר כי לא היה יכולת בידו לא להוסיף ולא לגרוע ולא לשנות בעבור כי מה' היתה לו לאשה מעת שנעקד על גבי המזבח וכו' ואמרו חז"ל בפסוק ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך ואמרו חז"ל ב"ר רבה וז"ל ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי נתהרהר אברהם הרהר אמר אלו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו מבנות ענר אשכול וממרא שהם צדקניות ובי מה איכפת ליה ביוחסים אמר לו הקב"ה אין אתה צריך כבר נולדה זיווגו של יצחק הנה ילדה מלכה גם היא וכו' ובתואל ילד את רבקה והו תש"ה לו לאשה מעת העקידה ולא זולתה . ולכן ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו ושפך תפילות בעתר להיות כי היא אשתו ובת זוגו וזולתה אין לו ואינו כמו אברהם אביו שלקח את הגר ואת קטורה ואת שרה . האמנם הוא אין לו זולתה זאו ויעתר לו ה' ותהר רבקה לסיבת היותה אשתו של יצחק ואם לאו לא היתה מתעברת וכראות רבקה כי לא עמד לה אלא זכות היותה אשתו ולא זכות עצמה ולכן כשאירע לה מעשה של ויתרוצצו הבנים בקרבה או אמרה אם כן למה זה אנכי והיכן צדקותי וחסידותי ותלך לדרוש את ה' ולשוב בתשובה ויאמר ה' לה על ידי שם אל תצטערי כלל כי אין כך שום דופי האמנם שני גוים בבטנך ושני לאומים ממעיך עצמם יפרדו ולכן הם מריבים יחד ורב יעבור צעיר ולכן אל תשיתי לבך לזאת כלל ואשת חיל את :

עוד ירצה ויהי יצחק בן ארבעים שנה ולא נעלם שכל ויהי הוא לשון צער . שאמנם הויהי הזה יובן עם ויהי אחר המוקדם לזה . והוא ויהי אחר הדברים והאלהים ניסה את אברהם וכו' . ואמרו חז"ל אחר הרהורי דברים היו שם אברהם הרהר ואמר שמחתי ושימחתי את הכל ולא הפרשתי להקב"ה לא פר אחד ולא איל אחד : אמר לו הקב"ה על מנת שנאמר שתקריב את בנך ולא תעכב וכו' מלאכי השרת אמרו אברהם זה שמח ושימח וכו' . ד"א יצחק וישמעאל היו מדיינים זה עם זה זה אומר אני חביב ממך וכו' . אם כן שייך שפיר למימר ויהי אחר הדברים האלה צער גדול נמשך אחר הדברים האלה וכרב דברים לא יחדל פשע והאלהים נסה את אברהם ואמרו חז"ל כמ' הזומר כי כאומרו את אברהם רמז ליצחק ועוד אמרו כי בעבור היות אברהם מדת החסד ונתגבר במדת הדין לשחוט את בנו היה ניסיון אמיתי . ולי הפעוט נלע"ד כי ליצחק לא צריכה למימר בעבור כי הוא אמר כפין הלואי היה נגלה עלי הקב"ה ואומר לי שאחתך אחד מאברי ולא אעכב מיד והאלהים נסה את אברהם ולא את יצחק בעבור שהוא המוסר ועומד : עוד שם במדרש רבה ב"א וז"ל אמר לו ישמעאל אני חביב ממך שנימולתי לשלש עשרה שנה אבל אתה נמולת בקטנך ולא איפשר למחות . אמר לו יצחק כל מה שהלוית להקב"ה שלשה טיפי דם אלא הריני עכשיו בן ל"ז שנה אילו מבקש לי הקב"ה לישחט איני מעכב אמר הקב"ה הר' השעה מיד והאלהים נסה את אברהם אם כן ליצחק לא צריכה למימר : והדבר אצלי כפתור ופרח שישו בני מיצ'י שישו דבר אמת בתורה . נחזור לענייננו כי ברוב דברים נמשך צער גדול ויהי אחר הדברים האלה .

והנה מהדברים האלה נמשך אחריו צער אחר והוא ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם לאמר וכו' . וגם שם אמרו חז"ל ב"ר רבה וז"ל ויהי אחרי הדברים האלה אחר הרהורי דברים שהיו שם מי נתהרהר אברהם הרהר אמר אלו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים עכשיו מה אעשה אשיאנו וכו' . מיד נאמר לו ובתואל ילד את רבקה בת זוגו של יצחק ובאותה שעה שנולדה רבקה נגזר מיתה על שרה והשתא אתי שפיר ויהי אחרי הדברים האלה של אברהם נגזרה גזרת מות על שרה והטעם הוא בעבור כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה . וכן אמרו חז"ל במדרש רבה בפ' חיי שרה וז"ל וזרח השמש ובא השמש א"ר אבא בר כהנא וכו' אין אנו יודעים שורח השמש ובא השמש אלא עד שלא ישקיע הקב"ה שמשו של

צדיק הוא מוריח שמשו של צדיק חבירו יום שמת ר' עקיבא נולד רבינו וקראו עליו וזרח השמש ובא השמש וכו' · עד שלא השקיע הק"בה שמשה של שרה הזריח שמשה של רבקה בתחילה הנה ילדה מלכה גם היא בנים ואח"כ ויהיו חיי שרה מאה שנה עכ"לה . והואיל והמאמר הזה אתא לידן:

ראוי לדקדק בו כמ"ש ר' אבא בר כהנא וכי אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש אלא וכו' .

ובאמת שאין זו קושיא כלל בפסוק בעבור שקהלת ע"ה בתחילת ספרו רצה להבזיל כל עניני העוה"ז כמו שהתחיל פתח דבריו ואמר הבל הבלים אמר קהלת וכו' · ואח"כ אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל תחת השמש מאחר שדור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת . וכמו כן וזרח השמש ובא השמש וכו' · וכפי זה איננו מיותר הפסוק הזה · ובפרט במה שהשלים דבריו ואמר יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא כבר היה לעולמים אשר היה לפנינו . · וכפי זה מ"ש ר' אבא וכי אין אנו יודעים אינה קושיא כלל :

האמנם הנלע"ד לפרש בדברי ר' אבא בר כהנא הוא שדקדק ר' אבא בפסוק שהן אמת שלמה הע"ה כיון להבזיל כל עניני העוה"ז כאמור · האמנם שינה בדבריו סדר הפסוק בבריאת העולם באומרו תחילה וזרח השמש ואח"כ ובא השמש · והפסוק אמר ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד התחיל בערב תחילה ואח"כ בבוקר · אעפ"י שברור ומפורש בפסוק כי האור נבראת תחילה לכל הבריאות וכמש"ה בראשית ברא אלהים וכו' · ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור וכפי זה הוה ליה קרא למימר בסדרו ויהי בוקר ויהי ערב יום אחד · ועם כל זה מנינו שלא רצה הכתוב להתחיל ביום אלא ויהי ערב ויהי בוקר לאשמועינן סדר העולם מכאן ואילך שהיום הולך אחר הלילה לענין יום השבת . . ויום הכפורים · וימים טובים וכיוצא בהם · וכפי זה היה לו לומר הפסוק ובא השמש ואח"כ וזרח השמש וכמו שהוא עצמו אמר תחילה דור הולך ודור בא ולא נקט כסדר העולם דור בא ואח"כ דור הולך · והנה בהיות הפסוק בלתי מסודר בסדר בריאת העולם הכריחנו עוד להקשות כי מעיקרא הוא מיותר וכי אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש אלא מוכרח הוא לעקור הסברא הזאת מלבך שאתה חושב שכונת קהלת היא שבא להבזיל את עניני העוה"ז בלבד · האמנם כונתו היא להבזיל את עניני העוה"ז בפשט הפסוקים ומדשינה מסדר פסוקי הפרש' רצה להשמיענו כמה דרשות בפסוקים האלו וכולם ניתנו להדרש ליודעי חן . ור' אבא בר כהנא ע"ה ביאר הפסוק הזה בלבד והוא שעד שלא ישקיע הק"בה שמשו של צדיק הזה הוא מוריח שמשו של צדיק חבירו ולכן התחיל תחיל' וזרח השמש ואח"כ ובא השמש · מש"כ אם היה אומר ובא השמש ואח"כ וזרח השמש שהייתי אומר שהתחילה משקיע הק"בה שמשו של צדיק אחד ואח"כ מזריח שמשו של צדיק חבירו · והנה מתוך דברי ר' אבא ע"ה נוכל גם כן לדרוש הפסוק המוקדם לזה באומרו דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת · וכפי האמת הל"ל הפסוק דור בא ודור הולך וכו' כמ"ש וזרח השמש ובא השמש כמו שאמרנו למעלה האמנם בא ללמדנו כי כל פסוק מהם לדרשא קא אתי חוץ מפשטו · וכן חז"ל אמרו הדור שהולך הוא הדור שבא עצמו ולכן לא אמר הפסוק דור בא ודור הולך . אם כן כפי זה אשמועינן קהלת ע"ה כי בענין הדור עצמו תחילם דור הולך ואח"כ אותו הדור עצמו חוזר לבא בגלגול להתקן · האמנם בצדיקים ומגיני ארץ אינו כן שאין הק"בה מניח את הדור ריקן בינו וביני כי מי יגין על הדור כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל האמנם תחילה וזרח השמש ואח"כ ובא השמש כדי שלא ישאר הדור ריקם מצדיקים ולהיות כי עדין יכולני לדקדק בדברי ר' אבא וכי העולם חסר מצדיקים אם אחד מת עדין נמצאים בעולם כמה צדיקים אחרים כמותו . . ולכן דקדק בדבריו ואמר צדיק חבירו רוצה לומר כן בילו ממש שנשמתו ונשמתו שתיהם ממקור אחד נחצבו . וכל אחד מהנז' הוא ממלא מקום חבירו ממש . דומיא דרבקה שמילאת חסרונה של שרה ממש דומה כדוגמא כמש"ה האהלה שרה אמו שבל הרואה אותה אומר דומה ממש לשרה אמו ממש היא שהברכה שרתה במעשה ידיה ובעיסתה ובנר שלה ממש · דומה כדומה לשרה ממש · ולכן עד שלא השקיע הק"בה שמשה של שרה המאירה בארץ הזריח שמשה של רבקה · ולהיות כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא . לכן בו בפרק מתה שרה והשתא אתי שפיר מש"ה ויהי אחרי הדברים האלה הראשונים של יצחק עם ישמעאל כאמור למעלה כי מאמצעות אותם הדברים נתגלגל ענין העקידה ומענין העקידה שבא השטן ובישר את שרה במיתת יצחק · וגם מדברי אברהם אע"ה שאמר אלמלא היה נשחט יצחק וכו' עתה אקח לו אשה עכ"פ · הנה מסיבת שני הדברים הנז' נגרר מיתת שרה . · ובסיבת כל האמור אמר הפסוק ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה כי בודאי צער גדול היה להמתין יצחק מלישא אשה עד היותו בן ארבעים שנה האמנם הסיבות היו מרובות אם לסיבת שיעקד יצחק תחילה ומדת הדין שלו תתמתק בעקידה ואם לסיבת שעדין רבקה היתה קטנה שאינה ראויה לביאה ובאותו פרק היתה בת שלש שנים והיתה ראויה לביאה · ואם לסיבת שלא לקרב מיתת אמו כאמור · עד שהק"בה ישר הדבר בעיניו כמו שאמרנו למעלה כי הבוטח בה' חסד יסובבנהו · על כן ראוי גם כן לאדם לשמור משמרת ה' ומצותיו כאשר התחלתי בפתח דבריו ואמרתי משמרתי מצותי חקותי ותורותי ואגב כיונתי לומר שביום המשמרה הזאת ראוי לשתף עמה שלשה דברים כדי שתהיה שלמה בכל פרטיה · במצותי והיא מצות צדקה · וגם בחוקותי והיא מצות התענית שהיא חוקה לכם תמיד . וגם בתורותי והיא התורה שאנו מחדשין פה ואז תהיה משמרת שלמה :

דרוש ב' למשמרת ר"ח כסלו

וירח את ריח בגדיו ויברכהו : ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'

במדרש רבה בפ' תולדות וז"ל · ויאמר יצחק אל בנו מה זה מיהרת למצא בני מיהרת למצא את הברכה בני · אביך נתברך בן שבעים וחמשה שנים . ואתה בן ששים ושלשה שנים · ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני . ר' יוחנן וריש לקיש · חד אמר אם לקורבנך המציא לך הק"בה שנא' וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל נאחז בסבך על אחת כמה וכמה לאוכלך וחד אמר אם לזיווגך המציא לך דכתיב הקרא נא לפני היום · וכתיב וירא והנה גמלים באים למאכלך עא"כו עכ"לה:

ידוע הוא ומוסכם הדבר בפי כל הוגה ספר כי ימי הזקנה נקראים ימים הגוליים · רוצה לומר שהימים ההם והזמן ההוא נקראים בשם ימים טובים · ונקראים

ונקראים בשם ימים רעים הא כדאיתיה · והא כדאיתיה אם ימי הזקנה ההם הם מת"ת או אותם הימים הם ימים טובים בכל פרטיהם · אם בסיבת הת"ת בעל הימים שהוא מוסיף חכמה ודעת ויראת ה' היא אוצרו · וכמו שאמרו חז"ל ת"ת כל זמן שמזקינים דעתם מיתוספת עליהם כמש"ה בישישים חכמה ואורך ימים תבונה · ואם בבחינת הימים בעצמם שכולם מתקבצים ומתאספים ונקרבים לפני הקב"ה בעת פטירת הצדיק כמש"ה ימים יצרו וכו' · וכתיב ויקרבו ימי דוד למות · ובאים לפני הקב"ה לקבל שכרם תשלום מאשר עשה האדם בהם מצות ומעשים טובים וששון ושמחה ישיגו בעת ההיא . ואם ימי הזקנה הם מעמי הארץ הם נקראים ימים הרעים בכל פרטיהם · אם בסיבת הע"ה בעל הימים שדעתו מיטרפתו עליו כמ"ש ז"ל בפסוק מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח והנה איוב ע"ה הרבה לדבר בענין הזה כי הזקני העם הם פאר הדור וכמ"ש למעלה מזה בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ולכן סיים דבריו ואמר בד"א בזקני תורה אבל בזקני ע"ה כל שכן שדעתם מטרפת עליהם ולכן אמר מסיר שפה לנאמנים כלומר למדברים דברי הבאי מלשון נאום ה' לאדוני כי האמנם וטעם זקנים יקח לו זקני תורה ודריש זה מדלא קאמר ולוקח טעם זקנים כמ"ש מסיר שפה לנאמנים ולכן רצונו לומר דארכביה אתרי רכשי מסיר שפה לנאמנים עמי הארץ האמנם וטעם זקנים של תורה יקח מפני שדעתן מיתוספת בהם ולכן לזקני עם הארץ (ודרשי נאמנים מלשון נאום כלומר שמדברים הרבה בלא צורך והקב"ה מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקח הם סבי דבהתא כד"א ויאמר אלינו זקנינו וכו') גם בחינת הימים בעצמן נקראים ימי הרעה ועליהם אמר שלמה הע"ה עד אשר לא יבואו ימי הרעה וכו' . ואמרו חז"ל אלו הם ימי הזקנה . ובודאי שאין הכתוב מדבר בת"ח שאדרבה אז הם ימי הטובה כמו שמבינו שנמשלו ישראל לעוף וכו' מה העוף אינו יכול לפרוח בלא כנפים וכו' כך ישראל אינם יכולים לעשות דבר חוץ מזקניהם כדכתיב קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל ולכן מוכרח הוא שאמר הפסוק עד אשר לא יבואו ימי הרעה על כרחך מוכרח אתה לומר שבזקני ע"ה קרא משתעי האמנם הת"ח כל זמן שמזקינים אדרבה דעתם מיתוספת עליהם כאמור:

והנה בהקדמה הזאת האמיתית קשה לי טובא בפסו' הפרשה האומר ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות וכו':

וראוי לדקדק כי כבר נודע מש"ה אברהם הוליד את יצחק וביארו חז"ל שהיה דומה לאברהם בכל פרטיו · בגוי ובקלסתר פנים · ובצדקות ובחכמה · ועוד עלה במעלה על אביו להיותה עולה תמימה ולכן לא יצא כל ימיו מהארץ לחוצה לארץ . וכפי זה קשה היאך הזקנה נתכנית לאברהם אע"ה לטובה וכמש"ה בפרשה הקודמת ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. וביצחק אע"ה נתכנית לרעה ולצער באמור הפסוק בפתח דבריו ויהי כי זקן יצחק וכל לשון ויהי צער הוא · ואם הצער הוא מאי דסמיך ליה והוא מש"ה ותכהין עיניו מראות אין צורך לומר ויהי בעבור כי הצער הוא מפורסם . אם כן מה צורך להתחיל במלת ויהי · והכי הל"ל ויזקן יצחק ותכהנה עיניו מראות האמנם מלת ויהי היא קשה · אגב נדקדק מלת מראות המיותרת כי באומרו ותכהנה עיניו פשוטו הוא שהוא מראות · אעפ"י שלא נעלם מה שפירשו רז"ל בו : עוד ראוי לדקדק במש"ה ויקרא את עשו בנו הגדול ומה צורך לכתוב בכאן שהוא הגדול . וכבר נודע למעלה בכמה מקומות שהיה גדול · ועוד ראוי לדקדק שפת יתר בפסוק באומרו ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני . ויספיק במ"ש ויקרא את עשו בנו הגדול · ויאמר אליו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי · ועתה שא נא וכו' · ואם נרצה להרחיב הקושיא נרחיב עוד ונאמר שאפילו מש"ה ויאמר הנה נא זקנתי וכו' לא אצטריך למימר כי גלוי הוא · האמנם יתחיל הפסוק מבקשתו · והוא אומרו ועתה שא נא כליך וכו' · עוד ראוי לדקדק אעיקרא דמלתא שנראה שכל כונת יצחק אע"ה לא היתה זולתי למען ברך את עשו בנו . וכפי זה קשה מה צורך לכל ההכנות האלו ויברך אותי מה שירצה בלי שום מעשה כלל · והואיל ואתא לידן ראוי לדקדק כיצד עלה על דעתו של יצחק אע"ה לברך את עשו · ולהניח בלא ברכה ליעקב איש תם · ואם עם כל זה ישר בעיניו המעשה הזה היה לו ליצחק לברך את עשו בזמן שהיה עדין קטן ויותר צדיק והיה מרמה את אביו כיצד מעשרין את התבן · כיצד מעשרין את המלח וכו' ובמקום האומר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו וכו' אז היה לו לברך אותו · ולא במקום הזה : עוד ראוי לדקדק בהמשך הפסוקים שלש פעמים לי לי ושם . וצודה לי ציד · ועשה לי מטעמים · והביאה לי ואוכלה · למה לי . ואגב יתבאר ה"א יתירה של צידה . ואגב יתבאר אומרו בעבור תברכך נפשי מה צורך להזכיר נפשי ויאמר כמו שאמר אח"כ ואברככה לפני ה' לפני מותי . ואגב ניתן טעם לואו העטף של ורבקה שומעת והל"ל קרא ותשמע רבקה וכו' · ואגב נדקדק במ"ש שפת יתר אל עשו בנו ויספיק לומר אל עשו · וכמו כן באומרה אל יעקב בנה וכו' · ותתגדל הקושיא עוד כי מאחר ששניהם הם תאומים ובני אב אחד ואם אחת למה כינה עשו ליצחק ויעקב לרבקה · עוד ראוי לדקדק הלאמור הלאמור המיותרים . באומרו אל בנה לאמר : ואל עשו אחיך לאמר · למה לי : עוד קשה כי רבקה שינתה מדברי יצחק · שיצחק לא הזכיר לפני ה' . אלא בעבור תברכך נפשי . והיא אמרה ואברככה לפני ה' : ואגב ניתן טעם לסדר דברי רבקה באומרה ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך מה היא כונתה · עוד ראוי לדקדק כי טבע הוא כי חמשה חושים יש באדם . והם חוש השמע . וחוש הראות · וחוש הדיבור · וחוש המישוש . ושנים מהם הם חוש המישוש . וחוש הקול . שהוא חוש הדיבור · אם כן למה לא פחד אלא מן המישוש ואמר אולי ימושני אבי וכו' · ולא פחד פן יכיר אותו בקול · וחז"ל אמרו כי אשת הסומא מותרת לבעלה בקול : דנראה מזה דחוש הקול מלתא הוי ואגב יתבאר במה שאמרה רבקה עלי קללתך בני מה היא כונתה . ולא נעלמו דברי המתרגם שאמר עלי אתאמר בנבואה דלא יתון לוטיא עלך · ואגב נדקדק אכין ורקין מיעוטים ומה היא כונתה באמרה אך שמע בקולי ולך קח לי . ואגב יתבארו כמה דקדוקים אחרים בפסוקים:

והנלע"ד לפרש הוא . עם היותי מדקדק דקדוק קטן בפסוק באומרו ותכהן עיניו מראות והל"ל מלראות ולא מראות · ועוד מה שדקדקנו כי מעיקרא מילת מראות היא מיותרת ויספיק לומר ותכהן עיניו ופשוט הוא שהוא מראות · ולכן שני דקדוקים או הם מפתח לכל הדקדוקים שדקדקנו:

והענין הוא שהפסוק עצמו מתמיה ואומר כיצד גברה מדת הדין כל כך על יצחק אע"ה עול' תמימה שלעת זקנתו ותכהן עיניו · ויהיה שיעור הכתוב בתמיה ואומר ויהי צער גדול נהיה כי בעת זקנתו של יצחק

יצחק אע"ה ותכהן עיניו . והשיב הפסוק עצמו שלא תתפלא על זה כלל בעבור שהכהיית עינים הוא בא אליו מסיבת מראות שבשעה שנעקד על גבי המזבח נתן והביט בשכינה שהיתה למעלה ממנו . ומן הדין היה חייב בכהיית עינים תכף כשירד מן המזבח · האמנם בעבור שלא יאמר אברהם אע"ה והלא כבר הבטיחני הק"בה שירד חי בשלום בלי שום מום וכמש"ה אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה שום מום לא יהיה בו ומכל שכן הכהיות עיני' שהוא הסומא הנחשב כמת כנודע · לכן המתין עד ימי הזקנה שהם ימים מוכנים לכהיית עינים . ואז ותכהן עיניו ואיש לא ירגיש שהיה בעון מראות בשכינה · ועכז"מ מכימו שאין האדם נענש על עון קדמון אם לא שחזר להלכד בעון אחר דומה אל עון הקדמון ומצא מין את מינו וניעור וכמש"ה וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם · והנה יצחק אע"ה נלכד בעת העקידה בראות בשכינה · ואח"כ חזר פעם שנית להלכד בעון ראיה אחרת רעה והוא אל מאי דסמיך ליה בקראי דכתיב ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה ואמרו חז"ל שהיו מקטרות לע"ז ולא מיחו בהן לכן סמיך ליה ויהי כי זקן יצחק וכפל תורא חדר סכינא ואז ותכהן עיניו מראות בקטורת של ע"ז שהיו מקטרות נשי עשו בנו . ולכן בה שעתה אמר עת לעשות לה' ולהוכיח את עשו בשביל נשיו. ולומר לו בשלו הרעה הגדולה הזאת של הכהיות עינים להיו' הוא הגדול וזמ"ש את עשו בנו הגדול · ויאמר אליו סוף סוף אתה בני וראוי לך להיות כמוני צדיק · ויאמר אליו הנני מזומן למאמריך לכל אשר תגזור אומר עלי לעשות אעשה . ויאמר הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ולא כעלם ה"ש חז"ל אמר ר' יהושע בן קרחה אם הגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שנים לפניו וחמש שנים לאחריו . ואמר שמא לפרק אמי אני מתבקש וכו' וזמ"ש לא ידעתי יום מותי · ועוד לפי שכהו עיניו נעשה זקן קודם זמנו ולכן לא ידעתי יום מותי וגם לפי פשט הפסוק עצמו נוכל לומר שאמר יצחק אע"ה לעשו הנה כל זמן שאני חי על פני האדמה ודאי זכותי יעמוד לך ואל תדאג מן הפורענות האמנם הנה נא זקנתי והזקנה הוא פרוכתא של המיתה ולכן לא ידעתי יום מותי אימתי הוא כדי להזהירך בתשובה שעה אחת לפחות קודם מיתתי . ולכן לכה נא ואיעצך תכף ומיד הזהר בתשוב' בתחילת כל מעשיך שאין לך דבר עומד בפני התשוב' ולזה רמז לו באומרו ועתה כמו ועתה פן ישלח ידו וכו' · ואח"כ עשה איזו הכנה כדי שאוכל לברך אותך ולכן שא נא כליך והוא הסכין של שחיטה · או תלייך והיא החרב · או וקשתך והיא החץ שחוט היטב השוחטת בהולכה כהלכתה וצא השדה למקום הפקר שלא יהיה מן הגזל וצודה לי לשמי צידה בה"א יתירה רמז לו לחמשה הדברים המפסידים את השחיטה · כמ"ש חז"ל · או ירמוז הה"א יתירה למ"ש חז"ל האב זוכה לבן בחמשה דברים וכו' · כלומר וצודה לי אתה צד ממני אותם החמשה דברים ואח"כ ועשה לי מטעמים וגם בשעת יהיה לי לשמי · ואח"כ בעת הסבאה גם כן יהיה לשמי ואח"כ ואוכלה · והנה כאמנו' כל המעשים (או ירצה דרך דרשה שא נא כליך כלומר הסר הכלי זין מעליך מכל וכל וצא השדה וצודה לי לשמי ביד ה' בכל חמשה חושים שיש לך ותצליח בעבור כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' . ואז תרויח להחזיר לגופך החמשה נשמות שלך שהפסדת אותם עד עתה . ותחזור להרויח אותם · ונרמזו בה"א יתירה של צידה) · והמצות האלו · תחילה מצות התשובה · ואח"כ מצות השחיטה · ואח"כ מצות כיבוד אב · ובפרט בעשית המצוה לשמה בתלתא הויא חזקה או תוכל לקבל שפע אלהי ולא מיבעיא

מצד הגוף אלא אפילו גם מצד הנפש הרוחני תברכך נפש' בטרם אמות והברכה היא שתחזור נפשך לאיתנה הראשון לחזור בכלל אילן הקדושה ותכנס בכלל אבות העולם ובשלשלת היחס שלהם · עוד נוכל לרמוז בעבורו מילת נפשי לרמוז את נפשו החדשה שנתחדשה לו בעת העקידה ומה שלא קרא את יעקב הסיבה היא שיעקב כבר הוא מוכן לקבל כל מה שיתנו לו להיותו איש תם יושב אוהלים . ואמר הכתוב להיות שכתוב למעלה ורבקה אוהבת את יעקב · ולכן סמך הכתוב בואו הצטף ואמר ורבקה הנזכרת בפסוק הקודם היא בעצמה שומעת ברוח הקודש בדבר יצחק אל עשו בנו כל הדברים הנז' · והוא לא כן עשה אלא עבר על כל דברי אביו וילך עשו השדה לצוד ציד ואם לא ימצא מן הפקר להביא הגזל מרשו' חבירו ולא עשה תשובה ולא השחיז הסכין ולא כל אשר צוהו אביו . וקרא אותו בשם בנו לומר לו כי אהבו אהבת האב לבן · וכמו שאמר הפסוק למעלה ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו · ולכן גם היא קיימה של הפסוק האומר ורבקה אוהבת את יעקב · לכן גם היא נתחכמה לצות בכל מה שציוה יצחק לעשו · ולא היה הפרש ביניהם' זולתי כי ציוי יצחק לעשו היה מצד כיבוד אב וציוי רבקה ליעקב היה מצד ציוי כיבוד אם · ובהקדמה הזאת יתבארו כל הפסוקים באומרם · בואו הצטף ורבקה אמרה בציוי כיבוד אם אל יעקב בנה המכונה עליה וגם הוא חייב בכבודה ואמרה לו אמירה שמעה בנבואה ולכן יכולה לומר כאלו היא ממש שמעה · וזהו מש"ה הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר וכפי האמת היא לא שמעה כלום בעבור שיצחק היה מסתיר הדברים ממנה · האמנם מה ששמעה היה ברוח הקודש והגידה ליעקב כאלו היא ממש באזניה שמעה הדברים · ואמר הלאמר מיותר כלומר שלא שינתה מכל אשר שמעה כלל זולתי במה שאמרה ואברכך לפני ה' לפני מותי ויצחק לא הזכיר לפני ה' . ועכז"ה ח"ו לא כיזבה במה שאמרה · עם יסוד חז"ל שאמרו תוסף רוחם יגועון וכו' · וכמו שביארנו בפסוק וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו ופירש רש"י ז"ל שאם לא עכשו אימתי · והענין הוא להיות שהשכינה עומדת שם · אם כן מאחר שאמר יצחק לפני מותי בודאי הנמור שלפני ה' היה הענין · ולכן כנגד מ"ש אביך לאחיך עשו ועתה שא נא כליך · כמו כן אני מצוה אותך ועתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך במצות כיבוד אם . ובפרט במצות התורה שהקדים הפסוק מורא האם קודם האב כמש"ה איש אמו ואביו תיראו ובפרט שאין עליך טרחא דממונא כלל זולתי טרח בעלמא . והוא אומרה לך נא אל הצאן הידועים של אביך המזומנים · וקח לי משם שני גדיי עזים טובים ואמרה לי כמ"ש חז"ל שכתב לה בכתובתה שני גדיי עזים בכל יום אם כן נוטלי הם · ועוד אמרו חז"ל שמה שבחרה גדיי עזים הטעם הוא שדומה טעמם לטעם בשר הצבאים · ועוד אמרו שה יה ליל פסח ולכן היו שנים אחד כנגד הפסח · ואחד כנגד החגיגה . והשתא אתי שפיר מה שאמרה טובים רוצה לומר טובים לך עתה · וטובים לבניך אחריך · וגם אתה לא תיגע כלום כמו שציוה אביך לאחיך ועשה לי מטעמים · אלא אני בעצמי בידי ואעשה אותם מטעמים לאביך כאשר אהב להיות כי אני מכרת שהוא תאב לאכול ויהיו ערבים לפניו יותר ממטעמים אחרים ואתה לא תטרח כלום זולתי בהובאה והולכה · והוא אומרו והבאת לאביך ואכל בעבור אשר יברכך לפני מותו . או ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן לו יהי כדבריך וכל דבריך טובים ונכוחים האמנם אליה וקוץ בה . כי הן עשו אחי איש שעיר ואנכי איש ·

איש חלק אולי ימושני אבי וכו' : ומה שפחד מחוש המישוש · ולא פחד מחוש השמע שהוא הקול · הטעם הוא מפני שבקול איפשר ששני אחים תאומים יהיו דומים בקולם יחד וגם בהראיתם כן . האמנם בחוש המישוש כבר אמר הכתוב ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער וכו' . מה שאין כן ביעקב שהוא חלק לגמרי לכן ח"ו והבאתי עלי קללה מחדש ולא ברכה הנזכרת . ואז ותאמר לו אמו הנה מגד הקללה עלי קללתך בני כי בן כסיל תוגת אמו וכו' ובפרט מ"ש חז"ל עלי אתאמר בנבואה דלא ימטון לווטין עלך · ומגד הברכה עצמה אך שמע בקולי ולך קח לי לשמי ולכבודי כמו שצוה אביך לאחיך עשו ואמר לי לי שלשה פעמים וזכותי תעמוד לך וה' הטוב בעיניו יעשה · וירמוז במה שאמרה אך שמע בקולי כלומר בלאו הבי לא יש לך ברכה עדין ומה אתה מפסיד מכיסך במעשה הזה · וממה שהיית מפחד ממנו שהוא הקללה כבר אמרתי לך עלי קללתך בני וכו' אך מעניין הברכה אינך מפסיד כלום ואני קורא עליך ראוק להפסד וקרוב לשכר · באותה שעה וילך ויקח ויבא לאמו ותעש אמו מטעמים כאשר אהב אביו וגם כל זה כדי שלא לסמוך על הנס לגמרי · לכן ותקח רבקה את בגדי עשו בנה החמודות אשר אתה בבית : וכמ"ש חז"ל שחמד אותם מנמרוד והיה מכבד את אביו בהם וכו' ותלבש את יעקב בנה הקטן · ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו להיות שגם הם יעזרו במצות הואיל והם נעשו המטעמים · ותתן את המטעמים ואת הלחם שהוסיף יעקב להביא מה שלא צוה יצחק לעשו · ויבא אל אביו ויאמר אבי כלשון עצמו שדיבר יצחק עם אברהם אביו בעקידה . דכתיב ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני והוא בלשון כבוד . ואז תמה מאד בראותו מדבר כבוד משלשל זכות אבות ולכן הוסיף ואמר מי אתה בני המדבר בכבוד גדול · ויאמר יעקב אל אביו תשובה היולית כמו שאמרו בספר הזוהר אנכי אנא מאן דאנא · אבל עשו בכורך · ולא שיקר כלום · וגם אמר עשיתי כאשר דברת אלי כלומר אל אחרים ואחרים ספרו לי ולכן לא אמר לי רוצה לומר לי לעצמי אלא אלי והוא אל אחרים בעדי ויהיה שיעור הכתוב עשיתי אני כאשר דברת לאחרים לעשות והגיע אלי הדבר ברוח הקדש · והדבר הזה אצלי מתוקן מאוד · ואמר קום נא שבה . בלשון שאמר מרע"ה להק"בה קומה ה' למנוחתיך וכו' · ואכלה מצידי בעבור תברכני נפשך . ויאמר יצחק אל בנו מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני . והנה קודם שנבאר הפסוק בפשטו כמו שביארנו שאר הפסוקים · נבא אל ביאור המאמר שהצגנו בפתח עינים בפסוק הזה . והוא אומרו ויאמר יצחק אל בני מה זה מיהרת למצא בני מיהרת למצא את הברכה בפי אביך נתברך בן חמשה ושבעים שנה וכו' :

וראוי לבא עד בונת המאמר הזה ולדקדק בו · תחילה מכין לו לבעל המאמר להוציא הפסוק מפשטו האומר מה זה מיהרת למצא הציד מן השדה והנה לא יש זמן רב שיצאת מאצלי וזהו פשוטו של מקרא והוא חידש ודרש מה זה מיהרת למצא את הברכה בני · ואגב ראוי לדקדק היכן נרמז מ"ש ז"ל אביך נתברך בן שבעים שנים · ואתה בן ששים ושלשה שנים · עוד ראוי לדקדק במה שחזרו לומר בתשובת יעקב אע"ה באומרו כי הקרה ה' אלהיך לפני · ונחלקו בפשט הפסוק ר' יוחנן וריש לקיש . חד מנהון אמר · וחד מנהון אמר · מה הוקשה להם בפסוק שיצאו אלו הקלים והחמורים · והשתא דאתינא לקבי ראוי להתישב בדבריהם היטב ותחילה נשא ונתן בדברי הראשון האומר אם לקרבנך המציא לך הק"בה וכו' · למאכלך עאכ"ו והנה הקל וחומר הזה אית ביה פירכא ונוכל להקשות שאני קרבנך שהיה דבר הכרחי בעבור שלא יהיה בנין המזבח שבנה אע"ה ריקני לכן הזמין לו הק"בה איל אחד חליפו . האמנם למאכלו אם יזדמן או לא יזדמן לא יש קפידא בכך · עוד ראוי לבא עד דברי השני ע"ה באומרו אם לזיווגך המציא לך דכתיב הקרה נא לפני היום וכו' · למאכלך עאכ"ו . וגם פה איכא למימר שאני הזיווגים מהמאכל · שהזיווג היה בו תפלת אברהם אע"ה כמש"ה ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וכו' הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם . ולכן תפילתו עשתה פירות והזמין לו הק"בה את רבקה · מש"כ במאכל שאם יזמין מן השדה ציד או לא יזמין אין קפידא בכך כי לא יחסר לחמו של יצחק או מן הבית או מן השדה :

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא · שבעל המאמר ע"ה דקדק בפסוק כמ"ש בלשון הזה מה זה מהרת למצא בני כי מה לו ולצרה הזאת אדרבה היה לו לברכו על כי מהר מעשיו כמו שהוא בעצמו ציוה אותו ואמר לו ועתה שא נא כליך . עוד דקדק מילת זה המיותרת ויספיק לומר מה מהרת למצא בני . עוד דקדק מילת למצא בפסוק כי המציאה איננה תלויה ביד האדם למצא אותה ולכן הל"ל מה זה מהרת לילך בני · או יאמר מה זה מהרת להביא בני וברוכות הרגלים שכך רצו והלכו · האמנם באומרו למצא בני קשה טובא · עוד דקדק מילת בני המיותר' מאחר שכבר אמר הפסוק בתחילתו ויאמר יצחק אל בנו אם כן מילת בני אח"כ היא מיותרת :

ולכן אמר בעל המאמר מדשני קרא דיבוריה בזה הפסוק לדבר בו שפת יותר כאמור שמע מינה לדרש' אחריתי מחודשת קא אתי מלבד פשט פסוק בעצמו ורמז בזה על ענין הברכה . ולכן דרש מה זה מהרת למצא את הברכה בני מאחר שאתה בני היה לך להתברך כמוני ובעת שאני נתברכתי ולא להתקדם שנים עשר שנה יותר ממני הואיל ואתה בני . ואיפשר לומר שענין הברכה נרמזת במילת למצא כמש"ה רודף צדקה וחסד ימצא חיים וכו' · והמציאה הזאת הוא לשון ברכה · עוד ירצה כי לשון מציאה שייכה בדבר שהיה לאדם ואח"כ נאבד ממנו וחזר ונמצא . וכמו כן הברכה הראשונה נתנה הק"בה לאברהם אע"ה כמש"ה והיה ברכה . ואברהם לא רצה לברך את יצחק בנו מפחד שלא יתברך עשו בנו כמ"ש חז"ל עד שהק"בה בעצמו חזר וברך אותו כמש"ה ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וכו' · ויצחק עלה ברעתו למסור את הברכות האלו לעשו לסיבת היותו בנו הגדול ולהחזיר אותו בתשובה ולכן אמר לו מה זה מהרת למצא את הברכ' בני ובאמרו בני המיותר רמז לומר להיותך בני זכית להתבר' כמו שנתברכתי אני האמנ' אתה קידמתני ומהרת למצא את הברכה שנים עשר שנים קודם ממני שאני נתברכתי בן שבעים וחמשה שנים שכן אברהם אע"ה מת בן קע"ה שנים · ויצחק נולד כשהיה אברהם בן ק' שנה · וכתיב ויהיה אחרי מות אברהם באותו הפרק ויברך אלהים את יצחק בנו הרי שיצחק נתברך בן ע"ה שנה · ואתה בן ס"ג שנה · והשנים עשר שנים הנזכרים נרמז במילת זה מורה באצבע ובמנין זה שהוא שנים עשר . ואחר שכתבתי מילת זה הכו' שהיא שנים עשר מצאתי למורי חמי כר"ו שקדמני בו וכתבו בספרו וזכיתי לדעתו . ואז השיבו יעקב אע"ה כפי שיטתו ואמר לו כי הקרה ה' אלהיך לפני כלומר ה' אלהיך שבירך אותך אחרי מות אביך הוא

הקרה

הקרה לפני היום בחיים חייתך דבר מקרה שלא בדרך טבע וכפי הפשט הפסוק שמדבר במאכל אמר לו כי זכותך עמד' לי למצא כל מה ששאלת לי:

והנה ר' יוחנן וריש לקיש ע"ה תרויהון לא ישר בעיניהם שיעור הפסוק הזה. בכמה דקדוקים שנדקדק בפסוק תחילת הכל בשנותו את טעמו ואמר כי הקרה לשון מקרה והיה לו לומר כי הזמין ולא כי הקרה כי לשון מקרה לא שייך אלא בדבר שהוא חוץ לטבע ופנים ביוכל נקרא המקרה הזה. והנה ענין הציד לעשו לא היה במקרה בעבור כי מלאכתו תמידית היתה כמש"ה כי ציד בפיו ותרגם המתרגם הרי מצידייה הוה אכיל. ולכן הל"ל כי הזמין ה' אלהיך לפני. ועוד דקדק מה צורך אל שני שמות ה' אלהיך ובחד מיניהו סגי. עוד קשה טובא עם מ"ש חז"ל במדרש אחר המאמר הזה וז"ל במדרש רבה כי הקרה ה' אלהיך לפני ר' יוחנן אמר לעורבא דאיתי נורא על קיניה. בשעה שאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני. אמר יצחק יודע אני שאין עשו מזכיר שמו של הק"בה וזה מזכיר אין זה עשו אלא יעקב וכו' עכל"ה והקושיא שלא היה לו להזכיר שם שמים כלל:

וקשה לי טובא בדברי חז"ל שאדרבה היא הנותנת אות אמת שהוא עשו ולא יעקב הואיל והוציא את עצמו מן הכלל ואמר ה' אלהיך. והל"ל ה' אלוהי או לפחות ה' אלהינו. האמנם באומרו אלהיך גלי דעתיה שח"ו אינו מאמין בו ונתאמת באמת שהוא עשו:

והנלע"ד ליישב בדברי חז"ל הוא שמ"ש חז"ל לעורבא וכו' לא דקדקו בשינוי אלהי או אלהינו או אלהיך. האמנם ר' יוחנן עצמו חזר ודקדק שאעיקרא דמילתא היותו מזכיר שמו של הק"בה לא היה מורגל בכך עשו. אלא בודאי הגמור הוא יעקב והשתא דאתית להכי שודאי הוא יעקב עתה ראוי לחזור ולעורר הקושיא שהיה לו לומר כי הקרה ה' אלהי. או אלהינו: ולא אלהיך או יספיק לומר סתם כי הקרה ה' ולא אלהי או אלהיך ואמאי הוציא יעקב עצמו מן הכלל. השתא ומה אם בעבור שאמר אנכי עשו בכורך אמרו חז"ל שלא טוב עשה: ולכן אמרו בס' הזוהר אנכי פסיק טעמא אנא מאן דאנא אבל עשו בכורך ומכל שכן דלא יאות לו לומר כי הקרה ה' אלהיך לפני:

ולכן כדי ליישב כל אלו הדקדוקים נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש ליישב הפסוק כל אחד כפי סברתו: חד מנהון אמר אם לקרבנך המציא לך הק"בה שנאמר וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל למאכלך עאכ"ו:

וירצה אם לקרבנך שהוא יותר קל ממאכלך בכמה אפי. אם בסיבת שהקרבן הוא חוץ לגופך ומאכלך הוא לתוך גופך ממש. ואם בסיבת שמאכלך הוא חיוב תמידי להקב"ה כמש"ה פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון: והקרבן לא יש בו חיוב תמידי להק"בה ועכז"ה מצינו שלקרבנך כלומר החליפין שלך. המציא לך הק"בה שלא בדרך טבע. מכל שכן למאכלך שהוא חמור מכמה אפי כאמור: והשתא אתי שפיר מ"ש המציא לך כלומר לשון מציא' והשתא דאתינא להכי ראוי לידע למה קרא אותו בלשון מציאה האמנם הענין יובן שיש להקשות לאברה' אע"ה כיצד גמר בדעתו לעשו' גזולתו בגזל כמש"ה וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחד וכו'. ושמא האיל הזה היה לו בעלים. ותחילת הכל היה לו לילך אצל בעליו ויקנהו ממנו ואח"כ יקריב אותו ובפרט בדבר שהוא פדיון נפש על בנו. והנה דוד הע"ה עם היות שארונה היבוסי נתן לו הכל בחינם לא רצה להקריב לאלהיו עולות חינם. ועוד קשה למה לא קנוה אברהם אע"ה בפודין מדבריו של שטן כמ"ש חז"ל על פסוק ויהי אחרי הדברים האלה וכו'. ואמרו חז"ל אחרי דבריו של שטן שקטרג ואמר מכל הסעודה שעשה אברהם לא היה לו להקריב פר אחד או איל אחד וכו'. כמנא שמעשה העקידה לא נתגלגל אלא מתוך דבריו של שטן וקטרוגו בעבור שמנע עצמו מלהקריב פר אחד או איל אחד להק"בה וכפי זה כיצד הקריב האיל הזה לפני הק"בה לפדיון בנו מן הגזל או מן ההפקר ולמה לא קנה אותו בדמים יקרים ולא בחנם. האמנם התשובה היא מש"ה וירא והנה איל וכו' מהו וירא שלא ברוח הקדש ועוד מהו וישא אברה' את עיניו וכו' שלא כמד"א ופן תשא עיניך השמימה וכו' ואו' כמראות השמים והכוכבים שראה שהק"בה הזמינו שם במתכוון מערב שבת בין השמשות של בריאת העולם ולכן הקריבו תחת בנו. אם כן עתה אתי שפיר מ"ש בעל המאמר אם לקרבנך שהיה מן הראוי שיקנה אותו אברהם אע"ה בדמים יקרים ובכסף מלא הזמין הק"בה מערב שבת בין השמשות למאכלך לאו מכל שכן שהק"בה יכול להאכילך מה שיהיה. ולאו מכל שכן שהזמינו לפניך:

והנה לדברי החכם הזה אתי שפיר קרא דכתיב כי הקרה ה' אלהיך לפני וסרס המקרא ואמור כי הקרה לפני ה' אלהיך ויר"ה כי הקרה עתה לפני בעת הזאת מאכלך ה' שנקרא אלהיך שיחד שמו עליך בהיותך עדין חי על פני האדמה מה שלא יחד שמו על שום צדיק חי כמ"ש חז"ל שלסיבת שני טעמים יחד הק"בה שמו עליו. הטעם האחד הוא שיצתה נשמתו בעת העקידה ונחשב כמת ואח"כ חי חיים חדשים ולכן יחד הק"בה שמו עליו בחיים חייתו. והטעם השני שכהו עיניו וא"ו נחשב כמת ולכן יחד הק"בה שמו עליו בחייו. ולכן אמר ה' אלהיך שייחד שמו עליך בחייך ולכן לא אמר ה' אלהי. והדבר אצלי מתיקן והאמת יורה דרכו. וחד אמר אם לזיווגך המציא לך דכתיב הקרה נא לפני היום וכו' למאכלך עא"כו:

וירצה אם לזיווגך שהוא קשה מאד לזווגן כמש"ה אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות ואמרו חז"ל קשים זוגים לפני הק"בה כקריעת ים סוף וצריך מתון מתון בדבר וכמ"ש חז"ל שלשה שאלו שלא כהוגן וכו' ועכז"ה בשביל זכותך נעשה הדבר במקרה בפתע פתאום: והשיבו כהוגן למאכלך שהוא צורך חיי שעה עאכ"ו שהק"בה הזמינם לפני במקרה:

והשתא אתי שפיר מאי דאמר קרא בלשון כי הקר' ולא כי הזמין או לשון אחר. משום דגמיר גזרה שוה הקרה הקרה. נאמר להלן בזווג הקרה נא לפני היום. ונאמר כאן כי הקרה ה' אלהיך לפני מה להלן במקרה אף כאן במקרה: ועוד דרשינן ה' אלהיך רוצה לומר שיחד שמו עליך: כמ"ש חז"ל איש ואשה זכו שם זה ביניהם יו"ד באיש. וה"א באשה ולכן אמר אלהיך ולא אלהי להיות שיעקב עדין לא נשא אשה ולא יחד הק"בה שמו עליו ולכן לא אמר אלהי או אלהינו אלא אלהיך שכבר השרה שכינתו עליך: ועוד דרשינן גזרה שוה לפני לפני. נאמר בזיווג הקרה נא לפני היום. ונאמר כאן הקרה ה' אלהיך לפני כלומר אותו ה' שנקרא שמו אלהיך באמצעות שם. זה הנרמז בכם בעת הזיווג הוא אשר הקרה לפני היום במאכלך והרי נתבאר הפסוק כפי שיטת בעל המאמר ז"ל. וכפי פש' הפסוק בעצמו ורצה ויאמר הן אמת כי כפי טבע העולם מהרתי לבא האמנם זכותך גרם כי הקרה בו נעשה הדבר במקרה בפתע פתאום:

וברך רמז אתי שפיר שרמז לו שהוא יונק משני הצדדים מצד ימין ומצד שמאל. וכנגד צד ימין אמר ה' בשם ההויה מצד אברהם. וכנגד צד שמאל אמר אלהיך מדת הדין מצד יצחק. ושניהם נתחברו יחד לפני ועזרו אותי ולכן אמר אלהיך ולא אלהי או אלהינו. והנה אם לא היה מדבר יעקב בדברים האלה בדרך רמזים ובדרך נגיעות ובדרך כבוד. לא היה יצחק מעלה בדעתו שהוא היה יעקב כי מי גילה לו. האמנם בשמוע יצחק הדברים הנז' תכף ומיד חשש לאמת ואמר לו לבודקו גשה נא ואמשך בני האתה זה בני עשו אם לא. ולא אמר אם יעקב להיות כי לא עלה בדעתו שהוא יעקב כי מי גילה לו הואיל ולא היה שם בתחילת השליחות. האמנם יוכל להיות שהוא איש אחר נמצא שם ועשה בערמה כדי למצא את הברכות ולכן אמר אם לא. ומה שבדק במישוש ולא בקול כבר ביארנו למעלה להיות שבני אחים. תאומים דומים בקול. או שמא ישנה קולו. האמנם במישוש שהוא חוש הטבעי גופני הוא בדיקה יפה. ולכן אמר הכתוב ויגש יעקב אל יצחק אביו וימשהו ויאמר הקל קול יעקב ואין אני חושש זולתי לעיקר והוא והידים ידי עשו. ולכן הכירו וכו' ויברכהו. ועם כל זה חזר ואמר לו אתה מעיד בעצמך שאתה זה בני עשו שאני רוצה לברך אותו והנה מגמתי איננה לאיש אחר אלא לעשו ואפילו אם אברך אותו. האחר שאינו עשו אין כוונתי אלא לעשו ויאמר אני. אז ויאמר הגישה לי ואוכלה אחר שכבר נתקררה דעתי ונתאמת הדבר בעיני היטב ויגש לו ויאכל וכו' ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. וכפי האמת הל"ל הפסוק ויאמר מריח ריח בני כריח שדה ולא יאמר ראה בעבור כי הריח איננו ניכר בראיה. ועוד נדקדק שהל"ל ראה ריח בגדי בני וכו' כמו שהתחיל ואמר וירח את ריח בגדיו וכו'. ועוד נדקדק כי מילת ויברכהו איננה במקומה והכי הל"ל וירח את ריח בגדיו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ויברכהו ויתן לך האלהים מטל השמים וכו'. ועוד נדקדק שהיה לו לומר מריח שדה אשר ברכו ה' ולא כריח שדה וכו'. ואגב ניתן טעם לוא"ו היתירה של ויתן לך האלהים מטל השמים וכו':

והנלע"ד לבאר הוא כי הנה הפסוק הזה לא יתבאר היטב אלא בדרך רמז. והנה נודע שיש באדם חמשה חושים. והם חו"ש השמיעה וחו"ש הראיה. וחו"ש הריח. וחו"ש הדיבור. וח"וש המישוש. והנה כונת יצחק אע"ה היתה לברך את בנו בכל החמשה חושים הנז' ואז תהיה ברכה שלמה וחמשה חושים הנז' נרמזו בה"ה של ברכה. והנה בהיות מדבר יצחק עם יעקב הרי נתעורר חו"ש הדיבור. וכשמעו דברי בנו הרי נתעורר חו"ש השמע. וכשהגיש אליו וימשהו הרי נתעורר חו"ש המישוש. ובהיותו מריח את ריח בגדיו הרי נתעורר חוש הרי"ח. ולא חסר זולתי חוש הראיות. שלא היה רואה לכן אמר ראה ריח בני כב יכול בראיה ממש קירב הדבר ואמר עתה מחדש ראה ריח בני כריח אותם השדה של תפוחין קדישין אשר ברכו ה' לאותם השדה עצמה. ואחר שהזכיר לשם התואר אמר בוא"ו העטף ויתן לך האלהים גם כן מבטנא דגבורה כדי להעטירו מחסדים וגבורות כמו שהוא עצמו אמר למעלה כי הקרה ה' אלהיך לפני ועוד כי בשם אלהים יש חמש אותיות כנגד החמשה חושים הנזכרים:

עוד ירצה בדרך רמז עם המושג שהצעתי בפתח עיני' ואמרתי וירח את ריח בגדיו ויברכהו. ירצה הריח כי עתידים לצאת ממנו בנים בוגדים הנרמזים במילת בגדיו ועכ"ז ויברכהו ויאמר ראה ריח בני ממש ולא ריח הבנים שעתידים לצאת ממנו אח"כ. ואעפ"י שאין בהם אילנות עושים פירות אלא הם דומים כריח שדה אשר ברכו ה' לאחד יספיק. וכמו כן אמרתי בנושא שלי שאני מריח בריח הבוגדים אשר ביכותינו ואני מריח את ריח פיהם הרעה שנעשה מאמצעות התענית אשר בפיהם והתפילות שהם אומרים ואמרתי שהוא כדאי לכפר על כמה חטאות והק"בה יקבל הריח הזה בריח קנמון וכל ראשי בשמים היוצאים משדה אשר ברכו ה' בג"ע:

ואחר אשר ביארנו הפסוקים בדרך פשט אוסיף שנית ידי בקיצור נמרץ בדרך רמז עם דרך ס' הזוהר וירצה באומרו ויהי כי זקן יצחק וכו'. ללמד שכל זמן שיצחק היה בימי בחרותו עדיין היה נמשך אחר חסדי אבין האמנם ויהי כי זקן יצחק כי נתגברה בו מדתו מדת הגבורה הקשה סומקא יתיר ולכן ותכהין עיניו מראות ולכן ויקרא את עשו בנו הגדול דאתי מסטריה ממש ויאמר אליו בני ממש ויאמר אליו הנני. ויאמר אליו הנה אני מוצא את עצמי חלוש מאד הנה ידע אם הוא מפני הזקנה אשר זקנתי ולא ידעתי אם הוא בעבור זה. או בעבור שנתקרב יום מותי. ולכן אתה הוא הממלא את מקומי קום ושוב אל ה' אלהיך בתשובה הרמוזה במילת ועתה כמו שביארנו למעלה. ושא נא כליך וכו' כלומר השלך כל כלי הזין אשר לך מעליך וצא השדה לחקל תפוחין קדישין לבית המדרש או לבתי כנסיות וצודה לי צידה ציד ה' רמז לו לחמשה תפילות שיש ביום הכפורים או בכל יום תענית ציבור הדומה לו"ה. עוד רמז לו שישוב בתשובה מאשר חטא על הנפש של זקנו אברהם אע"ה כמ"ש חז"ל שחסרו משנותיו של אע"ה חמשה שנים כדי שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה וכמו שפירשו חז"ל על פסוק כי טוב חסדך מחיים. ולכן עשה תיקון וצודה לי אותם החמש שנים הנרמזים בה"א יתירה של ציד ה': ועשה לי מטעמים מכל התורה שתחדש בבית המדרש בסוד ברא מזכי אבא והביאה לי ואוכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. ואמר הכתוב ורבקה שומעת בסוד אימא עילאה שיצחק רוצה לעורר לסטרא דגבורה. לכן דיברה עם יעקב בנה הוא ברא קדישא תפארת ישראל ותעורר אותו כדי שהוא יקבל את הברכות ולא יקבל אותם עשו אחיו. ואמרה לו מה שציוה אביך לאחיך לעשות יעשו ביום הכפורי' לך נא ולך יאה יותר מתמו נגעתה בני שמע בקולי וכו' לך נא אל הצאן שהם ישראל וקח לי משם שני גדיי עזים טובים. בסוד שני שעירי יום הכפורים טובי לך ולבניך והבאת לאביך וכו'. ויאמר יעקב אל רבקה אמו הן עשו אחי איש שעיר מלא מעונות. ואנכי איש חלק מעונות אולי ימושני אבי וכו'. ותאמר לו אמו איכך מפחד מזה בעבור כי עלי קללתך בני ואני היא המכפרת בסוד כי בעצם היום הזה יכפר עליכם וכו' אך שמע בקולי וכו'. וכן עשה ובבואו אמר לו אביו מה זו מהרת למצא את התשובה בני ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני והיא פתחה לי פתח של תשובה בסוד ישראל עד ה' אלהיך אז וירח את ריח בגדיו והם הבגדים הצואים אשר היו עליו כל השנה והיום מתחננים בחמש תפילות. ומתענים חמש עינוים והרויח אותה הה"א של צידה ואז לעת ערב ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה':

דרוש א' למשמרת ר"ח טבת

זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא

במדרש ילקוט מנביאים שפטים סימן מ"ד ז"ל · ותכסהו בשמיכה · שלשה הם שפלטו מן העבירה ושתף הק"בה שמו בשמן ואלו הם · יעל · ויוסף · ופלטי · יוסף מנין · עדות ביהוסף שמו · מהו ביהוסף שמו · יה מעיד שלא נגע באשת פוטיפר · יעל מנין · ותכסהו בשמיכה · מהו בשמיכה רבנן דהכא אומרין מסודרא · ורבנין דתמן אמורין במשיכלא · ארשב"ל חזרנו על כל המקרא כלה ולא מצאנו דבר ששמו שמיכה · ומהו שמיכה שמי כה · שמי מעיד עליה שלא נגע בה אותו רשע · פלטי מנין כתוב אחד אומר ושאול נתן בתו לפלטי בן ליש · וכתוב אחד אומר לפלטיאל מאן נסב פלטי וכי יהיב פלטיאל · אא"ל מעיד עליו שלא נגע במיכל עכל"ה :

יסוד התורה ויריעת האמונה האמתית והודאית הוא שצריך שידע האדם שההבטחה בה' הוא יסוד אל היות האדם ירא את ה' ויאמין בנביאיו · בהיות כי דבר ה' אמת ולא ישוב ממה שדיבר לעשות טובה לבני אדם יאמינו בה' ויבטחו בו והבוטח בה' חסד יסובבנהו ואיפשר לומר כי לאקדמה הזאת כיון דוד הע"ה במזמור י"ג באומרו למנצח מזמור לדוד · עד אנה ה' תשכחני נצח · עד אנה תסתיר את פניך ממני · עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם · עד אנה ירום אויבי עלי · הביטה עננו ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות · פן יאמר אויבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט · ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי · יהיה רבון דוד הע"ה לומר לפני הק"בה עם מאי דסמיך ליה בסוף המזמור הקודם אליו והוא אומרו סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם · ויהיה שיעור הכתוב סביב לצדיקים רשעים יתהלכון לעשות עמהם רעה · ומתוך כך משתנים פני הצדיקים כברום כמ"ש ז"ל · והענין הזה הוא זולות וזלזולי גדול לצדיקים הנקראים בני אדם · ולכן סמיך ליה למנצח מזמור לדוד עד אנה ה' תשכחני נצח וכו' · ירצה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שרבים קמים עלי להלחם בי · ואני איני מפחד מהם להיות כי כך בטחתי אל אבושה לעולם והאמונה הזאת תקועה בלבי · האמנם נפקא מינה לבני ובני כי לא אוכל להם · וזמ"ש עד אנה ה' תשכחני נצח ואם לא היתה השכחה אלא לקט ושכחה לזמן מועט לא הייתי מקפיד · האמנם להיותה נצח לא אוכל להם · ואם תאמר הנה עונותיך גרמו זה וחטאתיך הטו אלה למסור אותך ביד אויביך · עד אנה תסתיר את פניך ממני וכי הלעולמים יזנח ה' · האפס לנצח חסדו · ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג בפעם אחת אעבור כי לא אוכל שאת ואל אראה ברעתי וזהו מ"ש עד אנה אשית עצות בנפשי לברר לי מיתה יפה יגון בלבבי יומם · להנצל מהם להיות כי ארכו לי הימים ימים של צער · ועד אנה ירום אויבי עלי · והביטה עננו ה' אלהי א"ו פן תבא תקלה מתחת ידי וא"ו אהרוג את עצמי והאירה עיני פן אישן המות ואם לא תעשה בגיני לפחות עשה פן יאמר אויבי יכלתיו והוצאתי אותו מן העולם וצרי יגילו כי אמוט וארד לגהינם בחיים ובמות · ואח"כ ואני בחסדך בטחתי וחזרתי בעצמי ודברתי על לבי וניחמתי אותו באומרי אליו כי אל חנון ורחום ה' וניחם על הרעה רב חסד מטה כלפי חסד ויגל לבי בישועתך · ואוכל לשיר שירה הגומל לחייבים טובות ולא כחטאי עשה ולא כעונותי גמל עלי ולכן אשירה לה' כי גמל עלי · כלומר אשירה לה' שנתן לי יסורין בעה"ז כדי לנקות אותי בעה"ב וז"מש כי גמל עלי חסד גדול להפרע ממני בעה"ז · וכל זה הוא דרך כולל במזמור הוא וכמו שביארנו בפסוק ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו מדי יום ביומו :

עוד איפשר לומר שרמז דוד הע"ה במזמור זה ארבע פעמים עד אנה וכו' · לרמוז על הארבעה חלוקי כפרה שהזכירו חז"ל בגמרא ולכן רמז דוד הע"ה ואמר הנה חזרתי בתשובה בכל הארבעה חלוקי כפרה ואחרי עשותי זאת עד אנה תשכחני וכו' · והביטה עננו ה' אלהי וכו' · ויהיו כסדרן ממטה למעלה כסדר הפסוקים ואמר תחילה עד אנה ה' תשכחני נצח במה שעברתי על מצ' עשה · ועד אנה תסתיר את פניך ממני ממה שעברתי על מצות לא תעשה · ועד אנה אשית עצות בנפשי וכו' ממה שעברתי על כרתות ומיתות ב"ד · ועד אנה ירום אויבי עלי במה שעברתי על חילול השם בענין בת שבע ולזה הביטה עננו ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות כמ"ש במקום אחר כמעט שכנה דומה נפשי וכו' פן יאמר אויבי יכלתיו צרי יגילו כי אמוט והם דואג ואחיתופל · ואני בחסדך בטחתי וכו' :

עוד אפשר לומר שדוד הע"ה כלל במזמור הזה גם לכן לארבע גליות שעתידים ישראל לגלות בבב"ל · ומד"י · ויון · ואדום · וכנגדם הזכיר בפסוקים ארבע פעמים עד אנה עד אנה וכו' · והנה כנגד גלות בבל שהיה לו זמן וקץ שבעים שנה אמר עד אנה ה' תשכחני נצח מאחר שכבר הגיע הקץ שקצבת · ואמר עד אנה תסתיר את פניך ממני כנגד גלות מדי ופרס דכתיב ביה ואנכי הסתר אסתיר את פני בעת ההיא ואמרו חז"ל מנין לאסתר בתורה דכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני בעת ההיא ואמר עוד עד אנה אשית עצות בנפשי יגון בלבבי יומם כנגד גלות יון שהיו אומרים להם כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל וביטלו אותם שבת חדש ומילה וזהו היגון בלבבי יומם ואין יגון כיגון לעבור על הדת · ואמר עד אנה ירום אויבי עלי כנגד גלות אדום שהוא האויב העיקרי ולכן בגלות האחרון הארוך המר והנמהר אמר הביטה עננו ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות של סמאל שרו של אדום שהוא שר המות פן יאמר איבי האמתי והוא סמאל יכלתיו כמ"ש חז"ל במ' רבה פ' וזאת הברכה בפסוק אל תשמחי איבתי לי שנדרש על סמאל שהיה שמח במיתת של מרע"ה · ואז כל צר צרי יגילו כי אמוט · ואעפ"י שבפי האמת אין אני צריך להתפלל על הגאולה הזאת כלל לשתי סיבות · הסיבה הראשונה היא כי ואני בחסדך בטחתי במה שהבטחנו בכמה מקומות ובפרט על יד אבינו אברהם הזקן שרמזת לו השעבור מלכיות כמו שנאמר ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו וכו' · ואמרו חז"ל אימה זו בבל · חשיכה זו מדי גדולה זו יון נופלת עליו זו אדום · וכמו כן אמרו חז"ל שהראה הק"בה ליעקב אע"ה שרה של בבל עולה ויורד וכן שרה של מדי · וכן שרה של יון וכן שרה של אדום · האמנם לשרה של אדום לא ראה אותו יורד · אז פחד וכו'. אמר לו הק"בה אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאום ה' · אם כן שייך שפיר לומר ואני מעניין המגיע לי לגלותי בחסדך בטחתי · כי עתיד אתה להוציא אותנו מן הגליות האלו · הסיבה השניה היא כי יגל לבי בישועתך והענין הוא שאעפ"י שאנו מצפים הישועה לישראל

עכ"ז

עכ"ז כפי האמת עיקר הישועה היא להקב"ה עצמו. כמ"ש ז"ל כב יכול שכינה בגלות ולכן יגל לבי בשועתיך ואגב מושע אנחנו · וקרוב לזה דרשו חז"ל בפסוק ויושע ה' ביום ההוא את ישראל קרי ביה ויושע כב יכול. ולכן ואני בחסדך בטחתי הרי סיבה אחת שהוא בהכרח ישועתי · וגם סיבה שנית כי יגל לבי בישועתיך ממש ואגבה אושע אני. האמנם החיוב המוטל עלי הוא שלא אשיר כפוי טובה אלא אשירה לה' וסדר השירה תהיה כי גמל כלומר שהשירה תהיה לומר כי עיקר הישועה לא היתה להקב"ה אלא לי וזמ"ש כי גמל עלי. וקרוב לזה ביארתי במקום אחר בפסוק לה' הישועה על עמך ברכתיך סלה · כלומר האמת הוא שלה' היא הישועה · האמתית. כב יכול האמנם מה שהוא מכנה אותה בשם ישועת ישראל הוא ברכה אחת שמברך את ישראל וזמ"ש על עמך ברכתך סלה. ופשט הפסוק בעצמו ירצה לומר כי ישראל אין להם כח להלחם עם האומות כלל אלא לה' הישועה היא. האמנם החיוב המוטל על עמך הוא ברכתך סלה לברך את שמך בברכות והודאות ושירה חדשה ישבחו גאולים. כמ"ש אשירה לה' כי גמל עלי כלומר בזמן שגמל עלי. חזרנו להקדמתינו שהביטחון הוא יסוד היראה ולכן יוסף הצדיק ע"ה אעפי שראה עצמו בכמה מיני נער כמו שנרמז במילת פסו"ס פוטיפר. סוחרים · ישמעאלים. מדנים · עכ"ז לא הסיר הביטחון מנגד עיניו. ובעבור זה יראת אלהים נשארה תקועה בלבו · וכן ההקדמה הזאת נרמזת בדברי חז"ל במדרש רבה בפ' מקץ וז"ל. אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף · ולא פנה אל רהבים על ידי שאמר לשר המשקי' זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים עכ"לה · והאמת שמאמר הזה הוא קטן בכמות · האמנם הוא רב באיכות:

והאני לדקדק בו · דקשייא תיביה ובית שבתחלה אמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף שבטח בה' · ואח"ך חזר ואמר ולא פנה אל רהבים על ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים · הרי חזרו בהם נמה שאמרו תחלה שיוסף בטח בהקב"ה בהיות אומר לשר המשקים כי אם זכרתני והזכרתני · ועוד קשו קראי אהדדי שהכתוב מעיד שפנה אל רהבים באומרו אליו כי אם זכרתני והזכרתני. והפסוק האחר מעיד ואומר ולא פנה אל רהבים ושטי כזב;

ובאמת אני אשר חילי הייתי מניח המאמר כך אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזב זה יוסף. ועל ידי שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים · ויהיה שיעור המאמר אשרי הגבר וכו' זה יוסף שכל ימיו שם ה' מבטחו בכל עניניו · ולהיות כי בפעם אחת טעה ואמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים. והוה אתי שפיר · האמנם לא יש יכולת בידנו להגיה ח"ו:

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא. כי הנה בעל המאמר הזה דקדק בפסוק ויהי מקץ שנתים ימים וכו'. מילת ויהי ונודע מ"ש חז"ל כי כל לשון ויהי הוא לשון צרה · וקשה טובא כי במקום הזה לא תיכציא דברה לא שכיחא אלא אדרבה שמחה גדולה שכיחא שמאמבעות החלומות השו באה הישועה ליוסף הצדיק ע"ה יצא מבית האסורין ואדרבה עלה לגדולה אם כן כפי זה מילת ויהי היא משוללת ההבנה:

ולכן כדי ליישב מילת ויהי הביא פסוק אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו · והנה הפסוק הזה מיישב פסוק ויהי מקץ. באומרו שיוסף הצדיק כל ימיו היה צדיק

ונאמר בו אשרי הגבר שנתגבר על יצרו כמה פעמים אם בשעה שמכרו אותו אחיו והורידוהו למצרים שכבר היה יכול לכתוב כתב אחד להודיע המעשה לאביו · ואביו היה פודה אותו בכל ממון שבעולם איברא שנופל לומר שלא שלא כתב לאביו כדי שלא לעבור על חרם השבטים האמנם אח"כ היה לו לכתוב כתב אחד ליצחק זקנו או לראובן שהציל אותו והיה פודה בכל ממון שבעולם ועכ"ז לא רצה לבטוח על שום נברא אלא בטח בה' ושם ה' מבטחו ואם בשעה שעמד בבית האסורין עשר שנים והיה יכול להודיע הענין לאדונו ממשות הדברי' מעשה שהיה כך היה או להודיע למלך תוכן הדברים ולא רצה בעבור שלא לסמוך על בן אדם כמוהו אלא נתגבר על יצרו בפרט בענין אדונתו שנמתחה הקשת וחזרה. ושם ה' מבטחו ולא שם בשר מבטחו ולא פנה אל רהבים והם המצריים בכל אותם העשר שנים שהיה בבית האסורין. לשני סיבות הסיבה האחת היא אשר שם ה' מבטחו · והסיבה השנית באומרו סברת חז"ל שאמרו אין מיתה בלא חטא ולא יסורין בלי עון · ולא נעלם ממנו מה שחטא בשני מיני עשר · שהוציא דיבה על עשר אחיו · וגם שיכלו עשר טיפות ורע מבין אצבעותיו כמש"ה ויפוזו זרועי ידיו. ובעבור זה לא זכאו ממנו זולתי שני בנים והם מנשה ואפרים כאשר הארכתי בפסוקים בפ' ויחי בפסוק בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ופירשתי ב' מזה. ולכן כל אותם העשר שנים שישב בבית האסורין קיבל עליו דין שמים באהבה לכפרת עונות ולא פנה אל רהבים כל אותם העשר שנים · האמנם במשלם שנייא אילין וראה נס כן שהזמין הקב"ה לפניו חלום שר המשקים. אמר אין זה אלא שהקב"ה זכר אותי ורוצה להוציאני מבית האסורין על ידי שליח שר המשקי' ולכן נתאזר בגבורה ואמר לו כי אם זכרתני והזכרתני וכו'. או אמר לו הקב"ה וכי אין לי יכולת להוציא אותך מבית האסורין אלא על יד גוי שר המשקים לכן הנני מראה אותך כי המשים מבטחו על בן אדם כמוהו נענש ועל ידי שאמר שני הזכרות כי אם זכרתני והזכרתני ניתוסף לו שתי שנים אחרות ואז אמרת ה' צרפתהו · וזה מש"ה שהקב"ה פורע מדה כנגד מדה כנגד מה שחטא יוסף וטע' באומרו זכרתני והזכרתני אמר הפסוק ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. ולא זכר כנגד זכרתני. וישכחהו כנגד והזכרתני · ואז נגזר עליו לישב עוד שתי שנים אחרות בבית האסורים · וזהו מש"ה ויהי צרה גדולה במלאת כאן במעשה הזה · כי אמר היות מקץ וכל לשון קץ סוף הוא · וכן קץ הוא רמז לעשרה פמש"ה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען · ניתוסף לו עוד בבית האסורין עוד שנתים ימים בשביל מה שאמר כי אם זכרתני והזכרתני שנתים ימים כנגד שתי הזכירות · ואחר שנשלם ענשו חידש הקב"ה ימיו ופרעה חולם וכו' כלו העטף כלומר אחורי תרעא הוה קאים כדי להציל את הצדיק ולהעלותו לגדולה: וזו מה שנלע"ד בביאור המאמר הזה:

וראיתי מי שפירש שיעור הפסוק כך אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף בתחילה בבית אדונתו · ולא היה לו לפנות אחרי רהבים ושטי כזב אח"כ בהיותו בבית האסורין · ודרש ולא פנה לא היה לו לפנות אחריהם ובשביל שאמר כי אם זכרתני והזכרתני ניתוסף לו עוד שתי שנים אחרות · והואיל ואתו קראי לידן ראוי לבא בהמשך הכתובים הבאים אח"כ באומרם · וידבר שר המשקים את פרעה לאמר את חטאי אני מזכיר היום וכו':

וראוי להקדק בפסוק תחילה הלאמר המיותר שנית להדרש כי לאחרים לא שייך מאמר שלא היה הדיבור

דיבור זולתי עם פרעה . עוד ראוי לדקדק באומרו את חטאי והם רבים ויספיק לומר את חטאי בלשון יחיד כי הוא לא חטא זולתי חטא אחד בלבד שנמצא זבוב בכוס פרעה וגם חטא זה היה באונס ולא ברצון · וכיצד הגדיל המדורה לומר את חטאי אני מזכיר היום · ואגב נדקדק מילת היום המיותרת ויספיק לומר אני מזכיר ובודאי שהיום הוא ולא אמש ולא למחר . ועוד ראוי לדקדק על היות מספר הענין בנסתר ובנגלה · ובתחילה הסתיר ואמר פרעה קצף על עבדיו והיה לו לומר עלינו ולא רצה לגלות מי היו ואח"כ גילה אותם ואמר ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים אותי ואת שר האופים · ועוד נדקדק אותי שני פעמים למה לי ויספיק לומר ויתן במשמר בית שר הטבחים אותי ואת שר האופים · עוד נדקדק תלתא לישני דפורענותא באומרו ושם אתנו נע"ר עבר"י עב"ד · ולא נעלם מ"ש חז"ל נער שוטה · עברי שונא · עבד שכך כתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בלידין וכו' · ובהקדמתם ז"ל נוכל לבאר עוד תלתא דפורענותא שניות ועוד נדקדק יתור מ"ש איש כחלומו פתר אחר שאמר ויפתר לנו את חלומותינו :

והביאור ירצה עם הקדמת חז"ל שאמרו במדרש ארורים הם הרשעים שאין טובתם שלמה.

ולכן בראות אותו רשע לאיזו גדולה עולה יוסף הצדיק ע"ה חרק את שיניו רשע ירא' וכעס :. ולכן היה מגלה טפח ומכסה טפחיים . ועוד שבית כי חמת מלך מלאכי מות ולא היה רוצה לעורר עונות ראשונים וכמ"ש חז"ל עבירות שהתודה עליהם ביום הכפורים שעבר · אינו מן הראוי לחזור ולהתודות עליהם ביום הכפורים זה . והנה בעבור שתי סיבות הנז' נתעכב עד אותה השעה ועם כל זה פחד באומרו אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר · עד שראה שרצה פרעה להרוג את עצמו או אמר אולי ימות פרעה זה ויקום פרעה אחר ולא אמצא חן בעיניו לשרת אותו בזה או גמר בדעתו לספר הענין . ונרמזו כל הדברים הנזכרים ממילת לאמר המיותר · ויהיה הלאמר הזה כמו נטילת רשות מפרעה אם יאמר או לא יאמר . ויהיה שיעור הכתוב וידבר שר המשקים את פרעה · לאמר כלומר האומר או לא אומר הנני מזכיר עונות ראשונים . ואם לא אומר יסתכן המלך ח"ו . לכן גמר כדעתו ואמר מוטב שאכנס אני בספק מות ולא ימות המלך בודאי ולכן התחיל ואמר את חטאי אני מזכיר היום ומודה ועוזב ירוחם · וכמ"ש חז"ל אדם ראית כך קדים אמרה ולכן התחיל ואמר את חטאי אני מזכיר היום בלשון רבים והוא קרוב אל מ"ש חז"ל עבירה גוררת עבירה · ובאמת שמחטא הראשון היה כשוגג שפרח הזבוב מאליו ונכנס לתוך הכוס ולכן אמר פרעה קצ"ף על עבדיו בקצפה בעלמא · ולא היה כדאי אותו הקצפון לבזיון ולמשמר · האמנם להיות שכוס פרעה בידי והוא לי לאפוקי דעתי היטב ובעבור שלא פשפשתי' היטב ועוד שנתחברתי עם הרשע שחטא ממש בלחם שנמצא צרור בגלוסקא שאוכל ממנה המלך לכן פרעה קצף על עבדיו שהביאו לפניו הכוס והלחם והם המסדרי הסעודה שעליהם מוטל החיוב ההוא · וחמת מלך מלאכי מות וקראו לי ולחבירי והוא אומרו ויתן אותי בלי חיוב ובלי פשע במשמר בית שר הטבחים · ועוני לא היה כל כך גדול ואיפשר שתכף ומיד הייתי יוצא מהמשמר . האמנם להיות כי נתחברנו יחד אותי ואת שר האופים לכן הוצרכנו להתעכב שנינו יחד ואם לא היה שר האופים היתכן שבה שעתא הייתי אני יוצא מהמשמר הרי הזכיר חטא אחד . ועוד שם חטאתי חטא שני והייתי כפוי טובה ולכן אמר בואו העטף · ושם אתנו ענין חטא שני כי הזמין לנו הק"בה שם אתנו נער עברי עבד וכו' ויפתר לנו את חלומותינו איש כחלומו פתר וכו' · ואנחנו שכחנו אותו לגמרי הרי שנית חזרתי לחטא חטא להיות כפוי טובה ואגב אורחיה כמתלהלה יורה חצים ומות אמר שאינו חכם גדול כל כך מאחר שהחלום היה ברור כל כך שאיש כחלומו פתר · אמר עוד חטאתי חטא שלשי · שעבירה גוררת עבירה שגם עד עתה שתקתי וראיתי אותך בצער גדול ולא גליתי לך הדברים הרי השלשה חטאות תלוים זה בזה ולכן אמר בלשון רבים את חטאי אני מזכיר היום חטאים הם שנים כי מיעוט רבים שנים · והם הקדומים · את מוסיף לעון השלישי החדש מהיום ששתק עד עתה : ונלע"ד לומר שלש החטאות הנזכרים רמוזים ביתר המלות באומרו את חטאי אני מזכיר היום · והנה מלת את חטאי היא כוללת כל השלשה חטאים הנז' כמו שאמרנו למעלה האמנם בפרטות מילת אנ"י רומזת לחטא הראשון העיקרי של הכוס שנמצא בכוס פרעה ולזה אמר אני חטאתי בזבוב · וכנגד החטא השני שלא זכר לעשות חסד עם יוסף ולא הזכירו לפני פרעה אמר מזכיר לומר שחטאתי בהזכרה שאמר לי כי אם זכרתני וכנגד החטא השלישי שהניח לפרעה המלך בצער כל היום ההוא · אמר היום כלומר ביום כלומר ביום הזה חזרתי לחטא ועתה רצה להתנצל משלשה החטאות הנז' במתק לשונו . ולכן אמר כפי האמת וחוק המלכות אין עלי משפט מות להיות כי אני הוא שר המשקים ותחת ידי ממונים כמה משקים אחרים והאמת הוא שאני הוא המשקה הראשון האמנם אחרי יש ממונים אחרים הלוקחים הכוס מידי אחר שמלאתי אותו אני ומוליכים אותו לתתו ביד המלך והנה בעת הראשון שאני מילאתי את הכוס לא היה בתוכו זבוב כלל האמנם בידי ובידי אחר ששלחתי הכוס ינמס כפל הזבוב בתוכו ולכן עליהם מוטל החיוב והעונש ולא עלי · וזהו מ"ש פרעה קצף על עבדיו שהשקו אותו ולהיות כי עלתה חמתו ביתר שאת עליה' לכן ויתן אותי הגדול במשמר בית שר הטבחים . וכבר אמרתי שאם לא היה אלא עון הזבוב לבדו תכף הייתי יוצא מן המשמר · האמנם עונותי הטו כי גם נמצא צרור בגלוסקא של המלך והנה החיוב הזה מוטל על שר האופי' עצמו האופה הראשון ולא על המשרתים המסדרין הלחם על השולחן . לכן נתחדש דיני גם כן ואוי לרשע ואוי לשכנו והוא חזרתו לומר אותי ואת שר האופים והנה מעשה שהיה כך היה כי כמו שבמשמר נלכדנו יחד גם בחלום ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא וכל כך החלום היה מבואר כי איש כפתרון חלומו חלמנו · ועתה התחיל להטיל ארס כנחש על יוסף בראותו לאי זה גדולה עולה כמו שאמרנו למעלה וכמו כן רצה להתנצל מהחטא השני למה לא הזכיר את יוסף לפני פרעה ולכן אמר מאחר שהחלום היה כל כך גלוי שכמעט לא היה צריך פותר · האמנם בהזדמן ושם אתנו נער עברי עבד וכו' כלומר כפי האמת טעינו לדבר עם נער אחד ודעתו איננה שלמה ובפרט היותו עברי שונא למצריים וכונתו לפתור הדברים לרעה . ועוד היותו עבד לשר הטבחים וכמה יתרצה זה אל אדוניו אלא בראשי האנשי' ההם בהיותו פותר את חלומותינו לרעה כדי שאדוניו שר הטבחים יכנס לגדולה במקומינו · עוד קרא אותו נער לאפוקי זקן כלומר אם היה זקן היתכן לומר שרוב שנים יודיעו חכמה ומתוך כך יבאר סתומות · ואם נאמר שמא מכשף גדול הוא גם אי איפשר להיותו עברי וישראל נאסרים על הכישוף ולא כאלה חלק יעקב . ועולה על הכל להיותו עבד ואין לו פנאי להתלמד שום מין חכמה להיותו כפוף עבד איש מקנת כסף ואם היה חכם גדול או מכשף גדול לא היה יושב בבית האסורין . ואם תאמר הרי קשיא מינך

וכך אם כן למה סיפרתם לו את החלומות . לכן וגם אתנו כלומר אין זר אתנו כדי שנדבר עמו ודאגה בלב איש ישיחנה לאחרים גלא כמבא אתנו אלא הוא ונספר לו בסיפור דברים בעלמא מרוב דאגותינו . והכף ויפתר לנו את חלומותינו ובמעט שהדברים הם בעצמם קרובים אל הביאור איש כחלומו פתר . ואת ועוד אחרת כי נודע הוא כי כל החלומות הולכים אחר הפה ולכן אין לו יתרון על זה וזמ"ש ויהי כאשר פתר לנו כן היה אותי השיב על כני ואותו תלה ולהיות כי לא נתאמת בלבי היטב חכמתו לא הזכרתיו לפני פרעה האמנם עתה שאני רואה נרתך נרע גדולה אמרתי אני אל לבי אולי יש ממש בו ועל ספק אספר מעשה שהיה למלך והמלך יעשה מה שלבו חפץ :

עוד נלע"ד לתרץ על היותו מדבר עם פרעה שלא לנוכח כאמרו פרעה קצף על עבדיו ולא אמר קצפת וכו' וגם כן אומרו שלא לנוכח אותי השיב על כני ואותו תלה ולא אמר הושבת או תלית לרמוז שעדיין היה מתביים לדבר עם פרעה בעבור שחטא . ולכן שלח על ידי שליח לספר הדברי' לפרעה וזהו מש"ה וידבר שר המשקי' את פרעה לאמר ומיל' את הוא מיותר ויספיק לומר לפרעה' וגם הלאמר הוא מיותר האמנם כונתו לומר דובר עם אחרים שהם יספרו הדברים האלו כולם לפרעה . ואז תכף ומיד לא נתישב פרעה בדבר לעשות חקירות ודיקות זולתי בה שעה וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצוהו מן הבור וכמו שפירשו חז"ל שלשון וירצהו כמו רוצה ה' את יראיו וכו' כלומר הרצה אותם בדברים טובים ודברי נחומין כדי שמאמצעותם יחול עליו המדע והחכמה והנבואה ויפתור פתרון אמתי . ובס' הזוהר פירשו שהל"ל קרא וישלח פרעה לקרא את יוסף האמנם באומרו ויקרא בסתם רמז שהק"בה בעצמו קרא אותו כמד"א ויקרא אל משה . כנודע שחזרנו להקדמתינו שהבוטח בה' חסד יסובבנהו וכמו שהוא לעולם בטח בה' כאמור גם הק"בה לא קפח את שכרו והשליט אותו על כל ארץ מצרים ולא עוד אלא שבא גבריאל המלאך ולימד אותו שבעים לשון כמו שפירשו חז"ל בפסוק עדות ביהוסף שמו כונה לומר עדות ביהו"סף הוא שמו של הק"בה שהוא זה שנסמכה ה"ה ליוד כדי שיקרא בו שם זה מלא וזהו בצאתו על ארץ מצרים ומתוך כך שפת לא ידעתי אשמע שידע השבעי' לשון . וקרוב אל האמור נרמז במאמר שהנענו בפתח עינים באומרו שלשה הם שפלטו מן העבירה ושתף הק"בה שמו בשמן ואלו הם יוסף ויעל ופלטי יוסף מנין שנאמר עדות ביהוסף שמו וכו' . וראוי לבא עד ביאור המאמר הזה :

ונדקדק בו . תחילה אמאי נחית למנינא לומר שלשה הם שפלטו מן העבירה ויספיק לומר אלו הם שפלטו מן העבירה . ואגב נדקדק באומרו שפלטו מן העבירה והל"ל שברחו מן העבירה . או יאמר שלשה הם שלא חטאו . עוד נדקדק מאחר שבלשתם פלטו מן העבירה המיוחדת שהיא גילוי עריות למה נשתנו בנכסם . זה בשם יה . וזה **בשם** סתם . וזה בשם א"ל . עוד ראוי לדקדק במאי קא מפלגי רבנן במילת שמיכה . עוד ראוי לדקדק במ"ש כשב"ל ע"ה חורנו על כל המקרא בלה ולא מבינו דבר משמו שמיכה . וקשה טובא מה צורך לחזור על כל המקרא כלא במקום דלא אצטריך . והיכא דאצטריך אתמר . והיכא דלא אצטריך לא אתמר :

והנלע"ד לפרש הוא דנחית למנינא לאשמועינן שבלשתם עמדו בנסיון אחד דומה בדומה במין עבירה אחת ולכן אמר שלשה הם שפלטו מן העבירה

וכיון לומר בלשון הזה שפלטו מן העבירה ולא אמר שלא חטאו . לאשמועינן שמן הראוי היה שלא יעשה הק"בה עמהם נסים בעבור שהם הכניסו עצמם במקום סכנה כאשר נבאר עניינם בע"ה והנה אחד מהם והוא יוסף הוא תבעה אותו לתשמיש . והשני והוא יעל הוא סיסרא תבע אותה והשלישי והוא פלטיאל שניהם שוים הם האמנם הק"בה עוד מאחר שהכירו בעצמם שחטאו ואעפ"י שהכניסו עצמם במקום סכנה פלטו מן העבירה וניצולו ממנה . ואמר ואלו הם . כלומר אעפ"י שבלשתם עמדו בנסיון אחד אינו דומה נסיון של זה לזה . לכן חזר ופירש ואמר ואלו הם בפרט יעל ויוסף ופלטי . וכראשונה יוסף הצדיק ע"ה הכנים עצמו במקום סכנה להתיחד עם אדונתו הרשעה ביום ההוא והיא לבדם ובפרט בהיותו יודע שהיתה משדלתו בכל יום בדברים כמ"ש חז"ל בגדים שלבשה שחרית לא היתה לובשת בערבית וכו' וכמו שאמרו חז"ל במדרש רבה שמידו היתה לו וז"ל ר' יהודה אומר יום זיכול של נילוס היה והלכו הכל לראות והוא לא הלך . ור' נחמיה אמר וכו' וכמו כן יעל מה לה ולצרה להחזיק באוכי כלב לינא החוצה לקרא את סיסרא ולומר לו סורה אדני סורה אלי וכו' ובמעט שנבעל לרצונה ונאסרה על בעלה . וכמו כן פלטי מה לו ולצרה לשכב עם מיכל במטה אחת ולנעוץ חרב בינו לבינה ושמא יצרו יתגבר עליו ולא יוכל לו וכראי שהיה חכם וחסיד וירא שעדין היתה מקודשת לדוד ע"ה אם כן כפי זה היה לו להתרחק מהעון ומהסכנה לגמרי ולא ישן עמה בכלל במטה אחת אפילו בחרב הנעוץ בינו לבינה . ואם היה ישן עמה במטה אחת מפחד המלך אביה אמו יותר היה מפחד ממלך בשר ודם יותר ממלך מ"ה הק"בה והיה מכנים עצמו למקום סכנה גדולה כזאת ויתכן שיצרו היה מתגבר עליו פעם אחת ובפרט עם מ"ש ז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ולכן שורת הדין היתה נותנת שלא יעשה הק"בה עמהם נסים ויציל אותם מן העבירה . האמנם בראות מדת הדין כי הם הכירו בעצמם ופלטו מן העבירה . גם הק"בה עזר אותם כמ"ש חז"ל בא להטהר מסייעין אותו . האמנם בסיוע הזה אינו שוה אלא הא כדאיתיה והא כדאיתיה כאשר נבאר בע"ה . והנה הראשון היה יוסף הצדיק ע"ה ולהיות כי אין איש מאנשי הבית שם בבית ונתיחדו ביחוד לגמרי . וגם הכתוב מעיד שנמתחה הקשת וחזרה לאחוריו בראותו איקונין של אביו . לכן הוצרך לשם זה המעיד על יחס של ישראל במילת הראובני וכו' . שגם הוא יעיד על יחס של יוסף הצדיק הע"ה ולהיות כי בשבטים היה שבח הנשים יותר גדול מהאנשי' להיות שהנשים גדרם בכך . ועכו"ם נמצאו בעדות לכן הקדים הכתוב ה"א ליוד כמ"ש ה"ראובני ה"א בתחילה יו"ד בסוף ה"א רומז לנשים יו"ד רומז לאנשים . האמנם ביוסף השבח היה לו ולא לאשה . לכן הקדים הפסוק יו"ד לה"א וזמש"ה עדות ביהוסף שמו . ונוכל לדרוש שכי דרשות . או נאמר כך עדות של הק"בה ביהוסף **שמו** הקב"ה והטיל הה"א יתירה בין היו"ד ובין הו"או ויקרא יהוסף . ואם נרצה נקרא יחד יהוסף ויהיו שלשה אותיות הויה נקראים יחד זה אחר זה . או נאמר עדות של הק"בה ביהוסף הוא **שמו** של הק"בה ממש שנסדרו השלשה אותיות של הויה יחד כשם זהו . והכל הולך למקום אחד . וכפי האמת לא נוסף בשם יוסף אלא ה"א לבדה והיא רומזת אל הנקבה . לרמוז שלא חטא בנקבה כלל והיא אשת אדוניו . ועדות זה לא ניכר אלא באופן שהיה כתוב בשם יהוסף ולכן נתוספה בו . ה"א ולא אות אחרת מהשם . וכמו שגם זה העיד על כל ישרא

בענין היחס שלא נתערבו עם נשי המצריים כל זמן שהיו במצרים כמו כן העיד על יוסף שלא נתערב כלל עם אשת אדוניו המצרי' וזמ"ש עדות כזה וסף שמו ולא הוצרך לעדות אחרת · מש"כ ביעל שהיה להפך שנבעלה לערל ולכן הוצרכה עדות יותר גדול והוא משם ה' שלם כאשר נבאר בפסוק ותכסהו בשמיכה שמי כה וכו':

והנה רבנן דהכא · ורבנן דתמן : סברי סברה כמאן דאמר שתמש תשמיש ידים היה שם ושבע בעילות בעל אותו רשע · שנאמר בין רגליה כרע נפל וכו' ולכן ביארו מילת בשמיכה או בסודרא · או במשיכלא מר כי אתריה ומר כי אתריה · האמנם רשב"ל סבר בסברת ת"ק שפלטה מהעבירה ולכן אמר חזרנו על כל המקרא כלה ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה · והענין הוא שדקדק בפסוקים דבשלמא אם הסיפורים האמורים בהם שהיא יצתה לקראת סיסרא כמש"ה ותצא יעל לקראת סיסרא ותאמר אליו סורה אדוני סורה אלי אל תירא ויסר אליה האהלה ותכסהו. מה צורך הוא לכתוב כל אלו המעשיות כדי לידע הדבר בשרשו · האמנם מה צורך להזכיר במה כסתהו אם בשמיכה ואם בדבר אחר וזולת שמיכה מה יש תועלת מזה ועוד דקדק שהרי פעם שנית נזכר בפסוק ותשקהו ותכסהו ולא גילה הכתוב במה כסתהו · אלא בודאי הגמור מילת בשמיכה לדרשא קא אתי. והענין הוא בעבור שאמר הכתוב ויסר אליה האהלה ונתיחדה ברצונה עם ערל גוי רשע כזה וכל עמא ידעין שודאי שכב עמה ונאסרה על בעלה לכן בא הכתוב ואמר כבר היה עמם עד אחד באותו היחוד והעיד שמי כה שלא נגע בה אותו רשע. וזו היא כונתו לומר חזרנו על כל המקרא ולא מצינו וכו' כלומר הנה מילת שמיכה היא מיותרת בפסוק לגמרי · ובודאי הגמור לדרשא קא אתי והנה חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו חבר למילת שמיכה ואם כן מה כיון הפסוק להביא דבר שלא ידענו מה הוא אלא בודאי הענין הוא נוטריקון שמי כה כאן צריך שם שלם עד גמור להעיד בדבר להיות כי אין אמונה בגוי וגם בעבור שהיא אשה חלשה בלי כח ובפרט ביד גבו' ענק כזה וכמו שאירע לשרה כשנתיחדה עם אבימלך שהק"בה העיד עליה באומרו ואבימלך לא קרב אליה וכו' · וכמו כן צריך שם שלם להעיד עליה שלא בא עליה סיסרא אלא נדמה לו ששימש עמה והיה מוריע בארץ וזהו מש"ה בין רגלי' כרע נפל ולא באותו מקו' והיא טהורה לבעלה · כמו שביארנו במקום אחר בפסוק תבורך מנשים יעל שכל הנשים שנתיחדו עם הגוי ברצונם נאסרו על בעליהם · וזו תיקרא יעל אשת חבר הקני והיא מותרת לבעלה והיא מכללות מנשים באהל והם שרה ורבקה כמש"ה ויביאה יצחק האהלה שרה אמו וכמו שנלקחה שרה לבית פרעה ולבית אבימלך ועכ"ז היתה טהורה והותרה לאברהם ככה יעל זאת הותרה לבעלה חבר הקני ואדרבה תבורך במה שעשתה תשועה גדולה לישראל והתענתו כי מים שאל לרוות צמאו וחלב נתנה להשכיר אותו בשיכור והיה הוא חושב ששוכב עמה ממש ואינו כן אלא מוריע זרע לבטלה ובין רגליה כרע נפל ושם שכב ולא במקום אחר · ולכן לענין גדול כזה הוצרך שם שלם להעיד בענין להיות שבועל גוי וחזק והנבעלת יהודית חלשת כח האמנם ביוסף הצדיק שהבועל היה יהודי והנבעלת גויה · הספיק בחצי שם והוא שם יה המעיד על כל כלנו' בני ישראל כאשר ביארנו למעלה:

מה שאין כן בפלטי שלא היה לנו עון כלל בענין ההוא לפי שאיפשר לומר שהיה סבור שבדין תורה היתה מותרת לו בעבור שקידושי דוד היו בטעות כמ"ש בגמרא:

ועכ"ז בעבור היותו חסיד גדול מנע עצמו ונלבא שיה להיות **שם** דוד המלך ע"ה נקרא עליה · ולכן לכבוד שאול המלך היה שוכב עמה במטה אחת · ולכבוד דוד המלך ע"ה נעץ חרב בינו לבינה · ולהיות שניהם ישראלים וגם סברי שבהתר היו הדברים לכן לא הוצרך לא שם ההוי' שלם ולא שם יה להעיד עליהם כי אם שם א"ל והוא לשון חוזק כמו ואת אילי הארץ לקח · ואפשר לומר ששם א"ל רומז לאותיות הראשונות של האבות · והם א' דאברהם יו"ד דיצחק · יו"ד דיעקב יו"ד דישראל · והם נקראים אילי הארץ שאין קורים אבות אלא לשלשה · ולכן נרמז בו שם א"ל כונה לומר שנתחזק מאד ונתגבר על יצרו לבלתי נגוע בה אפילו בהיתרא · נמצא שענין פלטי היה יותר פליאה מן יוסף ויעל ע"ה חזרנו להקדמתינו שאעפ"י שלשתם עמדו בניסיון ולכן השוום יחד בעל המאמר ובחדא מחתא אחתינהו ואמר שלשה הם שפלטו מן העבירה · ועכ"ז ניסם אינם שוה ולכן אמר ואלו הם כל אחד ואחד מהם גם בפני עצמו . ולכן אמרתי בנושא שלי שראוי להתלמד מאלו הגדולי עולם ומהם תראו וכן תעשו וזהו מה שאמרתי זאת עשו וחיו · כי הצדיקים בחייהם ובמיתתם נקראים חיים · עוד רמזתי לומר כי בזמן שמדת הדין מתוחה בעולם והוא מה שאמרתי את האלהים אני ירא · או זאת עשו וחיו · ואין זאת אלא תורה · שנאמר וזאת התורה ואין זאת אלא תשובה שנאמר ולשבי פשע ביעקב נאום ה' ואני זאת בריתי אותם אמר ה':

דרוש ב' למשמרת ר"ח טבת

זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם. וגו'

גרסינן בגמרא במסכת ברכות פרקא קמא וז"ל · אמר רבא . אמר רב חסדא · א"ר הונא אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו · שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' · פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה · שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו · ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח עכ"לה:

ידוע הוא ומוסכם **הדבר** אצל כל יודע דעת · כי כמו שהמלח אעפ"י שהוא מלוח בפני עצמו הוא ממתקת כל המאכלים שבעולם וזולתו אין לאכול לא פת ולא תבשיל כמש"ה היאכל תפל מבלי מלח עם היות הוא בפני עצמו דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי כמו כן היסורין בבשר האדם דומים אל המלח כי בלעדם אי איפשר שיתקיים האדם בעה"ז וכמש"ה וישמן ישורון ויבעט וכו' וכדרך רמז ירמוז המלח לשלשה הויות כל הויה יוצאת מאות אחד של שלשה אותיות של מלח · וכמו כן מלח בונה ששה בתים ואתי שפיר · שנים באות ה"מ · והם מל"ח מח"ל לרמוז שהיסורין שהם כמשלים למלח מוחלין עונות האדם . ושנים באות ה"ל · והם לח"ם ולמ"ח · לרמוז שהיסורין הם לחם האדם והם ממחין עונות האדם · ושנים באות ה"ח והם חמ"ל . חל"ם · לרמוז שהק"בה חמל על האדם שלא להכניסו לגהינם ונתן לו היסורין בעה"ז · ובאמצעותם עלה למעלה לג"ע העליון באות החולם. כמש"ה בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים . וכמו כן כל קרבנות שבעולם לא היו כשרים לקרבן אלא באמצעות המלח כמש"ה על כל קרבנך תקריב מלח ולכן אמר הנביא ע"ה וה' חפץ דכאו החלי וכו'

וכו' בעבור שבאמצעות] היסורין שסובל הצדיק אם באולי עשה איזה חטא הנה היסורין ממרקים עונותיו. כאמור ונלע"ד שההקדמה הזאת רמז אותה דוד הע"ה במזמור פ"ח שתיקן על מעלת התורה ואמר ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתינו סלה וכו':

והנה הפסוק הזה הוא משולל ההבנה במקום הזה ועוד כי מנהגי' לית ליה כלום בהזכירו שם אדני ולא שם זולתו ויובן מה טיבם של ב' ימים הללו שאמ' יום יום וגם העמסה והעמסה הזאת מה טיבה. ואח"כ אמר האל ישועתינו סלה:

האמנם הפסוק יובן עם מ"ש חז"ל שהתורה לא ניתנה אלא ע"י יסורין שנא' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו אח"כ. וזהו מש"ה הקודש עלית למרום שבית שבי וכו' והיא שתורה. מ"ש חז"ל והתכי' עמהם שאעפ"י שיהיו סוררים ומורים ועוברים על דברי תורה שאין הקב"ה מסלק שכינתו מתוכם אלא ואף סוררי' לשכן יה שהיא עמהם והזכיר שם יה בעבור שהוא מכונן העולמי' כמש"ה כי ביה ה' צור עולמי' וכתיב ביה אשרי הגבר אשר תיסרנו יה' ובמתק לשונו גילה כי בהיות סוררי' אין שם ההוי"ה שור' עמהם זולתי זה שהוא. זה הרמוז בשקם "הראוכנו" "השפעונו" ושם אלהים דיין לדון אותם ולהצילם מיד אויביהם ואפי' שם זה שהיא לא היה שורה עמהם זולתי באמצעות כי ברוך אדני והיא מדת הדין החזקה דינא דמלכותא דינא. אשר מדי יום ביומו יעמס לנו כל הטובו שאנו עושים באמצעו' היסורין שמבי' עלינו מדי יום ביומו וכמ"ש ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו וגם שם זה הוא שם אדני המשל' לאיש כמעשהו מדי יום ביומו וכמ"ש שלמה הע"ה ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה' אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו ולא תחשוב להם אגודה של עונות אלא תפרע מהם דבר יום ביומו וכמ"ש חז"ל לא לן אדם בירושלים ובידו עון. ואז למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים אין עוד. והוא קרוב אל מ"ש דוד אביו ע"ה אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון ולא נכנס עמו בחשבון עונות אלא נפרע ממנו דבר יום ביומו. ולזה רמז ואמר יום יום יעמס לנו משא של היסורין כדי להוצי' אותנו מיד נכינו בעה"ז ובעה"ב. וזהו מ"ש האל התקיף ישועתינו בעה"ז וסלה בעה"ב ואעפ"י ששם אל מורה חוזק וגבורה. הנה באמצעות היסורין נהפך לנו אל למדת חסד כמש"ה חסד אל כל היום. וזמש האל לנו נהפך ממדת החוזק והדין ונעשה רחמים אל למושעות. וגם להוי"ה בניקוד אלהים שהי' מדת הדין. ובפרט שם אדני שהוא דינא דמלכותא דינא. באמצעות היסורין בעה"ז חילצת את נפשי ממות וזמש למו' תוצאות. כלומר יש דרכים לפני הקב"ה להוציא את האדם מהמות עצמה והוא פשט מחודש בפסוק אך אלהים ימחץ ראש אויביו החוטאים לפניו ואינם מקבלים עליהם היסורין מאהבה אלא אם חוטא מתהלך באשמיו ואומר ולא אשם אני חייב לא חטאתי אני חייב ולמה אסבול יסורי. כע"ה כנופו הנה לאותם ימחץ הקב"ה ראשם וכו'. חזרנו להקדמתינו שמי שבאים יסורין עליו וסובל אותם ומקבל אותם בסבר פנים יפות לכפרת אשמות הנה עונותיו נמחלים ודומה אל המבאר שבמלא כפי שיעורו והוכשר לאכילה:

וקרוב אל האמור אמר דוד הע"ה במזמור ס"ו למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ וכו'. וראוי לדקדק למה שינה ממה שאמר במקום אחר מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ בשם ההוי"ה וכאן הזכיר שם אלהים. וגם כן לא הזכיר אלא בשם מזמור בלבד כמ"ש במזמור לתודה וכאן הזכיר שלשה מינים. למנצח. שיר. מזמור. וגם כן הזכיר מדת הדין ואמר הריעו לאלהים כל הארץ. שאמנם רמז אל מה שאמרנו כי בזמן שמדת הדין עושה דין בעולם ומביאה יסורין על האדם בעה"ז ראוי לזמר לפניו בשלשה מיני שיר. כלמנצח. ושיר. ומזמור. כנגד שלשה דיינים הנרמזים בשם אלהים כנודע כי אין בית דין פחות משלשה. ויראה דרך הלניי למנצח כמו למנוצח בדין ראוי לו לשיר מזמור בתרועה לשם אלהים שנפרע ממנו בעה"ז ולא בעוה"ב. ואמר כל הארץ לרמוז כי אפילו הארץ אינה מתקיימת אלא בדין וכמש"ה מלך במשפט יעמיד ארץ והוא מש"ה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. לכן הריעו לאלהים כל הארץ. אמר עוד זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו. והנה בביאור הפסוק הזה צריך אני לצאת ממחיצתי לבארו בדרך רמז. בעבור כי כפי הפשט אין בו חידוש זולתי לומר שאעפ"י שהוא מידת הדין כמש"ה הריעו לאלהים כל הארץ עכ"ז זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו והוא כנגד שם אדנ"י הנרמז במלכות דינא דמלכות' דינא ודינא סוד אותיות אדנ"י והיא הנקרא' שמו כמש"ה וזה שמי לעולם בסוד ברוך הוא וברוך שמו. וגם נקרא' תהלה בסוד תהלה לדוד ארוממך וכו' וככו"ד הוא בסוד כ"ב אותיות וי"ד כנגד תפארת ומלכות. עוד ככו"ד בגימטרי' ל"ב כנגד ל"ב נתיבות שיש בחכמה עלאה. ובנגדם בחכמה תתאה חכמת שלמה. ולכן אמר זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו בעבור שהוא דין אמת. ולכן אמרו לאלהים מדת הגבורה מה נורא מעשיך במדת הדין כי ברב עוזך יכחשו לך אויביך. מש"כ אילו היה במדת הרחמים שמדתה לגמול חסד עם הראוי ועם בלתי ראוי מש"כ בשם אלהים שאינו גומל חסד כי אם עם הראוי לו וזהו פשוטו של מקרא. עוד יראה בדרך רמז יראה כי הנה בשם אלהים עצמו נרמז בו דין ורחמים באותיותיו מחלקים שם אלהים לשנים כמ"ש כ"ם הזוהר הפסוק מי אלה כתב תעופינה. ואותיות מי שם רחמים ואותיות אל"ה הם דין ובהצטרפם יחד נגמר שם אלהים. ועוד מתחלק בחשבונו לשנים מ"א ומ"ה. והם אותיות א"לי מ"ה. והוא צירוף אחד מפסוק ויבואו אילימה וכו' והנה אותיות דין מלשון ואת אלי הארץ לקח וכו' ואותיו' מ"ה הם אותיו' רחמי' להיותם כמספר שם הוי"ה דאלפין ושם מ"ה בחילוף אתוון הוא אם והיא אימא עלאה דדינין מתערין מינה. ומילת מ"ה רמז לזעיר אפין היונק מבטן המלאה היא אימא עלאה. נוטריקון א"ם לה"ה המלאה בסוד בן ארבעים לבינה. לה"ה הם ארבעים וזהו אבלי סוד כמוס בפסוק ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש. רוצה לומר ראו הליכותיך של שם אלהים שאעפ"י שכפי הנראה הוא מידת הדין הקשה עכ"ז יש בו הליכות שתים שמתחלק לשתים והם אלי ומלכי ואותיות א"לי הם מפורסמות. ואותיות מ"ה הם אותיות מלכי ובדרך רמז מלכי בגמטריא הוא מ"ה. וחז"ל אמרו אל תקרי מ"ה אלא מא"ה. הרי מפורש כי מש"ה מלכי רומז לשם מ"ה. וגם כפשטו מלכי הוא המלך המשפט אשר יעמיד ארץ והוא ת"ת וזהו מש"ה זמרו כבוד שמו כנגד שם האלהות והוא שם מ"ה. ואמר שימו כבוד תהילתו בנגד אותיות א"לי הנקראים תהלה. ולכן אמרו לאלהים מה נורא מעשיך וידרש בשתי משמעיות או אמרו ממש לשון אמירה. או מלשון וה' האמירך היום. ואמרו לו מה נורא מעשיך שאתה מתגבר במדת הדין כי ברב עוזך שהוא מדת הדין יכחשו לך אויביך מש"כ שלא היה העולם מתנהג במדת הדין אלא במדת הרחמים שלא יתכחשו לך אויביך. לכן כל הארץ ישתחוו לך יחד לשם אלהים הכולל השני שמות יחד. ואח"כ ויזמרו לך לשם אלי. ויזמרו שמך סלה והוא שם מ"ה שם האמתי. ואמר לכו וראו מפעלות אלהים

שמאמצעות כח הדין הוא נורא מאד וכא בעלילה על בני אדם ודן את האדם על מה שעתיד לעשות וכופה את העתידות · ועושה כמה הפכים בנושא אחד כאשר נבאר בע"ה מש"כ בשם ההויה שאינו דן את האדם אלא באשר הוא שם ולא עוד · וזמש"ה שם אלהים אשר ברא את השמים ואת הארץ וברא את כל מעשה בראשית כמש"ה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ הוא נורא עלילה על בני אדם ועושה כמה הפכים בנושא אחד · והנה בתחילת בריאת העולם כולו היה מים במים כנודע ואח"כ ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים. אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן · וזמש"ה הפך ים ליבשה תמה שהיה כל העולם ים מים במים נעשה יבשה · ואח"כ כשהכעיסו הדורות הראשונים לפני הק"בה חזר ועלה הים והציף את העולם בימי אנוש ועלה עד כיפי ברבריאה כמ"ש חז"ל . ויתישב גם כן מש"ה הפך ים ליבשה כפשוטו שהים הפך ליבשה · ואח"כ עלה ברצונו יתברך בצאת ישראל ממצרים וכו' הים ראה וינוס הירדן יסוב לאחור . ויהיה שיעור הכתוב הפך ים סוף ליבשה וגם בנהר יעברו ברגל והוא מ"ש הירדן יסוב לאחור . והנה מכל הפעולות האלו שעשה לא נשמח וולתי בקריעת ים סוף ושם נשמחה בו להיות מושל בגבורתו עולם כי מטבע הים הוא להציף את כל סביבותיו בתוכו ומיבשה יעשה ים האמנם לעשות מים יבשה הוא מושל בגבורתו עולם · ומה שאינה לעשות כדבר הזה הוא בעבור שבתחלת סאתם של המצרים וכב יכול ולא נחם שהיה לא לקח נחמה עדין ממה שעשו המצרים בישראל · וזהו מ"ש. עיניו בגוים תצפינה הגוי המר והנמהר והם המצרים הסוררים אשר הם היו. סיבה שישראל יחטאו כמש"ה וירעו אותנו המצרים וכו' ואמרו חז"ל שעשו אותנו רעים ולכן נקראים הסררים אל ירומו למו סלה ויצאו בשלום מן הים אלא מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טבעו בים סוף · לכן ברכו עמים שהיינו והוא לשם האלהים למדת האלהים למדת הדין העושה כל המעשה הזה · מש"כ למדת הרחמים שדרכה לעשות חסד חינם עם הראוים ועם הבלתי ראוים · והשמיעו קול תהלתו השם נפשנו בחיים בתוך הים ולא נתן למוט רגלנו . כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף בכור הברזל במצרים וכו' . ולכן ברוך אלהים וכפרט בזמן שהדין הוא ממוזג מדין ורחמים ובהיות כך לא הסיר תפילתי וחסדו מאתי · וכמו שאמרו חז"ל מה הם יסורין של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה וביטול תפילה ונרמזו במילת תפילתי זו תפילה' וחסדו זו התורה כמש"ה ותורת חסד על לשונה . . חזרנו להקדמתינו שמעלת היסורין היא מעלה גדולה וכפרט בזמן שהם משותפים במדת הרחמים:

וכן מצינו בפרשה שלנו בענין השבטים שבטי יה שלא נתכפרו עונותיהם ממכירת יוסף עד שסבלו עליהם יסורין · ובהקדמה הזאת יתישב היטב שאלה אחת מה עלתה על לב יוסף להביא את אחיהם במסורת הברית ולומר להם מרגלים אתם בתחילת דבריו אליהם כמש"ש ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם ויאמר אליהם. מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם . ואח"כ ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים · ואח"כ שאל מאתם להביא את בנימן · ואח"כ ציוה לשים כספם בפי אמתחתם ומה עלה על לב יוסף ע"ה לסדר על אחיהם סדר היסורין האלו:

האמנם הענין הוא שיוסף הצדיק ע"ה · בהיותו רועה נאמן כמו שהכתוב מעיד עליו שנאמר רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף וכו' . כיון במעשיו לכפר על עונות אחיו בעה"ז · ושלא יצטרכו לכפרת העה"ב . ולכן רצה להביא אותם במסורת ולהפרע מהם מדה כנגד מדה בכל מה שחטאו והנה תחילת חטאם היה במועצות רעות ותחבולות קשות · וחשבונות להתחכם באיזו מיתה יהרגוהו כמש"ה ויתנכלו אתו להמיתו ולכן גם הוא ויתנכר אליהם ויעשה נכרי אליהם כהגיעם לידו . כמו שהם נעשו נכרים אליו בהגיעו בידם · ויאמר אליהם מרגלים אתם וכו' . והמרגלים בעיר ראוי לחפש ולחשוב באיזו מיתה להרוג אותם הואיל וכונתם היא לקחת המלכות וללכוד העיר · ואח"כ חטאו אחיו עוד להשליך אותו בבור ולשים אותו במאסר . ולכן גם הוא פרע להם ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים · משמר כנגד משמר ולאותו ממש שהורידו לבור והוא היה שמעון . לכן אמר הכתוב ויקח מאתם את שמעון . ויאסור אותו לעיניהם ואח"כ חטאו עוד למכור אותו בעשרים כסף וחטאו בכסף . לכן ציוה לשים כסף איש בפי אמתחתו . ואז ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו ויאמרו מה זאת עשה אלהים לנו וכו' · וכנגד מה שנכנעו הכתונת בדם ושלחו אותה אל אביו לצער אותו ציער אותם גם כן לשאול מאתם שילכו אצל אביהם שיביאו את בנימן אצלו . ומתוך כך הוצרכו האחים הגדולים להיות ערבים והם ראובן ויהודה ושאח"כ יכסערו כל אותו הצער הנזכר בפרשה כנגד כל הצער שציערו את אביהם · ויתכן שבאמצעות כל המעשים האלו יתכפרו עונותם:

ואז · יהודה הגדול שבאחים בראות צרתו צרה התחיל להכיר כי מה' היתה זאת להם · שכר כל הרעה שגמלו ליוסף וראו כי כבר נפרע לה' תשלומי כפל של יסורין כנגד כל מה שעשו עם יוסף . ולכן ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות בעבור כי כבר שבענו כוס היסורין ולא נשאר לפנינו זולתי המיתה וזמ"ש ונחיה ולא נמות · והזכיר שלשה גם באומרו גם אנחנו · גם אתה . גם טפינו · ואיפשר לומר שגם הראשון כיון לכלול גם את שמעון שאינו פה עמנו · וזמש גם אנחנו לרמוז את שמעון שהוא מהם · גם אתה לרבות את בנימן אעפ"י שהוא קטן ויוכל להיות שהשלטון יקיים אותו עם כל זה אני אומר לך שגם הוא בתוך הסירה · ורמז אותו בגם אתה להיות כי אהבת נפשו אהבו כמ"ש ונפשו קשורה בנפשו · גם טפינו לרבות גם הנשים · כי מהם ימותו ברעב ומהם ימותו ביד השלטון לכן מוטב להיות בוחר ברע במיעוטו ושלחה הנער אתי ונקומה ונלכה וכו' · ואנכי אערבנו מידי תבקשנו אם לא הביאותיו אליך וכו' או ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן כדבריכם שכולנו יושבים בתוך הסירה אפילו אני כמו שאמרת אף אתה וכו' ושמא אותו האפוא שרימיתי את אבי ואמר מי אפא הוא הצד ציד ויבא לי וכו' הנה זה האפוא עתה מקטרג עלי וז"מש אם כן אפוא כלומר אם הוא אמת האפוא · וכן הוא אמת ולפי זאת עשו וכו' ובאומרו בלשון נקבה זאת ולא זה רמז לתשובה . ורמז לתורה ·· רמז לתשובה כמש"ה כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך וכו' ומדבר על מה דסליק מניה והיא מצות התשובה הסמוך לה דכתיב כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך . ורמז לתורה שנאמר וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל · ולכן · זאת עשו תחילה ואח"כ וקחו מזמרת הארץ בכליכם וכו' ואיפשר שהפסוק הזה מדבר לנכח ושלא לנכח . מדבר לנכח כנגד יוסף הצדיק · ושלא לנוכח כנגד הק"בה . ולכן השלים דבריו ואמר ואל שדי ואמר לברותי די ויתן לכם רחמים

לפני

לפני האיש ואפשר שבאמצעות היסורין שבאו עלי ועליכם ירחם הקב"ה עלינו חזרנו להקדמתינו שהיסורין הבאים על האדם כיצה"ז הם דומים אל המלח הממתק את הבשר ובלתו אין האדם יכול לאכלו . כמו כן האדם בלתי יסורין אוכל עולמו בחייו ובע"הב אין לו מה שיאכל לכן ראוי לאדם שבזמן שרואה שיסורין באים עליו מלבד שיקבל אותם מאהבה . צריך גם כן דיפשפש במעשיו לראות אם באולי לא יספיקו אלו היסורין לכפרת עון האדם . וענין זה מבואר במאמר שהבאנו פתח עינים באמרו אמר רבא · אמר רב חסדא · אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו וכו׳ :

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה לאומרו אם רואה אדם שיסורים באים עליו והכי הוה ליה למימר אם רואה אדם שיש לו יסורין יפשפש במעשיו · האמנם באמרו באים עליו היא ... היולית ונראה שעדיין לא באו ואם עדיין לא באו היתכן שהוא נביא יודע עתידות לידע אם עתידי' יסורין לבא עליו כדי שיפשפש במעשיו ואם כבר באו יאמר מפורש אם באו יסורין על האדם יפשפש במעשיו . עוד ראוי לדקדק באומרו יפשפש במעשיו והכי הל"ל יעשה תשובה ומה צורך לפשפש במעשיו מאחר שאחרית הכל הוא התשובה · והבט עצמך שחטא הנה אחרית הכל הוא התשובה · עוד ראוי לדקדק באומרו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה · וקשה וכי יתכן בעולם צדיק בארץ ישר ונאמן מכל וכל שפשפש במעשיו ולא מצא כלום . והנה לקושיא זו נדחק רש"י ז"ל ואמר פשפש ולא מצא עבירה בידו שבשבילה ראויה יסורין הללו לבא . וכאשר כוונת רש"י ז"ל ומה שמוסיף נופך על דבריו . עוד ראוי לדקדק במ"ש פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה . וקשה טובא כי מאחר שיש בידו ביטול תורה מה צורך לבקש אחר עבירו׳ אחרות כי עון ביטול תורה כנגד כולם · עוד ראוי לדקדק במ"ש ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם · והנה בשלמא למה שהיינו סוברים תחילה שעון ביטול תורה אינו נחשב מכלל העונות אתי שפיר מ"ש תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם האמנם למאי דאמרינן אח"כ שאף ביטול תורה הוא נחשב בכלל העבירות היתכן שפשפש ולא מצא ביטול תורה מי הוא זה ואיזה הוא העוסק בתורה יומם ולילה ובשעה א׳ שיתבטל ממנה עבירה היא בידו · ועוד ראוי לדקדק מכין לו לבעל המאמר סדר הפסוקים האלו כסדר הזה שפסוק נחפשה דרכינו הוא ראשון ואחריו הוא פסוק אשרי הגבר אשר תיסרנו יה . ואחריו הוא פסוק כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח ואימא אכא איפכא ולא יש ראיה בהם כלל ·

והביאור נלע"ד לפרש כי בעל המאמר ע"ה אתא לאשמועינן מלתא חדתא באמור בלשון הזה אם רואה אדם שיסורין באים עליו כלומר הן אמת שאין אדם בעולם בלא יסורין כאשר אמרו חז"ל במקום אחר . האמנה אם רואה אדם ראיה מחודשת שיסורין באים עליו בתמידות ואין ביניהם זמן ריוח . כלל אלא תכופים רודפים אחריו ולכן אמר בלשון באים שסובל לשון הווה ויהיה שעתה באו ובאים עליו בהתמדה או צריך שיפשפש במעשיו ויאמר לא דבר ריק הוא והיסורין האלו אינם דרך העולם במקרה אלא בודאי כי עונותיו גרמו אלה ולכן יפשפש במעשיו · ומלבד מה שכיפרו היסורין מעונותיו צריך גם כן לפשפש במעשיו על העתיד שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה׳ · והנה הפסוק הזה אומר מפורש כל הדרשה שאמרנו וזהו מ"ש נחפשה דרכינו תחילה והם כל דרכינו הטובים הם הרעים הם ואח"כ ונחקורה את היסורין הבאים עלינו הם במנין העונות שעשינו . ואם היסורין הם כמספר העונות יבאו אלו באלו · ואם היסורין הם מרובים ועדיין באים על האדם או יפשפש במעשיו ויעשה תשובה כוללית · והנה התנא שינה מלשון הפסוק שאמר ונשובה עד ה׳ והוא אמר יפשפש במעשיו · מיתורא דקרא שאמר ונחקורה ויספיק לומר נחפשה דרכינו ונשובה עד ה׳ · האמנם עם מה שאמר התנא ז"ל אתי שפיר כמו שאמרנו למעלה נחפשה כל דרכינו יחד ובשים כנגדם כל היסורין הבאים עלינו אם הם מכוונים יחד וגם הם מקבילים אליו כנגד אלו כמו שפירש"י ז"ל מוטב ואם לאו יעשה תשובה כוללת לכל מיני העונות שבתורה · ויהו מ"ש עד ה׳ ולא עד בכלל והוא פסוק אשרי הגבר אשר תיסרנו יה והוא אני שם ההויה הנזכר בענין התורה · ואם פשפש ולא מצא אז יתלה ביסורין של אהבה הנזכר בהם שם הויה שלם דכתיב ביה כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח · גם אפשר לומר שכיון בעל המאמר ז"ל. למ"ש ז"ל במשנה של ר׳ חלוקי כפרה שלכל מין עון ועבירה יש מין כפרה . ולזה כיון הפסוק ואמר נחפשה דרכינו כולם שעשינו ונחקורה כנגדם לכל מין כפרתם שיהיה זה מקביל לזה והכל הוא באמצעות התשובה · וקרוב אל האמור פירשו הדרשנים בפסוק ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ירצה ולך ה׳ חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו לדון אותו מדה כנגד מדה ממש כלומר אם חטא בידיו הקב"ה נותן לו יסורי׳ בידיו וכמו כן בפיו וכיוצא והשתא אתי שפיר נמ"ה נחפש׳ דרכינו ונחקורה את היסורין הבאי׳ עלינו הם אם מקבילי׳ של העונות שעשינו מדה כנגד מדה :

אמנם עוד בעל המאמר פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה · ירצה עם שיטת חז"ל פשפש ולא מצא · כלומר פשפש בעבירות הכתובות בתורה החמורות כמו כריתות ומיתות ב"ד ולא מצא שעבר באחד מהם כדי שמאמצעותם נתחייב ליסורין הקשים האלו הבאים עליו ואעפ"י שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא באיזה חטאים קלים לא מפני זה יתחייב ליסורין הקשים הבאים עליו תמידים · ולכן יתלה בביטול תורה בזמן שיוכל לעסק בתורה ואינו עוסק כי בודאי הגמור שבשעה שאינו יכול לעסוק בתורה אינו נענש על ביטולה בהיות כי דיחים בצוארו מזונות האשה והבנים · האמנם אם בשעה שיכול לעסוק בתורה · או בעתים קבועים שיש לו · ואינו עוסק אז נענש עליה . וכמו שהתורה היא מרפא לכל גוף האדם כמש"ה ולכל בשרו מרפא כך התורה מביאה יסורין על כללו׳ גוף האדם בזמן שהוא מתבטל ממנה בזמן שיכול לעסוק בה ואינו עוסק · כמש"ה נאלמתי דומיה החשתי מטוב שהיא התורה או וכאבי נעכר אם כן כפי זה אין צריך לבקש איזה דבר מקביל ליסורין שבאו עליו · וכן אמר הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו · ואעפ"י שיסורין באים עליו אשריו ואשרי חלקו שהקב"ה יסר אותו בעה"ז בעבור כי ומתורתך תלמדנו · והזכיר שם י"ה בעבור כי שם י"ה בו נבראו שמים וארץ כמש"ה כי ביה עולמים והעולמים שנים שהם השמים והארץ לא נבראו אלא בשביל התורה כמש"ה בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואמרו חז"ל בעבור התורה שנקראת ראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ · ולכן אמר הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה בעה"ז ואינו נכנס עמו בחשבון עונות וגם אשריו שלא נמצאו בו עבירות מקבילות ליסורין זולתי כי ומתורתך תלמדנו בלבד · וכם׳ הזוהר האריכו למעניהם בענין יסורין של אהבה מה הם · והצלו ואמרו שכל הצדיק הסובל יסורין מחמת השכינה רוצה לומר או שנולד בזמן שהסיהר׳ העליונ׳ והיא השכינה היא בחסרונה שמזלו גורם להיות כל ימיו ביסורין או שסובל יסורין בצוון הדור וכעבו׳ שהקב"ה יעשה

שלום עם השכינה · הנה הצדיק הזה סובל יסורין · הנה כל זה נקראים יסורין של אהבה רוצה לומר כדי שיאהב הקב"ה את השכינה ויוציא אותה מן הגלות לאורה ולישועה :

אמר עוד בעל המאמר ואם תלה ולא מצא · כידוע שיסורין של אהבה הם · רצונו · לומר ואם תלה בביטול תורה ולא מצא שביטל תורתו מרצונו · ולא ביטל קביעותו כלל וכפי זה אינו מתחייב על זה כלל · אז כידוע שיסורין של אהבה הם ואינם יסורין של כפרת עונות כלל אלא של אהבה מוחלטת · שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אעפ"י שאין עליו עונות כלל זולתי מאהבה מוחלטת להרבות שכרו לעה"ב · לכן מה טוב ומה נעים בזמן שהאדם מקבל עליו יסורין של הקב"ה באהבה ובשמחה · ולכן רמזתי בפתח דבהי ואמרתי זאת עשו ראשונה לפשפש במעשיכם ולהרהר בתשובה ואם ח"ו יבואו עליכם איזה יסורין אל תבעטו בהם אלא אדרבה זמרו לה' אלהיכם וקחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה זה הקב"ה בעבור כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה:

דרוש א' למשמרת ר"ח שבט

ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וכו'

גרסינן בגמרא במסכת פסחים · פרק ערבי פסחים וז"ל דרש רב עוירא זמנין אמ' ליה משמי' דר' אמי וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי מאי דכתיב ויגדל הילד ויגמל עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק. לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם כוס של ברכה לברך ואומר להן איני מברך שיצא ממני ישמעאל. אומרין לו ליצחק טול וברך אמר לו איני מברך שיצא ממני עשו. אמרו לו ליעקב טול וברך אמר להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאוסרן עלי. אומרים לו למשה טול וברך · אמר להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי · אומרים לו ליהושע טול וברך אומר להם איני מברך שלא זכיתי לבן דכתיב יהושע בן נון נון בנו יהושע בנו. אומרים לו לדוד טול וברך אומר להם אני אברך ולי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. עכ"ל :

יסוד החומה ובנין הבית הנכון של האומה הישראלית בהיותם פזורים נעים ונדים בארבע כנפות הארץ מרודים ומעונים ביד אויביהם כל רואיהם ילעיגו עליהם באמור אליהם כל היום איה אלהיכם צור חסיתם בו אשר חלב זבחיכם יאכל ישתה יין נסיכם · ועתה ראה ראינו כי הסיח דעתו מכם והזניח אתכם ונעל ככם כמה פעמים מינים ממינים שונים · ובפרט הגלות המר והנמשך הארוך הזה · הוא לידע כי ה' הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד אלא נותן לאיש כדרכיו ופורע לו כפרי מעלליו ועונותינו מנעו הטוב ממנו ופשענו האריך קצנו כדי לכפר עונותינו · האמנם סוף הכבוד לבא בע"ה והטובה מחזרת על אכסניא שלה · וכמש"ה ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם · והנה ההבטחה הזאת היא ביד כנסת ישראל מזמן גלות הראשון שלהם בהיותם עדין במצרים · ונשארה ההבטחה הזאת בידם מדור אל דור עד הדור האחרון הזה · והקדמה הזאת מנאמה בדברי חז"ל ·

במדרש רבה בפרשת שמות וז"ל. על כן הם צועקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו · תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר · מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן לפי שהיו נוחין בשבת · אמר להם פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וכו'. אל יהו משתעשעין ואל יהו נפשין ביום השבת · עכל"ה · הרי נתבאר מדברי חז"ל שהיו בידם מגילות והיו משתעשעים בהם משבת לשבת והיו מתנחמים בהם ומאמונתם סובלים עול גלותם בסבר פנים יפות. והואיל ובאו דברי חז"ל לידינו ·

ראוי לדקדק בהם · מנין להם לחז"ל לומר מלמד שהיו בידם מגילות · וגם היכן נרמז שהיו משתעשעים בהם משבת לשבת ·

ואפשר לומר שדקדקו חז"ל בפסוק מילת בה המיותרת ויספיק לומר ויעשו · או יאמר ויעשוה · ומאי בה דקאמר · עוד דקדקו מש"ה ואל ישעו בדברי שקר · וצריך לידע מילת ישעו מאיזה מקור נחצבה אם הוא מלשון שועה הל"ל ואל ישועו · או יאמר ואל ישועו ואם הוא מלשון דיבור הל"ל מפורש ואל ידברו בדברי שקר ואם הוא מלשון ראיה כמו וישע ה' אל הבל וכו' · מאי שייך בדברי שקר מה שייך העין אל הדברים · ועוד אפשר לרמוז את יום השבת מדקאמר ויעשו בה הזכיר לשון עשיה ונאמר בפ' ויכולו וכו' אשר ברא אלהים לעשות וביאור הענין הוא אשר ברא שהיה בעת הבריאה כדי לעשות אח"כ את יום השבת לדורות כמ"ש ושמרו בני ישראל את השבת הראשון לעשות את השבת לדורותם מכאן ואילך · ועוד דקדקו כי מילת שקר לא שייכא אלא בדבר שלא היה בעולם והוא משקר · האמנם במה שהיו ישראל אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לא שייך לומר דברי שקר אלא' דברי הבאי ·

ולכן מכח כל הדקדוקים הנז' אמר בעל המאמר מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעים בהם משבת לשבת. בעבור שביום השבת היו נחים כמ"ש חז"ל שמרע"ה שאל מפרעה שינוחו ישראל · ביום השבת · וכמו שביארו על מה שאמרו · אומרים ישמח משה במתנת חלקו שהוא יום השבת ובאמת שכל ימי נתקשתי בזה מה ראה מרע"ה לתקן לישראל יום השבת יותר משאר המצות · ואדרבה גוי ששבת חייב מיתה ואז היו ישראל נקראים גוים כמ"ש גוי מקרב גוי וכו'. האמנם כיון למ"ש חז"ל אלמלא שמרו ישראל שבת אחד כהלכתו מיד היו נגאלין ולכן תיקן להם יום השבת כדי שבזכותו יהיו ראוים לגאולה ולכן רצה פרעה לבטל מהם שמירת יום השבת · וזמ"ש תכבד וכו': ונלע"ד כי זה המעשה של שמירת יום השבת הוא צדקה גדולה שעשה מרע"ה עם כל ישראל. וזה נרמז בפסוק ישעיה הנביא ז"ל שאמר והיה מעשה הצדקה שלום בר"ת מה"ש הוא משה המעשה שלו היה שלום לישראל · ואח"כ עבודת הצדקה שהיא שמירת יום השבת היא השקט ובטח עד עולם והיא הגאולה ואז וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות . ופשט הכתוב לא יופשט המדבר על ענין הצדקה ויובן עם מ"ש חז"ל גדול המעשה' יותר מן העושה וזהו מש"ה והיה מעשה הצדקה שלום בין הקב"ה ובין העני במש"ה או יחזק במעוזי יעשה שלום לי ביני ובין העני האמנם הנותן הצדקה בעצמו והוא ועבוד' הצדקה עצמה זוכה להשקט ובטח עד עולם ור"ל ושביה

בצדקה

בצדקה· ואז וישב עמי בנוה שלום וכו'· וכדרך רמז ירצה והיה מעשה הצדקה זוכה למדת שלום שהוא הבעל צדקה המשים שלום בבית ונותן צדקה למדת המלכות· האמנם ועבודת הצדקה עצמה מתקן בשכינה שתהיה השקט ובטח עד עולם ולא תיפגם סיהרא ח"ו· ומאמצעות שהיא השקט ובטח עד עולם וישב עמי בנוה שלום· כנגד מדת היסוד ובמשכנות מבטחים ומנוחה שאננות· מצד המלכות הקדוש' חזרנו לענינו שמרע"ה תיקן לישראל את יום השבת ולכן גזר פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בו· וזמש"ה תכבד העבודה עוד על האנשים ממה שהם עושים עד עתה והוא ויעשו בה מלאכה ביום השבת ולא תיקשי מדקאמר בה לשון נקבה· שמכינו שיום השבת נקרא בלשון נקבה ובלשון זכר· ולכן בליל שבת אנו אומרים בלשון נקבה וינוחו בה· וביום השבת אנו אומרים וינוחו בו· ובמנחת שבת אנו אומרים וינוחו בם לרמוז לזכר ולנקבה· וכן בפסוק פעם אחת אומר קדש היא לכם· ופעם אחרת אומר קודש היא לכם וכו'· וכן אמר ישעיה הנביא ע"ה אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו וכו'· לכן אמר הכתוב ויעשו בה ביום השבת אם כן מילת בה אינה חוזרת אל העבודה· אלא ליום השבת· ויעשו בה· ומתוך כך נראה ריוח אחר מלבד העבודה אשר תכבד עליהם שגם שלא ישעו בדברי שקר ביום השבת שבעבור היותם בריוח בלא עבודה הם משתעשעין במגילות שבידם מאבותיהם לומר שהם עתידין [illegible] בזכות השבת שמשמרין והנה המגילות האלו שקר [illegible]דברים· בעבור כי יש קבלה בידינו שאין עבד יוצא [illegible] בלל מארץ מצרים ולכן השעשוע הוה הם דברי שקר· ולכן אמר ואל ישעו מלשון שעשוע· ואף אם נרצה לומר ויעשו בה חוזר אל העבודה גם כן אתי שפיר תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה בכל השבוע ואל ינוחו עוד ביום השבת כמו עד עתה ואל ישעו בדברי שקר לומר שאינם נוחים ביום השבת זולתו כדי שיהיה להם כח לעבור בששת ימי המעשה וזו היא הטענה של מרע"ה שאמר לפרעה בעת הראשונה מי שיש לו עבד וכו'· והאמת כי שו הם דברי שקר וכזב והתלתם כי עד עתה כזה והראיה היא כי נרפים אתם נרפים וכו' כמו שאמר אח"כ:

ועדין אנו חייבים בחובת ביאור בפסוק מילת על האנשים המיותרת כי נודע הוא שהנשים לא היה עליהן עול שעבוד· אם כן כפי זה יספיק לומר קרא תכבד העבודה עליהם· ומאי על האנשים דקאמר:

האמנם הענין יובן עם מ"ש ז"ל במדרש רבה וז"ל לכו לסבלותיכם· אמר רבי יהושע בן לוי שבטו של לוי היה פנוי מעבודת פרך אמ' להם פרעה בשביל שאתם פנוים אתם אומרים נלכה נזבחה לאלהינו לכו לסבלותיכם· עכל"ה·

והנה ר' יהושע בן לוי דרש הדרשה הזאת בפסוק מיתור קרא דקאמר לכו לסבלותיכם· וכבר נודע שמשה ואהרן היו משבטו של לוי היו פנוים מכל וכל מן העבודה ולכן אמר למשה ולאהרן להם· לבדם לכו לסבלותיכם שהוא עסק התורה· האמנם לשאר שבטו של לוי גזר עליהם שגם הם יעשו מלאכה והיינו מאי דקאמר קרא תכבד העבודה על האנשים· ואין אנשים אלא צדיקים והם שבטו של לוי שהם היו משתעשעים במגילות שבידם וממאכים את לב העם שלא יעשו עוד מלאכה כלל וכפי זה תהיה גזרת פרעה קשה בשלשה גזרות· האחת היא תכבד העבודה על האנשים הידועים והם הצדיקים שבטו של לוי· וגם גזרה שנית שיחללו את השבת והיינו מאי דקאמר ויעשו בה· וגם גזרה שלישית אל יהיו משתעשעין בדברי תורה והיינו מאי דקאמר ואל ישעו בם ואל ישתעשעו במגילות שבידם בשביל שהם דברי שקר שאין עבד יוצא לחירות ממצרים כלל להיותה כור הברזל· והיינו דקאמר קרא אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים רוצה לומר מבית שלעולם כל הנכנס שם נשאר עבד לעולם· ואלולי שאני בכבודי הוצאתי אתכם עדין אנו ובני בנינו משועבדים היינו במצרים חזרנו להקדמתינו שאלמלא שהיו בידם מגילות להשתעשע בהם ח"ו היתה הגאולה נשכחת מפיהם והיו ח"ו נטמעין בין המצריים:

ונלע"ד כי זאת ההקדמה רמז אותה דוד המע"ה באות אלמ"ד של האלפא ביתא ואמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי· כלומר בראותי את עצמי בכמה מיני מקרים ופגעים רעים ובכמה צרות צרות זו לזו· ואחרי שהייתי מלך ישראל ראיתי את עצמי בכמה מיני עוני עד היותו ברזילי הגלעדי מכלכל אותי והייתי הולך מדחי אל דחי עד שחשב ח"ו לעבוד ע"ז כמ"ש חז"ל ביקש דוד לעבוד ע"ז· וכו' ולא עמדה לי רק תורתך שהיא שעשועי· והיא היתה מוכיחה אותי באמרה שהנה עונותך גרמו אלה שלקחת במלחמה אשת יפת תואר ובזה נמחל עונך· וסוף הכבוד עתיד לבא· ולכן אמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי· אמר עוד לעולם לא אשכח פיקודיך כי בם חייתני· בא הכתוב לרמוז ההקדמה שהקדמנו במקום אחר· ואמרנו שהתורה נחלקת לשתים· לעסק התורה עצמה ולקיום המצות שבה· וזה בלא זה אי אפשר· וזהו מ"ש התנא ע"ה רצה המקום ב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות וכו'· וכן אמר הרשב"י ע"ה בספר התיקונים דף כ' וז"ל ואורייתא בלא פקודייא לאו איהי תורת ה' וכו' עכ"ל ולכן הזכיר דוד המע"ה בתחילה עסק התורה ואמר לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי ואח"כ הזכיר קיום המצות ואמר לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני· ואמר שבנגד אחר התורה היא מעלה גדולה על המצות להיות כי היא מאירה עינים עורים והאדם משתעשע בה כמו שפירשתי· ובנגד אחר המצות הם במעלה גדולה על התורה להיות שהם במנין איברי וגידי האדם רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה· וזהו מ"ש לעולם לא אשכח פקודיך בעבור כי בם חייתני כי בעשותי אותם אני חי ומקיים איברי ואם איני מקיים אותם ח"ו אני נחשב במת ולכן אני מוכרח לקיים אותם בעבור כי בם חייתני· ולזה רמזו חז"ל ואמרו הרשעים בחייהם קרויים מתים דוק שפיר דלא קאמר העמי ארצות או מי שאינו עוסק בתורה· במ"ש במקום אחר· האמנם אמרו בלשון הזה הרשעים והם שאינם מקיימים את המצוות· אמר עוד לך אני הושיעני כי פקודיך דרשתי:

ויובן עם משל אחד שאמרו חז"ל· משל לאחד שתפסו אותו שומרי העיר כשהיה מהלך בלילה תפסו אותו ורצו להכות אותו ואמרו לו מהיכן אתה בא בלילה ואמר להם מבית המלך· כששמעם כך הניחו אותו במשמרת עד הבוקר והלכו לבוקר לבית המלך ואמרו לו אמש מצאנו אדם אחד מהלך בלילה ואמרנו לו מאין את ואמר אנא מבי מלכא והבו לפניך אמר לו המלך ואתה מכיר אותי אמר לו לאו· אמר לו אם כן למה שקרתה בדבריך· אמר לו מארי מלכא אמש הייתי בידיהם והייתי מפחד שמא יהרגוני או לפחות שמא יכוני ולא אוכל להם· אמר לו הואיל ותלית עצמך בי ראוי הוא שתיכנס לך לביתך לשלום· כך אמר דוד לפני הקב"ה הנה יש לי אויבים רבים לוחמים לי. ולא אוכל להם ואין לי· זולתי לומר שאני בן בית שלך ומתוך כך לא

יוכלו

יוכלו לי וז״ש לך אני ומשלך אמי · ולכן הושיעני מידם ועכז״ש לי יתרון על אותו האיש שתפאו אותו בלילה · כי אותו האיש לא היה מכיר את המלך כלל · האמנם אני איני כן אלא כי פקודיך דרשתי לעולם ועד · וקרוב לזה פירשו חז״ל בפסוק בידך אפקיד רוחי ומתוך כך פדית אותי וכו׳ וקרוב לזה פירשו חז״ל בפסוק בך ה׳ חסיתי אל אבושה לעולם . והנה בראות אויבי כי אולת ידם וקצר כוחם מלעשות עמי רעה מהנדון הזה · הנם מבקשים באיזה אופן אחר יוכלו לי בהמשך הזמן לעת תמוט רגלי ח״ו · וז״ש לי קוו רשעים לאבדני הם מקוים שעה לאבדני בה · האמנם אני עדותיך אתבונן כמ״ש חז״ל שהראה הקב״ה ליעקב שרה של בבל עולה בסולם עוקין ושל מדי. ושל יון וכו׳ · ואח״כ הראה לו גם כן של אדום וכו׳ · ואמר לו הקב״ה אם תגביה כנשר וכו׳ משם אורידך נאום ה׳ · ועתיד הקב״ה להחזיר המלכות לישראל וכמש״ה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה׳ המלוכה וז״ש עדותך אתבונן והכונה היא כי לכל תכלה ראיתי קץ · לכל המלכיות ראיתי קץ להם וזמן. האמנם רחבה מצותך מאד · ויש בה כעה״ז ובעה״ב :

ויעם מה שביארו הדרשנים ז״ל שהפסוקים האלו מדברים בענין הקטרוג שקטרגו המלאכים לפני הקב״ה על בריאת האדם אתי שפיר · כמש״ה לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וכו׳ ירבה האמת הוא שבמדת הרחמים שלך לעולם המה . ומעיקרא לא נבנה העולם אלא במדת החסד כמש״ה אמרתי עולם חסד יבנה · האמנם אח״כ ראה שאין העולם עומד במדת החסד וחזר והזכיר מדת הדין והוא אומרו בראשית ברא אלהים וכו׳ · וז״ש בתחילה לעולם ה׳ תחלת בריאת העולם הוא ב״ה והוא מדת החסד · ואח״כ נתעורר במדת הדין והיינו מאי דקאמר דברך נצב בשמים. ואין דבר אלא קשה · כמו דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · וגם נצב הוא דין כמו נצב לריב ה׳ ועומד לדין עמים וכו׳ · והשתא אתי שפיר מש״ה דברך והוא ב״ד הנדרך בדיבור קשה לעולם הם נצבים במדת הדין וכמש״ה נצב לריב ה׳ וכו׳. והענין הזה הוא בשמים במקום מושב המלאכים. בעת בריאת העולם · וגם המלאכים אמר בעת בריאת העולם קטרגו על בריאת האדם · ועוד הוסיפו לקטרג שנית בעת שנתן הקב״ה תורה לישראל כמ״ש חז״ל ולא נתקיימה התורה בתחתונים אלא בטענות שלימדה התורה להם. וכל ענין זה מבואר בפסוקים האלו. והנה בתחלה סיפרו הכתובים תחלת המעשה באומרם לעולם ה׳ דברך נצב בשמים וסיפר איך התורה שנבראת אלפים שנה קודם שנברא העולם · בעבורה נברא העולם ונתקיים וז״ש לדור ודור והם שני דורות שהם אלפים שנה · אמונתך שהיא התורה כמש״ה והיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום · בעבורה כוננת ארץ ותעמוד · כמש״ה במוגים ארץ וכו׳ והענין הוא כי למשפטיך עמדו היום העליונים עם התחתונים · העליונים אומרים אין ראוי שיתן הקב״ה תורה אלא לעליונים בעבור שאין בהם לא שנאה ולא קנאה ולא תחרות . והתחתונים אומרים אין ראוי שינתן התורה אלא להם בעבור שהם יכולים לקיים אותה יותר מן העליונים בהיות שיש בהם יצר הרע והם בני בחירה ורצון מש״כ בעליונים והנה למשפטיך עמדו היום הידוע והוא ביום השלישי ביום ששה בסיון שנתן הקב״ה התורה לתחתונים לראות מה הדין ביניהם מאחר שהכל הם עבדיך . והנה לולי תורתך שעשועי שנתעסקתי בה וראיתי בתו׳ בה דיני נדה ודיני יולדת · ודיני זבה ודיני מצורע וביוצא. שבללות כל הדינים האלו אינם נוהגים אלא בתחתונים · ולכן השבתי להם תשובה שעיקר פקודי התורה אינן מתקיימים אלא בתחתונים. ואלולי התורה אז אבדתי בעניי · לכן ראוי לי שלעולם לא אשכח פקודיך וכו׳ · בעבור כי בם חייתני ונתתה לי התורה הנקראת עץ חיים היא למחזיקים בה והואיל ובאמצעות הפקודים האלו שהם דיני יבם ונדה וכיוצא בם חייתני · לכן לעולם לא אשכח פקודיך · ואחר אשר אני עושה פקודיך · ראוי לך שגם אתה גם כן תושיעני ותשמרני וז״ש לך אני הושיעני הואיל כי פקודיך דרשתי והנה אחר שהבית ה׳ לי מקטרוג המלאכים · נתחדש לי קטרוג שני של כל אומות העולם בנתינת התורה. וז״ש לי קוו רשעי׳ לאבדני והם אומות העולם האמנם אני עדותך אתבונן כי כל אומות העולם עתידים הם להיבטל לעתיד לבא ויחזור המלכות למלך הראשון כמש״ה והיתה לה׳ המלוכה והיה ה׳ למלך על כל הארץ וז״ש עדותיך אתבונן כי לכל תכלה ראיתי קץ · האמנם רחבה מצותך מאד והבוטח בה׳ חסד יסובבנהו והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד · וכמו שמצינו הקדמה זו מבוארת במאמר שהצענו בפתח עינים כמש״ה ויגדל הילד ויגמ׳ ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ואמרו חז״ל מ״ד ויגדל הילד ויגמל עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק וכו׳ :

ורא״י לבא עד ביאור המאמר הזה · ולדקדק בו תחילה. באומרו מאי דכתיב ויגדל הילד ויגמל מאי קשייא ליה בפסוק דקאמר מ״ד . עוד ראוי לדקדק למה לא נדרשה הדרשה הזאת אלא ביצחק אע״ה יותר מכל האבות · ואגב ראוי ליתן טוב טעם למה כל הצדיקים הללו נמנעו מלברך והוא עון פלילי למי שנותנים לו כוס ברכה לברך ואינו רוצה לברך כנודע ובפרט בהיותם נותנים טענות של תוהו . כי מי לא ידע שישמעאל יצא מפסולת תרח אבי אברהם . והקב״ה אמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע · ביצחק ולא כל יצחק · נמצא שעשו אינו נקרא בנו · וגם עשו יצא מפסולת רבקה בהיותה בת בתואל אחות לבן הארמי · וטענת יעקב אע״ה אינה טענה בהיות כי עדין התורה לא ניתנה ואעפ״י שצוידה התורה לאסור אותן לא מפני זה יפסל יעקב ע״ה ולא עתה יבוש יעקב . ראיה לדבר שיהודה נשא לתמר כלתו ויבם אותה וכלה רבות · ויתקשה בעיני הקושיא מאד מאד במרע״ה · וכי מפני שלא זכה ליכנס לארץ ישראל מפני זה לא יברך · וכמו כן טענת יהושע בן נון ע״ה שלא זכה לבן קאי אריה לענין הברכה. ואגב נוכל לטעון נמי בעד אהרן הכהן הגדול ע״ה למה לא נתנו לו גם הוא לברך · אעפ״י שגב תשובתו הוא תשובת מרע״ה עכ״ו כהן ות״ח עדיף לענין ברכה כנודע מדברי חז״ל ואח״כ ראוי לדקדק בדברי דוד ה״ה במקום הזה ששינה מסדר חסידותו להחשיב עצמו ולומר בלשון כפול אני אברך ולי נאה לברך · ואיה חסידותו הקורא את עצמו עבד ועני ואביון ובמקום הזה אומר אני אברך ולי נאה לברך ובפרט בראותו לבללות האבות שהילקו ידיהם וחלקו כבוד לאחרים והוא לא חלק כבוד לזולתו אלא אמר אני אברך ולי נאה לברך · וראיתי מי שרצה לומר שאמר לי נאה לברך · בעבור שאמר הפסוק כי ראיתי בבנין לי מלך . ודרשו גזרה שוה לי לי ועדין אין הקומץ משביע את הארי לרוות תשובת הקושיא החזקה הזאת :

והנלע״ד לפרש הוא שחז״ל דקדקו בפסוק בפל ביום הגמל את יצחק אחר שאמר הפסוק ויגדל הילד ויגמל ויספיק לומר ויעש אברהם משתה גדול

ביום

ביום הגמל את ואטו מי לא עסקינן ביצחק עד עתה ומעיקרא כוליה קרא הוא מיותר · ואפילו הכי יספיק לומר ביום הגמל אותו ומה צורך לומר את יצחק מיותר · ועוד דקדק כי מעיקרא כולים קרא הוא מיותר ויספיק לומר ויעש אברהם משתה גדול ובודאי שבאותו היום היה בעבור שנגמל יצחק ועוד דקדקו מילת את המיותרת ויספיק לומר ביום הגמל יצחק · עוד דקדקו בעיקר הפסוק כאומרו שני הפכיים ויגדל הילד ויגמל · כי ויגדל הוא לשון גידולין ממש ואומרו ויגמל הוא שנגמל מחלבו ועדיין הוא קטן וקשיא מניה וביה · ולכן יותר טוב היה שלא יזכיר הכתוב מילת ויגדל כלל ויספיק לומר הכתוב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ועוד קשה טובא כי אמר תחילה ויגדל הילד ויגמל ומאי דהוה הוה ואח"כ אמר ביום הגמל לעתיד דנראה שעדיין לא נגמל · ועוד דקדק מילת את המיותרת :

ולכן התחיל בעל המאמר לומר מ"ד ויגדל הילד ויגמל וכו' הרי מבואר במאמ' כל הדקדוקים שדקדקנו הדקדוק הראשון שהיא כפל ויגדל הילד ויגמל אמר מ"ד ויגדל הילד ויגמל להיות כי ויגדל הוא הפך לויגמל · ואח"כ דרש כל הדרשות הנז' · בכפל אומרו ביום הגמל את יצחק · ואמר עתיד הקב"ה וכו'. וקודם שנבא לדברי בעל המאמר ז"ל נבא לביאור הפסוק עצמו כפי פשוטו. והנה נחלקו חז"ל לומר המשתה הזה איזה היה. מהם אמרו שהמשתה היה ביום המילה ממש ודרשי הגמל ה"ג מ"ל רוצה לומר מל לח"ג והם שמונה ימים · ואני אומר שדרשו חז"ל הג מל והה"א מתחלפת בחית כאותיו' אחה"ע והנה כפי הדרש הזאת הנה הפסוק הזה לאו רישיה סיפיה כי תחילה אמר ויגדל הילד כפשטו ויגמל ממש מחלבו · וכיצד אומר אח"כ ביום הגמל את יצחק שהוא ה"ג מ"ל והוא יום המילה. ועם כל זה אתי שפיר מש"ה ויגדל הילד ויגמל ואתי עם מ"ש חז"ל שיצחק נולד למקוטעין ומדולדל מאד ולא היה לו כח להמול לח' ובא הכתוב ואמר שזיכהו הקב"ה ויגדל עם היותו ילד קטן שנולד בן שבעה עכ"ז זכה ויגמל מהקליפה וזכה ביום השמיני ללידתו למילה והיינו מ"ש ויגמל ה"ג מ"ל מהקליפה ויעש אברהם משתה גדול ביום ה"ג מ"ל והוא המילה. ואז ויעש אברהם משתה גדול. והרי נתישב הפסוק כפי הפירוש הזה ויש מחז"ל שאמרו כפשטו ויגדל הילד ממש כבן שתי שנים ואז ויגמל מחלבו ממש · ויעש אברהם משתה גדול שגדולי עולם היו שם · להיות שהתחיל יצחק לדבר וחייב אביו ללמדו תורה צוה לנו משה וכיוצא מפסוקים האלו ואתי עם מ"ש חז"ל מכאן שעושים סעודה לגמרה של תורה ולשון גמרה הוא לתחילת הלימוד כמ"ש חז"ל · ובין למר ובין למר מ"ש אח"כ ביום הגמל את יצחק הוא מיותר · ולכן דרשי כך עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק וכו' · ודריש זה מכפל הפסוק ביום הגמל את יצחק וירצה שיעור הפסוק כך ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה אז ורמז הכתוב ואמר האמנם יותר משתה גדול והיה המשתה שיעשה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבא ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק · והטעם שהזכיר ליצחק ולא לזולתו כפי הפשט הוא בעבור שהדרשה נדרשת בו · ועוד להיות שהוא היה ראש לנימולים לשמנה ובזכות אותו משתה שעשה אברהם במילת יצחק ביום השמיני כאמור · לכן גם הקב"ה יפרע לבניו של יצחק לעשות להם משתה גדול לעתיד לבא. בעבור כי אברהם לא נימול לשמנה כי אם בן צ"ט שנה · וגם יעקב נולד מהול כמש"ה ויעקב איש תם שנולד מהול נמצא שלא הקים דגל המילה כי אם יצחק אע"ה. לכן תלה הכתוב המשתה בזרע יצחק ולא באברהם ויעקב · ולהיות כי יצחק נחשב למת שפרחה נשמתו ממנו בעת שנעקד על גבי המזבח · לכן ירש מקומו כוכב אלא כיור שגם הוא עולה כגמטריא כמו יצחק ונשאר חי וקיים כמש"ה הנני נותן לו את בריתי שלום ממלאך המות וזכה להיות מזומן בכל הבריתות של ישראל כמ"ש ז"ס כסא לאליהו. ולכן נקרא יצחק קץ חי שקיצו וסופו נשאר חי כי בבחרותו היה מת ובקיצו בפנחס נשאר חי עוד ירצה באומרו לזרעו של יצחק לרמוז מ"ש חז"ל בביאור פסוק כי אתה אבינו וכו' והוא יצחק אע"ה המלמד סנגוריא על ישראל מה שלא למדו סנגוריא לא אברהם ולא יעקב · ולכן אומר להם הקב"ה לא בשבי טעמא ולא בדרדקי עיצא וכו' · ולכן אמר בעל המאמר ביום שיגמל חסדו לזרעו של יצחק ·

ואחר אשר ברמוז הדרשה בפסוק. התחיל בעל המאמר להשלים הדרשה שלו : באם קבלה היה נקבל. ואמר לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך וכו'. ובכלל הברכה היא אשר מיגד הקב"ה נרינו בידינו ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד כל שוסיהם שקמו עליהם' בעה"ז · ותחילת הכל נותנין לו לאברהם אבינו כוס של ברכה לברך · ואומר להם איני מברך שיצא ממני ישמעאל ובניו החריבו בית המקדש ראשון ועשו בבני ישראל כמה רעות וכפי זה ראוי לומר ברכה על תפלתם ואיככה אוכל לקלל אותו וסוף סוף גם הוא בני והתפללתי עליו ואמרתי לו ישמעאל יחיה לפניך וכיצד עתה אברך על תפלתו אם כן איני מברך שיצא ממני ישמעאל ויתכן שאם לא היתה בסבתי שברכתי אותו לא היה יכול להחריב בית המקדש אומרים לו ליצחק טול וברך ואומר להם איני מברך שיצא ממני עשו והנה טענת יצחק היא טענת אברהם אביו עצמה. להיות שבני עשו הם החריבו מקדש שני ויצחק היה אוהב לעשו כמש"ה ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו : וסוף סוף ברכתו אותו ועל חרבך תחיה : ובכח הברכה הזאת שאמרתי לו החריב בית המקדש ולכן איני מברך אומרים לו ליעקב טול וברך: אומר להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאוסרן עלי. והנה יעקב היתה מטתו שלמה ולא יצא ממנו שום פיסולת · האמנם במתק לשונו רמז רמז אחר שהוא היה ריש תיגרא לישא שתי אחיות ואם כפי האמ' באותה שעה היו מותרות וכן כל השבטים נשאו גם תאומותיהם אפילו הכי עתידה התורה לאסור אותם · וכונתו לומר שלפי שנשא שתי אחיות והם לאה ורחל ואבן גם כן נשא עם בלהה וזלפה וגם הם היו אחיות ללאה ולרחל כמ"ש חז"ל : ומאמצעות זה יצאו השבטים מארבעה נשים ומחמת זה נתקנאו האחים ביוסף וזה היה סיבה לגלות מצרים וגלות מצרים היה מפתח לארבעה הגליות האחרים שבאו אחריו · נמצא שיעקב אע"ה היה סיבה לכל הגליות ובפרט בהיותו אוהב את יוסף יותר מכל בניו עד שמחמת זה ויקנאו בו אחיו לכן איניכו רוצה לברך שמתבייש כביכול במה שעשה אומרים לו למשה טול וברך · אומר להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לארץ ישראל לא בחיי ולא במותי · ונודע הוא כי ברכת המזון הברכה הראשונה היא ברכת הזן . הברכה השניה היא ברכ' הארץ וכיצד אברך על הארץ ואני לא זכיתי לראו' את הארץ לא בחיי ולא במותי א"כ מכח טענה זאת של מרע"ה נתחדש עתה שאומרי' לו ליהושע והואיל שאתה זכית ליכנס לארץ ישר' ולהנחיל לישראל את הארץ הטובה. לכן טול וברך והוא אומר להם איני מברך שלא זכיתי לבן וכו' · ועל טענה זו ידוו הדווים רבה לומר שכל מי שאינו מניח אחריו בן ממלא מקומו נחשב ח"ו למת וכמו שדרשו חז"ל על פסו' והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא · ואמרו שדוד שהניח אחריו את שלמה נאמרה בו שכיבה ויואב שלא הניח אחריו בן נאמרה בו מיתה · ולכן

לא רצה יהושע לברך הואיל דכתיב לא המתים יהללו יה וכו' ואתם ואנחנו החיים נברך יה. ולכן צריך לומר זה הפסוק קודם ברכת המזון כנודע ליודעי חן ועוד. אמר הואיל ולא זכיתי כן כיצד אברך בשבח ארץ ישראל שלא זכיתי לכן שיכנס בה בתחלה. ומה שלא הזכירו לאהרן הכהן שגם הוא יברך אפשר לומר שגם הוא כמשה מטעמת אחיו מרע"ה שגם הוא לא זכה ליכנס לארץ ישראל לא בחייו ולא במותו כמו שכתבנו למעלה. ועכ"ז מה שנלע"ד לומר יותר אמיתי הוא להיות כי ככה יש בידו ברכה אחרת של ברכת כהנים ואין מלאך אחד עושה שתי שליחיות כמ"ש חז"ל שאם לא כן קשייא שגם אחד מן הנזכרים לא היה יכול לברך ברכת המזון לפניו כמ"ש חז"ל שאסור לברך לפני כהן ת"ח וכפרט אבוהון דכולהו ותורת אמת היתה בפיהו אלא שאמר שיש בידו ברכה אחרת של ברכת כהנים והדבר אצלי מתוקן: אח"כ אומרים לו לדוד טול וברך. אומר להם אני אברך ולי נאה לברך. שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ולא נעלם מה שדקדקנו. כיצד מלאו לבו לדבר כך. ועוד בכפל אני אברך ולי נאה לברך. וגם כיצד ברמז כל האמור בפסוק כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא:

והראשונים ז"ל פירשו שהענין הוא כן עם מ"ש חז"ל שמדרך הסעודה היא שבעל הבית בוצע ואורח מברך. והנה כל הצדיקים הנז' היו נקראים בעלי בתים: והנה אברהם אע"ה הוא בעל הסעודה הראשונה של יצחק אע"ה: וגם יצחק אע"ה בעבורו היתה הסעודה. ולכן לא יאות להם לברך ברכת המזון: וכמו כן יעקב אע"ה הוא אבי שבטי ישראל ולא יאות לו לברך ברכת המזון וכמו כן מרע"ה ויהושע גם הם אשר הנחילו לישראל את הארץ והם עיקר הבית ולכן לא יאות להם לברך. האמנם דוד הע"ה להיותו בא מרות המואביה ונקרא אורח לכן לו נאה לברך:

עוד ירצה קרוב אל הנז' כי להיות שרבים קמו עליו להיות פוסלים אותו מן הקהל לכן בעת שראה יראה שכל האבות וכל רועי ישראל נתנו לו כבוד ויקר וגדולה ונותנים לו כוס של ברכה לברך אז שמח בחלקו ואומר אני אברך ולי נאה לברך:

עוד ירצה עם מה שאמרנו שכל אחד מן הנזכרים נמנע בטענה אחת כאמור. ואמר דוד הע"ה שאם מה שנמנעו כולם הוא מפני הטענות הנז'. הנה כפי זה הוא יכול לברך להיות שאין בו שום טענה מהטענות הנז'. כי אם מטענת בניו כולם היו מלכי ישראל ואפילו מי שחטא בהם לא מת אלא בתשובה כמו מנשה וחביריו. ואם מטענת ארץ ישראל אני כבשתי בה כמה כיבושים והנחלתי אותה לישראל. ואם להיות שאני נקרא חי בחייו ובמותי כמ"ש ז"ל דוד מלך ישראל חי וקיים. ולכן אני אברך. וגם לי נאה לברך להיות שיצא ממני המשיח שהושיע את ישראל ונעשתה התשובה הזאת על ידו והמשתה הזה היה בגללו וגם אני הייתי סיבה שחזרו ישראל בתשובה להיות שאני הקמותי עולה של תשובה בעולם כמש"ה נאום הגבר הוקם על. וישראל אינם נגאלים אלא בזכות התשובה וכמ"ש ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב ואמרו חז"ל בגמרא וז"ל במסכת יומא פרק שמיני:

א"ר יונתן גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה. שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב. מה טעם ובא לציון גואל משום דשבי פשע ביעקב. עכל"ה:

והואיל ואתא לידן זה המאמר ראוי לדקדק בו מאי לשון גדולה תשובה:

ועוד ראוי לדקדק מהיכן להם לחז"ל לאלות בפסוק זה בזה ולומר מה טעם ובא לציון גואל משום דשבי פשע ביעקב. ואימא תרתי קאמר קרא ובא לציון גואל. וגם ולשבי פשע ביעקב. שכן קרא דישעיה קאמר כי יבא כנהר צר רוח ה' נוססה בו. ובא לציון גואל ואמרו חז"ל אם ראית דור שצרות תכופות זו לזו צפה ליה שנא' כי יבא כנהר צר וגו' ובא לציון גואל וגו'.

האמנם נלע"ד שר' יונתן ע"ה דקדק בפסוק שהכי הל"ל ובא לציון ולשבי פשע ביעקב גואל נאום ה'. או יאמר קרא הכי ובא גואל לציון ולשבי פשע ביעקב נאום ה' ומדלא קאמר קרא הכי שמע מינה קרא לדרשא קא אתי. ולכן אמר גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה. כלומר הנה אני הייתי חושב שאין כח בתשובה זולתי להגן מן הפורענות בלבד. האמנם עתה נתחדש לי שגדולה תשובה שיש בה יכולת לעשות תשובה שיש בה יכולת לעשות טובה גדולה שמקרבת את הגאולה ודבר זה רמזו בפסוק דקאמר ויראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו כי יבא כנהר צר מלשון צר ואור והוא המשיח ואז ובא לציון גואל ומדהפסיק קרא במלת גואל בנתים ואמר הכי ובא לציון גואל ואם תשאל באיזה זכות לכן חזר ואמר תשוב ולשבי פשע ביעקב נאם. שבזכות ששבו בתשובה זרע יעקב בא לציון גואל אם כן שייך שפיר למימר דרך שני גדולה תשובה לומר דלא מיבעיא שלעושים תשובה בעצמם שנמחלים עונותיהם אלא גם לאחרים והיא ציון מקרבת הגאולה ועניין זה הוא גזרת הכתוב נאום ה'. והשתא אתי שפיר מה שלא אמר הפסוק ובא גואל לציון ולשבי פשע ביעקב והיינו אומרים תרתי קאמר. אלא הכי קאמר ובא לציון גואל. מה טעם בעבור ולשבי פשע ביעקב. וכפי האמת הל"ל ולשבים מפשע ביעקב. האמנם רמז הפסוק במתק שפתיו לומר שצריך התשובה היא באותו פשע עצמו וכמ"ש בגמרא שם מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום. עוד ירמוז שלא יספיק לפרוע דמי הגזלה בדמים אלא להחזיר הגזלה בעיניה וז"ש ולשבי פשע ביעקב נאום ה'. ואמר הנביא ע"ה שלא תהיה הגאולה הזאת ככל שאר הגאולות שהיו אחריהם שעבודים אחרים. אלא ואני זאת בריתי ורצה בדרך רמז לחבר השכינה עם דודה והוא אומרו ואני אחבר זאת שהיא מדת המלכות עם בריתי שהוא מדת היסוד ויהיו אחדים אמר ה' ואז רוחי אשר עליך לא ימושו מפיך וכו' ואז אמר ה' מעתה ועד עולם. והשתא דאתינא להכי סמיך ליה קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח וכו'. ולכן אמר דוד הע"ה אני שהקמתי עולה של תשובה וגרמתי להביא גאולה לעולם. לכן מכח כל הטענות הנז' אני אברך בברכת הגאולה הזאת. ולכן אמר אני אברך:

ובזה שאמר ולי נאה לברך יתבאר עוד עם מש"ה ונעים זמירות ישראל. ואמרו חז"ל משל לכת של זמרים שבאו לזמר לפני המלך אמר המלך להם כולכם נאים כולכם משובחים וכו' האמנם כולכם תאמרו שירה על ידי פלוני יען שהוא נעים קול. כך ספר תהלים נאמר על ידי עשרה צדיקים. ומכולם לא נבחר אלא דוד הה"ד ונעים זמירות ישראל לכן אמר ולי נאה לברך יותר מכולכם הואיל והקב"ה בחר בי שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. והנה קודם שנבא לביאור הפסוק הזה ראוי לבא עד ביאו' הפסוק הקודם אליו. והוא אומרו מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. והנה פשט הפסוק במקומו ירצה עם מה שדרשו חז"ל על פסוק מי הקדימני ואשלם ואמרו חז"ל מי מל לפני בן עד שלא נתתי לו בן תחלה וכו'

וכו' וזה שאמר מה אשיב לה' כלומר מה אוכל להשיב גמול לה' על כל הטובות שעשה עמי. מאחר שכל תגמולוהי עלי והוא היה אשר התחיל לגמול חסד עמי. ולכן אין לי ממה לשלם להקב"ה על כל הטובה שעושה עמי של הודאה ושבח בלבד. וזהו מאי דסמיך ליה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. ובשביל היות הנסים שעשה עמי מרובים לכן אמר בלשון מרובה כוס ישועות אשא ולא אמר כוס ישועה בלשון יחיד. ואשמועינן עוד מלתא חדתא שבזמן שהאדם הוא בצער ואינו יכול לעשות או את נדרו יש לו תיקון לנדור נדר בעת צרה ואח"כ כשיוצא לאורה או יקיים את נדרו ויעשה אותו. וזהו כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא לנדור נדרים בעת צרתי ואח"כ בעת הרוחה נדרי לה' אשלם נגדה נא לכל עמו:

עוד נוכל לדרוש הפסוק בניחותא ואתי שפיר כל מה שאמרנו. ויהיה שיעור הכתוב כך מה אשיב לה' בזמן שכל תגמולוהי עלי ואין לי פרעון אחר זולתי להודות לו ולברך את שמו ולכן כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. עוד יוכל לומר גם כן בניחותא לומר מה שאשיב תשובה לה' הוא לומר לו שכל תגמולוהי עלי הם. ושכבר גמל עמי חסדים גדולים בלתי אני היות ראוי להם. ולכן אודה ה' מאד בפי וכוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא כמו שאמרנו:

עוד נוכל לדרוש הפסוקים על דוד המע"ה כפי סדר המאמר שהבענו פתח עינים ויר"ג עם מה שאמרו חז"ל שכל דורו של דוד המע"ה היו מליזים עליו ומרננין אחריו באומרם שמעיקרו פסול משפחה היה. ואח"כ הוסיף להמרות עליון במעשה דבת שבע. ולכן באחרית הימים בזמן שיעשה הקב"ה הסעודה לצדיקים לעתיד לבא כאמור במאמר שהבענו. ונותנים לאברהם כוס של ברכה ואינו רוצה לברך ואח"כ נותנים ליצחק. וליעקב. ולמשה. וליהושע. וכולם אינם רוצים לברך ואח"כ נותנים לו לדוד המע"ה לברך. אז אומר מה אוכל להשיב לה' על כל הטובות שגמל עמי מיום שנולדתי עד עתה בכמה נסים ומינים טובים. ואין לי מה לומר אלא בשתים כל תגמולוהי עלי כל תגמוליו עלי הם. ולכן כוס ישועות אשא ואני אברך. וגם ולי נאה לברך יותר מזולתי בשביל ובשם ה' אקרא ואין אני לוקח הגדול והכבוד מצד עצמי זולתי לתלות הגדולה בשם ה'. ואמר בלשון רבים כוס ישועות לרמוז שהישועה הזאת כלולה משתי ישועות ישועת ישראל. וגם כן יכול ישועת הקב"ה עצמו. כמו שביארנו בפסוק לה' הישועה וכו':

והרב מוהר"ם שאיך ז"ל פירש כוס ישועות אשא בלשון רבים בשביל היות הישועה סוף לשלשה גאולות. עוד נוכל לומר ובשם ה' אקרא עם מ"ש ולי נאה לברך להיות כי ה' צוה לי שאברך יען שאני ערב בעיניו כמש"ה ונעים זמירות ישראל כמו שאמרנו למעלה. ולכן כל נדרי שנדרתי לה' מיום היותי על האדמה עד היום הזה. עתה אשלם נגדה נא לכל עמו. ולזה כוונתי לומר פתח דברי ולמען תספר באזני בנך ובן בנך וכו'. שהוא מצוה לספר בנסים של הקב"ה בכל מה שעשה מיום שיצאו ישראל ממצרים ועד ביאת משיחנו וכמו שאמר דוד המע"ה כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא:

דרוש ב' למשמרת ר"ח שבט

ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם:

במדרש רבה פרשת בא וז"ל. ד"א ויאמר ה' אל משה ואל אהרן. הה"ד קול דודי הנה זה בא. כשהלך משה ואמר לישראל. כך אמר לי הקב"ה היום אתם יוצאים בחדש האביב. אמרו לו היכן הוא: אמר להם הרי עומד קול דודי הנה זה בא. אמר ר' יהודה מהו מדלג על ההרים. אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם. אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים. שנאמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל בזכות אבותם אני גואלם לכך כתיב מדלג על ההרים. ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה'. עכל"ה:

ידוע הוא ומפורסם היטב שהקב"ה אינו מתנהג עם ישראל כבין בעת שחוטאים לפניו וחייבים לו. כמו הבן אדם בזמן שיש לו בעל חוב אחד ורוצה להיפרע ממנו. ובפרט אם יש לו שנאה עמו. שאז אינו מרחם עליו כלל וכוונתו היא להשפיל אותו לגמרי שלא ישא ראש עוד בין הסוחרים. ולכן הוא מוליך אותו לב"ד ונפרע ממנו כל מה שחייב לו בבת אחת. האמנם הקב"ה מתנהג עם הבן אדם כמו הבעל חוב האוהב את הלוה ואין כוונתו להשפיל אותו בין הסוחרים אלא כוונתו להיפרע ממנו חובו בכבוד גדול וברחמנות גדולה. ולכן נפרע ממנו כינו לכינו שלא על פי ב"ד וגם נפרע ממנו קמעה קמעה באופן שלא יצטער במציאות הפירעון. ואפשר לומר כי כנגד ההקדמה הזאת כיון שלמה המע"ה להתפלל לפני הקב"ה בעת שהשלים בנין בית המקדש. כדכתיב ויהי ככלות שלמה להתפלל אל ה' וכו'. אז השלים תפלתו ואמר ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' קרובים אל ה' אלהינו יומם ולילה כלומר אעפ"י שתפלתי ותחינתי היא לפני ה' מדת הרחמים. הפשוטים עכ"ז רצוני שיועדו יחד מדת הרחמים ומדת הדין. והיינו ה' אלהינו וגם יומם ולילה. והטעם הוא כדי לעשות משפט עבדו תחילה. ואח"כ משפט עמו ישראל דבר יום ביומו. ואין הכונה משפט עבדו ומשפט עמו ישראל עם אומות העולם. שאם כן היה לו לפרש שאלתו ולומר לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל מאת עמי הארץ דבר יום ביומו: האמנם כוונתו לשאול מאת הקב"ה שישפוט אותו ואת עמו ישראל בעשותם איזה חטא או איזו אשם תכף ומיד בה שעתא דבר יום ביומו ולא יחשוב להם אגודה של עונות. והנה בעשותך הדבר הזה נרויח שני דברים. האחת היא למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים אין עוד. בהיות שאינו נושא פנים לעושי רצונו. ויום ביומו משלם להם כל מה שחטאו וכמש"ה נורא אלהים ממקדשך עם מ"ש חז"ל נורא אלהים ממה שעשית מדת הדין במקדשך. ועוד נרויח שנית כי גם ישראל יהיו תמיד יראים מאת הקב"ה ולא יחטאו בראות שיש דין ויש דיין בעולם שמשגיח תמיד בתחתונים וזהו מ"ש והיה לבבכם שלם עם ה' אלהינו ללכת בחקיו ולשמור מצותיו כיום הזה. וקרוב אל האמור ביארתי בביאור הפסוק הזה בדרוש ראשון לפרשת מקץ. וגם הרכבתי ההקדמה הזאת בפסוק רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו ועתה אוסיף נופך בהיותי מפרש גם הפסוקים. והוא אומרו על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו וכו'

וכו'. כוונתו לומר כי הנה הפסוקים הקודמים מדברים במי שמודה פשעיו לה' ומודה ועוזב ירוחם והוא אומרו ואתה נשאת עון חטאתי סלה. האמנם מי שהוא מכלל חסידים ואנשי מעשה אינם מתנהגים כאמור למעלה. האמנם על זאת יתפלל כל חסיד אליך כי לעת מצא שהוא המיתה כמו שאמרו חז"ל שבאותה שעה לא ידין אותו הקב"ה על כל חטאתיו אשר עשה כדי להיפרע ממנו בבת אחת וזמ"ש רק לשטף מים רבים הורוגים אליו לא יגיעו המקטרגים לשלוח יד בו ולהיפרע ממנו. האמנם זאת תפילתי היא לפניך שאתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה ובפרשת בלק הארכתי בביאור הפסוק הזה. וכוונת הפסוק היא לומר שאל ימסרהו הקב"ה ביד המלאך המות כדי שיפרע ממנו אלא אתה בעצמך תסתיר פניך ממני ותיפרע ממני באמצעות מה שתסתיר פניך ממני. ובזה אר"ויח כי מצר הצורר הוא שטן הוא מלאך המות תצרני ממנו ואז הרינ"ש של הפלטה היא גדולה מאד בהיות שתסובבני סלה לעולם ועד מאחר שהגלה היא על ידך וכמו שאתה אין לך קץ וסוף כך הגלתך אין לה קץ וזמן קצוב וסוף ואמרה רוח הקודש לדוד ע"ה אשכילך ואורך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני ואל תהיו כסוס כפרד אין הבין להם שבתוך כך צריך לעשות להם מתג ורסן והוא העדי שלהם לבלום אותם בעבור כל קרוב אליך להזיקך. האמנם פקח עיניך וראה כי אין הקב"ה מתנהג עם הרשעים כמו שמתנהג עם הצדיקים. כי לרשעים נפרע מהם בבת אחת. ולצדיקים נפרע מהם קמעא קמעא דבר יום ביומו. וזמ"ש רבים מכאובי' לרשע באים בבת אחת. האמנם הבוטח בה' חסד יסובבנהו להפרע ממנו דבר יום ביומו ודבר זה נחשב לחסד גמור. והנה עדיין הדברים סתומים כי מי אמר לך שהחסד הזה הוא מדת הדין שסורה עליו דבר יום ביומו ולכן דוד ע"ה פירש הדבר הזה במקום אחר ואמר ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. וקשה טובא להזכיר שם אדנ' באדנו"ת ולומר כי הוא עושה חסד. האמנם רצה לגלות כאן מה שסתם שם בפסוק והבוטח בה' חסד יסובבנהו. ופירש שאותו החסד הוא לסבב אותו תמיד ביסורין. וזמ"ש ולך אדני מדת הדין חסד גמור בזמן כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דבר יום ביומו ולא תחשב עמו אגודה של עונות כמו שאמר בתחילת המזמור אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון רוצה לומר שאינו עושה עמו חשבון של עונות:

עוד ירצה פשט הפסוק ולך אדני חסד כלומר אימתי נחשב הדין לחסד גמור בזמן כי אתה בעצמך תשלם לאיש כמעשהו ואתה מבחין בין צדיק לרשע בידך ממש ולא תמסור אותו ביד מלאך המות בעבור שהשליח אינו מבחין בין צדיק לרשע ע"ד מש"ה ופסח ה' על הפתח ולא יתן המשחית והוא קרוב אל פשט שאמרנו בפסוק אתה סתר לי מצר תצרני וכו':

עוד נוכל לפרש פשט הפסוק באופן אחר. ויהיה שיעור הכתוב כך. רבים מכאובי' לרשע והבוטח בה'. כלומר נמצא בינולם זה וזה. רבים מכאובים לרשע וגם הבוטח בה' יש לו גם כן מכאובים. האמנם מה שיש הפרש ביניהם הוא כי המכאובים של הרשע הם יסורין גמורי' בחולאים רעים ונאמנים. האמנם הבוטח בה' חסד יסובבנהו הנה היסורין שלו הם יסורין של תורה הנקראת חסד שנא' ותורת חסד על לשונה שכל אדם שמקבל עליו יסורין של תורה מבטל מיסורין אחרים וכמש"ה ובני רשף יגביהו עוף. לכן בהיות הענין כך ראוי לדבר כנגד השתי כיתות האמורות במזמור כנגד כת הצדיקים הנזכרים בראשית המזמור אמר שמחו בה' וגילו צדיקים. וכנגד כת' החסידים שנאמר בהם על זאת יתפלל כל חסיד אליך וכו' אמר והרנינו כל ישרי לב. והנה כל ההקדמה הזאת רמז אותה דוד ע"ה בפסוק אחד באומרו יסור יסרני יה ולמות לא נתנני. פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה. והנה בפ' מקץ ביארתי ביאור הפסוק הזה. ועוד אוסיף ידי לבאר הפסוקים האלו כי הנה בהיות כופל הפסוק ואומר יסר יסרני יה רומז את כל מה שאמרנו. ובפרט בהזכירו שם יה שהוא רחמים פשוטים. וכוונת דוד ע"ה היא שהנה כל אנשי דורו היו מליזים עליו בענין מעשה דבת שבע ואומרים עליו שאין ישועתה לו באלהים סלה וכבר נפסל מלשבח עוד להקב"ה בהיותו חוטא וח"ו והרשעים בחייהם קרויים מתים. וכמו שהוא ענינו אמר למעלה לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה. ופירשו בס' הזוהר לא המתים יהללו יה אלו הם הרשעים שבחייהם קרויים מתים ראיה לדבר ממה שאמר אחריו ולא כל יורדי דומה וכו'. ולכן השיב להם דוד ע"ה כפי שיטתם ואמר להם לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. ואיני מכלל אותם הנקראים בחייהם מתים אלא אדרבה אפילו אחרי מותי אקרא חי בבור הצדיקים בחייהם קרוים חיים. ובמיתתם קרויים חיים בסוד ובניהו בן יהוידע בן איש חי. ובפרט דוד ע"ה שנאמר בו דוד מלך ישראל חי וקיים. ולכן לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. ואם באולי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ובפרט דוד שנחשד על אותו עון לכן חזר ואמר נודע הוא שהיסורין מכפרים על כללות העונות וזהו מ"ש יסור יסרני יה ומאמצעות היסורין ולמות לא נתנני. ובתוך דבריו אמר שהקב"ה התנהג עמו במדת החסד בשם זה אשר ברא בו את העולמות כמש"ה כי ביה ה' צור עולמים. והחסד הוא שלא הביא עליו את היסורין בבת אחת אלא מעט מעט פעם אחר פעם. וזהו מ"ש יסור יסרני יה יסורין אחר יסורין ומאמצעותם ולמות לא נתנני:

ונלע"ד לומר שהקדמה הזאת נרמזה גם כן בתורה בפ' עקב במש"ה וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. והל"ל קרא כי כאשר מיסר איש את בנו וכו' ועם האמור אתי שפיר לומר וידעת עם לבבך דבר מחודש כי כאשר ייסר איש את בנו יסורין אחר יסורין שלא בפעם אחת כך ה' אלהיך מיסרך קימעא קימעא פעם אחר פעם:

ואפשר לומר כי גם ירמיה הנביא ע"ה כיון אל האמור. באומרו יסרני ה' בשם הוי"ה אך במשפט. יסורין אחר יסורין. אל באפך בבת אחת פן תמעיטני. האמנם אם תרצה לשפוך חרונך בבת אחת שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל משפחו' אשר בשמך לא קראו כי אכלו את יעקב ואכלהו ויכלהו ואת נוהו השמו וכפי כל האמור אתי שפיר מ"ש דוד ע"ה יסר יסרני יה ומתוך כך ולמות לא נתנני:

אמר דוד ע"ה אחר אשר הטהרתי מכל מום ופשע וחטאת באמצעות היסורין מכאן ואילך פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה. ורמז בזה למ"ש חז"ל על פסוק ויעתר לו ה' וכו' מלמד שחתר לו הקב"ה חתירה מתחת כסא הכבוד. ורמז בזה לפתח הקטנה אשר בה"א של תשובה שממנה נכנסים הבעלי תשובה האמנם הצדיקים נכנסים בפתח הגדולה של הה"א. ולכן אמר דוד ע"ה בהיות שאני הקמותי עולה של תשובה בעולם כדכתיב נאם הגבר הוקם על. לכן פתחו לי שערי צדק הקטנים של הה"א הנקראת בית דין הצדק ואבא בם אודה יה אשר יסר יסרני. האמנם זה השער לה' הוא הפתח הגדול של הה"א והוא לה' לשם הוי"ה עולם הזכר צדיקים יבואו בו ולא הבעלי תשובה:

ואגב

ואני הנה רמז לנו דוד המע"ה רמז גדול כמ"ש חז"ל שאינו דומה המתפלל ביחיד למתפלל עם הצבור, ודרשו זה מפסוק ואני תפלתי לך ה' עת רצון וכו' אימתי הוא עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. ועוד אמר במקום אחר פנה אל תפלת הערער שהוא היחיד ולא בזה את תפלתם של צבור:

פתחו הענין הוא כי המתפלל ביחיד חסרים ממנו כמה דברים והם הקדושה. בעבור שאין קדושה בפחות מעשרה וכמש"ה ונקדשתי בתוך בני ישרא' ואמרינן תוך מתוך ועדה מעדה. ועוד חסר ממנו הקדיש ועניית האמן. ועניית האמן הוא יותר גדול מהקדיש. כמ"ש חז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך. ועוד חסר ממנו הויעבור עם הי"ג מדות שאינן נאמרים אלא בעשרה. והנה שלשה דברים הנז' נרמזו בפסוק הזה. ולכן רמז דוד המע"ה ואמר פתחו לי שערי צדק והם פתחים של בית הכנסת כדי שאבא בם אודה יה בשלשה דברים הנז'. והנה בר"ת של פ"תחו ל"י ש"ערי נרמז הקדו"ש שעולה ת"ו. ובר"ת צ"דק א"בא נרמז אמ"ן שהוא גי' צ"א. והוא רמז אל שני שמות הוי"ה ואדנו"ת. ולכן גדול העונה אמן יותר מן המברך. ורמז גם כן שלמה המע"ה את כל האמור בר"ת פסו' ה"יושבת ב"גנים ח"ברים מ"קשיבים ל"קולך ה"שמיעיני. סך הכל תשעים ועם הכולל תשעים ואחד כנגד אמ"ן. והשכינה היושבת בגנים מזוה לישראל היושבים בבתי כנסיות והם חברים מקשיבים למה שמברכים שאר חביריהם ואומרים ברוך אתה ה'. גם אתם השמיעיני בעניית האמן בעבור כי גדול העונה אמן יותר מן המברך. הרי נרמז בר"ת צ"דק א"בא אמן. ור"ת ב"ם א"ודה י"ה עולה בגימטריא שלשה עשר כמנין י"ג מדות של ויעבור. לכן רמז אל הדברי' הנז' בפסוק פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה: חוזרנו להקדמתינו לומר שאין הקב"ה מתנהג עם האומה הישראלי' כמנהג המלוה עם הלוה שגובה שמכר אותו ודוחקו ליפרע ממנו בפעם אחת. האמנם כונת הקב"ה היא לייסר את ישראל יסורין אחר יסורין. וגלות אחר גלות לקוטי בתר לקוטי וכוזזי בתר כוזזי לאט לאט עד שנפרע מהם כל חובותם משלשונם הם אינם נדחקים כל כך בהיות הזמן ארוך. וזו היא הכונה שהאריך הקב"ה לישראל השעבוד במצרים רד"ו שנה כדי לנקותם ולצרוף אותם כאמנעו אותם השגום. ואחרי כן במשלם שנייא אילין יטהרו מכל חלאת וזוהמת טומאתם ואחר כן יצאו ברכוש גדול. ולכן כשצפה והביט אלהי עולם ה' שכבר האומה הישראלית התלבנו הטיב ונצרפו בכור הברזל במצרים ונשארו נקיים. תכף נתגלה על שני נכתרות הזהב והם משה ואהרן ואמר להם שתכף ומיד ידברו עם האומה הישראלית שיתחילו לעשות איזו מצוה כדי שיגאלו בעבורה כמו שביארנו בכמה מקומו' אחרים וכן מבואר במאמר שהנענו בפתח עינים באומרו ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר וכו'. הה"ד קול דודי הנה זה בא כשהלך משה ואמר לישראל כך אמר לי הקב"ה היום אתם יוצאים בחדש האביב וכו':

וראוי לדקדק במאמר הזה תחלה מאי קשיא ליה בפסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן וכו' שאמר בעל המאמר הה"ד קול דודי הנה זה בא. וגם כן ראוי לידע כיצד באמצעות הפסוק הזה נתיישב פסוק הפרשה. ואח"כ ראוי לידע כונת ר' יהודה באומרו עתה מחדש מהו מדלג על ההרים. ומה נתחדש לו עתה באומרו מהו מדלג וכו'. ואגב נבאר הוכא רמיז כל הדרשה הזאת האמורה במאמר:

והנלע"ד לבאר הוא שבעל המאמר דקדק בפסוק הלאמר שמיותר כמ"ש בארץ מצרים לאמר ולמי יאמר. אם למשה ולאהרן הרי הם מפורשים בפסוק ואם הוא לכללות ישראל הרי חזר והזכירם בפירוש באומר' דברו אל כל עדת ישרא' לאמר:

ולכן אמר הה"ד קול דודי הנה זה בא ר"ל הפסוק הזה מיישב דוחק הלאמר של פסוק הפרשה:

והענין יובן עם היותנו מביאים פסוק הקודם לזה במגילה. והוא אומרו השבעתי אתכ' בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. קול דודי הנה זה בא וכו'. והנה חז"ל הוקשה להם מה היא השבועה הזאת בצבאות או באילו' השדה:

ולכן הוצרכו למעניתם ואמרו במדרש רבה וז"ל השבעתי אתכם בנות ירושלים במה השביען ר' אליעזר אומר השביען בשמים ובארץ וכו'. ר' חיננא אומר השביען באבות וכו'. ר' יהודה בר סימון אמר השביען במילה. בצבאות בצבא שיש בו אות. או באילות השדה שנשפכים דמם כדם צבי וכדם איל. ורבנן אמרין השביען בדורו של שמד וכו' עכל"ה. והנה לכל הסברות הנז' יש להם מקצת רמז ודרשה. כי לר' אליעזר שאמר השביען בשמים ובארץ היא שבועה טובה. והיא רמוזה במ"ש בצבאות או באילות השדה. בצבאות הם צבאות העליונים והם השמים. או באילות השדה והוא הארץ ממש. וכמו כן לר' חיננא שאמר השביען באבות. נרמזו האבות בתיבת צבאות והיא נוטריקון אבות צ' רוצה לומר אבות צדיקים. וכמו כן לרבנן שאמרו בדורו של שמד. נרמזו גם כן במילת צבאות שהם צבאות של הקב"ה שנהרגו על קידוש שמו של הקב"ה. האמנם לדברי ר' יהודה בר סימון שאמר השביען במילה מה הוא זאת השבועה. ועוד דקשיא מיניה וביה שמתחילה אמר השביען במילה ר"ל שבמילה עצמ' השביען ואח"כ אמר בצבא שיש בה אות והם ישראל. ועוד ראוי לדקדק מה צורך לומר פעם שנית או באילות השדה שנשפכין דמם כדם צבי וכדם איל והיינו המילה שהזכיר בתחילה:

והנלע"ד לפרש הוא שלהיות שחז"ל כולם כאחד הן מסכימים לומר שפסוק הזה נדרש על כנסת ישראל בזמן שהיו בגלות הקשה במצרים והשביען הקב"ה שלא ידחקו את הקץ עד עת שיבא דברו ויושלמו להתברר ולהצרף מעונותיהם ואז הקב"ה יוציא אותם מעבדות לחירות. והנה באותה שעה עדיין לא ניתנ' תורה לישראל כדי שישביע אותם עליה. לכן ר' אליעזר דרש שהשביען בשמים ובארץ. לר' חיננא דרש שהשביען באבות. ורבנן סברי השביען בדורו של שמד השקולים כאבות. ור' יהודה בר סימון סבר השביען במצוה החביבה עליהם והיא המילה. כמו אברהם אע"ה שהשביע לאליעזר כמש"ה שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך בה' אלהי השמים וכו'. וכן יעקב אע"ה השביע ליוסף במיל' כמש"ה שים נא ידך תחת ירכי וכו'. ור' יהודה בר סימון סבר שהמצוה הזאת היתה יותר חמורה שהיא המילה עצמה וגם בכללו' האומ' הישראלי' המקיימים המצוה הזאת. ולרמוז את שני הדברים האלו אמר הפסוק בצבאות ונחלקת התיבה לשנים צבא שיש בה אות הצבא הם ישראל. ומ"ש יש בה אות היא המיל' שנגלי' בה היו"ד של שם שדי כמו שנתבא' במקום אחר ועוד הארכנו בביאור פסוק ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. וביארנו שהן אמת שהקב"ה יש לו כמה שמות קדושי' וטהורי' כמו אל אלהים שדי. האמנם לא נוכל להקרא בשם צבאות אלא עמנו ישראל בעבור שהשם הזה אינו מתקיים אלא בנו' התחתונים

התמהונים הנאמר בנו נבא שיש בו אות של המילה משא"כ אפילו המלאכים שאין בהם אות המילה · ולכן א"ר יהודה בר סימון השביען במילה בצבאות בצבא שיש בו אות · או הם תרצה לומר כי מילת צבאות כולם רומזת אל המילה · או באילות השדה רמז גם כן לכללות ישראל השופכים את דמם כדם צבי ואיל · ואפשר לומר כי במלת צביות רמז למילת הקטנים הנימולים בני שמנת ימים · ומילת באילות השדה דמוה למילת הגדולים השופכים דמם כדם צבי ואיל :

ודרך · דרשה מבל לומר צבא שיש בו אות שנרמז שם זה בשבטים שראובני השמעוני וכו' · או באילו' השדה והוא שם א"ל שנרמז בשם ישרא' כמש"ה ויקרא לו אלהי ישראל :

והנה אחר שגלתה הסכמת חז"ל כולם כאחד שהפסוק הזה מדבר בישראל בהיותם בגלות מצרים מהשביען הקב"ה שלא ירחקו את הקץ עד שתחפץ מה ישפיר מה שאמר הפסוק אחריו קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות · והוא מ"ש בעל המאמר כשהלך משה ואמר לישראל כך אמר לי הקב"ה הינ' אתם יוצאים בחדש האביב · וכבר הגיעה השעה ממה שאמר לכם בפסוק הקודם עד שתחפץ · אמרו לו היכן הוא בעת הזאת הרחוק מאד או קרוב הוא · והטעם הוא להיות שהיו דורשים הכנת פסוק קול דודי הנה זה בא לעתיד כמו יבא כלומר בא לעתיד כמו והנה רחל בתו באה עם הצאן · ולכן שאלו בעת הזאת באיזה מקום יהיה רחוק מהלך יום או יומים או עשר ימים · והשיב להם מרע"ה שאין כוונת הנה זה בא לעתיד · אלא שכבר בא והגיע והנה הוא בתוך העיר והו מ"ש בעל המאמר אמר להם הרי עומד אצלכם · קול דודי הנה זה בא · ונוכל לומר שביאור הכתוב הוא כך קול דודי שהוא מרע"ה מכריז ואומר הנה זה שהוא הקב"ה כמו שאמר הכתוב הנה אלהינו זה וכו' · כבר בא והגיע לביתו :

אמר ר' יהודה מהו מדלג על ההרים · כלומר הנה לסברא הראשונה שהיינו דורשים בפסוק מלת הנה זה בא לשון עתיד אתי · שפיר סיפיה דקרא דאומר מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות · כלומר כדי למהר ביאתו אינו מהלך כדרך הישרה בעבור היותה רחוק ובוודאי היה לבא במהרה · ולכן מהלך כדרך מעקשים היות קרובה ולכן מדלג על ההרים מהר להר לקרב ביאתו ומקפץ על הגבעות · האמנם לפי דבריך שאתה דורש הנה זה בא שכבר בא לבית כיצד חוזר ואומר מדלג על ההרים וכו' · כנראה שעדיין לא הגיע לביתו · וקשה קרא מרישיה לסיפיה :

והשיב בעל המאמר שאין כוונת מדלג על ההרים כמו שאתה סובר כפשוטו · האמנם הפסוק ניתן להדרש שהנה בבשורה הזאת שבישר משה לישרא' ואמר להם קול דודי הנה זה בא ממש כאמור · השיבו בני ישראל למשה כיצד יתכן זה בעבור שהוא קבע זמן הגלות לאברהם אע"ה ארבע מאות שנה כמש"ה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ועדיין לא שלמו ימי הגלות ושמא אתה רוצה שיארע לנו כמו שאירע לאחינו בני אפרים שיצאו קודם לקץ ונהרגו כולם · והשיב להם מרע"ה שח"ו לא יארע לכם כמו שאירע לבני אפרים · האמנם בעת הזאת יחשוב לכם חשבון אחר והוא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות · וזהו בעל המאמר · אמר הקב"ה אם אני מסתכל ברשעים' של ישראל אינן נגאלים לעולם אפי' לסוף הארבע מאות שנה להיות כי אני אמרתי כי גר יהיה זרעך המיוחס אחריך ואנו

אין בידם מצות ומעשים טובים כלל כדי שיגאלו בזכותם . לכן אציקרא דמלתא איני מסתכל אלא לאבותיהם [illegible] ואתחיל למנות את הקץ מזמן אברהם אע"ה [illegible] במקום אחר שנאמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל והנה כאמור הכתוב את מיותר ירמוז לאב הראשון אברהם ויצחק כמו מיום שהיה לו זרע שהוא יצחק מאותה שעה אני מתחיל למנות הארבע מאות שנה · וכאומרו בני ישראל ירמוז גם כן לישראל הממש שהוא יעקב אע"ה · וזהו מ"ש בזכות אבותם אני גואלם · לכך כתיב מדלג על ההרים · ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים את ריב ה' · ואחר שביארנו המאמר היטב ופסוק קול דודי הנה זה בא וכו' כבא לביאור הלאמר של פסוק הפרשה · והנה בלאמר המיותר הזה נרמזה כל הדרשה האמורה · ויהיה שיעור שהכתוב כך ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר שהם הקריאה ודרשוהו כך לאמר בארץ מצרים · כלומר שיאמרו לישראל ויבשרו אותם שכבר הקב"ה בא והגיע בארץ מצרים ונכנס במקום הגילולים ובמקום הטינופת של ע"ז בעבורם כדי שהחדש הזה יהיה לכם ראש חדשים וכו' · וזהו מ"ש שכתוב קול דודי הנה זה בא והגיע כבר בתוך ארץ מצרים . ולכן לכבודכם ובכבוד גאולתכם נכנסתי למקום הטינופת של ע"ז ועוד לכבוד גאולתכם שאתם נגאלין בחדש הזה ואת אעשה כי החדש הזה יהיה לכם בעבורכם ראש חדשים אעפ' שראשית השנה הוא מתשרי שבתשרי נברא העולם · וזכה להקרא ראשון הוא לכם כמו שאתם נקראים ראשון כמש"ה קדש ישראל לה' ראשית תבואתה · כך החדש הזה יקרא ראשון לחדשי השנה וזהו לכם לבכורכם . ואחר שאני עשיתי כל זה בעבורכם ולכבודכם : גם אתם דברו אל כל עדת ישראל בקושי שלפחות יתעסקו בענין הקרבן פסח כדי שאמצעותו יזכו לגאולה בעבור שאין בידם מצות כדי שיגאלו . לכן בפתח דברי התחלתי ואמרתי ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם · כיונתי לומר שבזמן שבית המקדש קיים אדם זוכה לעשות הקרבן עצמו האמנם בזמן הזה שאין לנו בית המקדש לפחות זכרון דברים יהיו במקום קרבנותינו וזהו מה שאמרתי ושמרתם את הדבר הזה את הדיבור הזה לחק לך ולבניך עד עולם עד שיחזור הקב"ה ויבנה בה"מק בב"א כי"ר:

דרוש א למשמרת ר"ח אדר

מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי · כן תעשה לשורך לצאנך וכו' :

במדרש רבה בפרשת משפטים פ' ל"א וז"ל · ד"א אם כסף תלוה את עמי · אמר הקב"ה אם כסף תלוה ולא תקח ממנו רבית · את עני מה אני איני מוט לעולם אף אתה אין אתה מוט לעול' שנאמר כספו לא נתן בנשך · וכתיב עושה אלה לא ימוט לעולם עכ"ל :

ידוע הוא ומוסכם הדבר בין בקראי בין במתני' שמצות הצדקה היא מעולה על כל שאר מצות חבירותיה . בעבור שכל המצות שבתורה אינן מגינות על האדם אלא בזמן שעוסקים בהם כמש"ה שומר מצוה לא ידע דבר רע · האמנם מצות הצדקה מגינה לעולם וכמש"ה וצדקה תציל ממות ואמרו חז"ל אפילו ממיתה עצמה והכריחו והנה דוד הע"ה כראותו שבא ויקר וגדולה וכבוד של האיש הרגיל במצות הצדקה עשה לו מזמור אחד שלם והתחיל בו בהללויה

בהללויה ואשרי · ואמר הללויה אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד:

וירצה לעת דוד המע"ה הללויה כל כללות ישראל כהיו' שנאמר בימינו מקיים דגל שמכוה הואת הפסיק בפסק · ואח"כ התחיל לשבח כאיש עצמו ואמר אשרי איש ירא את ה' · רצונו לומר אשרי איש שהוא ילוד אשה ומחומר קורץ ויש לו יצר טוב ויצר הרע · ועכ"ז ירא את ה' שהוא מדת הרחמים ומכל שכן שירא מדת הדין · ולכן ראוי לומר עליו שקיים את התורה כולה מאל"ף ועד תי"ו ונתן טעם לאיש הזה למה נקרא ירא את ה' ולא נקרא אוהב את ה' · ואמר להיות שבמצותיו של הקב"ה חפץ מאד · ומפחד פן ימרה אותו יצרו הרע שלא לעשותם. לכן מקיים בו סוג היראה ליראה את ה' ומכ"ש משם אלהים · ואח"כ יכנס בסוג האהבה המחולטת לאהב את ה':

ואמר גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך · ירצה לומר שראוי לאיש הזה לברך אותו כברכ' האילן שאמרו חז"ל שכל נטיעותיו יהיו כמוהו וז"ש גבור בארץ יהיה זרעו שיתגברו על יצרם לעשות רצון יוצרם עם היותם בארץ החומרית הוו מורכבים משני יצרים יצר הטוב ויצר הרע · והברכה הזאת איננה מספקת לזרעו בלבד שהם בניו · אלא דור ישרים יבורך לתלתא דרי כמש"ה לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך · מכאן ואילך אמר ה' מעתה ועד עולם ותורה מחזרת על אכסניא שלה כמו כן המצוה מחזרת על אכסנייא שלה · ונרמז זה במש"ה דור ישרים יבורך דור אחד ישרים תרין כי מיעוט רבים שנים · הרי נרמזו שלשה דורות ובזה יבורך לתלתא דרי כמש"ה לא ימושו מפיך וכו' :

ואמר עוד הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד · וזהו מקושר עם הפסוק הקודם כי כונת הפסו' היא לבאר הברכה הנזכרת שאמר דור ישרים יבורך וביאר מה היא הברכה הזאת · והיא הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד · וירצה עם מש"ה עשר תעשר את כל תבואת זרעך וכו' · ואמרו חז"ל מדקאמר קרא עשר תעשר ולא אמר עשר עשר שמע מינה לדרש' קא אתי עשר בשביל שתתעשר כמו שאמרו חז"ל שהמוציא מעשרותיו כראוי נעשה הוא בעל הבית והקב"ה כהן · ואם לאו נעשה הקב"ה בעל הבית ובעל השדה כהן · והשתא אתי שפיר מש"ה הון ועושר בשא' בביתו כלומר מי שירצה שישאר הון ועושר בביתו לעולם וישאר הוא בעל הבית כשהיה הוא בתנאי שגם הוא וצדקתו עומדת לעד שלא יפחת ממעשרותיו כלום :

עוד ירמוז למ"ש חז"ל שהצדקה דומה למלח המקיימת את הבשר ובלעדו אין הבשר מתקיים כמו כן המולח את ממונו בצדקה מעותיו מתקיימין · וזהו מש"ה הון ועושר נשאר בביתו בזמן וצדקתו עומדת לעד :

עוד ירמוז למה שביארתי בפסוק מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו · ואמרתי שהנותן צדקה בעה"ז נקרא מלוה ה' · אעפ"י שהצדקה שהאדם נותן אינו משלו אלא משל הקב"ה · כמו שאמר התנא ע"ה תן לו משלו שאתה ושלך שלו והביא ראיה מהפסוק שאמר כי ממך הכל ומידך נתנו לך · עכ"ז מעלה עליו הקב"ה כאילו הלוה את ה' משלו בהיותו חונן דל · ומלבד הזכות והמצוה אשר עשה בהלואה הזאת · גם יש לו יתרון אחד בשני דברים בעה"ז ובעה"ב · בעה"ז וגמולו ישלם לו במ"ש חז"ל אין לך אדם בעולם שאינו בא לידי זו ואם לא בא הוא בא בנו ואם לא בא בנו בא בן בנו · ונודע כי יש שלשה דורות רחמי האב על הבן כמ"ש אם תשקור לי ולניני ולנכדי · ודרשו זה חז"ל ממש"ה כי בגלל הדבר הזה רוצה לומר גלגל הוא שחוזר בעולם · אם כן אתי שפיר מש"ה וגמולו ישלם לו כי בפרוע' לו או אפילו לבנו או אפילו לבן בנו קרינן לו ממש הרי בעה"ז · ובעה"ב יובן עם היותינו מושלים משל למ"ד לאדם שהוא ממצרים ויושב בדמשק בסחורה ורוצה לשלוח מעות לביתו למצרים ואינו מוצא עם מי ישלחם בשביל אורכא דאורחא · והנה אנה ה' לידו סוחר אחד שבא ממצרים ויש לו שם ממון הרבה · ועכשיו בהיותו בדמשק צריך למעות · מה עושה הסוחר הראשון נותן מעותיו לסוחר השני ולוקח ממנו מעותיו במצרים · וכמו כן הוא ענין האדם בעה"ז שיש לו מעות ורוצה לשולחם לעה"ב ואינו מוצא עם מי ישלח אותם מה עושה מלוה אותם להקב"ה בצדקה שנותן לעניים בעה"ז · נמצא שנותן לעניים ופורע לו הקב"ה אותם המעות שהלוה להקב"ה בצדקה שנתן · ועוד מוסיף לו וגמולו ישלם לו בלכתו לעה"ב שכר מצות הצדקה · ומוצא כל מעותיו שפזר בעה"ז לצדקה צבורים וחתומים שם בפקדון ומוצא קרן וריוח זהו מש"ה וגמולו ישלם לו הרי שני דברים וגמולו הוא תגמול ושכר הצדקה · ואמר ישלם לו לרמוז שפירעון ממש בעה"ב כל מה שפיזר בצדקה בעה"ז :

והנה בהקדמה הזאת אבא עד ביאור פסוק הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד · והנה המפרשים פירשו זה הפסוק עם מ"ש חז"ל שג' אוהבים יש לו לאדם בעה"ז · האוהב הראשון שיותר קרוב אליו הם הממון שלו · האוהב השני הם בניו ובני ביתו · האוהב השלישי הוא התורה שעסק בה בעה"ז · ובעת פטירתו מן העה"ז הוא קורא לאוהביו שיעזרו אותו · והמה רימוהו · כי האוהב היותר קרוב לו והוא הממון אינו זז מפתח ביתו ולחוץ · והאוהב השני והם בניו ובני ביתו מלוים אותו עד קברו ולא עוד · והאוהב השלישי והוא תורתו ומצות ומעשים טובים וצדקה שעשה מלוים אותו לעה"ב כמש"ה והלך לפניך צדקך וזהו מש"ה לאוהב הראשון והוא הממון הון ועושר בביתו כלומר נשאר בביתו ואינו יוצא מפתח הבית ולחוץ · האמנם וצדקתו עומדת לעד · וכמו כן נזכרו יחד השני אוהבים הנז' והם הממון והקרובים · באומרו הון ועושר הון הם הבנים כמש"ה הנה נחלת ה' בנים · ועושר הוא כמש"ה שאינם מועילים כלל ונשארי' בביתו ונזכרו כמש"ה הבוטחים על חילם וברב עשרם יתהללו · והוא הממון אח לא פדה יפדה איש · והם הקרובים שלו · האמנם והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך זהו מ"ש וצדקתו עומדת לעד · וכל זה כיסוד חז"ל :

האמנם כפי פשט הפסוק אשר חידשתי בפסוק מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו · יכולני לאדם ולומר כי הן אמת מ"ש חז"ל שהשני אוהבים של האדם כמאן דליתנהו דמי שאמנם עיקר הכל האוהב השלישי והם תורה וצדקה ומצות ומעשים טובים · שאמנם אם ירצה האדם להלך בדרך הישרה · גם השני אוהבים האחרים והם הממון והבנים יועילו לאדם · והנה האוהב הראשון והוא הממון יועיל לאדם וילוה אותו לעה"ב בדרך שביארנו בפסוק מלוה ה' חונן דל וכו' שילוה הלואה גמורה להקב"ה במעות אשר נותן בצדקה והנה שכרו אתו במצות הצדקה · ועוד וגמולו ממש ישלם לו בשלמות בסכום המעות אשר נתן לצדקה במכה שיש לו קרן וריוח ופירות · וז"ש הון ועושר נשאר בביתו אחריו במצות הצדקה שעשה כמש"ה כי בגלל הדבר הזה וכו' · וצדקתו האמתית שעשה סכום המעות שהוציא לצדקה עומדת לעד לעה"ב · הרי מפורש שהאוהב הראשון והוא הממון של האדם הלך עמו לעה"ב · והאוהב השני והם בניו של אדם נוכל לומר שגם הם מצילים לאדם בעה"ב עם מה שביארתי במקום אחר בפסוק הנה

נחלת

נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן · כחצים ביד גבור כן בני הנעורים · והענין הוא כי נחלת ה' האמתית הוא עסק התורה כמש"ה זאת נחלת עבדי ה' וכו' · ואמר הפסוק כי גם הבנים נקראים נחלת ה' · ויש לאדם שכר מפרי הבטן כיון שהם יועילו לאדם בעה"ז ובעה"ב · וקנה בעה"ז לא הוצרך לומר אלא לעה"ב · ותבאר כמ"ש כחצים ביד גבור כן בני הנעורים · וירצה כי נודע הוא באומנה שאין בכל כלי המלחמה כלי שיעשה אדם מאחר את האויב בעת המלחמה אלא החצים בלבד . וז"ש כחצים ביד גבור אשר הוא מוכרח להכניע את נפשו מאויביו באמצעות החצים אשר מורה ולכל אויב צריך לשלוח אליו חץ אחד · כמו כן אירע לאדם בזמן שקמים עליו אויבים מקטרגים באמצעות העונות אשר עשה צריך לשלוח בן אחד מבניו הקטני' לכפר על עון אחד . וז"ש כן בני הנעורים כלומר בנים הקטנים הנהיים בעון אביהם · אם כן מכאן ראיה שגם הבנים של האדם מועילים לו בעה"ז ובעה"ב · ואמר הכתוב אעפ"י כן אשרי הגבר אשרי מי שמתגבר על יצרו ולא חטא ולא הוצרך למיתת בניו הקטנים אלא אשר מלא את אשפתו מהם והוא בית המדרש כמש"ה רוצין בין המשפתים ובניו כולם יושבים בבית המדרש עוסקים בתורה בעבור כי אז לא יבוש ולא יכלם כי ידברו את אויבים והם המקטרגים על האדם בשער העליון והוא ב"ד הצדק · בעבור שהם ידברו סנגוריא על האדם באמצעות תורתם שעוסקים בה · הרי מפורש שגם האוהב השני והם הבנים מועילי' לאדם בעה"ז ובעה"ב והאוהב השלישי והוא התורה והצדקה והמעשים טובים והמצות הם מפורשות בפסוקים וכמש"ה בהתהלכך תנחה אותך בעה"ז כמ"ש חז"ל ההולך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה · ובשכבך בקבר תשמור עליך · והקיצות היא תשיחך לעתיד לבא . אם כן השתא אתי שפיר מש"ה הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד · ועם האמור אני מבין שלשה פסוקים הבאים כאחד בדברי שלמה הע"ה · כאומרו צדקה תצור תם דרך ורשעה תסלף חטאת · יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב · כופר נפש איש עשרו ורש לא שמע גערה · וירצה עם מ"ש חז"ל באותו מעשה של בני אחותו של ר' יוחנן שחלם להם אותו החלום בליל ר"ה ומינה אותם פרנסים וכו' ופיזרו לצדקה וכו' וניצולו מן המלכות · וז"ש צדקה תצור לאותו תם דרך שאינו יודע מה יארע לו ונתן הצדקה בלתי ידיעה · וכנגדו והשיצה תסלף חטאת · המהלך ברשעה היא עצמה תסלף חטאת כמש"ה ותמוגגנו ביד עונינו כי המתחיל ברשעה נמשך ממנו לסלף חטאת · ופירש מה היא הרשעה הזאת ואמר יש מתעשר ואין כל · רוצה לומר שלבסו הוא בליעל מלתת צדקה כחשבו להתעשר ולא יחסר לחמו ואדרבה ואין כל שהולך כל ממונו לטמון ואין כל לו · האמנם מתרושש בכסיו לתת צדקה · או והון רב נותן לו הקב"ה · ואמר כי מלבד זה זכות הצדקה הוא גדול שמצלת את האדם אפילו ממיתה עצמה כמ"ש חז"ל · וזהו מ"ש כופר נפש איש עשרו האמנם בתנאי שיתן אותה הצדקה בסבר פנים יפות וז"ש בתנאי ורש לא שמע גערה מפי הנותן הצדקה . ואז אור צדיקים ישמח וכו' · כלומר צדקתם מאירה לפניהם · האמנם צדקת הרשעים לא תועיל להם ולא תאיר להם והיינו מאי דקאמר ונר רשעים ידעך · והיינו צדקתם ומצותם הנמשלה לנר כמש"ה כי נר מצוה . ולכן אמר דוד הע"ה הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד וסמיך ליה זרח בחושך אור לישרים וכו' :

אמר עוד זרח בחושך אור לישרים חנון ורחום וצדיק : ירצה מקושר עם האמור כי בהיותו פותח פתח תקוה טובה כזאת להיותו מרויח להשתכר מהשלשה אוהבים הנז' הנה באמת זרח בחושך אור לישרים למי שהלך בהייתו ישר ונאמן והיה כחושך שלא היה יודע כיצד להתנהג בעה"ז הנה הוא זרח בחושך אור לישרים · ויש בו מעלה אחרת להיותו חנון ורחום וצדיק · והם שלשה קוים · חנון הוא מי שנותן במתנת חינם למי שאין לו כלום וכמש"ה וחנותי את אשר אחון · ורחום הוא רחום בדין למי שמתחייב מדת הדין ליתן לו · וכמש"ה ורחמתי את אשר ארחם · וצדיק הוא קו האמצעי לעשות שלום וצדק בין הדין והרחמים וזה נקרא צדיק · אבוכל לומר הלציי כי כנגד תועלת הממון שליתר לבני אדם שישאר ההון ועושר בביתם · אמר חנון כמר"א וחנותי את אשר אחון למי שאין לו וכו' · וכנגד תועלת הבנים גם כן באמור אמר ורחום כמר"א כרחם אב על בנים וכנגד השלישית והוא עסק התורה ועשיית המצות אמר וצדיק :

ואמר טוב איש חונן ומלוה · יכלכל דבריו במשפט ירצה אחר שהזכיר כל שבחי האיש הזה בא הכתוב ללמוד אותו דרך נכונה שיתנהג בה ולא יבא לידי עניות ח"ו. וירצה ביאור הכתוב טוב איש שבענין הצדקה הוא שיש וידו פתוחה ואפילו אם אין לו יהיה חונן מאחרים ואח"כ מלוה · האמנם לצורך אכילת ביתו יכלכל דבריו במשפט :

עוד ירצה עם מ"ש חז"ל בפסוק ותפק לרעב נפשך וביארו ותפק לרעב צדקה · ואם אין לך נפשך לפחות תפק רצונו בדברים טובים · וז"ש טוב איש חונן ומלוה האמנם אם אין לו להלוות לפחו' יכלכל דבריו במשפט לרצות את העני בדברי פיוסין :

עוד ירצה הלציי האיש הטוב חונן ולוקח מאחרים אם אין לו ואח"כ ומלוה לעניים בשעת דוחקם · האמנם צריך להזהר שלא יעשה כך בפיזור ביתו שילוה מאחרים ויפזר בביתו האמנם יכלכל דבריו בביתו כמשפט הכתוב בתורה בערב תאכלו בשר ובבוקר תשבעו לחם ולא עוד · והוא קרוב אל מה שביאו חז"ל במשנת יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך . כלומר לענין הצדקה יהי ביתך פתוח לרוחה בשופע · האמנם בפרנסת ביתך ויהיו עניים בני ביתך התנהג בפרנסת ביתך כעניי ישראל כמ"ש חז"ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות · עוד פירשו יהי ביתך פתוח לרוחה לעניים בעבור כי בהמשך הזמן גלגל הוא שחוזר בעולם שיהיו עניים בני ביתך והוזהר שדבר זה אל תרבה שיחה עם האשה לספר אליה בדברים האלה בעבור כי נשים דעתם קלה :

עוד ירצה טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט · ירצה להשמיענו דין המוסכם שאסור לאדם להלוות מעותיו בלא עדים ודין זה הביא אותו הרמב"ם ז"ל בפרק שני מהלכות מלוה ולוה וז"ל :

אסור לאדם להלות מעותיו בלא עדים ואפילו לתלמיד חכם . אלא אם כן הלוהו על המשכון והמלוה בשטר משובח יותר וכל המלוה בלא עדים עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול · וגורם קללה לעצמו · עכ"ל :

והדין מש"ה טוב איש חונן ומלוה · לעני בשעת דוחקו האמנם בתנאי שיכלכל דבריו במשפט התורה · שיהיה בשטר · היותר משובח · ולפחות במשכון · ולפחות בעדים . והטעם הוא כי המלוה בשטר · כי לעולם לא ירוט מנכסיו ומתוך כך לזכר עולם יהיה צדיק כי יאחז צדיק דרכו להלות לעניים בעת דחקם ויש לאל ידו · עוד ירצה לזכר עולם יהיה צדיק בעבור שכל זמן ששטרו קיים ובפרעו אם יש בו נאמנות אינו חייב אפילו שבועה ולזכר עולם יהי'

צדיק

צדיק ואינו אלא שיוציא לעז עליו כלל · מש"כ במלוה על המשכון אם ירצה הלוה יביא את המלוה לידי שבועה בכמה אפי׳ :

ובנגד המלוה על המשכון אמר הכתו׳ משמועה רעה לא ירא נכון לבו בטוח בה׳ · ירצה שבאופן שנה המלוה על המשכון הוא יותר משובח מהמלוה בשטר בלא משכון שהמלוה בשטר בלא משכון אפשר שיעני ולא יהיה לו ממה לפרוע או אם תבא שנת השמיט׳ משמט השט׳ כמו שפסק הרמב"ם ז"ל בפרק תשיעי מהלכו׳ שמטה ויובל וז"ל שביעית משמטת את המלוה ואפילו מלוה שבשטר שיש בו אחריות נכסים הרי זה משמיט עכ"ל · האמנם המלוה על המשכון משמועה רעה לא ירא אם העני הלוה להיות שיש בידו משכון של מטלטלין והם בידו ובחזקתו ואין בהם דין קדימה וגם כן נכון לבו בטוח בה׳ מענין השמיטה וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל גם בפרק תשיעי מהלכות שמיטה ויובל וז"ל המלוה על המשכון אינו משמיט והוא שיהיה החוב כנגד המשכון עכ"ל והוסיף עוד לומר בטוח בה׳ כלומר שאינו נכנס על זה להקרא ח"ו בליעל במש"ה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר וכו׳ אלא נכון לבו בטוח בה׳ וכנגד המלוה בעדים בלבד ובלא משכון ובלא שטר אמר לפחות סמוך לבו לא ירא שיכחש לו מעותיו הואיל והלוהו בעדים. האמנם אם אמר לו פרעתיך נאמן ונשבע הסת ונפטר וזהו מ"ש עד אשר יראה בצריו שעברו על השבועה · לכן הדרך הישרה שיבור לו האדם היא לעשות שלשתם יחד בשטר ובעדים ובמשכון וזהו מ"ש תחילת הכל יכלכל דבריו במשפט הכתוב בתורה:

אמר עוד פזר נתן לאביונים · צדקתו עומדת לעד · קרנו תרום בכבוד : והנה הפסוק הזה מקושר עם כל המזמור אחר אשר האיש הזה התנהג בחכמה גדולה ובחסידות נפלא בכל מעשיו · או שחזרו מעותיו לידו פזר נתן לאביונים בתורת צדקה גמורה ולא בתורת הלואה · ואז צדקתו עומדת לעד אפילו בעה"ב כאמור · וגם קרנו תרום בכבוד למי שהלוה אותם בחנם בלי רבית כלל:

עוד רצה להשמיענו הפסוק כי הן אמת כי חמשה מעלות יש בצדקה כמ"ש חז"ל · האמנם השנים הראשונות אביהן דכולהו הזכירם הפסוק · והנה הראשונה היא המחזיק ביד ישראל שמך והעני כדי שלא יצטרך לבריות וכמש"ה והחזקת בו . וזה נרמז במש"ה טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט וכו׳ · ואגב ארחיה השמיענו שאינו מן הראוי להלות לאיש עני מסיבת שהוא זולל וסובא אלא למי שהוא מהלך בדרך הישרה אלא שאין השעה עומדת לו וז"ש טוב איש חונן ומלוה לעני בשעת דוחקו ופירש לאיזה עני למי שהוא מכלכל דבריו במשפט · האמנם השניה הגדולה מכולם היא הנותן צדקה לעני ולא ידע למי יתן . ולא ידע העני ממי מקבל וקרוב לזה הנותן לקופה של צדקה · ולכן אמר הכתוב פזר נתן לאביונים ולא אמר בוא"ו העטף פזר ונתן . אלא פזר ממקומו . וגם נתן לאביונים בלתי היות יודע למי נתן וגם הם בעצמם האביוני׳ לא ידעו מי פזר ונתן להם ואם היה כתוב פזר ונתן הוה משמע שהוא פזר וידע למי נתן · האמנם הכונה היא פזר ופסק צדקה · ואח"כ נתן לגבאי שהוא יחלק אותה או אפילו אם הוא בעצמו חילק אותה ולא ידע למי נתן · ולא ידע העני ממי לקח או צדקתו עומד׳ לעד והיא הצדקה האמתית המועילה בעה"ז וגם קרנו תרום בכבוד לעה"ב · ואז בעה"ב רשע יראה בגדולת הצדיק וכעס שניו יחרוק ונמס בכבוד שלא עשה כמו הצדיק בעה"ז ותאות רשעים שמתאוים לחזור לעה"ז לטרוח ולעשות מצות טובים תאבד בעבור כי תמ׳

שטרח בערב שבת יאכל בשבת:

ומורנו הרב הגדול זלה"ה ביאור ענין פזר נתן לאביונים עם מה שאמרו חז"ל בגמרא יצא ענין אותו מוכס שעשה סעודה גדולה למלך · ואח"כ לא בא המלך והזמין את העניים לאכול אותה וכו׳ ואעפי׳ שהיתה מכוונה שלא לשמה לא קיפח הקב"ה שכרו כיעשו לו כבוד גדול במותו וכו׳ · וזהו מש"ה פזר מקור כלומר הוא פזר למלך · ואחר שראה שלא בא המלך הוכרח נתן לאביונים אותה סעודה ועכ"ז לא קפח הקב"ה שכרו שצדקתו עומדת לעד וקרנו תרום בכבוד בעת מיתתו · והרשע שלא עשה לא זה ולא אותו יראה וכעס שניו יחרוק ונמס תאות רשעים תאבד כאמור · חזרנו להקדמתינו שחמשה מעלות יש בצדקה · והמעלה היותר גדולה מכולם היא המחזיק ביד ישראל שלא יצטרך לבריות ומלוה אותו בשעת דוחקו בלא רבית כלל. והקדמה זאת נתבארה במאמר שהבאנו בפתח עינים באומרו ר"א אם כסף תלוה את עמי · אמר הקב"ה אם כסף תלוה ולא תקח ממנו רבית את עמי וכו׳ :

וראוי לדקדק במאמר הזה מכין לו לבעל המאמר להוציא הפסוק מפשטו · ולדרוש בו הדרשה החדשה הזאת ולומר את עמי וכו׳ ועוד היכא רמיז בקרא מ"ש ולא תקח רבית ואי משום סיפיה דקרא דקאמר לא תשימון עליו נשך הוא דין אחר וראיה לדבר מדהתחיל קרא בלשון יחיד אם כסף תלוה את עמי וסיים בלשון רבים לא תשימון עליו נשך:

והביאור ירצה שהנה בעל המאמר דקדק בפסוק היותו מתחיל באם · באומרו אם כסף · ולא נעלמו דברי חז"ל במשנה במכילתא וז"ל ר׳ ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה · ועוד שנים ואם תקריב מנחת בכורים · חובה כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי עכל"ה הרי מבואר שסבריהו חז"ל שזה אם הזה הוא חובה ולא רשות · האמנם עדין הוקשה לו למה אפקיה קרא בלשון אם עד דאצטריך למימר שהוא חובה ולא רשות . ואגב ארחיה דקדק הפסק שבין מילת כסף לתלוה · עוד דקדק מילת את עמי מה צורך למילת את עמי ויספיק לומר לעני עמך . עוד דקדק מילת עמך שאין לה לא טעם ולא ריח · ויספיק לומר את העני . לא תהיה לו כנשה וכו׳:

ולכן אמר בעל המאמר מדשני קרא והתחיל באם · וגם הפסיק בפסק בין כסף לתלוה · וגם יתור את עמי · ויתור עמך · שמע מינה לדרשא אחריתי קאי . והיה שיעור הכתוב כך אם כסף בפסק . כלומר אם יזכה אותך הקב"ה ונתן לך כסף בשופע · ואתה רוצה שהמתנה הזאת של הקב"ה תישאר בידך ולא יתמוטטו נכסיך · הנה זאת תהיה רפואתך שתלוה אותם בהלואת חן וחסד בחינם ולא ברבי׳ ח"ו כאשר נבאר ענינו אח"כ ואם תעשה כך הנני מבטיח אותך בהבטח׳ אמת שאת עמי ממש ותהי׳ מדרגתך עם מדרגתי כמו שאני מלוה לכל באי העול׳ בחינם כך אתה מלוה בחינם · וכמו שאני איני מוט לעולם . אף אתה אין אתה מוט לעולם וכו׳ : והנה מפסוק הפרשה לא שמענו זולתי דרשה את עמי בלבד · האמנם דרשת ולא תקח רבית גם דרשת מה אני איני מוט לעולם אף אתה אין אתה מוט לעולם . נשמע אותה מדברי קבלה שאמר דוד הע"ה וביאר הדבר היטב וביאור מילת אם כסף וזה"ש כספו לא נתן בנשך וכו׳ וכתיב בסוף כל המדות הטובות האלו עושה אלה . לא ימוט לעולם . עוד הוצרך להביא פסוק כספו לא נת׳ בנשך . משום שמפסוק הפרשה שאמר תלוה את עמי לא

הזכיר

הזכיר מפורש תלוה בלא רבית. לכן הביא פסוק כספו לא נתן בנשך שהוא מפורש הלואה בלא רבית ואחר עושה אלה לא ימוט לעולם: והרי נתבאר הפסוק כפי שיטת בעל המאמר:

וכפי סדר המקראות כפשטם ירנו עם הדין הפשוט שאמרנו למעלה במעלת הצדקה. ואמרנו שהמעלה ביותר גדולה מכולם הוא המלוה את העני בשעת דוחקו ומחזיק בידו באופן שלא יצטרך ליקח צדקה מן הבריות. והמדרגה השנית הוא הנותן צדקה לעני ואין הנותן יודע למי נותן ואין הלוקח יודע ממי לוקח. והואיל ואתא לידן הנדון הזה ראוי ליתן טעם אל דברי חז"ל. כי הדרכה כפי שכל האנושי יראה שמעלת הנותן צדקה לגמרי היא יותר גדולה מה מלוה הואיל וניתן לפרעון. האמנם אחרי העיון האמתי נראה שמעלת המלוה היא יותר גדולה ממעלת הצדקה. תחילת הכל הוא כי במצות ההלואה מציל אותו מבושת לקיחת הצדקה דאזיל חוורא ואתי סומקא. ועוד שאפשר שמתוך שהוא מלוה אותו ומחזיק בידו אפשר שלא יצטרך לקחת צדקה כלל. עוד יש טעם אחר לטיבותא שבמצות ההלואה יש בה מצות עשה אחת כמש"ה אם כסף תלוה את עמי. ובמצות הצדקה יש בה מצות עשה אחת נתן תתן לו וכו' ואפשר שבמצות ההלואה יקיים שתי מצות מה שאין כן במצות הצדקה: להיות כי במצות הצדקה אין בה זולתי מצוה אחת בלבד. האמנם במצות ההלואה אפשר לקיים שתיהם. מצות ההלואה תחילה. ואח"כ אם לא יהיה לו מה לפרוע יקיים מצות לא תהיה לו כנושה. ומצות לא תשימון עליו נשך. ומצות השבת העבוט. ואחר הכל אם לא ימצא לו לפרוע כלום יחשוב ללוה מה שנתן לו לצדקה הרי שקיים מצות ההלואה תחלה. ומצות הצדקה בסוף כולם וביני וביני יקיים כמה מצות האחרות שאמרנו שהם לא תהיה לו כנושה. לא תשימון עליו נשך וכו'. אם חבול תחבול וכו'. והרי הכרחנו איך מעלת ההלואה היא מדרגה יותר גדולה ממדרגת הצדקה. ואחר אשר הכרחנו זה נבא אל ביאור הפסוקים. וירצה שיעור הפסוק כמו שאמרנו בביאור המאמר. וירצה שיעור הפסוק באומרו אם כסף כלומר אם יתן לך הקב"ה כסף הרבה. צריך שתמלא אותו במלא כדי שית קיים בידך. והמלא של הממון הוא תלוה תהיה זהיר במצוה הראשונה של הצדקה והיא והחזקת בו להלות לעני בשעת דוחקו ואמר את עמי באת יתירה לומר לא מיבעיא לתלמידי חכמים שהוא מצוה גדולה. של אפילו את עמי והם העמי הארץ הנקראים עמי. ומצאתי און ועזר וסיוע למה שאמרתי שעמי הם עמי הארץ ממה שאמרו בס' הזוהר בפרשת נשא ברעיא מהימנא ברוך קב"ה. וז"ל לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו בתר דאמר עמי אמאי קאמר ישראל. אלא עמי ע"ה. ישראל ת"ח עכ"ל:

והנה בהקדמה זאת נבא אל ביאור פסוק אחד שאמר הושע הנביא ע"ה שאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. ואיתא בגמ' רבה בפ' במדבר פ' ב' וז"ל אשר לא ימד ולא יספר: א"ר שמלאי מהו הדבר הזה מי. שהוא אומר יש להם מספר הוא חוזר ואומר להם שאין מספר. אשר לא ימד ולא יספר. אלא בזמן שאין עושים רצונו של מקום יש להם מספר שאין חסרים ממנין ששים רבוא והיה מספר וגו'. ובזמן שהם עושים רצונו של מקום אין להם מספר אלא אשר לא ימד ולא יספר. עכל"ה ורצוי לדקדק בדברי ר' שמלאי ע"ה שנראה מדבריו שתחילה מקשה קושית מהו כלומר לא יתכן הדבר הזה ואח"כ עוקר הדברים באומרו אלא וכו'. ולא שייך אלא. אלא בזמן שעתה מחדש ועוקר את מאמרו האמנם נכון דהאי מעיקר' לא סבירא ליה אותה הסברא. שכן פתח דבריו ואמר מהו הדבר הזה ולא שייך למימר אלא. ואנכי כיון אמר לדבריו [illegible] הדרשה הזאת כולה בפסוק [illegible] ר' לפרש הוא שמתחילה דקדק ר' שמלאי הקושיא המפורסמת [illegible] אותה דקשיא קרא מיניה ביה. שמתחיל והיה מספר ואח"כ חזר בו ואמר אשר לא ימד ולא יספר [illegible] מרנים שאין זו קושיא דאימא הכא תחילה והיה מספר ואח"כ יעלו במעלה אשר לא ימד ולא יספר והשתא לא קשיא קרא מידי. לכן אמר אלא כלומר עקור הסברה הזאת שאין מדבר הפסוק בישראל קהל בזמן אחד. אלא מדבר בשני זמנים. בזמן שאין עושים רצונו של מקום ושלהם מספר. ובזמן שהם עושים רצונו של מקום אשר לא ימד ולא יספר. ונרמז זה בסמיכות הפסוקים כאומרם תחילה ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם הרי נרמז בזמן שאין עושים רצונו של מקום אז סמיך ליה קרא והיה מספר בני ישראל וגו'. מדקאמר קרא וסים לשון שמחה שמע מינה שאותו המספר אינו פחות מששים רבוא וגמרינן גזרה שוה מספר מספר ממה דאמר קרא מונה מספר לכוכבים וגו' הכוכבים הם ששים רבוא כך מספר בני ישראל הם ששים רבוא. ובזמן שישראל הם עושים רצונו של מקום אין להם מספר. וגם זה נרמז מסמיכות הפסוקים. כחול הים אשר לא ימד ולא יספר אימתי בזמן והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם כלומר דזמן שאפילו בשם עמי אז יעלו למדרגה העליונה למדרגה שיקראו בני אל חי ואז יהיו כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וכו'. והנה עיניך תחזינה מישרים כי ממש פסוק זה הוא דומיא דפסוק שאומר לו עמי שומע לי יעלו ממדרגת לו עמי ויקראו בשם ישראל בדרכי יהלכו. ויהיה שיעור הכתוב עם מה שאמרנו במאמר בעליון שנדרש וגם מאי דסמיך ליה בזמן כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם אז והיה מספר: האמנם בזמן שיקראו בני ישראל דרך כבוד וגדולה. אז יהיו כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. הרי הבטחה אחת. עוד הבטחה שנית והיה במקום אשר אמר להם לא עמי אתם. כלומר שהם במדרגה השלישית הפחותה מכל המדרגות דלא מיבעיא שאין נקראים בשם בנים. ואפילו בשם עבדים אינם נקראים. ואפילו בשם דלי דלות שהם עמי הארץ אינם נקראים. משם יחזרו ויעלו למדרגה הראשונה של בנים. וזהו מ"ש והיה במקו' אשר יאמר להם לא עמי אתם שאפילו בשם עמי לא יקראו אותם אלא בשם העם סתם שהוא שם של הערב רב לא כמ"ש בס' הזוהר. משם יעלו למדרגה הראשונה לתקרא בני אל חי כמש"ה בנים אתם לה' אלהיכם וקרוב אל האמור נמצא בתורה במעשה העגל: שבתחילה אמר הכתוב לך רד כי שחת עמך. ואפילו בשם העם סתם לא נקראו. ואח"כ כתיב ראיתי את העם הזה וכו' ואח"כ כתיב וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו:

עוד ירצה ביאור הפסוק באומרו והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. עם פשט אחד שמצאתי משם החכם השלם הרב כמוה"ר אברהם מונסון ז"ל בפסוק אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. ויהיה שיעור הכתוב כך אל תוכח לץ באומרך לו אתה לץ וטיפש שמתוך כך ישנאך ולא יקבל תוכחתך אלא הוכח אותו באומרך אליו אתה חכם ולא יאות לך לעשות כדבר הזה ומתוך כך ויאהבך ויקבל ממך תוכחתך שתוכיח אותו. ועוד בעבור שאם כבר נמר ברעתו שהיכרת באוכבו בשטותו לא ירצה לחזור בתשובה עוד כאומרו הנה כל העולם הכירו מסרוני. וכיון דדש דש האמנם כהיותך

תוכיח

מוכיח אותו בחזקת שהוא חכם. הנה תכף בנקלה יחזור בתשובה בהיותו יודע שעדיין לא הוכרו מעשיו בפני הבריו' והנה בפסוק זה נבא אל ביאור פסוק והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. ירצה והיה התוכחת הישרה בזה האופן שבמקום שיוכיחו אותם ויאמרו להם לא עמי אתם וכבר יצאתם חוץ לשורה וכיוצא מדברים הקשים באלו שמתוך כך ירשיעו לגמרי. אדרבה הדרך הישרה להוכיח אותם היא באופן אחר להוכיח אותם ולומר להם והלא אתם בני אל חי וכיצד יתכן שלא תשמעו מאביכ' שבשמים. ומתוך כך ישמעו אליך דכן סמיך ליה ונקבצו בני יהודה ובני ישרא' יחדיו לחזור בתשובה ושמו להם ראש אחד וכו' :

עוד ירצה ביאור הפסוק עם מ"ש הפסוק הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה. ובארנו שם כי קללות כולם נהפכו לברכות כי הנה הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ובהיותו עולה מעלה מעלה ממילא תיתי שיחזור הגלגל לרדת מטה מטה גם אתה בהיותך יורד מטה מטה ממילא תיתי שיחזור הגלגל לעלות מעלה מעלה. וזמש"ה והיית רק למעלה רק ממעט שתהיה מדרגה אחת חסרה מן המדרג' העליונה ומתוך כך ולא תהיה למטה. והנה בביאור הפסוקים האלו נבא אל ביאור הפסוק הזה. וירצה שיעור הכתוב והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם בעבור שכבר ירדו למדרגה התחתונה האחרונה מכולם משם תחזרו לעלות לראש הסולם ויאמר להם בני אל חי במדרגה היותר עליונה מכל המדרגות :

חזרנו להקדמתינו שמילת עמי נופלת על עני האר' ואמר הכתוב אם כסף תלוה לראוי לקבלה והם ת"ח ואפילו לעמי הארץ הוא מצוה וז"ש את עמי ורמז עוד באומרו את עמי ולא את הגוי שאסור להלוות לגוי בלא רבית כדאיתא בספר המצות להרמב"ם ז"ל וז"ל מצוה קצ"ח להלוות לנכרי עובד ע"ז ברבית שנאמר לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה עכ"ל :

אמר עוד את העני עמך לרמוז מ"ש חז"ל עניך ועניי עירך עניך קודמין וכו' וזמ"ש את העני עמך להקדים עמך והם עניי ביתך קודם לעניים אחרים : או ירצה לומר להקדים עניי ארץ ישראל הנקראים עמי שכל הדר בארץ ישראל דומה שיש לו אלוה ונקראים עמי ואח"כ את העני עמך והם עניי חוצה לארץ. והואיל ואתא לידן פסוקים אלו נבא עד הפסוקים הקודמים והוא אומרם. וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים וכו' וראוי לדקדק אמאי התחיל בלשון יחיד וגר לא תונה ולא תלחצנו וכו' ואח"כ אמר כל אלמנה ויתום לא תענון בלשון רבים. ואח"כ חזר לדבר בלשון יחיד אם ענה תענה אותו וכו'. ואח"כ חזר לומר בלשון רבים וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב וכו'. וגם נדקדק מאי כל אלמנה לרבות מאי. והנלע"ד לפרש הוא שהפסוק מזהיר על שני מיני בזויים : האחד הוא על הגר והשני על האלמנה והיתום. וכן גזרת הכתוב הוא על שני הדברים. וכנגד מה שצוה וגר לא תונה ולא תלחצנו : אמר בלשון יחיד אם ענה תענה אותו וכו'. וכנגד מה שצוה בלשון רבים ואמר כל אלמנה ויתום לא תענון חזר ואמר בלשון רבים וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים. ולא תקשי מ"ש בלשון רבים כי גרים הייתם להיות שמדבר עם כללות ישראל. ואמר כל אלמנה ויתום לרמוז מ"ש חז"ל אפילו אלמנתו של מלך. ורש"י ז"ל דקדק יתור כל ופירש כל אלמנה ויתום וכו' והוא הדין לכל אדם אלא שדיבר הכתוב בהווה

וכו' : אמר עוד לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך ואמר לא תהיה לו כנושה בלשון יחיד לומר שהלוה הוא אינו ניכר עליו אלא המלוה לבדו. שאמנם בלאו של לא תשימון עליו נשך עוברים עליו הסופר והעדים והמלוה והלוה. אמר עוד אם חבול תחבול לרמוז שאינו מדרך הישרה לחבול אותו ואם ח"ו חבול תחבול אתה מאחרים גם כן בעבור שבמדה שתמדוד בה ימדדו לך ואם כבר עשית התיקון שלך הוא עד בא השמש תשיבנו לו. ואמר שכתיב כי היא כסותו לבדה וכו'. והנה התיבה הזאת היא קרי וכתיב. כתיב כסתה בה"א בסוף. וקרינן כסותו בוא"ו בסוף. אפשר שבא לרמוז ולומר שאפשר שבכל כך עניים הם שאין להם זולת כסות אחת לו ולאשתו ולא יש להם שני. לכן ראוי לך שתשיבנו לו. מדרך מוסר ואם לא כן והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני וכמו שריחמתי עליך ועשיתי אותך עשיר ולו עני. ח"ו אחזור הגלגל גם עליך לעשות אותך עני :

ודרך הלצה שכל לומר לא תהיה לו כנושה אזהרה למלוה. ולא תשימון עליו נשך אזהרה לב"ד שלא יאמרו לך ושמש אותו כעבד עברי מאחר שאין לך מה לפרוע לו לכן צוה לא תשימון עליו נשך כלל. חזרנו להקדמתינו שמעלת הצדקה היא מעלה גדולה לכן אמרתי פתח דברי מלאתך ודמעך לא תאחר בצדקה ומתוך כך תזכה בכור בניך תתן לי והיא מצוה אחרת. ומצוה גוררת מצוה אחרת כן תעשה לשרך לצאנך וכו' עוד רמזתי ואמרתי בענין המשמרה הזאת שתכוונו למלאת חסרונה ופגימתה של לבנה וזהו מלאתך באמצעות ודמעך בתפלתך בכוונה גדולה. ולא תאחר זה במהנך. ומתוך כך תזכה למצות בכור בניך תתן לי. וגם בכור בהמה כן תעשה לשרך לצאנך וכו'. ומתוך כך ואנשי קודש תהיון לי :

דרוש ב' למשמרת ר"ח אדר

תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו : ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו :

במדרש רבה וז"ל. ד"א ויקחו לי תרומה הה"ד עלית למרום שבית שבי כל יגלויך לא היה אלא מן המרום. עלית למרום. ומשה עלה אל האלהים. ומשה נגש אל הערפל. שבית שבי. מלך בשר ודם כשנשבה שחיילותיו נשבים הוא מכר תאמר אף כאן כך. תלמוד לומר לקחת. וכשנשבה שאדם מוכר הוא מכר. תלמוד לומר מתנות באדם. אמר להם כך אני מעלה עליכם כאלו מתנה נתתיה לכם. אף סוררים. אמר הקב"ה למשה. מה אומות העולם אומרים שאיני חוזר עמהם על שעבדו ע"ז. שנאמר סרו מהר. אפילו סוררים הם אני מניח אותם ועמהם אני דר. שנאמר אף סוררים לשכון יה אלהים. עכל"ה :

ידיעה המוסכמת וגם היא מפורסמת בפי דברי חז"ל וגם בחיבורנו זה הארכנו למעניתם בכמה דרושים. ועוד נוסיף נופך ספיר ויהלום להגיד ולהודיע שלא ברא הקב"ה העולם זולתי בעבור לגלות בעולם התורה שהיתה גנוזה אצלו אלפים שנה קודם שנברא העולם כמש"ה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום. ויומו של הקב"ה הוא אלף שנים כמ"ש כי אלף

שנים בעיניך כיום אתמול וכו'. והקדמה זאת נרמזת בתחילת התורה באומרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ואמרו חז"ל כי בהיות התורה מתחלת בסדר הזה בראשית ברא אלהים ולא בסדר אחר שמע מינה לדרשא קא אתי ולומר שבשביל התורה שנקראת ראשית כמש"ה ה' קנני ראשית דרכו ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

ועוד נוכל לומר טעם אחר כי מתחילה אעיקרא דמלתא הנה שני הפסוקים הראשונים האלו והם פסוק בראשית ברא אלהים ופסוק והארץ היתה תוהו ובהו וחשך הם מיותרים. ויספיק להתחיל התורה מפסוק ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור שהוא תחילת הבריאות כולם האמנם מה שהיה קודם מאי דהוה הוה. ולכן אמרו חז"ל שלהיות שהתחילה התורה בפסוק הזה בראשית ברא אלהים שמע מינה דלדרשא קא אתי והגיד הקב"ה טעם למה הוצרך הקב"ה לברא את העולם בזמן ההוא ואמר בשביל התורה הנקראת ראשית שהגיע זמנה להגלות בעולם. להיות כי כבר בזמן ההוא נשלמו שני אלפים שנה לבריאתה ונרמז זה גם כן בבית של בראשית כי הבית רומזת לשני אלפים שנה שנבראת הראשית שהיא התורה לסיבה ואת ברא אלהים את השמים ואת הארץ. הוצרך גם כן להגיד מה טיבם של שמים וארץ הנזכרים. והנה השמים לא הוצרך להזכיר מה טיבם להיות ששמם מוכיח עליהם שמים אש ומים. האמנם הארץ שאינה ידועה מה הוא הודיע מה טיבה ולכן אמר שהשמים נתחדשו עתה. האמנם והארץ היתה תוהו ובהו וחושך על פני תהום. ורוח אלהים מרחפת על פני המים וכנגד ארבעה שמות האלו נקראת הארץ ארבע אותיות. וכדרך רמז ירצה שהם כנגד ארבע רוחות העולם ונקראים ליודעי מדע חס"ד. גבור"ה. תפאר"ת. מלכו"ת. והם עצמם השמים והארץ הם מעלה ומטה כנגד נצ"ח והו"ד. נצ"ח למעלה והו"ד למטה ובכללותם נקראת הארץ. על שהיא מתרבית מכל הרוחות. והנה תוהו הוא כנגד המלכו"ת. ובוהו כנגד החס"ד. וחשך כנגד הגבור"ה ורוח אלהים כנגד התפאר"ת. וארבעה דברים הנז' נרמזו בארבע אותיות הארץ כאמור. באופן זה. הה"א של הארץ רומזת למלכו"ת ה"א אחרונה של שם ההוי"ה האל"ף רומזת לחס"ד הנקרא אור דיום ראשון כנודע. הרי"ש רומזת לרוח אלהים והוא מדת הת"ת כנודע. הצד"י רומזת למדת הגבור"ה בהיותה נרז' מן מנצפ"ך כנודע ליודעי מדע. ואח"כ התחיל לספר בבריאה הראשונה שקדמה במעשה אל השמים ואל הארץ והוא בריאת האור דיום ראשון והוא החסד הקודם אל ת"ת והמלכות שהם השמים והארץ. והוא אומרו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור:

עוד נוכל לומר שהתחילה התורה בבית לרמוז כי הראשית והיא התורה נחלקת לשנים כמש"ה תורי זהב נעשה לך וכו' והם תורה שבכתב ותורה שבע"פ ונקראים כלל ופרט. כלל שצריך לפרט. ופרט שצריך לכלל ותורה שבכתב נקראת כלל. ותורה שבע"פ נקראת פרט ווהו מש"ה בראשית ב' ראשית. ולסיבת שהתורה היא נחלקת לשני תורות הוצרך הקב"ה לברא שתי בריאות והם השמים והארץ בעבור כי התורה שבכתב והם פשטי התורה כגון מצות שופר וסוכה ולולב וכיוצא מאלו המצות אינם מתקיימים אלא בארץ ותורה שבע"פ והם רמזי התורה וסודותיה מתקיימים גם בשמים. ולהיות שצפה הקב"ה כי התחתונים שנרמזים במילת ואת הארץ עתידים לחטא. והוא אומרו והארץ שהם התחתונים היתה תוהו ובהו וחושך וכן אמרו חז"ל במ' רבה והארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים. לכן שקדים רפואה למכה ואמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים והיא התשובה. כמ"ש חז"ל במ' רבה בפ' בראשית וז"ל. בראשית ברא אלהים ששה דברים קדמו לבריאת העולם וכו' ר' אהבה בר זעירא אמר אף התשובה שנאמר בטרם הרים יולדו ואותה שעה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם:

ולכן עתה אפשר לומר בראשית ברא אלהים כלומר באמצעות כל הששה דברי' הנז' שקדמו לבריאת העולם ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואפשר לומר שאלו הששה דברים שהזכירו חז"ל שקדמו לבריאת עולם נקראו ראשית בעבור שקדמו לבריאת עולם. ונרמזו בכלל ופרט במילת בראשית. בכלל בששה אותיות של בראשית ובפרט בנוטריקון וחלקהו ברא שית והם שש דברי' בראשית כל הבריאה. ואח"כ ברא את השמים ואת הארץ וכו'. ואם באולי יהיה שום דבר המפסיד את הבריאה. הנה יש כנגדו דבר אחר המתקן אותו. ואם יחטאו ישראל בתורה הנה בראתי את התשובה לתקן אותה כמש"ה בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל. הקדמת מזור לשברם והוא תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם:

והואיל ואתו קראי לידן ראוי לנו לבא עד ביאורם באומרם תפלה למשה איש האלהים אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור. בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל ומעולם ועד עולם אתה אל:

וירצה כי הנה נודע כמה פעמים חטאו ישראל לפני הקב"ה ובכולם התפלל עליהם בתפלה. בלבד האמנם בענין העגל מסר נפשו עליהם לגמרי כמ"ש ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. והטעם הוא להיות שבעון הוא כפרו בעיקר בענין ע"ז באומרם אלה אלהיך ישראל. לכן נצטער מאד על הדבר הזה. וז"ש תפלה למשה איש האלהים וכו' ואמר הכתוב שזולתו לא היה יכול להתפלל בתפלה הזאת אלא הוא להיותו נקרא חציו איש וחציו אלהים כמ"ש חז"ל במ' רבה בפ' ברכה. ועוד נקרא איש אלהים כי יכול בעלה דמטרוניתא. ולכן אמר אדני מעון אתה היית לנו בדור ודור:

וירצה עם ההקדמה הידועה ששני פעמים קטרגו המלאכים לפני הקב"ה. הפעם הראשונה בעת שאמר הקב"ה נעשה אדם וכו'. אמרו זמין לארגזא קמך וכו' מה אנוש כי תזכרנו וכו'. והפעם השניה בעת שנתן התורה לישראל אמרו וקטרגו כמש"ה אשר תנה הודך על השמים וכו'. וז"ש מרע"ה אדני במדת הדין נתלבשת בעת שקטרגו המלאכים על האדם. ואז מעון אתה היית לנו בשני דורות בדור ודר. בדר אחד קודם שנברא האדם ודר שני בעת נתינת התורה לישראל. ורמז לומר מילת אתה לרמוז מה שביארנו במקום אחר בפסוק אהה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך. והטענה שהשבת למלאכים היא כי אתה צופה שעתיד האדם לחטא לפניך עכ"ז הקדמת מזור לשברו בענין התשובה. וז"ש בטרם הרים יולדו ואין הכונה על ההרים זולתי על נשמות הצדיקים והאבות אשר קדמו לבריאת העולם כמש"ה המה היוצרים וכו' עם המלך במלכתו של עולם במלאכתו מלאכת בריאת שמים וארץ ישבו שם. ומכנו שהאבות נקראו הרים כמש"ה שמעו הרים את ריב ה' וכו'. וז"ש בטרם הרים יולדו. ואח"כ ותחולל ארץ ותבל מתוהו ובהו וחשך. ואותו העולם שהוא קודם הבריאה של האדם. ועד עולם השני בזמן שנתן הקב"ה תורה לישראל שבעבור זמן העולם השני הוא נחיה וזמן העולם הראשון של הבריאה

הבריאה כמש"ה בראשית. ברא אלהים בשביל התורה שנק' ראשית ולא נתגלית בזמן הזה ברא אלהים לאפרע את השמים ואת הארץ, וכמש"ה ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ופירשנו שם אם דעלין שהיה כעולם ויהי ערב ויהי בוקר הוא לסיבת יום הששי כסיון שניתנה בו התורה. וז"ש והעולם ועד עולם הוא סיבה שאתה אל כתחתונים. וכמש"ה ואתם עדי נאם ה' ואני אל ופירשו חז"ל בזמן ואתם עדי שאתם מעידים ... ויכולו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים וכו' אז ואני אל. וז"ש אתה אל ומאותה שעה גזרת ואמרת ענין התשובה. וז"ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם ופירשו חז"ל אפילו עד דכדוכה של נפש. והנלע"ד לפרש הוא כי הן אמת שהתשובה המעולה היא להיות שעת התשו' בשעת העבירה כמ"ש בגמרא מאי רב יהודה באותו פרק ובאותו מקום ובאותה אשה. האמנם אם יש לעושה תשובה זכות אבות מועיל תשובתו אף אם תהיה בעת דכדוכה של נפש. וז"ש תשב אנוש עד דכא רוצה לומר אפילו עבד ע"ז כאנוש שאין בעובדי ע"ז כמוהו הנאמר בו אז הוחל לקרא בשם ה' ותרגומו שאז הוחל לקרא את הע"ז בשם ה' הרי מורה לחטא גדול. וכנגדה התשובה היא חלושה מאד להיותה בעת דכדוכה של נפש. ועכ"ז ותאמר שובו ועשו תשובה אם יש לכם זכות אבות ואתם נקראים בני אדם ולא אדם ממש:

זמה נמרצו דברי יוקר דברי הרב ז"לה וכבאתים במקום אחר והוא אומרו שהתשובה שהיא בעת דכדוכה של נפש אינה מועלת לגמרי זולתי לשלא תלך נשמתו בתוך כף הקלע כמו הרשעים גמורים. האמנם מועיל תשובתו לחזור בגלגול בעה"ז ובפעם הזאת יתקן המעוות לגמרי וז"ש ותאמר שובו בגלגול להקרא בני אדם ולא אדם ממש. והנה בהיות הדבר כך שהקדמת רפואה למכה אינו מן הראוי שתכעוס לגמרי על בניך. וז"ש משה ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת: כלומר הנה כל דברי הם מפיך מפי הגבורה וככה כתבתי משמך תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם ונוכחת הפסוק אפילו עבד ע"ז כאנוש. ולכן ועתה בתשובה ואין ועתה אלא לשון תשובה. ועתה אם בתשובתם תשא חטאתם מוטב. וכל ימי נתקשיתי כי מילת מוטב לא נרמזת בפסוק ורבים מן הדרשנים דרשו כך: ועתה אם תשא חטאתם ואם אין. כלומר בין כך ובין כך מחני נא וכו'. האמנם עם דרך הסוד אתי שפיר. ונודע כי עיקר התשובה היא תשוב ה"א. או הראשונה של השם. או השניה של השם ושתי ההין נקראים א"ס כמש"ה כי אם לבינה תקרא. וה"א התחתונה נקראת בשם בת שבע א"ס שלמה. וזהו ת"ש מרע"ה ועתה כלומר אם יעשו ישראל תשובה הרמוזה במילת ועת"ה הנה אם תשא חטאתם. כמש"ה מי יעמוד והיא אומה עלאה וזהו מוטב כי הוא תשא חטאתם: ואם אין כלומר שהגיע חטאת' עד אי"ן והוא כת"ר עליון כמש"ה היש ה' בקרבנו אם אין. או מ"ו מחני נא מספרך אשר כתבת מאחר שאין להם כפרה אם הגיע חטאם עד כת"ר עליון. ובדרך הפשט ירצה ואם אין וכו'. ויראה מדקאמר קרא אם מיותר והיה מספיק לומר ועתה שא חטאתם ואם אין וכו'. ולמה תשים הדבר בספק. ואמר אם תשא חטאתם: ומתוך כך רצה ועתה אם תשא חטאתם מוטב. ואם אין מחני נא וכו': רוצה לומר ואם אין שאינך מקבל תשובה מחני נא מספרך אשר כתבת בכל התורה שהתשובה היא טובה ומכפרת ובהיות אני כותב התורה הוה לי כאלו אתה כתבת אותה מאחר שהעדת עלי בכל ביתי נאמן הוא ולכן מחני נא שלא יאמרו משה בדאי הוא והקב"ה לא ציוה

על התשובה כלל. ומשה מעצמו כתב כל ענין התשובה והקב"ה לא ציוה אותו כלל. ואז הקב"ה נתרצה למשה ויאמר ה' אל משה מי אשר חטא לי אמחנו מספרי ועתה אקבל תשובתם ועתה לך נחה את העם שיעשו תשובה שלימה ואקבל אותם: ועכ"ז יסורין ממרקים וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם וכו'. ולכן אחר שקיבל הקב"ה תשובתם לפי שעה ונפרע מהם כל אחד לפי מה שחטא ציוה על הנשארים לעשות תשובה שלימה באותו פרק באותו מקום באותה אשה כאשר נאמר בגמ'. והנה באותו פרק הוא מפורש. וגם באותו מקום הוא מפורש שהוא במדבר. ובאותה אשה הוא. בענין הזהב כמו שאמרו חז"ל בזהב חטאו ובזהב נתכפר להם כמש"ה וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכו'. וכמו שחטאו בהקהל כמש"ה ויקהל העם על אהרן כמו כן נתכפרו גם כן בהקהל כמש"ה ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וכו':

והנה. כל ההקדמה הזאת נרמזת גם כן בדברי חז"ל במדרש רבה פ' ויקהל וז"ל. ד"א כל חכם לב הה"ד שחורה אני ונאוה. אם שחורה למה נאוה וכי יש שחורה נאוה. אלא אמרה כנסת ישראל שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי. שחורה אני במצרים בטיט ולבנים. ונאוה אני באמרי בסיני כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. שחורה אני על הים שנאמר וימרו על ים בים סוף. ונאוה אני באמרי זה אלי ואנוהו. שחורה אני במעשה העגל ונאוה אני במעשה המשכן. שחורה אני כשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור. ונאוה אני כשור שור או כשב או עז. שחורה אני במשכן שנאמר ולא יטמאו את משכני. ונאוה אני במשכן שנאמר ויעשו כל חכם לב עכ"ל:

וראוי לדקדק במאמר הזה. בתחילת הכל מאי קשיא להו לחז"ל בפסוק הזה דאצטריכו למדרשיה פיתחים שלם ואמרו בו הה"ד. ועוד כיצד קשר פסוק ויעשו כל חכם לב עם פסוק שחורה אני ונאוה. עוד קשה כי בעל המאמר שאל שתי שאלות ואח"כ לא תירץ אלא אחת מהם. והנה בתחילה שאל שאלת כפל דבר באומרו אם שחורה למה נאוה. ואח"כ חזר והקשה שאלת אי אפשר באומרו וכי יש שחורה נאוה. ולא השיב זולתי על אחת מהם והיא קושית כפל הדבר בלבד. ואגב נקשה מ"ש אלא וכו'. ולא שייך לומר אלא בלא בזמן שעוקר הדבר מעיקרו. עוד קשה כי קושית וכי יש שחורה נאוה היא הקושי' העיקרי' והיה לו להתחיל בה תחילה. ועוד ראוי לדקדק כי לא המציאות הנז' הם שוים כי פעם אחד אומר שני ההפכיים והם שחורה ונאוה אחד במעשי ואחד במעשה אבותי. וגדומה במצרים ובסיני ובעגל ובמעשה המשכן. ובשאר דורש בסגנון אחר שניהם על הים. ושניהם במשכן וכו':

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא. שחז"ל רצו לבאר קשר הפסוקים יחד. והם הפסוק של והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר עם פסוק ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכ' את המשכן עשר יריעות וכו'. ואגב דקדקו מילת והותר שהיא יתירה. עוד דקדקו שינוי הפסוקים. שהנה במעשה היריעות של המשכן נאמר בהם בלשון רבים ויעשו כל חכם לב וכו'. ואח"כ בכל שאר הפרטים לא נאמר אלא בלשון יחיד: ויעש יריעות עזים וכו'. ויעש את הקרשים למשכן וכו'. ויעש את הפרוכת וכו'. עוד דקדקו יתור תיבות באומרו בעושי המלאכה ויספיק במ"ש ויעשו כל חכם לב את המשכן עשר יריעות: ואגב דקדקו בפסוק הקודם מילת והותר שהיא יתירה:

ולכן כדי לתרץ כל הדקדוקים הנז' אמרו ויעשו כל חכם לב הה"ר שחורה אני ונאוה כלומר הפסוק הזה מיישב כל הדקדוקים הנז' · האמנם תחלת הכל צריך ליישב הפסוק הזה בעצמו ואח"כ ניישב פסוקי הפרשה · וראוי להקשות בו תחילה באומרו שחורה אני ונאוה · והנה באמת פשט הפסוק הוא שכנסת ישראל מתרפקת על דודה ומתודה על חטאתיה ומודה לפני הקב"ה ואומרת שחורה אני ונאוה בנות ירושלים וכו' ולכן אל תראוני שאני שחרחורת מפני העונות שעשיתי וכו' · וכפי זה מילת ונאוה אין זה מקומה כי לא עת דודים הוא עתה כעת שהיא מתודה לפניו על חטאתיה · וכפי זה לא היה לה להזכיר עתה כלל ונאוה ולכן פתח דבריו אמר בעל המאמר אם שחורה למה נאוה כלומר אם כונתה עתה הוא לספר גנותה וחטאתיה ומתודה עליהם · למה מזכיר גם כן שבחים והוא ונאוה במקום הזה או י"ל לאידך גיסא לומר שאם כונת שחורה הוא לשון שבח כמו כי אשה כושית לקח : גם כן ונאוה אין צורך לאומרו שהוא מיותר ואם מעיקרא הוא נתכוון להסתיר הים למה חזר ופירשו ואמר ונאוה · ולכן מוכרח הוא שלשון שחורה הוא כפשוטו לשון שחרירות אם כן ונאוה אינו מקומו עתה · ועוד יש קושיא יותר גדולה אעיקרא דמלתא בפסוק באומרנו כי אין כפיה כבונה באומרה שחורה אני ונאוה · ולא יתכן בעבור להיות כי שחורה הוא הפך מנאוה, כי שחורה היא מחמת העונות שעשתה, אם כן כיצד תהיה ונאוה נט' מאתה בשוליה ושחרוריתה בפניה ונכתם עונה עליה א"כ כיצד תהיה ונאוה, וזהו מ"ש שנית וכי יש שחורה נאוה ובפרט כפי הפשט ממש, והנה לקושיות האלו נוכל לתרץ תירוץ אחד נכון וידחה שתי הקושיות, והוא בהיותנו מחלקים הפסוק לשני זמנים, ויהיה שיעור הכתוב כך . האמת ששחורה הייתי במעשי בתחילה, ואח"כ הטבתי מעשי ונעשתי נאוה בעשותי תשובה, האמנם מילת אני האמורה בנתים דוחה את כל האמור. כי באומרו אני נראה הוה עדיין שחורה אני ונאוה והדרא קושיא לדוכתא · ואם היה אומר הפסוק שחורה הייתי ונאוה, הוה אתי שפיר שאמרה מעיקרא שחורה הייתי ואח"כ נעשתי נאוה האמנם באומרה שחורה אני נראה שעדיין אני שחורה וחזרה הקושיא למקומה הראשון, ועוד במ"ש אח"כ אל תראוני שאני שחרחורת וכו' דמראה שעדיין היא שחרחורת:

ואם נרצה לדחוק עצמנו ולומר לאידך גיסא, שבוכה ומתאוננת ואומרת שחורה אני עתה, האמנם מתחילה הייתי נאוה במעשי, גם זה אי אפשר לומר משום דהכי הוה לה למימר נאוה ושחורה אני והוה אתי שפיר נאוה מתחילה ושחורה אני עתה, האמנם באומרה שחורה אני ואח"כ ונאוה לא משתמע הכי, ועוד דבשלמא באומרה שחורה הייתי במעשי תחלה ואח"כ ונאוה שהטבתי מעשי ועשיתי תשובה אפילו נמטייה כי שבה בתשובה שלימה שמעתה טעם חטא ואח"כ פרשה מן החטא · האמנם באומרה כי תחילה היתה צדקת ונאוה, ואח"כ קלקלה מעשיה ונעשית שחורה מה לנו ולסיפור הזה כי הרי כל צדקותיה לא תזכרנה עוד מאחר שקלקלה באחרונה, א"כ חזרו שתי הקושיות הראשונות למקומם :

ולכן אמר בעל המאמר אלא לעקור את כל הסברות הורות הנזכרות · אלא התשובה האמיתית היא שמה שאמרה שחורה אני ונאוה, שניהם הם בנושא אחד כאשר נבאר בע"ה, ויהיה שיעור הפסוק הזה עם הפסוק הקודם ויהיו דברי כנסת ישראל להקב"ה, אנא ה' החזירני בתשובה שלימה לפניך ופתח לי שערי תשובה, והיינו דקאמר רב משכני בתשובה לי כבתחילה, ומתוך כך אתריך כרוצה כל האושאים כראות ינו כי אתיכך פשוטה לקבל שבים · והנה התשובה האמתית היא לפרט האדם חטאיו ובפרט אם עשה אותם בפרהסיא ומודה ועוזב ירוחם, ולכן אמרה האמת שחטאתי אחר נאחר עד שהושפלתי בעורב ולא הנחתי עבירה שלא עשיתי, האמנם תשובתי היא שלמה באותו פרק באותו מקום באותה אשה, וכדבר עצמו שנעשיתי שחורה, בו עצמו תיקנתי ונעשיתי נאוה, ולכן הזכיר מילת אני בנתים כדי לומר שחורה אני אני ונאוה ולכן פתחיל ואמר שחורה אני במעשי, ונאוה אני במעשה אבותי, ואין להקשות כי מעשה אבותי הם גופים מחולקים ממני · בעבור כי נודע הוא שהבן יורש את אביו, וכמו שהבטיח הכתוב ואמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך · אמר עוד שחורה אני במצרים שלא האמנתי לדברי מרע"ה. וזה שכתוב בטיט ולבנים היא הגהה במדרש · ונאוה אני בסיני שהאמנתי לדברי מרע"ה והקדמתי נעשה לנשמע והאמנתי בהקב"ה · אם כן הכל הוא בנושא אחד · עוד נוכל לומר עם דברי ההגהה · וירנה שחורה אני במצרים בחולאי הטיט ולבנים · ונאוה אני בסיני כמ"ש ז"ל שכולם נתרפאו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכו' מלמד שלא היו בהם לא חיגרין ולא סומין ולא חרשין ולא גדמין וכו' · אמר עוד שחורה אני על הים שנאמ' וימרו על ים בים סוף · ונאוה אני על הים עצמו שתיקנתי ואמרתי זה אלי ואנוהו · אמר עוד שחורה אני בעגל שעשיתי מרוב זהב שנתתה לי כמש"ה ודי זהב · ונאוה אני במעשה המשכן שראשית כל התרומות היה זהב · ויבא זהב שבמשכן ויכפר על זהב של מעשה העגל · ויבא הקהל של מעשה המשכן ויכפר על הקהל של מעשה העגל . · אמר עוד שחורה אני בשור כלומר שחטאתי בשור שהוא אחד מארבע' דגלי המרכבה שראיתי בסיני · ותיקנתי בשור עצמו בענין הקרבנות שהוא ראש לכל הקרבנות כמש"ה שור או כשב או עז כי יולד ועשיתי אותו ראש לכל הקרבנות כמו שביארו חז"ל בפסוק תועבה יבחר בכם · לומר בדבר שנתעבתי בו והוא השור או בחרתי שור או כשב או עז וכו' . אמר עוד שחורה אני במשכן שנאמר ולא יטמאו את משכני · והטומא' היא שבדבר אשר זדו בם. ועשו את העגל מנזמים כמש"ה ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן. הנה מדבר עצמו תיקנו בנדבת המשכן כמש"ה כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז וכו'. וז"ש ונאוה אני במשכן ויעשו כל חכם לב וכו' :

והנה אחר שישבנו ותיקננו את פסוק שחורה אני ונאו' במקומו נעשה אותו סניף כדי ליישב את כל הדקדוקי' שדקדקנו בפסוק ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכ' ולכן אמר הה"ר שחורה אני ונאוה וכו' · כלומר עם הדרשה הזאת שדרשנו בפסוק שחורה אני וכו' שצריך שהתשובה תהיה באותו פרק באותו מקום באותה אשה וכו' יתיישבו כל הדקדוקים הנז' · וירנה ביאור הפסוק . והמלאכה של המשכן תיתה דים · לכל המלאכה שעשו בעגל · והיה זה כזה · וגם והותר במשכן יותר ממה שנתנו בעגל מה נאמר עליהם עון מה שאמרו קום עשה לנו אלהים וכו' . והעון הזה נלכדו בו כל העם כמש"ה ויקהל העם על אהרן מקטן ועד גדול · לכן בתיקון ובתשובה כתיב בלשון רבים לכללות כל ישראל ויעשו כל חכם לב · ומי הם אותם בעושי המלאכה שנלכדו במעשה העגל · כולם תיקנו במעשה המשכן והותר ואחר שסיפר הכתוב כל התיקון שעשו שהוא דומה כדומה . וגם והותר אח"כ דיבר בלשון יחיד אכל מעשה ומעשה ויעש יריעות עזים וכו' ויעש את הקרשים למשכן וכו' · ובזה נתבאר כונת חז"ל במאמר הזה · · חזרנו להקדמתינו האי' לומר

לומר שלא זכו ישראל לקבל התורה אלא באמצעו' התשובה · וגם הקדמה זאת מבוארת במאמר שהבענו בפתח עינים באומרו ד"ה ויקחו לי תרומה הה"ד עלית למרום שבית שבי כל עילוייך לא היו אלא מן המרום וכו' :

וראוי לבא עד כונת המאמר הזה ולדקדק בו תחילה דאיקשיא ליה בפסוק ויקחו לי תרומ' דאנט' לדרשיי' פסוק עלית למרום שבית שבי וכו' ואמר הה"ד וכו'. עוד קשה שמרכיב דרשה בפסוק בשני אופנים לשון עילוי ומעלה יתירה באומרו כל עילוייך לא היו אלא מן המרום : ואח"כ דרשיה לשון עליה ממש באומרו עלית למרום ומשה עלה אל האלהים ובייד ארכבית לקרא אתרי ריכשי · ואגב ניתן טעם מה צורך אל כל אריכות הלשון הזה מלך בשר ודם וכו' ת"ל לקחת · ובשעה שאדם מוכר וכו' ת"ל מתנות · ואמאי תני והדר מפרש · ועוד אמאי שני קרא ממכר למתנ' ואגב נדקדק מ"ש מעלה אני עליכם . מהו מעלה אני עליכם · ועוד אומרו אף סוררים וכו' מהו כונתו :

והביאור נלע"ד שהנה בעל המאמר דקדק בפסו' הפרשה וא"ו העטף של ויקחו לי תרומה בתחילת הציווי · והל"ל שיקחו לו תרומה · עוד דקדק מילת לי המיותרת · עוד דקדק מילת איש המיותרת שמשמע מינה איש ולא אשה ואינו כן שהרי הפסו' אומר ויבואו האנשי' על הנשים וכו' · ואדרבה נדבת הנשים היא יותר ראויה להיות שלא נתנו לעגל כלום . וכפי זה קשה אומרו מאת כל איש · ויספיק לומר מאת כל אשר ידבנו לבו · ועוד דקדק שינוי שתחילה אמר תרומה סתם . ואח"כ אמר את תרומתי :

ולכן כדי ליישב כל הדקדוקים הנז' · אמר הה"ד עלית למרום שבית שבי . רוצה לומר הפסוק הזה מיישב פסוקי הפרשה · והנה תחילת הכל ראוי לבאר את פסוק עלית למרום שבית שבי תחילה :

וראוי לדקדק בו תחילה תהיה לו לפסוק לומר עלית במרום שבית שבי וכו' : והוה משתמע שפיר שסיבת מה ששבית שבי היה משום שעלית במרום · ומשום הכי לא אמר בוא"ו העטף ושבית שבי וכו' · האמנם באומרו עתה עלית למרום צריך לומר ושבית שבי · משום שכל דבר אחד מהם הוא מלתא באפי נפשא · עלית למרום · הוא ענין אחד . ושבית שבי הוא ענין שני · ולקחת מתנות הוא ענין שלישי · עוד ראוי לדקדק כאן מה שדקדקנו בפסוק ושבית שביו שהיה לו לומר ושבית אותו . בעבור שאינו נקרא שבי מעיקרו עד שיבא ליד השבאי · וכמו כן צריך לדקדק כאן מ"ש שבית שבי · וגם לא פירש מהו השבי ששבה · עוד ראוי לבאר פירוש לקחת מתנות באדם מאי עסקייהו · עוד ראוי לדקדק קשר ואף סוררים לשכון יה אלהים · ועוד למה לא נזכרו זולתי שני השמות האלו בלבד :

ולכן התחיל לבאר תחילה פסוק עלית למרום וכו' · ואמר בעל המאמר מדקאמר קרא עלית למרום בלמ"ד ולא אמר במרום בבית שמע מינה לדרשא קא אתי לאשמועינן תרתי לשון מעלה ולשון עליה · משא"כ אילו הוה כתי' במרום דלא הויא גמרי וזולתי לשון עליה בלבד . ומה תחילה עלית למרום מדקאמר למרום שמע מינה לשון מעלה כל עילוייך לא היו אלא מן המרום . ויהיה שיעור הכתוב כך עלית במעלה לסיבת למרום . ואח"כ אמר בפשוטו עלית למרום לשון עליה ממש והיינו דקאמר קרא ומשה עלה אל האלהים ומשה נגש אל הערפל : .

אח"כ סיפר הפסוק מעלה אחרת שהשיג מרע"ה והיא שבית שבי · ולכן לא אמר בוא"ו העטף ושבית שבי · ויובן עם מה שפירשו הראשונים במה שאמר

התנא אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו . והדקדוק הוא פשוט כי מה לו תועלת לה תקרב לפני הר סיני בלא קבלת התורה שאמר דיינו : ופירשו כי בכל דבר מהדברים הנז' היה נמשך לישראל תועלת אחד גדול · ולכן אין דבר מהם מקושר עם חבירו · והנה בהקרבם לפני הר סיני נפסקה זוהמתן הרי טובה אחת . ואח"כ בקבלתם את התורה נעשו בני חורין מן המלכיות ומן המיתה וכו' . וכמו כן נידרש כאן עלית למרום היא גדולה אחת שנתעלה אחר בסיבת שעלה למרום · אח"כ נתעלה יותר לקחת התורה בתורת שבי כגבור העושה מלחמה עם אחרי' ומציל מידם מה שהם שבו מאחרים · והענין הוא עם ההקדמה שהקדמנו בתחילת הדרוש שלא נברא העולם אלא בשביל התורה · והנה מעת שנברא העולם עד דור מרע"ה שבו המלאכים התורה והיו עוסקים בה · ומאמציעות שהיו עוסקי' בה נתקיים העולם מעת שנברא ועד דור מרע"ה ובעלותו מרע"ה למרום שב שבי של המלאכים ולא הניח להם כלום כמש"ה לא בשמים היא · והראשונים פירשו הלשון באומרה שבית שבי כלומר לא מיבעיא ששבית הכל התורה שהיו המלאכים עוסקים בה . האמנם אפילו מה שבי בתוך קרבי שלא נליתיו למלאכים שבית אותו ולקחת אותו עד שבב יכול הקב"ה אומר אשר תקראו אותם במועדם אתם כתיב כענו' כי לא בשמים היא ולא נשארה תורה בשמים כלל · ואמר בעל המאמר מדקאמ' קרא אח"כ לקחת מתנות באדם ושינ' מלשון שבי ללשון לקיחה אתא לאשמועינן מלתא חדתא והיא מלך בשר ודם בשעה שחיילותיו נשבים הוא מבר תאמר אף כך שהקב"ה הכר לו שבה משה התורה כולה מן המלאכים תורה שבכתב ותורה שבע"פ ולא הניח להם כלום · תלמוד לומר לקחת בלשון לקיחה במעותיך ולא בתורת שביה . והענין הוא שלקח התורה בחסידותו ובענותנותו ובטענותיו שטען למלאכים ואמר להם שלא ייאות התורה אלא לתחתונים והוה ליה כאילו לקחה בדמים יקרים · עוד ירצה לקחת במעות כענין בנדבת המשכן בנדבת השקלים בנדבת בגדי כהונה בנדבת הקרבנות משא"כ במלאכים . עוד ירצה לקחת במעות בענין בעונשין בסקילה בשריפה בהרג בחנק במלקיות משא"כ במלאכים . אמר עוד מאחר שהעלית להם במקח גמור אם כן בשעה שאדם מוכר הוא ובפרט חפץ יקר הוא מצר אעפ"י שמכר שוה מנה במאתים לעולם המוכר עצב והלוקח שמח . בעבור כי המעות זוים ומתקומם ולהוצאה ניתנו · תלמוד לומר מתנות באדם · אמר להם כך אני מעלה עליכם כאילו מתנה נתתיה לכם : וכל הנותן בעין יפה הוא נותן והטעם הוא שלא היה נותן מתנה זו אלו לא היה יודע בבירור שהמקבל המתנה יפרע לו מתנה אחר' ויותר ממה שקיבל · כך הקב"ה נתן התורה לישראל במתנ' וממתין לקבל מישראל מתנות מרובו' מהגונות וצדקו' ומעשרו' מעשים טובים ועסק התורה · והזכיר בה לשון לקיחה והוא מכר · ולשון מתנה והוא בחינם לרמוז מ"ש חז"ל יש דברים במכר מה שאין כן במתנה . כי המוכר יש לו אחריות על המוכר אעפ"י שלא הזכירו הסופר ואחריות טעות סופר הוא משא"כ במתנה שאין לה אחריות · ויש במתנה משא"כ במכר כי אין בה דין בן המצר משא"כ במכירה · ולכן הזכיר לשון מתנה ולשון מכירה · ואעפ"כ עדיין ראוי לדקדק במ"ש בעל המאמר מעלה אני עליכם כאילו מתנה נתתיה לכם . וקשה טובא כי בשלמא אם מתחילה היתה מתנה ואח"כ היה אומר מעלה אני עליכם כאילו מכרתיה לכם שהוא יותר יקר בדמים הוה אתי שפיר האמנם מאחר שאמר ת"ל לקחת כיצד אומר אח"כ מעל' אני עליכם כאילו מתנה נתתיה לכם וכו' · והענין יובן עם האמור כי המתנה יש לה תועל' לנותן אותם

אותה יותר מן המכירה כי לעולם נהנה מן המקבל המתנה
וגם מעלה אני עליכם כאילו מתנה נתתיה לכם · וגם
יאמור שנדורש מאמרם ז"ל בגמ' במסכת ברכות פ"ק וז"ל
א"ר זירא ואיתימא ר' חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת
הקב"ה מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב
ולוקח שמח · אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל ושמח
שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · וראוי
לדקדק במאמר כי אדרבא במנהג שבעולם מי שמוכר
הפרקמטיא שלו לעולם שמח יותר מן הקונה שעדיין אינו
יודע מה יהיה בסוף הפרקמטיא ההיא · ועוד ראוי לדקדק
היכא רמיזא בפסוק התורה · והיכא רמיזא שהקב"ה שמח
במכירתה · והנלע"ד לפרש הוא בהיותינו מדקדקים בדברי
המאמר במ"ש אדם מוכר חפץ וכו' ולא אמר מוכר פרקמטי'
או סחורה וכיוצא מלשונות האלו · האמנם הזכיר חפץ לרמוז
שהאדם מתוך צרתו ודוחקו מוכר חפצי ביתו אעפ"י שמקבל
דמיהם ביותר שאת לעולם הוא עצב למכור חפצי ביתו
ותכשיטיו · אבל הקב"ה אינו כן אלא נתן תורה לישראל
שהיא חפץ גדול שלו כי בעבורה ברא העולם . והיא היתה
כלי אומנותו של הקב"ה כמש"ה ואהיה אצלו אמון וכו' :
ומלבד זה לא קבל דמים · ועכ"ז שמח מאד ונרמז כל הנז'
במש"ה כי לקח הרי הזכיר לשון מכירה מקח וממכר ובאומרו
טוב רמז לתורה כמש"ה טוב לי תורת פיך · והזכיר פה לשון
מתנה כמ"ש נתתי לכם · ועכ"ז עדיין אמר תורתי אל תעזובו
משמע מיקר שעדיין לבו עמה · ועם האמור אתי שהזכיר
פה לשון מתנה להיות שהקב"ה ממתין לקבל מישראל חליפ'
כמה מתנות טובות מתנות ומעשים טובים וברכות והודאות
להקב"ה לכן הזכיר אותה לשון מתנה · והרי ביארנו ביאור
לקחת מתנות באדם כפי הילוך בעל המאמר · האמנם כפי
פשט הפסו' בעצמו ירצה מקושר עם מה שאמרנו כי כל בבא
ובבא מן הפסוק מילתא באפי נפשה היא : עלית למרום :
עלית ונתעלית · שבית שבי ששבית התורה מן המלאכים ·
ואח"כ זכית עוד לקחת מתנו' בכל השרים של מעלה כמ"ש
חז"ל ואף מלאך המות מסר לו את הקטורת וירצה לקחת
מתנות מכל המלאכים להזק אותך שתקבל התורה בטענת
האדם שאין התורה מתקיימת בהלכות זכים ומבורעי' ונית'
ולידה אלא באדם ולא במלאכים :

והדרשנים פירשו לקחת מתנות מהמלאכים
לטענת שאמר להם הקב"ה אי אתם
מתביישים ממנו אינו זה שאכלתם בתוך ביתו והוא האדם
הגדול בענקים והוא אברהם אע"ה מלמד שגר הקב"ה קלסת'
פניו של מרע"ה כאברהם אע"ה :

נחזור לשיטת בעל המאמר בסוף הפסוק במ"ש ואף
סוררים לשכון יה אלהים :

ירצה דבר עוד נפלא והבטחה גדולה שהבטיח
הקב"ה למרע"ה ואמר לו ליפות את כוחו וכח
ישראל דלא מיבעיא בזמן שישראל שומרים את התורה והם
צדיקים שהתורה היא שלהם במתנה ומתנה בכל שופרי
דשטרי ובאחריות גמורה · האמנם אפילו שיגלו חרון אף של
הקב"ה ויחטאו לפניו ונעשים כפרה. סוררה בית ישראל ·
הקב"ה אינו עוזב אותם אלא דר עמהם · וזה מ"ש בעל
המאמר אמר הקב"ה למשה מה אומות העולם שאיני חוזר
עמהם על שעבדו ע"ז שנאמר סרו מהר . אפילו סוררים
הם איני מניח אותם ועמהם. אני דר שנאמר ואף סוררים
לשכון יה אלהים · ומה שהזכיר זה אלהים יותר משאר
השמות · כלע"ד לומר בעבור שבעגל חטאו באלו השני
שמות · חטאו בשם יה שהוא עדות לישראל הנרמז בשמם
הראובני השמעוני ויתירו את בכורם · והטאו בשם אלהים

המעלה אותם מארץ מצרים כמ"ש בס' הזוהר שנזכר
חמישים פעמים שם אלהים ביציאת מצרים להורות כי בשם
אלהים נפדו ממצרים · וחטאו בו באומרם קום עשה לנו
אלהים אשר ילכו לפנינו . וכונתם היתה אחר כי נודע הוא
שמרע"ה נקרא אלהים כמש"ה ראה נתתיך אלהים לפרעה
וכו' · ובאותה שעה שבא מלאך המות והראה להם ארונו של
מרע"ה · אמרו לאהרן קום עשה לנו אלהים אשר ילכו
לפנינו · בעבור כי עד עתה היה לנו אלהים והוא מרע"ה
וחשבנו שלא ימות לעולם בהיותו נקרא אלהים האמנם עתה
בראותינו בחוש העין שמת וז"ש כי זה משה האיש ובאומרם
כי זה מורים באצבע ארונו · ואמרו אנחנו חשבנוהו לאלהים
שאינו מת ועכשיו ראה ראינו כי הוא משה האיש · שמת
כאיש · והאמת שהוא העלנו מארץ מצרים · האמנם
עתה הפך עליו באלהות ולא ידענו · מה היה לו אם הקב"ה
נואם בו והמיתו . או בענין אחר · לכן ע"כ קום עשה לנו
אלהים שילכו לפנינו לעולם חי וקיים · הרי מפורש שחטאו
בשם אלהים · לכן אמר הקב"ה אפילו בשני השמות האלו
שחטאו בהם אם יעשו תשובה שלמה אתרצה להם לשכון יה
אלהים · ודרך רמז ירמוז כי בהתחבר יה עם אלהים הם
בגמטריא קי"א כמנין אל"ף ומא"ה ומאחדים יעשה עשרות
מאה ואחד · לרמוז כי האחדות הוא אחד בתחילה . ואח"כ
מתפשט לעשר ספירות בלימה · והעשרה מתפשטים אח"כ
כל אחת לעשר ונעשים מאה · כמנין י"ה אלהים ולכן כלע"ד
לסמוך הפסוקים הבאים אחריהם באומרם ברוך
אדני והיא מדת הדין אשר יעמס לנו ולא כעונותינו גמל
עלינו אלא אדרבה האל ישועתנו סלה בכל מה שחטאנו
והאל לנו אל למושעות בכל מעשה העגל באמצעות דבר
אחד שאמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם וזמ"ש
ולאלהים אדני למות תוצאות באמצעות הזמן עוד ירצה ברוך
אדני יום יום לאידך ניחא עמ"ש במקום אחר בפסוק לעשו'
משפט עבדו ומשפט עמו ישראל · דבר יום ביומו · ולא
יעשה עמנו חשבון עונות · וכן ביארנו בפסוק אשרי אדם
לא יחשב ה' לו עון אלא משלם לו יום יום יעמס לנו' ומתוך
כך האל ישועתנו סלה בעה"ב · והרי נתיישב פסוק עלית
למרום כהלכתו · ואחר שישבנו אותו ראוי לבא עד פסוק
ויקחו לי תרומה ולישב אותו באמצעות פסוק עלית למרום
וכו' ואף סוררים לשכון יה אלהים :

וידבר · שיעור הכתוב כך וידבר ה' אל משה לאמר ·
כלומר לאותה האמירה שהיה מתפלל לפני
שאתרצה לישראל · על עון העגל גם אתה עשה ואת בנו
ודבר אל בני ישראל בדיבור קשה · ויקחו לי תרומה רוצה
לומר שיתקנו כל מה שפגמו · הם פגמו בקיחה כמ"ש ויקח
מידם יתקנו בקיחה הם פגמו שנתנו הזהב לשם העגל
יתקנו לי לשמי · הם פגמו בהרמה כמ"ש ויקח מידם ולא
מעל גבי קרקע כמ"ש בס' הזוהר אי חסידא קדישא כיצד
לקחת מידם שהיו בכספים יתקנו · בשם תרומה לשמה .
והתרומה הזאת תהיה מאת כל איש אשר ידבנו לבו לתת אז
לעגל נזמים · מהם תקחו את תרומתי עתה לנדבת
המשכן · לתקן מקום אשר אשכון בתוכם כמש"ה ועשו לי
מקדש ושכנתי בתוכם כמש"ה ואף סוררים לשכון יה אלהים
והרי נתבאר הפסוק כפי שיטת בעל המאמר · האמנם
כפי פשט הפסוק בעצמו · ירצה דבר אל בני ישראל שהן
אמת שבתחילה קודם שעשו ישראל העגל לא חשבתי לשכון
בתוכם זולתי לתת להם התורה בלבד · ויעשו לה מקדש
לתורה לבדה · האמנם עתה אחר שעשו העגל בעבור שלא
יאמרו אומות העולם שנעלתי ומאסתים אדרבה הנני מוסיף
אהבה עמהם ויקחו לי גם כן שאשכון עמהם כמש"ה ועשו
לי

לי תרומה ושכנתי בתוכם יש כללות התרומה והיא נוטריקון תורה ת' תורה שניתנה לארבעים יום כמ"ש חז"ל במדרש והיא התורה הסמוכה לפסוקים דכתיב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה וסמיך ליה וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי עם התרומה הנז' שהיא התורה שניתנה לארבעים יום, והנני מצוה אותך עוד שלא הייתי מבקש רק מאת כל איש אשר ידבנו לבו תחילה, ואח"כ וביא בשפתיו ויהיו פיו ולבו שוים ויאמר תקחו את תרומתי אתם תקחו לעשות המשכן כדלא אנים ואשרה שכינתי בתוכו ואתרצה להם באמצעות התשובה שיעשו. והרי נתבאר הפסוק כפי פשוטו, ועכ"ז אחזור ואבאר אותם במה שהתחלתי בהם בפתח עיניים ואמרתי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו שראוי הוא לכל אשר שם אלהים אל לבו ש היעב רה הזאת כיום המשמרה הזאת להריס נפשו וגופה להתפרד מכלל העושים מלאכה ביום הזה: ואמרתי שהתרומה היא לפחות אחת לשלשים יום ביום המשמרה וזמ"ש ויקחו לי נוטריקון אחת לל' יום והוא נוטרקון לו' ל' יום מאת כל איש אשר ידבנו לבו לעשות המשמרה הזאת בכל חדש וחדש להם אני אומר תקחו את תרומתי מדברי תורה הניתנ' לנו' יום כמש"ה ויהי משה בהר ארבעי' יום וארבעים לילה וגם וזאת התרומה אשר תקחו מאתם לצדקה כמנהגם הטוב וכמש"ה בצדקה תכונני:

דרוש א' למשמרת ר"ח אדר שני

תרומה מאת כל איש: ויקחו לי תרומה מאת כל איש: איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי: דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה:

גרסינן בגמרא במסכת מגילה פ"א וז"ל שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני בספר, שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים ולא רבעים, עד שמצאו לו מקרא כתוב בתורה כתוב זאת זכרון בספר, כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנ' תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה עכל"ה:

ידוע הוא ומפורסם היטב מה שכתב הרמב"ם ז"ל במנין המצות וז"ל מצוה קפ"ח להכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק' מצוה קפ"ט וכן כתב בפרק ה' מהלכות מלכים, ומלחמותיהם בסדר הזה למחות תחילה ואח"כ לזכור מה שעשה לנו עמלק תמיד שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, וראוי להקשות בדברי הרמב"ם ז"ל למה שינה סדר הפסוקים שאמרו זכור תחילה, ואח"כ תמחה וכו', והוא הקדים תחילה תמחה מצוה קפ"ח, ואח"כ זכור וכו' מצוה קפ"ט, ועוד ראוי לדקדק בגופא דעובדא כי הנה מצות להכרית זרע של עמלק היא מצוה שיש לה טעם בעבור שרצה למחות אתכם מן העולם, גם אתם תמחו את שמו מתחת השמים, האיכס מצות לזכור מה שעשה לנו עמלק מה לנו ולצרה הזאת ומה שנזכר עבר, האמנם נוכל להשיב כפי שיטתנו אנחנו ולומר כי המצוה האחת תלויה בחבירתה, כי מתוך שיהיה האדם זוכר את כל הרעה שעשה עמנו עמלק כאשר נבאר הענין היטב היטב בביאור הפסוקים, מתוך כך יבא למחות את זכר עמלק מתחת השמים ומתוך כך לא תשכח, נמצא שהמצוה האחת כלולה בחברתה ולכן הקדים הפסוק מצות זכור תחילה בפסוקים, ואח"כ ניוה בסוף הפסוקים תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח והרמב"ם ז"ל נקט בס' המצות כפי דרך מה שאנו מחויבים עתה, שאחר שהראשונים המחו את זכר עמלק בדורות הראשונים, אח"כ בדורות האלו אנו מחויבים תמיד לזכור מה שעשה לנו עמלק, האמנם הפסוק בעצמו מנוה על ראשון ראשון כפי מה שהיה תחילה זכור את אשר לך עמלק ומתוך כך אח"כ תמחה את זכר עמלק וכפי זה לא תקשי סדר הרמב"ם ז"ל לסדר הפסוקים של התורה:

והואיל ואתו קראי לידן ראוי לדקדק בהם כפל מילות זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרי' ולתת בענין כמה סימנים סימן אחר סימן:

והדרשנים ז"ל פירשו בזה עם יסוד הז"ל שאמרו במדרש שלש פעמים עשה עמלק מלחמה עם ישראל· האחת כמש"ה ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים· השנית במעפילים בפ' שלח לך כמש"ה וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה· השלישית במיתת אהרן כבתוב בפ' חקת וישמע הכנעני מלך ערד וכו'· ואמרו חז"ל שינה בגדיו לבגדי הכנענים· ולכן אמרו ישראל בשתם אם נתן תתן את העם הזה בידי יהיו מי שיהיו או כנעניים או עמלקים:

ולכן אמרו כי כנגד שלשה מלחמות הנז'. אמר הפסוק במשנה תורה אחר כל מה שעשה עמלק לישראל אמר להם בלשון הזה זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים וירצה שהנה מצינו בתורה שהחמיר הקב"ה בגנב יותר מן הגזלן· להיות כי הגזלן השוה כבוד עבד לכבוד קונו לעשות בפרהסיא מה שרצה. האמנם הגנב לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו. וכמו כן בנדון דידן· בשני המלחמות שעשה עמלק המלחמ' בפרהסיא לא החמיר הכתוב כל כך האמנם במלחמה האחת שעשה בגניבה והסתיר עצמו· החמיר עליו הפסוק יותר. וזהו מש"ה מלמטה למעלה זכור את אשר עשה לך עמלק כלומר בזמן שאינך מכיר אם הוא עמלק או כנען או אומה אחרת הנני מודיעך שהוא היה עמלק ולכן זכור את אשר עשה לך ללבוש בגדי כנעניים· וכנגד מלחמת המעפילים אמר בדרך. שבאו לקראתך בדרך וכנגד מלחמת רפידים והיא ויבא עמלק· אמר בצאתכם ממצרים· ואחר שהזכיר אותם לישראל ממטה למעלה חזר וביאר טעמם מלמעלה למטה כסדרן וכנגד מלחמה הראשונה אמר אשר קרך בדרך כמ"ש משל לאמבטי רותחת וכו' ודרשו אשר קרך מלשון קרירות וכנגד מה שבא בזמן המרגלים שהיו ישראל חוטאים כולם ואמר ויזנב בך כל הנחשלים אחריך מחמת עונות שבידם. וכנגד מה שבא במיתת אהרן על עון שלא גמלו חסד עמו כראוי לו זולתי מפני כבוד משה ואלעזר כמו שנזכר במאמר שאמרו משה אבל ואלעזר אבל ומי לא יתאבל וזהו יקרא רתיא ולא יקרא רשכבי והיינו אהרן· כנגד זה אמר הכתוב ואתה עייף ויגע ולא ירא אלהים· עוד נוכל לומר שהפסוק של אשר קרך בדרך וכו'. כולו באחד מדבר על ענין המלחמה הראשונה והיא ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים ואמר הכתו' אעפ"י שהתמרתי מאד במלחמ' מיתת אהרן שהסתירו עצמם. והתחלתי בפסוק בה זכור וכו' עכ"ז המלחמה הראשונה של רפידים שהיתה תכף בצאתכם ממצרים היא אשר קשה עלי יותר להיות אשר קרך בדרך כמ"ש חז"ל משל לאמבטי

לאמבטי רותחת וכו'. ועוד שהיה חותך מילותיהם של ישראל וזורקן כלפי מעלה ואומר לו טול מה שבחרת. וזהו מ"ש ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. ועולה על הכל ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים כמו שדרשו חז"ל על מילת רפידים שרפו ידיהם מדברי תורה. לכן והיה שמחה גדולה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויבך מסביב אחר שתכנס לארץ. אח"כ תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. והנה עדין צריכים אנו לנודעי באמור הפסוק בניחי תמחה את זכר עמלק. והלא כבר הקב"ה הבטיח את ישראל בפ' בשלח ואמר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. וקים ליה כדרבא מיניה. מאחר שהקב"ה הבטיח בתורתו כי מחה אמחה. מה צורך לצות את ישראל תמחה את זכר עמלק:

האמנם האיר הקב"ה עיני וראיתי שגם חז"ל הוקשה להם זה וז"ל במדרש ילקוט בפ' בשלח סימן רס"ו:

כתוב א' אומר תמחה את זכר עמלק וכתוב א' אומר מחה אמחה את זכר עמלק עד שלא פשט ידו בכס תמחה את זכר עמלק ומשפשט ידו בכס כי מחה אמח' את זכר עמלק עכל"ה. והנה דברי חז"ל הם קרובים אל מה שדקדקנו האמנם ניתנו להדרש:

וראוי לדקדק בהם תחילה כי הנה הביא הפסוקים בהפך כי הנה פסוק כי מחה אמחה הוא קודם במקרא לפסוק תמחה את זכר עמלק כי פסוק מחה אמחה הוא בפ' בשלח ופסוק תמחה את זכר עמלק הוא בפרשת כי תצא. וכפי זה הכי הל"ל כתוב אחד אומר כי מחה אמחה וכתוב אחד אומר תמחה את זכר עמלק. ולמה אמר בהפך כתוב אחד אומר תמחה וכתוב אחד אומר כי מחה אמחה. ואם לא היה הפסוק הזה במשנה תורה היינו אומרים אין מוקדם ומאוחר בתורה. האמנם במשנה תורה עם הארבעה ספרים פשוט הוא שהארבעה ספרים קדמו אל משנה תורה ותתגדל הקושיא ביתר שאת באמרו עד שלא פשט ידו בכס תמחה ומשפשט ידו בכס כי מחה אמחה ואינו כן כי פסוק כי מחה אמחה הוא מוקדם לפסוק תמחה את זכר עמלק וכפי זה הכי הל"ל עד שלא פשט ידו בכס כי מחה אמחה ומשפשט ידו בכס תמחה את זכר עמלק והוה אתי שפיר וכדי לפרש המאמר הזה צריך להכניס עצמי בדוחק גדול:

והנלע"ד לפרש הוא עם מ"ש חז"ל בבריתא וביארנו אותה במקום אחר וז"ל תניא שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בית הבחיר' כמנינו למדין שהכרתת זרעו של עמלק היא המצוה השניה שנצטוו ישראל תכף בכניסתן לארץ הרי הקדמנו הקדמה אחת. ועוד אנו צריכי' להקדים הקדמה אחרת שהן אמת שגלש נלחמו' כלחם עמל' עם ישראל במדבר כמו שאמרנו האמנם בכל שלש מלחמות הנו' אין להאשימו כל כך להיות שהיה מפחד מישראל שמא יעשה מלחמה עמו וקרי אנפשיה הבא להרגך השכם להרגו וזאת היתה סברת בלק ומדין וכל העושים מלחמה עם ישראל ולכן אין להאשימו כל כך כדי שיצטרך הקב"ה בכבודו ובעצמו לעשות עמו מלחמה ויספיק שישראל עצמ' הנעלבים ממני שהם יעשו מלחמה עמו. וזהו מה שצוה הקב"ה במשנה תורה ואמר והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב והוא חובה לארץ ותזכה ליכנס בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לרשתה תכף תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח כל השלשה מלחמות שנלחם עמכ' ולא חידש עוד מלחמה וכנגד זה אמר בעל המאמר עד שלא פשט ידו בכס אחר שנכנסתם לארץ המצוה היא לכם תמחה את זכר עמלק. ואין אני צריך לפשוט את ידי בו. האמנם משפשט ידו בכס אחר שנכנסתם לארץ וקבעתם דירה שם ואינו מפחד עוד מכם, ועב"ז חזר ופשט ידו בכס מחדש הרי התיר עצמו לגזירה גמורה וצריך שאני בעצמי אפשיט די או כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים. ולא ספיק שאתם תלחמו עמו ואימתי היה המעשה הזה שפשט ידו בישראל מחדש הוי אימא בימי המן הרשע שרצה לקנות את כל האומה שלמה להרוג אותה. וזה מתקו לחכ דברי הרב בעל הטורים שעזר לי בכל המאמר. באומרו כי מ"חה אמח"ה עולה בגמטריא "זה "המן כלומר בימי המן הרשע או יתקיים מש"ה כי מחה אמח' את זכר עמלק מתח' השמים אני בעצמי ואתבע עלבון בני. והשתא בפירוש הזה יתיישב היטב כל הפסוק הזה. ויתיישב גם כן המאמר שהצגנו בפתח עינים. בהיותה אסתר המלכה שולחת לחכמים כתבוני בספר שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים שלישים ולא רבעים וכו':

וראוי לבא עד ביאור המאמר הזה ולדקדק בו ראשונה מה תועלת נמשך לאסתר המלכה בהיות כותבים אותה לדורות. ואי משום דעל טוב יזכר שמה וכי בעבור זה תוכל להוסיף מגילה אחת בתורה. ועוד ראוי לדקדק בדברי חז"ל שבדורה מעיקרא מאי סברי. ולבסוף מאי סברי. וכי הפסוק נעלם מהם. ומה נתחדש להם עתה בביאור הפסוק:

והביאור ירנה עם מ"ש חז"ל ששבע נשים נתנבאו בעולם והאחת מהם היתה אסתר המלכ'. ולכן לא נעלם ממנה שבאה לתקן מה שחטא שאול וקינה במלחמת אגג מלך עמלק. ובפרט שהיתה מותרה ועומדת מפי מרדכי. כמ"ש לה ריוח והצלה יעמד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו וכו' להיותך באה מזרע שאול המלך שהחיה את אגג אותה הלילה יצא עמלק משם. לכן שלחה להם לחכמים לומר הואיל ונעשה על ידי נס גדול כזה להחיות את כללות האומה הישראלית ראוי הוא שתכתבו אותי בספר וכל העם יכירו וידעו את מעשה ה' כי נורא הוא וכי יש דין ויש דיין. ועושה חסד לאלפים וכו'. שלחו לומר לה כי יותר ממה שהעגל רוצה לינק. פרה רוצה להניק. והם גם כן רוצים לכתוב הנס הזה שנעשה בדורם ובזמנם. האמנם קראו מה שנרמז בתורה ברמז וכבר הארכנו למעלה בביאורו בפסו' זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכ' ממצרים וביארו חז"ל שלש פעמים עשה מלחמה עמלק עם ישראל. וכנגד שלש הפעמים האלו שעשה עמלק מלחמה עם ישראל צוה הקב"ה שגם ישראל יעשו עמו שלשה מלחמות. והנה באמת השלשה פעמים נרמזים בתורה בפסוק כתוב זאת זכרון בספר וכו'. האמנם לא הבינו הפסוק של התורה אלא מתוך דברי קבלה של שלמה הע"ה. באומרו הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת. שלשים ולא רבעים. והענין הוא שהפסוק הזה ראוי להדרש במאי קא עסיק באיזו מצוה שבתורה שנכתבה שלש פעמים ולא נמצא זולתי מצות בשר בחלב דכתיב בה שלש פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו. והנה אומרו במועצות ודעת לא איצטריך למימר בפסוק. ואפילו אם תימצא לומר שמ"ש במועצות ודעת הוא מ"ש חז"ל בעל פה אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה. ואחד לאיסור בישול. וזמ"ש במועצות ודעת. עדין תקשי מ"ש אח"כ להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחיך כמה משתעי קרא: לכן הוא מוכרח לומר דלא משתעי קרא וולהי במלחמת עמלק שנשתלשה בתורה שלשה פעמים כאשר נבאר בע"ה והשת' אתי שפיר כל הפסוקים המוקדמים והמאוחרים:

והנה שלא האירו עינינו במדרש בתחלת המסכתא הזאת כאומרו נבחר שם מעושר רב מכסף ומזהב חן טוב · ואמרו נבחר שמו של מרדכי, מעושרו של המן מכסף ומזהב של האז חן טוב דכתיב ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה, הרי האירו חז"ל עינינו שהמסכתא הזו מדבר בענין המן ומרדכי ואחשורוש ואסתר, אם כן כאמור הפסוק הלא כתבתי לך שלישים וכו' הוא מוכרח שאינו מדבר אלא בענין עמלק:

ומורי חמי ז"לה כתב בס' מאור עינים. כי דרשינן גזרה שוה לך לך, כתיב הכא הלא כתבתי ל"ך, וכתיב התם בהמית ה' אלהיך ל"ך, מה להלן בעמלק עסיק קרא אף כאן בעמלק עסיק קרא עכ"ל:

והשתא דאתית להכי יש גם כן גזרה שוה אחרת במקרא, מכתיבה כתיבה. כתיב הכא הלא כתבתי, וכתיב התם כתו"ב זאת, מה להלן בעמלק עסיק קרא אף כאן בעמלק עסיק קרא, ואחר שחייבנו הפסוק שמדבר בענין עמלק ראוי לדרוש גם כן הפסוקים הקודמים לו, באומרם הט אזנך ושמע דברי חכמים ולכך תשית לדעתי, וירצה שבא שלמה המלך ע"ה לגלות את כל העתיד להיות בימי מרדכי ואסתר וציוה לכללות ישראל ואמר להם הט אזנך ושמע דברי חכמים לכל אשר יאמרו לך אם בתעניות שגזר מרדכי ביום טוב של פסח, אם במה שציוו אח"כ בעשיית יום טוב של פורים והשלוח מנות איש לרעהו וגם מתנות לאביונים, ואעפ"י שיקשה בעיניך שהם מוסיפים על דברי תורה אל תחוש לזה בעבור ולכך תשית לדעתי כי אני ציויתי אותך בתורה על פי התורה אשר יורוך וכו', והאמת כי הנעימות של התורה היא כי תשמרם בבטנך ותאמין בלבך את כל דברי ה', האמנם צריך גם כן תנאי אחר שיכונו יחדיו על שפתך, להיות בה' מבטחך לעתיד לבא בימי אחשורוש והמן, והודעתיך היום גם אתה את מה שעתיד להיות בימי אחשורוש והמן, והציווי הוא שלא תוסף במה שכתבתי לך בתורה שלש פעמים תעשה מלחמה עם עמלק ולא יותר, במועצות ודעת בראיות ברורות כי במדה שמדד בה ימדדו לו, וכמו שהוא נלחם עמכם שלש מלחמות גם אתם תעשו עמו מלחמה שלש פעמים ולא יותר, וכמו שפירש הנשר הגדול רשי' ז"ל וז"ל בשלשה מקומות יש לנו להזכיר מלחמת עמלק: בספר ואלה שמות, ובמשנה תורה · ובספר שמואל, וזהו מ"ש שלמה הע"ה בדבר שבלשתי לך אי אתה רשאי לרבעו, והנה הודעתי לך קשט אמרי אמת שבפסוקים להשיב אמרים אמת לשולחיך והיא אסתר ששלחה לחכמים כתבוני בספר, והשיבו לה מדברי שלמה הע"ה הלא כתבתי לך שלישים שלישים ולא רבעים, ונשאר הדבר כך תלוי ועומד עד שהאיר הקב"ה עיניהם של חכמים וראו שהיו טועים ולא הבינו הכונת הפסוק, ומצאו לו מקרא כתוב בתורה כתוב זאת זכרון בספר כתוב זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון מה שכתוב בנביאים בספר מה שכתו' במגילה והענין הוא שדקדקו חז"ל בפסוק, שמילת זאת היא מיותרת ויספיק לומר כתוב זכרון בספר, ועוד מילת זאת מורה דאיכא אחריתי, ואם הוא מ"ש זכרון בספר הרי הוא מפורש בפסוק; ואם תימצא לומר שאינו מיותר הוה ליה למנקט לישנא מעליא כתוב זאת בספר לזיכרון, ומדלא קאמר כך שמע מינה לדרשא קא אתי, כי באומרו כתב רמז למשנה תורה שחזר וכתבו מרע"ה פעם שנית, ובאומרו זאת הוא ממש לגופיה אצטריך מה שכתוב כאן, והשתא אתי שפיר ע"ש זאת מכלל דאיכא אחריתי וזאת הוא מה שכתוב כאן בפ' בשלח, ומילת כתב רמז למה שכתב מרע"ה במשנה תורה, ומ"ש זכרון מה שכתוב בנביאים על ידי שמואל הנביא ע"ה והתחיל כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל וכו' ופקידה וזכירה חדא מילתא היא, ובספר מה שכתוב במגילה שיש לה מקצת דיני הספר תורה כמ"ש חז"ל:

ומה מתקו לחכי דברי הרב הגדול כמה"ר יעקב בירב ז"לה שפירש בפסוק ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב ונעשה מגילה, הטעם הוא בעבור מילת בספר המיותרת. שמצאו חז"ל בפסוק שאחר שאמר הכתוב ונכתב מה צורך לומר בספר כי בודאי אין כתיבה אלא בספר, האמנם רמז לומר שאם חז"ל נתנו רשות לכתוב דברי הפורים במגילה בפני עצמה הוא למצא בתורה מילת בספר ואמרו בספר מה שכתוב במגילה ויהיה שיעור הפסוק כך ומאמר אסתר לבדו קיים דברי הפורים האלה באותו הדור בלבד האמנם להיותו נכתב במגילה הוא בעבור מילת בספר שכתובה בתורה:

ועתה כפי זה צריך לדרוש פסוקי משלי באופן אחר כפי המסקנא של עתה:

ויהיו שיעור הכתובים כך הט אזנך ושמע דברי חכמים אעפ"י שנראה לך שהם מוסיפי' וגורעי' על התורה, אך בזאת שלא יהיה דבר שאוסרים המותר ומתירים את האסור לצורך דורות אלא ולכך תשית לדעתי כמה שציויתי בתורה ולא יצאו מכלל התורה לדורות האמנם אם יהיה לצורך שעה כמו שמואל הנביא שהקריב טלה חלב ואליהו ז"ל בהר הכרמל אין קפידא בכך:

עוד ירצה הט אזנך ושמע דברי חכמים אעפ"י שאתה רואה שמעיקרא אמרו שלשים ולא רבעים ואח"כ נמנו וגמרו לכתוב המגילה, והטעם הוא ולכך תשית לדעתי למה שכתבתי בתורה כתוב זאת זכרון בספר ותדקדק בהם היטב ואמת הוא כי נעים כי תשמרם בבטנך שאתה חושב שהם שלש פעמי' ולא ארבעה האמנם צריך גם כן תנאי אחר שיכונו יחדיו על שפתיך כל דברי הפסוק ותדקדק כל מה שדקדקנו באומרו כתוב זאת וכו', ותכף יסכים דעתך על אמיתת הדבר, להיות בה' מבטחך בימי המן שאמר הקב"ה מפשפש ידו בכסא בימי המן כי מחה אמחה אני בידי והכא מהיג' הוא הודעתיך היום אף אתה כל מה שעתיד להיות ואעפ"י שכתבתי לך שלישים והכונה היא שלישי' ולא רבעים. צריך לשכין הדבר במועצות ודעת וצריך לדרוש כי מה שכתו' כתב זאת הוא מה שכתו' כאן ובמשנה תורה שניהם יחד · ומה שכתוב זכרון הוא מה שכתוב בנביאים, בספר זו המגילה · והענין הוא הוא אמיתת הדבר להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחיך שהיא אסתר המלכה, וכל זה הוא כפי שיטת בעל המאמר, וכפי שיטת הפסוק כפשטו ירצה ויאמר ה' אל משה כנגד השלש מלחמות שעשה עמלק לישראל במדבר קודם שנכנסו לארץ, גם אתה כתב זאת זכרון בספר שלש פעמים, ושים באזני יהושע שלא מן הכתב בעל פה כי מחה אמחה בימי המן את זכר עמלק מתחת השמים לעתיד לבא:

והראשונים פירשו כי להיות כי בספר תורה לא יש נקודות לכן אמר הכתוב כתב זאת זכרון בספר אותיות זכר בלתי נקודות, האמנם ושים באזני יהושע הנקודות שיהיה זֵכֶר ולא זָכָר כמו שטעה יואב בן צרויה ע"ה:

עוד נוכל לומר כילא קשו קראי אהדדי כי פעם אחת אומר כי מחה אמחה, ופעם אחרת אומר תמחה

את

את זכר עמלק להיות כי עמלק חטא עם ישראל . וחטא עם הקב"ה לעשות לעג במילה , ולכן אמר הכתוב למה שנוגע לכם זכור את אשר עשה לך עמלק וכנגדו תמחה את זכר עמלק גם אתה , וכנגד מה שחטא בכבודו יתב' תחוש לזה בעבור כי אני בידי מחה אמחה את זכר עמלק כנגד מה שחטאו בזכרי ישראל להשליך מילותיהם כלפי מעלה , ולכן גם אני אמחה את זכר עמלק , זכר כנגד זכר , והוא היה משליך את המילות לשמים , והני אמחה את שמו מתחת השמים , והנה בנויי ישראל על עצמם אמר לא תשכח הואיל ושכיח בהם שכחה , האמנם אין שכחה לפני כסא כבודו יתברך ולכן לא אמר זולתי כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים , עוד ירמוז מתחת השמים לרמוז כי מיום שברא הקב"ה השמים והארץ הוכיר להמן כמש"ה המן העץ אשר צויתיך ודרשו חז"ל המן העץ :

עוד מצינו לחז"ל במדרש ילקוט בפרשת תשא וז"ל : ואתה קח לך בשמים ראש מכין למרדכי בתורה , שנאמר ואתה קח לך בשמים ראש ומתרגמינן מירא דכייא עכל"ה :

עוד אמרו חז"ל מנין לאסתר מן התורה שנא' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא :

עוד מצינו לחז"ל במדרש שוחר טוב וז"ל . כי אתה תאיר נרי במרדכי ה' אלהי יגיה חשכי באסתר עכל"ה :

וראוי לדקדק בכל דברי חז"ל הנז' למה במרדכי על טוב יזכר שמו בכל פרטיו . אם כבשמים . ואם כהארת הנר . ואסתר לא נזכרה אלא על הרעה ח"ו בהסתרת פני הקב"ה . וגם בחשיכה כמ"ש וה' יגיה חשכי ולפום ריהטא נראה להפך שעיקר הנצר של ישראל במשך ממרדכי שלא רצה להשתחוות להמן כמש"ה ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה . ועיקר הנס והישועה של ישראל נעשה על ידי אסתר והוא הפך מכל אשר דרשו חז"ל :

והנל"ע"ד לפרש עם מ"ש הכתוב פוקד עון אבות על בנים , והנה במרדכי ואסתר נתקיים משל הקדמונים שאמרו אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהנה והנה נודע מ"ש חז"ל בנימין גרם לשבטים לקרוע , לכן נפרע לזרעו שהוא מרדכי לקרוע את בגדיו בעבור השבטים כמש"ה ויקרע מרדכי את בגדיו , וחזר הדין גם כן בימי שאול המלך שעבר על דברי הנביא במלחמת עמלק והחיה את אגג מלך עמלק וגרם שיצא ממנו המן .

והנה בהקדמות האלו נבא אל הביאור . והענין הוא כי הנה שני מיני גרמות בנזיקין הין כאן , האמנם כל מין גרמה מהם משונה מחברתה , והנה בנימין האמת שהוא היה גרמה שאחיו כולם יקרעו את בגדיהם , ושמעתי שבנימין היה יודע בשימת הגביע באמתחתו ולא רצה לגלות לאחיו , וזהו מ"ש חז"ל בנימין גרם לשבטים לקרוע בגדיהם בחינם , האמנם כפי האמת לא פשע לו ולא חטאת בדבר כי כל המעשה היה שרצה יוסף ליסר את אחיו ולהוכיח אותם על מה שעשו עמו , האמנם גרם בנימין שנמצא הגביע באמתחתו , ולכן יצא ממנו מרדכי שהוצרך לקרוע את בגדיו בעבור כל השבטים וכזה נתכפר אותה הגרמה בנזקין של בנימין וכמו שבנימין לא היה לו חטא ואשמה באותו המעש' של הגביע , כן מרדכי לא היה לו חטא ואשמה במה שלא נשתחוה להמן כי ח"ו שעשה זה משום גאוה ויוהרא , אלא להיות שהיתה הע"ז חקוקה על לבו , נמצא שלא היה מתכוין אלא לשם שמים ולכן נרמז כל המעשה הזה בשמו , כמ"ש ז"ל מנין למרדכי מן התורה כמש"ה אשר שם שמות בארץ ואמרו זמש"ה ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור וכו' ומתרגמין מירא דכייא , והענין הוא שנמשל לבשמים שאינם מפינים ריחם אלא על ידי האור , וכ"ן רמוז הדבר בשמו מר דרור כלומר הצדיקים תחילתם יסורין בגופם שלוה תחילה מר לשון מרירות ולענה שנתמרמרו ישראל וצמו תעניות ועבר עליהם צער גדול ואח"כ דרור לשון חירות שיצאו ישראל משעבוד לחירות וממות לחיים בימיו , וכן אירע לשבטים בתחילה נתמרמרו וקרעו את בגדיהם , ואח"כ והקול נשמע בית פרעה וכו' ואכלו את חלב הארץ כי כל טוב ארץ מצרים לכם הוא :

ולכן רמזו חז"ל ואמרו כי אתה תאיר נרי במרדכי שנמשל לנר אחד מלא שמן זית זך ופתילה יפה מנמר גפן נקי ואינו חסר זולתי האור ולכן כי אתה תאיר נרי במרדכי . והרי נתבאר רמז מרדכי בתורה ולמה על טוב יזכר שמו :

האמנם אסתר מעשה שלה היה באופן אחר . שבאה לכפר על שאול המלך ע"ה וזקנה . והנה עון שאול המלך ע"ה היה במזיד ובשוגג . תחילתו בפשעה שעבר על דברי הקב"ה כמש"ה כי שב מאחרי ואת דברי לא הקים . ואח"כ בפשיעה ממה שהקריבו שעם ראש ית החרם ואמ' לו כי חטאת קסם מרי ואון ותרפי' הפצר . ואח"כ בשוגג במה שהניח לאגג מלך עמלק חי ואמרו חז"ל שבאות' הלילה נזדמנה לו שפחה אחת ובא עליה ונתעברה ויצא ממנו המן שעשה כל אותה הרעה לישראל . ולכן אסתר שבאה לכפר על שאול המלך זקינה נרמזה בפסוק ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא . וגם נרמזה בפסוק ואלהי יגיה חשכי שהוא חושך גמור שהחשיך המן הרשע עיניהם של ישראל בסיבת שאול המלך ע"ה . והרי נתבאר טעמו של מרדכי . וטעמה של אסתר המלכה :

האמנם מה שאנו חייבים עדין בחובת ביאור הוא מאחר שמרדכי ואסתר שניהם היו משבט בנימין . ומזרע שאול המלך . למה נבחר מרדכי לתקן מעשה בנימין ואסתר נבחרה לתקן מעשה שאול ובזה אנו צריכים להודיע :

והענין יובן עם היותנו באים עד ביאור שנים או שלשה פסוקים מהמגילה . והם ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים . כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות וכו' :

והענין הוא שהנה מרדכי הצדיק ע"ה ישב תוהה ובוהה ומצטער כיצד נעשתה הרעה הזאת בימיו בפרט ובכלל . בפרט להלקח משכבו מתחתיו היא אסתר בת דודו ותהי לו לבת אל תקרי לבת אלא לבית ואין בית אלא אשה . ודקדקו חז"ל זה מדקאמר קרי לבת והל"ל כבת ולכן אמרו אל תקרי לבת אלא לבית . ובכלל גם כן איכה נגזרה הגזרה הקשה הזאת להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן והרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה . ולכן ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע מרדכי את בגדיו וכו' . וכראותו כי ננעלו כל שערי התשובה מלפניו . וראה שאסתר לא נתנה אל לבה במעשה הזה כלל . או דיבר עמה קשה וזמש"ה ויאמר מרדכי להשי' אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט ביד המלך בהיו' את אשתו יותר מכל היהודי' ותדעי כאמ' כי כל הפורש מן הצבור בצרתם אינו זוכה לראות בנחמתם . והנה עבירה גוררת עבירה כי אם החרש בתחילה תחרישי לבסוף לגמרי וכומן שתרצי לעשות איזו טובה לא יעלה בידך עוד ירצה שתי חרישות . החרישה האחת היא שלא תרצי לגלות מפתחך והחרישות השנית היא שלא תרצי להכנס לבית המלך אשר

לא

לא כדת ויהודי מן המיתה · עוד ירצה כי אם החרש תחרישי דבנ"י וגם תחרישי מלהתפלל לפני הקב"ה הנה הודיעך כי כנגד השתי חרישות האלו גם כן כנגדם שתי הצלות אחרות והם רוח והצלה יעמד ליהודים ממקום אחר והדרשנים פירשו ממקום אחר · כלומר הרי הדבר פשוט הוא ממקום אחר ממצרים ומבבל שהקב"ה גואל את ישראל מיד צריהם ואין זה חידוש להם · האמנם ואת ובית אביך תאבדו כמו שאירע לישראל שהיו להם פטרונים במצרים ולא היו רוצים לצאת ומתו בשלשת ימי האפילה וכמו כן יארע לך שאת חושבת שבסיבת היותך בבית המלך תנצלי ואדרבה ואת ובית אביך תאבדו:

עוד ירצה ואת ובית אביך תאבדו להיות שהם היו סיבה לכל הצער הזה · ועכשיו נתיישב לי קושיא אחת למה נתפשת למלכות את יותר מזולתך · והטעם הוא כי לעונו של מלך צריך מלך כמוהו לתקן והנה האמת כי גם אני יצאתי מזרע שאול כמוך האמנם אני איני יכול להעשות מלך האמנם את יכולה להעשות מלכה ולכן נעשית את מלכה כדי לכפר על עון המלך וזמ"ש ומי יודע אם לעת הזאת הגעת למלכות כדי לכפר על עון שאול המלך והרי ניתרצה הקושיא למה מרדכי נבחר לכפר על מעשה דרבינן ואסתר על מעשה דשאול המלך:

עוד נוכל לומר הלציי כי להיות שהעון הראשון היה מחמת השפחה שנתעברה מהמן לכן גם הנס נעשה על אסתר המלכה שהיא אשה ותכפר על אשה וכשמוע כל הדברי' ממרדכי ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי כלומר להשיב לו כפי שיטתו · מאחר שאתה אומר שכל הצער הזה בשבילי הוא. אם כן לך כנוס את כל היהודים שגם הם היו במלחמת עמלק עם זקני שאול וכמו שאמר הכתוב ויחמול שאול והעם על אגג וכו' ובשיטת הרשב"י ז"ל מפני שהשתחוו לצלם וכו' ובפרט הנמצאים בשושן שגם יש בידם עון אחד והוא הנמצאים בשושן כמ"ש חז"ל מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע . וכנגד מה שנהנו מסעודתו של אותו רשע וצומו . וכנגד מה שחטא זקני שאול אמר עלי כי עלי העון ועל בית אבי · אולי יתוקנו שתי הדברים הנז' :

עוד ירצה עם מה שנודע כי כל המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה · ולכן אמרה אסתר וצומו עלי ואל תאכלו וכו' · הרי שאתם תתפללו עלי · גם אני ונערותי אצום כן עליכם · כמנא שאני אתפלל עליכם ואתם תתפללו עלי. ושנינו יחד נהיה נענים:

ועדיין אנו מחויבים לחובת ביאור כפל וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו · והיינו וצומו. והיינו ואל תאכלו. האמנם נודע הוא כי יש תעניות שאין בהם איסור אלא מאכילה ושתיה בלבד. ויש תעניות שנוסף בהם גם כן איסור רחיצה וסיכה וכו' כמו ט"ה . וט' באב ולכן כנגד החמשה עינוין של י"ה אמר וצומו עלי . ומכ"ש ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים רצופים לילה ויום . וזו ואין צריך לומר זו קתני וזו הוא ציוי לכם האמנם גם אני ונערותי אצום כן למאי דסליק מיניה והיינו ואל תאכלו ואל תשתו האמנם למה שאמרתי וצומו עלי מרחיצה וסיכה וכו' לא אוכל לנום מהם להיות כי וכבן אני לפרי אבא אל המלך בסיכה ורחיצה ונעילת הסנדל. ועולה על הכל הוא תשמיש המטה כרצוני עתה כדלא אניסת ולכן עתה בפעם הזאת שהוא כרצוני וכאשר אבדתי מבית אבא אבדתי גם כן ממך כמ"ש חז"ל · וזו ויעבור מרדכי על דבריו ועל מדותיו ואעפ"י שנאסרה עליו שתק וגם עבר יום טוב הראשון של פסח בתענית כמ"ש חז"ל ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר ממש שנאסרה

עליו כתשמיש המיטה · ועל מה שנוגע לו · חזרנו להקדמתינו שמצוים כל ישראל לזכור ענין עמלק ולזכור כל הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה עמנו · ולכן התחלתי לומר כפתח דברי תרומה מאת כל איש רצוני לומר שבעלי המשמרה הזאת הם תרומה מכל ישראל . לקרבה אל המלאכה מלאכת שמים ביום המשמרה הזאת שגם היא לי כנוטריקון שלשים יום ל' י' . ותקחו תרומה אחרת שתפרישו מיום הנז' תרומה על כל החודש . וזה יהיה מאת כל איש המתגבר על יצרו כאיש גיבור לעבוד את בוראו · חזרתי לומר הואיל והדבר כן · אם כן איש אשר ידבנו לבו לישב עמנו היום · פה גם כן יקח תרומה אחרת שלי מדברי תורה הנקראת תרומה תורה מ' שניתנה למ' יום · ובבקשה מכם תקחו את תרומתי מדברי תורה אשר אני מריס לפניכם · וזה הוא כדי להכיר כי תרומתינו זאת הצילה את ישראל מיד כ"ל איש כל הוא אחשורוש מלך כולל כל האומה וגם איש הנקרא איש צר ואויב והוא המן הרשע אשר ידבנו לבו לתת עשרת אלפים ככר כסף לקנות בהם את ישראל מידו אחשורוש וגם אחשורוש שהשיב לו תקחו את תרומתי והיינו מאי דקאמר ליה הכסף נתון לך והעם וכו' והתרומה שלנו והיא העומד נגחה לעשרת אלפים ככר כסף שלו ולכן ענתי עליכם דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה ביום הפורים הבא לקראתינו לשלום ביתר שאת ואם לא ירצה ליתן תקחו ממנו בעל כרחו · האמנם התרומה היותר מובחרת היא כל האומר לכם תקחו את תרומתי · וגם אני והריקותי לכם ברכה עד בלי די ותקחו את תרומתי אח"כ וזהו מש"ה קדש ישראל לה' ראשית תבואתה וכו' הרי שזכו ישראל לא קרא גם כן תרומת ה' וקודש ישראל לה':

דרוש ב' למשמרת ר"ח אדר שני·

הערות אשר פוקד על פי משה:

במסכת מגילה פרק א' וז"ל . ויהי בימי אחשורוש . אמר רב אחיו של ראש ובן גילו של ראש · אחיו של נבוכדנצר שנקרא ראש דכתיב אנת הוא רישא די דהבא · ובן גילו של ראש . נבוכדנצר הרג והוא ביקש להרוג. נבוכדנצר החריב . והוא בקש להחריב . שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים · ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדרה. ור' יוחנן אמר כל שזוכרו אומר אח לראשו · ור' חנינא אמר שהכל נעשו רשין בימיו שנאמר וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים עכל"ה:

ידיעה האמתית וקבלה הנאמנית מקראי ומדברי חז"ל שכשם שיש תועלת לעולם מאילני מאכל לאכול מפריס ולשבוע מטובם ולהתעדן בהם כך יש תועלת לעולם מאילני סרק לקרות בהם את הבית ולעשות בהם מלאכת מחשבת · ולא מיבעיא מאילני סרק שיש בהם תועלת לעולם · אלא אפילו הקוצים הכסוחים יש בהם תועלת לעולם לצורך שרפה ובאש יגתו לחמם בהם את העולם :

וממילא תיתי שכשם שהעולם צריך לצדיקים כמו כן צריך לרשעים ואי אפשר לעולם בלא בשם ובלא בורסקי. והטעם הוא כי היות הצדיקים עושים רצונו של מקום ב"ה אינו כל כך שבח ויקר להיות שאין בהם יצר הרע מתגבר כל כך · האמנם בהיות הרשעים כופים

את

את יצרם הרע ועושים רצון קוניהם אז מתגדל שמו של הקב״ה בעולם . דומיא דיתרו ואחיריו ורחב הזונה ולכן אמרו חז״ל כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה תפלה . וסימניך החלבנה בתוך סממני הקטורת :

ועולה על הכל מ״ש חז״ל שכשם שקילוסו של הקב״ה עולה מפי הצדיקים בהיותם בג״ע . כך עולה מפי הרשעים בהיותם בגהינם . וזהו אלי פשט שכון בפסוק עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה כאשר אבאר בע״ה :

והנה בדרוש שני לפרשת מסעי התחלתי לבאר הפסוקים האלה ומצאתם שם כי תדרשם . ועוד אוסיף ידי בהם לטובה ואין מדרש בלא חידוש:

ונודע הוא שבני קרח לא מתו עם אביהם ולא ירדו לגהינם בחיים אלא מקום נתבצר להם בגהינם עומדים באמצע . הספירה להיות שבאותה שעה הרהרו תשובה בלבם . וניצולו ומתוך כך היו מסדרים שירות ותושבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים רם ונשא גדול גבור ונורא משפיל גאים . עדי ארץ שהוא קרח ועדתו מגביה שפלים עד מרום שהוא אהרן ובניו . מוציא אסירים שהם בני קרח . פודה ענוים כנגד משה ובניו הנאמר בו והאיש משה עניו מאד וכו׳ עוזר דלים כנגד הלוים שאין להם מה שיאכלו משלהם כי אם משל ישראל במעשרות . העונה לעמו ישראל בעת שועם אליו כנגד כל ישראל וזמש״ה למנצח על הגתית לבני קרח מזמור . ואמרו אמת ואמונה הוא שכל תענוגי העולם הזה . הם כלא חשיבין לפני העולם הבא . וזמ״ש מה ידידות משכנותיך ה׳ צבאות בעה״ב בהיותך יושב עם הצדיקים בג״ע יושב ושונה להם בדברי תורה ואמר משכנותיך בלשון רבים לרמוז מ״ש חז״ל שיש הרבה משכנות לצדיקים בעה״ב . כל אחד ואחד כפי ערך נשמתו ורוחו ונפשו כמ״ש ח״ז תלמד שיש לכל צדיק וצדיק מדור לפי כבודו שנא׳ כי הולך האדם אל בית עולמו ואז תקרא באמת ה׳ צבאות רוצה לומר עם מה שפירשתי בביאור פסוק ה׳ צבאות עמנו תקרא ה׳ צבאות ה׳ מהוה כל העולמות ויש לו צבאות הצדיקים לפניו . וכפי זה כל תאות הצדיקים היא להתעדן בגן עדן עם כללות הצדיקים אשר שם . והשתא קשה למה רוב הצדיקים אינם רוצים למות של רוצים להיות בחיים בעה״ז . ולכן השיב מה שנכספה וגם כלתה נופי ואפילו נפשי התאויה לחצרות ה׳ שהוא העה״ז סוא לסיבה אחת שהעולם הזה הוא עולם המעשה . ועולם הבא הוא עולם השכר . ומי שלא טרח בע״ש איך יאכל בשבת . וזהו שיעור הכתוב כך נכספה אזור לגוף . וגם כלתה נפשי הוא הנאה ולכן אמר וגם כלתה נפשי לחצרות ה׳ הסיבה היא להיות העה״ז עולם המעשה וזמ״ש לבי ובשרי יחד שהם הגוף והנפש ירננו אל אל חי . ואם תאמר הנה גם כן בעה״ב כל הזמן שהוא הצדיקים עוסקים בתורה ונהנים מזיו השכינה והשיב האמת כך הוא . האמנם שם לא יש עסק בתורה זולתי לנשמה לבדה והגוף הוא בקבר באבן שאין לה הופכים ואין לגוף הנאה מאותו עסק בתורה כלל ועיקר האמנם עסק התורה שבעה״ז יש בו תועלת לגוף ולנשמה . תועלת לגוף כמש״ה בשכבך תשמור עליך ואמרו חז״ל בשכבך בקבר בסוד הבלא דגרמי וקיסטא דחיותא הנז׳ בס׳ הזוהר . ותועלת לנשמה תמש לע״הב . וכמש״ה בהתהלכך תנחה אותך וכוראי שמדבר הכתוב כנגד הנפש שהיא ההולכת לעה״ב וזמשה מה שנכספה וגם כלתה נפשי ואמרו שנרמז הגוף בריבוי וגם כלתם . והוא לגה אורח בעל הבית ובעל הבית אורח . הגוף שהוא העיקר אתי בריבוי וגם . והנפש שהוא אורח אתי בלא ריבוי גם . והטעם הוא מפני שבעה״ז לבי ובשרי ירננו אל אל חי לבי הוא כנגד הנפש ובשרי כנגד הגוף וכן אמר הכתוב בור לבבי וחלקי וכו׳ ולבבי הוא כנגד הנפש ומש״כ בעולם הבא שלא יוכל לרנן של אל חי זולתי הנשמ׳ לבדה בלבד וזמה שהוכיל כאן שבא אל אל חי . הטעם הוא להיות שהוא אל חי מש״כ בבן אדם אשר בעפר יסודו שהוא מת וכלה . לכן אמר אל אל חי . אמר עוד גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך ה׳ צבאות מלכי ואלהי :

ירצה כי מלבד התועלת האמור שהוא לבי ובשרי ירננו אל אל חי , גם כן יש תועלת גדול אחר אל הנשמה כאשר נבאר עניבה בע״ה . [illegible] מדע מדברי חז״ל כי מלבד ההוא קיסטא דחיותא הנז׳ שהוא נשאר בקבר בסוד ועצמותיך יחליץ . גם כן יש לאדם נפש ורוח . והנפש הוא מקומו בג״ע הארץ . והרוח מקומו בג״ע העליון וכנגד שני נפשות הנז׳ אמר הכתוב גם צפו״ר מצאה בית , ודרור קן לה , ובדרך רמז ירמוז צפו״ר לשני א״ל במילואו כזה **אל״ף למ״ד** שני פעמים עולם בגימטריא **ש״ע** והששה אותיות של **אל״ף למ״ד** הרי **שע״ו** כמספר **צפור** . **ודרו״ר** גם כן בגימטרי׳ **ת״י** כמנין **קדוש** . ובאומרו גם לרמז להוא הבלא דגרמ״י והרו״ח מצאה בית בג״ע העליון , והנפ״ש קן לה בג״ע התחתון , והכל בסיבה אשר שתה אפרוחיה והם הבנים ממש , או התלמידים הנקראים בנים , את מזבחותיך ה׳ צבאות בעה״ז ובראו מזבח אבא לעה״ב מש״כ בעסק התורה בעה״ב שאין הנשמה זוכה להשיג גדולה כזאת וכנגד העה״ז אמר מלכי , וכנגד העולם הבא אמר ואלהי , אמר עוד אשרי יושבי ביתיך עוד יהללוך סלה :

ירצה כי מלבד כל התועלות האמורים עד עתה , ימשך גם כן עוד תועלת גדולה אל הנשמה כאשר נבאר בע״ה עניבה , והענין הוא כי כל אדם הנכנס לבתי כנסיות ובתי מדרשות בעה״ז בגוף ונפש זוכה . גם כן ליכנס לבתי מדרשות בעה״ב , ואם לא נכנס בעה״ז בגוף ונפש בבתי כנסיות ובתי מדרשות , אינם מניחים אותו ליכנס בעה״ב וזמשה אשרי יושבי ביתיך בעה״ז , בגוף ונפש , עוד יהללוך סלה בעה״ב , וכמו שביארתי בדרוש שני לפ׳ פקודי במאמר רב הונא אמר כל מי שאינו נכנס לבית הכנסת בעה״ז וכו׳ וע״ש , אמר עוד אשרי אדם עוז לו בך , מסילות בלבבם , עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה , ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון :

ירצה כי מלבד כל התועלות האמורים עד עתה ימשך עוד התועלת האמתי של הנשמ׳ בעה״ב כאשר נבאר עניבה בע״ה , ואמר אשרי אדם עוז לו בך בעה״ז וכיון כל מלאכתו לשם שמים ולא לשם שום פניה אחרת כמש״ה בכל דרכיך דעהו , ואעפ״י שיש להם בלבבם מסילות אחרות עכ״ז מאחר שהיה לו עוז בך ניצול מדינה של גהינם כאשר נבאר בע״ה :

עוד ירצה אשרי אדם עוז לו בך וכו׳ , עם היותנו מקדימים הקדמה אחת רבת הערך והיא . זאת כי יפה שעה אחת של תשובה בעה״ז מכל הדינין והעונשי׳ אשר יענישו לנשמה בגהינם להיות שהתשובה היא בכללות הגוף והנשמה יחד ונמצא שהתשובה היא בזמן העבירה , הע״כ

הס"כ בעונג' הנשמה שהנשמה נענשת והגוף אינו נענש ואינו בשעת העבירה ולכן צריכה הנשמה עונשים מרובים עד שתתכפר העונה . ואיפשר לומר שזהו מש"ה אשרי אדם עוז לו בך בעה"ז . ומתוך כך מסילות בלבבם רוצה לומר שסילק המסילות של יצר הרע מלבבם ונשארו כל שתי המסילות שבלבבם והוא מושב יצר הטוב ומושב היצה"רע נקיים . וכמש"ה ואמר סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי והנה אנשים כאלו אשרם ואשרי חלקם שאפילו כשנכנסים לגהינם לטבול שם כי אדם אין בארץ שינצל מדינה של גהינם מכל וכל . ולכן אחרי עוברם בעמק הבכא כהעברה בעלמא ועם כל זה מצננין להם גהינם כמו שבעה"ז הם ניננו את יצר הרע כדי שלא לעשות עבירה גם גהינם מעיקר יתוקו קר ונוכן מדה כנגד מדה . ומראיה גם כן שמתוך שמצננין את גהינם בשבילו מצננין גהינם לכל הרשעים שיושבים בגהינם ומתוך כך כל הרשעים אשר בגהינם מברכין את האיש הזה וזהו גם ברכות יעטה האיש הזה מורה והם הרשעים שבגהינם שמברכים אותו מחמת שנחו מעט זמן בשבילו :

עוד ירצה שהנה מדברים הפסוקים כנגד הצדיקים הגמורים אשר לא טעמו טעם חטא כלל . וכנגד זה אמר אשרי אדם עוז לו בך ובאומרו מולת אדם נרא' שהוא צדיק גמור וכמו שאמרנו שעשו מסילות בלבבם וביערו את היצר הרע מקרבם . ועכ"ז בא להשמיענו שלאחת משלשה דברים נכנס הצדיק בגהינם אחר מותו קודם שיכנס לג"ע . הסיבה האחת היא לטבול בנהר דינור מחלאת זוהמת עניני העה"ז . ונהר דינור יורד לגהינם כמש"ה על ראש רשעים יחול . הסיבה השנית היא כדי להראות לו עונש הרשעים שבגהינם . ואח"כ מראים לו שכר הצדיקים בג"ע ואין האור ניכר אלא מתוך החשך . הסיבה השלישית היא כדי להוציא מגהינם נשמות שכבר נשלם דינם בגיהנם ומעכבים שם לאיזו סיבה שיודע הקב"ה . ואחרי עוברם הצדיקים בגהינם כמעבר בעלמא מוציאים עמהם אותם הנשמות של הרשעים שכבר נידונו ומעוכבים הם לאיזו סיבה ידועה :

והנה שלשה דברים הנז' הם נרמזים בפסוקים . וכנגד הסיבה הראשונה והיא שנכנסי' בגהינם כדי לטבול טבילת מצוה בנהר דינור . אמר הכתוב אלו הצדיקים שהזכרתים בפסוק הקודם ואמרתי אשרי אדם עוז לו בך מסילות בלבבם . אלו עוברי בעמק הבכא שהוא גהינם כדי לטבול בו . והוא אומרו מעין ישיתוהו מה מעין זה מטהר את הגוף הטמא בעה"ז ומכשירתו לאכול בקדשים כך נהר דינור מטהר את הנשמות מחלאי זוהמות העה"ז ומכשירתו לאכול בקדשים בעה"ב . וכנגד הסיבה השנית והיא כדי להוציא משם נשמות של רשעים שנידונו בגהינם והגיע זמנם לצאת ולאיזו סיבה הם מעוכבים שם . אמר הכתוב גם ברכות יעטה מורה . גם מורה לסיבה אחרת . ואמר הצדיק הנז' נואל גם כן ברכות אחרות שיעטה מורה כלומר שהוא מתעטף ומתעטף מנפש מורה שהוא הרשע שיושב בגהינם ומוציא אותו עמו כדי להכניסו עמו בג"ע . וכנגד הסיבה השלישית והוא כדי לראות גהינם ועונש הרשעים ומקום שהיה לו בגהינם אם היה רשע . ויכיר וידע ממה ניצול . ואח"כ מכניסים אותו בג"ע ומראים לו שכר כל הצדיקים אשר שם איש איש כפי עבודתו שעבד להקב"ה בעה"ז ומקום שהוא פנוי והיה מזומן לרשעים אשר ראה אות' בגיהנם ואם היו זוכים היו נוחלים מקומם האמתי בג"ע . ומתוך שלא זכו נחלו גהינם . לזה אמר הכתוב ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון . ויהיה שיעור הכתוב כך ילכו מחיל של נפשות העומדים בגיהנם . ואי איפשר אלא הינה אומר ילכו מחיל לשון חיל כיולדה . מלשון כאב של גיהנם אל חיל של ג"ע כמש"ה וישראל עושה חיל . ואחר מראים אותם שם ילכו אל חיל שני של נפשות העומדים בג"ע להתעדן שם ואח"כ יראה אל אלהים בציון העליון והוא מקום מחצב של כל הנשמות של ישרא' הנקראת ציון על שם ששם מצויינים כל נפשות בית ישראל :

עוד ירמוז להקדמה שהקדמנו בתחילת הדרוש שכמו שקילוסו של הקב"ה יוצא ועולה מפי הצדיקים בג"ע ממה שמשבחים להקב"ה על כל טוב אשר עשה להם ומעסק התורה שעוסקים בה בג"ע תמיד יום ולילה לא ישבותו . כמו כן קילוסו של הקב"ה יוצא מפי הרשעי' ועולה מגהינם לפני הקב"ה בהתודות על עונם ואומרים יפה דנת יפה חייבת יפה זכית יפה התקנת גהינם לרשעים וג"ע לצדיקים . ועושים תשובה שם בבכי גדול אדיר וחזק ואחר הכל הם מברכים להקב"ה כמ"ש חז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה . וזמ"ש עוברי על דרך והם הרשעים הנכנסים בעמק הבכא שהוא גהינם מעין ישיתוהו מכל כך דמעות שבוכים שם על עונם גם הקב"ה ברכות ותשבחות יעטה מורה הנז' כאמור .

והנה מכל ההקדמה הזאת נתחייבנו בחובת ביאור כיצד עלה במחשבה של מדת הדין הקשה למסור את ישראל ביד אחשורוש והמן הרשע להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים קטון וגדול שם הוא והיה כצדיק כרשע ואיה נפלאותיו וחסדיו אשר ספר לנו אבותינו והלא כמה פעמים חטאו לפני הקב"ה כהנה וכהנה ולא עלתה חמתו של הקב"ה כל כך כמו בפעם הזאת :

האמנם צריכים אנו למודעי בזה . ונאמר כי הן אמת ואמונה שבכמה מקומות אחרים הכעיסו ישראל לאביהם שבשמי' יותר מלפנים הזאת ובפרט במדבר בערבה מול סוף וכו' . האמנם בכל המקומות ההם יש ללמד עליהם סניגוריא ולומר שחטאו לתיאבון . אם במרה נתאוו למים . אם בקברות התאוה נתאוו לבשר אם במעשה העגל האמור שהוא העז' . השטן השיא אותם באמור אליהם שמת מרע"ה כאשר ביארנו במקום אחר לכן אמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו . אם בשטים יצרן תקפן בגילוי עריות שנפשו של אדם מחמדתן . ובכולם אפשר לומר שנחשבים כאנוסים בידם . האמנם בנדון דידן שתים רעות עשה עמי האחת חמורה והאחת קלה . ונענשו על הקלה יותר מהחמורה . והנה החמורה היתה שהשתחוו לצלם . ועכ"ז אין להעניש כל כך להיות שהם אנוסים ביד המלך . האמנם מה שחטאו בקלה והוא מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע נענשו עליה מאד . והטעם הוא שמעיקרא הוא ביום והשתיה כדת אין אונס וכו' לעשות כרצון איש ואיש . והנה שתיה ואכילה חדא מלתא היא . והם נהנו מסעודתו של אותו רשע . ובפרט עם מ"ש חז"ל שהסעודה הזאת היתה בעבור שביטל מלאכת ב"המק ואודע מ"ש חז"ל כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו . והנה הרשע הזה עשה משתה להיות שעלה בידו ביטול בנין בית המקד' ויעלה על הדעת שישר' ישישו וישמחו באותה הסעודה . ובפרט עם מה שדקדקו כל הדרשנים חדשי' גם ישנים כמ"ש חז"ל מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע ולא אמרו מפני שאכלו וכו' אלא מפני שנהנו כלומר אכלו בסעודה ההיא כדרך הנאה גמורה לגוף ולנפש והנה בהיות המעשה הזה כל כך רע ושנוי מאד בעיני אלהים ואדם . לכן רצתה מדת הדין לאבדם ליכנס באותם של

רם אלולי זכות מרדכי שנריך בחיים. ומרע״ה ווכו׳ האבות בהתים שקם הקב״ה מכסא דין וישב על כסא רחמים כמ״ש בלילה ההוא נדדה שנת המלך מלכו של עולם וכו׳ כמו שביארנו במקומו באורך :

והנה כל ההקדמה הזאת שאמרנו נרמזה בדברי חז״ל במאמר שהצענו בפתח עינים באומרו ויהי בימי אחשורוש · אמר רב אחיו של ראש ובן גילו של ראש אחיו של נבוכדנצר שנקרא ראש וכו׳ · ובן גילו של ראש וכו׳ נבוכדנצר החריב והוא בקש להחריב וכו׳ · הרי מבואר מדברי חז״ל שהיתה קשה השעה הזאת של מלכות אחשורוש כשעה של החרבן בימי נבוכדנצר הרשע ולכן קנף הקב״ה מאד על ישראל בעבור שנהנו מסעודתו של אותו רשע :

ועדיין אנו מחוייבים לבאר את דברי חז״ל במאמר הזה ולדקדק בו · ראשונה לרבנן כולהו מאי הוקשה להם בפסוק ויהי בימי אחשורוש וכו׳ עד שכל א׳ מהם בקט אורחא לאודיה · רב אמר אחיו של ראש ובן גילו של ראש ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו · ור׳ יוחנן אמר שכל הזוכרו אומר אח לראשו · ור׳ חנינא אמר שהכל נעשו רשין בימיו · וקשה לכולם לדרוש ולדרוק בשם בסברת ר׳ דבדיק בשמיה · ואח״כ נבא לדברי רב הראשון שדרש שני דרשות אחיו של ראש · ובן גילו של ראש. ומאי איכא בינייהו היינו אחיו היינו בן גילו · ועוד נוכל לדקדק שבדרשת אחיו של ראש לא דרש כלום · אבל בדרשת ובן גילו של ראש פירש ואמר נבוכדנצר הרג והוא בקש להרוג נבוכדנצר החריב והוא בקש להחריב · עוד קשה טובא שלעולם אימא לך שאינו אחיו ולא בן גילו מאחר שלא עשה כלום · אלא בקש להרוג ולא הרג · בקש להחרי׳ ולא החריב אם כן כיצד עושה אותו אחיו ובן גילו :

והביאור כלע״ד לפרש שרבנן כולהו דקדקו בפסו׳ כפל הוא אחשורוש · ואם כונת הפסוק היא להודיע מי היה אחשורוש עדיין הדבר הוא בספי׳ סתום להיות כי עדיין אין אנו יודעים מי הוא אחשורוש ואם כונתו היא להודיע לרבים שמו המפורסם שהוא אחשורוש אדרבא קשה טובא שמצינו בספר עזרא ששמו האמיתי היה ארתחשסתא וכמ״ש ובימי ארתחשסתא כתב בשלם וכו׳ . וכפי זה הוה ליה קרא למימר הכי ויהי בימי ארתחשסתא הוא אחשורוש וכו׳ . או יאמר ויהי בימי אחשורוש הוא ארתחשסתא · והיה משמיענו בזה שאחשורוש הוא ארתחשסתא . והטעם הוא להיות כי נזכר בספר עזר׳ בשם אחשורוש כמ״ש ובמלכו׳ אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים . ואח״כ אמר הכתוב ובימי ארתחשסתא כתב בשלם מתררת טבאל וכו׳ · ואיני יודע אם שני הנז׳ הם מלך אחד או הם שני מלכים ואי הוה אמר קרא ויהי בימי אחשורוש הוא ארתחשסתא. או ויהי בימי ארתחשס־א הוא אחשורוש · הוה אתי שפיר שבא להשמיענו שאחשורוש וארתחשסתא חד מלכא הוא · האמנם באומרו ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש לא אשמו׳ מדי · עוד דקדקו באומרו ויהי בימי אחשורוש וכו׳ ולא כתן גזרה בפסוק כמו שאמר במקום אחר ויהי בימי שפוט השופטים · וגזרתו הוא ויהי רעב בארץ · האמנם מש״ה אח״כ בימים ההם כשבת המלך וכו׳ אינו גזרה למ״ש ויהי בימי אחשורוש וכו׳ :

ולכן כדי ליישב כל הדקדוקים הנז׳ · דרשו רבנן הדרשות הנז׳ בפסוק . והנה הראשון והוא רב ע״ה · לא חש להא הואיל וכבר במקום אחר פירשו חז״ל ואמרו שאחשורוש הוא ארתחשסתא . האמנם חש לכפל הוא אחשורוש . ולכן פירש שאחשורוש הראשון לגופיה אצטריך לספר הענין · ולכן התחיל הפסוק ואמר ויהי בימי אחשורוש · כלומר נער גדול וויהי היה בימי אחשורוש וכו׳ איך ששמו שלכך נקרא בשם אחשורוש במגילה הזאת לא נקרא׳ בשם ארתחשסתא לרמוז שהוא אחיו של ראש שהוא נבוכדנצר רוצה לומר שהיה מלך כביר כמוהו שנקרא אנת הוא רישא די דהבא ויש יכולת בידו לעשות רעה לישראל גם הוא כמו שעשה נבוכדנצר שנקרא ראש בעבור שהוא היה ראש למחריבים את ישראל והוא גלות בכל הגלות הראשון של ישראל אחר גאולת מצרים אשר אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען · כמובא שהגלו׳ הראשון של ישראל היה על יד נבוכדנצר ועל כן נקרא ראש וכמ״ש חז״ל כל המצר לישראל נעשה ראש כמ״ש היו צריה לראש . וגם נקרא ראש מלשון פורים ראש ולענה וזה אחשורוש השקה את ישראל ראש ולענה בהיותו מוכר אותם להמן הרשע · וגם הוא היה ראש לצרים את ישראל ממלכי מדי ופרס שהוא הגלות השני והוא גלות מדי . ולכן דרש את שמו אחשורוש אחיו של ראש . וגם יובן במ״ש חז״ל שלא היה ראוי למלוכה אלא מעצמו מלך ולכן לא נקרא בשם מלך אלא אחשורוש בלבד ולהיותו צורר לישראל עלה לגדולה דומיא דנבוכדנצר ולכן דרש את שמו ואמר אחשורוש שהיה אחיו של ראש · האמנם כפי האמת אינו אחיו ממש במעשה אלא במחשבה בלבד דאילו נבוכדנצר חשב ועשה מעשה גמור . שאמנם אחשורוש חשב במחשבה ולא עלה בידו שינאו ישראל מאפילה לאורה מה שלא יצאו בימי נבוכדנצר · ולכן חזר ואמר ובן גילו של ראש בלומ׳ דומה לו בראשונה ולא באחרונ׳ בעבור שנבוכדנצר הרג ממש במעשה והוא ביקש להרג ולא עלתה בידו · נבוכדנצר החריב והוא ביקש להחריב · שנאמר ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים · והרי נתבאר כפל הוא אחשורוש לדברי רב ע״ה :

ושמואל אמר שהושחרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדרה . והענין הוא שלא ישר דרשת רב למקר׳ אותו אח לראש שהוא נבוכדנצר מאחר שלא עלה בידו מה שרצה לעשות וגם דרשת ובן גילו של ראש לא ישר בעיניו . ולכן דרש ויהי בימי אחשורוש לגופיה אצטריך ומ״ש הוא אחשורוש באופן אחר מלשון שחרורית ואח · ירצה הנה ישראל נקראו אחים להקב״ה כמש״ה למען אחי ורעי · והאחים האלו הושחרו פניהם בימיו כשולי קדרה · ירצה הושחרו תחילה במה שנהנו מסעודתו של אותו רשע והטעם הוא בעבור היותו מולך מהודו ועד כוש וכו׳ ואין מי שיכול לנוס מפניו ואח״כ הושחרו פניהם בתענית וצומות מסגזירות רעות שנגזרו עליהם בימיו :

ור׳ יוחנן אמר כל שזוכרו אומר אח לראשו · והענין הוא שלא ישר בעיניו דרשת רב כסברת שמואל . וגם לא ישר בעיניו דרשת שמואל כי כפי דרשת שמואל צריך שיחותין חות אחת למילת אח . ואותי׳ שנית למילת שחור · ולכן דרש מילת הוא אחשורוש · אח לראש והיא קרובה מעט לדרשת רב · אלא באופן אחר שכל הזוכרו אומר אח לראשו · וכפי זה יהיה שיעור הכתוב כך נער גדול ויהי בימי אחשורוש ואם תשאל מה היה הנער לכן חזר ואמר שהנער הוא · הוא אחשורוש כל שזוכרו אומר אח לראשו · וכל שזוכרו כרמז במילת הוא בלומר הוא עדיין בחיים אח לראשי ממנו:

ור׳ חנינא אמר שהכל נעשו רשין בימיו · שנאמר וישם המלך אחשורוש מס על הארץ ואיי הים . והענין הוא שלא ישר בעיניו דרשת רב ושמואל כאמור וגם דרשת ר׳ יוחנן לא ישר בעיניו להיות שדרש כל שזוכרו

אומר

אומר הוא ראשו · ובאומרו כל כלל בין לישראל בין לאומות העולם. ובשלמא לישראל ניחא · האמנם כל שאר האומות לא אירע להם שום נזק בימיו . ולכן דרש שהכל נעשו רשין בימיו · והנה הדרשה הזאת צריכה אל פסוק האחרון של המגילה והוא אומרו שבסוף ימיו שם מס על ארץ ואיי הים ועשה אותם ראשים ועניים · ויהיה מילת אחשורוש מחולקת לשתים אח ראש · ואח מלשון אחרונה ראש כלומר באחרית מלכותו נעשו כל העולם ראשים ועניים · ויהיה שיעו׳ הכתוב כך ויהי בימי אחשורוש בתחילת מלכותו . ואם תשאל והלא אדרבא במלכותו היה ששון ושמחה ומשתה · והנחה למדינו׳ עשה ויתן משאת כיד המלך · ולכן חזר ואמר הכתוב הוא אחשורוש כלומר שא נא עיניך עד סוף המגילה ושם תמצא מבואר כי תחילתו היה ששון ושמחה · ואחריתו יגון ואנחה · כמש״ה וישם המלך אחשרש חסר לומר שבאחרית ימיו גם הוא נעשה רש ועני ולכן הוצרך לשים מס על הארץ ואיי הים · והראשונים ז״ל כתבו כי אחשורוש היה מולך על שבע ועשרים ומאה מדינה בארץ ובים · האמנם מספרם היו מ״ה שהוא מא״ה היו על הארץ . ואיי שהוא שבע ועשרים היו בים . ובכללותם יחד היו שבע ועשרים ומאה מדינה והוצרך לשים מס על כל המדינות הנז׳ · אם כן אתי שפיר אומרו הוא אחשורוש פעם שנית · והרי נתבאר כל המאמר היטב כפי סברת כל הארבעה חכמים · האמנם עדיין לכולם לא נתבאר גזרת ויהי בימי אחשורוש מה היא :

והנלע״ד לומר הוא שכולם דקדקו מילת ויהי בתחילת המגילה ועדיין בעת ההיא לא היה צער ויגון . ולכתחילה בא הכתוב ופירש מה היה הצער מתחילת מלכותו ואמר כי מתחילה מלך שוטה והפכפך היה ולא היה ראוי למלוכה אלא המולך מאליו מלך · וגם מלך מהודו ועד כוש קכ״ז מדינה אשר אין מקום לכוס מלפניו · ולכן מתחילת מלכותו התחיל בצרה ואמר ויהי בימי אחשורוש · הוא אחשורוש שמתחילתו ועד סופו ברשעות ושטות ובכל אומה ואומה לקח את שלו מתחת ידיו · ובתחילה הרג את אשתו מפני אוהבו · ואח״כ הרג לאוהבו מפני אוהבו · והוא מה שהרג לבגתן ותרש מפני מרדכי · ואח״כ הרג את אוהבו והוא המן מפני אשתו והיא אסתר · ואח״כ הרג לכל זרע המן · ואח״כ שם מס על הארץ ואיי הים לכללות העולם · נמצא שבימיו כל העולם נצטערו יחד לכן התחיל הפסוק ואמר ויהי בימי אחשורוש כולם מתחילת׳ ועד סופם להיות כי הוא אחשורוש הפליא להרשיע בכל שמולך מאליו בלתי היותו ראוי למלכות · וגם מהודו ועד כוש כמו שפירשו חז״ל מר כראיתיה שהם קרובות זו לזו · ומר כראיתיה שהאחת בסוף העולם והאחת בסופו · ומר בראיתיה שהם קרובות ורחוקות . ואין מקום לכוס מלפניו בגלל · לכן כזמן שהקב״ה הצילנו מידו ומיד המן הרשע אנו מצווים להכיר הנס הגדול ההוא ולתת שיר ושבח להקב״ה במקרא מגילה · ובעל הנסים בהודאה · ובסעודת פורים בזמנה · ובמתנות לאביונים במנותם · ולשלוח מנות איש לרעהו כדת וכהלכה · ומצות אלו אעפ״י שהם מדברי סופרים · הרי מצינו להם רמז מן התורה כמש״ה ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה והוא נקרא מדברי סופרים לכל אלו המצות של פורים שהם אכילה ושתיה ומנות לרעהו ומתנות לאביונים בזמן ההוא . האמנם להיותו נכתב במגילה באמיתה של תורה לא נכתב זולתי . ממה שמצאנו רמז בתורה בעצמה מילת בספר כמש״ה כתוב זאת זכרון בספר · הרי נרמז שהמועד הזה והמצות האלו יש להם רמז בתורה עצמה · ולזה כיונתי לומר בפתח דברי · העדות אשר פקד על פי משה · כלומר העדות והמשפטים והחקי׳ האלו של כל מצות של פורים : אעפ״י שהם מדברי סופרים עיקרם הם מן התורה אשר פקד על פי משה וצוה אותם ליהושע מפה לפה כמש״ה כתוב זאת זכרון בספר · ואח״כ בעל פה ושים באזני יהושע בסוד תורה שבע״פ כי מחה אמחה את זכר עמלק בזמן המן הרשע כאשר ביארתי בדרוש הקודם · ולכן אעפ״י שמצות אלו הם מד״ס עיקרם היא מדברי תורה אשר פקד על פי משה :

ופשט הכתוב עצמו ירצה באומרו אלה פקודי המשכן משכן העדות אשר פקד על פי משה עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן:

וירצה ללמדנו ענין מחודש שאעפ״י שנודע מדברי חז״ל שאין הברכה שורה לא על דבר המנוי ולא על דבר המדוד וכו׳ · הנה המנין הזה מתחיל כשה לפסול כל שאר המנויים · האמנם המנין הזה יש בו ברכה · להיות פקודי המשכן מושב הקב״ה ואין הקליפה יכולה להכנס שם כי לא יגורך רע · ולכן אין קפידא במנין הזה כלל וכמש״ה עיניך ברכו׳ בחשבון אעפ״י שיש כאן עין הרע הנה הוא מתהפך לברכות גמורות בחשבון הזה · ובפרט שהחשבון הזה הוא הכרחי להיות שבא לכפר על חשבון אחד של זהב של מעשה העגל כמש״ה יבא זהב ויכפר על זהב · יבא חשבון ויכפר על חשבון כאשר הארכנו בדרו׳ הזה בדרוש ראשון לפ׳ פקודי ומצאת שם כי תדרשנו · ולכן אמר משכן העדות שמעיקרא המשכן הוא נעשה העדות שמחל הקב״ה לישראל על מעשה העגל · ולכן החשבון הזה הוא הכרחי ואין קפידא בחשבון כלל כמו שאמרנו · ונוסף על זה תוספת טובה כי כמה דברים אמורים ששולט עין הרע בחשבון בזמן שהחשבון הוא ביד מי שאינו הגון ולכן אין הברכ׳ שולט במעשה ידיו · האמנם החשבון הזה אשר פקד היה על פי משה ע״ה הנק׳ איש אמונות רב ברכות טוב עין הוא יבורך · וגם העושי׳ המלאכה היא עבודת הלוי׳ דאתו מסטר׳ דגבור׳ משולטים על הקליפות ומכניעים אותם · וגם הם הלוים שלא חטאו בעגל כלל כמש״ה מי לה׳ אלי ויאספו אליו כל בני לוי · וגם מי שהיה פקיד על המלאכה היה ביד איתמר בן אהרן הכהן דאתי גם כן מסטרא דימינא מסטרא דחסד · והרי נרמז איתמר מסטרא דחסד · הלוים מסטרא דגבורא · על פי משה · מסטרא דעמודא דאמצעיתא תפארת · ובצלאל בן אורי בן חור מסטרא דיסוד חי העולמים ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן מסטרא דמלכות דינא דמלכותא דינא · והרי נשלם המשכן בכל פרטיו ואין כח לסטרא אחרא כלל לקטרג מאחר דסטרא דימינא חופה על המשכן בכל פרטיו ובירך אותו וכמש״ה ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה׳ מלא את המשכן:

דרוש ג׳ למשמרת אדר שני עד

אסיפת הצדיקים

וחשב אפדתו אשר עליו ממנו הוא · כמעשהו זהב וכו׳

במדרש שיר השירים רבה וז״ל ·

צרור המור דודי לי בין שדי ילין · אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי · ר׳ ברכיה אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה בשעה שאתה מצר לי ומימר לי דודי לי את כעשה דודי ורואה

איזהו

איזהו אדם גדול שיש בו שיכול לומר למדת הדין די ואת נוטלו והמשכנו כנגדי הה"ד אשכול הכופר · מהו אשכול איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספות ואגדות . הכופר שמכפר עונותיהן של ישראל · בכרמי עין גדי אלו אבות העולם שנמשכו אחריך כגדים ונטלו הברכות שהם עין עולם · עכל"ה :

ידוע הוא ומפורסם היטב שחסרון הצדי' הנפטר מן הדור אינינו ניכר ואינינו נרגש תכף בשעתא בפטירתו · האמנם באמצעות הימים הבאים אחריו מתחילים העולם להכיר חסרונו · ולא נמצא בעולם שבשעתא נודע חסרונם זולתי שלשת הרועים משה אהרן ומרים וכנגד זה דקדקו חז"ל לומר כיון שמתה מרים נסתלק הבאר בשעה שמת אהרן נסתלקו ענני כבוד · בשעה שמת משה פסק המן כלומר בה בשעתא ניכר חסרונם לעולם · האמנם שאר הצדיקים אינו ניכר חסרונם אלא באמצעות הימים הבאים אחריהם . והנה ההקדמה הזאת רמז אותה נעים זמירות ישראל במיתת אבנר ע"ה שאחרי שהספידו כהלכה ויקונן המלך אל אבנר כראוי להספי' עליו אמר אח"כ לישרא' אעפ"י שככר יצאתם מידי חובת הספד הצדיק הזה · ואם ח"ו נגזרה איזו גזרה על שונאי ישראל באמצעות הספד הצדיק הזה תתבטל הגזרה · ועכ"ז אודיעה נא אתכם שחסרון הצדיק אינינו נודע עד אחר אריכות הימים · וז"ש ויאמר המלך אל עבדיו והם השרים הגדולים הסרים אל משמעתו · ואם תדקדק שפיר תמצא תימא במאי דקאמר אל עבדיו כלומר אעפ"י שהם עבדיו ומה איכפת להם במית' אבנר נושא דגל מלכות בית שאול עכ"ז הודיע אותם שכולם חייבים בהספדו של אבנר וז"ש הלא תדעו ידיעה מחודשת מהיום הזה והלאה כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל ודקד' במתק שפתיו להזכיר בישראל לומר שכל ישרא' הם גוף אחד בארץ ולכן כולם מחוייבים בהספדו של אבנר · הלא תדעו ידיעה מחודשת מה שאדרבה אתם חושבים להפך שנפילת אבנר היא לטובה וח"ו שאדרבה מהיום הזה והלאה תדעו לעתיד בהמשך הזמן כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל :

והנה אח"כ רצה לספר כל שבחי אבנ' שהיו בו ועכשיו חסרו מישראל ובאמצעות הימים תדעו לעתיד כמה שבחים היו בו · הנה בראשונה היה שר צבא ישראל להלחם מלחמות ה'. וגם וגדול בתורה אב ב"ד ונדקדק זה מדלא קאמר קרא בלא ואו שר גדול · ובאומרו בוא"ו וגדול שמע מינה תרי שבחי הוו שר במלכות וגדול בתורה · וגם לא מת על מטתו כדרך כל המתים שנוכל לומר שהניח במקומו אחר מי שימלא מקומו · האמנם נפל לבוש הרוגים מטועני חרב וגם איני יכול לומר שמת בעבור לכפר על ישראל באמצעות מיתתו · האמנם נפל פתע פתאום היום הזה ביד ישראל עצמם . וכמ"ש ז"ל בס' הזוהר בפ' שמיני בדף ל"ו ע"ב · וז"ל א"ר אלעזר ובידא דישראל עביד שליחותא א"ל אין הבין רשע בידא דצדיק אבל רשע בידא דישראל רשע אחרא לא עביד ביה שליחותא וכו' · מכ"ש צדיק ביד רשע . וא"ו והשתא קשה כיצד אבנר הצדיק נפל ביד יואב שגם הוא היה אב בית דין · וז"ש נפל בישראל בתמיהה היתכן שיפול ביד ישראל כמוהו ובודאי הגמור שהריגתו כך באמצע כל ישראל ועל יד ישראל העון הזה מוטל על כל ישראל ובעונותינו עדיין העון הזה מוטל על צוארנו ובאמצעות הזמן תדעו לעתיד בעונש הזה · ואם תאמרו לא יחסר העולם מלכו הממלא מקומו בכל החסרונו' הנז' ואנו מה איכפת לנו . האמת הוא כך שכל זמן שמלכות שאול היתה קיימת לא נודעה מלכות בית דוד · האמנם ואנכי שממלא מקום אבנר בתורה ובגדולה · רך בתורה · ומשוח מלך · מחדש · ואיניני כמוהו לגמרי אלא זקן בתורה ובגדולה · ואם תאמרו שבאמצעות שיתלוו עמי בני צרויה הגדולים בחכמה בתורה ובגדולה ובאמצעותם מיני ובהם תסתיים שמעתתא · והאנשים האלה הגדולים בתורה ובגבורה · הנה בעבור היותם קרובים לי מאד בני צרויה אחותי קשים הם · וכמעט שמאתי היה הדבר להיות כי הם בני אחותי ורוב הבנים דומים לאחי האם ולכן אם הם קשים אות מאתי ומסבתי · עוד אמר קרוב לזה וממני היה הדבר שלא גערתי בהם עד עתה בזמן שהיו קטנים ומתי מעט ולכן הרימו ראש ועכשיו איני יכול להם עוד לעשות להם רע זולתי להתפלל עליהם בתפלה בלבד שישלם ה' לעושה הרעה כרעתו · ואפילו שם ההוא שהיא מדת הרחמים במורה תתהפך להם לאויב · ובמדה שמדדו לאחרים באותה מדה עצמ' ימדדו להם ולא ימותו מיתת כל אדם על מיטתם אלא גם הם ימותו בהריגה · וכן היה להם לשניהם יואב ועשהאל ולא ניצול כי אם אבישי לסיבת מה שרצה למסור נפשו בענין שמעי בן גרא ואף הוא לא מת על מטתו אלא במגפה כנודע · ועשהאל כבר מת גם הוא הרוג קודם המגפה · ואיפשר לומר שמקודם זה היה לבו של דוד קשה עליהם ולכן כולם נענשו למות במיתות משונות האמנם עיקר הקללה שלו בהם לא היתה אלא ליואב לבדו וכמ"ש למעלה בפסוקים יחולו על ראש יואב ואל כל בית אביו וכו' האמנם ואל כל בית אמו לא קאמר בעבור שהיא היתה אחותו של דוד · וכנגד זה אמר ישלם ה' לעושה הרעה כרעתו · חוזרנו להקדמתינו שחסרון הצדיק אינינו נרגש אלא באמצעות הימים שאחרי מותו · וכפי זה הוא ראוי שהספד הצדיק לא יהיה לו גבול וזמן קבוע · האמנם כל מה שיתארך הזמן אחריו שאדרבה יגדל מספדו מכח כל האמור :

והנה מצינו למקונן האמתי הוא ירמיה הנביא ע"ה אשר חיבר מגילת קינות אמר בנבואתו הפך מכל האמור וכתב בספרו אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו · והנה בדרוש שני לפ' תולדות הארכתי למעניתי בביאור הפסוק הזה · ועכ"ז אין מדרש בלא חידוש · וראוי לדקדק בדברי ירמיה הנביא ע"ה · דלא אתי לא בדברי תורה · ולא בדברי הנביאים · לא בדברי התורה שהרי כמה פעמים בתורה נזכר הבכיה על המתים · הראשונה במיתת שרה דכתיב ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה . ובמיתת דבורה מ' רבקה כתיב ויקרא שמו אלון בכות · וביעקב כתיב ויפול יוסף על פני אביו ויבך עליו וישק לו · ועוד כתיב ויספדו שם מספד גדול וכבד מאוד וכו'. ובאהרן כתיב ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל · ובמרע"ה כתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום · ובנביאים כתיב באוריה ותספוד על בעלה · ובמיתת שאול כתיב ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב וכו'. ובמיתת אבנר כתיב ויבך אל קבר אבנר ויבכו כל העם · וכיצד אמר ירמיה הנביא ע"ה אל תבכו למת ואל תנודו לו ואם לא יבכו על המת על מי יבכו :

האמנם אחרי העיון והחקירה נוכל לומר דלא פליג ירמיה לא על התורה ולא על הנביאים · בהיותינו מדקדקים בדבריו היטב דלא קאמר אל תבכו על מת אלא למת · והעניין האמתי הנ"ל על מת כמ"ש חז"ל בכמה מקומות בוכים על המתים ואין בוכים על החיים · ולא אמרו בוכים למתים אלא על המתים · ועוד נ"ל פחות היה לו לנקוד הלמ"ד של למת בקמ"ץ · ולא בשב"א · האמנם

האמנם כוונתו לומר שהבכיה על המתים היא כמש"ה בכמ׳ מקומות בד״ה הצדיקים אבל לא ברשעים ולכן לא אמר אל תבכו על מת אלא למת · וזהו מ"ש אל תבכו למי שהיה נקרא מת בהיותו בחיים והם הרשעים שבחייהם קרויים מתים · ולא מיבעיא בכיה שאל תבכו עליו אלא אפילו ואל יתנודו לו בנידא בעלמא ש תנודו לו · האמנם הבכיה הכפולה והמנוה לבכות היא על הצדיקים שאינם מתים אלא הולכים מעולם לעול׳ כמי שהולך מביתו לבית הכנסת וזהו מ"ש בכו בכה להולך לעה"ב והטעם הוא כי כבר השלים מעשיו בעה"ז ואיננו צריך לחזור עוד בגלגול לבא בעה"ז לתקן מעשיו וזהו מ"ש כי לא ישוב עוד לעה"ז בגלגול וראה את ארץ מולדתו . ובאמצעות זה חסרו היושבים בעה"ז את זכותו ואין לנו תמורתו להתנחם בו כמ"ש ז"ל חכם שמת אין לנו תמורתו לכן בכו בכה בכי אחר בכי כי כל עוד שמתארכים הימים אחר פטירתו מרגישים העולם בחסרונו והוא ממש ההקדמה שהקדמנו :

והנה עם ההקדמה הזאת נתרץ קושיא אחת גדולה בתורה במה שמצינו ביעקב אע"ה דכתיב ביה ויבכו אותו מצרים שבעים יום · ובאהרן כתיב ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל. ובמשה כתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום :

וקשה לחז"ל כיצד אמרו במסכת מועד קטן פרק ואלו מגלחין וז"ל אל תבכו למת ואל תנודו לו · אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד · שלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממני עכ"ל :

ובאמת שחז"ל הוקשה להם מה שהקשינו כיצד אמ׳ ירמיה הנביא ע"ה אל תבכו למת הפך מאשר נמצא מפורש בתורה שראוי לבכות על המתים · ולכן תירצו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד שלשה לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממני · ובמקום אחר הארכתי למצביתי לבאר כיצד נרמזו כל השיעורים הנז׳ בפסוק הנז׳ :

נקטינן מהא שיותר מאלו השיעורים הנז׳ אין לבכות על המתים ·) ויקשה יותר שהלא בתורה נמצא מפורש שבכו על יעקב שבעים יום · ועל אהרן ומשה שלשים יום אם כן קשה לרבנן כיצד אמרו שלשה לבכי שבעה להספד · ולא עוד לבכי :

והתירוץ הוא מבואר עם האמור כי מה שציוה ירמיה הנביא ע"ה ואמר אל תבכו למת וכו׳ ומכח הקושיא הוצרכו לדרוש שלשה לבכי וכו׳ ופירשו חז"ל שלשה לבכי שבעה להספד ולא עוד מדבר בכל מתים דעלמ׳ שלהם יש זמן קנו׳ ולכן נקוד הלמ"ד של למת בשב"א לומר כשיהיה איזה מת בעלמא מאן דהוא אז אל תבכו עליו יותר מדאי כאמור · שאני תלמידי חכמים והצדיקים הנקראים הולך לעה"ב כאמור אשר אין להם זמן קצוב ואדרבה כל מה שמתארכים הימים אחרי מיתתם אדרבה ניכר ונרגש חסרונם וראוי לבכות עליהם מחדש בכל יום ויום :

והואיל ואתא לידן ראוי לדקדק כי גם בצדיקים עצמם ראינו שינויים שביעקב כתיב ויבכו אותו מצרים שבעים יום · ובאהרן ומשה כתיב שלשים יום ומה נשתנה זה מזה · ולא תימא מעשה שהיה כך היה ומילתא אגב אורחא נקט קרא שהנה חז"ל גם הם הרגישו השינוי הזה .

ונלע"ד כי בעבור זה הוצרכו למציניתם במדרש רבה בפ׳ ויחי וז"ל · ויתלמו לו ארבעים יום ויעברו ימי בכיתו · הכא את אמר ויעברו ימי בכיתו · ולהלן את אמר ויתמו ימי בכי אבל משה . אלא משה על ידי שלא היו לו בונים כתיב ויתמו · אבל יעקב על ידי שהיו לו בונים כתיב ויעברו ימי בכיתו · עכל"ה אם כן הרי הרגישו השינוים ותירצו במתק לשונם זה שהיו לו בונים וזה לא היו בונים והם אמת וגם דבריהם אמת :

האמנם עדין קשה לי טובא בדברי המאמר הזה · שאדרבה משה היו לו בונים ששים רבוא מישראל ובניו ובני ביתו כמש"ה ובני רחביה רבו למעלה וכו׳ · יותר מיעקב אע"ה שהבונים עליו היו בניו ומקצת המצריים והם מתי מספר · וכיצד בעל המאמר אמר להפך מהנראה · ולפחות יהיו שניהם שוים :

והנלע"ד לפרש הוא עם מה שהקדמתי למעלה לומר כי מה שצריך לבכות על הצדיק הוא בעבור החיסרון שעשה במותו · אחריו ובפרט אם אינו מניח מי שממלא מקומו אחריו כמו שנמצא זה באבכר האמנם בזמן שהצדיק מניח אחריו מי שימלא מקומו אין צורך לבכות אחריו יותר מכשיעור · ולכן מרע"ה שהניח אחריו יותר מדאי ויותר מכשיעור · ולכן מרע"ה שהניח אחריו ממלא את מקומו בכל פרטיו כדכתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מואב שלשים יום כדת וכהלכה של כל הצדיקים · ויתמו ימי בכי אבל משה · בעבור דסמיך ליה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ה׳ את משה. וזהו מ"ש בעל המאמר אלא משה על ידי שלא היו לו בונים כלומר שלא היה צריך לבכות עליו כל כך בעבור שכבר הניח אחריו ממלא מקומו לכן כתיב ביה ויתמו ימי בכי אבל משה שתמו לגמרי · אבל יעקב שלא הניח אחריו מי שימלא מקומו כמותו ממש · ולכן היו לו בוכים הרבה כי כל מה שמתארכים הימים אחריו ניכר חסרונו וזכותו וכמש"ה אחרי מיתתו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף אחרי מת אבינו · הרי מבואר שלא הרגישו חסרונו וזכותו אלא אחרי מיתתו · וכמו כן לא נשתעבדו המצריים בישראל אלא אחרי מיתת יעקב אע"ה ועל ידי כן היו לו בוכים אחרי מיתתו ולכן כתיב ביה ויעברו ימי בכיתו כאדם האומר העבר המת הוא מלפני הכלה וכו׳ ואחר עבור הכלה יחזיר את המת למקומו · ונבכה עליו בכל שנה :

ואם תאמר והרי גם כן יעקב אע"ה הניח אחריו בן ממלא מקומו והוא יותר טוב מתלמיד · והוא הצדיק וכמש"ה אלה תולדות יעקב יוסף וכו׳ ואמרו חז"ל כל מה שאירע לזה אירע לזה וכו׳ ואם כן גם ביעקב הל"ל ויתמו ולא ויעברו :

ויש לומר שיוסף לא היה ממלא מקומו של יעקב שלא נקרא ממלא מקומו אלא דומיא דיהושע בן נון שבחיין של משה לא היה מדבר כלום · עד אחר שנפטר משה לחיי עד כמש"ה ויתמו ימי בכי אבל משה ואח"כ ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכו׳ · האמנם יוסף הצדיק הוא צדיק באפי נפשיה ובחיים חייתו של יעקב אביו כבר מלך ויצא שמו בעולם ואינו נחשב לממלא מקום אחרים · ולכן כתי׳ ביעקב ע"ה ויעברו ימי בכיתו בהעברה בעלמא ואח"כ בהמשך הזמן בכל יום ויום אשר הרגישו את חסרונו וקשרו עליו בכי והספד כמש"ה בכו בכה להולך וכו׳ עם מה שביארנו בפשט המחודש בפסוק :

עוד נוכל לדרוש הפסו' בדרשה אחרת מחודש' באומרו אל תבכו למת ואל תנודו לו וכו':

וירצה שהן אבות ואמוכה שצריך ללכת אל בית האבל ולהספיד את המת ומאן דספד יספדוניה והבוכה על הצדיקים אינו בוכה על בניו · האמנם צריכים אנו למודעי בזה · שבזמן שהאדם בוכה על המת לא יכוין לבכות עליו מסיבת מיתת המת לברה · בעבור כי הוא סוף כל האדם ומי גבר יחיה ולא יראה מות וסוף האדם למות כי מזמן אדם הראשון נתקנה המיתה בעולם · וזהו מש"ה אל תבכו למת לסיבת שמת ואפילו בבירא בעלמא ולא תנודו לו מחמת מה שנוגע אל המת עצמו · ובפרט אחר שכבר מת והמתים אינם יודעים מאומה ומה יתן לו ומה יוסיף אליו אם תבכה עליו או לא תבכה עליו והרי פרע את חובו לפני המקום ב"ה:

האמנם מה שראוי האדם לבכות בבית האבל הוא לבכו' עליו ממש בכיה כפולה להולך לבית לאבל שאינו יודע מיתתו כיצד תהיה אם תהיה חמורה או קלה · וזהו מ"ש בכו בכה להולך בכיה אחר בכיה להולך לבית האבל כאשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו לשוב בתשובה שלמה לפני הקב"ה מאמצעות האבל ההוא · ובפרט אם הולך לבית האבל ולא הכניע אל לבו ולא שב בתשובה שאז הבכיה היא כפול' כפלים וזהו מ"ש בכה בכה הבכו הראשון הוא ביוי והשני מקור בכה בזמן שההולך ההוא לא ישוב בתשובה וראה את ארץ מולדתו בג"ע במקום שאוכנו משם כל נשמות ישראל שאז ראוי לבכות עליו בכיה כפולה ומכופלת בזמן כי לא ישוב עוד בתשובה ומתוך כך וראה את ארץ מולדתו בגן עדן. ויהיה פירוש כי לא ישוב וכו' כלומר כאשר לא ישוב בתשובה האיש ההולך לבית המת ההוא . או ראוי לבכות עליו בכיה כפולה בעבור היותו מותרה ועומר וכו':

נחזור להקדמתינו שאין לבכות על המת מפאת המיתה בעצמה ובפרט במיתת הצדיקים שאדרבה באמצעות מיתתם ישיגו כל המתוקן להם בגן עדן האמנם מה שנתחייבנו לבכות עליהם הוא מחמת החיסרון אשר הם עושים לעולם וכמש"ה בכו לאובדים ולא לאבידה· ובכל יום ויום שלא יבא ממלא מקומם אנו מחוייבים בבכי הזה · בעבור שבהיותם בחיים הם סובלים כל היסורין אשר היו עתידים לבא על ישראל. ואף במותם מכפרים על הדור · וענין זה נתבאר היטב במאמר שהצענו בפתח עינים באומרו צרור המור דודי לי וכו'· אשכול הכפר דודי לי וכו'. ר' ברכיה אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה בשעה שאתה מצר לי ממר לי דודי לי וכו':

וראוי לדקדק בדברי בעל המאמר הזה · מי הכריחו להסיר פשט הפסוקים ממקומם המדברים על תכשיטי החתן והכלה · ואעפ"י שהם בדרך רמז ודרש בהם דרשות אחרות מחודשות · עוד ראוי לדקדק אפילו לפי דרכו · כי עיקר הדרשה דרש אותה בפסוק צרור המור דודי לי · ואח"כ הביא ראיה מן הפסוק השני באומרו הה"ד אשכול הכפר · והל"ל הה"ד צרור המור וכו' אשכל הכפר וכו' מאחר ששני הפסוקים דריש דרשותיו . ועוד ראוי לתת טוב טעם למ"ש אח"כ בכרמי עין גדי אלו אבות העולם וכו' היכא רמיזא כל הדרשה הואת:

והנלע"ד לפרש הוא כי לא נעלם מעיני בעל המאמר שהפסוקים האלו כולם מדברים דרך משל ומליצה בשבחי החתן והכלה · האמנם כולם ניתנו להדרש · הואיל ומינו דשני קרא בדיבוריה · דהכי הל"ל קרא בצרור המור דודי לי ולא צרור המור דודי לי כי הדוד כאמן אינו בעצם הוא עצמו צרור המור · אלא קרא דרך משל לכן הל"ל הכי כצרור המור המשמח לבבי אלא כן דודי לי וכמש"ה במשל אחר כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים ולא אמר תפוח בעצי היער דודי לי · וכן כשושנה בין החוחים וכו' · וזהו דקדוק נכון בפסוק . וכמו כן בפסוק השני הל"ל הכי כאשכול הכפר דודי לי וכו' · עוד ראוי לידע מ"ש אח"כ בין שדי ילין · צריך לידע על מי חוזר אם על צרור המור שלן בין שדיה · או על הדוד שלן בין שדיה . וכמ"ש חז"ל בפסוק זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו א"ר אבין אין אנו יודעים במה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה וכו' · ואם הוא לשניהם יחד הל"ל בלשון רבים בין שדי ילינו · ובין הכי ובין הכי קשיא דהל"ל בין שדי לן · בלשון יחידי או לנו בלשון רבים · האמנם באומרו ילין הוא פועל יוצא והוא לאחרים · עוד ראוי לדקדק בדברי שלמה הע"ה דקים ליה בדרבה מניה · מאחר שהזכיר את המור והוא ראש לכל הבשמים כנודע מה צורך להמשיל אח"כ את האשכול הכופר כנין יצא וימל שבין לילה ובין לילה אבד · ותשלמא אם היה מתחיל תחילה במשל אשכול הכפר · ואח"כ במשל צרור המור הוה אתי שפיר מלמטה למעלה· האמנם אחר שהמשילו לצרור המור אין צורך להמשילו אח"כ לאשכול הכופר · עוד ראוי לדקדק במ"ש אח"כ בכרמי עין גדי מה היא כונתו · אם כונתו הוא לשבח את האשכול הכופר היוצא בעין גדי הל"ל קרא בפי' היוצא מעצמו בכרמי עין גדי שהוא כופר משובח מאוד · ואם כונתו הוא שהאשכול הכופר יושב שם מה תועלת נמצא לה בהיות היא כאן והאשכול הכפר בכרמי עין גדי והלואי שיהיה האשכול הכפר בין שדיה ותהיה נהנה ממנו:

ולכן כדי ליישב כל הדקדוקים האלו בפסוקים נדחק בעל המאמר ז"ל · וחידש כל הדרשות האלו בפסוקים האלו ומאמצעו' כל הדרשות האלו יתישבו הפסוקים ונאמר מדשני קרא בדיבוריה הכי שמע מינה תרתי קאמר הפשט לא יופשט · ועוד ניתן להדרש בו מילתא חדתא · והנה הפסוק הקודם לאלו האיר עינינו שהפסוקים האלו מדברים בזמן שישראל הם חוטאים · וזהו מ"ש עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו · וחז"ל דרשו הפסוק הזה במעשה העגל ואמרו עד שהמלך מלכו של עולם במסיבו בסיני נרדי והם ישראל ודרך רמז קראם נרדי העולה בגמטריא ס"ר כמש"ה אח"כ בעגל סרו מהר וכו' · ופירשתי במקומו סרו מהר כלומר מהר סיני עצמו מאז סרו מאחרי כמו שאמרו ואל ידבר עמנו אלהים וכו' · נתן ריחו ונוכל לדרוש נתן ממש ויהיה ריחו ריח רע . או יהיה ביאור נתן שבק ויהיה ריחו הריח טוב שאמרו בסיני נעשה ונשמע · ומתוך כך נתחייבו מיתה ובהיות הקב"ה אב רחמן על ישראל אינו רוצה לכלותם אלא יושב ומחשב כיצד יעשה עמהם וזהו מ"ש ר' ברכיה · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה בזמן שאנו חוטאים לפניך הנזכר בפסוק הקודם עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו . ובאותה שעה את · מצר לי מימר לי מצר לי מלשון צרה וממר לי מלשון מרירות · ושני הלשונות האלו נרמזו בפסוק צרור המר צרור בלשון צרה המר מלשון מרירות · ולכן לא אמר בכף הדמיון כצרור המור אלא כפועל ממש צרור המור מצר לי וממר לי כיסורין תחילה בלשון צרה ביסורין קלין · ואח"כ בלשון מרירות ביסורין קשים · ומאמצעות היסורין האלו את נעשה דודי לי · ואם ח"ו העונות הם מרובים ואין יכולת ביסורין לכפר העון לגמרי · או בין שדי ילין ונדרוש בין לשון בינה · כמו ויבן ה' אלקים את הצלע שדרשוהו חז"ל לשון בינה · כמו כן נדרשהו כאן שהקב"ה בב יבול תבין היטב לראות אי זהו

אדם גדול המקנא כבוד שיכול לומר למדת הדין די: ונרמז זה במילת אני שיכול לומר למדת הדין די ואתה מוטלו והתי בן בעדי ונרמז זה במילת ילין ואין ליכה האמורה כאן אלא לשון מיתה והשתא אתי שפיר מ"ש ילין והוא לאחרים שהוא הצדיק ולא אמר לן הה"ר אשכול הכפר · וכוונתו היא לומר להיות שהדרשה הזאת בפסוק צרור המור היא דרשה מחודשת לכן אמר הה"ר אשכול הכפר שהנה בפסוק הזה אינה מפורשת הדרשה יותר · כהיותנו דורשים בפסוקים סמיכות · ויהיה שיעור הפסוק כך בין שדי ילין הקב"ה לאשכול הכפר ומהו אשכול איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספות והגדות · ושמא תאמר כמו שהיסורין הנז' למעלה בפסוק צרור המור לא הספיקו לכפר עונותיהם של ישראל כמו כן פטירת הצדיק הזה לא תספיק לכפר על עונותיהם של ישראל ויצטרכו אח"כ לכפרה אחרת · לכן חזר ואמר הכפר שמכפר עונותיהם של ישראל לגמרי במיתתו · ואין כעשה דודי לגמרי שמא תאמר הצדיק דואג על מיתתו כי מה חטא הוא להיותו נלקח בחטאת הקהל · לכן מבטיח אותו הקב"ה לשים מחיצתו בכרמי עין גדי · וכאומרו בכרמי רמז למש"ה כי כרם ה' צבאות בית ישראל ובית ישראל אלו אבות העולם · וכאומרו עין רמז שנטלו הברכות שהם עינו של עולם · בזכות שנמשכו אחריך כגדיים האלו הנמשכים אחר הרועה שלהם וכך נמשכו אחריך · חזרנו להקדמתינו שהצדיקים בחייהם מגינים על הדור ובמיתתם מעכבים את הפורענות · ועוד הקדמה הזאת נרמזה בדברי חז"ל:

בגמרא במסכת ברכות פרק הרואה בדף ס"ר וז"ל · ויאמר למלאך המשחית בעם רב · א"ר אלעזר אמר ליה הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות · באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין · ובהשחית ראה ה' וינחם · מאי ראה · אמר רב ראה יעקב אבינו דכתיב ויאמר יעקב כאשר ראם · ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר אלהים יראה לו השה · ר' יצחק נפחא אמר כסף כפורים ראה · שנאמר ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וגו' · ר' יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב בהר ה' יראה עכ"ל · הרי מפורש במאמר הזה שהצדיקים מגינים על הדור בחייהם ובמיתתם · והואיל והמאמר הזה אתא לידן:

ראוי לדקדק בו תחילה · מנין לו לר' אלעזר ע"ה להוציא הפסוק מפשטו שמילת רב הוא לשון די וכוונת הפסוק לומר למלאך המשחית די ויספיק מה שעשית השחתה בעם ולא תעשה עוד השחתה בהם ויספיק מה שכבר מתו מישראל שבעים אלף איש · והוא רצה לדרש ולומר טול הרב שבהם שיש בו ליפרע כמה חובות · עוד ראוי לדקדק במה שחזר ואמר במאמר ובהשחית ראה ה' וינחם · והנה הפסוק הזה הוא תחילת פסוק ויאמר למלאך המשחית ולמה בגמרא הקדימו לבאר חצי הפסוק האחרון והוא ויאמר למלאך המשחית קודם חצי הפסוק הראשון והוא מ"ש ובהשחית ראה ה' וינחם · והיה לו לדרוש הפסוק כסדרו ראשון ראשון · ואחרון אחרון · עוד ראוי לדקדק במ"ש בעל המאמר מאי ראה אמר רב וכו' וקשה טובא מי הכניסו בדבר הזה לשאול מאי ראה וכו' · מאחר שיש לומר שראה הסמוך לו כאומרו ויפול מישראל שבעים אלף איש · וישלח האלהים מלאך לירושלים להשחיתה גם כן ובהשחית ראה ה' שכבר מתו שבעים אלף איש וינחם על הרעה · וכפי זה אומרו מאי ראה קשה טובא · · עוד ראוי לדקדק בכל הסברות האלו של חז"ל שרב אמר ראה יעקב אבינו: ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה · ור' יצחק אמר כסף כפורים ראה · ור' יוחנן אמר בית המקדש ראה · מנין להם כל אלו הסברות ואם בשביל שנזכר בהם מילת ראיה · במה מילת ראיה איכא בקראי · ואמת כי בכסף הכפורים לא נזכר אפילו שום ראיה כלל ואגב נדקדק היכן נרמזו כל הסברות הנז':

והנלע"ד לפרש במאמר הזה הוא · שהמאמר הזה ראוי לחלק אותו לשנים: ור' אלעזר ע"ה מפרש הפסוק של ספר שמואל · וכל שאר המחלוקות של רב ושמואל ור' יצחק ור' יוחנן הם מפרשים הפסוק של דברי הימים · ואגב שפירש ר' אלעזר הפסוק של ספר שמואל · פירש גם כן ושמואל ור' יצחק ור' יוחנן פסוק של דברי הימים:

והנה ר' אלעזר ע"ה תחילה פירש פסוק ס' שמואל כאומרו ויאמר למלאך המשחית בעם רב · וקשיא ליה שאם פירוש מילת רב הנזכרת בפסוק הוא מלשון די כאשר אמרנו אם כן מילת עתה היא מיותרת ויספיק לומר רב הרף ידיך · ועוד כי היא גופה קשיא כאומרה עתה נראה עתה הרף ידיך המכנס אח"כ תחזור לפשוט ידך בהם וקשה טובא:

ולכן פירש ר' אלעזר ואמר שמילת רב אין הכונה מלשון די · אלא מלשון גדולה והיינו מאי דקאמר טול לי רב שבהם · ויהיה שיעור הכתוב כך ויתן ה' דבר בישראל מהבוקר ועד עת מועד וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש · ונלע"ד שמתו במספר הזה כנגד השבעים סנהדרין סנהדרי גדולה שלא מיחו ביד דוד כשרצה למנות את ישראל ועדיין במקום העיקר שהוא ירושלים לא נעשו שום דין כלל · ולכן וישלח ידו המלאך הנז' ירושלים להשחיתה לגמרי הואיל ודוד הע"ה גר שם · ואז וינחם ה' על הרעה שעשה בכל ישראל להרוג מהם שבעים אלף איש · ויאמר למלאך המשחית בעם הנז' מדן ועד באר שבע רב עתה הרף ידיך וכוונתו היא לומר למלאך המשחית אם אני אומר אליך שתסתלק מעל ירושלים לגמרי הנה אני מטיל קנאה בסעודה כי טוביא חטא וזיגוד מנגד · בירושלים כעשתה הרעה הזאת והעצה היעוצה למנות את ישראל · וכל ארץ ישראל לקתה וירושלים ניצלה · ואם נשחית גם את ירושלים · כבר וינחם ה' על הרעה בשבעים אלף איש · · לכן אמר לו בעם רב כלומר מי שהוא בעם רב וגדול טול לי רב שבהם · שיש בו ליפרע מהם כמה חובות · ואתי עם מה שפירשו המפרשים בפסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל וכו' שהיו בידם כמה עונות אחרים ועתה נעשו כולם אגודה אחת להיות שאין השטן מקטרג אלא בשעת הסכנה ולזה רמז ואמר שיש בו ליפרע והם כמה חובות · באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין · ובמילת רב שייך או רוב מנין · או רוב בנין · והראה בזה שכל העון הזה תלוי בנואר הסנהדרין · באותה שעה אמר הקב"ה למלאך המשחית עתה שמת אבישי בן צרויה הרף ידיך מירושלים כי כבר גם היא לקחה חלקה · ומלאך ה' עדין היה עם גורן הארונה היבוסי · ואז בראות דוד המלך ע"ה שלא ניצלו יושבי עיר ירושלים כי אם בהלקח מעליהם אבישי בן צרויה שהוא רב בעם · אז פתח פיו גם הוא ואמר למלאך המכה בעם · הנה עד עתה חשבתי שאין כפרה לעון הזה זולתי במיתת העם עצמו במגפה כמש"ה · ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם במתנינות השקלים. הא אם יהיה מנין ישראל בלא כופר שקלים יהיה בהם נגף ולכן בראותי שמתו שבעים אלף איש לא יכולתי לדבר מאומה · אבל עתה שנתחדש לי כי בלקיחת הרב שבהם שהוא אבישי בן צרויה

ניצולו כל ירושלים. אם כן עתה אני מתרעם אחד לפני הקב״ה למה המלאך המכה בעם כולו יותר טוב היה הנה אנכי חטאתי בשוגג מעיקרא לשאול המנין של ישראל. ואח״כ ואנכי העויתי במזיד כשאמר לי יואב ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה ואלה הצאן מה עשו שהם השבעים אלף איש. תהי נא ידך בי ובבית אבי כמו שעשית לאבישי שגם הוא מבית אבי בן אחותי וינצלו כל ישראל. אז ויבא גד אל דוד ביום ההוא ויאמר לו עלה הקם לה׳ מזבח וכו׳. וזו כונת ר׳ אלעזר ע״ה בפסוק של ספר שמואל:

ואחרי ראות חז״ל כי ר׳ אלעזר התחיל לבאר הפסוק של ספר שמואל רצו גם הם לגמור ולבאר פסוק של דברי הימים. ולכן חזרו והביאו פסוק ובהשחית ראה ה׳ וינחם ונלע״ד כי לזה כיון הכשר הגדול רש״י ז״ל וביאר בגמרא על הפסוק הזה וז״ל ובהשחית ראה ה׳ וינחם מקרא הוא באותה פרשה בדברי הימים:

וראוי לדקדק בדברי רש״י ז״ל אטו לא ידענא שמקרא הוא באותה פרשה בדברי הימים. אלא רצה לתרץ במתק שפתיו מה שהקשינו אנחנו למה ביארו בגמרא האני הפסוק השני האחרון קודם הראשון. ולכן תירץ מאחר שהוא פסוק בדברי הימים אין קפידא אם ר׳ אלעזר התחיל לבאר חני הפסוק האחרון קודם הראשון. והדבר אצלי מתוקן:

והנה רבנן כולהו הוקשה להם מאי ראה. והענין הוא שאעיקרא דמילתא דקדקו שמילת ראה היא מיותרת לגמרי כמ״ש חז״ל המפורסמות אינם צריכות ראיה ואם כונת ראה הוא שראה לשבעים אלף איש שמתו מה צורך לומר ראה ויספיק לומר ובהשחית ניחם ה׳ על הרעה וכו׳. ולכן אמרו מאי ראה:

והנה הפסוק הזה של ד״ה מחדש מה שלא נזכר בספר שמואל. שבספר שמואל לא נזכר על מה ניחם ה׳ על הרעה. האמנם בס׳ ד״ה נתבאר הדבר ואמר ראה ה׳ וינחם על הרעה נמצא שבשביל הראיה הזאת שראה עתה ה׳. לכן וינחם ה׳ על הרעה. ובראיה הזאת נחלקו חז״ל. אמר רב ראה יעקב אבינו דכתיב ויאמר יעקב כאשר ראם. ירצה שהנה הקב״ה הכניע את כל המלאכים תחת יעקב אע״ה וכמ״ש חז״ל שלא היו מלאכים לחובה לארץ. ותלאכים בארץ. ואפילו שמאל הרשע נכנע תחת ידו באותה הלילה כמש״ה לא אשלחך כי אם ברכתני וכו׳ נמצא כבר יכול כל המלאכים באו לעשות כבוד ליעקב אע״ה ואיך יתכן עתה שיבא המלאך המשחית לכלות את כל זרע יעקב אבינו ע״ה. עוד ירצה עם מ״ש חז״ל במקום אחר שיעקב נצטער אחר בצער גידול בנים יותר מכל האבות לכן עתה במיתתם של האוכלוסים האלו ראה ה׳ זכותו של יעקב ורחמנותו עליהם כמ״ש חז״ל כרחם אב על בנים זה יעקב שנא׳ והוא עבר לפניהם וכו׳ לכן ראה ה׳ וינחם בזכות יעקב אבינו ע״ה וינחם ה׳ על הרעה:

ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר אלהים יראה לו השה. וירצה שהמקום אשר היו יושבים בו דוד המלך עם כל ישראל. עם המלאך המשחית היה קרוב אצל גורן ארונה המלך שהוא המקום שנעקד בו יצחק אע״ה. והמה על נדון כזה התפלל אברהם אע״ה בעת שירד מעל גבי המזבח ואמר לפני הקב״ה רבש״ע בעת שיחטאו בני לפניך וח״ו תרצה לגזור עליהם איזו גזרה רעה יהי רצון מלפניך שתזכור עקידת יצחק וכאילו אפרו צבור על גבי המזבח הזה. וזמ״ש אלהים יראה לו השה לעולה כאלו הוא בני ממש. וזהו מה שראה הקב״ה. וינחם על הרעה:

ור׳ יצחק נפחא אמר כסף כפורים ראה וכו׳ ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וכו׳. ירצה מלתא בטעמא. כמו שהעון היה במנין ישראל על היותם בלא כסף כפורים. ולכן צריך גם כן שהכסף כפורים עצמם של זמן מרע״ה יכפר על המנין הזה:

ויבן הענין עם מה שפירש רש״י ז״ל בגמרא וז״ל כסף כפורים ראה שנתן במנין ראשון של ישראל למשכן והוא כיפר על מנין זה. שהרי לזכרון נתן כדכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר ועכשיו הוצרכה כפרתו עכ״ל. ורש״י ז״ל דקדק מש״ה והיה לבני ישראל לזכרון והיה הוא לעתיד והוצרכו לכפרה הזאת בימי דוד הע״ה:

ודרך רמז ירצה שרב הזכיר זכות יעקב. ושמואל הזכיר זכות יצחק. ור׳ יצחק הזכיר זכות מרע״ה:

ור׳ יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב בהר ה׳ יראה. ירצה שרצה להזכיר גם כן לזכות אברהם אע״ה. והענין הוא שדקדק התפלה שהתפלל אברהם בלשון עתיד אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה. וירצה שיעור הכתוב ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה עתה העקידה הזאת שעשיתי וכבשתי רחמי לעשות רצונך בלב שלם. ועוד אני אומר אשר יאמר היום הוא שלעתיד לבא בהר ה׳ יראה הנס שיעשה בזכות העקידה הזאת. והנס היה בעת ובעונה הזאת במנין הזה של ישראל של דוד הע״ה. נמצא שקרובים הם דברי ר׳ יוחנן לדברי שמואל. אלא שמואל הזכיר זכות יצחק אע״ה. ור׳ יוחנן הזכיר זכות אברהם אע״ה. וכן כולם הזכירו זכות השלשה אבות אברהם. ויצחק ויעקב ומרע״ה:

ואפשר לומר דהלכתא כבולהו אמוראי ואלו ואלו דברי אלהים חיים. וכל הראיות האלו ראה אותם הקב״ה. ואפשר לומר שדוד הע״ה עצמו רמז הארבעה ראיות הנז׳. במזמור עשרים באומרו למנצח מזמור לדוד. יענך ה׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב וכו׳:

וירצה שיסד דוד הע״ה את המזמור הזה על אותו עת צרה שהיה בה דוד הע״ה בעת שראה את המלאך עומד לנגדו להשחית את ירושלים. וכמ״ש חז״ל שמאותה שעה נצטנן וזמש״ה ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו׳ וזמ״ש יענך ה׳ ביום צרה. וישגבך בזכות שם אלהי יעקב כלומר שם שקרא למלאכים מחנה אלהים זה; והיינו מאי דקאמר ישגבך שם אלהי יעקב. והיא סברת רב ע״ה שאמר מאי ראה. ראה יעקב אבינו. ואח״כ אמר ישלח עזרך מקודש ומציון יסעדך. והיא סברת ר׳ יוחנן אמר בית המקדש ראה. וזמש״ה ישלח עזרך מקדש זו בית המקדש ומציון יסעדך זו ירושלים. ואח״כ אמר יזכור כל מנחותיך והיא סברת רבי יצחק נפחא שאמר כסף כפורים וזמש יזכור כל מנחותיך דהיינו כסף כפורים שהקריבו ליתנם בימי משה וכתיב בהו והיה לבני ישראל לזכרון עתה יזכור כל מנחותיך. ואח״כ אמר ועולתך ידשנה סלה. והיא סברת שמואל שאמר אפרו של יצחק ראה. וזמש״ה ועולתך והוא יצחק אע״ה שהוא שלמה. ידשנה אותו הדשן של האיל שהעלהו לעולה תחתיו יהי רצון שיהיה סלה צבור על גבי המזבח. כמש״ה אלהים יראה לו השה לעולה בני. והשיב הקב״ה לדוד הע״ה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא.

ואז

ואז דוד שיבח להקב"ה ואמר נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא ה' כל משאלותיך · חזרנו להקדמתינו לומר שהצדיקים הם מגן ומנה לחר בין בחייהם · ובין במיתתם כמו שמצינו בכרון דירן · בינכין העת צרה של יעקב בימי אחשורוש והמן שבמעט קט לא היה נשאר לישראל שריד ופליט אלולי ה' שהיה לנו ושלח לנו ציר אדיר ציר נאמן והוא אליהו הנביא ז"ל אשר הלך אצל אבות העולם וסיפר להם כל המעשה · ועוד הלך אצל מרע"ה וסיפר לו כל המעשה עד שאמרו צריך אל תפלת העליונים באמצעות תפלת העליונים באמצעות תפלת התחתונים ומצאו את מרדכי הצדיק בתחתונים ומאמצעות זכות מרדכי הצדיק וזכות אבות העולם אברהם ויצחק ויעקב · וזכות מרע"ה עמדה להם לישראל · כמצא שצריכים ישראל אל זכות החיים ואל זכות המתים ולזה כיונתי לומר פתח דברי וחשב אפודתו אשר עליו על ישראל ממנו הוא כמעשהו ממש עינם ממנו יתר וכו' בחיים ובמות · עוד כיונתי לומר כי הצדיקים בעצמם מאמציעות מעשיהם הטובים שעשו בעה"ז ממנו הוא ונידו היתה זאת כי בא להטהר מסייעין אותו כמעשהו הוא כמו שהנהיג עצמו בעה"ז כך נוהגים עמו לעה"כ · וכמו כן הוא כמעשהו זהב כל התולדות שיצאו ממנו כמוהן יהיו זהב טהור :

דרוש ר' למשמרת ר"ח אדר שני על כל צרה שלא תבא על הצבור

שפה לפיו סביב לא יקרע · יקרע ויעשו על שולי המעיל סביב וכו' :

בגמרא במסכת מועד קטן פרק ואלו מגלחין וז"ל א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן מ"ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על · שהקים עולה של תשובה אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל בירא' אלהים . מאי קאמר · א"ר אבהו הכי קאמר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר צור ישראל · אני מושל באדם · מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה · עכל"ה :

ידוע הוא ומוסכם הדבר בכמה מקומות שהקב"ה הוא מתאב ומתאוה לשמוע תפילתם של ישראל והשיר והתושבחות שלהם יותר מן המלאכים · ומצינו זה במסכת חגיגה פרק אין דורשין וז"ל :

מעון שבו כתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה וחשות ביום מפני כבודן של ישראל שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי עכל"ה · הרי מבואר שהקב"ה מתאוה לתפלתם של ישראל יותר ממלאכי השרת · ולכן בזמן שישראל פוסקים מלעסוק בתורה ומלומר שירות ותושבחות לפני הקב"ה הם עונשין ומאכילים אותם גחלי רתמים להיות שמלאכי השרת פוסקי' מלומר שירה בעבור' ולכן בזמן שהם פוסקים מלעסוק בתורה הם נענשים · וכן אמר שלמה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה . וכונת שלמה הע"ה היא לומר את בני ישראל סדר . התפלה שיתפללו בעבר תמים .

ורמז להם לומר שהתפלה המעולה היא שתקדים התשובה לתפילה ואז תהיה תפלה כהלכתה · וזהו מש"ה יונתי שהיא כנסת ישראל שאינה מכרת אלא בן זוגה · שיא בושה מלדבר עמי ומלהתפלל אלי · ולכן היא יושבת בחגוי הסלע בסתר המדרג' ומסתרת פניה ממני והיא נסתרת במדרגה התחתונה מרוב בושתה ממה שחטאה ולכן אלמר אותך כיצד תעשי · והנה בתחלה הראיני את מראיך בתשובה ובמנו' ובמעשי' טובים ואח"כ השמיעני את קולך בתפלתך כי בצאותך כך אז יהיה קולך ערב לפני בזמן ומראיך נאוה בתשובה ובמנו' ובמעשים טובים · ולכן ש ירע בעינינו בזמן שאנו מתפללים לפני הקב"ה ואין אנו נענים · בעבור שיוכל להיות שאנו מתפללים תפלות מן השפה ולחוץ · וידינו דמים מלאים ולא עשינו תשובה ממה שחטאנו :

ובמה יודע איפוא אם התפלה היא כתקנה והקדים תשובה לה · או אם אינה כתקנה אלא מן השפה ולחוץ · והענין הוא אם נראה שהקב"ה משיב לתפלתם כמה ששאלו הוא אות ומופת שתפלתם היתה כתקנה והקדימו תשובה לתפלה ואם תפלתם לא עשתה פירות הוא אות ומופת שלא היתה התפלה כתקנה :

והנה דוד הע"ה רמז את ההקדמה הזאת באומרו אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני · והנה באמת קשה בעיני ביאור הפסוק הזה . כי מה חידש דוד במזמור הזה יותר משאר בני אדם באומרו אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני . ומי הוא אשר לא יאהב הדבר הזה · שאמר הוא על עצמו אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני :

ונלע"ד לומר שהנה הדקדוק הזה דקדקו אותו חז"ל בגמרא במסכת ר"ה השנה פרקא קמא וז"ל :

דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' וכו' · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה . רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע בקול תחנוני · דלותי ולי יהושיע אעפ"י שדלה אני במצות לי נאה להושיע . עכל"ה :

ולא נעלם מעיני כל יודע ספר קושי של דרש רבא מאי דכתיב מאי קשיא ליה בפסוק · ומורי חמי ז"לה בס' מאור עינים כתב וז"ל נראה דקושיא לו דה"ל אהבתי ישמע ה' את קולי מאי כי ישמע · ועוד לא שייך אהבתי בשמיעת קול תפלתו אלא חפצתי כי ישמע ה' את קולי · עכ"ל :

והנלע"ד לפרש הוא מה שכתבתי למעלה כי לא שייך לומר אהבתי אני ולא אחרים . אלא בדבר שהוא לבדו אהב את הדבר הזה ואין זולתו אהב אותו ועוד דקדוק גדול שבענין התפלה לא שייך אהבה · שאומנם הענין תלוי כפי מעשיו של אדם אם התפלה היא כתקנה וקדם תשובה אליה ודאי שהקב"ה מקבל אותה · ואם אינה כתקנה ודאי שאין הקב"ה מקבל אותה כמש"ה גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו · אם כן לא שייך למימר אהבתי כי ישמע ה' מאחר שהדבר תלוי בידך · ועוד נוכל לדקדק בפשט הפסוק אעפ"י שאיפשר לומר שלא כיון רבא לדקדוק הזה · האמנם אחר השקידה והעיון נוכל לומר שגם לדקדוק הזה כיון רבא ע"ה · והדקדוק הוא שלא שאל דוד הע"ה השאלה בשלמות כראוי והכי הל"ל אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני ונתן לי שאלתי · האמנם בשמיעה בעלמא בלא נתינת חפצו מה תועיל השמיעה לבדה :

ולכן נוכח כל אלו הדקדוקים דרש רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' ופירש אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע בקול תחנוני׳ וכונת רבא היא שאינו דורש וקורא מילת אהבתי כמו שהיא כתובה בתהלים אלא קורא אהבתי גם הבית של אהבתי מנקד אותה בפתח והו קרינן הכי **אהבתי** היא לפני המקום בזמן שאתה שומע בקול תחנוני׃ ואין קיום הסדר אלא בחותמין בזמן שיענני הקב"ה׃ והוא אומרו אח"כ דלותי ולי יהושיע ויוציאני לאור מצרות ויהנה כפי שאמ' עדיף קשה טוב כמ"ש דלותי ולי יהושיע ועדות שאדם בעצמו הוא יותר גדול ממאה עדים והוא אומרו דלותי ואם אתה מודה שאתה דל במצות ודל בתפלתך כיצד אתה אומר ולי יהושיע ולכן פירש הנשר הגדול רשי ז"ל ואמר שדלה אני במצות כגון בבוניים שאין זכיותיהם מכריעים לתלות להם בזכותם׃ ולי יהושיע להטות כלפי חסד. עכ"ל רשי ז"ל. ובאמת אם לא היה מפרש רבא אעפ"י שדלה אני במצות לי נאה להושיע׃ לא היה צריך רשי ז"ל לדחוק עצמו ולפרש מה שפירש. האמנם הייתו יכולים לפרש דלותי ממש כמש"ה במקום אחר כי רם ה' ושפל יראה׃ וכאמר כי שומע אל אביונים ה' וכו'׃ האמנם מה שהכריח לרבא לפרש דלותי מן המצות׃ הוא בעבור אומרו תחילת הפסוק שומר פתאים ה' דלותי ולי יהושיע ואין פתי גדול מן העושה עבירה׃ וכמ"ש שהע"ה מי פתי יסור הנה וכו'׃ ועכז" מדאפקיה קרא בשם פתי לא אמר שומר רשעים ה'׃ או שומר חטאים ה'׃ שמע מינה שאינו מדבר ברשעים ממש העושים עבירות. אלא במי שאינם עושים מצות כראוי להם ובעבור זה נקראים פתאים והשתא אתי שפיר מש"ה שומר פתאים ה' והם מי שאינם מקיימים כל המצות כתקנן׃ ואעפ"י כן שדלותי במצות לי נאה להושיע יותר מאומה אחרת׃ והרי נתבאר הפסוק כפי מאמר הגמרא כסברת רבא ע"ה׃:

ובפי פשט הפסוק בעצמו נוכל לדרוש אותו באומרו אהבתי כתבנו כה כהיותנו מדקדקים בפסוק באומרו בלשון יחיד ובלשון רבים׃ והוא אומרו את קולי ואח"כ תחנוני׃ והוה ליה למימר הכי את קול תחנוני׃ או יאמר את קולות תחנוני׃ או ידבר יותר לשון נה ויאמ' אהבתי כי ישמע ה' בקול תחנוני׃ האמנם רצה דוד הע"ה לומר לנו ענין מחודש שאם באולי יארע לאדם שהתפלל פעם אחת ולא נענה. לא מפני זה ימנע מלהתפלל עוד אלא יתפלל ויחזור ויתפלל עד שיתנו לו כמ"ש במקום אחר קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' ויש שעה שיתנו לך׃ וז"מש אהבתי בתורת אהבה וידעתי כי אינו בדרך שנאה שהקב"ה שונא אותי בזמן שישמע ה' את קולי פעם אחת׃ ואח"כ הוסיף ידי שנית בתחנוני פעם אחר פעם׃ ואיני מתרעם מזה כלל׃ אך בזאת כי קודם שאוסיף ידי להרבות תחנוני ותפלותי כבר הקדמת מזור לשברי והטית אזנך לי והיה שיעור הפסוק את קולי תחנוני זה אחר זה ולא יאחר מלתת תחנוני אחרי קולי זמן רב אלא את קולי וסמיך לו תחנוני בה שעתא והם שאלותי וזהו מאי דסמיך ליה כי הטה אזנו לי ובימי אקרא׃ כלומר אעפ"י כי הטה אזנו לי ועשה רצוני עם כל זה גם אני בימי אקרא ואחזור ואקרא להיות כי צרותי אינם מועטות אלא מרובות והיינו מאי דקאמר אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני. ולכן כל שעה ושעה שצרה ויגון אמצא ערדין. או בשם ה' אקרא ואני אומר אנה ה' מלטה נפשי. וכן אמר דוד הע"ה במקום אחר קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם׃ ונלע"ד שהרב הגדול ז"ל פירש כך

קרוב ה' לכל קוראיו ומאחר שקראו אותו הקב"ה קרוב להם בין יהיו ראויים ובין שאינם ראויים׃ קיזמנו ליתן להם שאלתם קודם שיקראו כמש"ה והיה טרם יקראו ואני אענה זה צריך שיהיה באמת ואם לאו לא יתן להם׃ וז"מש אבל לכל אשר יקראוהו לעתיד׃ זה צריך שיהיה באמת ואם אינם באמת לא יתן להם שאלתם. והנה שני הפסוקים אלו רומזים כל ההקדמות שהקדמנו עד עתה׃ ואמרנו תחילה שעיקר התפילה היא בהיות קודמת אליה התשובה ומצות ומעשים טובים; עוד הקדמנו ואמרנו שאעפ"י שהתפלל פעם אחת ולא נענה לא מפני זה ימנע מלהתפלל עוד׃ עוד אמרנו שאעפ"י שנענה האדם לא מפני זה ימנע מלהתפלל עוד׃ וז"מש קרוב ה' לכל קוראיו׃ אך בזאת לכל אשר יקראוהו באמת בחסידות ובתשובה׃ ואז אעפ"י שרצון יראיו יעשה׃ עכז" עדיין אזניו קשובות לקול תחנוני בני ישראל וז"מש ואת שועתם ישמע עדיין ויושיעם פעם שנית והטעם הוא כעבו' כי הוא מתאוה לשמוע תפלתם של ישראל כמש"ה כי קולך ערב ומראך נאוה׃:

ואפשר לומר כי גם הקדמה זאת רמז אותה ישעיה הנביא ע"ה באומרו והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע׃ ומודיע כי כל והיה הוא לשון שמחה ואמר הכתוב הנני מודיע לישראל שמחה גדולה והיא זאת כי טרם יקראו ואני אענה׃ ואין הדבר ח"ו מחמת שנאה שאיני חפץ בתפלתם׃ אלא בעבור שרצוני הוא לשמוע את תפלתם בעבור כי ערבה מאד בעיני׃ וזה לכם האות כי עוד הם מדברים ואני אשמע׃ ואם היה שח"ו שמאסתי בתפילתם׃ ובעבור הענין זה הוא שתכף אתן שאלתם לא הייתי שומע עוד תפלתם׃ האמנם בהיותי מתאוה לתפלתכם הוא אות שמה שהספקתי רצונכם הוא לסיבת היותי בשלום עמכם ועוד אני מתאוה לשמוע תפלתכם׃:

ושמעתי מהראשונים ז"ל ענין נאה בפסוק הזה שהנה נודע חיוב ישראל בהזכרה ובשאלה ולכן אמר והיה טרם יקראו בשאלה ממש ואני אענה׃ האמנם עוד הם מדברים בהזכרה משיב הרוח ומורי' הגשם ואני אשמע׃ וזו ראיה שאני אוהב תפלתם ואיני מואס אותם ח"ו׃ והוא קרוב אל מה שפרשנו׃ ולכן אינו ממתין עד שישאלו ממש׃ אלא עוד הם מדברים בהזכרה ואני אשמע וזה א' קרוב אל מ"ש בתלמוד שהתפלה הראויה לפני הקב"ה שלא יקדים הקב"ה לתת שאלתם קודם שישאלו שמורה זה מיעוט אהבתם וכמו כן לא יאחר מאד עד הערב כמ"ש בגמרא׃ אלא התפלה הרצויה היא שאומרים משיב הרוח ונשיב רוחא ומוריד הגשם ואתי מטרא׃ אם כן השתא אתי שפיר מה שאמרנו והיה טרם יקראו בשאלה ואני אענה׃ האמנם עוד הם מדברים בהזכרה ואני אשמע ונותן להם שאלתם. וזהו מש"ה בברכות אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני׃ בה שעתא ממש ולא יאחר שאלתך מיום אל יום׃:

ואפשר לומר כי ההקדמה הזאת רמז אותה דוד הע"ה באומרו מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה׃ ויהיה שיעור הכתוב עם האמור׃ שאעפ"י שהקב"ה נתן לי שאלתי ובקשתי׃ לא מפני זה נמנעתי מלהתפלל עוד לפניך וז"מש מן המצר קראתי יה אעפ"י שהוא הקדים וענני במרחב יה׃:

עוד נוכל לדרוש הפסוק באופן אחר עם ההקדמה הידועה לנו והיא שהתפל' המעולה היא כל תפלה שהקדימה לצרה כמש"ה היערוך שועך לא בצר׃ ואמר עתה דוד בשירות ותושבחות והלל להקב"ה הגומל לחייבי' טובות שאעפ"י

שאעפ"י שלא הקדמתי תפלתי לצרתי אלא מן המצר עצמו קראתי יה. אלא מפני זה נמנע הקב"ה מלענות אותי אלא ענני במרחב יה. וכמו שאמר במקום אחר ויזעקו אל ה' בצר להם. וכאומרו בצר להם ירמוז שזעקו בהיותם בתוך הצרה. ואעפ"י כן לא נמנע מלהשיב להם שלא ממצוקותיהם יושיעם. ועכ"ז להיות שלא הקדמתי תפלתי לצרתי לכן לא ניתן לי יותר משאלתי. אלא בשם עצמו שקראתי בשם יה בשם עצמו ענני במרחב יה. בחצי השם ולא בשם שלם:

עוד נוכל לדרוש הפסו' לאידך גיסא בהיותנו מדקדקים בפסוק שהיה לו לומר במצר קראתי יה. ובאומרו מן המצר ירצה שהקדים תפלה לצרה וז"ש מן המצר כלומר מן סיבת המצר שלא יבא עלי הקדמתי לקראת שם יה. וגם הוא ענני במרחב יה. ולהיות שלא היה לבי פנוי מאד לכן כה שעתה לא קראתי זולתי שם יה לבדו. אבל אחר כך שיצאתי למרחב אז קראתי בשם שלם וז"ש בפסוק הב' ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם:

ודרך רמז ירצה כי נודע הוא שהשם הוי"ה במילוי אלפין עולה בגימטריא מ"ה. ואדם בגימ' מ"ה. ולכן אמר בהיות כי שם ההוי"ה הוא לי לא איר' מזולתו ומה יעשה לי אדם בליעל רעה בהיות ה' לי. ובהיות ההוי"ה לי בעוזרי אעפ"י שהוא שם הרחמים הפשוטים. עם כל זה לא מפני זה נמנע מליעשות דין ברשעים. אלא ואני אראה בשונאי:

והנה עם זאת ההקדמה הנני מחדש בפרשת כי תצא בפסוק כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך:

וראוי לדקדק בפסוק מה צורך להזכיר שני שמות כי ה' אלהיך. ואגב נדקדק כפל להצילך ולתת אויביך לפניך. וכפי דרך רמז ירצה כי הן אמת שלא היה צריך הכתוב להזכיר אלא לשם ההוי"ה לבדו להיותו עיקר כל השמות. האמנם להיות שהגוי הזה היה לישראל הנכנסים לא"י. ונודע הוא כי כל הדר בא"י דומה שיש לו אלוה ולכן בהיות ישראל נכנסים לא"י ייחד הקב"ה שמו עליהם ואמר להם כי ה' אלהיך וכו':

האמנם כפי דרך הפשט ירצה עם מה שביארתי אני בפסוק וידר יעקב נדר לאמר אם יהי' אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך וכו'. והקשתי אני שהכי הו"ל אם יהיה הוי"ה עמדי במד' הרחמים ולא אלהים במדת הדין. ותירצתי שלהיות שהיה רוצ' לצאת לדרך וכל הדרכים בחזקת סכנה הם. לכן התפלל אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך. האמנם אחר שאשוב לשלום אל בית אבי אז והיה ה' לי לאלהים בשם ההוי"ה ולא בשם אלהים. והשתא אתי שפיר מה שהוצרך מרע"ה להזכיר שם אלהיך בעבור שהזכיר ענין הדרכים במחנות כמ"ש כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך. ולכן יהיה שיעור הכתוב כך יהי רצון כי ה' שהוא שם ההוי"ה ומדת הרחמים. יעשה אלהיך במדת הדין בעבור להצילך ולתת אויביך לפניך. עוד נוכל לומר שבתפלה הזאת יש בה שתי שאלות האחת היא להצילך. והשנית היא ולתת אויביך לפניך וכנגד אלו השתי שאלות הוזכרו השתי שמות. שם ההוי"ה להצילך ושם אלהיך לתת אויביך לפניך. ונוכל לומר שכונת להצילך הוא מחטא ועון. ואין הצלה גדולה מזו להציל אותו מחטא ועון ומתוך כך תזכה ולתת אויביך לפניך. וענין זה נרמז באומרו והיה מחניך קדוש והם האיברים של האדם. ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. ולהיות שיעקב אע"ה היה יחידי לכן לא היה לו כח להשתמש בב' שמות של הוי"ה ואלהים זולתי בשם אלהי"ם לבדו כמ"ש אם יהיה אלהים עמדי וכו' האמנם ישראל שהם רבים היה להם כח להשתמש בשני שמות הוי"ה ואלהים כדכתיב כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך:

עוד נוכל לומר להיות שיעקב אע"ה היה הולך מארץ ישראל לחוצה לארץ לכן לא היה לו כח להשתמש בשני שמות זולתי בשם אחד בלבד. וזהו מה שכיון לומר ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך. כלומר בדרך הזה שאינה דרך מצוה אשר אנכי הולך שלא כמצות הקב"ה שלא יצא האדם מהארץ לחוצה לארץ. האמנם בישראל שהולכים מחוצה לארץ לארץ. נתייחד להם שתי שמות כי ה' אלהיך ובהקדמה הזאת נבין מה שאמר יעקב אבינו ע"ה אחר כך ושבתי בשלום אל בית אבי בחזרה מח"ל לא"י אז והיה לי לאהי' ואשתמש בב' שמות בהוי"ה ואלהי"ם:

והואיל ואתא לידן הפסוק הזה אבאר מאמר חז"ל על הפסוק הזה שחידשתי ואכתבהו כאן. והוא במדרש רבה בפרשת ויצא יעקב פרשה ע' וז"ל. רבי אבהו ורבנן. ר' אבה' אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך מלשון הרע. היך מד"א וידרכו את לשונם קשתם שקר. ונתן לי לחם לאכול. מגילוי עריות. היך מד"א ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל לשון נקי. נוסחא אחריכא אכלה ומחתה פיה. ושבתי בשלום אל בית אבי. משפיכות דמים. והיה ה' לי לאלהים מעבודה זרה. רבנן פתרין לה בכל ענייניא. אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך. מע"ז. מג"ע. מש"ד. מל"הר. אין דרך אלא ע"ז כמד"א הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע. אין דרך אלא גילוי עריות. שנאמר כן דרך אשה מנאפת וכו'. ואין דרך אלא שפיכות דמים. שנ' בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם. ואין דרך אלא לשון הרע. שנאמר וידרכו את לשונם קשתם שקר עכ"ל. והמאמר הזה אומר דורשני:

וראוי לדקדק בו ראשונה במאי קא מפלגי ר' אבהו ורבנן שר' אבהו מביא ראיה לפסוקים כל ענין אחד מפסוק אחד. ורבנן מביאים ראיה לארבעה הדברים מפסוק אחד וממילת דרך. עוד קשה כיצד יעלה על הדעת לסבור שיעקב אע"ה איש תם יושב אהלים ילכד ח"ו בחבלי שלשה עבירות החמורות שבתורה ע"ז וג"ע וש"ד ושקולה על הכל עון לשון הרע עד שיצטרך להתפלל לפני הקב"ה שיצילהו מהם וקשה הדבר להולמו. ואלא הקטנים שבישראל לא נחשדו על כך ומכ"ש יעקב אע"ה בחיר שבאבות ושלם שבאבות כולם.

והנלע"ד לפרש הוא שרבנן ור' אבהו אזלי עם שיטתן הנזכרת במדרש רבה למעלה מן המאמר הזה וז"ל. ר' אבהו ור' יונתן. ואפשר לומר שר' יונתן הוא רבנן הנזכרים במאמר השני. חד אמר מסורסת היא הפרשה. ואחרינא אמר על הסדר נאמרה. מאן דאמר מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו הקב"ה שנאמר והנה אנכי עמך. והוא אומר אם יהיה אלהים עמדי את מה מ"ד על הסדר נאמרה מה מקיים אם יהיה אלהים עמדי. אלא כך אמר יעקב אם יתקיימו לי התנאים שאמר לי להיות עמי ולשמרני אני אקיים את נדרי:

ובונתם היא שהפסוק הוא מסורס ומשולל ההבנה וגם הוא שפת יתר. ולכן ר' אבהו סבר שיעקב אע"ה ראה בחכמתו ובנבואתו שעתיד להלכד בחבלי הארבעה עבירות הנז'. וגם רבנן סברי כוותיו. האמנם מה שקמפלגי ביניהם בענין יתור הפסוקים הוא

כאשר

כאשר נכאר כע״ה· והנה יעקב אע״ה ידע בעצמו שנלכד כעון הלשון הרע בעת שהביא המטעמים ליצחק אביו· ואמר לו אנכי עשו בכורך· וכמו שביארתי בפסוק הגילה כפשי משפת שקר מלשון רמיה· ואעפ״י שענין זה אינו נקרא לשון הרע· עכ״ז הוא לשון רמיה מתולדות הלשון הרע הוא ועוד נפש בחכמתו ובנבואתו שעתיד להלכד בחכלי נ״ע אשר עתידה התורה לאסור אותם· והוא לקיחת שתי אחיות בחייהם לאה ורחל. וכמאן דאמר גם בלשה וזלפה אחיות הם הויא להו ארבע אחיות בחייהם. ועוד נפש בחכמתו ובנבואתו שעתיד להלכד בשפיכות דמים להלחם עם לבן אחי אמו· או עם עשו אחיו· או בענין מה שהרגו השבטים לעיר שכם כולה בחרב· וניבא בכל הנז׳ ולא ידע מה ניבא ואע״ג דאיהו לא חזי מזליה חזי· ועוד היה הולך לחוצה לארץ בפועל ולא נעלם ממנו מה שאמרו חז״ל כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה· והיינו מאי דקאמר זה לי כ׳ שנה בביתך דר בחוצה לארץ ועלי לפרוע החוב ההוא והיינו מאי דקאמר מעז״ו· וכמ״ש דוד הע״ה אשר גרשוני מנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים וכו׳· ולכן א״ר אבהו שכל הפסוקים של הפרשה הוצרכו ליכתב ויהיה שיעור הפסוקים כך וידר יעקב נדר לפני הקב״ה· ובאמרו לאמר ירצה שפירש את נדרו ואת שאלותיו. והם אלו· הראשון בכל הוא אם יהיה אלהים עמדי בכל מה שארצה. וגם בהיותו עמי אתחייב שלא אחטא כלל בשום חטא בעולם אפילו מסקלות ובפרט מהחמורות שהם אלו· הראשונה היא ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הול׳ שלא אכשל עוד בעון לשון הרע כמו שנכשלתי בבית אבי בענין המטעמים כאמור. ואח״כ אמר ונתן לי לחם לאכול· והתפלל שלא יכשילהו הקב״ה בעון גילוי עריות גמור· ואל יחשוב לו הקב״ה לקיחת שתי האחיות לעון גילוי עריות. ובפרט שבעת שיצא מבית אביו לא היה בלבו לקחת את רחל בת לבן עם שאר האחיות זולתי לרחל לבדה. וכמו שאמר לו יצחק אביו· קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך· ורמז לו מבנות לבן מקצתם ולא כולם· ובהיות לבן עושה המעשה ההוא הוכרח לקחת את כולם. לכן הוא הקדים להתפלל ושמרני וכו׳· ונתן לי לחם לאכול אחת ולא שתים· ואע״ג דאיהו לא חזי מזליה חזי·· וזהו מ״ש מגילוי עריות· ואח״כ אמר ושבתי בשלום של בית אבי. וכפי האמת יש לדקדק שהיה לו לומר ושבתי לשלום ולא בשלום כי אין אומרים בשלום אלא למתים· האמנם הטעם עצמו אמר בשלום. להיות כי לחיים המתחילים לשלום אחר אומרים לשלום לרמוז זאת ועוד אחר· אמנם למתים שאינם מתחילים עוד בשלום אחר בעה״ז אומרים להם לכו בשלום· והלואי תשארו בשלום סוף· וכמו כן אמר יעקב אע״ה הנה בדרך הזה אשר אני הולך מארץ ישראל לחוצה לארץ הלואי אם שיש בידי צדקות ומעשים טובים שישארו בידי· ולכן אמר בשלום להיות שאני מפחד שלא אכשל בשלשה עבירות חמורות הנז׳ ופירש אותם אחת לאחת· משפיכות דמים· שלא אכנס בדם לבן. או בדם עשו אחי אם ירצה להרגני· או בדם כל מלכי כנען הרוצים להתחבר עליו כמש״ש אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי כפשטו· ואח״כ אמר והיה ה׳ לי לאלהים מע״ז כמו שאמרנו שהדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה וח״ו עובד ע״ז ואחר שאחזור לארץ ישראל לדור שם והיה ה׳ לי לאלהים ולא זולתו ח״ו· ואחר שאנצל מכל מיני חטאות ועונות אז אקיים את נדרי והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים תחילה· ואחר שיהיה בית אח״כ וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך וכבר יהיה מקום מוכן ומזומן להקריב שם הקרבנות והמעשרות וזאת היא סברת ר׳ אבהו ע״ה בכל הפסוקים הנז׳ וכולהו קראי לגופייהו אצטריכו לכל הדרשות הנז׳:

האמנם רבנן סברי שהפשט לא יופקע מן הפסוקים ממש לשמירת הדרך ולענין המזונות׳. ויונת והפרשה הזאת על סדר נאמרה· הא מה אני מקיים וכו׳· וכל הדרשות הנז׳ כולם נרמזו בפסוק הראשון· כמ״ש ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך· וכולהו נפקי מתיבת דרך כמו שאמרו אין דרך אלא ע״ז· אין דרך אלא ג״ע. אין דרך אלא ש״ד. אין דרך אלא ל״הר וכו׳· וכבר נתבאר המאמר על מתכונתו אנב ארחין:

חזרנו להקדמתינו לומר שהקב״ה מתאוה לשמוע תפלתם של ישראל. האמנם בזמן שהתפלה אינה כתקנה כתמור· אז שתיקותם יפה מדיבורם. ולזה כיונתי בפתח דברי לומר שפה לפיו סביב לא יקרע. רמותי לומר כי למה צורך ברא· הקב״ה לפה שפה אחת על גבה מבחוץ ולא הניח אותה פתוחה לעולם. האמנם להיות שיש מרז״ל שאמרו שטוב היה לו לאדם אם היה הקב״ה בורא לו ב׳ פיות פה אחת לעסוק בתורה· ופה אחת לדבר בה דברים בטלים· ובא הפסוק ותירץ הקושיא הזאת ואמר שבמעשה המעיל שמכפר על לשון הרע כמ״ש חז״ל רמז הקב״ה התשובה לזה· ואמר שלכן ציוה הקב״ה לעשות שפה אחת לפיו סביב כדי שלא יקרע אם ח״ו ירצה לנבל את פיו בדברי׳ בטלים וכיוצא ובאמצעות השפה הזאת יתעכב האד׳ מלדבר דברים בטלים· האמנם אם יהיה הדיבור ההוא לענין עסק התורה או לתפילות וכיוצא מדברים האלו אז יקרע פי המעיל ורמז בזה שיקרע פי האדם לעסוק בו בתורה או לתפלה וכיוצא: והראיה לזה ממה שצוה הקב״ה במעיל לעשות בו על שוליו רמונים ופעמונים· כמ״ש פעמון זהב ורימון וכו׳. והנה הרמונים שהם סגורים ואינם מרימים קול כלל הם רומזים לזמן אשר צריך האדם לסתום פתחי פיו ושלא לנבל את פיו בדברי נבלה כלל· והפעמונים נרמזו לזמן שצריך האדם לפתוח פיו בתורה ובתפלה וכו׳ ולכן כאמרנו׳ שני המעשים הנז׳ יכפר המעיל על עון לשון הרע שבישראל ועיקר הכל הוא התשובה כמו שנתבאר במאמר שהבאנו בפתח עינים באומרו א״ר שמואל בר נחמני א״ר יוחנן מ״ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשו׳ וכו׳:

וראוי לדקדק בדברי בעל המאמר ע״ה מאי קשיא ליה בפסוק נאם דוד בן ישי וכו׳ דקאמר מ״ד· ואם הקושיא היא מה שפירש ואמר הוקם על שהקים עולה של תשובה· לא קשיא מדי. וקרא שפיר קאמר הוקם על שהוקם על כל ישראל ונעשה משיח אלהי יעקב ונעי׳ זמירות ישראל·· עוד ראוי לדקדק במה שפירש ואמר הוקם על שהקים עולה של תשובה· ונראה מפירושו שדוד הע״ה הוא אשר הקים עולה של תשובה. והפסוק אומר להפך מדבריו הוקם על שהוא הוקם מאחרים· וכפי סברתו היה לו הפסו׳ לומר הקים על ולא הוקם על· ועוד ראוי לדקדק מאי עולה של תשובה דקאמר ומה ענין עול שייך בתשובה· והנשר הגדול רש״י ז״ל נדחק לבאר ענין העול הזה מה הוא· ולכן פי׳ עולה של תשובה מלשון תועלת:

והנלע״ד לפרש במאמר הזה הוא שבעל המאמר ע״ה דקדק בפסוק תרי זמני נאם אמאי נאם דוד בן ישי· ונאם הגבר· וכחד נאם לתרוייהו יספיק נאם דוד בן ישי הגבר הוקם על· ועוד דקדק מיניה וביה באור קרא באומרו תחילה בלשון עמה ושפלות דוד בן ישי ולא אמר נאם המלך דוד בן ישי. ואח״כ דיבר בדרך גאוה ומלכות ואמר ונאם הגבר הוקם על· ומעיקרא מאי סבר ולבסוף

ולבסוף מאי סבר · ואם כוונתו היא להגדיל את עצמו הפנה שהתחיל לכמות ה׳ בורים אשר לו ... ולכה כמו דמתיק לעיל אלה שמות הגבורים אשר לדוד וכו׳ · מעיקרא הו"ל להתחיל לומר נאם המלך דוד בן ישי וכו׳ · ויספיק מהם שאמר בתחילה בדרך ענוה ואלה דברי דוד האחרונים ומכאן ואילך יאמר המלך דוד בלשון גדולה ומלכות:

ולכן מכח כל אלו הדקדוקים התחיל בעל המאמר ע"ה ואמר מ"ד נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על תרי זמני וגם הפסוק מעצמו אינו מסודר כהוגן כאמור:

והשיב לעולם אימא לך שלעולם דוד הע"ה מקטין את עצמו בכל ענייני וכמ"ש במקום אחר כי עני ואביון אני · ועכשיו דלאו לך חספא ותשכח מרגניתא תותא · באומרו ואלה דברי דוד האחרונים · ולא נעלם מה שאמרו חז"ל בגמרא האחרונים מכלל דאיכא ראשונים וכו׳. ותירצו כמה תירוצים · וכפי דרכנו ירצה לומר בין הדברים הראשונים שהם וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת ובין הדברים האחרונים · מאי דקתן דכתיב ואלה דברי דוד האחרונים בכולם לא התנהג בדרך גאוה ומלכות אלא בכולם הקטין עצמו ולא קרא עצמו אלא בשם דוד בלבד:

האמנם מה שאמר אח"כ מחדש · ונאם שני ונאם הגבר הוקם על לדרשא קא אתי · ואין כונתו להגדיל עצמו ח"ו · אלא להגדיל כחה של תשובה ולומר שלא התנהג כמנהג המלכים ההולכים אחרי שרירות לבם והמלך פורץ גדר וכונס ועושה כל מה שירצה ואין מי שימחה בידו · אלא הוא התגבר על יצרו הרע כמ"ש בפסוק אעירה שחר אני מעורר השחר ואין השחר מעורר אותי ונתגבר כגבר כארי מעט וקוקם מאחרים שהוא יצר הטוב המעורר ישנים ומקיץ נרדמים לסבול על שכמו עולה של תשובה · ועולה של תשובה הוא לסגף עצמו הבעל תשובה תחילה בשק וצום ובכי והספד · ואח"כ ביסורין קשים כמ"ש חז"ל כי המקרב עצמו לה׳ ולעשות תשובה תכף מביא הקב"ה עליו יסורין לבדוק אותו אם תשובתו היא לפנים מבעט באותם היסורין ואם תשובתו היא מלב ונפש ולדרב׳ שמח הוא באותם היסורין · ועוד אמרו חז"ל תשובה תולה ויוה"כ ויסורין ממרקין שנא׳ ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם א"ב כל האמור נקרא עולה של תשובה:

עוד נקרא עולה של תשובה בעבור שצריך הבעל תשובה להתנהג אחר התשובה בענוה ובשפלות ובמדות טובות וכל זה נקרא עולה של תשובה · ולכן באמת שהבעל תשובה צריך להתגבר על יצרו הרע מאוד · לכן אמר ונאם הגבר שנתגבר על יצרו מאד וגם הקב"ה עזר אותו והוקם מאחרים והוא שהוקם על ידי הקב"ה באמצעות היצר הטוב אשר בתוך האדם : ולהיות אמת שלקראת הוקם האחרים היה צריך וא"ו בין ה"א לקו"ף ואתי שפיר הוקם מאחרים · ומדלא כתיב הוקם בוא"ו בין ה"א לקו"ף · שמע מינה תרתי ויש אם למקרא בהיותה נקודה הה"א בקיבוץ קרינן הוקם מאחרים · ובהיות חסירה וא"ו יש אם למסורת וקרינן הקים לאחרים והיינו מ"ש בעל המאמר שהקים עולה של תשובה בעולם · והרי ביארנו כפי דרכנו כמ"ש בעל המאמר שהקים עולה של תשובה:

עוד נוכל לבאר עולה של תשובה עם מה שפירש הגדול רש"י ז"ל שהוא לשון תועלת של תשובה · והענין הוא שקודם לדוד הע"ה לא היינו יודעים באמיתות תועלת של תשובה · והיינו אומרים שהלואי תועיל התשובה להחזיר החוטא למקומו הראשון ושיתכפרו עונותיו שעשה ולא עוד · ודוד הע"ה הקים התועלת הזה ורצה להודיענו ענין מחודש בתשובה כי העושה תשובה מאהבה כהלכתה זדונות נעשו לו כזכיות וענין זה הוא בודאי הנמור תועלת גדול:

ונלע"ד לומר כי התועלת הזה רמז אותו דוד הע"ה במזמור נ"א · ובמקום אחר הארכנו בביאור שמזמור הזה באורך מדבר בענין התשובה · ועתה נחדש בו כפי הקדמתנו זאת · באומרו בלשון כולל חנני אלהים כחסדך וקבל תשובתו אפילו אתה אלהים במדת הדין חנני וקבל תשובתי כאלו היית דן את העול׳ כחסדך וברוב רחמיך שהם מדת החסד ומדת הרחמים · ובהם מחה פשעי המזורים · אח"כ לענין העון שהוא יותר קל מן הפשע אמר הרב כבסני מעוני וקרינן הרב · וכתיב הרבה כלומר הרבה טורח צריך למחילת העון · האמנם לחטאת אין צריך טורח כל כך אלא תכף ומיד ומחטאתי טהרני וכו׳. ואחר שביאר כל עסקיו אמר עתה אני שואל שאלה אחרת שאחר שתחטאני באזוב ואטהר ותכבסני ומשלג אלבין מכל העונות · אז הנני שואל שאלה חדשה והיא זאת תשמיעני ששון ושמחה תגלנה עצמות דכית · רוצה לומר תשמיעני מחדש ששון ושמחה להיות מגיל לעצמות דכית · רוצה לומר לעצמות הנשברות מחמת שלא עשו מצות באמצעות כל אותם הימים שהייתי חוטא בהם · ובהקדמה הזאת הנני מבאר מה שאמר הכתוב במזמור ל"ד רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה׳ כלומר לצדיק הקב"ה מזמין לידו כמה עבירות ומכולם יצילנו ה׳ · ומוחל כל עונותיו · ואח"כ שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה ואעפ״י שבאמצעות כל אותם הימים לא עשה מצות הנה באמצעות התשובה מאהבה הנה הקב"ה מחשב לו כל הזדונות שעשה כזכיות · והטעם הוא כי המצות נחלקו לרמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה · והטעם הוא לתקן הרמ"ח איברים שבאדם · ושס"ה גידים אשר יש בו · וזמש"ה שומר כל עצמותיו שהם עיקר הגוף ואחת מהנה לא נשברה · והשתא אתי שפיר מ"ש תגלנה עצמות דכית · והגילה תהיה שלמה בהיות הקב"ה מחשב כל הזדונות לזכיות · וזמש אח"כ תחלה הסתר פניך מחטאי וכל עונותי מחה וזה רמז על כפרת העונות · ואח"כ לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי להיות נוגה לי חבילות של מצות ואז אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני והשיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני כקדם וכראשונה · והנה התועלת הזה של התשובה שאלמד פושעים דרכיך הטובים ומתוך כך וחטאים אליך ישובו · והשתא אתי שפיר מש"ה שהקים עולה של תשובה ופירש רש"י ז"ל תועלת של תשובה · שזדונות נעשית לו כזכיות ואמר דוד הע"ה אחר שחזרתי בתשובה והקמתי עולה של תשובה זכיתי להקרא משיח אלהי יעקב נעים זמירות ישראל:

ואחר שביאר בעל המאמר הפסוק הזה · הוצרך אגב אורחיה לבאר גם הפסוק הסמוך לזה והוא אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים:

והקשה בעל המאמר מאי התנבא בשני לשונות באמירה ובדיבור כמ"ש אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל · ואח"כ הקשה הפסוק הניח וכיח שבתחילה אמר שצור ישראל מושל באדם · ואח"כ אמר צדיק מושל יראת אלהים · ולכן הקשה ואמר מאי קאמר:

ותירץ אמר ר׳ אבהו הכי קאמר אמר דוד אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה והוא מבטלה · ויראה שיצור הכתוב כך כי

קילת אמר הראשונה היא דברי דוד הע״ה מעצמו. ומה אמר דוד· אלהי ישראל לי דבר· והגיד לי שהוא צור ישראל כלומר שהוא עושה דין בעולם· כמד״א הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ועושה דין בכל ישראל בכללותם· ולבד זה עוד מושל באדם אפילו בצדיקים הנקראים בשם אדם כמד״א אדם אתם בלשון חשיבות עכ״ז הקב״ה מושל בהם ועושה בהם דין ואינו מעביר להם עונם כלל בהיות שאינו מקבל שוחד של מצות כלל כמ״ש ולא יקח שוחד· האמנם בזמן שימצא בעולם איזה צדיק דומיא דמרע״ה· או דומיא דר׳ חנינא בן דוסא בדורו או דומיא דר׳ שמעון בן יוחאי בדורו· או צדיק מושל יראת אלהים שאני גוזר גזרה והוא מבטלה·· ובדרך רמז ירמוז יראת אלהים למדת המלכות אשר הצדיק הרומז לצדיק העליון מושל בה כסוד וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים ואמרו חז״ל בעלא דמטרוניתא כגברא דמפקד בביתיה וזהו מ״ש צדיק מושל יראת אלהים כמד״א ועמך כלם צדיקים כצדיק העליון·· לעולם ירשו ארץ היא ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה׳ אלהיך בה ונקראת ארץ מלשון רצון שהקב״ה מרצה אותה. והשתא אתי שפיר מש״ה ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ:

דרוש ה׳ למשמרת ר״ח אדר שני והוא מיוסד על דרך הרמז והפשט

כאשר צוה ה׳ כן עשו ויברך אתם משה:

במדרש רבה של מגילת אחשורוש וז״ל· אין אסתר מגדת מולדתה מלמד שתפסה שתיקה בעצמה כרחל וקנתה שתפסה פלך שתיקה עמדן כל גדולי זרעה בשתיקה·· רחל תפסה פלך שתיקה ראתה סבלונותיה ביד אחותה ושותקת· בנימין בנה תפס בשתיקה· תדע שאבנו שהיתה בחשן היתה ישפה לומר יודע היה במכירת יוסף ושותק·· ישפה יש פה ושותק· שאול בנה ואת דבר המלוכה לא הגיד לו·· אסתר אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה· עכ״ל:

וסוד הבנין וסוד הענין של ידיעת האמת במה שהוא אמת למה עמלק הוא האויב הראשון של ישראל כמש״ה ראשית גוים עמלק· יותר מכל שאר אומות העולם ולא כעלם מה שפירשו חז״ל במדרש כמה תשובות על השאלה הזאת·· וגם אנחנו הארכנו בדרושים הקודמים כמה הרבים על השאלה הנז׳· האמנם כתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמת האמת ולתרץ השאלה הזאת כדרך הרמז בענין מדרש הנעלם של ס׳ הזוהר כמו שהורונו רבותינו ז״ל וגם ממה שהורשיתי וקבלתי מאבא מארי הרב הגדול זלה״ה עם דרך מורנו הרב הגדול זלה״ה:

נודע הוא מש״ה ויאמר ה׳ אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו·· וכפי דרך הפשט יקשה אומרו עזר כנגדו· כי עזר הוא הפך מכנגדו· ותירצו זכה עזר·· לא זכה כנגדו. וכבר הארכתי למעניתי לבאר הפסוק הזה כפי הפשט· האמנם כפי האמת ירמוז כי הנה הקב״ה ברא לאדם הראשון בתחילה חו״ה ראשונה המכונת בשם לילית אמהון דשדין בסוד רוח בלא גוף ויביאה אל האדם ולא ישרה נפשו בה ומדי כך פרחה והלכה לה לדרכה. לכרכי הים·· ואח״כ חזר הקב״ה להפיל תרדמה על האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו ויסגור בשר תחתנה ויבן ה׳ אלהים את הצלע ויביאה אל האדם והיא חוה שנייה האמתית ובזה יתיישב הקושיא שמאחר שאמר הפסוק למע״י אעשה לו עזר כנגדו·· כיצד חזר ואמר ולאדם לא מצא עזר כנגדו עד שהפיל תרדמה על האדם האמנ׳ עם מה שאמרנו אתי שפיר שברא הקב״ה לאדם שתי נשים האחת הראשונה היתה כנגדו שברחה ממנו והניחה אותו יחידי והשנית היתה עזר ממש שהיא חוה השנייה· ולכן אז אמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת האמנם אותה חוה הראשונה באותו הפעם לא היתה עצם ולא בשר כי אם רוח בלא גוף:

והנה אם היה ממתין אדם הראשון מלהזדווג עם חוה אשתו עד ליל של שבת הראשונה היה זיוגו עולם יפה בלי שום פגם האמנם בהקדים זיוגו ביום החול ביום ששי נתקנא הנחש ממנו והטיל בה זוהמא כמ״ש חז״ל· ומאמצעות הזוהמא שהטיל בחוה יצאו תולדות כלולים מטוב ורע והם קין והבל קין מסטרא דרע· והבל מסטרא דטוב·· וכמו כן יצאו עמהם שתי תאומות אחת לקין· ואחת להבל·· ועוד יצאה תאומה אחרת יתירה אשר בשבילה נתקוטטו יחד קין והבל כמש״ה ויהי בהיותם בשדה על עסקי שדה זו אשה כמד״א כי בשדה מצאה וכו׳· וחז״ל ביארו גם כן כפשטו בשדה ממש בעבור שחלקו כל העולם זה לקח כל המטלטלין·· וזה לקח כל הקרקעות וכו׳·· וז״ש ויהי בהיותם בשדה ממש· ומתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו ואחר שעשה תשובה כמ״ש גדול עוני מנשא וכו׳.. נתן הקב״ה אל קין אות לבלתי הכות אותו כל מצאו·· ונחלקו חז״ל מהו האות הזה·· ונוכל לבאר עם מי שאמר שהוא אות ממש משם הויה· ורז״ל אמרו שהיא וא״ו של שם הויה·· ואתי שפיר עם מ״ש חז״ל שהרגלו תובל קין שחשב שהיה חיה אחת שהיה לו קרן אחת במצחו ואפשר שרמזו לוא״ו הזאת ולכן רמזו אותה בשם קרן אחד וכו׳·· והנלע״ד הוא שהוסיף לו היוד שבין הקו״ף אל הנו״ן כדי שלא יקרא קן והוא קינא דסטרא אחרא והיוד מפסקת בין הקו״ף לנו״ן· לבלתי הכות אותו כל מוצאו·· וסוד הענין הוא כי הקו״ף היא אות המאמינית של שקר שאין לו רגלים.· ועליה נאמר בקו״ף בפני אדם· ועליה רמז הכתוב בצר חית קנה כמ״ש חז״ל בפסוק ראשון לציון הנה הנם ומתוך רגל הקו״ף של קנה וכתוב הנה וגם הנו״ן היא בסוד ובנו של נחש עץ של המן נכו׳ חמשי׳ אמה· ובאמצעו היוד של קדושה המפסקת בין הקו״ף והנו״ן נתקן מעט· ונעשה קין ואח״כ נתקן בקני כאשר נבאר בע״ה· ואח״כ במקום הבל שנעשה הבל ודיק נולד ש״ת שממנו הושת העולם· הימנם ענין מחלוקת הב״ל וקין נמשך אח״כ לדורות·· עד עת בא נח הצדיק לעולם ואמרו כל העולם זה ינחמנו וכו׳· מהרינת ה״בל·· ולכן הוליד שלשה בנים את ש״ם בנגד ה״בל ואת ח״ם בנגד קין·· ואת יפת כנגד ש״ת·· וחזר ח״ם לסקרית תבשילו ולראות ערות אביו·· וחזר ונתקלל שנית·· עד שבא האדם הגדול בענקים הוא אברהם אע״ה כנגד אדם הראשון ממש ויצחק הוא כל מה שפגם אדם הראשון·· והוא· גם הוא שוליד לישמעאל הבכור כנגד קין·· וגם הוא היה רובה קשת לגרוב את יצחק אחיו שהוא כנגד הב״ל·· ולכן שנותיו של יצחק אע״ה בעת שנעקד ע״ג המזבח היה בן ל״ז שנה כמנין הב״ל.· וכמו שהבין בשכינה בעת היותו כגלגול הבל כן הבין בשכינה בעת שנעקד על גבי המזבח ולכן ותכהנה עיניו מראות וחוה נתגלגל׳ בשרה וזהו אצלי סוד כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה· וסוד הענין בזה

כי

כי להיות שבאותו הגלגול בהיותם בגלגול אדם וחוה לא נענש אדם אלא על ששמע לקול אשתו שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתו שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וכו' ... שבאו לתקן על כל. מה שעבר ציוהו הקב"ה שעתה כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה להיות שנתקה וכנגד מה שגרמה באותו הגלגול קללות לה' ולאדם ולהאדמה: לכן בפעם הזאת נשתלחה ברכה בכל מעשה ידיה. בעיסתה ובנר שהיה דולק מע"ש לע"ש כמ"ש חז"ל ועכ"ז חוה גם היא נתגלגלה ברבקה וכמש"ה ויבאה יצחק אחרי אמו בהיותה דומה לאמו ממש. וכמ"ש האהלה שרה אמו שכל הרואה אותה אומר זו היא שרה אמו. ואעפ"י שאמרו חז"ל עד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה. עכ"ז אין קפידא בכך כי יש גלגול. ויש עיבור ועיבור הוא בחיים חייתו. ובזה נבין מש"ה ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם. לומר כי אברהם גם כן נתעבר ביצחק. ונתקן בו. וזכר לדבר שגם יצחק אע"ה הוליד שני בנים עשו. ויעקב. עשו מסטרא דקין רע. ויעקב מסטרא דהבל טוב. והנה רחל היתה התאומה האמתית של הבל ולכן ויאהב יעקב את רחל. האמנם לאה היתה אותה התאומה היתירה שנחלקו עליה קין והבל. ולכן ועיני לאה רכות מבכיה שלא תפול בחלקו של אותו רשע. ואח"כ נפלה לחלקו של יעקב וזכתה לרוב המכובים משל לאה.

והנה בפעם הזאת נתקן יעקב לגמרי בכל פרטיו. ועשו נדחה לגמרי וזה נתן אוחו וזה נתן ריחו. והנה יעקב בבטן עקב את אחיו. להיות כי כפי האמת היה לו לעשו להקרא עשוי לומר שהוא עשוי לגמרי ומתוקן בכל מכל כל. ויעקב להיותו יוצא באחרונה היה לו להקרא בשם עקב ולא יעקב האמנם להיות שבבטן עקב את אחיו ולקח ממנו היו"ד שבסוף שם עשוי. ולכן נקרא הוא בשם יעקב ביו"ד יתירה ועשו נשאר חסר עשו בלבד וזהו מש"ה ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו אל תקרי וידו אלא ויו"ד אוחזת בעקב עשו והיא היו"ד שבסוף שם עשו ולכן ויקרא שמו הקב"ה יעקב ביו"ד יתירה והטעם הוא כי יעקב שם עתיד. וסוד הענין הוא כי בבטן עקב את אחיו ועוד לעתיד יחזור ויעקב אותו בבכורה ובברכה. ועוד יקרא יעקב בלשון עתיד בעבור שעתיד לחזור ולעקב אותו וליקח ממנו גם כן הוא"ו שבסוף שם עשו וזהו פירוש שני וידו אוחזת בעקב שם עשו וישאר ע"ש מלשון ע"ש יאכלם. ויעקב יקח אותה הו"או ויתמלא שמו יעקו"ב בוא"ו ותידחה הקליפה לגמרי. ועשו יקרא ע"ש לרעה. כנגד הש"ע נהורין שבקדושה. ולהיות שלא זכה אל אותה היו"ד מעיקרא לכן לא זכה להמול ונשאר ערל. מש"כ בישמעאל שזכה לאותה היו"ד בראש שמו. ולכן זכה להמול. הרי שעשו נדחה לגמרי. וגם יעקב נתקן לגמרי באותה היו"ד במילואה יו"ד וא"ו ד"לת. כי היו"ד לקחה לעצמו לצורך תיקון שמו. והוא"ו מלאה היא שלשה עשר. ולכן זכה להוליד שלשה עשר שבטים. להיות שבט יוסף מתחלק לשנים למנשה ואפרים. והדלת רומזת למה שלקח ארבעה אמהות לאה רחל בלהה זלפה. אשר נרמזו בפסוק הנה ערשו ערש ברזל ר"ת ב"להה ר"חל ז"לפה ל"אה:

ואח"כ חזרו להתגלגל והבל נתקן לגמרי במרע"ה כמו שרמזו הפסוק בשג"ם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה. בשג"ם זה מש"ה. וגם שלמה הע"ה רמז ברמז זה הענין. ואמר יש הבל אשר נעשה על הארץ כמש"ה קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה וכו'. כלומר שלא נתקן עד היותו נהרג על הארץ וזהו אומרו אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים. זה הב"ל ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים זה קין. ואמרתי שגם זה הבל רונה לומר שג"ם הוא מש"ה בשגם כוללים זה הב"ל עצמו שנתקן במש"ה. וכן בשם מש"ה בר"ת בהפך מלמטה למעלה הם "משה "שת "הבל. או "משה "שם "הבל כמש"ה ידעתיך בש"ם. וגם מצאת ח"ן בעיני בג"ח. ונאמר ואדעך בש"ם. וקין גם הוא נתגלגל באותו הדור בשלשה גלגולים. בנפ"ש ורו"ח ונשמ"ה. בשלשה בני אדם ומורנו הרב הגדול רמז אותם בפסוק כי שבעתים יוקם קין ר"ת יוקם "יתרו "קרח "מצרי. והנה הנפ"ש של קין נתגלגלה במצרי ולכן כדי לתקן אותו הרגו בשם המפורש כדכתיב הלהרגני אתה אומר וכו' כדי שיצא נפשו בקדושה ולכן בלעם שהיה הרע של קין לגמרי תאב למיתה הזאת בש"ס ואמר תמות נפשי מות ישרים בשביל שאזכה לעה"ב ותהי אחריתי כמוהו. והנה סוד השם הזה הוא סוד כמוס אצלנו. והוא חצי השם של השם השליטי של שם בן מ"ב והוא שם נגדיכש. וחצי השם הוא נג"ד וניתן למרע"ה בסוד נג"ד כל עמך אעשה נפלאות. וחצי השם הוא יכ"ש. בסוד ויכהו אלהים על הש"ל וכן יכשגולה ש"ל. ונרמז בפסוק בר"ת "אשגבהו "כי "ידע "שמי. ומורי הרב זלה"ה כתב שזה אמר אותו דוד הע"ה כשעה שנכנס אצל אכיש מלך גת וניצל בו ונרמז שם אכיש בר"ת "אשגבהו "כי ידע "שמי רוצה לומר אשגבהו לדוד בענין אכיש מלך גת בעבור "כי "ידע "שמי של יכש והטעם הוא בעבור שהשם הוא הורג את הרשעים. וזהו אצלי סוד כמוס כמ"ש התנא ע"ה הוא היה אומר נגד שמא אבד שמיה רוצה לומר מי שמשמש שם של נגדיכש. שגם הוא נקרא נגד לשון המשנה עם חצי השם השני והוא יכש או אבד שמיה של האיש ההוא. וחזרנו להקדמתינו שבשם הזה הרג את המצרי ולכן בלעם שהיה הרע של קין כמבואר אצלנו נתאוה למיתה כזאת והוא אומרו תמות נפשי מות ישרים וכו'. ופנחס לא הרג אותו אלא בחרב כמש"ה ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב ולא בשם. ואיפשר לומר שבהריגת מרע"ה למצרי ההוא באותו השם נתקן מעט נפשו וזה היה תחילת תיקונו:

והרוח של קין נתגלגל בקרח בסוד עיבור בחיים. ולזה רמזו חז"ל ואמרו ויקח קרח וכו' שלקח מקח רע לעצמו ירצה לומר שבאותה שעה נתעברה בו הרוח של קין ולכך התחיל להתקוטט עם משה. ולכן רצה מרע"ה לתקן גם הרוח ההוא ואמר אם כמות כל האדם ימותון אלה וכו'. אלא וירדו חיים שאולה ושם יתוקנו עד עת בא דברו אמרת ה' צרפתהו כמ"ש דוד הע"ה צדי"ק כתמ"ר יפר"ח וכו'. סופי תיבות קר"ח. ואז יתקן לגמרי מכל וכל. ונשמתו נתעברה ביתרו בעת שפירש מע"ז ונידוהו בני עירו וכו' ולכן כבא משה אצלו והציל את בנותיו מיד הרועים. אמר אל בנותיו ואיו למה זה עזבתן את האיש כי הוא אחי ממש ולכן קראן לו ויאכל לחם שמא ישא אחת מכם והיא אותה התאומה היתירה אשר בזמן אדם הראשון נחלקו עליה. עתה ברצונו הטוב נתרצה לעשות שלום עמו ולתתה לו וכמו כן מרע"ה נתרצה דכתיב ויואל משה לשבת את האיש הידוע והוא קין דכתיב ביה קניתי איש את ה'. ויתן לו את צפורה בתו למשה וטיהרה כצפור את כל הנגעי' והקטטות שהיו בין קין והבל. וכן רמז מורנו הגדול זלה"ה בפסוק "אני "חותנך "יתרו ר"ת אחי בא אליך. ואשתך הידועה אשר נתקוטטנו עליה. ועתה היא אשתך בגמורה וזכית גם להבנות ממנה כמ"ש ושני בניה עמה:

והנה יש לי סוד כמוס למה נקראת צפר"ה להיות שצפרה בגמטריא שע"ה. והנה באותו הגלגול נתקנא בעבור ואל קין ואל מנחתו לא שעה ולכן בצפר"ה שטיהרה

שטיהרה הבית בכפור שצוה ה' אליו וכוונתו למשה · ועשו
אנוש גמור ביניהם בכל מיני הקטטות שהיו ביניהם:

והנה מרע"ה ודאי שנתקן לגמרי: להיות שבהיותו
בשם הבל אעפ"י שהביט והביט בשכינה לא
זכה זולתי לשבעה ושלשים שערי בינה בלבד כמנין הב"ל ·
האמנם עתה בגלגול הזה נתוספו בו עוד שנים עשר
שערים הנשארים למספר תשעה וארבעים במנין משה
כמספר קטן שעולה י"ב · כנגד הי"ב שבטים שמלך עליהם
האמנם שער החמשים לא זכה אליו עדיין עד לעתיד לבא
דכתיב בסדר התפלות ישמח משה במתנת חלקו לעתיד ·
וזה נרמז בא"ף הזעירא של ויקרא כאשר הארכתי בעניני
במקומו בביאור הפסוק הזה · כי אחרי מיתתו זכה לשער
החמשים כדכתיב לקדושים אשר בארץ המ"ה · המה
בגמטריא חמשים אחר היותם בארץ · וכן אנו רומזים בפסו'
של מנחת שבת של עת פטירת מרע"ה ואני תפלתי ל"ך ה'
עת רצון · ל"ך בגמטריא חמשים ואז הוא עת רצון
לגמרי:

והנה · קרא מרע"ה לבנו הראשון גרשם ונתן טעם כי
גר הייתי בארץ נכריה · להיות כי באותו
הגלגול חלקו העולם והבל לקח של המטלטלין · וקין לקח
כל הקרקעות ולכן הרגו קין להבל באמור לו צא מתחומי ·
ועכשיו אמר לו קראן לו ויאכל לחם. לכן קרא את שמו גרשם
במ"ש לבסוף כלומר גר שם כי גר הייתי בארץ נכריה של
קין ונתן לי דירה בתחומו · ורמזו לו כי באותו הגלגול היה
רועה צאן כדכתיב ויהי הבל רועה צאן גם בגלגול הזה
כתיב ומשה היה רועה את צאן יתרו וכו' · ולהיות כי באותו
הדור נענש בעבור שהציץ בשכינה · לכן בגלגול הזה
כתיב ויסתר משה פניו כי ירא עתה מסיבת מהביט אל
האלהים באותו הגלגול · הרי מבואר שנתקן הב"ל לגמרי
במרע"ה:

ונשמת קין גם היא נתקנה ביתרו לגמרי וכמ"ש
וחבר הקיני נפרד מקין וכו' · ולכן בראות
בלעם את יתרו שנתקן לגמרי ונפרד מקין נתקנא עליו ·
ואמר וירא את עמלק שהוא ברע של קין ואמר ראשית גוים
עמלק ואחריתו עדי אובד ובאומרו ראשית רמז על קין שהוא
ראשית גוים ואחריתו עדי אובד · ואח"כ וירא את הקיני
והוא קין ואמר איתן מושבך ושים בסלע קנך · כי אם יהיה
לבער קין וכו' · והנה מאותה שעה שנפרד הטוב מקין
וניתן אל יתרו מאז נעשה אח ורע לישראל כמו שביארתי
בפסוק בכל עת אוהב הריע ואח לצרה יולד זה יתרו שנעשה
ריע ואח לישראל וכמ"ש ויחד יתרו שנעשה יהודי וכו' ומאז
נתקן לגמרי מכל וכל:

האמנם עמלק מאותה שעה שנפרד מקין
לרעה מכל וכל ולא נשאר בו טוביות כל
אז נתקנא בישראל ונעשה אויב להם גמור ומאותה שעה
נעשה רבועה רעה לישראל בראותו שהיקל קול יעקב ואז
מתגבר בגחלתו דכתיב והידים ידי עשו · וזהו מש"ה ויבא
עמלק וילחם עם ישראל ברפידים על שרפו ידיהם מן התור'
ובראות מרע"ה כי חזר הרע שבקין שהוא עמלק להתעורר
ולעשות עמו מלחמה פחד פן יבולע לו כבראשונה בגלגול
הראשון כמ"ש חז"ל מאן דנכית מחויא מחבלא דחיל · ולכן
ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים · ובאומרו לנו ירצה לי
ולכם לרמוז כי בשלי הנער הגדול הזה ולכן בחר לנו אנשים
מהכיוון שלי ונוכל לומר שרמז לו גם כן שיהיו מזרעו של
יוסף הצדיק השולטים בזרעו של עשו הרשע כמש"ה אם לא
יסחבום צעירי הצאן · וגם באומרו אנשים כלומר אנשים
צדיקים השולטים ביצרם דומים אל יוסף הצדיק אנשי שורה

וצא הלחם בעמלק :

וסוד הענין הוא של המלחמה אשר ביניהם היתה
על סיבת הנזיד שלקח יעקב [illegible] הנזיד
הזאת נתנה עתה מרע"ה ליהושע במתנה [illegible] שגלה
אותו עם המרגלים כמ"ש ויקרא משה להושע בן נון יהושע
כדי שלא ילכד בעון המרגלים · ומכאן שניבא מרע"ה על
מה שעתיד להיות לו ולכן הזכיר אותו בשם יהושע והוא אומרו
ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק
מחר והוא אותיות חרם שהחרים אותו בגוף ונפש · וגם
אנכי מסכים עמך ואנכי נצב במדת הדין כמ"ש נצב לריב
ה' · וגם ומטה האלהים בידי מצד מדת הדין שם האלהים ·
ודרך רמז ירצה שהנה מרע"ה מדתו מדת הוא"ו לכן אמר
ומטה האלהים בידי · ויהושע כבר לקח היו"ד יתירה בשמו ·
הרי היו"ד והוא"ו של שם הוי"ה הזכרים · וזלע"ד כי כנגד
זה גם כן יהושע שלקח היו"ד חי מאה ועשר שנים · כמנין
היו"ד · בזה האופן שתכה יו"ד פעמים יו"ד הרי מאה ·
והיו"ד עצמה עשרה הרי מאה ועשר שנים של יהושע · גם
אם תכה יו"ד פעמים ו' הרי ס' · ו' פעמים יו"ד הרי ס' הרי
מאה ועשרים · כמנין שנותיו של משה גם באומרו ומטה
האלהים בידי ירמוז לק"ך צרופים שבשם שהם כנגד שנותיו
של משה כמ"ש והיו ימיו מאה ועשרים שנה · עוד רמז לו
באומרו בחר לנו אנשים ולכו בגימטריא פ"ו כמנין מילה
עם הכולל רמז לו שיהיו צדיקים בברית מילה כדי להכניע
את עמלק שפגם בברית מילה כמ"ש חז"ל שהיה מטיל
מילותיהם של ישראל וזורקן כלפי מעלה ואומר טול מה
שבחרת · ובאומרו וצא הלחם · והנה במילת צ"א רמז לו
לשני שמות כמנין צ"א והם הוי"ה ואדנו"ת · וגם מילת הלח"ם
רמז עוד לשלשה הויות כמנין לח"ם וה"ם רומזות לכללות
החמשים שמות הנז' ארבעה הויות ואדנו"ת אחד · ובאומרו
מח"ר רמז מר"ם לעמלק · ורח"ם לישראל. וגם אנכי עם
הארבעה אותיות עצמם של אנכי עולים פ"ה ועם הכולל
פ"ו כמנין אלהים · ואמר לו וגם אנכי נצב על ראש הגבעה
הוא זכות המילה שהוא"ו וצירא וגם ומטה האלהים בידי היא
וא"ו רבתי. ואז שלח אותו בכח כל השמו' האלו ויצא יהוש'
כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק עם כח כל השמות הנז'
ועכ"ז התחכם מרע"ה לקחת עמו שני זרועותיו והם אהרן
וחור ובתפלתם היה מחזקם · ואמר הכתוב והיה כאשר ירים
משה ידו קרי ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק ·
וכאשר יניח ידו הוא מסיבת עונות שהיו עתידים לעשות
בני ישראל וגבר עמלק · והענין הוא שהמקטרג קטרג
בשעת הסכנה להזכיר עון שבירת הלוחות וזהו מש"ה וידי
משה כבדים והשליך מידיו את הלוחות והסניגור מזכיר זכות
הלוחות השניות והוא אומרו ויקחו אבן חדשה וכמש"ה
ויפסול שני לוחות אבנים כראשונים וכו' · עוד ירצה דרך
אחרת ויקחו אבן והיא הקליפה שנקראת בשם אבן נגף
וכבשו אותה והוא אומרו וישימו תחתיו וישב עליה לאכפויי
כח הסטרא אחרא ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה
אחד · ובעלי הפשט אמרו מכאן שבעת צרה ראוי לאדם
הגדול להצטער עם הרבים ולכן לא ישב לא על כר ולא על
כסת אלא על אבן אחת :

והדרשנים אמרו דרך הלצה שלהיות שמרע"ה
ארוך בדורו הוה כמו שכתבו חז"ל
בענין הריגת עוג מלך הבשן ואמרו שהיה ארכו עשר אמות
וכו'; והנה כפי זה אהרן וחור שעמדו מימינו ומשמאלו לא
היו שוים אליו בקומתם · לכן אמר הכתוב ויקחו אבן וישימו
תחתיו וישב עליה · ומאמצעות האבן אשר שמו תחתיו
נתעלה עליהם · ואח"כ ואהרן וחור עמדו מעומד ושיה הוא

יושב ושם עומד ואז היו כולם שוים · ואז ואהרן וחור תמכו בידין מזה אחד ומזה אחד · ויהי ידיו אמונה עד בא השמש:

ומה שיתקו לפי דברי הרב בעל הטורים ז"ל שפירש ויהי ידיו אמונה זה אברהם שנאמר בו והאמין בה' וכו' · עד בא · זה יצחק שנאמר בו ויצחק בא מבא באר לחי רואי · השמש זה יעקב שנאמר בו ויזרח לו השמש וכו' · והכוונה היא להזכיר זכות השלשה אבות אברהם יצחק ויעקב · וכנגדם היו משה ואהרן וחור · ובהיות זכות כל הנזכרים יחד אמר הכתוב ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב · ובאומרו לפי חרב ירמוז לפי אותו חרב הנוקמת נקם ברית מעמלק שהיה נוטל מילותיהן של ישראל וזורקן כלפי מעלה · וחז"ל אמרו שלהיות שעמלק היה כשפן גדול ולא שלח למלחמה ההיא את בני אדם שלא נגזר עליהם שימותו בשנה ההיא · ולכן אמר הכתוב ויחלוש יהושע וכו' ולא אמר ויהרוג אלא ויחלוש כחלישות כח בעלמא:

וכפי דבריהם ז"ל אני מבין סמיכות הפסוק באומרו ויאמר ה' אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע וכו' ולא נעלם מה שפירשו חז"ל בפסוק הזה ומה שביארנו אנחנו בו · ועם האמור ירצה כי הנה אמרנו למעלה שעמלק בכשפים שלו לא שלח למלחמה ההיא אלא כל בני אדם שלא היו עתידים למות בשנה ההיא ולכן אמר ויחלוש ולא אמר ויהרוג · והנה המעשה הזה עצמו אמר ה' אל משה שיכתוב אותו בזכרון בספר למזכרת לדורו' הבאים אחריהם · בזמן הזכרון שהוא מזמן שאול המלך ע"ה במלחמת אגג · כמו שאמרנו למעלה כי מש"ה כתב זאת הוא מה שכתוב כאן ובמשנה תורה · וזכרון מ"ש כתוב בנביאים בספר מה שכתוב בכתובים במגילה · ולכן רמז הכתוב כי גם בזמן שאול המלך יעשו עמלק כשפים כמו שביארנו במקום אחר בפסוק ומה קול הבקר הזה באזני וכו' · ופירשנו משם חז"ל שבכשפים שלהם נעשו העמלקים בדמות בקר וצאן כדי להינצל מן המות ושאול המלך החיה אותם בחשוב שהם בהמות · ולא הכיר בקולם זולתי שמואל הנביא ע"ה וזהו מ"ש אשר אנכי שומע ולא זולתי · ולכן ציוה אותו בפסוק ברמז נעלם כתוב זאת מה שעשו עתה בכשפים · וגם זכרון מה שעתידים לעשות בימי שאול המלך וכל המעשים האלו יתבארו היטב בספר בזמן מרדכי ואסתר · ואז כי מח"ה אמח"ה ו"ה הב"ן בגמטריא כמו שאמרנו למעלה ואז בימי המן מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים:

ונלע"ד לומר כי הכתוב רמז לומר פרפרת אחת בפסוק בכפל מחה אמחה · כלומר מחה את עמלק על יד אמח"ה · ואמחה הוא ראשי תיבות של מי שנעשה כל אותו הנס על ידם · והאל"ף רומזת לאסת"ר המלכה · והמ"ם רומזת למרדכי הצדיק והחי"ת רומזת לחרבונ"ה ז"ל וכמאן דאמר שהיה אליהו ז"ל ונדמה בדמות חרבונה · והה"א רומזת להת"ך שליח של אסתר למרדכי וכמאן דאמר התך זה דניאל וכו' · וכשמוע מרע"ה כל הרמזים הנז' ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי מכאן שמודים על בשורה טובה ואמר ה' הוא הטוב בעיניו יעשה · ואז חזר ונתבשר בשורה טובה עד הקץ האחרון באומרו כי יד על כס יה כמ"ש חז"ל שאין השם שלם · ואין הכסא שלם · עד שימחה הקב"ה לגמרי את זרע העמלקי מכל וכל · והמלחמה הזאת עתידה להעשות על ידי זרעו של יוסף כמ"ש אם לא יסחבום צעירי הצאן וכו':

וטעם הדבר הוא להיות שלא זכה יוסף לאות' ברכה שברך אותו אביו באומרו אליו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וכו' אלא בשביל שהצלה קומתו בעת שבא עשו לקראת יעקב בבואו מבית לבן כמ"ש חז"ל · ועל ידי כך בני יוסף שולטים בזרעו של עשו · ובפרט בזרעו של בנימין הקטן שלא היה בעולם עדיין · כולד בזמן שהשתחוו יעקב ובניו וארבע האמהות לעשו · לכן עיקר נפילתו של עשו עתידה להיות ביד בני בניו של זרע בנימין · ובהקדמה הזאת אנו מתרצים קושיא גדולה על המדברים על מרדכי הצדיק עתק באומרם כי ריש תיגרא היה מרדכי בעבור שלא רצה להשתחוות להמן כמו שהיו משתחוים לו כל עבדי המלך · ואעפ"י שכבר תירצו חז"ל שמה שלא רצה להשתחוות לו היה בעבור שהיתה ע"ז חקוקה על לבו · עכ"ז היה יכול לעשות באיזה אופן שיכניע עצמו לפני המן מבלי שיכרע וישתחוה אליו · האמנם הטעם האמתי הוא להיות שהיה יודע בעצמו שהוא מזרע בנימין הצדיק כמ"ש איש ימיני · ובנימין לא נשתחוה לזקנו שהוא עשו גם ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה להמן בעבור שלא לתת כח אל הקליפה · ואח"כ אם היה רוצה לעשות עמו מלחמה לא היה יכול לו הואיל וכבר הכניע עצמו לפניו · והדבר אצלי מתוקן · כמנא שרצה מרדכי לתפוס מעשה אבותיו בידו · וכמו כן אסתר המלכה תפסה פלך שתיקה בעצמה כמו שעשתה רחל זקנתה · וההקדמה הזאת היא מבוארת במאמר ששנינו בפתח עינים · באומרו אין אסתר מגדת מולדתה · מלמד שתפסה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה שתפסה פלך שתיק' וכו' והמאמר הזה אומר דורשני:

וראוי לדקדק בו · תחילה כי הנה במגילה הזאת נמצאו שני פסוקים המספרים בשבח אסתר שתפסה פלך שתיקה · והפסוק הראשון הוא · לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד · והפסוק השני הוא · אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כאשר היתה באמנה אתו · ואמאי בעל המאמר הניח הפסוק הראשון ולא דרש בו כלום · ובפסוק השני עשה הדרשה מלמד שתפסה שתיקה בעצמה וכו':

ועוד נדקדק אמאי קרא דתלתא בתפיסת פלך השתיק' במקום הזה · ואדרבא יותר טוב שהיה שתגלה משפחתה וידעו שהיא ממשפחה גדולה · ואדרבה אחשורו' היה מכבד אותה על חד תרי בהיותו יודע שהיא ממשפחת מלכים ויועצי ארץ · אגב אורחין ניתן טוב טעם מה צורך לספר בעל המאמר כל השלשל' של רחל ושל בנימין ושל שאול ובחר מינייהו שני · ועוד נדקדק כי במקום הזה אומ' תפסה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה · ובמקום אחר אומר תבא אסתר בתה של שרה שהיתה קכ"ז שנה וכו' ופעם אחד מדמ' אותה לשרה · ופעם אחד מדמה אותה לרחל · ואעפ"י שאפשר לומר שהא והא איתנהו · עכ"ז אם נוכל לחדש איזה דבר הוא טוב:

והביאור ירצה עם היותנו מדקדקים בפסוקים עצמם כמה דקדוקים · וראוי לדקדק שינוי שביניהם שבפסוק הראשון הקדים עמה למולדתה · ובפסוק השני הקדים מולדתה ואח"כ את עמה · ועוד שינוי אחר שבפסוק הראשון אומר את את שני פעמים את עמה ואת מולדתה · ובפסוק השני אומר בלא את · עוד שינוי אחר שבפסוק הראשון אמר כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד · ובפסוק השני אמר כאשר צוה עליה מרדכי · עוד קשה טובא שהנה בשני הפסוקים הנז' בכולם הזכיר הכתוב הטעם מה שלא הגידה אסתר את עמה ואת מולדת' בעבו'

מה שצוה עליה מרדכי כמ"ש בפסוק הראשון כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד · וכן בפסוק השני אומר אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כאשר צוה עליה מרדכי · וכיוצא אמר בעל המאמר מלמד שתפשה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה וכו' כלומר שמורה היותה התפישה הזאת בידה ואינו כן בעבור שהיתה מצווה ממרדכי ולא שתפשה היא בעצמה וכו':

ולכן הנלע"ד לפרש הוא שהטעם שלא סמך בעל המאמר הדרשה הזאת על פסוק הראשון של לא הגידה אסתר את עמה וכו' · הטעם הוא שהפסוק הזה כולו לגופיה אצטריך · והענין יובן עם מ"ש חז"ל שאחשורו' מלך חנף היה · וכל מי שהיה לו בת היה מסתיר אותה ממנו כדי שלא יקח אותה משא"כ בדוד המלך ע"ה וכו' · ולכן בראות מרדכי את דבר המלך ודתו · ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה רצה להסתיר את אסתר · ונוכל לומר שמעיקרא לא נקראת בשם אסתר זולתי בעבור שנסתרה · האמנם שמה האמתי לא היה אלא הדסה וז"ש ויהי אומן את הדסה וזהו שמה האמתי האמנם היא אסתר שנקראת כך על אות' מעש' שהיה ועכ"ז לא הועיל לו מרדכי מה שהסתיר אותה להיות כי ותלקח אסתר אל בית המלך מר כדאיתיה ומר בדאיתיה או על ידי מלאך או על ידי מלשינות וכו' · והנה בראות מרדכי המעשה הזה לא ידע אם הוא לטובה של ישראל ולהצלתם כדי שתציל אותם מאיזה דבר · או אם ח"ו הוא לרעתם לכן על כל פעם צוה לאסתר שאעפ"י שכבר נלקחה לבית המלך שעכ"ז שתסתיר כל ענייניה היטיב ואם ישאלו אותה על עמה תחילת הכל האיזה עם את תאמר איני יודע · ואם לפחות אם ישאלו אותה על מולדתה ועם מי את יושבת כדי שנעש' להם כבוד לא תגיד כלום כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד כלל · ולא מיבעיא הם אפילו אבוזרייהו וכל הקרובים אליהם ונרמז בריבוי את את לכל אחד ואחד · ולא מיבעיא ביום הראשון ההוא שנלקחה אלא אפילו אח"כ ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לחזור ולצוות אותה ולדעת את שלום אסתר ומה יעש' בה בשביל מה שלא תגיד את עמה ואת מולדת' עד שתראה איך יפול דבר · והנה אחשורוש טרח מאד עם אסתר אולי תגיד את עמה ואת מולדתה והיא לא הגידה · ואח"כ ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר בשם היה אומר זה המשתה הוא לסיבת' אסתר אולי תגיד והיא לא הגידה · ואח"כ והנחה למדינות עשה שנתן להם במתנה כל המסים שלהם · ונוסף על זה ויתן משאת כיד המלך מחדש מביתו והיא לא הגידה · ובראות המלך אחשורוש כך נתייעץ עם שריו ועבדיו מה לעשות עמה כדי שתגיד · ויבא מרדכי אחד מן היועצים על פי דרכו ואמר למלך אין אשה מתקנאת אלא בירך חבירתה · וזהו מ"ש סמוך אל הנז' ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי יושב בשער המלך מורה שהוא נתן העצה הנז' · ואומרו בשער המלך כמו ועלתה יבמתו השערה וכו' · ולכן בא הפסוק ואמר אעפ"י שאין האשה מתקנאת אלא בירך חבירתה ושמא מתוך הקנאה תגלה אסתר הסוד של מולדתה ועמה לאחשורוש · לכן אמר הכתוב אל תפחד מזה כלל שמא תתקנא אסתר ומתוך כך תגיד את עמה ואת מולדתה בעבור שאין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה כלומ' הנה דרכה היא בכך מלמד שתפשה שתיקה בעצמה כרחל זקנתה שתפשה פלך שתיק' ולכן אמר בלשון הודעה אין אסתר מגדת מחמת טבעה שהוא כך שתפשה פלך שתיקה · ונגרר אליה מחמת מולדתה ובית אביה · ולכן לא אמר את עמה תחילה ועוד לא אמר את אין אסתר מגדת את מולדתה · אלא אין אסתר מגדת כלל · והטעם הוא מולדתה כי כל מולדתה דרכ' היא בכך רחל תפשה פלך שתיקה · בנימין [illegible] שאול כן בכה ואת דבר המלוכה לא הגיד לו' [illegible] ואסתר גם היא ותפשה פלך מולדתה · · אין אסתר מגדת מחמת מולדתה שהם בית אביה ממש וגם את מולדתה בשלשלת היחס מאביה שאול לבנימין לרחל אמה העיקרית וגם הפס' לא יופשט אין אסתר מגדת מולדתה ממש שהוא דבר ידוע אליה הכרחי ומכל שכן ואת עמה שהיתה יכולה לומר איני יודע אותם כלל בשביל שנתומתי יתומה קטנה ואמר הכתו' שמלבד שדרכה בכך מגד אביה ומולדתה כמו כן כאשר צוה עליה מרדכי בפעם הראשונה · ואם תאמר שכבר אימת מרדכי עליה חלף הלך לו אחר שנשאת למלך · לכן אמר הכתוב ואת מאמר מרדכי אסתר עושה עתה אחר שנשאת למלך כאשר היתה באמנה אתו:

והנה הן אמת שלא היה צריך בעל המאמר להבי' כל שלשלת היחס של רחל · ובנימין ושאול ואסתר ובחד מנייהו סגי · האמנם הענין הזה שרצה ללמדנו שאעפ"י שנדמית לשרה בענין המלכות כמו שביארנו פירוש המאמר הזה במקומו · עכ"ז רצה ללמדנו עוד ענין מחודש ובזה ניתן טוב טעם למה הוצרך להביא שלשלת היחס כולם זה אחר זה · ונוכל לומר שרצה ללמדנו ענין חדש שהוא מוכרח להזכיר השלשלת הנז' להיות שכל אחד מהנז' בא לתקן מה שעיוות מי שקדם אליו · כמו שביארתי בדרושים שקודמים שאסתר שזכתה למלוך הוא בעבור לכפר על שאול אביה שהיה מלך · והנה עד אותו הזמן של המן היה העון שלו תלוי אולי ידע אבנ לא יבהו לאור · האמנם אחר שנתפרסם מעשה המן בעולם אז נתגלגל עון שאול בעולם · ולכן אמר לה ואת ובית אביך תאבדו עכ"פ כי אתם גרמתם · האמנם מרדכי שאינו ראוי למלוך אין עליו עון כלל וזהו מה שאמר לה ואת ובית אביך תאבדו וכו' ומי יודע אם לעת כזאת הגעת הגעת למלכות או בעבור לקבל יסורין על כפרת עונות בעבור שאול אביך · או בעבור לתקן ולהציל כל ישראל ולכן שם הדבר בספק וגמר ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות או בעבור טעם זה · או בעבור טעם זה · ולכן באה אסתר לכפר על שאול זקנה · ואם יקשה בעיניך שלא טוב עשתה אסתר ואדרבא יותר טוב היה להגיד למלך את עמה ומולדתה אולי לא היה גוזר מה שנגזר על ישראל ולא היו באים לידי אותה הצרה גדולה · לכן אמר בעל המאמר שתפשה שתיקה בעצמה · כרחל זקנתה וכמש"ה הזקנים אתבונן · והנה היא למדה משאול הזקן ע"ה כמש"ה ואת דבר המלוכה לא הגיד לו · וקשה טובא וכי דבר גדול כזה שנמשח מיד שמואל הנביא היה מסתיר אותו מאבנר בן נר דודו · האמנם להיות שלמד מזקנו בנימין שהיה יודע במכיר' יוסף והיה יכול להגיד לאביו ולא הגיד ודחינו שבחו הקב"ה בכך ולכן זכה לפיס · כאמרו אבן ישפה כלומר יש פה יודע במכירת יוסף ושותק כמנא שבחו הכתוב בכך אעפ"י שנראה לפום ריהטא שלא טוב עשה · בכ"ז מניכו שהכתוב משבח אותו בכך · ואף הוא לא היה עושה כך אילו לא היה רואה לרחל אמו שגם היא ראתה שבלוכותיה ביד אחותה ושותקת ובודאי הנגמור שהמעשה הזה של רחל היה הסידות גדול וקרא הכתוב עליה ורחל עקרה עיקרה של בית כמנינו למדין שפלך השתיק' הוא ענין גדול מאד בעיני אלהים ואדם ולכן אמר הכתוב לשבח אין אסתר מגדת מולדתה וכו' כי ממולדתה בא ליה המדה הזאת ונוסף על הכל מאמ' מרדכי והרי נתבאר המאמר על תכונתו באר היטב:

האמנם · עדיין צריכין אנו לבאר למה פעם א' היתה תפלתו של עמלק ביד בני בניה של יוסף

והוא

והוא יהושע בן נון · ופעם אחרת על ידי בני בניו של בנימין בזמן שאול המלך ומרדכי ואסתר המלכה :

והענין הוא כי בימי מרע"ה לקיותו איש האלהים מסטרא דדכורא מעין החיים ציוה ליהושע תלמידו הבא מסטרא דיוסף שגם הוא מעין החיים דדכורא · בסוד אלה תולדות יעקב יוסף וא"ו גדולה · וא"ו קטנה · בסוד התפארת ובסוד היסוד דכורא אולי · האמנם בזמן שאול הנביא ע"ה שהתנבא מסוד תרין שוקין מנצח והוד במש"ה זרע אנשים · ונאמר עליו וגם נצח ישראל לא ישקר וכו' · לכן ש"א לשאול המלך הבא מזרע בנימין הבא מיסוד דנוקבא כנודע · ויתכן שלזה נתכוון בעל המאמר לומר שאסתר תפסה שתיקה כענמה ברחל זקנתה · להיו' שתיהן רומזות במלכות הקדושה · ובנימין ושאול רומזים ביסוד הנוקבא · ולכן הזכיר לארבעתם יחד בעל המאמר ולא לזולתם . האמנם מרדכי הצדיק לא נזכר עמהם להיו' הארתו ממקום יותר עליון מהארת יסוד רחבה כאשר ביאר מורנו הרב זלה"ה · בפסוק ומרדכי יצא מלפני המלך וכו' · ולכן נקראת מגילה על שם הגילוי הקדוש ולכן צריכה עמוד אחד בסופה כנגד היסוד הקדוש של אבא :

והנה אמרו לו חכמיו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו · וסוד הענין הוא שאגג מלך עמלק עצמו נתגלגל בהמן · ולכן נקרא המן האגגי · ולכן רמזו לו חכמיו אם מזרע היהודים מרדכי שאינם מודים בע"ז · והם ואותם היהודים אשר נלחמו עמך בהיותו הגלגול בימי שאול המלך · לא תוכל לו בגלגול הזה גם כן הואיל והחילות לנפול אז לפניו לא תוכל לו עתה כלל ואדרבה כי נפול תפול לפניו עתה בזה הגלגול נפילה אחר נפילה · וכן אירע לו ופיהם הבשי' אותם ומסר את המן ואת עשרת בניו ביד מרדכי · וכללותם הם אחד עשר · בסוד אחד עשר יום מחורב והם עשר הקליפות והאחת המתיק את כולם כנגד עשר סימני הקטורת של הקדושה: והלבונה המחיה את כולם · והמן ועשרת בניו נתלו על העץ הגבוה חמשים אמה הוא ונבו של הנחש בסוד כל הולך על גחון כנגד החמשים שערים של הקדושה . והיא בקו"ף בכני אדם ממש בסוד רגל הקו"ף שאין לה רק רגל א' בסוד השקר אין לא רגלים שנים : רק כל אות אחת משקר אין לה רק רגל אחד בלבד · ואמרו חז"ל שהיו לו שס"ה יועצי' כנגד ימות השנה · והם כנגד שס"ה מנים שהיו בקדושה במעשה הקטורת . וזרש אשתו היא כנגד לילית הוה הראשו' של אדם · ובאתה אסתר כנגד חוה השניה הקדוש' והכשיר' את מעשיה והכניעה את כל כח הקליפות לגמרי וחזר העולם לקדמותו ולא מותו · ועל כן קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם לחוג בכל שנה ושנה הימים הש"ו ולעשות אותם ימי משתה ושמחה וששון . ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים · והנה כאשר ציוה ה' בימי מרע"ה ואמר כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה וכו' בימי המן כן עשו בני ישראל במש"ה ומאמר אסתר קים דברי הפורים האלה ונכתב בספר · ומאותה שעה ויברך אותם משה · וכן הנני אומר כל המקיים דברי חז"ל לעשות ככל אשר ציוה ה' בימי הפורים האלה · וגם הם מקדימים להתענות ביום המשמרה הזאת של ר"ח אדר ומכונים לקיים דברי הקב"ה ולשם שמים · בודאי הבאור שוכים לכל אותם הברכות ושנות גם חדשות . וזהו מה שאמרתי בפתח דברי כאשר ציוה ה' כן עשו ויברך אותם ;

תשב"ע: תם. בולאו :

חירשתי עוד בפרשת פקודי דרוש חמישי לפטירת אדם גדול לתשלום שנתו באדר הת"ט על הרב חמי כמה"ר יאשיהו ז"ל

דרוש ה' בפרשת פקודי

ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ויעשו בני ישראל ככל אשר ציוה ה' את משה כן עשו · ויביאו את המשכן אל משה ·

במדרש רבה בפ' פקודי וז"ל · ר"א ויביאו את המשכן הה"ד עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון . מהו ליום אחרון שכל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעולם הבא הוי ותשחק ליום אחרון · מעשה בר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם ורואה כל הטוב שמתוקן לו לעה"ב התחיל שמח ואומר כל אלה דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעולתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון . ר"א אימתי התורה משחקת לתי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון וכדי בן לוי ור' יוסי בן פטרוס ור' יהושע בן לוי קראו כל אחד ואחד מהם בשעת סילוקם מן העולם . אחד מהם קרא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא וכו' · והאחד קרא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' · והאחד קרא כי בו ישמח לבנו הוי בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרם ומשמחם · אמר בן עזאי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים היקר שמתוקן להם סמוך למיתתן שנאמר המותה לחסידיו אותה שעה הם רואים ושוחקים לפיכך ותשחק ליום אחרון עכל"ה :

ידוע הוא ומוסכם הדבר שאין ההספד הנעשה על הצדיקים במיתתם הוא לסיבת עצמם כי אדרבה הם ששים ושמחים כי ימצאו קבר להנצל מהצר הצורר אותם תמיד ביום ובלילה הוא היצר הרע שרוצה להחטיא אותם . ושם בעת המיתה ינוחו יגיעי כח . אשר כנגד זה תיקן ר"מ ע"ה בספרו וכתב והנה טוב מאד והנה טוב מות להיות כי בעת המיתה נשלמו כל טוביות הצדיקים אם מפא' כי הן בקדושיו לא יאמין בהיותם בחיים ובעת המיתה נודע מה טיבם · ואם מפאת כי בעת מיתתם תוסף רוחם יגועון ורואים כל הטובה המתוקנת להם לעה"ב · ואם מפאת כי שם ינוחו יגיעי כח מלהלחם ביצרם לכן אמר והנה טוב מאד והנה טוב מות ויהיה שיעור הכתוב וירא אלהים את כל אשר יעשה והנה אין הטוביו' שלהם נגמר עד באמצעיו' המות ולכן כת' והנה טוב מות ובפרט עם מה שנודע כי באמצעו' המות נפרדי' בוחי הגוף מכחי הנשמה וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה . ולכן אין לבכות על הצדיקים מצד הנוגע אל מיתתם עצמם · זולתי בעבור החיסרון שעושים בעולם כי כל זמן שהצדיקים הם בעולם הם מעכבים את הפורענות מלבא בעולם · ואפילו הספד כזה אין ראוי לעשות אותו אלא בתוך שנתו בהיות שעדין נשמתו עולה ויורדת האמנם אחר מלאת לו שנה תמימה אז נאמר בנשמה ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו לעולם הנשמות למקום אשר ממנו חוצבו ולכן אין לבכות עוד עליו מצד הנוגע לצדיק עצמו כאמור · ואל הדבר הזה נתכונתי בפתח דברי לומר כי ביום הזה ודאי בתשלום שנת הצדיק הזה · בודאי הוא ותכל כל עבודת

משכן

משכן אהל מועד: כיונתי לומר כי נשמת הצדיק הוא כבר מכמה ימים. אפשר שעכה של עירה וש' ארבה · האמנם אפילו הנפש המתאבלת על הגוף בקבר כסוד נפשו עליו תאבל · הנה ביום הזה בודאי ותכל כל עבוד' משכן אהל מועד שהוא הגוף שהוא משכן אהל מועד שהיא הנשמה · וגם כל בית ישראל כבר יצאו ידיהם ידי גמילות חסד עם הצדיק הנו' · וזהו מ"ש ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה בתורה להיות ישראל זריזים בגמילות חסדים עם החיים ועם המתים כן עשו בני ישראל · וביום הזה אפילו הגוף הנקרא המשכן של הנשמה יעלו אותו למעלה בג"ע הארץ בסוד והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוו' לפני אמר ה' ובאומרו כל בשר ירמוז אל הגוף · ובאומרו שבת בשבתו אחר שהזכי' מדי חדש בחדשו מוכרח הוא לדרוש השב' הזה כענין השנה · וכמ"ש חז"ל בפסוק לא חדש ולא שבת ודרשו אותו על הרגל להיותו יותר רחוק מן השבת. כך אנו דורשים ומדי שבת בשבתו על תשלום השנה . ובעת בואת ויביאו את המשכן אל משה וכו' · עד שלעתיד לבא בע"ה בעת תחיית המתי' יתקיים סוף הפסוק ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד ושמת שם את ארון העדות זו הנשמה · בסוד בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל והנה אחר שדרשנו הפסוקים בדרך רמז נחזור לבארם כפי שיטת חז"ל במאמ' שהצענו בפתח עינים באומרו ד"א ויביאו את המשכן אל משה · הה"ד עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון מהו ליום אחרון וכו':

וראוי לדקדק במאמר הזה תחילה: מאי קשיא ליה בפסוק ויביאו את המשכן דאצטריך לאתויי פסוק עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון · עוד ראוי לדקדק מאי קשיא ליה לבעל המאמר בפסוק ותשחק ליום אחרון שהקשה מהו ליום אחרון . עוד ראוי לדקדק מה צורך להביא המעשה של ר' אבהו עתה במקום הזה וכבר נאמר במקום אחר יותר באריכות ובשינוי דברים . עוד ראוי לדקדק בחזרתו לומר הוי ותשחק ליום אחרון · עוד ראוי לדקדק בחזרתו לומר שנית ד"א אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון ומה חידש בד"א והיינו הסברה של הדרשה הראשונה · עוד ראוי לדקדק מה צורך להביא עתה המעשה של זכרי' בן לוי ור' יוסי בר פטרוס ור' יהושע בן לוי. והואיל והמעשה הזה אתא לידן. ראוי גם לדקדק מה המקראות האלו שקראו שלשתן בעת סילוקן מן העולם · ולמה כל אחד מהם לא קרא מה שקרא חבירו אלא שינו הפסוקים ואגב נבין מה שייכות יש לפסוקים האלו בעת מיתתן · עוד נדקדק בחזרתו לומר הוי בעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרם ומשמחם · ובהא סלקינן ובהא נחתינן ומה צורך לחזור ולאומרו . ועוד נדקדק בחזרת בן עזאי לומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים וכו' . ובהא סלקינן ובהא נחתינן כאמור והנה המאמר הזה בעיני כולו מקשה . וצריכין אנו בו למודעי:

והנלע"ד . לבאר הוא שבעל המאמר ע"ה דקדק בפסוק הפרשה מה צורך לחזור ולהזכיר את שם משה . באומרו ויביאו את המשכן אל משה . מאחר שכמה פעמים נזכר משה למעלה ויספיק לומר ויביאו את המשכן סתם ומהו אל משה · ולכן כדי לתרץ הדקדוק הזה של הפרשה הביא פסוק של עוז והדר לבושה . ותשחק ליום אחרון ואמר הה"ד וכו' והנה גם הפסוק הזה בעצמו ניתן להדרש באומרו ליום אחרון · והכי הל"ל ותשחק ביום אחרון והשיב שכל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעה"ב הוי ותשחק ליום אחרון. ירצה שאם היה אומר הפסוק ותשחק ביום אחרון היימ' אומרים שבעוד הצדיק בעה"ז בימים האחרונים שלו אז הוא משחק ביום אחרון קודם מתן שכרו · ולכן אמר שאין כונת הפסוק הדרשה הזאת · אלא הכי קאמר עוז והדר לבושה של תורה [illegible] משחק לאדם בעה"ז [illegible] שמזומן לו ליום אחרון שהוא בעה"ב אחר המיתה · ואל יקשה בעיניך הדרשה [illegible] בפסוק · בעבור שקים לן שמעשה רב · ולכן הזכיר כאן המעשה של ר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם וראה את כל הטוב שמתוקן לו לעה"ב ושמח הוי ותשחק ליום אחרון כלומר השתא אתי שפיר מש"ה ליום אחרון ולא ביום אחרון כנז':

והואיל ואתא לידן המעשה הזה של ר' אבהו ראוי לדקדק בו כיצד עלה בדעתו לומר ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי וכו' האמנם יובן הענין בהיות שהראו לו תלת עשר נהרי דאפרסמונא . ורמזו לו בזה שזה היה למה שעסק בתורתו בימי קטנותו בהיותו בן י"ג שנה שעדיין לא נכנס לכלל המצות . והוא היה סבור שלהיותו עדיין אינו מצווה ועו"ש שאין לו שכר על הזמן ההוא ולכן אמר ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי בזמן קטנותי שאינו מצווה ולכן אין לי שכר על כך · אכן ראיתי שמשפטי את ה' ושפט אותי כצדק להיותי עוסק בתורה אפילו בזמן שלא נצטויתי ולכן גם הוא במדת הדין גזר לתת לי י"ג נהרי אפרסמונא וזהו מ"ש ופעולתי את אלהי במדת הדין י"ג נהרות כנגד י"ג שני הקטנות. והיו משמן אפרסמון כנגד שמן התורה וכמ"ש ותורה אור · עוד נוכל לומר שאפילו אם נרצה לומר שמדבר כנגד מה שעסק בתורה בהיותו גדול וחייב במצות · הנה לסיבה שנהנה מאוד בעה"ז בכבוד גדול ובעושר רב · וכמ"ש ז"ל בגמרא כי אזיל ר' אבהו לבי קיסר הוו נפקי אמהתא דבי קיסר לאפי והוו אמרי ליה הכי וכו' עוד במסכת שבת פ' כל כתבי וז"ל ר' אבהו הוה יתיב אתכתקא דשינא ושייף נורא · ופירש רש"י ז"ל שחשוב היה ועשיר · . לכן בעת מיתתו חשב שאכל עולמו בחייו ולכן אמר ואני חשבתי ואמרתי לריק יגעתי וכו' · אכן משפטי את ה' במדת הרחמים שידע את לבבי שלא לכבודי הייתי עושה אלא לכבוד כל האומה ישראלית ולכן דנני אלהים וזכני ופעולתי את אלהי · והנה פשוט הוא שהי"ג נהרי אפרסמונא הנז' אינם מועילים לאדם בעה"ז אלא לעה"ב · והשתא אתי שפיר מש"ה עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון שהוא העה"ב ולא בעה"ז · וזהו סברת בעל המאמר בסברה הראשונה בפסוק עוז והדר לבושה · אמר עוד ד"א אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון:

ירצה שבעל המאמר השני האומר ד"א לא ישר בעיניו דרשת הבעל המאמר הראשון שכונת הפסוק באומרו ותשחק ליום אחרון הוא לעה"ב אלא הוא סובר שמש"ה ותשחק ליום אחרון הוא בעה"ז ממש · ומ"ש ליום אחרון הכונה היא ליום האחרון ממש של האדם והוא ביום מיתתו ממש שאז מראה הקב"ה לאדם כל מתן שכרו · ויהיה שיעור הכתוב כך עוז והדר לבושה של תורה בכל אמצעות חיי האדם · האמנם אימתי משחקת למי שהוא עמל בה · ליום אחרון של האדם עצמו והוא ביום מותו · נפקא מינה שלפי סברת הד"א השני הוא שהצדיק נהנה בעה"ז מתורתו ושמח בשכרו בהיותו עדין חי בגוף ונפש . ולהיות הדרשה הזאת מחודשת הוצרך להביא גם כן מעשה רב · מזכריה בן לוי ור' יוסי בן פטרוס ור' יהושע בן לוי כאשר נבאר בע"ה · והענין הוא כי אם תעיין היטיב תטעום טעם דבש בדברי אלו השלשה צדיקים הנז' ובפרט בהיותם שלשה כי בתלתא הויא חזקה · וכיונו בפסוקים האלו לומר

מה שאמרנו למעלה בפירוש ותשחק ליום אחרון שהכונה היא כיום האחרון של הצדיק עצמו בהיותו עדיין בגוף ונפש בעה"ז ולבן יאמר קרא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא וכו' ופי' ... לעת מצא זו מיתה. ויהיה שיעור הכתוב כך על זאת יתפלל כל חסיד אליך (בסוף) יותר גדול מהצדיק להשיג תפלתו ולראות ... טוב חלקו בעה"ב ולישמח מזה לעת מצא ממש שהוא ביום המיתה עצמה בהיותו עדיין בגוף ונפש בעה"ז · וירויח בזה כי רק לשטף מים רבים אחר המיתה במים רבים הזדונים אז אליו לא יגיעו להיות כי זכה לראות חלקו ומעלתו בהיותו קיים בגוף ונפש. והאחר קרא מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם ולא כעלם. מעיני כל יודע ספר קושית · צפנת ופעלת שזה הפך מזה . וגם הזוהר תירצו בתחילה צפנת ולבסוף פעלת . והנה הצדיק הזה במתק שפתיו תירץ היטב הקושיא הזאת · ויהיה שיעור הכתוב כך מה רב טובך אשר צפנת ליראיך לעולם הבא. ועכ"ז פעלת לחוסים בך והם הצדיקים הגמורים העובדים את ה' מחמת אהבה ולא מחמת יראה · בהיותם עדין בגוף ונפש בעה"ז נגד בני אדם בעה"ז · כדי שיכירו כל העולם הזה בכבוד שחוסים בה' מחמת אהבה ולא מחמת יראה · שאותם הצדיקים מחמת יראה אין להם בעה"ז כלום שלא צפנת ליראיך בעה"ב ולא בעולם הזה והאחר קרא כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו · ירצה כי בו שהוא הקב"ה ישמח לבנו בהיותנו קיימים בגוף ונפש ואז נשמח שמחה שלמה בהיותנו משיגים לראות מה שמזומן לנו אחר המיתה בעה"ב והטע' הוא כי בשם קדשו בטחנו · ואחר המיתה יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך · והרי נתבארו כונת שלשה הצדיקים האלו שכל אחד מהם קרא בעת מיתתו פסוקי המוכיחי' שהצדיקים זוכים לשמח במעלתם בהיותם עדין קיימים בגוף ונפש בעה"ז ואתי שפיר מש"ה ותשחק ליום אחרון והוא ביום המיתה עצמה :

אמר בן עזאי ע"ה כסברה הזאת גם כן · מדקאמר קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים היקר שמתוקן להם סמוך למיתתן שנאמר המותה לחסידיו · אותה שעה הם רואים ושוחקים לפיכך ותשחק ליום אחרון · וירצה ביאור הכתוב דבר שהוא יקר בעיני ה' המתוקן לצדיקים לעה"ב · הקב"ה מראה לחסידיו בעת המיתה ממש בהיותו עדין חי בגוף ונפש · ואותה שעה הם רואים ושוחקים לפיכך כתיב ותשחק ליום אחרון שה' בעה"ז ולא ביום אחרון שהוא בעה"ב כסברת הבעל הר"א הראשון :

עוד יוכל לומר דבפלוגתא חלקי תנא קמא הראשון · עם הסברא השנית דתנא קמא דרש ותשחק ליום אחרון על הנשמה של הצדיק · ויהיה שיעור הכתוב כך עוז והדר לבושה של תורה . והתורה אומרת לנשמת האדם שתגיל ותשמח ליום אחרון שהוא בעה"ב וכמעשה דר' אבהו שראה כל הטוב שמתקן לו לעה"ב ושמח . ובעל הר"א השני סבר כך שיעור הפסוק הוא כך . עוז והדר לבושה של תורה · והתורה עצמה היא אשר משחקת לאדם העוסק בה ליום אחרון של האדם עצמו והוא ביום מיתתו ממש שמראה לו כל השכר המתוקן לו לעה"ב . וכמעשה דר' זכרי ור' יוסי ור' יהושע בן לוי · והא פליגי הבעל הר"א הראשון · עם בעל הר"א השני:

והנה אחר שישבנו דברי רז"ל בפסוק עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון · ראוי ליישב הדקדוקים שדקדקנו בתחילת הענין . הם קושיא מצא בעל שמאמר בפסוק ויביאו את המשכן אל משה שהוצרך להביא פסוק עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון וכו' · הענין יובן עם מ"ש חז"ל במדרש שהיתה נפשו של משה עגומה עליו . באומרו שכל ישראל התנדבו לנדבת המשכן והוא לא התנדב כלום . והשיב לו הקב"ה חייך שדיבורך חביב עלי יותר מן הכל הוי ויקרא אל משה וכו' . ולכן אמר הכתוב אין קיום הבנין אלא בחותמיו וזהו מש"ה ותכל כל עבודת משכן אהל מועד ויעשו כל בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו · ולא כמו שציוה משה אליהם · בעבור כי הוא ציוה עשו ארון וכלים ומשכן שאתם ישראל לא עשו כן כדברת משה אלא כמו שציוה ה' את משה בתחילה כן עשו משכן וארון וכלים · ועם כל זה חכם כאחד ישבתה שום אחד מעושי המלאכה לא ידעו להקים את המשכן אלא ויביאו את המשכן אל משה להקים אותו. מש"ה עוז והדר לבושה לעושי המלאכה שאותם עיקר השמחה ותשחק ליום אחרון של המלאכות ולא הקים המשכן אלא מרע"ה לבדו כמש"ה וידבר ה' אל משה לאמר ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד . אתה ולא זולתך הוי ותשחק ליום אחרון זה מרע"ה שזכה להקים את המשכן הוא ולא זולתו בגללו:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

אמר הצעיר שמואל המחבר ס"ט עלי לשבח לפאר לרומם ולהדר לנותן ליעף כח וזיכני להשלים הספר הזה ביום ר"ח שבט משנת חמשת אלפים וארבע מאות ותשע ליצירה בהיותי בן חמשים ואחת שנה למולדתי · כמו כן יזכני האל יתברך להשלים פעולתי הגדולה אשר התחלתי להעתיק ולסדר סדר נאה ויאה ספר **עץ החיים** של מורי ורבי אבי אבי הרב הגדול זלה"ה כי בטחתי בחסד עליון כי במלאכה הזאת תמלא הארץ דעה את ה' ובא לציון גואל אכי"ר :

מפתחות הדרושים

אמר הצעיר שמואל המחבר ס״ט הנה נא הואלתי לעשות בספר הזה מפתחות מתוחות כפיתוחי חותם · תבנית · והיו לאותות ולמאורות בעיני כל הקורא [illegible] יהיו דברי התורה הזאת כדברי הספר החתום מאפס תורה מקום למצא חפצו. ולכן תקנתי סדר המפתחות האלו בצביונן וגם בסדרן [illegible] איש על מקומו ועל דגלו יחנו ויהגו לכל בשר:

דגל מחנה הראשונה הנגתי לפניך מפתחות הדרושים בעצמם לידע במאי עסקי ועדו ועל איזה גלגל יסובבו:

דגל מחנה השנית · הנגתי לפניך מפתחות המאמרים של חז״ל בכל שכיות החמדה · במדרש רבה · ותנחומא וספרא · וספרי ומכילתא · והתלמוד . והילקוט האוסף מכל מחנות שכינה:

דגל מחנה שלישית · ברכה בקרב חמשה חומשי התורה · בפסוקים המפוזרים והמפורדים בקרב:

דגל מחנה הרביעי · יקבץ נפוצות כל הפסוקים המפוזרים בכל הארבע ועשרים בנביאים וכתובים · בכתובות בנבואות כל נביא וחוזה ראי זה בראי זה · אלו ואלו דברי אלהים [illegible]

וזה החלי בעזר בוראי יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי:

מפתחות הדרושים

דרוש ראשון לפרשת ויקרא יבאר בו שישמחו השמים ותגל הארץ בזמן שהאומה ישראלית עושים רצון אביהם שבשמים ומכירים בניסם · ומודים עליהם:

דרוש שני לפרשת ויקרא יבאר בו שקודם מתן תורה לא היו ביד ישראל תורה ומצות · ואפילו מה שהיה בידם משבע מצות בני נח · עברו עליהם בגלות מצרים. ולכן נתן להם מצות שינצלו בהם והם דם פסח ודם מילה:

דרוש ראשון לפרשת תזריע יבאר בו · שהאומה הישראלית נטמעו מאוד במצרים בין האומות כמ״ש גוי מקרב גוי ולכן הוצרכו להלבן ולהצר׳ ליבון אחר ליבון וצירוף אחר צירוף:

דרוש שני לפרשת תזריע יבאר בו ימי העומר הם ימי דין גמור והם דומים לימים שמר״ח אלול ואילך עד י״ה ולכן ראוי לאדם לחוס בהם בתשו׳:

דרוש ראשון לפרשת מצורע יבאר בו . שהקב״ה כיון לעשות את האדם ישר ברמ״ח איברים ושס״ה גידים · כנגד רמ״ח מצות עשה ושס״ה מצות לא תעשה:

דרוש ראשון לפרשת במדבר יבאר בו · שמגילת רות אין בה לא טומאה ולא טהרה וכו׳ ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים:

דרוש שני לפרשת במדבר יבאר בו . שבריאת העולם הזה לא היתה אלא בעבור שרצה הקב״ה לתת את תורתו לתחתונים:

דרוש ראשון לפרשת קרח יבאר בו · שמעלת התפלה היא גדולה מאד . וכמ״ש חז״ל אין לך דבר שעומד בפני התפלה וכו׳:

דרוש שני לפרשת קרח יבאר בו · מעלת כתר הכהונה שניתן לאהרן הכהן ולבניו עד סוף הדורות · וכמ״ש והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם:

דרוש ראשון לפרשת המטות יבאר בו . החיוב המוטל על האומה הישראלית לעשות בכי והספד בימים האלו של בין המצרים:

דרוש שני לפרשת המטות יבאר בו · שכל הקבוץ כלו ואין הדבר של גאולת ישראל תלוי אלא בארבעה דברים בתשובה · ובמצוה ובמעשים טובים · ובעסק התורה · ובתפלה:

דרוש ראשון לפרשת ראה יבאר בו . שמדת הכושת פנים והענוה היא מדה גדולה אין כמוה · והרגיל בה ניצול מכל החטאות · והקדמה זו מפורשת בפסוקים וגם בדברי חז״ל:

דרוש ראשון לפרשת שופטים יבאר בו · שיש מחלוקת עצום בין הקב״ה · ובין האומה הישראלית על ענין התשובה מי יתחיל מהם או ישראל או הקב״ה · · והדרוש הזה עושה פשרה ביניהם:

דרוש ראשון לפרשת נצבים יבאר בו · הקדמה גדולה שאין דבר העומד בפני התשובה · ואפילו אם ח״ו כפר בעיקר וכמ״ש שובה ישראל עד ה׳ אלהיך ·

דרוש ראשון לפרשת וילך יבאר בו · הקדמה גדולה בנויה על פסוק החכמה תעוז לחכם וכו׳ · שמדבר הפסו׳ על ענין התשובה שצריך שישוב האדם בתשובה קודם י״ה:

דרוש ראשון לפרשת האזינו יבאר בו · שיפה שעה אחת של תשובה ומעשים טובים בעה״ז מכל חיי העה״ב:

דרוש ראשון לפרשת נח יבאר בו · הקדמה אחת מעת בריאת אדם הראשון · עד זמן נח הצדיק:

דרוש שני לפרשת נח יבאר בו · שידיעת החסדים והכרת הפלאים והנסים שעושה הקב״ה עם בני האדם היא מצוה לאדם לספר אותם ברבים:

סך כל הדרושים אשר בספר הזה הם שלשים ואחד (עוד א׳) סי׳ להם אל ארון על כל המעשים ·

מפתחות המאמרים

מפתחות המאמרים

שם

מפתחות ה

מספר כל המאמרים של ספר מקור חיים הזה ·
הם שבעים · סימן להם ושבעים תמרים ויחנו שם :

מפתחות פסוקי הפרשיות

ובדרוש

הן עם אחד ושפה
...שית י״א :
ויאמר עשו יש לי רב
...ושיו ל״ב · ופסוק ואלה
תולדות י... בן אברהם וכו׳ והנמשכים ·
והוא בבראשית כ״ה :

ובדרוש שני פסוק ויהי כי זקן יצחק וכו׳ והנמשכי׳ כולם · עד ויתן לך האלהים מטל השמים וגו׳ והוא בבראשית כ״ז :

מקץ דרוש ראשון · פסוק וידבר שר המשקי׳ את פרעה לאמר וכו׳ והנמשכים · והוא בבראשית מ״א :

ובדרוש שני · פסוק ויאמר יהודה אל ישראל אביו וכו׳ והנמשכים · והוא בבראשית מ״ג :

...א דרוש ראשון · פסוק ויגדל הילד ויגמל וכו׳ · והוא בבראשית כ״א :
שני · פסוק וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וכו׳ · והוא בדברים ח׳ · ופסוק ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר והנמשכים · והוא בשמות י״ב :

משפטים דרוש א׳ · פסוק וגר לא תונה ולא תלחצנו וכו׳ והנמשכים עד פסוק אם כסף תלוה את עמי וכו׳ והנמשכים · והוא בשמות כ״ב · ופסוק לך רד כי שחת עמך וכו׳ · והוא בשמות ל״ב :

תרומה דרוש ראשון · פסוק בראשית ברא אלהים וכו׳ והנמשכים · והוא בבראשית א׳ · ופסוק ועתה אם תשא חטאתם ואם אין וכו׳ והנמשכים · והוא בשמות ל״ב · וב׳ דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וכו׳ · והוא בשמות כ״ה :

ובדרוש שני · פסוק זכור את אשר עשה לך עמלק וכו׳ והנמשכים · והוא בדברים כ״ה :

פקודי דרוש ראשון · פסוק אלה פקודי המשכן וכו׳ והנמשכים · והוא בשמות ל״ח :

ובדרוש שני · פסוק ויבכו בני ישראל את משה וכו׳ · והוא בדברים ל״ד · ופסוק ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה וכו׳ · והוא בבראשית כ״ב :

ובדרוש שלישי · פסוק כי ה׳ אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך וכו׳ · והוא בדברים כ״ג · ופסו׳ וידר יעקב נדר לאמר וכו׳ והנמשכי׳ והוא בבראשית כ״ח :

ובדרוש רביעי · פסוק ויאמר ה׳ אלהים לא טוב היות האדם לבדו וכו׳ · והוא בבראשית ב׳ · ופסוק ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים · והוא בשמות ג׳ · ופסוק וירא את עמלק וכו׳ · וירא את הקיני וכו׳ · והוא בבמדבר כ״ד · ופסוק ויאמר ה׳ אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע וכו׳ · והוא בשמות י״ז :

ובדרוש חמישי · פסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וכו׳ · בראשית א׳ · ופסוק ותכל כל עבודת משכן אהל מועד וכו׳ והנמשך והוא שמות ל״ט :

תמו מפתחות פסוקי הפרשה · תהלות לאל הנערץ בטהרה וקדושה :

מפתחות

הפסוקים המפוזרים בכל הארבע ועשרים

אמר הצעיר שמואל המחבר ס״ט · הנה נא הואלתי לעשות הספר הזה שלם בכל דבריו לא יחסר כל בו · ולכן רציתי לעשות מפתחות לכל הפסוקים הנמצאים בספר הזה והם מפוזרים ומפורדים בכל הארבע ועשרים · ומתוך כך ילאה האדם למצא מבוקשו · בין בנביאים ראשונים · בין בנביאים אחרונים · ובין בכתובים · והסכמתי לסדר אותם על סדר הארבעה ועשרים הנמצא בידינו עתה המודפס בעיר ויניציאה בשנת שכ״ו לפ״ק · וזה החילי בעזר בוראי יהיו לרצון אמרי פי אכי״ר :

חמש מגילות

שיר השירים פסוק שיר השירים אשר לשלמה והנמשכים · שיר א׳ בפ׳ תזריע דרוש א׳
ופסוק שחורה אני ונאוה וכו׳ · שיר א׳. בפ׳ תרומה דרו׳ א׳
ופסוק עד שהמלך במסיבו וכו׳ והנמשכים · שיר א׳ · בפ׳ פקודי דרוש ב׳
ופסוק הנצני׳ נראו בארץ וכו׳ והנמשכי׳ כולם · עד פ׳ כמעט שעברתי מהם וכו׳ · שיר ב׳ ג׳ · בפר׳ שופטים דרוש א׳
ופסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו׳ · ופסוק קול דודי הנה זה בא וכו׳. שיר ב׳ . בפ׳ בא דרוש א׳
ופסוק יונתי בחגוי הסלע וכו׳ · שיר ב׳ · בפרשת פקודי דרוש ב׳
ופסוק דודי ירד לגנו וכו׳ והנמשכים · שיר ו׳ · בפ׳ שופטי׳ דרוש א׳
ופסוק שובי שובי השולמית וכו׳ · שיר ז׳. בפרשת נצבים דרוש א׳
ופסוק היושבת בגנים חברים מקשיבים וכו׳ · שיר ח׳ · בפ׳ בא דרוש ב׳

רות

מפה

רות פסוק ויהי בימי שפוט השופטים וכו' והנמשכים כולם · רות א' · בפרשת במדבר דרוש א'

איכה פסוק חשב ה' להשחית חומת בת ציון וכו' · איכה ב'. בפ' המטות דרוש ב'

ופסוקים אני הגבר ראה עני והנמשכים · איכה ג' · בפ' קרח דרוש א'

ופסוק ישב בדד וידום וכו'. איכה ג' · בפ' תזריע דרוש ב'

ופסוק השיבנו ה' אליך ונשובה וכו' · איכה ה' · בפרשת שופטים דרוש א'

קהלת פסוק וזרח השמש ובא השמש וכו' והנמשכי' · קהלת א' · בפ' תולדות דרוש א'

ופסוק החכמה תעוז לחכם וכו' והנמשכים · קהלת ז'. בפ' וילך דרוש א'

ופסוק ויותר שהיה קהלת חכם וכו' והנמשכים כולם עד סוף הספר. קהלת י"ב · בפ' המטות דרוש ב'

אחשורוש פסוק ויהי בימי אחשורוש וכו' אחשורו' א' · בפ' פקודי דרוש א'

ופסוק ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך וכו' והנמשכים · אחשורוש ד'. בפ' תרומה דרוש ב'

ופסוק אם מזרע היהודים מרדכי וכו' · אחשורוש ו'. בפ' פקודי דרוש ד'

ופסוק ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה וכו' אחשורוש ט' · בפ' תרומה דרוש ב'

דברי הנביאים הראשונים

יהושע לא נמצאו בו פסוקים בספר הזה

שופטים פסוק וחבר הקיני נפרד מקין וכו' שופטים ד' · בפ' פקודי דרוש ד'

שמואל א פסוק ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וכו' והנמשכים · שמואל א' כ"ח. בפ' ראה דרוש א'

שמואל ב פסוק ויאמר המלך אל עבדיו הלא תדעו כי שר וגדול וכו' והנמשכים · שמואל ב' ג' · בפ' פקודי דרוש ב'

ופסוק וישלח ה' את נתן אל דוד וכו' והנמשכים · עד פסוק וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' וכו' · שמואל ב' י"ב. בפ' שופטים דרוש א'

ופסוק ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי וכו' והנמשכי' · שמואל ב' כ"ג · בפ' פקודי דרוש ג'

ופסוק ויוסף אף ה' לחרות בישראל וכו' והנמשכים עד סוף הספר · שמואל ב' כ"ד · בפ' וילך דרוש א'

ופסוק וישלח ידו המלאך ירושלים לשחתה וינחם ה' וכו' והנמשכים. שמואל ב' כ"ד · בפ' פקודי דרוש ב'

מלכים א פסוק ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' וכו'. מלכים א' ח' · בפ' מקץ דרוש א'. וגם בפ' כי תבא דרוש ב'

מלכים ב לא נמצאו בו פסוקים בספר הזה

נביאים אחרונים

ישעיה פסוק בא על עית עבר במגרון וכו' והנמשכים עד צהלי קולך וכו' · ישעיה י' והוא בפרשת מטות דרוש ב'

ופסוק ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ל"ב

ופסוק יבש חציר נבל ציץ וכו' ישעיה מ' · בפ' האזינו דרוש א'

ופסוק ואמר סולו סולו וכו' והנמשכים כולם · ישעיה נ"ז · בפ' נצבים דרוש א'

ופסוק דרכיו ראיתי וארפאהו וכו' · בורא ניב שפתים וכו' ישעיה נז' · בפ' מצורע דרוש א'

ופסוק ובא לציון גואל וכו' · ישעיה נ"ט · בפ' כי תבא דרוש...

ופסוק חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וכו' והנמשכים... ישעיה ס"ג · בפ' נח דרוש ב' ... דף צ"ח ע"ב

ופסוק והיה טרם יקראו ואני אענה וכו' · ישעיה... דף פ' ע"ב ... בפ' פקודי דרוש ב'

ופסוק ואני אמרתי לריק יגעתי וכו' · ישעיה מ"ט · בפ' פקודי דרוש ה'

ופסוק והיה מדי חדש בחדשו וכו' · ישעיה ס"ו · בפ' פקודי דרוש ה'

ירמיהו פסוק יסרני ה' אך במשפט אל באפך פן תמעיטני והנמשכים · ירמיהו י' · בפ' כי... דרוש א'

ופסוק אסוף אסיפם נאם ה' וכו' והנמשכים כולם עד ההפטרה · ירמיהו ח' ט' · בפ' המטות דרוש א' · וגם בפ' תולדות דרוש ב'

ופסוק אל תבכו למת ואל תנודו לו וכו' · ירמיהו כ"ב · בפ' פקודי דרוש ב'

ופסוק שמוע שמעתי אפרים מתנודד וכו' והנמשכים ירמיה ל"א. בפ' ראה דרוש א'

ופסוק פלטים מחרב הלכו וכו' והנמשכים · ירמיהו נ"א · בפ' ראה דרוש א'

יחזקאל פסוק ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך וכו' · יחזקאל ט"ז · בפ' ... דרוש ב'

ופסוק למען תזכרי ובושת וכו' · יחזקאל ט"ז · בפ' ראה דרוש א'

תרי עשר

הושע פסוק והיה מספר בני ישראל כחול הים וכו' והנמשכים · הושע ב' · בפ' משפטים דרוש א'

ופסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך וכו'. הושע י"ד. בפרש' שופטים דרוש א'

יואל עמוס לא נמצאו בהם פסוקים בספר הזה

עובדיה פסוק חזון עובדיה וכו' והנמשכים והם הנה קטון נתתיך בגוים בזוי אתה מאד · זדון לבך השיאך וכו' · עובדיה א' · בפ' תולדות דרוש א'

יונה לא נמצא בו פסוקים בספר הזה :

3 1761 07877726 5